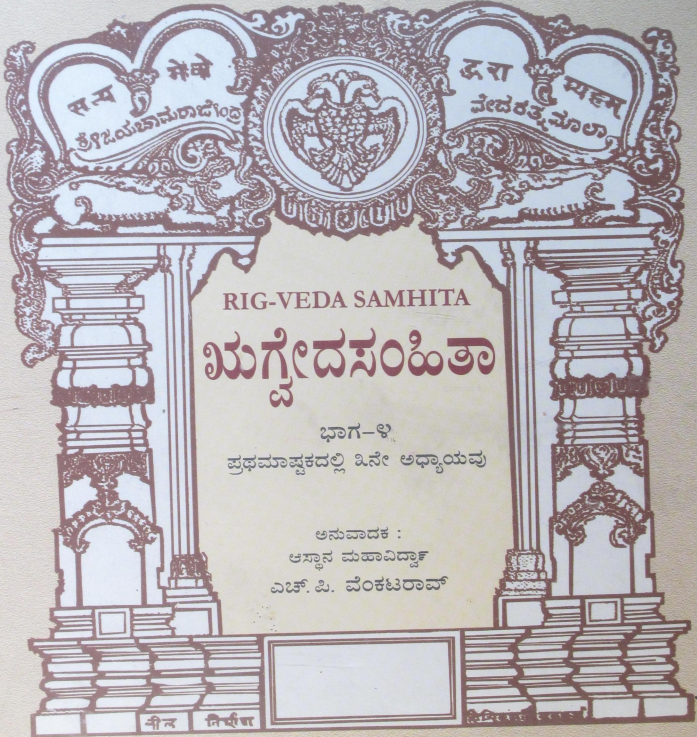

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೪

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೩೩-೪೬

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೪

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೩೩-೪೬

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜಿ.ಸಿ.ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA Volume No. 4 : Reprint of **RIG-VEDA SAMHITA**
Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao**
Published by **Manu Baligar**, Director, Department of Kannada and Culture, Kannada
Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 02

Pages : xxii + 608

Price : Rs. 165.00

© ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುಗಳು : ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮುದ್ರಣ : ೨೦೦೯

ಪುಟಗಳು : ೨೨ + ೬೦೮

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೧೬೫.೦೦

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

ಮುದ್ರಕರು :

ಮೆ|| ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆರ್ಟ್ಸ್

ನಂ. 69, ಸುಭೇದಾರ್ ಭತ್ತಂ ರೋಡ್

ಬೆಂಗಳೂರು - 560020 ದೂ : 23342724

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,

G.C.B., G.C.S.J., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಶಯಃಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ತಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯಮಂಡಲಿ

• ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗರಂಗಸಂವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ವೀಣ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯಮಂಡಲಿ

1. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಚಾರ್ಯರು, ವ್ಯಾಕರಣ ವಿದ್ವಾನ್.
2. ಅಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರೀಗಳು, ಷ್ಯಂಪ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಶಂಕರರು,
3. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರೀಗಳು, ಮೃಗೇದ ಛಂದಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು.
4. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶೃತಿ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಥಪ್ಪರು, ಒಂಟಿಯಾಚಾರ್ಯರ ಶಂಕರರು.
6. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ G. N. ಚಿತ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್, ಅರಸೀಕೆರೆ ಸಂಶೋಧಕರು.
9. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತೇಶ್ವರಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರೀಗಳು, ಒಟ್ಟರ್ ಸಂಶೋಧಕರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿಧ್ಯಾಂಶರಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಓದುಗರಿಗೆ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಹಲವಾರು ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳ ಮರುಮುದ್ರಣ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಜ್ಞಾನಸೀತ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪುರಸ್ಕೃತರ ಒಂದೊಂದು ಕೃತಿಯನ್ನು ಮರುಮುದ್ರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಗ್ರಂಥದ ಪಿ.ಟಿ. ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹಂಪೆಹಂಪೆವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವೇದಗಳು ಕೇವಲ ತಾತ್ವಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಅನುಭಾವದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಭಂಡಾರಗಳು. ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು, ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರ. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು, ಸಮಾಜ ಬೀಜನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದರ ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣ ಬುಗ್ಗೆದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯಕುಸುಮ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ. ಇದು ಅನುಷ್ಠಾನ ಕಾವ್ಯಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆ'ಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಸ್ತುತವಡಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಅನುಭಾವ ಕಾವ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸಲು ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥ ಪುನಃ ಮುದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಪ್ರೆಸ್‌ನ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆ ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಬಂಟ್ ನರೇಗೇಶಕರು (ಸುಮರ್ಣ ಕರ್ನಾಟಕ), ಶ್ರೀಮತಿ ವೈ.ಎಸ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಪ್ರಕಟಣಾ ಶಾಖೆ ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಮಾನವನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉನ್ನತಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿರುವ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಹಾಗೂ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಯೋಜನೆಯ ಆಶಯ. ಈ ಬುಗ್ಗೆದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಜನತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಮನು ಬಳಗಾಲ್
ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಮುಗ್ಧೀವಸಂಹಿತೆಯ ಭಾಗ ೧. ಪೀಠಿಕಾಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೀದದ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಮಾಡಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಯಸುವೆವು.

‘ಯುಕ್ತ ವಾಕ್ಯಂ ಸ ಋಷಿಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾಶ್ಯಾಯನರು ತಮ್ಮ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಋಷಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಯಾರ ಉಕ್ತಿಯೋ ಅವರು ಅದರ ಋಷಿಗಳೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಈ ಋಷಿಗಳ ಮತ್ತು ಅವರ ಉಕ್ತಿಗಳ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ಜ್ಞಾನವು ವೇದಕಾಲದ ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ ವಂಶಾನುಗವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅವರ ಉಕ್ತಿಕಾರರ ಹೆಸರು ಸೂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮುಗ್ಧೀದದ ಸಂಗ್ರಹಕಾರರಿಗೂ ಸಹ ಕಾಶ್ಯಾಯನರ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯಂತೆ ಈ ಋಷಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಅವರ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಅವಕೃತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳನಂತರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳು, ವಿನ್ಯೋಗ, ಭಂದಸ್ಸು ಇವುಗಳೊಡನೆ ಈ ಋಷಿಗಳ ಅನುಕ್ರಮಣಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಕಂಡುಬಂದಿತು.

ಆಶ್ವಲಾಯನರು ತಮ್ಮ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದ ತರ್ಪಣಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (೩-೪) ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದದ ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯೊಂದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ—

‘ಅಥ ಋಷಯಃ’ (೧) ಶತರ್ಷಿಣಃ, (೨) ಮಾಧ್ಯಮಾಃ (೩) ಗೃಹ್ಯಮದಃ (೪) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ
(೫) ವಾಮದೇವಃ (೬) ಅತ್ರಿಃ (೭) ಭರದ್ವಾಜಃ (೮) ನಸಿಷ್ಠಃ (೯) ಶ್ರೆಗಾಥಾಃ
(೧೦) ಸಾವಮಾನ್ಯಃ (೧೧) ಪ್ಲುದ್ರಿಸೂಕ್ತಾಃ (೧೨) ಮಹಾಸೂಕ್ತಾಃ

ಎಂಬ ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಶ್ಯಾಯನರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಾದ ಪತ್ನುರು ಶಿಷ್ಯರು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಶತರ್ಷಿಣರೊಂದೂ, ೨ ರಿಂದ ೯ ನೆಯ ಮಂಡಲದ ಋಷಿಗಳು ಮಾಧ್ಯಮರೊಂದೂ ೧೦ ನೆಯ ಮಂಡಲದ ಋಷಿಗಳು ಪ್ಲುದ್ರಿಸೂಕ್ತರು ಮತ್ತು ಮಹಾಸೂಕ್ತರೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶತರ್ಷಿಣರೊಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ನೂರು ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಋಷಿಯಾದವರೆಂದರ್ಥವು. ಎರಡನೆ ಮಂಡಲದಿಂದ ವಿಳನೆಯವರವರಿಗನ ಋಷಿಗಳು ಗೃಹ್ಯಮದ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ವಾಮದೇವ, ಅತ್ರಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ನಸಿಷ್ಠ ಎಂಬವರು ಅಥವಾ ಅವರ ವಂಶದವರು. ಇವರನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮರೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ವಂಶದವರ ಕೃತಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾತ್ವಾತ್ಮ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆಶ್ವಲಾಯನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂಡಲವೆಲ್ಲವೂ ಕಾಲ್ಪಾ ಸಂಕತಿಯವರದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೂ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವೇನೋ ಇದೆ. ಆಶ್ವಲಾಯನರು ಈ ಮಂಡಲಕಾರರನ್ನು ಪ್ರಗಾಥರೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಂಡಲದ ಒಟ್ಟು ೧೦೩ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ೧೧ ವಾಲಿಮಲ್ಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ಉಳಿದ ೫೦ ಇತರ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಸೂಕ್ತಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮಂಡಲವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಾಮಂಡಲವೆಂದು

ಕರೆಯಬಹುದು. ಪ್ರಗಾಥರೇ ಕಾಣ್ಯವಂಶವರೂ, ಪ್ರಥಮ ಸೂಕ್ತದ ಕರ್ತರೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವುದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಗಾಥರೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮುಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪಾವನಾಸೂಕ್ತಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪಾವನಾಞಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇತರ ಮಂಡಲದ ಮುಷಿಗಳೇ ಆಗಿರುವರು. ಬೇರೆ ಹೊಸಬರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಮುಷಿಗಳ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದುಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಇದನ್ನು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹತ್ತನೆಯಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಕೆಲವು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದುವೂ ಇನ್ನೆ ಕೆಲವು ಸಾಧಾರಣವಾದುವೂ ಆಗಿವೆ. ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವುದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಗಳನ್ನು ಮಹಾಸೂಕ್ತರೆಂದೂ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತರೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ಹದ್ದುಕಿಷ್ಕರು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨ನೆಯ ನಾಸದಾಹೀತ್ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಮಹಾಸೂಕ್ತಗಳೆಂದೂ ಉಳಿದವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷುದ್ರಸೂಕ್ತಗಳೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ೧೨ನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ದೈವ್ಯವನ್ನೂ ಅದರ ವಿಷಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅದರಂತೆಯೇ ಇರುವ ಇತರ ದೊಡ್ಡ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಮಹಾ ಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರ ಈ ವಿಭಾಗವು ಬಹಳ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಮಾಡುವ ವಿಭಾಗವು ಸ್ಕೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಬಹುದೇ ಹೊರತು ಪ್ರತಿಮಂಡಲವನ್ನು ಆಯಾ ವಂಶದವರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ನಿಖರವಾದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ಮಧುಚ್ಯಂದ ವೈಶ್ಯಾವಸ್ತರ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸೇರಬಹುದಾದ ವೇದಾಂತಿಃ ಕಾಣ್ಯರ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲೇ ಅಡಕವಾಗಿವೆ. ಎಳನೆಯ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ವಸಿಷ್ಠರ ಪೌತ್ರರಾದ ಪರಾಶರರ ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲೇ ಸೇರಿವೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧, ೬೫-೭೬) ಆದುದರಿಂದ ಆ ನಿಯಮವು ಅಷ್ಟು ನಿಖರವಾದುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಂಗ್ರಹಕಾರರು ಆಯಾ ಮುಷಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಪರಮಾಣವನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ೧೦೦ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೆ ಮುಷಿಯಾದವರನ್ನು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರಬಹುದು. ಬಳಿಕ ಈ ಕ್ರಮವು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ಮುಷಿ ಮತ್ತು ಅವನ ವಂಶೀಕೃಷ್ಣರ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಮಂಡಲವನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು. ಇದೇಲ್ಲಾ ಆಗ ಉಳಿದ ಸಾಧಾರಣ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನೂ, ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲವು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರಬಹುದು.

ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ಮುಷಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕವನ ವಲಾಸರಾವಿವಾಗಿ ಅನೇಕ ರಾಜರ್ಷಿಗಳೂ, ವಕ್ರರ್ಷಿ, ಭಲಂದನೇರಿಂ ವೈಶ್ಯರೂ ಅತ್ರಿಪುತ್ರಿಯಾದ ಅಪಾಲಗಳೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯೂ, ಉರ್ದ್ವಗ್ರಾವರೆಂಬ ಆಯುರಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದಿರುವ ಮುಷಿಯೂ ಸಹ ಇದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃಗಳ ನಾಮಧೇಯವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮರೆತುಹೋಗಿರಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಲ್ಪನಾಕರ್ತೃಗಳನ್ನೂ ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ, ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ವೇನಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಹೀಗೆಯೇ ಉಳಿದ ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬರ ವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. “ಯಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಂ ಸ ಮುಷಿಃ”

ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಊರ್ವಶೀ ಪುರೂರವನ್ನು ಸಂವಾದವಿರತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರವೂ ಸಹ ಅವರ ಕೃತಿಯೇ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಆ ಸೂತ್ರದ ಕರ್ತೃಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಅನೇಕ ಸಂವರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ಸೂತ್ರಗಳು ಆ ಋಷಿಗಳ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರ ಕೃತಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಧಾರದ ಪ್ರಕಾರ (೧) ಭೃಗು (೨) ಅಂಗಿರಸ (೩) ವಸಿಷ್ಠ (೪) ಕಾಶ್ಯಪ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಗೋತ್ರವು ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದವೆಂದೂ, ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ನಾಲ್ಕೇ ಧಾರತವರ್ಷದ ಪ್ರಥಮವೂ ಮೂಲವೂ ಆದ ಆರ್ಯ ಸಂಕತಗಳೆಂದೂ ಉಳಿದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನರೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಆಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ಪದ್ಮರು ಶಿಷ್ಯರು ಪುರಾಣಗಳೆಂಬಲೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯೆಂಬಲೂ ಕೆಲವು ಋಷಿಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಗ್ಧೇಂದಲ್ಲೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗಳು ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೆಂದೂ ಅವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಕೃತವು ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಅತ್ರಿಋಷಿಯ ಪೌತ್ರನಾದ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ತನ್ನ ಪ್ರಣಯಿನಿಯಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಆದೇ ಊರಣದಿಂದ ಹೇಗೆ ಋಷಿಯಾದನೆಂಬ ಅಂಶವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಗೃತ್ವನದ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯವೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಋ. ಸಂಹಿತೆಯ ೯-೬೭ ನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿರೇನವಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ೩೨ ಋಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರೂ ಭರದ್ವಾಜರ ಕೃತಿಗಳೆಂದೂ ಅನಂತರ ಮೂರು ಕಾಶ್ಯಪರಥೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಜನವದ್ದು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠರ ಕೃತಿ ಕೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರೇ ಮುಂದೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಋಷಿಗಳು. ಕೊನೆಯ ಹನ್ನೊಂದೂ ಪವಿತ್ರ ವಸಿಷ್ಠರವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಸಹ ಫಲ ಶ್ರುತಿಯಂತಿವೆ. ಸಂಗ್ರಹಕಾರರು ಈ ಋಷಿಗಳ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಶ್ರುತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಹೆಸವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಮುಗ್ಧೇಂದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಮರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಡ್ಯಾನಾವ್ಯವ್ಯಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಛೇದನದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕ ಗುಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ನೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನರಾಗಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿಹವರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್, ಡಿ. ಸಿ. ದಿ., ಹೆ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ಮಹಾ ಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದೈವ್ಯನಾಥ್ಯವಾದ 'ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಕ್ರಿಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಾದ ನಮ್ಮ

ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ, ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಪ್ಯತೀತಿಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು,
ವಿರೋಧಿನಾಮ ಸಂಘ ಅಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧಪೂರ್ಣಿಮಾ ಗುರುವಾರ }
6—10—1949

ಅನುವಾದಕ
ಬೆಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್.
ಎಸ್ಕಾನೆ ಮಹಾವಿದ್ಯಾನ್

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಪ್ಯಕ ತೈತ್ತಿರಿಯಾಧ್ಯಾಯ

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೩೩. ವಿಶಾಯಾಮೋಘೆ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	1
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
ಸನೇಕರೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಾನುಚರರು	19
ನವಗೃ, ದಶಗೃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು	29
ಸದ್ವೀಚೀನ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯು	48
ಇಲೀದಿಲಿಸ್ಯ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	53
ಉತ್ಸನೇಂಬ ಋಷಿಯ ವಿಷಯ	62
ದಶಮೈ ಮತ್ತು ಶೈಶ್ರೀಯೆ ಎಂಬ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯ	64
೩೪. ತ್ರಿಷ್ಟಿನ್ನೋ ಅದ್ಯೆ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	71
ಋಷಿ ದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	72
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	75
ಸೋಮಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ವೇದಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಷಯ	83
ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯ ವಿಚಾರ	94
ತ್ರಿಧಾತುಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	99
ನಾಸತ್ಯಾಶಬ್ದಾರ್ಥ	105
ಸಪ್ತಮಾಪ್ಯ, ದಿವಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	110
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಸ್ವರೂಪವು	114
ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳು	123

೨. ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು		131
ಮುಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು		132
ಸೂರ್ಯರಥ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ		144
ಯಾತುಧಾನಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ		170
೩. ಪ್ರ ವೋ ಯೆಹ್ಯಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗ		177
ಮುಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು		178
ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಎಂಬ ಮುಹಿಯ ವಿಷಯ		213
ತುರ್ವಶ ಎಂಬ ರಾಜನ ವಿಷಯ		240
ನವವಾಸ್ತು, ಬೃಹದ್ರಥ, ಶುರ್ವಿತಿ ಇವರುಗಳ ವಿಷಯ		243
೩೩ ಶ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಭ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗ		251
ಮುಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು		252
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವು		253
ಪೃಷ್ಠತೀಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ		258
೩೪. ಕದ್ವಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು		292
ಮುಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು		293
ಮಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ		294
೩೯. ಪ್ರಯದಿತ್ಯಾ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ಅನುವಾವವು		339
ಮುಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು		340
ಮಕ್ಕುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ		341
೪೦. ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇತೇ ಎಂಬ ಫಲವಕ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—		
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯೋಗವು		376

	ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	377
	ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಕಿಯ ವಿಷಯವು	379
	ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಕಿ ಎಂಬ ಮಹಿಮೆ ವಿಧಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	387
	ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಿಷಯವು	395
೪೧.	ಯಂ ರಜಂತಿ ಎಂಬ ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗವು ಮತ್ತು ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	410
	ಮಕ್ಕಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	411
೪೨.	ಸಂಪೂರ್ಣ ಎಂಬ ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	433
	ಪೂಜಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯ	437
	ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	438
೪೩.	ಕೆಮ್ರದ್ರಾಯೆ ಎಂಬ ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	465
	ರುದ್ರಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	467
	ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಕಿಪುತ್ರನಾದ ಶಂಯುವಿನ ವಿಷಯ	477
೪೪.	ಅಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವತ್ ಎಂಬ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗವು	493
	ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	494
	ಜಾತೇವೇದೇಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು	496
	ಪ್ರಸ್ತೌಷ್ಠಿ ಋಷಿಯ ವಿಷಯ	514
	ಪುರೋಹಿತಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	526
	ಅಗ್ನಿ ಷಿಹ್ವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ	539
೪೫.	ತೈಮಗ್ನೇ ವಸೋನ್ ಎಂಬ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
	ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಮಹಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	541
	ವಸುರುದ್ರಾದಿತ್ಯರ ವಿಷಯ	543

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
ಮನುವಿನ ವಿಚಾರ	545
ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ವಿಷಯ	551
ಆಕ್ರಿ, ವಿರೂಪ, ಅಂಗಿರಾಃ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳ ವಿಷಯ	552
ಕಪಸ್ಕೃತೇಶ್ವರವರಣೆ	566
೪೩. ಬಿಮೋ ಉಷಾ ಎಂಬ ನೆಲವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸಗವು	571
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	572
ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	573

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಶ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ಸಃಶ್ರುತಿಸಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ಛಿದುರ್ಮೇ ತಮನಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೪

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅಥ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಂ ಆರಭ್ಯತೇ | ತ್ರಮುಗ್ಧೇ ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಸಪ್ತಮಾನುವಾಕೇ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೈಶಾನ್ಯಮೇತಿ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದಶಚಽಂ | ಋಷಿಶ್ವಾನ್ಯಸ್ಯಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾಂಗಿರಸೋ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಪ ಋಷಿಃ | ಅನುಕ್ತತ್ವಾದಿಂದ್ರೋ ದೇವತಾ | ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಃ | ಏತೇತೈನುಕ್ತಮಣಿಕಾ | ಗೋಸವವೀವಧಯೋರ್ನಿಷ್ಠೇವಲ್ಯ ಏಶಾನ್ಯಮೇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ವಿನಿಯುಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಮತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಯಶ್ಚೈಮಾಣ ಇತಿ ಖಂಡೇ | ಗೋಸವವೀವಧೌ ಪಶುಕಾಮ ಇಂದ್ರ ಸೋಮ ಮೇಶಾನ್ಯಮೇತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ | ಅ. ೯-೮. || ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಹಿಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಈಗ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವೆವು. ತ್ರಮುಗ್ಧೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಾ ಋಷಿಃ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಏಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಶಾನ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಯು

ಗಳಿರುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿರುವ ೩೧-೩೫ ರ ವರೆಗಿನ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತೂಪ ಅಂಗಿರಸಃ ಎಂಬುವನೇ ಮುಷಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತೂಪ ಅಂಗಿರಸ ಎಂಬುವನೇ ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಪತ್ ಭಂದಸ್ತು ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಗೋಸವವೀವಧ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಏತಾಯಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಯಜ್ಞಮಾಣಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಗೋಸವವೀವಧೌ ಪಶುಕಾಮ ಇಂದ್ರಸೋಮಮೇತಾಯಾಮಿತಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ. ೯-೮)

॥ ೩೦ ॥

ಸೂಕ್ತ—೩೩

॥ ಮಂದಾ ೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೨ ॥ ಸೂಕ್ತ—೩೩ ॥

॥ ಅಪ್ಪಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೩ ॥ ವರ್ಗ, ೧—೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂತ್ಯು ೧—೧೫ ॥

॥ ಮುಷಿ— ಹಿರಣ್ಯಸ್ತೂಪ ಅಂಗಿರಸಃ ॥

॥ ದೇವತಾ— ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಭಂಡಿ— ತ್ರಿಷ್ಪತ್ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಏತಾಯಾಮೋಪ ಗವ್ಯಂತ ಇಂದ್ರಮಸ್ಮಾಕಂ ಸುಪ್ರಮತಿಂ
ವಾವೃಧಾತಿ |

ಅನಾಮ್ಯಣಃ ಕುವಿದಾದಸ್ಯ ರಾಯೋ ಗವಾಂ ಕೇತಂ ಪರಮಾವ

ರ್ಷತೇ ನಃ || ೧ ||

• || ಪವಚಾರ ||

ಆ | ಇತ | ಅಯಾಮು | ಉಪ | ಗವ್ಯಂತಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಅಸ್ತಾಕಂ |
 ಸು | ಪ್ರಮುತಿಂ | ವವಧಾತಿ ||
 ಅನಾಮುಣಃ | ಕುವಿತ್ | ಆತ್ | ಅಸ್ತು | ರಾಯಃ | ಗವಾಂ | ಕೇತಂ |
 ಪರಂ | ಆವರ್ಜತೇ | ನಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷಂ ||

ದೇವಾಃ ಪರಸ್ಪರಮೇವಂ ಕಥಯಂತಿ | ಹೇ ದೇವಾ ಗವ್ಯಂತಃ ಪಣಿಸಾಮುಕೇನಾಸುರೇಣಾಪ-
 ದ್ಯತಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಗಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛಂತೋ ಯೂಯಮೇತ | ಆಗಚ್ಛತ | ಯುಷ್ಪಾಢಿಃ ಸಹಿತಾ
 ವಯಮಿಂದ್ರಂ ಗವಾನಯನಕ್ಷಮಮುಪಾಯಾಮು | ಪ್ರಾಪ್ತವಾಮು | 'ಸ ಚೇಂದ್ರೋಽನಾಮ್ಯಣೋ
 ಹಿಂಸಕರಹಿತಃ ಸನ್ನಸ್ತಾಕಂ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಮುತಿಂ ಗೋಲಾಭೇನ ಹರ್ಷಯಿತ್ವಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾಂ ಬುದ್ಧಿಂ
 ಸು ವವಧಾತಿ | ಸುಪ್ಪ ವರ್ಧಯತಿ | ಅವನಂತರಂ ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಯ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಗವಾಂ ಗೋರೂ-
 ಪಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಪರಂ ಕೇತಮುತ್ಪ್ರಪ್ನಂ ಜ್ಞಾನಂ ನೋಽಸ್ಯಾಕಂ ಕುವಿದಾವರ್ಜತೇ | ಅಧಿಕಂ ಪ್ರಾಪಯತಿ |
 ಇತ | ಇಣ್ ಗತಾ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛ್ರೋ ಲುಕ್ | ಅಯಾಮು | ಏತೇರ್ಲೋಡುತ್ರಮಬಹುವಚನ
 ಅಡುತ್ರಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಪಿದ್ಯದ್ಯಾವಾತ್ಪರ್ವಧಾತುಕಲಕ್ಷಣೇ ಗುಣೇಽಯಾದೇಶಃ | ನ
 ಚೇಣೋ ಯಣ್ | ಪಾ ೬-೪-೨೧ | ಇತಿ ಯಣಾದೇಶಃ | ಮಧ್ಯೇಽಪವಾದಾಃ ಪೂರ್ವಾನ್ವಿಧೀನ್ಪ್ರ-
 ಧಂತೇ | ಪರಿ. ೬೦ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರೋಯಾಜಾದೇಶಾಪವಾದತ್ಯಾತ್ | ಅತಃ ಪರಶ್ಚಾದ್ಗುಣೇನ ಯಣಾ-
 ದೇಶೋ ಬಾಧ್ಯತೇ | ಪಿದ್ಯದ್ಯಾವಾತ್ಪ್ರೋಯಾಸ್ಯಾನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ಪರೇಣಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗವ್ಯಂತಃ |
 ಗಾ | ಅತ್ವನ ಇಚ್ಛಂತಃ | ಸುಪ ಅತ್ವನಃ ಕೃಚಿತಿ ಗೋಶಬ್ಧಾತ್ಪರ್ವಣಃ ಕೃಚ್ | ವಾಂತೋ ಯ
 ಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಪಾ. ೬-೧-೨೯ | ಇತ್ಯವಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಾಡ್ವಾತೋರ್ಲಿಟಃ ಶತ್ವ | ತಸ್ಯಾ-
 ದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನಾತ್ಪ್ರೋ ಧಾತುಸ್ಪರಃ | ಪ್ರಮುತಿಂ | ಮನ್ಯತೇಃ ಪ್ರಿನ್ಯನುದಾತ್ತೋ-
 ಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ | ವವಧಾತಿ | ವ್ಯಧು
 ವ್ಯದ್ಧೌ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಘ್ಯಸ್ಯ ದೀರ್ಘ-
 ತ್ವಾಂದಸಃ | ಅನಾಮುಣಃ | ಮುಣ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಮುಣಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ಮುಣಾಃ | ಇಗುಪದಲ-
 ಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ನ ಸಂತ್ಯಾಮುಣಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನ ಇತ್ಯಸುಧಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋತ್ಪತ್ತಂ |

ಆಸ್ಯ ರಾಯಃ | ಊದಿದಮಿತ್ಯುಭಯತ್ರ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗನಾಂ | ಸಾನೇಕಾಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ
 ವಿಭಕ್ತುದಾತ್ತಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ವನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಕೇತಂ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಘಂಜಾಂತ ಅಮ್ಯು-
 ದಾತ್ತೇ | ಅವರ್ಣತೇ | ವೃಜೇ ವರ್ಣನೇ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೋ ಲುಕಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ತದಭಾವಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ವಾದಿಸುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಿಜಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ತಿಜಾಃ ಚೋ-
 ದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕುವಿದ್ಯೋಗಾನ್ನಿಪಾತ್ರೈರ್ವಿದ್ಯದಿಹಂತೇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿಘಾಂತ-
 ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಗಾರ್ಥ ||

ಗವ್ಯಂತಃ— (ರಾಕ್ಷಸನಾದ ಪನೆಯು ಅಪಹರಿಸಿದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಎಲೈ
 ದೇವತೆಗಳೇ, ಆ ಇತ— (ನೀವೆಲ್ಲರೂ) ಬನ್ನಿ (ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ) ಇಂದ್ರಂ— (ಹಸುಗಳನ್ನು ತರಲು ಸಮರ್ಥ
 ನಾದ) ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ | ಉಪಾಯಾಮ—ಹೋಗೋಣ. | (ಆ ಇಂದ್ರನು) ಅನಾಮ್ಯಣಃ—ಅಹಂಸಾತ್ಮಕನು |
 ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ಪ್ರಮತಿಂ—(ಗೋಲಾಭದಿಂದಾಗುವ) ಹರ್ಷಪೂರಿತ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ವಮ್ಯಧಾತಿ—ಬೆಳೆಸು
 ತಾನೆ. | ಆತ್— ಅನಂತರ | ಸ ಇಂದ್ರೇ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಆಸ್ಯ ರಾಯಃ—(ನಮ್ಮ) ಈ ವಶ್ಯಯವಾದ |
 ಗನಾಂ—ಗೋವಿಪಯಕವಾದ | ಪರಂ ಕೇತಂ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನವನ್ನು | ನಃ ನಮಗೆ | ಕುವಿತ್—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ |
 ಅವರ್ಣತೇ—ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಧಾರ್ವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ಪನೆ ಎಂಬ ಅಸುರನು ನಿಮ್ಮ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವನವೈ. ಅವು
 ಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿಮ್ಮದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಬನ್ನಿ, ನಾವೆಲ್ಲರೂ
 ಸೇರಿ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೋಣ. ಅವನು ಅಹಂಸಾತ್ಮಕನು. ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಹಸುಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಿಸು
 ವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಿಂತಲೂ ನಮ್ಮ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯವಾದ ಗೋವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ
 ತ್ರೇಷ್ಯವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Come, let us approach Indra to recover our stolen cattle; He
 being without malice exhilarates our minds; he will bestow upon us
 perfect knowledge of this wealth consisting of cows.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪನೆ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅವುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗಂಧತೇ — ಗಾ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೇ || ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು.

ಸು ಪ್ರಮತಿಂ ನಾವೃಥಾತಿ — ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವನು ; ನಮ್ಮ ತಿಳುವಳಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವನು.

ಅನಾಮೃಣಃ — ಹಿಂಸಕರಹಿತಃ | ಮೃಣ ಹಿಂಸಾಯೋಂ | ಮೃಣಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ಮೃಣಾಃ | ನ ಸಂತ್ಯಾಮೃಣಾ ಆಸ್ಮೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ || ಮೃಣಧಾತುವಿಗೆ ಹಿಂಸಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಹಿಂಸಿಸುವವನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನಾಮೃಣಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಂಸಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂಸಕರಹಿತನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕುವಿತಾ-ಅಧಿಕಂ | ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. ಉರು ತುವಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹ್ವರ್ಧಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುವಿತಾ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩)

ರಾಯೇ-ಧನಸ್ಯ | ಧನದ.

ಕೇತಂ-ಉತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಜ್ಞಾನಂ | ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು. ಕೇತಃ ಕೇತುಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇತಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಕೇತಂ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ತಿಳುವಳಿಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮನಗೆ ಆಟ್ ಆಗಮ, ಇ-ಆಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ಯಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂದು ಕೆತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅನಕಾರವಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಬಂದರೆ ಏ+ಆಮ, ಅಯ್ ಆದೇಶ. ಆಯಾಮ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇ+ಆಮ. ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಣೋಯಣ್ (ಪ್ಯಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಣ್ ಬರಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಹಿಗಿಯೇ ಆಚಿಕ್ಕು ಧಾತು- (ಪಾ. ಸೂ. ೧೬-೪-೭೭) ಎಂದು ಇಯಣ್ ಆದೇಶಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. 'ಇಣೋಯಣ್' ಎಂಬ ಯಣ್ ವಿಧಿಯು ಇಯಣ್ ಗುಣವಿಧಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. 'ಮಧ್ಯೇಪನಾದಾಃ ಪೂರ್ವಾನ್ವಿಧೀನ್ಯಾಧಂತೇ, (ಪರಿಭಾ. ೬೦) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವ ಅಪನಾವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವಿಧಿಯನ್ನೇ ಬಾಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಇಯಣ್ ವಿಧಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಯಣ್ ವಿಧಿಯು ಬಾಧಕವಾಗುವುದು. ಗುಣವಿಧಿಗೆ ಬಾಧಕವಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಣ್ ಗುಣವಿಧಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ವಿಸ್ಪೃತೀರ್ಥೇ ಪರಂಕಾರ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧೪-೨) ಎಂದು ಪರವಾದ ಗುಣವಿಧಿಯೇ ಬರುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಯಣ್ ಗೆ ಅಪನಾವತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೇರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿದೂಪಿಸಿರುವರು. ವಸ್ತುತಃ ಗುಣವಿಧಿಗೆ ಯಣ್ ವಿಧಿಯು ಅಪನಾವನೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವಿಧಿಯು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ವಿಧಿಯು ಅಪನಾವ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಯನ್ವಿ-ಇಣ್ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಇಲ್ಲಿ ಇ+ಆಪ್ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕ್ವಿತಿಚಿ (ಪಾ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಇಣೋಯಣ್ ಎಂಬ ಯಣ್ ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ಏವ-ಇಣ್ ವಿಧಿಯು ಗುಣವಿಧಿ ಬರವೇ ಇರುವ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಪಕಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯೇಪನಾದಾಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷಾಸಂಚಾರವು ಇಲ್ಲಿ ಅನವಧ್ಯಕವಾದುದು. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿಕಾ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ, ಧಾತುಸ್ವರಣೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಗವ್ಯಂತೇ-ಗಾಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ-ಹಸುಗಳನ್ನು ತಮಗೆ ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವರು, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕಲ್ಮನಾಚಕನಾದ ಗೋಶಬ್ದವುಮುಂದೆ ಸುಪ್ ಆತ್ಮನಃಕೃಚ್ ಎಂದುವರಿಂದ ಕೃಚ್ ಗೋ+ಅಪ್+ಕ್ವ-ಸನಾ ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂದು ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದು. ಸುಪೋಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋಃ ಎಂದು ಧಾತುವಯವನಾದ ಶಸಾಗೆ ಲುಕ್, ಗೋ+ಯ ವಾನ್ವೋಯಿಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೯) ಯಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಓ ಓ ಗಳಿಗೆ ಅವ್ ಆದೇಶಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅವ್ ಆದೇಶ, ಗವ್ಯ ಎಂದಾಯಿತು ಇದು ಧಾತುವಾದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ರತ್ಯ. ಗವ್ಯ+ಅತ್ ಶವ್ ವಿಕರಣ. ಪರಯಾಪಗವ್ಯತ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಒಪ್ಪನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ನುಮಾಗಮ ಬಂದು ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದು ಗವ್ಯಂತಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುವೇಶರವ ಮುಂದಿರುವುದರಿಂದ ರತ್ಯಗೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೀತ್. ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದರೆ ಧಾತುಸ್ವರಣೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಪ್ರಮುತಿಂ-ಮನ ಜ್ಞಾನೇ-ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂದು ಕ್ವಿನ್, ಅನು ದಾತ್ವೋ-ಪದೇಶವನಂತಿಶೋತ್ಯಾದೀನಾಮನುನಾಸಿಕಲೋಪೋ ರ್ಬುಲಿಕೃತಿ (೬-೪-೩೭) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ

ಲೋಪ. ತಾದೌಚಿನಿತಿಕ್ಯತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ತಕಾರಾದಿಯೂ ನಕಾರೇತ್ಯಂಜ್ಜೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಆದ ತುಶಬ್ದವನ್ನುಳಿದ ಕೃತ್ವತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಅನಂತರವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದು ವುದು ಎಂದು ಪ್ರ. ಎಂಬ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದು.

ವಾವೃಧಾತಿ—ವೃಧು ವರ್ಧನೇ.ಲೇಟ್.ಲೇಟೋಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂದು ಆಡಾ ಗಮ.ತಿಪ್.ಶಪ್.ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೬) ಶ್ಲು ಶಪ್.ಗೆ-(ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೦.) ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ವೃಧ್ ವೃಧ್ ಆತಿ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ರಪರತ್ವ, ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಲೋಪ.ವವೃಧಾತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ.

ಅನಾಮ್ಯಾಃ—ಮೃಣ ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ಮೃಣನ್ತಿ ಹಿಂಸಂತಿ ಇತಿ ಮೃಣಾಃ ಮಕಾರವು ಇಕ್ ಪ್ರತ್ಯಾ. ಪಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಆವೃಂದ ಮೃಣ್ ಎಂಬುದು ಇಗುಪಧ, ಇಗುಪಧಜ್ಜಾಪ್ರೀಕೀರಃಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫.) ಎಂಬುವಂಥ ಇಗುಪಧ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃಣ್+ಅ. ನ ಸನ್ತಿ ಮೃಣಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ನೆಲೋಪೋನಡಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೩.) ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ನಡಾನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ಮಾನ್ನದಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೪.) ಎಂದು ಸುಡಾಗಮ. ನೆಚ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತ,

ಕೇತಂ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪೇದಹಂ ಧನದಾಮಪ್ರತೀತಂ ಜುಷ್ಟಾಂ ನ ಶ್ತೇನೋ ವಸತಂ
ಪತಾಮಿ ||
ಇಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯನ್ನುಪಮೇಭಿರಕೈರ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚೈಹ ವ್ಯೋ
ಅಸ್ತಿಯಾಮನ್ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಪ | ಇತ್ | ಅಹಂ | ಧನದಾಂ | ಅಪ್ರತಿಇತಂ | ಜುಷ್ಠಾಂ | ನ |
ಶ್ವೇನಃ | ನಸತಿಂ | ಪತಾಮಿ ||

ಇಂದ್ರಂ | ನಮಸ್ಯನ್ | ಉಪಮೇಭಿಃ | ಅಕೇಽಃ | ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ಯುತ್ಯುಃ |
ಹವ್ಯಃ | ಅಸ್ತಿ | ಯಾಮನ್ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ತೋತ್ಯುತ್ಯುಃ ಸ್ತೋತ್ಯುತ್ಯುಃ ಕಾಮನುಷ್ಠಾತ್ಯುಃ ಕಾಮನುಗ್ರಹಾರ್ಥಂ ಯಾಮನ್ ತದೀ-
ಯಶತ್ಯುಃ ಸಹ ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಯುದ್ಧೇ ಹವ್ಯೋಽಸ್ತಿ ತೈರಾಹ್ವತವ್ಯೋ ಭವತಿ ತಮಿಂದ್ರಮಹಮನು-
ಷ್ಠಾತೋಪೇಶ್ಯತಾಮಿ | ಉಪಾಪ್ನೋಮ್ಯೇವ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಉಪಮೇಭಿರುಪಮಾನಸ್ತಾನೀಯೈ-
ರುತ್ತಮ್ನುರಕೇಽಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಹ ನಮಸ್ಯನ್ ಪೂಜಯನ್ | ಕೀದೃಶಮಿಂದ್ರಂ | ಧನದಾಂ ಧನಪ್ರದಂ
ಅಪ್ರತೀತಮಪ್ರತಿಕತಂ | ಬಲಿಭಿರತಿರಸ್ವತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತೌ ದೃಷ್ಟಾಂತೇ | ಜುಷ್ಠಾಂ
ಪೂಜಯಃ ಸೇವಿತಾಂ ವಸತಿಂ ಸ್ವಕೀಯನೀಡರೂಪಾಂ ನಿವಾಸಭೂಮಿಂ ಶ್ಯನೋ ನ | ಯಥಾ ಶ್ಯೇನನಾಮು-
ಕೋ ವೇಗವಾಸ್ತೇ ಸ್ವಕೀಯಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಾದರೇಣ ಧಾವತಿತ ದ್ವಿದಹಮಿಂದ್ರಂ ತ್ವರಯಾ ಪ್ರಾಪ್ನೋಮಿ ||
ಧನದಾಂ | ಧನಂ ದದಾತಿತಿ ಧನದಾಃ | ಅತೋ ಮನಿಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಚ್ | ಅಪ್ರತೀತಂ | ಶತ್ರು-
ಭಿರ್ನ ಪ್ರತಿಕತಂ | ಅಪ್ಯಯುಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜುಷ್ಠಾಂ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ |
ಸ್ತೀದಿತೋ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ | ಪಾ. ೭೨-೧೪. | ಇತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ | ಪಾ. ೬೧-
೨೧೦. | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪತಾಮಿ | ಲೇಟ್ಕಾದಾಗಮಃ | ನಮಸ್ಯನ್ | ನುಮಸ್ ಶಬ್ದ-
ತ್ಪೂಜಾರ್ಥೇ | ನಮೋವರಿವಃ | ಪಾ. ೬೧-೧೯. | ಇತಿ ಕೃಚ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಮಸದೇ-
ಶಾಲ್ಪವಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೈ ಕಾದೇಶಸ್ವರೀಣೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಪಮೀಯಂತ ಏಭಿರಿತ್ಯುಪಮಾಃ |
ಮಾರ್ ಮನೇ | ಘೃಣಾರ್ಥ ಕವಿಧಾನಂ | ಪಾ. ೩೩-೫೦.೪. | ಇತಿ ಕಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಭಿ ಸಮಾದೇಶಾಭಾವಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹವ್ಯಃ ದ್ವೇಷಾಶೋ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ
ಸಂಸ್ಪಾರಣಂ | ಅಚೋ ಯದಿತಿ ಯತ್ | ಗುಣೋ ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿದಾತ್ತತ್ವೈವ | ಪಾ. ೬೧-೮೦. |
ಇತ್ಯವಾದೇಶಃ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಾಮನ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇ | ಮನಿಸೋ
ನಿತ್ಯಾದಿದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಯೇ— ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಸ್ತೋತ್ರೈಃ—ಭಕ್ತರಿಂದ | ಯಾಮೌ—ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಸಹಾಯ-
ಶ್ಯಾಗಿ) | ಹವ್ಯೇ ಅಸ್ತಿ— (ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ | ಧನದಾಂ— (ಆ) ಐಶ್ವರ್ಯ
ದಾತನಾದ | ಅಪ್ರತೀತೇ— (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಅಪ್ರತಿಹತನಾದ | ಇಂದ್ರಂ— ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅಹಂ—ನಾನು
ಉಪಮೇಧೀ— ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ | (ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) | ಅಕೃಷ್ಣಃ— ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ | ನಮಸ್ಯಾ— ಪೂಜಿಸುತ್ತ | ಜುಷ್ವಾಂ—ಪ್ರಿಯನಾದ (ವಾಸನಾಡುತ್ತಿರುವ) | ವಸತಿಂ—ಗೂಡನ್ನು |
ಶ್ಲೇಷಃ ನ— ಗಡುಗನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಉಪೇತೌ ಪತಾಮಿ— ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವೆನು.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತನಾದ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯು. ಅವನ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಯುದ್ಧ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ಐಶ್ವರ್ಯದಾತನು. ಗಡುಗನು ತನ್ನ
ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ ಗೂಡನ್ನು ಹಾರಿಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಾನೂ ಪಹ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅತ್ಯುತ್ತಮ
ವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವೆನು.

English Translation

Indra is to be invoked by his worshippers in battle; Indra who is
invincible and true giver of wealth is to be glorified with excellent hymns;
I approach Indra like a hawk to its cherished nest.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಸಯಗಳು ||

ಧನದಾಂ— ಧನಂ ದದಾತೀತಿ ಧನದಾಃ | ಧನಪ್ರದಂ | ಧನಾಧ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ
ಅಪ್ರತೀತೇ— ಶತ್ರುಭಿರ್ನ ಪ್ರತೀತಂ | ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲಸಾಧ್ಯನಾದ
ಜುಷ್ವಾಂ— ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸೇವಿತಾಂ | ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ
ಶ್ಲೇಷಃ— ಗಡುಗ, ಪಕ್ಷಿ ವಿಕೇಷ. ಈ ಪಕ್ಷಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಹಾರಬಲ್ಲುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇಂತಹ
ಪಕ್ಷಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗಿ ತನಗೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ ಗೂಡನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಾನು ಪಹ ದೇಗನೆ
ನನಗೆ ಇಪ್ಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನಾದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ ಇಂದ್ರನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವೆ
ನೆಂದು ದ್ವಷ್ಟಾಂತಾಘಪ್ರಾಯವು.

ಉಪನೇಭಿಃ— ಉಪನಾನಸ್ಯಾನೀಯೈಃ, ಉತ್ತಮೈಃ || ಉಪನಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ.

ಆಕೃತ್ಯಃ— ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಆಕೋಷ ಮಂತ್ರೋಽ ಭವತಿ ಎಂದು ಉಕ್ತ ವಚನವಿರುವುದು. (೧೫-೪)

ಹವ್ಯಃ— ಅಹ್ವಾತವ್ಯಃ | ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆಂಬಲ್ಪಡುವವನು. ಜನರು ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಕಷ್ಟಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮರೆಹೋಗುವರು. ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅಹ್ವಾನ ಮಾಡುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ಧನದಾಂ — ಧನಂ ದದಾತಿ ಇತಿ ಧನದಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು. ಆತೋವನಿನ್ ಕೃನ್ವಿನ್ವಿನಿಪತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂದು ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿಚ್ ನ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಲೋಪ. ಸಮಾಸಾಯವನವಾದ ಸುವೃಭತ್ತಿಗೆ ಉಕ್ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಾಂತ.

ಜುಷ್ಯಾಂ ಜುಷೀಶ್ವೀತಿಶೇವನಯೋಃ — ಈದಿತ್ ಅಂದರೆ ಈ ಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಶ್ವೀದಿತೋನಿಷ್ಯಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೪) ಟುಪ್ತಿಗತಿವೃದ್ಧಿಕ್ಕೇ— ಈದಿತ್ಯಾದ ಧಾತುಗಳು ಅವುಗಳ ಮುಂದಿರುವ ಕೃ ಕೃನತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಜೇಧ. ನಿತ್ಯಂ ಮಷ್ಟ್ರೀ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಜುಷ್ಯಾಪಿತ್ಯೇ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಜುಷ್ಯ- ಅರ್ಪಿತ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುವುವು ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ರ. ಜುಷ್ಯಾಪಿತ್ಯೇಚೆ ಛಂದಸಿ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೯) ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕೌಮುದ್ವೀಕಾರರು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

ಪತಾಮಿ-ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ — (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂದು ಲೇಟ್. ಉತ್ರಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಮಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟೊ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂದು ಆಡಾಗಮ. ಶಪ್. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ಪಮಸ್ತನ್— ನಮೋವರಿವೃತ್ತಿತ್ಯೇಕೈಚ್ — (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೯) ಶಬ್ದವೈರ ಕರಣೇ— ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರಣೇ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಕರಣಂ-ಕ್ರಿಯಾ, ನಮಸೋಪಜಾಯಾಂ, ಪರಿವಶಪರಿಚಯೋಯಾಂ, ಚಿತ್ರಣ ಅಕ್ಷಯೇ— ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕಗಳಿಂದ, ಪೂಜಾದಿಯಾದ ಕ್ರಿಯಾನಿಶೇವನೇ ವಿವಕ್ಷಿತ. ಏವಂಚ, ಪೂಜೆ- ಪಂಚಕ್ಕೈ- ಅಕ್ಷಯೇ ಇವು ತೋರುವಾಗ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಮಸ್ತನ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಕೈಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕೈಚ್- ನಮಸ್ತಾಯು. ಕೈ ವೃ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ. ಇವರ ಮುಂದೆ ಲಟ್ ಶಕ್ಯ. ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂದು ಅದುಪದೇಶವಾದ ಶಪ್ ನ ಮುಂದಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ಯ ಅನುದಾತ್ತ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತ. ಪರರೂಪವು ಸ್ವಾನಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಕೈಚ್ ನ ಉದಾತ್ತಾಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಪರರೂಪ. ಅದು ಏಕಾದೇಶಉದಾತ್ತೇನ ಎಂದು ಉದಾತ್ತ.

ಉಪಮೇಧಿಃ— ಉಪಮೇಯಂತಿ ವಿಭಿಂತ್ಯಪನಾಃ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಘೌಘೌಘೇಕವಿಧಾನಂ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೮. ವಾ. ೪) ಕರ್ತೃಭುಷ್ಣವಾದ ಕಾರಕವು ಘೌಘೌಘ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಪಿ ವಾರ್ತಿಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಪಾವ್ಯಧಿವಿನಿಯು- ಧ್ಯರ್ಥಂ— ಎಂದು ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಹು ಬರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ— (ಪಾ. ಸಾ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಆಲೋಪ- ಉಪಮ+ಭಿಸ್— ವಿತ್ತರುತ್ತ ವಿಸರ್ಗಗಳು. ಬಹುಲಂಛಂದಸೀ ಎಂದು ವಿಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸಾ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂದು ಕೃಮತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉತ್ತರಪನವು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಹವ್ಯೇ—ಹ್ಯೇರ್ಜ್ ಶಪ್ತೇ— ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರಣ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ-ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅಚೋಯಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೧) ಅಕ್ಷನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್. ಹು+ಯ— ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೪) ಎಂದು ಗುಣ, ಹೋ+ಯ, ಧಾತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯೈವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಸಃ — ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ನಿಮಿತ್ತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಯಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಧಾತ್ತನಯನವಾದ ಓ ಲಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವ್ ಅವ್ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅವ್ ಆದೇಶ-ಯದ್ಯಪಿ ವಾನಿಯಿಪ್ರತ್ಯಯೇ— ಎಂದು ಅವಾದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೂ ಧಾತ್ತನಯನಗಳಾದ ಓ ಲಿಗಳಿಗೆ ವಾಂತಾದೇಶ ಬರುವುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಓ ಲಿಗಳಿಗೇ ಬರುವುದೆಂದು ನಿಯಮಕ್ಕಾಗಿ ಈಸೂತ್ರವು ಅವಶ್ಯಕವು. ಯತೋನಾವತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಎರಡು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ನೌ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಬಂದಾಗ ನಾವ್ಯ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹವ್ಯೆ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠ ||

ನಿ ಸರ್ವಸೇನ ಇಷುಧೀರಸಕ್ ಸಮಯೋ ಗಾ ಅಜತಿ ಯಸ್ಯ
 ವಷ್ಟು ||
 ಚೋಷ್ಣ್ಯಾಮಾಣ ಇಂದ್ರ ಭೂರಿ ವಾಮಂ ಮಾ ಪಣಿಭರ್ಷ-
 ರಸ್ತದಧಿ ಪ್ರವೃದ್ಧ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ಸರ್ವಸೇನಃ | ಇಷುಧೀನ್ | ಅಸಕ್ತ | ಸಂ | ಅರ್ಯಃ | ಗಾಃ |

ಅಜತಿ | ಯಸ್ಮ | ವಸ್ಪಿ ||

ಚೋಷ್ಯಾಯಮಾಣಃ | ಇಂದ್ರ | ಭೂರಿ | ವಾಮಂ | ಮಾ | ಪಣಿಃ |

ಭೂಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಅಧಿ | ಪ್ರವೃದ್ಧ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸರ್ವಸೇನಃ ಕೃತ್ವೇನಾಯುಕ್ತ ಇಷುಧೀನ್ಯಾಣಾನಾಮಾಧಾರಭೂತಾನ್ನಿಷಂಗಾನ್ಯಸಕ್ತ |
ನಿತಲಾಂ ಸ್ವಪ್ನಭಾಗೇ ಸಂಯೋಜಿತನಾನ್ | ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿರೂಪ ಇಂದ್ರೋ ಯಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ವಪ್ಪಿ
ಅಸುರೇಣಾಸಹ್ಯತಾ ಗಾಃ ಪ್ರದಾತುಂ ಕಾಮಯತೇ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಗೃಹೇ ತಾ ಗಾಃ ಸಮಜತಿ | ಸಮ್ಯಕ್
ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಹೇ ಪ್ರವೃದ್ಧ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವೃದ್ಧಿಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಭೂರಿ ಪಾಮಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಗೋರೂಪಂ ಧನಂ
ಚೋಷ್ಯಾಯಮಾಣೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ ಅಸ್ಮದಧ್ಯಸ್ವಾಸು ಪಣಿಮಾಃ ಭೂಃ | ವ್ಯವಹಾರೀ
ಮಾ ಭೂಯಾಃ ಗವಾಂ ಮೂಲ್ಯಂ ಮಾ ಯಾಚಿಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸರ್ವಸೇನಃ | ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತ
ಇತಿ ಸೇನಾ | ಪೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಸಭಾವಃ | ಸರ್ವಾ ಸರಣಿಃಲಾ ಸೇನಾ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹು
ಪ್ರೀಡಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣೇನಾಪ್ಯಯಂ | ಸ್ವರ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಾ. ೬೧
-೧೯೧. | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸುಪಿ | ಪಾ. ೬೧-೧೯೧. | ಇತಿ ಸರ್ವಶಬ್ದ
ಅದ್ಯದಾತ್ಮಃ | ಇಷುಧೀನ್ | ಇಷವ ಏಷು ಧೀಯಂತ ಇತಿಷುಧಯಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ |
ಪಾ. ೩-೩೯೩. | ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಾದಟೀತ್ಯಾದೀನಾ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ |
ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ವಾ | ಪಾ. ೮-೩೨. | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯದೀನ್ಯನುನಾಸಿಕಃ | ಅಸಕ್ತ |
ಪಚಿ ಸಮವಾಯೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅರ್ಯಃ | ಅರ್ಯಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋಃ |
ಪಾ. ೩-೧೧೦೩. | ಇತಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಅರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಚ್ಯಾ ಚೇತ್ | ಫಿ.
೧೧೮. | ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಅಜತಿ | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಿಯೋಃ | ವಪ್ಪಿ | ವಶ ಕಾಂತಾ |
ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಯಪೋ ಲುಕ್ | ವೃಶ್ಚಾದಿಪತ್ನೇ ಪ್ಪುತ್ವಂ | ಚೋಷ್ಯಾಯಮಾಣಃ | ಸ್ಪೃಗ್ ಆಪ್ರ-
ವಣೇ | ಧಾತೋರೇಕಾಚ ಇತಿ ಯಜ್ | ಅಕೃತ್ಪಾದಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಃ | ದ್ವಿವಚನೇ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ

ಖಯಃ | ಪಾ. ೭೪-೨೦. | ಇತಿ ಕೆಕಾರಃ ಶಿಷ್ಯಕೇ | ಸಕಾರೋ ಉಪ್ಯಕೇ | ಕುಹೋಕ್ತುರಿತಿ
ಚುತ್ವೇ ಗುಹೋ ಯಾರ್ಜಲುಕೋರಿತಿ ಗುಣಃ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ಯಾತ್ ಪತ್ವಂ | ಯಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ |
ಅಮಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾವಧಾತುಕಾನದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಭೂಃ | ಗಾತಿಸ್ಥೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಸೇನಃ— ಸಕಲ ಸೇನೆಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು | ಇಷುಧೀರ್— ಬಾಣಗಳನ್ನು ಇರುವ ಬತ್ತಳಿಕೆ
ಗಳನ್ನು | ನಿ ಆಸಕ್ತ— (ಹಂಭಾಗಕ್ಕೆ) ಬಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. | ಅರ್ಯಃ—ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು |
ಯಸ್ಯ— ಯಾವ ದೇವತೆಯ (ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) | ವಶ್ವಿ— ಇಷ್ಟಪಡುತ್ತಾನೋ | (ಅಂತಹ ದೇವತೆಯ
ಮನೆಗೆ) | ಗಾಃ— ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಸಂ ಅಜತಿ—ಸಂಯಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಹೇ) ಪ್ರವೃದ್ಧ—
(ಎಲೈ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಿಂಹಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಇಂದ್ರ—ಇಂದ್ರನೇ | ಭೂರಿ— ಅಧಿಕವಾಗಿ | ವಾಮಂ— ಹೆಚ್ಚು
(ಗೋರೂಪವಾದ) ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು | ಜೋಷ್ಯಾಯಮಾಣಃ— ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತ | ಅಸ್ಮದಧಿ— ನಮ್ಮ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಪಚೇ— ಬೆಲೆ ಮಾಡುವನನಾಗಿ - (ಚೌಕಾಸಿಮಾಡುವನನಾಗಿ) | ಮಾ ಭೂಃ— ಆಗಬೇಡ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಕಲ ಸೇನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಭುಜಕ್ಕೆ
ಬಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಆಪ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಮನೆಗೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಎಲೈ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಿಂಹಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಗೋರೂಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ
ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತ ಇರು. ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಯಂತೆ
ವರ್ತಿಸಬೇಡ.

English Translation

Indra, the leader of the whole army ties the quivers on his back ; the
lord drives the cattle to the dwelling of whom he pleases ; O, mighty Indra,
the giver of abundant wealth, do not take advantage of us like a dealer.

|| ಏಕೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸರ್ವಸೇನಃ— ಕೃತ್ವೈಸೇನಾಯುಕ್ತಃ— The leader of all armies, ಸಮಸ್ತ ಸೇನೆಗಳಿಗೂ
ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಸರ್ವಸೇನಾಯುಕ್ತನು.

ಇಷಧೀನ್— ಇಷವ ಏಷು ಧೀಯಂತ ಇತೀಷುಧಯಃ | ಬಾಣಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಬತ್ತಲೆಗಳಿಗು.

ಅರ್ಯಃ— ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ವಯೋಃ— (ಪಾ. ೩-೧-೧೦೩.) ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, Lord.

ಬೋಷ್ಣಾಯಮಾಣಃ— ಅಸ್ತೈಭಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಿನ್ | (ಗೋವುಗಳನ್ನು) ಕೊಡುವವನು.

ಮಾ ಘಣಿಭೂಃ— ವ್ಯವಹಾರೀ ಮಾ ಭೂಯಾಃ | ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನಂತೆ ಚೌಕಾತಿ ಮಾಡಬೇಡ. ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಡಬೇಕೇ ಅಥವಾ ಎಷ್ಟು ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಚೌಕಾತಿ ಮಾಡದೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದರ್ಥವು. Do not make a hard bargain, dont haggle, do not demand too much from worshippers etc.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರುತಿಯ ||

ಸರ್ವಸೇನಃ— ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಉಚ್ಛಾದಿಗಣದಲ್ಲಿದೆ. ಉಚ್ಛಾದೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಯಜ್ಞ ಸಿ ಅಂತೋದಾತ್ತ- ಇನಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿ. ಇನೇನ ಸಹೆ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸೇನಾ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಈ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಅನ್ಯಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿವೇಚನಾಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಪನ ಗರ್ಭಾತ್ರವೆ. ಪೋಪಸರ್ಪನಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨) ಉಪಸರ್ಪನಸರ್ವಾನಯನಕ ಎಂದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಹೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಅದೀಶ. ಸ+ಇನ, ಗುಣ, ಸೇನ, ಓನ, ಸೇನಾ ಸೇನಾ ಎಂದಾಯಿತು. ಈಗ ಸರ್ವಾ ಸೇನಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ವುನಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಥಮಾನಿಕವಚನ ಸುಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಸುಪೋಧಾತುಸ್ಪ್ರಾತಿಫದಿಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೧) ಎಂದು ಲೋಪ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವ ಶಬ್ದವು ಸುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ರಸ್ಯಸುಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೧) ಸುಪ್ ಎಂದರೆ ಸ್ ವೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. ಇವು ಪರಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ಶಬ್ದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಪ್ಪನಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕೆ ಬರಬಹುದು. ಕಾಕಾಕಾರರು ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣೇನಾಪ್ಯಯಂಸ್ವರ ಇಷ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೧) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯಲೋಪೇ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೩) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣಾದಿಲೂ ಈ ಸ್ವರ ಬರುವುದು ಎಂದಿರುವರು. ನಲಮತಾಂಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೩) ಎಂಬ ನಿಜೇಧವು ಇಕೋಽಚಿವಿಭಕ್ತೌ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷ್ರಹಣದಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಕಾರಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವು ಸರ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಸೌವರ್ಯಾಸಪ್ತಮ್ಯಸ್ತದಂತಿಸಪ್ತಮ್ಯಃ— ಸ್ವರವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಿಗಳು ತದ್ವಸಪ್ತಮಿಗಳು ಎಂದರೆ ಸುಬಂಧ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ರಶಬ್ದದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಸರ್ರಸ್ಯಸುಪಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಈಗ ಸುಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸುಬಂಧವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವು ಸುಕರವಾಗಿ ಬರುವುದು. ಇನ್ನು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಬಂದ ಮೇಲೂ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬಂದು ಅದೇ ಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಇಷುದೀನ್ ಇಷವ ಎಷುದೀಯನ್ನೇ ಎಂದರೆ ಬಾಣಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬತ್ತಳಿಕೆ ಎಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು. ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೩) ಕರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಪವನು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಘ ಸಂಜ್ಞಕವಾದ ಅಂದರೆ ದಾ ಅಥವಾ ಧಾ ರೂಪವಾದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಇಷು ಎಂಬುದು ಕರ್ಮವಾಚಕ. ಇಷು ಜಸ್+ಧಾ+ಇ. ಜಸ್ ಗೆ ಉಕ್. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ ಇಷುಧಿ. ಇದರ ಮುಂದೆ ದ್ವಿತಿಯಾಗಬಹುವಚನ ಶಸ್. ಇಷುದೀನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನವಾದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವೂ ಅಪ್ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವರ್ಣಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನ್ ಗೆ ರು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶ. ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃಪೂರ್ವಸ್ಯತುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ರು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ರುವಿಗಂತಲೂ ಓಂದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುವುದು.

ಅಸಕ್ತೆ— ಪಚ ಸಮವಾಯೇ ಧಾತು, ಗಿನೇ ಗಣ, ಉಭಯಪದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷು ಮಾಡಿದರೆ ಲಜ್ ಪ್ರ. ಪು. ವಿ. ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಚ್+ತ ಶಪ್ ನಿರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂಛಂದಿಸಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೬೩) ಎಂದು ಲುಕ್. ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂದು ಚ ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಾರ. ಅಡಾಗಮ.

ಅರ್ಯಃ— ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮಿವೈಶ್ಯಯೋಃ (ಪಾ ಸೂ.೩-೧-೧೦೩) ಮುಗ್ತೆ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾಹಿ ಅಥವಾ ವೈಶ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ತೋರುವಾಗ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತಿ ಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣವು ರಪರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅರ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಅರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯಾಪ್ಯಾಚೇತ್ (ಛ. ಸೂ. ೧೬) ಅಂಗುಷ್ಠೋದಕಬಳಕವಶಾನಾಂ ಛಂದಸ್ಸನೈಃ (ಛ. ಸೂ. ೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿ, ಅನ್ನಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತೋನಾವಃ ಎಂಬುದರಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಯಾನೈಸ್ವಾನ್ತ್ಯಾತ್ಮೋರ್ವಂ ಎಂಬುದರಿಂದಲೋ ಬರುವ ಅದ್ವಿದಾತ್ತವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಬರುವುದು.

ಅಜತಿ— ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ, ಲಟ್, ತಿಪ್-ಶಪ್,

ವಕ್ಷು—ಪಶ ಕಾನ್ತೌ ಧಾತು. ಆದಾದಿ ಅಂದರೆ ಎರಡನೇ ಗಣ. ಶಪ್ಗೆ ಲೋಪಬರುವುತ್ವೆ. ವಚ್+ತಿ. ವ್ರಭೃಷ್ಟ ಸ್ವಜ ಮೃಜ ಯಜರಾಜಧಾಜಭಶಾಂ ಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬.) ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿಯೂ ಪದಾನ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ರಶ್ಚ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಭಕಾರಾಂತ ಕಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸತ್ಪಬರುವುದು ಎಂದು ಶ್ಗೆ ಸತ್ಪ. ವಚ್+ತಿ ಪ್ಯುನಾಪ್ಯುಃ (ಪಾ.ಸೂ.೮-೪-೪೧) ಪಕಾರ ಟವರ್ಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದರೆ ಸಕಾರ ತವರ್ಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಕಾರ ಟವರ್ಗಳೂ ಬರುವುವು ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರ, ವಕ್ಷು ಎಂದಾಯಿತು.

ಚೋಷ್ಯಯಮಾಣಃ— ಸ್ವು ಇ ಆಪ್ತನಗೇ ಧಾತು. ಧಾತೋರೇಕಾಚೋಷ ಹಲಾದೇಃ ಕ್ರಿಯಾ-
ಸಮುಭಿಹಾರೇಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨.) ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಸಮುಭಿಹಾರ
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವು ತೋರುನಾಗ ಹಲಾದಿಯೂ ಒಂದು ಸ್ವರವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ
ಮುಂದೆ ಯಚ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸ್ವು+ಯು, ಅಕ್ಕೃತ್ಪ್ರಾವರ್ಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫.) ಕೃತ್ತ, ಸಾಂ
ಧಾತುಕ ಇವುಗಳನ್ನುಳಿದು ಯಕಾಲಾದಿಯಾದ ಅಂದರೆ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಯಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯ
ಯವು ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚ್ಚನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ-
ಸ್ವೂ+ಯ, ಸನ್ಯಚೋಷ, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯.) ಲಿಟಿಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಸ್ವೂ+ಸ್ವೂ+ಯ, ಹ್ರಸ್ವಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೯.) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಸ್ವು+ಸ್ವೂ+ಯ ಶರ್ಪಣವಾಃ-
ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೧.) ಶರ್ಮ-ಎಂದರೆ ಶ. ಸ. ಸ. ಹ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಖರ್ಷ ವರ್ಣ
ಗಳು ಉಳಿಯುವುವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಕು+ಸ್ವೂ+ಯ. ಕುರೋಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨.) ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಕವರ್ಗ ಹಕಾರಗಳಿಗೆ
ಚ ವರ್ಗ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ. ಚು+ಸ್ವೂ+ಯ. ಗುರೋಯಿಜ್ಜು ಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨.)
ಯಾಚಿ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಜಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ
ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ, ಚೋಷ್ಯೂ+ಯ. ಸುಷಾಮಾದಿಷುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೮.) ಈ ಗಣದಲ್ಲಿರುವ
ಶಬ್ದಗಳ ಸಕಾರವು ಇಣ್ ಕವರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ,
ಚೋಷ್ಯೂಯ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್ ಅವಕ್ಕೆ ಲಿಟಿತ್ಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪.) ಎಂಬುದರಿಂದ
ರಾನಚ್, ಶಪ್-ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭.) ಎಂದು ಪರರೂಪ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೨-೮೨.) ಎಂದು ಯಕಾರದ ಮುಂದೆ ಮ್ ಆಗುವು, ಅಟ್ಟಿಪ್ಪಾಪ್ಪಾವ್ಯೈ ವಾಯೀರೂಪಿ, (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨.)
ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ಚೋಷ್ಯೂಯಮಾಣ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ಚು ಅಮಪದೇಶವಾದ ಶಪ್ತನ
ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಶಾಸ್ಯನುಧಾತೋರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೬-೧೮೬.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಧಾತ್ವ ಬರುವುದು
ಧಾತುಸ್ವರವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಭೂಃ— ಭೂಸತ್ತಾಯಾಂ, ಲುಪ್, ಸಿಪ್-ಭೂ+ಸಿ. ನಮಾಜಿಸ್ತೋಗೇ ಎಂದು ಅಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಪದಧ.
ಛಿ-ಅವಕ್ಕೆ ಸಿಚ್, ಇದಕ್ಕೆ ಗಾತಿಸ್ವಾಘುಸಾಭೂಭ್ಯಃ ಸಿಚಃಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭.)
ಇಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದ ಗಾ ಅದೇಶ. ಪಾ ಸಾನೇ, ಪ್ಯಾ ಗತಿನ್ನತೌ, ದಾ-ಧಾರೂಪಧಾತುಗಳು, ಭೂಧಾತು
ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಿಚ್
ಗೆ ಲುಕ್. ಇತ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦.) ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ವಧೀರ್ಹಿ ದಸ್ಯುಂ ಧನಿನಂ ಘನೇನೈ ವಕಚ್ಚರನ್ನುಪಶಾಕೇಭಿದ್ಯು |
ಧನೋರಧಿ ವಿಷುಣಕ್ತೇ ವ್ಯಾಯನ್ನಯಜ್ಜಾನ್ಯಃ ಸನಕಾಃ ಪ್ರೇತಿ-
ಮೀಯುಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ವಧೀಃ | ಹಿ | ದಸ್ಯಂ | ಧನೇನ | ಘನೇನ | ಏಕಃ | ಚರನ್ |

ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ | ಇಂದ್ರ ||

ಧನೋಃ | ಅಧಿ | ವಿಷುಣಕ್ | ತೇ | ವಿ | ಆಯನ್ | ಅಯುಜ್ವಾನಃ |

ಸನಕಾಃ | ಪ್ರಯುಜತಿಂ | ಈಯುಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಧನಿನಂ ಬಹುಧನೋವೇತಂ ದಸ್ಯಂ ಚೋರಂ ವೃತ್ತಂ ಘನೇನ ಕಠಿನೇನ ವಕ್ರೇಣ ವಧೀರ್ಹಿ | ತ್ವಂ ಹತವಾಸ್ವಲು | ಧನಿಶ್ಚೈ ವಾಜಸನೇಯನೋಽಪಿ ಸೃಷ್ಟಮಾಮನಂತಿ | ವೃತ್ತಸ್ಯಾಂತಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವಾಶ್ಚ ವಿದ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಸಿ ಚಾಸನ್ನಿತಿ | ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ ಸಮಾಪವ- ತಿಭಿಃ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತೈರ್ಮರುದ್ವಿಃ ಸಹಿತೋ ಭೂತೈಶ್ಚರನ್ | ಪ್ರಹರ್ತುಂ ಸ್ವಯಮೇಕ ಏವ ಗಚ್ಛನ್ | ಯದ್ಭೂಪಿ ಮರುತಃ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತಂತೇ ತಥಾಪಿ ತೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಯಂತ್ಯೇವ ನ ತು ವೃತ್ತಂ ಪ್ರಹರಂತಿ | ಪ್ರಹರ್ತಾ ತು ಸ್ವಯಮೇಕ ಏವ | ತಥಾ ಚ ದ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಮಾನ್ಯಾತಂ | ಮರುತೋ ಹೈನಂ ನಾಜಹುಃ ಪ್ರಹರಂ ಭಗವೋ ವೀರಯಸ್ತೇತ್ಯೇವೈನಮೇಶಾಂ ವಾಚಂ ವದಂತ ಉಪಾತಿಷ್ಠಂತ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩.೨೦ | ಇತಿ | ಧನೋರಧಿ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ಧನುಷ ಉಪರಿ ವಿಷುಣಕ್ ವಿವಿಧಂ ನಾಶಮುದ್ವಿಶ್ಚ ಯದ್ಭಾ ವಿಷ್ವಕ್ ಸರ್ವತಸ್ತೇ ವೃತ್ತಾನುಚರಾ ವ್ಯಾಯನ್ | ವಿವಿಧಮಾಗಚ್ಛನ್ | ಅಗತ್ಯೆ ಚಾಯುಜ್ವಾನೋ ಯಜ್ಜವಿದೋಧಿನಃ ಸಂತಃ ಸನಕಾ ಏತನ್ಯಾಮಕಾ ವೃತ್ತಾನುಚರಾಃ ಪ್ರೇತಿ- ಮಿಯಾಃ | ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ || ವಧೀಃ | ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ | ಲುಜು ಚ | ಪಾ. ೨.೪.೪೩ | ಇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸ ಚಾದಂತಃ | ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪ ಇತಿ ಲೋಪೇ ಸತಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಧಾನಾವತೋ ಹರಾದೇಃ | ಪಾ. ೨-೨-೨. | ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಃ | ಇಟಿ ಈಟಿ | ಪಾ. ೨.೨.೨೮. | ಇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ಅಗಮಾನುವಾತ್ಪ್ರೇ ಧಾತ್ವೇಕಂರಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಘನೇನ ಏಕಃ | ಈಷಾ ಅಜ್ವಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಮಾತ್ರಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೩-೧-೧೨೨-೨. | ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿ- ಭಾವಃ | ಅನುಪಾಸಿಕ-ಶ್ಲಾಂವಸಃ | ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ | ಉಪಶಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯುಪಶಾಕಾಃ | ಶಕ್ತು- ಶಕ್ತ | ಅನ್ಯಾದ್ವೇತುಮಣ್ಯಂತಾತ್ವಚಾದ್ಯಚ್ | ಥಾಥಾದಿಸ್ವರೇಣೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ವಿಷು- ಣಕ್ | ವಿಷುಪೂರ್ವಾನ್ವಶೇಃ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕ್ವಿಪ್ | ನಶೇರ್ವಾ | ಪಾ. ೨.೨.೩೩. | ಇತಿ

ಕುತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ವಿಷುಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂಚಿತೇರ್ನುಡಾಗಮಃ | ಸನಕಾ ಇತ್ಯೇಸುರಾಣಾಂ ನಾಮ | ಷಣ್ಣು
ದಾನೇ | ಸನ್ತಂತಿ ದದಾತಿತಿ ಸನಾ ದಾತಾರಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಸನಾನ್ಯಾಯಂತಿ ಶಬ್ದಯಂತೀತಿ
ಸನಕಾಃ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ಪರಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರೇತಿಂ | ತಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಈಯುಃ | ಏತೇ-
ರುಸಪರತ್ವಾದಿಣೋ ಯಚಿತಿ ಯಣಾದೀಶೇ ದ್ವಿವಚನೇಽಚೀತಿ ಸ್ತಾನಿವದ್ವಾವಾದಿಕಾರ್ಯ ದ್ವಿವಚನಂ |
ದೀರ್ಘ ಇಣಃ ಕಿತಿ | ಪಾ. ೭.೪.೨೯. | ಇತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ— ನಿನ್ನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ
ಸಕತ್ತರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಿನ್ನ ನೆರವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ | ಏಕಃ—ನೀನೊಬ್ಬನೇ | ಚರ್ಮ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತ
(ನಿನ್ನೊಬ್ಬನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ) | ಧನಿನಂ— ಸಿರಿವಂತನಾದ | ದಸ್ಯುಂ— ಚೋರನಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು |
ಘನೇನ— ಕಠಿಣವಾದ ವಜ್ರಯುಧದಿಂದ | ವಧೀರ್ಹಿಂ— ಕೊಂದೆಯಷ್ಟೆ | (ಮತ್ತು) ಅಯುಜ್ಞಾನಃ—
ಯಾಗವಿರೋಧಿಗಳಾದ | ತೇ— ಆ ವೃತ್ತಾನುಚರರಾದ | ಸನಕಾಃ— ಸನಕಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರು | ಧನೋ-
ರಧಿ— (ನಿನ್ನ) ಧನಸ್ವಿಗೈದುರಾಗಿ | ವಿಷುಣಕ್— ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ | ವ್ಯಾಯುಃ— ಬಂದರು. |
(ಮತ್ತು) ಪ್ರೇತಿಂ— ಮರಣವನ್ನು | ಈಯುಃ— ಹೊಂದಿದರು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಶೂರನು. ನಿನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶಕ್ತಿವಂತರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು
ನಿನ್ನ ಸಮೀಪವರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ನಿನ್ನ ವಜ್ರಯುಧದಿಂದ ನೀನೊಬ್ಬನೇ
ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಂದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಅಂತ್ಯವಲ್ಲದ ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಬಂದ
ಯಾಗವಿರೋಧಿಗಳೂ, ವೃತ್ತಾನುಚರರೂ ಆದ ಸನಕಾದಿ ರಾಕ್ಷಸರೂ ಸಹ ಮೃತಿಯಾದರು.

English Translation

O Indra, though you are accompanied by your powerful allies Marutts,
you alone did slay the rich demon Vritra with your thunderbolt; those
unsacrificing Sanakas' coming against your bow from all sides met with their
death.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ಯಂ ಧನಿನಂ— ಚೋರನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಬಹು ಧನವಂತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. | “ ವೃತ್ರೆ-
ಸ್ಯಾಂತಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವಾಶ್ಚ ವಿದ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಃ | ವೃತ್ರಾಸುರನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ,
ಸರ್ವ ವಿದ್ಯೆಗಳೂ, ಸಮಸ್ತ ಹವಿಷ್ಯುಗಳೂ ಇರುವುವು ಎಂದು ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ
ದಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಚೋರನನ್ನು ಎಂಬ ಪದ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ವೃತ್ರಾಸುರನೆಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.
ಏಕೆಂದರೆ ಇವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದನೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ,
ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದಲೇ ಪ್ರಹರಿಸಿ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ದಸ್ಯಂ ಎಂದರೆ ದಸ್ಯುವಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಚೋರವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಇವನು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಧನವಂತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವನೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಏಕಶ್ಚರನ್ನಪಶಾಕೇಭಿಃ - ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪೋಷಣ್ಣಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನು ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸೇಕ್ಷಿಸದೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗಿ ಅವನನ್ನು ವಜ್ರಾ
ಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು. ಅದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇತರರ ಸಹಾಯವು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ತಾನೇ ಅಪಾರವಾದ
ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಕಾರರು— ಮರುತ್ತೋ ದೈನಂ ನಾಜಹ್ಮುಃ
ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ವೀರಯಸ್ತೇಶೈವೈನಮೇತಾಂ ನಾಜಂ ವದಂತ ಉಪಾಶಿಷ್ಯಂತೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦.)
ಎಂಬ ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ— ಉಪಶಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯುಪಶಾಕಾಃ | ಉಪಶಾಕೇಭಿಃ ಸಮೀಪವರ್ತಿಭಿಃ
ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತೈರ್ಮರದ್ಭಿಃ || ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಯಿಜ್ಞಾನಃ— ಯಿಜ್ಞವಿರೋಧಿನಃ | ಯಜ್ಞ ಮಾಧವವರಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದವರು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ
ಮಾಡದವರವರು.

ಸನಕಾಃ— ಏತನ್ನಾಮಕಾ ವೃತ್ರಾಸುಚರಾಃ | ಸನಕರೆಂಬವರು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಅನುಚರರು.
ಸನಕ ಶಬ್ದವು (ಸನಕಾತ್) ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಋತ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿರುವುದು.

೧. ಪ್ರಸಪ್ತಹೋತಾ ಸನಕಾದರೋಚಿತ ಮಾತುರುಪಸ್ತೇ ಯದಕೋಚಿದೂಧನಿ |
ನ ನಿ ಮಿಷತಿ ಸುರೋದಿವೇ ಯದಸುರಸ್ಯ ಜತರಾದಜಾಯತ ||

(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೯-೧೪.)

೨. ಅಯಮಗ್ನಿವರ್ಧ್ಯೈಶ್ಚ ಸ್ಯ ವೃತ್ತೇಶಾ ಸನಕಾತ್ ಪ್ರೇದ್ಯೋ ನಮಸೋಪವಾಕ್ಯಃ |
ಸನೋ ಅಜಾಮೀರುತ ವಾ ವಿಜಾಮೀನಭಿ ತಿಷ್ಠ ಶರ್ಧತೋ ವಾಧ್ಯೈಶ್ಚ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೯-೧೨.)

ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸನಕಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗುವುದು. ವೃತ್ತನ ಅನುಚರ
ರೆಯ ಆರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೈಃ ಧಾತು. ಲುಪ್-ಹನ+ಲುಪ್. ಸಿಪ್. ಇತೆಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦.) ಹ್ ಗೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಲ ಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಇಕಾರಾಂತಪರಸ್ಪೃಶದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಚಿ ಲುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೩.) ಎಂದು ರಸಾಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಚ್ಚ ಬರುತ್ತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಚ್ಚೇಶ್ಚಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೪.) ಎಂದು ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ಹನ್+ಸ್+ಸ್ ಲುಪ್+ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩.) ಲುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗಲೂ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧ ಎಂಬ ಅಕಾರಾಂತ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲೇ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧ ಆದೇಶ. ಈಗ ವಧ+ಸ್+ಸ್ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮.) ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಎಂಬ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ವಧ ಎಂದು ಅಕಾರಾಂತ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇಲ್ಲಿ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅತೋಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಸಿಚ್ ಗೆ ಇಡಾಗಮ ಅತೋಹಲಾದೀರ್ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭.) ಪರಸ್ಪೃಶದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಪರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿ ಇಡಾದಿಯೂ ಆಗಿರುವ ಸಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಶಲ್ಪವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿಯು ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಚಃ ಪರಸ್ಪೃಶ್ಚಾರ್ವವಿಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೭) ಪರ ನಿಮಿತ್ತಕವು ಅಚ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದುದೂ ಆದ ಆದೇಶ ಸ್ಥಾನಿಭೂತವಾದ ಅಚ್ಚಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾದುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಯಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಎಂದು ಸಿಚ್ಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಅಲೋಪಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಯಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಈಗ ವಧ ಎಂದು ಇದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ. ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಸಿಚ್ ಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೬) ಎಂದು ಎರಡನೆ ಸಾಗೆ ಈಡಾಗಮ. ವಧ್+ಇಸ್+ಈಸ್ ಇಟ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮.) ಈಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇಟಾನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಇ ಈ ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಸಿಚ್ಚೋಪವಿಕಾದೇಶೇಸಿದ್ಯೋವಾಚ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವತ್ಪಾಸಿ-ದ್ಧಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧.) ಎಂದು ಸ್ ಲೋಪ ಅಸ್ತಿವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ವಧೀತ್. ಇಲ್ಲಿ ಅಡಾಗಮವು ಛಾದಪವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇ+ಈ ಎಂಬ ಆಗಮಗಳು ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತಗಳು, ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿಕಾದೇಶವೂ ಸ್ಥಾನಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ಪರನೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಘನೇನೈ ಏಕಃ— ಈಷಾ ಅಕ್ಷಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಮಾತ್ರಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೨-೨) ಈಶ್ವಾಽಽಷಾ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಮಾತ್ರೇ ವೇದದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಅಂದರೆ ಇದ್ದದ್ದು ಇದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಂ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘವಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತನೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಘನೇನೈ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕವು ಛಂದ ಸವು. ಅಂದರೆ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾತಿಶಾಖ್ಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬರುವುದು. ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಪಶಾಕೇಛಃ—ಉಪಶಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತಿ. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಎಂದು ವಿದ್ಯಕ ರಕ್ಷ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು ಹೇತುಮುಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂದು ಡೆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಪಶಕ್ತಃಽ ಅತಿ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂದು ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ನನ್ನಿಗ್ರಹಿಪಚಾದಿಭೋಲ್ಯುಣೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂದು ಪಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂದು ಣಿ ಲೋಪ, ಉಪಶಾಕ ಎಂದಾಯಿತು ಇದು ಛಾಢಫಞ್ ಇತ್ಯಾದಿತ್ರೈಕಾಣಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ವಿಷುಣಕ್—ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಷುಣ್ ಪ್ರೂರ್ವಕವಾದ ಣಶ ಅದರ್ಶ- ನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತೆ. ನಶೇರ್ವಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೬೩) ನಶ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕವರ್ಗವು ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ಇದು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ವ್ರಕ್ವಭೃಕ್ವ- (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಂತ ಲಕ್ಷಣ ವಕಾರ. ಇದಕ್ಕೆ ರ್ಘುಲಾಂಜಶೋನೈ (ಪಾ. ಸೂ.೮-೨ ೩೯) ಎಂದು ಜಶ್ವದಿಂದ ಡಕಾರ. ಇದಕ್ಕೆ ನಶೇರ್ವಾ ಎಂದು ಕುತ್ವದಿಂದಕಾರ. ವಿಷುಣಕ್. ಈಗ ಖಿರಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೧) ಎಂದು ಚಕ್ರದಿಂದ ಕಕಾರ. ವಿಷುಣಕ್. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ಇದೊಂದು ವಿಧ. ವಿಷುಣ್ ಪ್ರೂರ್ವಕವಾದ ಅಜ್ಞ ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕಿಪ್, ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ನಕಾರಾಗಮ ವಿಷುಣಚ್ ಚೋಃಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವ.

ಸನಕಾಃ— ಇದು ಅಸುರರಿಗೆ ಹೆಸರು. ಪಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಸನ್ವಂತಿ ಇತಿ ಸನಾಃ. ಕೊಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ. ಕೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಽಶಿತಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂದು ವಿಶಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ಯ-ಸನಾನ್ ಕಾಯತಿ ಎಂದು ವಿದ್ಯಕನಾದಾಗ ಸನಶಬ್ದೀಪವದಕವಾದ ಶಾ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಅತೋನುಪಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೨-೩) ಉಪಸರ್ಗವಲ್ಲದ ಸುಖಂತವು ಉಪಪವನಾಗಿರುವಾಗ ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪.) ಕಿಶ ಅಥವಾ ಡಾಶ ಆದ ಅಜಾದ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ ಪರವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಇಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದಾತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರೇಶಿಂ— ಪ್ರಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಇಷ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರ+ಇ+ತಿ. ಗುಣ. ಶಾದ್+ಚಿನಿತಿಕ್ಯತ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦.) ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಕಾರಾದಿಯಾದ ನಕಾರೀತ್ಯಂಜ್ಞ.

ಕೃತ್ಯಕ್ರಮ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಈಯುಃ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಝ ಪ್ರಕೃಯ. ಪರಸ್ವೈ ಪದಾನಾಂಣಲತುಸುಸ್ಥಲಘಸಣ-
ಲ್ಪಮಾಃ (ಪಾ. ಸೂ.೩-೪-೮೨) ಎಂದು ಝಗೆ ಉಸ್ ಆದೇಶ. ಲಿಟಿಧಾತೋರನಭಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ.೬-೧-೮
ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ- ಇ+ಉಸ್. ಇನೋಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧.) ಅಜಾದಿಯಾದ ಪ್ರಕೃಯ ಪರ
ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಯನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಅಂದರೆ ಇಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು
ನರಡನೇ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಕಾರಾದೇಶ. ಈ ಉಪಪಾದನೆಯು ದ್ವಿವರ್ಚನೇಽಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಚ್
ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚ್ಗೆ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಾಗ. ಇನ್ನು ದ್ವಿವರ್ಚನೇಽಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.೧-೧-೨೯)
ದ್ವಿತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಚ್ಚು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಆದೇಶವು ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ಥಾನವದ್ವಾ
ವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳೋಣ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಯನ್ ಆದೇಶ- ಯ+ಉಸ್
ಈಗ ಸ್ಥಾನವದ್ವಾನದಿಂದ ಇಕಾರ ಇದ್ದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ಇ+ಯ+ಉಸ್, ಈಗ
ದೀರ್ಘಇಣಿಕೆತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೯) ಕೆತ್ ಆದ ಲಿಟ್ಟು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ
ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೇ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಈ+ಯ+ಉಸ್ = ಈಯುಸ್ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು. ಈಯುಃ
ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪರಾ ಚಿತ್ಸೀರ್ಷಾ ವನ್ವಜುಸ್ತ ಇಂದ್ರಾಯಜ್ಞಾನೋ ಯಜ್ಞಭಿಃ
ಸ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ |
ಪು ಯದ್ಧಿವೋ ಹರಿವಃ ಸ್ಥಾತರುಗ್ರು ನಿರವ್ರತಾ ಅಧಮೋರೋ-
ದಸ್ಯೋಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪರಾ ಚಿತ್ | ತೀರ್ಷಾ | ವನ್ವಜುಃ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಅಯಜ್ಞಾನಃ |
ಯಜ್ಞಭಿಃ | ಸ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ ||

ಪ್ರ | ಯತ್ | ದಿವಃ | ಹರ್ದಿವಃ | ಸ್ಥಾತಃ | ಉಗ್ರ | ನಿಃ | ಅವ್ರತಾನ್ |
 ಅಧಮಃ | ರೋದಸ್ಯೋಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ವೃತ್ತಾನುಚರಾಃ ಶೀರ್ಷಾ ಸ್ತಕೀಯಾನಿ ಶಿರಾಂಸಿ ಪರಾ ಚಿತ್ ಪರಾಜ್ಞುಪಾ-
 ನೈವ ಕೃತ್ಯಾ ವನ್ವಜುಃ | ಗತವಂತಃ | ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ಅಯಿಜ್ಞಾನಃ ಸ್ವಯಂ ಯಾಗರಹಿತಾಃ
 ಪ್ರತ್ಯುತ ಯಜ್ಞಭಿಯಾಗಾನುಷ್ಠಾತ್ಯಭಿಃ ಸಹ ಸ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ | ಹೇ ಹರಿವೋ ಹರಿನಾಮಕಾಶ್ರಯುಕ್ತ
 ಸ್ಥಾತಃ ಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ತ ಯುದ್ಧೇ ಪಲಾಯನರಹಿತ ಉಗ್ರ ಶೌರ್ಯಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ಯದ್ಯದಾ ದಿವೋಽಂತ-
 ರಿಜ್ಞಾದ್ರೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾಗವಾಪ್ಯಥಿವ್ಯೋಃ ಸಕಾಶಾಚ್ಚಾವ್ರತಾನ್ವ್ರತರಹಿತಾನ್ವ್ರತಾನುಚರಾನಿಷ್ಟಾದ್ರೂಢನೋ
 ನಿಃಕೇವೇಣ ಧಮನಂ ಕೃತವಾನಸಿ | ತದಾನೀಲಂ ತೈದೀಯಮುಖವಾಯುನಾ ನುನ್ನಾಃ ಸಂತೋ
 ವನ್ವಜುರಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಶೀರ್ಷಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರೋಽಪಃ | ವನ್ವಜುಃ |
 ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ | ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್ ಕಿತ್ | ಪಾ. ೧೨-೫. | ಇತಿ ಕಿತ್ತಾದ್ಯದ್ಭಾಷಾವಃ |
 ಅಯಿಜ್ಞಾನಃ | ಯಜತೇಃ ಸುಯಜೋಽಪ್ಯನಿಪ್ | ಪಾ. ೩೨-೧೦೩. | ಇತಿ ಭೂತೇ ಜ್ಞನಿಪ್ರತ್ಯ-
 ಯಸ್ಯ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರೈ ಧಾತುಸ್ತೇಷಾನ್ಯದ್ಯದಾತ್ರೈಂ | ನರ್ಷಸಮಾಸ್ತೇವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರ-
 ಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಊಡಿಡಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರೈಂ | ಹರಿವಃ | ಹರೀ ಅಸ್ಯ ಸ್ತ ಇತಿ
 ಹರಿವಾನ್ | ಭಂದಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ಮತುವಸೋರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಅವ್ರ-
 ತಾನ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನರ್ಷಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ವರಪದಾಂತೋದಾತ್ರೈಂ | ದೀರ್ಘಾದಟೀತಿ ಸಂಹಿ-
 ತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಅಧಮಃ | ಧ್ವಾ
 ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ | ಲಜಾ ಸಿಪಿ ಶಪಿ ಪಾಘೋತ್ಯಾದಿನಾ ಧಮಾದೇಶಃ || ೧೧ ||

|| ಶ್ರುತವಾರ್ಥ ||

ಹರಿವಃ— ಹರಿನಾಮಕವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೆ | ಸ್ಥಾತಃ— (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಸ್ಥಿರನಾದ | ಉಗ್ರ—
 ಭಯಂಕರನಾದ | ಇಂದ್ರ— ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್— ಯಾವಾಗ | ದಿವಃ— ದೇವರೋಕದಿಂದಲೂ |
 ರೋದಸ್ಯೋಃ— ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ (ಬಂದ) | ಅವ್ರತಾನ್— ವೈದಿಕವ್ರತಾಚರಣೆಯಲ್ಲದಿರುವ
 (ವೃತ್ತಾನುಚರರನ್ನು) | ನಿಃ ಪ್ರಅಧಮಃ— ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಮುಖವಾತದಿಂದ ತಲೆದೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಯಿಜ್ಞಾನಃ—
 ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾತ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ | ಯಜ್ಞಭಿಃಸ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ— ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡತಕ್ಕ | ಶೇ-
 ಅವರು | ಶೀರ್ಷಾ— ತಲೆಗಳನ್ನು | ಪರಾ ಚಿತ್— ಹಂತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡೇ | ವನ್ವಜುಃ— ಓಡಿಬಂದವರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎದ್ದೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಹರೀ ಎಂಬ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳು ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಹನಗಳು. ನೀನು ಯದ್ವದಲ್ಲೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಬಿನ್ನುತ್ತೀರಂತೆ ಓಡದೆ ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡುವವನು. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಧಯಂಕರನು. ವೈದಿಕವ್ರತಾ ಚರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾಗಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾನಾಗ ದೇವಲೋಕದಿಂದಲೂ ಸ್ವಧಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ವೃತ್ತಾಂತುಚರರು ಹಿಂಸೆಗಾಗಿ ಬರುವರೋ ಆಗ ನೀನು ಅವರನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ಮುಖ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ತಳ್ಳಿಬಿಡುವೆ. ಅವರು ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಓಡಿಹೋದರು.

English Translation

O Indra, the neglecters of sacrifices striving hard with the sacrificers fled with their faces turned back ; O mighty Indra, lord of horses, when you blew the unreligious they disappeared from the heaven, earth and sky.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಾಚಿತ್ ತೀರ್ಷಾ—ಪರಾಜ್ಯುಖಾ | ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ (ತಗ್ಗಿಸಿ) ಕೊಂಡು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡದೆ ಓಡಿಹೋದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಆಯಜ್ಞಾನಃ ಯಜ್ಞಭಿಃ ಸ್ವರ್ಧಮಾನಾಃ— ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರು (ಎಂದರೆ ದಸ್ಯುಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು ಇತ್ಯಾದಿ) ಯಜ್ಞಮಾಡುವವರೊಡನೆ (ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವಾಹನೆ ಮಾಡಿ ಅರಾಧಿಸುವವರೊಡನೆ) ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ.

ಅಧಮಃ—ಧ್ಯಾ ಶಬ್ದಾಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ | ಧ್ಯಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದು ಶ್ಯಾಗಿ ಊದುವುದು ಎಂದರ್ಥ ಅಧನಾ ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ (ಶಂಖಾದಿಗಳಿಂದ) ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಊದುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ಅಧಮಃ ಎಂದರೆ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗರ್ಜನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅವರನ್ನು ಮುಖವಾಯುವಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿ ಓಡಿಸಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ

ಹರಿವಃ—ಹರೀ ಅಸ್ಯ ಸ್ತೆ ಇತಿ ಹರಿವಾನ್ | ಹರೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು.

ಅವ್ರತಾನ್— ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವರನ್ನು, ದಸ್ಯುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು

ರೊದಿಸ್ಯೋಃ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋಃ | ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಂದ

|| ಧ್ಯಾನಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶೀರ್ಷಾ—ಶಿರಸ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಶಸ. ಐತ್ಯಸೋಶ್ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂದು ಶಸ್ತ್ರಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಿಸ್ವರನಾಮಸ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೨) ಎಂದು ಸ್ವರನಾಮಸ್ಯಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ. ಶಿರಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಷಾಂತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೀರ್ಷನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶೀರ್ಷನ್ ಆದೇಶ. ಶೇಷ್ಯಂದಸಿಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೦) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಿಗಿ ಬಹುಲವಾಗಿ ಲೋಪಬರುವುದು ಎಂದು ಶಿಗಿ ಲೋಪ. ಸ್ವರನಾಮಸ್ಯಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂದು ಉಪಧಾದಿರ್ಘ. ನೇಲೋಪೇಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವ ಪದದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಕಾರ ಲೋಪ. ಶೀರ್ಷಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ವನ್ಯಜುಃ— ವ್ಯಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್—ಯು—ಉಸ್ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಧ್ಯಾಸದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೫) ಎಂದು ಅಕಾರ ಅದು ರೇಫಶಿರಸ್ಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಾದಿಃಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ರೇಫ ಜಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ. ವನ್ಯಜುಃ+ಉಸ್. ಈಗ ಸಾಧ್ಯಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಇ ಉ ಮು ಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮುಗಿ ಅಲ್ ಎಂಬ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಕ್ಷಿತಿಚೆ ಎಂದು ನಿಜೇಫ ಬರುವುದ ರಿಂದ ಅದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಇದುಹೇಗೆ ಕಿತ್ ? ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟೈತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಸಂಯೋಗದ ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲದ ಪಿತ್ತಲ್ಲದ ಲಿಟ್ಟು ಕಿತ್ತಿನಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂಬ ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಇದು ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಅಯಿಜ್ಞಾನೇ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಮ ಧಾತು. ಸುಯಿಜೋರ್ಜ್ಞಾನಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೩) ಮಜ್ಞ ಅಭವವೇ ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಭೂಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿನ್, ಯಜ್ಞ+ವನ್=ಯಜ್ಞನ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಿತ್. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ನ ಯಜ್ಞಾ ಎಂದು ನಜ್ಞ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ...ಅನ್ಯಯದ್ವಿತಿತೀಯಾಕೃತ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂದು ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ನಜ್ಞನಿಪಾತ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಪಾತಾ ಅಮ್ಯದಾತ್ತಾಃ (ಭ. ಸೂ. ೮೦.) ಎಂದು ಆಮ್ಯ ದಾತ್ತ. ಸಮಾಸ ಬಂದಮೇಲೆಯೂ ಅನ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯುತಿಪ್ಪರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ದಿವಃ—ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನ. ಇದು ಸುವ್ರಾದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅನುದಾತ್ತಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕು ಆದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಉಡಿವಂ ಪದಾದ್ಯೈಪ್ಪುಮ್ಯೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂದು ಅಪವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘತ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ಹರಿವಃ—ಹರಿ ಅಸ್ಯ ಸ್ತಃ= ಕುಮರೀಗಳು ಇವನಿಗೆ ಇವೆ. ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ಮತುಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂದು ಮತುಷ್ಠ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹರಿ+ಮತುಷ್ಠ. ಛಂದಸೀರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೮.)

ಇಕಾರ ಆಧವಾ ರೇಫವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮತುಪ್ಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ಹರಿವತ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಸಂಬೋಧನ ಏಕವಚನ ಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹರಿವತ್ +ಸು. ಉಗಿದಚಾಂ ಎಂದು ನುಮ್. ಸುಲೋಪ, ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಮತುಮಸೋರು ಸಂಬುದ್ಧಾ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಸಂಬುದ್ಧಿ ಪರದ್ವಿಧ್ಯರೆ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಆಧವಾ ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದದ ಕಡೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶವು ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ ಗೆ ರು ಆದೇಶ. ಹರಿವರ್. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ.

ಅವ್ರತಾನ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ವ್ರತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ತಾನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ನೆಇ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨ ೧೭೨) ಬಹುವ್ರಿಹಿ ಸವನಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಇ್-ಸುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಉತ್ತರಪವಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆ ಎಂಬ ನೆಇ್ ನ ಮುಂದಿರುವ ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನವಾದೇ ಎಂದು ಅವ್ರತಾನ್ ಶಬ್ದದ ನೆಕಾರಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶ. ಅವ್ರತಾರ್+ಅಧಮಃ, ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಅರ್ಧರ್ಷ ಪರದ್ವಿಧಿವಾಗ ರುವಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ದೀರ್ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕ ಬರುವುದು.

ಅಧಮಃ—ಧ್ವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಯೋಃ ಧಾತು ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್. ಧ್ವಾ+ಃ ಲಜ್. ಧ್ವಾ+ಅ+ಃ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ವಾ ಸ್ವಾಮ್ನಾ ದಾನ್ವಿಶ್ಯ ಶ್ರುತಿರ್ಶತದಸದಾಂಬಿಜಿಘ್ರ ಧಮತಿಷ್ ಮನಯಚ್ಚ ಸತ್ಯರ್ಚ್ಯಧಾ ಶೀಯಿಸೀದಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಇತ್ಸಂಕ್ಷಕ ಶಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದ್ವಿಧಿವಾಗ ವಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಿಟು ಮೊದಲಾದ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಧ್ವಾ ಗೆ ಧಮ ಆದೇಶ. ರುತ್ಸ ವಿಸರ್ಗಗಳು. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಕಾಲೇ ||

ಅಯುಯುತ್ಸನ್ನನವದ್ಯಸ್ಯ ಸೇನಾಮಯಾತಯಂತ ಕ್ಷಿತಯೋ

ನವಗ್ವಾಃ |

ವೃಷಾಯುಧೋ ನ ವಧ್ರಯೋ ನಿರಷ್ಟಾಃ ಪ್ರವದ್ಧಿರಿಂದ್ರಾಚ್ಚಿತ-

ಯಂತ ಆಯನ್ || ೬ ||

|| ಪದವಾಳಃ ||

ಅಯುಯುತ್ಸನ್ | ಅನವದ್ಯಸ್ಯ | ಸೇನಾಂ | ಅಯಾತಯಂತ | ಕ್ಷಿತಯಃ |

ನವಽ ಗ್ವಾಃ |

ವೃಷಽ ಯುಧಃ | ನ | ವಧ್ರಯಃ | ನಿಃಽ ಅಷ್ಟಾಃ | ಪ್ರವತ್ಽ ಭಿಃ | ಇಂ-

ದ್ರಾತ್ | ಚಿತಯಂತಃ | ಆಯನ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅನವದ್ಯಸ್ಯ ಗರ್ಹಣೇಯದೋಷರಹಿತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸೇನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಯಯುತ್ಸನ್ | ವೃತ್ತಸ್ಯಾ-
ನುಚರಾ ಯೋದ್ಯುಮ್ಯಚ್ಚನ್ | ತದಾನೀಂ ನವಗ್ವಾ ನವನೀಯಗತಯಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಚರಿತ್ರಾಃ | ಯದ್ವಾ |
ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸತ್ರಮಾಸೀನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರವಾಪ್ತಫಲಾ ಉತ್ಥಿತಾಸ್ತೇಷಾಂ ನವಗ್ವಾ
ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ | ನವಗ್ವಾಃ ಸುತಸೋಮಾಸ ಇದ್ರಂ | ಋಗ್ವೇದಃ ೨೯-೧೨ | ಇತ್ಯಾದಿಷು ತಥಾಭಿಹಿತ-
ತ್ವಾತ್ | ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಅಂಗಿರಃಪ್ರಭೃತಯಃ | ಕ್ಷಿತಯಃ ಕೃಷ್ಣಯು ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
ಪಾಲಾತ್ | ಅಯಾತಯಂತ | ಯುಧಾರ್ಥಮಿಂದ್ರಂ ನಾನಾವಿಧೈರ್ಮಂತ್ರೈಃ ಪುರೀತ್ವಾಹಿತವಂತಃ |
ಇಂದ್ರೇ ಯೋದ್ಯಂ ಗತೇ ಸತಿ ನಿರಪ್ಪಾಸ್ತೇನೇಂದ್ರೇಣ ನಿರಾಕೃತಾ ವೃತ್ತಾನುಚರಾಕ್ಷಿತಯಂತಃ ಸ್ಯಕೀ-
ಯಾಮತಕ್ರಿಯಂ ಜ್ಞಾಪಯಂತ ಇಂದ್ರಾದಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರವದ್ವಿಃ ಪ್ರವಣೈಃ ಪಾಲಯಿತುಂ ಸುತಕೈ-
ರ್ಮಾರ್ಗೈರಾಯನ್ | ದೂರೇ ಗತವಂತಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವೃಷಾಯುಧೋ ವೃಷೇಣ ಸೇಚನ-
ಸಮರ್ಥೇನ ಪುಂಸ್ತಯುಕ್ತೇನ ಶೂರೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ಕುರ್ವಂತೋ ವಧ್ರಯೋ ನ ನಪುಂಸಕಾ
ಇವ | ನಿರ್ಗರ್ಹವದೋ ವಧ್ರಿಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿಸ್ತೃತಿಷು ಪ್ರಯೋಗಾತ್ | ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಬಲೇನ ದೂರೇ
ನಿರಾಕೃತಾ ಭವಂತಿ ತದ್ರತ್ || ಅಯುಯುತ್ಸನ್ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಸನಿ ಹಲಂತಾಚ್ಚ |
ಪಾ. ೧.೨-೧೦. | ಇತಿ ಸನಃ ಕಿಶ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಏಕಾಚ ಉಪದೇಶೇಽನುದಾತ್ವಾತ್ | ಪಾ.
೨೨-೧೦. | ಇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವೃತ್ಕಯೇನ ಪರಸ್ಯೈವದಂ | ಸೇನಾಂ | ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತ
ಇತಿ ಸೇನಾ ಪೂರಪರ್ಷನಸ್ಯೇತಿ ಸಹಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಭಾವಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಅಯಾತಯಂತ | ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ | ಹೇತುಮತಿ ಚೇತಿ ಣಿಚ್ | ಕ್ಷಿತಯಃ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ |
ಕ್ಷಿಯಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಕ್ಷಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ಷಿಚ್ | ನವಗ್ವಾಃ |
ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನವಗ್ವಾಃ | ಗಮೇರೌಣಾದಿಕೋ ದ್ವಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಕ್ಷಿಪಿ
ಗಮಃ ಕ್ವಾ | ಪಾ. ೬.೪-೪೦. | ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪ ಉ ಚ ಗಮಾದಿನಾಮಿತಿ ವಕ್ಷ್ಯಂ |
ಪಾ. ೬.೪-೪೦-೨. | ಇತ್ಯಕಾರಸ್ಯ ಉಕಾರಃ | ಜಸೋಃ ಸುಪಿ | ಪಾ. ೬.೪-೪೨. | ಇತಿ

ಯುಷಾದೇಶಃ | ದೀರ್ಘಶ್ವಾಂದಸಃ | ವೃಷಾಯುಧಃ | ಕ್ಷಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಕ್ಷಿಪ್ಲೇತ್ಯತ್ರೇ ಸೋಪಸ-
ದೇಛೋ ನೀರುಪದದೇಛಃ | ಕಾ. ೩-೨-೨೬. | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದತ್ರೇ ಸೋಪಸದೇಛಃ ಕ್ಷಿಪ್ | ಅನ್ಯೇ-
ಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ನಿರಷ್ಟಾಃ | ಅಶೂನ್ಯಾಸ್ತು |
ಭಾನೇ ನಿಷ್ಠಾ | ಯಸ್ಯ ನಿಭಾಷೇತಿಟ್ಪ್ರತಿನೇಧಃ | ನೃಶ್ವಾದಿನಾ ಷತ್ವೇ ಷ್ವತ್ವಂ | ನಿಷಾ ಚಿ ಬಹು-
ವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ನಿರಷ್ಟಾ ಇತ್ಯತ್ರೇ ಸಕಾರಸ್ಯ ಷತ್ವಂ ಛಾಂದಸಂ |
ತದಾನೀಮಸ್ತಾ ಇತ್ಯೇತತ್ಪೂರ್ವತಃ ನಿಷ್ಠೇತಿ ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರವದ್ಧಿಃ |
ವನ ಷಣ ಸಂಧಕ್ತೌ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪೂರ್ವಾತ್ ಕ್ಷಿಪ್ | ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೪-೪೦-
೧. | ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ತತಸ್ತುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಚಿತಯಂತಃ |
ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾಣ್ಯಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಶಪ್ ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ವಚನಾಲ್ಲ-
ಛೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ |

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಅನವದ್ಯಸ್ಯ— (ಯಾವಾಗ ವೃತ್ತಾನುಚರರು) ನಿರ್ದಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನ | ಸೇನಾಂ—ಸೇನೆ
ಯೊಡನೆ | ಅಯುಯುಕ್ತೇ—ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲಿಷ್ಟಪಟ್ಟರೋ (ಆಗ) | ನವಗಾಃ—ಪ್ರಶಸ್ತಚರಿತರಾದ (ಅಥವಾ
ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲೇ ಸಮಸ್ತ ಯಜ್ಞಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ) | ಷಿತಯಃ—(ಅಂಗರಃ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಾದ)
ಮಾನವರು | ಅಯಾತಯಿಸ್ತ್ರ—(ವಿಧವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು | (ತೇ—
ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದ ಆ ರಾಕ್ಷಸರು) | ನಿರಷ್ಟಾಃ—(ಇಂದ್ರನಿಂದ) ನಿರ್ದರ್ಶನರಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವ
ರಾಗಿ | ಚಿತಯಂತಃ—ತಮ್ಮ ಅಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾ | ವೃಷಾಯುಧಃ—ಶಕ್ತಿವಂತನೊಂದಿಗೆ
ಹೋರಾಡುವ | ವದ್ಧಿಯಃ—ನವಪುಂಸಕರಂತೆ | ಪ್ರವದ್ಧಿಃ—(ಓಡಲನುಕೂಲವಾದ) ಕಡಿಮೆ ಮಾರ್ಗಗಳ
ಮೂಲಕ | ಇಂದ್ರಾತ್—ಇಂದ್ರನಿಂದ | ಆಯ್—ದೂರಿಸಿದರು. (ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರು.)

|| ಧಾರ್ಮರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನು ನಿರ್ದಷ್ಟನು. ದುಷ್ಕರಾದ ವೃತ್ತಾನುಚರರು ಅವನ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಹೋರಾಡಲು ಬಯಸಿದರು
ಶ್ವಾಘೃತರಿತರಾದ ಅಂಗರಸ್ ಮುಂತಾದ ಮಾನವಶ್ರೇಷ್ಠರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾನಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ
ದರು. ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಆ ರಾಕ್ಷಸರು ನಿರ್ದರ್ಶನರಾದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಶಕ್ತಿವಂತನೊಂದಿಗೆ ಸಮುಂಸಕರಂತೆ ಅವರು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಲಾಗದೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ
ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಓಡಿಹೋದರು.

English Translation

They (followers of Vritra) desired to fight with the army of irreproachable Indra. Men (Angirasas) engaged in offering libations to Indra for nine months encouraged Indra to give them fight; like eunuchs fighting with a hero they fled by precipitous paths exposing their backs away from Indra.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅನವಧ್ಯಸ್ಯ—ಗರ್ಹಣೀಯ ದೋಷರಹಿತಸ್ಯ | ಯಾವ ಕೆಟ್ಟ ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲದ.

ಕ್ಷಿತಯಃ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಕ್ಷಿ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿವಾಸಗತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಯಃ ಎಂದರೆ ಗಮನಶೀಲರಾದ, ಸಂಚರಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮನುಷ್ಯಾ ನರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿತಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೭) ಕ್ಷಿತಯಃ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು.

ನವಗ್ವಾಃ—ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ನವಗ್ವಾಃ | ಅಂಗಿರಸಾಂ ಸತ್ತಮಾಸೀನಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯೇ ನವಭಿರ್ಮಾಸ್ಯೈರವಾಪ್ತಫಲಾ ಉತ್ತಿತಾಸ್ತೇಷಾಂ ನವಗ್ವಾ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಾ || ಅಂಗಿರಾ ಮುಖಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸಂವತ್ಸರ ಕಾಲ ಮಾಡುವ ಸತ್ತಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಇಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರು. ಅವರನ್ನು ಅಂಗಿರಸ್ತಮಾಃ ನವಗ್ವಾಃ—ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅಂಗಿರಾಮುಖಿವಂಶಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರನ್ನು ದಶಗ್ವಾ ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಶ್ವಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ the term Navagva is applied to a man, generally an Angiras in the highest degree (Angirastama—ಅಂಗಿರಸ್ತಮ) who appear as a mystic race of olden times coupled with, and conceived probably as related to the Angirasas. they are often associated with the Dasagvas (ದಶಗ್ವಾ) ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಮಗ್ನೀದದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿರುವವು. ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು—

ಯೇನಾ ನವಗ್ವೋ ದಧ್ಯಜ್ಞ ಪೋರ್ಣುತೇ ಯೇನ ವಿಸ್ತಾಸ ಆಪಿರೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೦-೮೪)

ನವಗ್ವೋ ನು ದಶಗ್ವೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಸಚಾ ದೇವೇಷು ಮಂದತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೬)

ಸರಣ್ಯುಭಿಃ ಫಲಿಗಮಿದ್ವೈ ಶಕ್ತೃ ಬಲಂ ರವೇಣ ದರಯೋ ದಶಗೈಃ ||
 (ಮು. ಸಂ. ೧-೬೨-೪)
 ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿರ್ನವಗೈರಭಿಜ್ಞಾ ಸತ್ಸಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ ||
 (ಮು. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)
 ಅಂಗಿರಸೋ ನಃ ಪಿತರೋ ನವಗ್ಯಾ ಅಥರ್ವಾಣೋ ಭೃಗವಃ ಸೋಮ್ಯಾಸಃ ||
 (ಮು.ಸಂ. ೧೦-೧೪-೬)
 ಯೇನಾ ನವಗ್ನೇ ಅಂಗಿರೇ ದಶಗ್ನೇ ಸಸ್ತಾಸ್ಯೇ ರೇವತೀ ರೇವದೊಷ ||
 (ಮು. ಸಂ. ೪-೫೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಿಗ್ನೇದದ ಮಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥರ್ವವೇದದ ಅಥ. ಸಂ. ೧೯-೧-೫೬ ; ೧೮-೩-೨೦ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನವಗ್ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನವಗ್ನ ಮತ್ತು ದಶಗ್ನ ಎಂಬ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿನಾಮವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಂಗಿರಾಮುಷವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಷ್ಯನಾದವನು ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ—ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಾಯುಧಃ—ವೃಷೇನ ಸೇಚನಸಮರ್ಥೇನ ಪುಂಸ್ತ್ವಯುಕ್ತೇನ ಶೂರೇಣ || ವೀರ್ಯಸೇಚನ ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷ ಎಂದರೆ ಶೂರನಿಂದ

ವಧಯಃ—ನಪುಂಸಕಾಃ ವಿಯಾರಹಿತಪುರುಷಾಃ || ನಪುಂಸಕರು, ಹೇಡಿಗಳು.
 ಪ್ರವದ್ವಿಃ—ಪ್ರವಣೈಃ ಸುಶಕ್ಯಮಾರ್ಗೈಃ | ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ.

ಚಿತಯಂತಃ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸ್ವಕೀಯಾಮಶಕ್ತೀಂ ಜ್ಞಾಪಯಂತಃ || ತಮ್ಮ ಅಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಯುಯುಕ್ತೇನ್—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ಯೋದ್ಧುಮೈತ್ಯನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥ. ಇಚ್ಛಿಸಿದವರು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಅನುಚರರು. ಅವರೇ ಇಷ್ ಧಾತುವಿನ ಕರ್ತೃಗಳು. ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವರೂ ಇವರೇ. ಯುಧ್ ಧಾತುವಿಗೂ ಇವರೇ ಕರ್ತೃಗಳು. ಏನಂತ ಇಷ್ ಧಾತೂಪಸ್ತು ಪೃಕ್ರಿಯಾನಿರೂಪಿತವ್ಯಾಪಾರಾಶ್ರಯಾಭಿನ್ನವ್ಯಾಪಾರಾಶ್ರಯತ್ವರೂಪ ಸಮಾನ ಕರ್ತೃಕತ್ವವು ಯುಧ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದೆ. ಇಮಧಾವಿನಲ್ಲಿ ಯುಧ್ ಧಾತೃರ್ಥವೇ ಕರ್ಮ-ಆದ್ದರಿಂದ ಇಷ್ ಧಾತೂಪಸ್ತು ಪೃಕ್ರಿಯಾನಿರೂಪಿತಕರ್ಮನಾಚಕತ್ವವೂ ಯುಧ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಜ್ಞಾಯಾಂನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬) ಇಷ್ ಧಾತೂಪಸ್ತು ಪೃಕ್ರಿಯಾನಿರೂಪಿತಕರ್ಮನಾಚಕತ್ವವೂ, ಇಷ್ ಧಾತು ಕರ್ತೃಸಮಾನಕರ್ತೃಕವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇಚ್ಛಿತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಿತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಧ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಸನ್ ಬಂದರೆ ಯುಧ್+ಸ, ಸನ್ಯಜ್ಞೋಃ (ಪಾ.ಸೂ

೬-೧-೯) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ-ಯುಧ್ಧ+ಯುಧ್ಧ+ಸ. ಹೆಲಾದಿಶ್ವೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಧಗೆ ಲೋಪ. ಹಲನ್ವಾಚ್ಛೆ (ಪಾಸೂ ೧-೨-೧೦) ಇಕ್ ವ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದಿರುವ ರ್ನುಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಕಿತ್ತಿ ನಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ, ಎಂದು ಸನ್ ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚೆ ಕ್ಷಿತಿಚೆ (ಪಾ.ಸೂ-೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕಾಚೆ ಉಪದೇಶೀನ್ಯನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧) ಉಪದೇಶೀ ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯಮಣೆ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದು. ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಚ್ಚನ್ನೆ ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದಿರುವ ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಧಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಬನ್ವಿರ್-ಯುಧಿ ರುಧೀ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ ಸಂಗ್ರಹಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯುಧಧಾತುವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಕ್ಗೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ. ಯುಧಧಾತು ಅತ್ಯನೇ ಪದ. ನಾಲ್ಕನೇ ಗಣ. ಪೂರ್ವವತ್ಸನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬೨) ಸನ್ಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನಂತೆಯೇ ಸನ್ಂತದ ಮುಂದೆಯೂ ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯನೇಪದಸಂಕ್ಷವಾದ ಶಾನಚ್ಚ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ವೈಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್+ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಪಿಶ್ಚತ್ವ—(ಪಾಸೂ ೩-೨-೧೮೪) ಎಂದು ಶತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ. ಆಯುಯುತ್ಸನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಸೇನಾಂ—ಇನೇನ ಸಹ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸೇನಾ, ತೇನ ಸಹೇತಿ ತುಲ್ಯಯೋಗೇ—(ಪಾ.ಸೂ.೨-೨-೨೮) ತುಲ್ಯಯೋಗಃ ಎಂದರೆ ಯುಗಪತ್ಯಾಲಿಕ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗ, ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಹ ಶಬ್ದವು ತ್ವತೀಯಾಂತಮೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ, ಅದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಪೋಪಸರ್ಜನಸ್ಯ (ಪಾ.ಸೂ ೬-೩-೨೨) ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅವಯವವಾದ ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಯಾತಯನ್ತ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ-ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೩) ಕರ್ತೃವನ್ನು ಪ್ರೇರಣೆಮಾಡುವವನಿಗೆ ಹೇತು ಎಂದು ಸಂಕೇತವು. ಇಮ ತೆತ್ವಯೋಜಕೋ ಹೇತುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ಹೇತುಃ=ಪ್ರಯೋಜಕನು, ಆಧಾರತಯಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಹೇತುಮಾನಾ, ತಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಏವಂಚ ಪ್ರಯೋಜಕನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇಷಣಾದಿವ್ಯಾಪಾರವು ವಾಚ್ಯವಾದಾಗ ಉಕ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತ. ಯತ್+ಇ-ಲಜ್-ಅಡಾಗಮ, ಉಪಧಾನ್ವದ್ವಿ, ಅತ್ಯನೇಪದ, ಶಪ್, ಗುಣ ಝ, ಅಯಾದೇಶ, ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ಇವು ಬಂದು ಅಯಾತಯನ್ತ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಕ್ಷಿತಯಃ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು, ಕ್ಷಿಯಸ್ತಿ-ಗಚ್ಛನ್ತಿ= ಹೋಗುವರು, ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವರು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ಷಿಚ್ಚಕ್ತೌಚೆಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೮) ಆಶೀರ್ವಹಃ ; ಸಂಜ್ಞೆ ಇವು ತೋರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿಚ್ಚಕ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು. ಎಂದು ಕ್ಷಿಚ್ಚಪ್ರತ್ಯಯ.

ನವಗ್ವಾಚಿ—ನವಭುಃ ಮಾಸ್ಯೈಃ ಗಚ್ಚಂತೀತಿ ನವಗ್ವಾಚಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಒಂಭತ್ತು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ಸಡಿವೆ ಋಷಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಗಮ್ನು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಔಣಾದಿಕ ದ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿತ್ತರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಮ್ ಗೆ ಲೋಪ ಗ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂದು ಗಮ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಮಾಚ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಕ್ವಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗಮ್ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಅನರೆ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಕಾರ ಲೋಪ ಊರ್ಜಚೆ ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿವಕ್ತೃವ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦-೨) ಗಮ್ ಮೊವಲಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಊರ್ಜ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಊರ್ಜ ಐತ್, ಅದ್ದರಿಂದ ಐಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೩) ಎಂದೆಂದೆ ಗಾಂವು ಬರುತ್ತೆ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಊಕಾರ. ನವಗೂ ಶಬ್ದವೆ ಮುಂದೆ ಜಪ್ ನವಗೂ+ಅಪ್, ಓಪ್ಪುಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧೬-೪-೨೩) ಧಾತ್ವನಯನ ನೂತ್ರಾರ್ಬುವಾದ ಯಾನ ಸಂಯೋಗವಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಸಂಯೋಗ ಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಉಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಯಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಊಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ, ಏನಂಚಿ ನವಗ್ನುಃ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಧಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ನವಗ್ವಾಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ವ್ಯಷಾಯಧಃ—ವ್ಯಪೇಣ ಸಹ ಯುದ್ಧ್ಯತಿ ಇತಿ ವ್ಯಷಾಯಧಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ರೂರೋಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೯) ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಉಪಪವಿಸ್ವರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವು ಸೋಪಪದೇ-ಭ್ಯೋನಿರುಪಪದೇಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಶಿಕಾಗ್ರಂಥದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ವ್ಯಪಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆಂತೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘವು ಹೇಳಿದೆಯೋ ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವುಗಳಾದ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೂ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ.

ನಿರಷ್ಟಾಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಧಾತು ಉದಿತ್ತು. ಸ್ವರತಿಸೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೪) ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಇಟ್ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ನಿಷ್ಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ತ ಮತ್ತೂ ಕ್ರವತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶ+ತ. ಯಸ್ಯೈವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೫) ಯಾನ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದಿರುವ ಅರ್ಥಧಾತುಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಅಗಮ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದಿರುವ ನಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿವೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ತಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರಶ್ಚಭ್ರಷ್ಟ...ಚ್ಚಶಾಂಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂದು ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ, ಪ್ಪುತ್ತದಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರ. ಅಪ್ಪ ಎಂದಾಯಿತು ನಿರಾಕೃತಾಃ ಅಷ್ಟಾಃ ವ್ಯಾಪ್ತಯಃ ಯೇಷಾಂ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ, ಪೂರ್ವಪದ

ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿರಸ್ತಾ ಎಂಬ ಪದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರ, ಸ್ಪೃತ್ವದಿಂದ ತಕಾರ, ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್. ಅಸ್ತಾನ್ನಿಗತಾಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರವದ್ವಿಃ—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಪ್ರಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ವನಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್, ಗಮಃಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಕ್ವಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗಮ್ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಗಮಾದೀನಾಮಿವಕ್ರವ್ಯಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಜವಿದಿ, ಗಮ್ ವೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಜಕಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ವನನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂದು ತುಕಾ ಆಗಮ. ಪ್ರವತ್, ಎಂದಾಯಿತು. ಭಸ್= ಪ್ರವದ್ವಿಃ, ಗತಿಕಾರಕೋ—, ಎಂದು ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಚಿತೆಯಂತೆ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂದು ಣಿಚ್, ಈ ಣಿಚ್ ಎಂಬ ಅರ್ಧಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುಗಂತೆಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೬) ಎಂದು ಲಘೂಪಧ ಗುಣವು ಎಂದರೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಸರ್ವೇವಿಧಯು-ಕ್ಲಂದಸಿವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣವು ಅಪೇಶನೇ ವಿನಾ ಆಗಮ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಂ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ಶತ್ಪ-ಶಪ್, ಶಪ್ಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಚಿತೇ-ಆ+ಆತ್ ಆಯಾ ದೇರ. ಚಿತಯತ್ ಜಪ್, ಉಗಿದಚಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂದು ನುಮಾಗಮ, ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮೇತಾನ್ಪುದತೋ ಜಕ್ಷತಶ್ಚಾಯೋಧಯೋ ರಜಸ ಇಂದ್ರ
ಪಾರೇ |

ಅವಾಹೋ ದಿವ ಆ ದಸ್ಯುಮುಚ್ಚಾ ಪ್ರ ಸುನ್ವತಃ ಸ್ತುವತಃ ಶಂಸು
ಮಾವಃ || ೭ ||

|| ಸದಪಾಠ ||

ತ್ವಂ | ಏತಾಃ | ರುದ್ರತಃ | ಜಕ್ಷತಃ | ಚ | ಅಯೋಧಯಃ | ರಜಸಃ |
ಇಂದ್ರ | ಪಾರೇ |

ಅವ | ಅದಹಃ | ದಿವಃ | ಆ | ದಸ್ಯಂ | ಉಚ್ಚಾ | ಪ್ರ | ಸುಸ್ತತಃ |

ಸ್ತುವತಃ | ಶಂಸಂ | ಅವಃ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರುದ್ರತೋ ರೋದನಂ ಕುರ್ವತೋ ಜಕ್ಷತೋ ಭಕ್ಷಣಂ ಹಸನಂ ವಾ
ಕುರ್ವತಶ್ಚೈತಾನ್ ದ್ವಿವಿಧಾನಪಿ ವೃತ್ತಾನುಚರಾನಜಸಃ ಪಾರೇಂದ್ರಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಪರಭಾಗೇ | ರಜಃ
ಶಬ್ದೋದ್ರಂತರಿಕ್ಷವಾಚೇ ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪. ೧೯ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ | ಅಯೋ
ಧಯಃ ಯುದ್ಧಮಕರೋಃ | ಯುದ್ಧೇನ ಮಾರಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದಸ್ಯಮುಪಕ್ಷಯಿತಾರಂ ವೃತ್ತಂ ದಿವ
ಅ ದ್ಯುಲೋಕಾದಾನೀಯೋಚ್ಛೋತ್ಸರ್ವೇಣಾವಾದಹಃ | ದಗ್ಧವಾನಸಿ | ವೃತ್ತಂ ಸಪರಿವಾರಂ ವಿನಾಶ್ಯ
ತತ ಉರ್ಧ್ವಂ ಸುಸ್ತತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತಃ ಸ್ತುವತಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
ಶಂಸಂ ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರಾವಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ಷಿತವಾನಸಿ || ರುದತಃ | ರುದಿತ್ ಅಶ್ರುವಿಮೋಚಿನೇ | ಅಟಃ
ಶತ್ವ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ಶಸ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಕ್ಷತಃ | ಜಕ್ಷ ಭಕ್ಷಹಸನಯೋಃ | ಪೂರ್ವವಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ಜಕ್ಷತ್ಯಾದಯಃ ಷಟ್ |
ಸಾ. ೭.೧.೩ | ಇತ್ಯುಚ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞಾ | ಅಶೋದ್ರಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂಸುಸ್ತತಃ |
ಸುನೋತೇಃ ಶತರಿ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ | ಹುಶ್ಚುಪೋರಿತ್ಯಾದಿನಾ ಯಣಾದೇಶಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇ-
ರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸ್ತುವತಃ | ಷ್ವುಃ ಸ್ತುತ್ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ಉವಚಾದೇಶಃ |
ಪೂರ್ವವತ್ಪ್ರರಃ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು ! ರುದ್ರತಃ—ಆಳುವ (ಆಳುತ್ತಿರಲಿ) | ಜಕ್ಷತಶ್ಚ—ಅಥವಾ
ನನುವ (ನನುತ್ತಿರಲಿ) | ಏತಾಃ—ಈ ವೃತ್ತಾನುಚರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ರಜಸಃ ಪಾರೇ—ಅಂತರಕ್ಷದ್ರದಯಲ್ಲಿ |
ಅಯೋಧಯಃ—ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಂದಿರುವೆ. | ದಸ್ಯಂ—(ಮತ್ತು) ಚೋರನಾದ ವೃತ್ತನನ್ನು | ದಿವಃ ಆ—
ಅಂತರಕ್ಷದಿಂದ ಎಳೆದು ತಂದು | ಉಚಾ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ಅವಾದಹಃ—ಧನ್ಯ ಮಾಡಿರುವೆ. (ಅನಂತರ)

ಸುಸ್ವತೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ | ಸ್ತುವತೇ—ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ (ಯಜಮಾನನ) | ಶಂಸಂ—
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರ ಅವಃ—ಜೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿರುವ (ಯಥಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವೆ.)

|| ಭಾರ್ಗವ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದುಷ್ಟಶಿಕ್ಷಕನು ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರಕ್ಷಕನು. ವೃತ್ರಾನುಚರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಅಳಲಿ
ಅಥವಾ ನಗಲಿ ಅವರನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸೆದಿಬಿಡುವ ಕೊಂದಿರುವೆ. ಚೋರನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ನಾಶ
ಮಾಡಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವೆ.

English Translation

O Indra, you have destroyed them whether weeping or laughing off the
other end of the sky; you have burned the demon (or robber) having
dragged him from heaven and have received the praises of him who pressed
the Soma juice for you and sang your glories.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಕ್ಷತೇ— ಜಕ್ಷ ಭಕ್ಷಹಸನೆಯೋಃ | ಭಕ್ಷಣಂ ಹಸನಂ ವಾ ಕುರ್ವಂತೇ || ಜಕ್ಷಧಾತುವಿಗೆ ಭಕ್ಷಿಸು
ಅಥವಾ ನಗು ಎಂದರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಜಕ್ಷತಃ ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ನಗುತ್ತಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಜಸಃ ಪಾರೀ ರಜಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವು. (ನಿ. ೪-೧೯.) ಆದುದರಿಂದ ರಜಸಃಪಾರೀ ಎಂದರೆ
ಅಂತರಿಕ್ಷದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಬಹಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ.

ಉಚ್ಚಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ.

|| ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುದತೇ—ರುದಿ೦ ಅಶ್ರು ನಿಮೋಚನೇ, ಧಾತು, ಲಟ್, ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯ ಆದೇಶ, ಶಬ್, ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃಶಬಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂದು ಶಬ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಏವಂಚ ಶಾಸ್ತ್ರಸುಧಾಕ್ಷೀಶ್—ಎಂದು ಲಸ್ವಾನಿಶಸ್ವಾಧಾತುಕ
ವಾದ ಶತ್ಯಗೆ ಅನುಧಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದತ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ಯ
ಇದರ ಮುಂದೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಶಬ್ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯೆಚಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ನುಮ್

ಅಗಮವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಶಕ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮುಂದಿರುವ ನದೀಸಂಕ್ಷರವರ್ಣಗಳೂ ಅಜಾದಿಶಸಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುವು ಎಂದು ರಸ ಉದಾತ್ತ.

ಜಪ್ತತಃ— ಜಪ್ತಭಕ್ತವನನಯೋಃ ಧಾತು, ಲಟ್ ಶಕ್ತು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಶಸಗೆ ಲುಕ್, ಜಪ್ತಾತ್ಯಾದಯೋಃ ಪಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಜಪ್ತ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಪಟ್ ಇತಿ ಅದಿಯೇಷಾಂತೇ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ ಆತ್ಮಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನ ಇತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಜಪ್ತಾಧಾತುವು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪರಾವರ್ತಿಪಲ್ಲವುತ್ವೆ ವಿನಂಚ ಜಾಗೃಧಾತು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಅರು ಧಾತುಗಳೂ ಜಪ್ತಾಧಾತುವೂ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ ಇವೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಇತ್ಯಿನ್ಯನಾದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿವರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಗಳ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಮ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸುಸ್ತತಃ—ಸುಞ್ ಅಭವನೇ ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಸಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂದು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಲಟ್-ಶಕ್ತು, ಸು+ಅತ್ ಸ್ಯಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೩) ಸ್ಯಾದಿಗುಣದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಶ್ಚು ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ಚು ವಿಕರಣ ಸು+ನು+ಅತ್ ಹುಶ್ಚುನೋಸ್ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಅಜಾದಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹುಧಾತುವಿನ ಅನೇಕಾಚ್ಯಾಂಗಾವಯವನಾದ ಅಥವಾ ಶ್ಚುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಾನೇಕಾ ಚ್ಯಾಂಗಾವಯವವಾದ ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಜ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ವಶ್ಯೇಕವಚನ ಜಸ. ಶತುರನುಮಃ—, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಸ್ತುಪತಃ—ಸ್ತುಞ್ ಸ್ತುತ್-ಧಾತು, ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ನಿಮಿತ್ತಾಸಾಯೇ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ಯಾಪ್ಯಸಾಯೋಃ ಎಂದು ಪೃತ್ವದಿಂದ ಟಿಕಾರಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿ, ಸ್ತು ಎಂದಿದೆ. ಲಟ್-ಶಕ್ತು, ಅದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶಸಗೆ ಲುಕ್. **ಅಟಿಶ್ಚು ಧಾತುಭ್ಯವಾಂಯೋರಿಯೆಶ್ಚುವಜಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಶ್ಚುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಾಂತವೂ, ಇ ಉಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತ್ವಂತವೂ ಅಥವಾ ಭ್ರೂಶಬ್ದಾಂತವೂ ಆದ ಅಂಗದ ಇ-ಉಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಯಜ್-ಉನಜ್‌ಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉನಜ್, ಸ್ತುಪತ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಜಸ. ಇದು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. || ೭ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ ಪರಿಣಹಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಹಿರಣ್ಯೇನ ಮಣಿನಾ-

ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

ನ ಹಿನ್ನಾನಾಸಸ್ತಿತಿರುಸ್ತ ಇಂದ್ರಂ ಪರಿ ಸ್ತುತೋ ಅದಧಾತ್ನಾ-
ಯೋಣ || ೮ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ | ಪರಿ 5 ನಹಂ | ಸ್ತುಧಿವ್ಯಾಃ | ಹಿರಣ್ಯೇನ | ಮಣಿನಾ |
ಶುಂಭಮಾನಾಃ ||

ನ | ಹಿನ್ನಾನಾಸಃ | ತಿತಿರುಃ | ತೇ | ಇಂದ್ರಂ | ಪರಿ | ಸ್ತುತಃ | ಅದಧಾತ್ |
ಸೂರ್ಯೋಣ || ೮ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಂ ||

ಯೇ ವೃತ್ತಾನುಚರಾಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮೇಃ ಪರೀಣಹಮಾಚ್ಚಾದನಂ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ
ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ ಕುರ್ಮಾಣಾ ಹಿರಣ್ಯೇನ ಹಿರಣ್ಮಯುಕ್ತೇನ ಮಣಿನಾ ಕಂಠಬಾಹ್ಯಾದಿಗತೇನ ಮಣ್ಯಾದ್ಯಾ-
ಭರಣೇನ ಶುಂಭಮಾನಾಃ ಶೋಭಮಾನಾ ಹಿನ್ನಾನಾಸೋ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಸಂತೋ ವರ್ತಂತೇ ತೇ ತಥಾ-
ವಿಧಾ ವೃತ್ತಾನುಚರಾ ಇಂದ್ರಂ ಯುದ್ಧಾಯೋದ್ಯಂತಂ ನ ತಿತಿರುಃ | ಜೇತುಂ ನ ಸಮರ್ಥಾ ಆಸನ್ |
ತದಾನೀಂ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ತುತೋ ಬಾಧಶಾಸ್ತ್ರೈಶ್ಚಾನುಚರಾನ್ ಸೂರ್ಯೋಣಾದಿತ್ಯೇನ ಸರ್ಯದಧಾತ್ |
ಪರಿಹಿತಾನ್ ವ್ಯವಹಿತಾನಕರೋತ್ | ತಥಾ ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ | ಅದಿತ್ಯೋ ಹ್ಯೇವೋದ್ಯನ್ ಪುರಸ್ತಾ
ದ್ರಷ್ಟಾಂಸ್ಯಪಹಂತೀತಿ || ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ | ಕರೋತೇತ್ಯಂದಿಸಿ ಲಿಡಿತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟಃ ಕಾನರ್ಚ |
ತತೋಽಸುಕ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರೀಣಹಂ | ಪರಿಣಹನಂ ಪರೀಣತ್ | ಪರಿಪೂರ್ವಾನ್
ಹ್ಯತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ವಿಸಿ ನಹಿವೃತ್ತೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೬-೬-೧೦೬ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |
ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹಿನ್ನಾನಾಸಃ | ಹಿ ಗತಾ ವೃದ್ಧೌ ಚ | ತಾಚ್ಚೇಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ |
ತಿತಿರುಃ | ತಿರಿತಿಗತ್ಯರ್ಥಃ || ೮ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಯೇ—ಯಾನ ವೃತ್ತಾನುಚರರು) ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಭೂಮಿಗೆ | ಪರೀಣಹಂ—ಸುತ್ತಲೂ ಮಸುಕನ್ನು |
ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ—ಮಾಡುವವರಾಗಿ | ಹಿರಣ್ಯೇನ—ಚಿನ್ನದ ಅಭರಣದಿಂದಲೂ | ಮಣಿನಾ—ರತ್ನಬಲಿತವಾದ

ಅಭರಣಗಂಧಲೂ | ಶುಂಭಮಾನಾಃ—ಶೋಭಿಸುತ್ತೆ | ಹಿನ್ಯಾನಾಸಃ—ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೋ | ತೇ—ಆ ರಾಕ್ಷಸರು | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ನ ತಿತಿರುಃ—ಗೆಲ್ಲಲಾಗಲಿಲ್ಲ | ಸ್ವತಃ—ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಆ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಸೂರ್ಯೋನು—ಸೂರ್ಯನಿಂದ | ಪರಿ ಅದಧಾತ್ (ಇಂದ್ರನು) ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ತಾಸುರನ ಅನುಚರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ರತ್ನ ಬಜೆತಗಳಾದ ಒಡನೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೂ ಅವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಚದುರಿಸಿದನು.

English Translation

Decorated with gold and jewels they (demons) were spreading over (round) the earth; but though they were mighty they could not vanquish Indra; he (Indra) dispersed them (with the light of the Sun) at Sunrise

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪರೀಣಹಂ—ಆಚ್ಛಾದನಂ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿಂ || ವ್ಯಾಪ್ತೃಷ್ಯ, ಆನರಣ. ಯಜುರ್ವೇದದ ತೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ (ತೈ. ಸಂ. ೬-೨-೧೧) ಪಾರೀಣ್ಯಾಪ್ತೃಷ್ಯೇ ಪತ್ಯೈವಾನುಮತಂ ನಿರ್ವಪತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಾರೀಣ್ಯಾಪ್ತೃಷ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ—(ದು)ಕ್ರಾಣ್ ಕರಣೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿರುಜ್ಜ್ಲಲಜ್ಜ್ಲಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬). ಎಂದು ವರ್ತಮಾನಕಾಲ ಶೋಭಿಸುವಾಗಲೂ ಲಿಟ್ ಲಿಟಿಃಕಾನಜ್ಜ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂದು ಲಿಟ್ ಗೆ ಕಾನಜ್, ಲಿಟಿಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಕೃ+ಕೃ+ಅನ ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೫) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಕಾರ ರವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಾದಿಶೇಷಃ ಎಂದು ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಶ್ಚುಕ್ತ-ಚಕ್ರ+ಅನ ಯುಗಾದೇಶ, ಚಕ್ರಾನ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ಜಸ್, ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂದು ಜಸ್ ಗೆ ಅಸುಕ್ ಆಗದು ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ+ಅಸಃ, ಚಕ್ರಾಣಾಸಃ, ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು. ಕಾನಜ್ ಚಿತ್, ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂದು ಕಾನಜಂತವು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಪರೀಣಹಮ್— ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಣಹ ಬಂಧನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಹಿವ್ಯತಿವ್ಯಸಿವ್ಯಧಿರುಚಿಸಹಿತವಿಷುಕ್ತ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೬) ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದ ಈ ಧಾತುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪರಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಅಟ್ಟುಪ್ಪಾಜ್—, (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ — ಪ್ರಥೇಃ ಸಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೫-೨-೧೪೮) ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಸಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಥ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಶೀಘ್ರಕ್ಕೆ ಮಕಾರವೂ ಬಂದರೆ ಪೃಥಿವ, ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಸಿವೋರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂದು ಐನ್, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ.ಸೂ.) ಎಂದು ಐನ್ಸಿನ ಹಿಂದಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಐನ್ಪನ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತ ಐನ್, ಅಣ್ವಿಧ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂದು ಆಡಾಗಮ ಪೃಥಿವೀಅ-ಅನ್, ಅಟಿಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ) ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ. ಯಣೋದೇಶವು ಉದಾತ್ತವಾದ ಅಕಾರದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಉದಾತ್ತೇಯನೋದಲ್ಪಾವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಉದಾತ್ತಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯ, ವ, ರ, ಲ ಗಳ ಹಿಂದೆ ವ್ಯಂಜನವಿದ್ದರೆ ಆ ಯ ವ ರ ಲಗಳ ಮುಂದಿರುವ ನದೀ ಸಂಕ್ಷೇಪವರ್ಣವೂ ಅಜಾದಿ ಶನಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಹಿನ್ನಾನಾಸಃ— ಹಿ ಗತೌ ವೃದ್ಧೌಚ ಧಾತು ತಾಸ್ತೇಲ್ಯವಯೋದಚನಶಕ್ತಿಷು ಚಾನಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೫೯) ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯ ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಇರುವಕ್ಕೆ ವಯುಸ್ವು ಶಕ್ತಿ ಈ ಅರ್ಥಗಳು ತೋರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಹಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಚಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬೆಳೆಯುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿ+ಅನ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೩) ಎಂದು ಶ್ಚು ಏಕರೂ, ಹುತ್ಕುಪೋ—, ಎಂದು ಯನ್, ಅನ್-ಅಸುಕ್, ರುತ್ಕುವರ್ಸರ್ಗಗಳು. || ೮ ||

ಪರಿ ಯದಿಂದ್ರ ರೋದಸೀ ಉರ್ಘೇ ಅಬುಭೋಜೀರ್ಮಹಿನಾ
 ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ||
 ಅಮನ್ಯಮಾನಾ ಅಭಿ ಮನ್ಯಮಾನ್ಯೈರ್ಸಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಭಿರಧಮೋ
 ದಸ್ಯುಮಿಂದ್ರ || ೯ ||

|| ಪದವಾಢಿ ||

ಪರಿ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಉಭೇ ಇತಿ | ಅಬು-

ಭೋಜೀಃ | ಮಹಿನಾ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೀಂ ||

ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್ | ಅಭಿ | ಮನ್ಯಮಾನ್ಯಃ | ನಿಃ | ಬ್ರಹ್ಮ ಽ ಭಿಃ | ಅಧಮಃ |

ದಸ್ಯಂ | ಇಂದ್ರ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯದಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ದ್ಯುಲೋಕಧೂಲೋಕಾವುಘೌ ಮಹಿನಾ ತ್ವದೀಯೇನ ಮಹಿಮ್ನಾ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ ಸರ್ವತಃ ಪರಿಗೃಹ್ಯ ಪರ್ಯಬುಭೋಜೀಃ ಪರಿತೋ ಭುಕ್ತವಾನಸಿ | ತದಾನೀಂ ತ್ವಮಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಮನುಧ್ಯಾತುಮಕಶ್ಚಾನಪಿ ಕೇವಲಪಾಠಕಾನ್ಯಜಮಾನಾನಭಿ ಮನ್ಯಮಾನ್ಯರಸ್ಯದೀಯಾ ಏತೇ ಯಜಮಾನಾ ರಕ್ಷಣೀಯಾ ಇತ್ಯಭಿಮಾನಂ ಕುರ್ವದ್ಬ್ರಹ್ಮಭಿಮಂತ್ರೈರ್ದರಸ್ಯಂ ಚೋರಂ ವೃತ್ತಾದಿರೂಪಮಸುರಂ ನಿರಧಮಃ | ನಿಃಸಾರಿತವಾನಸಿ | ಧಮತಿಗತಿಕರ್ಮಾಃ | ನಿ. ೬೨ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಬುಭೋಜೀಃ | ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ | ಲಪಾ ಸಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಪಾ. ೨.೪.೭೬ | ಇತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲೂಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಪಾ. ೭.೩.೯೭ | ಇತಿ-ಡಾಗಮಃ | ಅಮದಾತ್ತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಮಹಿನಾ | ಮಹಿಮ್ನಾ | ಮಹಚ್ಛಿಬ್ಧಾ-ತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಇಮನಿಘಾ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ತ್ವತೀಯೈಕವಚನೇಲ್ಯಲ್ಯೋಪೇ ಸತ್ಯದಾತ್ತೇ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣೋದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಮಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್ | ಮನ್ಯಂತೇ ಜಾನಂತೀತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ | ಶ್ಯನೋ ನಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ಸಮಾನೇಲ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತಿಶ್ವರತ್ಯಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ರುತ್ವಾನುನಾಸಿಕಾವುಕ್ತಾ || ೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್— ಯಾವಾಗ (ತ್ವಂ— ನಿನು) | ಉಭೇ ರೋದಸೀ— ಭೂಮ್ಯಂ ತರಿಕ್ಷಗಿರದನ್ನೂ | ಮಹಿನಾ— ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ | ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ— ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ | ಪರಿ ಅಬು-ಭೋಜೀಃ— ಸಕಲವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್— (ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು) ತಿಳಿಯದೆ ಕೇವಲ ಮಂತ್ರಪಾಠಕರಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು | ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ್ಯಃ— (ನನಗೆ ಸೇರಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದೇಕು ಎಂದು, ಅಭಿಮಾನ ಹೊಂದಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ | ದಸ್ಯಂ— ವೃತ್ತರೂಪವಾದ ಚೋರನನ್ನು | ನಿಃ ಅಧಮಃ— ಕೊಡೆದೋಡಿಸಿದೆ. |

|| ಭವಾರ್ಥ ||

ಅಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಸರ್ವಶಕ್ತನು, ಮತ್ತು ಆಶ್ರಿತರಕ್ಷಕನು. ಭೂವ್ಯಂತರಕ್ಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ನೀನು ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವೆ. ಎರಡು ಲೋಕಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿರುವೆ. ಮಂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅರಿಯದೆ ಕೇವಲ ಮಂತ್ರ ಪಾಠಕರಾದರೂ ಸಹ ಆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರನ್ನು "ಇವರು ನಮ್ಮವರು-ಇವರನ್ನು ಕಾವಾಡಬೇಕು" ಎಂದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಚೋರನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಿದೆ.

English Translation

Indra, when you surrounded heaven and earth with your greatness simultaneously on all sides, you have blown away the robber (Vritra) being pleased with the prayers of those who know how to worship on behalf of those who do not worship.

|| ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ||

ಸೀಂ-ಸೀಮುತಿ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಿಯೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ (ನಿ. ಗೆ-೨.) ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಸೀಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ಅಬುಧೋಜೀಃ-ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ಧಾತು, ಪಾಲನ-ಕಾವಾಡುವಿಕೆ, ಅಭ್ಯವಹಾರ-ತಿನ್ನುವುವು. ಲಜ್-ಸಿತ್ ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೬) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲವಾಗಿ ಶ್ಲ (ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಇರುವ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಕರಣಗಳಿಗೂ ಶ್ಲ ಬರುತ್ತೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಮ್ ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ಲ ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲೌ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ-ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾರ್ಯಗಳು. ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಬುಧೋಜೀಃ+ಸ ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೯೭) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈಡಾಗುವು ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈಡಾಗುವು, ಆಡಾಗಮು, ರುಕ್ತ ವಿಸರ್ಗ ಯದ್ಯತ್= ಯತ್ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಕಗೊಂಡ ಪದ, ಅದರ ಯೋಗ ಇದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸಂವೃತದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಹಿಮಾ-ಮಹಿಮಾ ಎಂದರ್ಥ. ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮುನಿಚ್ಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨) ಪೃಥ್ವಾದಿ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇಮುನಿಚ್ಚಾ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಹತ್ ಶಬ್ದ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮುನಿಚ್ಚಾ ಟೀಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಇಷ್ಟನ್, ಇಮುನಿಚ್ಚಾ

ಈಯಸನ್‌ಗಳು ಪರವಧಿರುವಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಕಾಂಗಾವಯವವಾದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅತಾಗಿ ಲೋಪ. ಮಹ್+ಇಮನ್= ಮಹಿಮನ್, ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೪) ಪ್ರಾಗೀವಾತ್ಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೦) ಎಂದು ಕಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದವರಿಗೆ ಇರುವ ಯಾದಿ ಅಥವಾ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಅನ್‌ನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ-ಮಹಿಮನ್ ಎಂದು ಯಾತು, ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯಚಿಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಯಾವ ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುವುದು ಎಂದು ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ ಉದಾತ್ತ, ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ.

ಅಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಮನ್ಯಂತೇ= ಜಾನಪ್ತಿ ಇತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದರ್ಥ ಮನ-ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್. ಲಿಟ್ಯತ್ಯಶಾನಚ್ ಎಂದು ಶಾನಚ್, ದಿವಾದಿಭ್ಯಃಶ್ಚನ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂಪು ಶ್ಚನ್, ಮನ್+ಯು+ಅನ ಅನೇಮುಕ್ ಎಂದು ಮುಗಾಗಮ, ಮನ್ಯಮಾನ ಎಂದಾಯತು ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ಯಮಾನಾನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಽದಿ ಸಮಾನಸಾದೇ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವೂ ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ—, ಎಂದು ರೋಃ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವೂ ಬರುತ್ತೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ನ ಯೇ ದಿವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಂತರ್ಮಾಪುರ್ನ ಮಾಯಾಭಿರ್ಧನದಾಂ
ಪರ್ಯಭೂವನ್ |
ಯುಜಂ ವಪ್ತಂ ವ್ಯಷಭಶ್ಚಕ್ರ ಇಂದ್ರೋ ನಿಜ್ಯೋತಿಷಾ ತಮ್.
ಸೋ ಗಾ ಅದುಕ್ಷತ್ || ೧೦ ||

|| ಪವಶಾಃ ||

ನ | ಯೇ | ದಿವಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ಅಂತಂ | ಆಪುಃ | ನ | ಮಾಯಾಭಿಃ |
ಧನ್ಯದಾಂ | ಪರಿ ಅಭೂವನ್ |

ಯುಜಂ | ವಜ್ರಂ | ವೃಷಭಃ | ಚಕ್ರೇ | ಇಂದ್ರಃ | ನಿಃ | ಜ್ಯೋತಿಷಾ |
 ತಮಸಃ | ಗಾಃ | ಅಧುಕ್ಷತ್ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಯೇ ಜಲವಿಶೇಷಾ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಂತಂ ಭೂಮೇಃ ಸ್ಥಾನಂ ನಾಪುನಃ ಸ್ವಾಪ್ತಾಃ | ಮೇಘರೂಪಮಾಪನ್ನೇನ ವೃತ್ತೇಣ ನಿರುದ್ಯತ್ವಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಭೂಮಿಸ್ವಾಪ್ತೃಭಾವಾದ್ಧನದಾಂ ಧನಪ್ರದಾಂ ಭೂಮಿಂ ಮಾಯಾಭಿಃ ಸಸ್ಯೋಪಕಾರಾದಿಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿರ್ನ ಪರ್ಯಭೂವನ್ | ಪರಿಶೋ ನ ವ್ಯಾಪ್ತಾಃ | ಜಲಸಾನಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯುಪಕಾರಂ ನ ಚಕ್ರರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಮಯುಮಿಂದ್ರೋ ಮೇಘಭೇದನಾಯ ವಜ್ರಂ ಯುಜಂ ಸ್ವಹಸ್ತಯುಕ್ತಂ ಚಕ್ರೇ | ತತೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ದ್ಯೋತಮಾನೇನ ವಜ್ರೇಣ ತಮಸ ಅಂಧಕಾರರೂಪಾನ್ನೇಘಾದ್ಧ್ಯಾ ಗಮನಶೀಲಾನ್ಸುಧಕಾನಿ ನಿರಧುಕ್ಷತ್ | ನಿಃಶೇಷೇಣ ದುಗ್ಧವಾನ್ | ಮೇಘಂ ಭಿತ್ವಾ ಜಲಂ ವೃಷ್ಯವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ದಿವಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ಸಪ್ತಾಃ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪುಃ | ಅಪ್ಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಲಿಟ್ಟುಸಿ ರೂಪಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಪರ್ಯಭೂವನ್ | ಅತ್ರಾಪಿ ಯಚ್ಚೈವ್ಯಾನ್ಮುಷಂಗಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಯುಜಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಋತ್ವಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿನ್ | ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ವಚನಾನ್ಸುಮುಭಾವಃ | ಅಧುಕ್ಷತ್ | ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ | ಲುಬಾ ಶಲಇಗುಪಧಾದನಿಟಃ ಕ್ಷಃ | ಪಾ. ೩.೧-೪೫ | ಇತಿ ಚ್ಛೇಃ ಕ್ವಾದೇಶಃ | ದಾದೇರ್ಧಾ ತೋರ್ಧಃ | ಪಾ. ೩.೨-೩೨ | ಇತಿ ಘತ್ವಂ | ಏಕಾಚೋ ಬಶ ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩.೩-೩೭ | ಭವ್ಯಾನ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಭವ್ಯಾನಾಭಾವಶ್ಚಾದಸಃ || ೨ ||

ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ

ಯೇ— (ವೃತ್ತಮ ಮೇಘರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಾಗ) ಯಾವ ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳು | ದಿವಃ— ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ— ಭೂಮಿಯ | ಅಂತಃ— ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ನ ಅಪುಃ— ಸೇರಲಿಲ್ಲವೋ (ನುತ್ತು) | ಧನದಾಂ— ಸಿರಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಮಾಯಾಭಿಃ— ದಿಳಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ | ನ ಪರ್ಯಭೂವನ್— ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಲಿಲ್ಲವೋ (ಅಗ) | ವೃಷಭಃ— ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರಃ— ಇಂದ್ರನು | ವಜ್ರಂ— ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಯುಜಂ ಚಕ್ರೇ— ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡನು. (ಅಂತರಿಕ್ಷ) | ಜ್ಯೋತಿಷಾ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಜ್ರದಿಂದ | ತಮಸಃ— ಕತ್ತಲಂಕಿತವನೊಡದಿಂದ | ಗಾಃ— (ಅ) ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಅಧುಕ್ಷತ್— ನಿತ್ಯೇಷವಾಗಿ ಕರೆದನು. (ಹೊರಡಿಸಿದನು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಜನರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು.) ಹಿಂದೆ ವೃತ್ತಾಸುರನು ಮೇಘರೂಪ ದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಡೆದು ಬಿಟ್ಟನು. ಜನರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಬೆಳೆಗಳೆಲ್ಲ ನಾಶವಾದವು. ಕುಡಿಯಲೂ ನೀರಿನ ಅಭಾವವಾಯಿತು ಆಗ ನೀನು ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡೆ. ಅದರ ಪ್ರಭೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಕತ್ತಲೆಂಪದ ಮೇಘದಿಂದ ಜಲಪ್ರವಾಹವು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ.

English Translation

When the waters did not descend upon the ends of the earth and did not overspread, with its productions, the wealth-giver (Indra) the showerer, grasped his bolt and with its brightness milked out the waters from the darkness.

* ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು *

ಹಿಂದೆ ಮೇಘರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ವೃತ್ತಾಸುರನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ (ಅಂತರಿಕ್ಷ) ದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳಬೇಕಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದನು, ಅದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲದೆ, ಸಸ್ಯಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಧನ ಅಥವಾ ಆಹಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಳೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಾಯಾಭಿಃ—ಸಸ್ಯೋಪಕಾರಿಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ | ಸಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮಾಯಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಭಿಃ ಎಂದರೆ ಸಾಸಹಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಗಾಃ— ಗಮನಶೀಲಾನ್ಯುದಕಾನಿ ಉದಕಗಳು, ನೀರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಿವಃ—ದಿವಾಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸ್ವೀವಿಕವಚನ ಜಸಾ, ಊಡಿವಮೈದಾದ್ಯಪ್ಪುನ್ಮೈದ್ಯುಧ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೭೧) ಊತ್, ಇದಮ್, ಪದ್ಮೆನ್ನೋಮಾಸ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾದ ಪದಾಧ್ಯಾ ವೇಶಗಳ, ಆಪ್-ವುಮ್, ರೈ-ದಿವಾ, ಏಕಾಚ್ಯಗಳೂ ಅನ್ವೋದಾತ್ತಗಳೂ ಆದ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಆಪ್ತಃ—ಆಪ್ತಃ ವ್ಯಾಪ್ತಃ. ಧಾತು, ಲಿಟ್-ಝ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಐಲತುಸುಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂದು ಝಿಗೆ ಉಸ್, ದ್ವಿತ್ವ, ಜಾತಿಪಶ್ಚಾತ್ತಯಣದಿಂದಲೋ ಯೋಗವಿಭಾಗವನ್ನವಲಂಬಿಸಿಯೋ ಹಲಾದೀ ಶೇಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ, ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗಗಳು. ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪರ್ಯಭೂವನ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಲುಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಯೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಪರ್ಯಭೂವನ್ ಪದದ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟು. ಶೂರ್ವ ಪಾದೋಕ್ತಹೇತುವಿನ ಧನದಾಂ ಮಾಯಾಭಿಃ ಯೇನ ಪಧ್ಯಭೂವನ್ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯುಜಂ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು, ಋತ್ಸಿಗ್ಧ್ಯಕ್ ಸ್ತೆಗ್ಧ್ಯಗುಪ್ತಿಗಿ ಇತ್ಯಾಯುಜಿಕ್ಯು ಇತ್ಯಂಚಿ (ಪಾ.ಸೂ.೩-೨-೫೯) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ನಿಪಾತನದಿಂದ ಕೆಲವು ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಋತುಕುಬ್ಧವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಯುಜ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿನ್, ಧ್ಯಕ್ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವೂ, ಸ್ವಜ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ಅವಾಗವೂ, ದಿಶ್ ಧಾತುಮುಂದೆ ಕರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ಥಿಹ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿನ್, ಉಪ ಸರ್ಗದ ಕಡೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರವೂ, ಸುಬಂಶವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿನ್, ನಿರುಪಪದವಾದ ಯುಜ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸಹ ನಿಪಾತನದಿಂದ ಸಿಕ್ ವಾಗುವುವು. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ-ಅಮ್, ಯುಜ್+ಅಮ್ ಈಗ ಯುಜೇರಸಮಾಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧ ೭೧) ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಇರುವ ಯುಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ತಾನಸ್ರತ್ಯಯ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಮಸ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನುಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮ್ (ಪಂಭಾ) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಧುಕ್ಷಕ್—ದುಹ ಪ್ರಪೂರಣೇ ಧಾತು, ಲುಙ್-ತಿವ್ ಚ್ಚಿ ಲುಙ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೪೩) ಎಂದು ಚ್ಚಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಶಲಘನಪಧಾದಿನಿಟಃ ಕ್ಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ರ ಪ ಸ ಹ ವು ಶಲಾಪ್ರತ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನರ್ಣಗಳು, ಇಗುಪಧವೂ ಶಲಂಶವೂ ಅನಿಟ್ಯವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದಿರುವ ಚ್ಚಿಗ್ ಕ್ಷ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ, ಕ್ಷ ಅದೇಶವು ಅಲಾಂಕ ಅಡಾಗಮ, ಅದುಹ್+ಸಿತ್ ದಾದೇರ್ಧಾತೋರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೨) ದಾದೇಃ ಧಾತೋಃ ಘಃ ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗ, ದೋರ್ಘಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಝರಿ, ಪದವ್ಯ-ಅಪ್ರೇಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ದಾದೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆವೃತ್ತಿ, ಆವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಸಕೃದುಚ್ಚರಿತವ್ಯ ದ್ವಿರುಚ್ಚಾರಣಮ್, ಕಮಲಾನಿ ಕಮಲಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತಕಮಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ದಾದೇಃ ದಾದೇಃ ಪ್ರಶಸ್ತದಾದೇಃ ದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಓಪದೇಶಕಾರಿತ್ಯರೂಪವಾಮದು, ಇಲ್ಲಿ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು, ಏವಂಚ ಝಲ್ಪಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಪದಾಂತ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕಾಲಾದಿಮಾದ ಧಾತುವಿನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾಲಾದೇಶ

ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ, ಇದರಿಂದ ಘ ಬಂದರೆ, ಅದು ಘ್+ಸ+ತ್ ಏಕಾಚೋಬಲೋ ಭಷ್ ರುಷಸ್ತಸ್ಯಸ್ಯೋಶ್ಯೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಸಕಾರ, ದ್ವಶಬ್ದಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪದಾಂತ ವಿನಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಅವಯವವಾದ ಯಾವ ಏಕಾಚ್ಯವಾದ ರುಷಂತವಿದೆಯೋ ಅದರ ಅವಯವವಾದ ಬಶನ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭಷ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಬಗಡೆ - ಇವು ಬಶ್ಯ, ಭ ಘ ಧ ಇವು ಭಷ್, ಇಲ್ಲಿ ಸಕಾರವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ, ಧಾತು, ದುಘ್, ತದವಯವವಾದ ಏಕಾಚ್ಯೂ ವ್ಯವದೇಶಿನದ್ವಾವದಿಂದ ಅದೇ ಆಗುತ್ತೆ. ಇದು ರುಷಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅವಯವವಾದ ಬಶ ದಕಾರ, ಅದಕ್ಕೆ ಭಷ್ ಎಂದರೆ ಧಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಅಧು ಘ್-ಸ-ತ್ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವರದಿಂದ ಕಕಾರ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೯) ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಅಧುಕ್ಷತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಭಷ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಧಕಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಮಕ್ಷರನ್ಮಾವೋ ಅಸ್ಯಾವರ್ಧತ ಮಧ್ಯ ಆ
ನಾವ್ಯಾನಾಂ |

ಸಧ್ರೀಚೀನೇನ ಮನಸಾ ತಮಿಂದ್ರ ಓಜಿಷ್ವೇನ ಹನ್ಮನಾಹನ್ನಭಿ
ದ್ಯೂನ್ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅನು | ಸ್ವಧಾಂ | ಅಕ್ಷರನ್ | ಆಪಃ | ಅಸ್ಯ | ಅವರ್ಧತ | ಮಧ್ಯೇ | ಆ |
ನಾವ್ಯಾನಾಂ |

ಸಧ್ರೀಚೀನೇನ | ಮನಸಾ | ತಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಓಜಿಷ್ವೇನ | ಹನ್ಮನಾ |
ಅಹನ್ | ಅಭಿ | ದ್ಯೂನ್ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಶೋ ಜಲಾನ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಧಾಮನ್ನಂ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿರೂಪಮನುಲಕ್ಷ್ಯಾಪ್ತರನ್ | ಮೇಘಾ-
 ದ್ವ್ಯಷ್ಟಾ ಅಭವನ್ | ತದಾನೀಮಯಂ ವೃತ್ತೋ ನಾನ್ಯಾನಾಂ ನಾವಾ ತರಣಿಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಬಹ್ವೇ-
 ನಾಮಪಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಆ ಸಮಂತಾವಧೃತಃ | ವೃದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ಪ್ರಥೂತಜಲೇ ವರ್ತಮಾನೋಽಪಿ ನ
 ಮಮಾರ | ಕಿಂತ್ರೈಭಿವೃದ್ಧಿಃ ಏವ | ತದಾನೀಮಿಂವ್ರಃ ಸಧೀಚೇನೇನ ಸಹಗಚ್ಛತಾ ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಂ
 ತಂ ವೃತ್ತಮೋಜಿಷ್ಯೇನಾತಿಬಲಯುಕ್ತೇನ ಹನ್ಯನಾ ಹನನಸಾಧನೇನ ವಜ್ರೇಣಾಭಿ ದ್ಯೂನ್ ಕತಿತದ್ವಿವಸಾನ-
 ಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಹನ್ | ತೇಷು ದಿವಸೇಷು ಹತನಾನ್ | ಜಲಮಧ್ಯೇ ಪತಿತಸ್ಯಾಪಿ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಮನೋ
 ಯತ್ರೇಂದ್ರಸ್ಯಿಷ್ಯತಿ ತತ್ರೈವ ಸಹ ಗಚ್ಛತಿ ತಾದ್ವೃತಮಭಿಷ್ಟಾಯ ಸ ಹತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಕ್ಷರನ್ | ತ್ವರ
 ಸಂಜಲನೇ | ನಾನ್ಯಾನಾಂ | ನಾವಾ ತಾರ್ಯಾಣಾಂ | ನೌವಯೋಧವರ್ವತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೪.೪.೯೧ |
 ಯಕ್ | ನಾಂತೋ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಪಾ. ೬.೧-೬೯ | ಇತ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ಅನವ ಇತಿ ಪರ್ಯದಾ
 ಸಾಕ್ | ಪಾ. ೬.೧-೨೧ | ತಿತ್ಪ್ರರಿತಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಸಧೀಚೇನೇನ ಸಹಂಚಿತಿತಿ
 ಸಧ್ಯುಹ್ | ಸಹಸ್ಯ ಸಧೀ | ಪಾ. ೬.೩-೯೫ | ಇತಿ ಸಧ್ಯಾದೇಶಃ | ವಿಭಾಷಾಂಚೇರದಿಕ್ಶಿಯಾಂ |
 ಪಾ. ೫.೪.೮ | ಇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಖಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಸ್ಯಾಯನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಈನಾದೇಶಃ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರ-
 ಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತಃ | ಪಾದೇಶಸ್ಯೋಪದೇಶವದ್ವಿಚನಾದೀಕಾರ ಉದಾತ್ತಃ | ಓಜಿಷ್ಯೇನ |
 ಓಜೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತೋಽಪಿಸ್ತೀ | ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧೇತಿ ವಿನಃ | ತತ ಆತಿಶಾಯಿನಿಕ ಇಷ್ಯನ್ |
 ವಿಸ್ತೋಲರ್ಪಣಿತಿ ವಿನೋ ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹನ್ಯನಾ |
 ಹನ್ಯತೇನೇನೇತಿ ಹನ್ಮ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ದ್ವೈತಿಗ್ರಹಣಾತ್ಪರೋಽಪಿ ಮನಿನ್ |
 ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ವೇಯೈಕವಚನೇಽಲ್ಲೋಪೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನ ಸಂಯೋಗಾದ್ವೈಮಂತಾಕ್ |
 ಪಾ. ೬.೪-೧೩೬ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ || || ೧೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಆಪಃ— ನೀರು | ಅಸ್ಯ— ಇಂದ್ರನ | ಸ್ವಧಾಂ ಅನು—ಅನ್ವಾರ್ಥವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ |
 ಅಕ್ಷರನ್— ಹರವು (ಆಗ) | ನಾನ್ಯಾನಾಂ— ದೋಷಿಯಿಂದ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವಷ್ಟು (ತುಂಬಿ ಪರಿಯವ)
 ಪ್ರವಾಹಗಳ | ಮಧ್ಯೇ—ನಡುವೆ | ಅವಧೃತಃ—(ವೃತ್ತನು) ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಬೆಳೆದನು | (ಆಗ) ಇಂದ್ರಃ—
 ಇಂದ್ರನು | ಸಧೀಚೇನೇನ— ದ್ವೀಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ | ಮನಸಾ— ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ
 ಕೂಡಿದ | ತಂ— ಆ ವೃತ್ತನನ್ನು | ಓಜಿಷ್ಯೇನ— ಬಹಳ ಬಲವುಳ್ಳ | ಹನ್ಯನಾ— ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧನವಾದ
 ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್— ಕೆಲವು ದಿನ ಗಮನಿಸಿ | ಅಹನ್— ಕೊಂದನು |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರತ್ವದ್ವಿಜನಕವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೋಷಿಯಿಂದ ವಾತ ಸಂಚರಿಸಲು
 ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿ ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ವೃತ್ತನು ಆ ಪ್ರವಾಹಗಳ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ ಅತನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ತನ್ನ ಬಲವಾದ ಮತ್ತು ನಾಶಕರವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಆ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದನು.

English Translation

According to his (Indra's) wish the waters flowed to provide food, but the demon (Vritra) grew in strength in the midst of waters so deep as to be navigable. Indra, with his collected wisdom and with his most mighty thunderbolt slew him in the course of time.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಧಾಂ—ಸ್ವಧಾರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಉಪಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೨೨೪) ಅನ್ನವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾರೆ.

ಅಕ್ಷರಣ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ಚಲನ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಹರಿಯುವುವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವರ್ಧತ—ವೃತ್ರನು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಮೇಘಮಂಡಲದಲ್ಲಿ) ಇನ್ನರೂ ಸಾಯಲಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿದನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನಾವ್ಯಾನಾಂ—ನಾವಾ ತೆರಣಯೋಗ್ಯಾನಾಂ | ನಾವೆ ಅಥವಾ ದೋಣಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರನೇ ದಾಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಷ್ಟು ಪ್ರವಾಹ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುವ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಧೀಚೀನೇನ—ಸಹ ಗಚ್ಛತಾ ಮನಸಾ | ಸಮಸ್ತೇನ ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯೇಣಾ | ಮನಸ್ಸಿನ. ವಿಕಾರತೆಯಿಂದ, ಸ್ಥಿರಕೃತವಾದ ಎಂದರಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ನೆಟ್ಟು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟು, with his collected wisdom &c. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಇದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಋಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು—

ಸಧೀಚೀನೇನ ಮನಸಾವಿನೇನನ್ ತಮತ್ಪ್ರಚಾಯಂ ಕೃಣುತೇ ಸಮತ್ಸು ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೪-೬)

ಅಸ್ಮಾಭಿರಿಂದ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ತುವಾನಃ ಸಧೀಚೀನೋ ಮಾದಯಿಸ್ವಾ ನಿಷದ್ಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೨-೩)

ಚಿತ್ರಾಥೇ ಹಿ ಸಧ್ಯೃಗಿ ಜ್ಞಾಮ ಭದ್ರಂ ಸಧೀಚೀನಾ ವೃತ್ರಹಣಾ ಉತೇ ಸೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೩)

ಸಧೀಚೀನಾ ಪಥ್ಯಾ ೩ ಸಾ ವಿಷೂಚೀ ಮಹದ್ವೇನಾನಾಮಸುರತ್ಸಮೇಕಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೫-೧೫)

ಸದ್ವೀಚೀನಾ ಯಾತವೇ ಪ್ರೇಮಜೀಗಃ ಸುದಿನೇವ ಪೃಷ್ಠ ಆತಂಸಯೇಥೇ ||

(ಋ. ಸ- ೧೦-೧೦೬-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ

ಓಜಿಷ್ಣೇನ—ಓಜೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತೋಽಜಿಸ್ತೀ | ಅತಿಬಲಯುಕ್ತವಾದ

ಹನ್ಮನಾ—ಹನನಸಾಧನೇನ ವಪ್ರೇಣ | ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ವಜ್ರಾ ಯುಧದಿಂದ

ಅಥ ದ್ಯೂನ್—ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳನ್ನ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಸಮಯ ಕಾದು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಾನ್ಯಾನಾಮ್—ನಾನಾ ತಾರ್ಯಾಃ ನಾನ್ಯಾಃ ತೇಷಾಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಹಡಗಿನಿಂದ ದಾಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಥರ್ಥ, ನೌವಯೋಧರ್ಮವಿಷಮೂಲಮೂಲಸೀತಾತುಲಾಭ್ಯ ಸ್ತಾರ್ಯತುಲ್ಯಾಪ್ಯ ವಧ್ಯಾನಾಮ್ಯಸಮಸಮಿತಸಂಮಿತೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೧) ನೌಶಬ್ದಪ್ರಕೃತಿಕ ತೃತ್ತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ತಾರ್ಯಂ=ದಾಟಲು ಶಕ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ, ವಯಸ್ಶಬ್ದಪ್ರಕೃತಿಕ ತೃತ್ತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಸಮಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಯೋಗ. ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ತೃತ್ತೀಯಾಂತಗಳಾದ ಧರ್ಮ, ವಿಷ, ಮೂಲ, ಮೂಲ್ಯ, ಸೀತಾ, ತುಲಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ಯ, ವಧ್ಯ, ಅನಾಮ್ಯ, ಸಮ, ಸಮಿತ, ಸಂಮಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಮೂಲ ಎಂದರೆ ವರ್ತಕರು ಹಾಕುವ ಬಂಡವಾಳ. ಅನಾಮ್ಯ ಎಂದರೆ ತನಗಾಗಿ ವರ್ತಕನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ ಎಂದರೆ ಲಾಭ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅಷ್ಟಕ್ಕೂ ಮೂಲ್ಯ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವು ಲಾಕ್ಷಣಿಕವು. ಸೀತಾ ಎಂದರೆ ನೇಗಲು ತುದಿ, ಅದರಿಂದ ಸಂಗತ ಎಂದರೆ ಹೆಳ್ಳದಿಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು. ಸಂಮಿತ=ಜಿನ್ನಾಗಿ ತೂಕಮಾಡಿತ್ತು. ಪ್ರಕೃತ ನೌಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಬಂದರೆ ನೌ+ಯ ವಾಸ್ಮೋ ಯಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೨) ಯಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಓ ಡಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ ಅನ್ಗಳೂ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅನ್ ಆದೇಶ. ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಅನಾವಃ=ನೌಶಬ್ದಭಿನ್ನವಾದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಯಾವ ಯತ್ ಇದೆಯೋ ಅಂತಹ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯುದಾತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನರ್ಷಿಗೆ ಕ್ರಿಯಾಪದದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಬಂದರೆ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿವೇಧ, ಉತ್ತರಪದ ದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಬಂದರೆ ಪಯ್ಯದಾಸ. ನೌಶಬ್ದ ಭಿನ್ನವಾದ ಎಂದು ಪರ್ಯದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುದಾತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿತ್ತ್ವೇರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸದ್ವೀಚೀನೇನ—ಸಹ ಅಜ್ಞಾತಿ ಇತಿ ಸಧ್ಯವ್ ಋತ್ವಿಗ್ಧ್ಯವ್—, ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಖಂವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಜ್ಞಾ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿನ್ ಸಹಸ್ಯಸದ್ವೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೯) ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ

ವಾದ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಯಮಾಣಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಅಷ್ಟಾಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಹಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಧ್ಧಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಹ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಧ್ಧಿ ಆದೇಶ, ಸಧ್ಧಿ+ಅನ್ ಚ್. ಯಕ್ ಸಧ್ಯನ್ ಚ್, ಅನಿದಿತಾಂಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಕ್ವಿ ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೨೪) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಿತ್ತಲ್ಲದ ಪಲಂಶಾಂಗವನುಭೂತವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಕಾರ ಲೋಪ. ವಿಭಾಷಾಇಷ್ಟೇರದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೪.೮) ದಿಗ್ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರತ್ಯಿಯಲ್ಲದ ಅಷ್ಟಾತ್ಯಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಖಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಖಪ್ರತ್ಯಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯಾನೀಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೨) ಎಂದು ಈನ್ ಆದೇಶ. ಸಧ್ಯಚ್+ಈನ, ಅಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೧೩೮) ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಷ್ಟಾಧಾತುವಿನ ಭಸಂಜ್ಞಾಕಾಂಗವಯವನಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ, ಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨.೧೨೮) ನಕಾರ ಆಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಷ್ಟಾಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ ಗೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ, ಸಧ್ಧಿಚೇನ ಎಂದಾಯಿತು, ಆಯಸ್ಸಾದಿಷೂಪದೇಶಿನದ್ವಾವೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೨೧) ಎಂಬ ವಾರ್ತಕದಿಂದ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈನಾದೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ. ಉಪದೇಶಿನದ್ವಾವನ್ನು ಹೇಳಿದ ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಸಂನ್ವಿಯೋಗದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ, ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚ್ ಮೊಸಲಾದ ಅಸ್ವರಕ ವ್ಯಂಜನವನ್ನವಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶವು ಅಂತರ್ಯತಃ ಅಸ್ವರಕವಾಗಿಯೇ ಬರುತ್ತೆ. ಇದು ಪ್ರಸ್ತುತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವಿಲ್ಲದ ಅಚ್ಚಿಗೆ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಂ ಪದಮೋಕವರ್ಜಂ ಎಂದು ಅನಿಷ್ಟಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ.

ಓಜಿಷ್ಠೇನ—ಓಜಸ ಶಬ್ದವು ಅಸಂತ, ಶೇಷಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಅಸ್ಯಾಯಾಮೇಧಾಪ್ರಜೋ-ವಿನಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೨.೧೨೧) ಅನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂತವು ವಿವಕ್ಷಿತವು, ಮಾಯಾ ಮೇಧಾ, ಸ್ವಚ್ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಅಸ್ಯಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಓಜಸ್ತಿನ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಅತಿಶಯಾನೇ ತಮುವಿಷ್ಣೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೨.೫೫) ಎಂದು ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಓಜಸ್ತಿನ+ಇಷ್ಯ ವಿಸ್ತೋರ್ಲೂಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೨-೬೫) ಇಷ್ಯನ್, ಈಯಸುನ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವಿನ-ಮತುನ್ ಇವುಗಳಿಗೆ ಲುಕ್ (ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿನ ಗೆ ಲೋಪ, ಓಜಸ+ಇಷ್ಯ ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೧೫೫) ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಭಸಂಜ್ಞಕವಾದ ಅಂಗದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಓಜ+ಇಷ್ಯ=ಓಜಿಷ್ಠ, ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್, ಇಷ್ಟಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೯೭) ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಹನ್ನನಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಹನ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಹನ್, ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿವೃತ್ತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೨-೨೫) ಮನಿನ್, ಕ್ವನಿಪ್, ವನಿಪ್, ನಿಪ್ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಬರುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಹನ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತ. ಇಲ್ಲಿ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ್, ತ್ಯತೇಯಾ ಏಕವಚನ ಓನ್, ಹನ್ನನ್+ಅ ಹನ್, ಎಂಬಲ್ಲಿ ನ್, ಎಂಬುದು ಮಕಾರಾಂತ ಸಂಯೋಗ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಅನ್ ಇದೆ. ನ ಸಂಯೋಗಾದ್ವಮಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೧೩೭) ವಕಾರಾಂತ

ಅಥವಾ ಮಕಾಶಾಂತವಾದ ಸಂಯೋಗಕೃತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಜೇಧ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋಚ್ಚನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ್ಯಾವಿಧ್ಯದಿಲಿಬಿಶಸ್ಯ ದ್ವಲ್ಪಾ ವಿ ಶ್ರುಜ್ಞಿಣಮಭಿನಚ್ಛುಷ್ಣಮಿಂದ್ರಃ |
ಯಾವತ್ತರೋಮಘವನ್ಯಾವದೋಜೋ ವಜ್ರೇಣ ಶತ್ರುಮವಧೀಃ
ಪೃತನ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ಅವಿಧ್ಯತ್ | ಇಲಿಬಿಶಸ್ಯ | ದ್ವಲ್ಪಾ | ವಿ | ಶ್ರುಜ್ಞಿಣಂ | ಅಭಿನತ್ |
ಶುಷ್ಣಂ | ಇಂದ್ರಃ |
ಯಾವತ್ | ತರಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಯಾವತ್ | ಓಜಃ | ವಜ್ರೇಣ |
ಶತ್ರುಂ | ಅವಧೀಃ | ಪೃತನ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಲಿಬಿಶಸ್ಯ ಇಲಾಯಾ ಭೂಮೇರ್ಥಿಲೇ ಶಯಾನಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ | ಇಲಾಶಿಲಶಯಿಸ್ಯೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩. ೧೯ | ದ್ವಲ್ಪಾ ದ್ವಂಹಿತಾನ್ಯಸುರೇಣ ನಿರುದ್ಯಾನಿ ಪ್ರಧೂಶಾನ್ಯುದಕಾನೀಂದ್ರೋ ನ್ಯವಿಧ್ಯತ್ | ನಿತರಾಂ ವಿದ್ಯವಾನ್ | ಯದ್ಯಾ | ದ್ವಲ್ಪಾನಿ ಪ್ರಬಲಾನಿ ಸ್ಯನ್ಯಾನಿ ನಿತರಾಂ ವಿದ್ಯವಾನ್ |

ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಶೃಂಗೀಣಂ ಗೋಮಹಿಷಾದಿಶೃಂಗಸಮಾನೈರಾಯುಧೈರುಪೇತಂ ಶುಷ್ಕಂ ಜಗತಃ ಶೋಷಕಂ
ವೃತ್ರಂ ವ್ಯಭಿನತ್ | ವಿವಿಧಂ ತಾದಿತವಾನ್ | ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನಯುಕ್ತೇಂದ್ರ ತವ ಯಾವತ್ತೇದೋ
ಯಾನಾನೈಗೋಽಸ್ತಿ ಯಾವದೋಜೋ ಯಾವದ್ಬಲಮಸ್ತಿ ತೇನ ಸರ್ವೇಣ ಯುಕ್ತಸ್ತ್ವಂ ಪೃತನ್ಯುಂ
ಪೃತನಾಂ ಬುದ್ಧಮಿಚ್ಛಂತಂ ಶತ್ರುಂ ವೃತ್ರಂ ವಜ್ರೇಣಾವಧೀಃ | ಹತವಾನಸಿ || ಅವಿಧ್ಯತ್ | ವ್ಯಥ
ತಾದನೇ | ಶೃನ್ನಿಗ್ರಹಿಜ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ತಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತೆಯೋರ್ಯುಗಣ
ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಜಾಗಮಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಇಲೀಬಿಶಸ್ಯ | ಪೃಮೋದರಾದಿತ್ಯಾಭಿಮತರೂಪಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಃ |
ದೃಶ್ಯಾ | ದ್ವಂದ್ವೇರ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ದ್ವಧಃ ಸ್ಥೂಲಬಲಯೋಃ | ಪಾ. ೨೨-೨೦ | ಇತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ |
ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಳಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಅಭಿನತ್ | ಭಿದಿರ್ ಎದಾರಣೇ | ಲಜಾ ರುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಮ್ |
ಇತ್ಯೇತಿೇಕಾರಲೋಪೇ ಹಲ್ವಾಽಪ್ಯುಃ ಇತಿ ತಿಲೋಪಃ | ಶುಷ್ಕಂ | ಶುಷ ಶೋಷಣೇ | ಶೋಷಯಂತೀತಿ
ಶುಷ್ಕಃ | ತೃಷಿಶುಷಿರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ. ೩-೧೨ | ಇತಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಯೇಃ | ನಿಧಿತ್ಯನುವ್ರತೇರಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ಅವಧೀಃ | ಲಜಾ ಚೇತಿ ಹಂತೇರ್ವಧಾದೇಶಃ | ಪೃತನ್ಯುಂ | ಪೃತನಾಶಬ್ದಾತ್ಯುಟಿ ಕವ್ಯಧ್ವರ-
ಪೃತನಸ್ಯೇತೈಂತ್ಯಲೋಪಃ | ಕಾಚ್ಯಂದಸೀತೈಪ್ರತ್ಯಯೇಃ || ೧೨ ||

|| ಶೃತಿಗದಾರ್ಥ ||

ಇಲೀಬಿಶಸ್ಯ— (ಗುಹೆಗಳಂತಿರುವ) ಭೂಮಿಯ ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ವೃತ್ರನ | ದೃಶ್ಯಾ— ಪ್ರಬಲ
ವಾದ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಲಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು) | ಇಂದ್ರಃ— ಇಂದ್ರನು | ನೈ
ವಿಧ್ಯತ್— ನಾಶಪಡಿಸಿದನು (ಬಿಡಿಸಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.) | ಶೃಂಗೀಣಂ— ಶುಭಗಳ ಕೊಂಬಂತಿರುವ
ಅಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಶುಷ್ಕಂ— ಭೂಮಿಯನ್ನು ಒಣಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವೃತ್ರನನ್ನು | ವಿ ಅವಿಧ್ಯತ್—
ಚಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದನು. | ಮಘವನ್— ಎಲೈ ಐಶ್ವರ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಾವತ್ತೇದಂ— ಎಷ್ಟು
ವೇಗವು | ಯಾವದೋಜಃ— ಎಷ್ಟು ಬಲವು (ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಆಷ್ಟು ವೇಗ ಬಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ) |
ಪೃತನ್ಯುಂ—ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಯಸಿ ಎದುರುಬಿದ್ದ | ಶತ್ರುಂ— ವೃತ್ರನನ್ನು | ವಜ್ರೇಣ— ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ |
ಅವಧೀಃ—ಕೊಂದೆ. |

|| ಧಾವಾರ್ಥ ||

ಅಥವಾದ ಭೂಮಿಯ ಬಿಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ದುಸ್ವಾಧ್ಯನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ
ನೀರನ್ನು (ಮೇಘಮಂಡಲವನ್ನು) ಇಂದ್ರನು ಭೇದಿಸಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ವೃತ್ರಾಸುರನ ಪ್ರಬಲ
ವಾದ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂಹಿಸಿದನು. (ಭೂಮಿಯ ಅಥವಾದ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನು ಮಲಗಿರುವೆಂದ
ಅಲ್ಲಿನ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹಗಳ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಆ ನೀರನ್ನು ಸರಾಗ
ವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಒಣಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಮತ್ತು

ಪರುಗಳ ಕೊಂಬಿನಂತಿರುವ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಯುಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಎದರುಬಿದ್ದ ವೃತ್ತ ನನ್ನು ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇಗ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದಿರುವೆ.

English translation

Indra set free the waters obstructed by Vritra, when sleeping in the caverns of the-earth and slew the horned dryer up of the world. O Maghavan, you with equal swiftness and strength, killed the enemy defying you in battle with your thunderbolt.

|| ಐತೀಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಇಲೀವಿತಸ್ಯ— ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲದೆ ಮಗ್ನೀದದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ತಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೬-೨೦.) ಇಲೀವಿತಃ | ಇಲಾದಿಲಿತಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ, ಮೇಘಃ ಅಭಿಧೇಯಃ | ಸ ಹಿ ಇಲಾಹೇತೋರುದಿಕಸ್ಯ ಅತ್ತೀಯಾನಿ ನಿರ್ಗಮನದಿಲಾನಿ ಸಂರುದ್ಯ ಶೇತೇ | ತಸ್ಯೈವ ವಾ ದಿಲೇಷು ಇಲಾಹೇತುರುದಿಕಂ ಶೇತೇ ಇತಿ ಇಲೀವಿತಃ || ನೀರು ಯಾವಾಗಲೂ ಹಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಇಲೀವಿತ ಎಂದರೆ ನೀರು ಅಥವಾ ಮೇಘ ಎಂದು ಹೆಸರು ಆ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಂತೆ ಅಡ್ಡಿ ಪಡಿಸಿ ವೃತ್ತನು ಮಲಗಿರುವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ದ್ಯೌಶ್ಚಾ— ದ್ಯೌಃ, ದ್ಯೌಃ, ದ್ಯೌಃ | ದುರ್ಭೇದ್ಯಾನಿ || ದ್ಯುಧವಾದ, ದುರ್ಭೇದ್ಯವಾದ,

ಶೃಂಗಿಣಂ— ಗೋಮಹಿಷಾದಿಶೃಂಗಸಮಾನೈರಾಯುಧೈರುಪೇತಂ | ಗೋವುಗಳು ಎಮ್ಮೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಇರುವ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತನು. ಮೇಘಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಶೃಂಗಿಣಂ— ತಿಖರವಂತೆಂ ದೀಶ್ಚಿಮಂತೆಂ ವಾ | ಬಿಟ್ಟದ ತಿಖರದ ಮೇಲೆ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಮೇಘವು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವಾನ್ವಿತವಾದ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಶುಷ್ಕಂ— ಜಗತಃ ಶೋಷಕಂ | ಶುಷ್ಕ ಶೋಷಣೀ | ಶೋಷಯಂತೀತಿ ಶುಷ್ಕಃ | ಜಗತ್ತನ್ನು ಒಣಗಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಬರದಂತೆ ಪಡೆದು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ಒಣಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು.

ತರಃ, ಓಜಃ— ವೇಗವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.

ಮಘವನ್— ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ಧಾಸಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೧-೬.) ಮಘ ವೆಂದರೆ ಧನವು. ಧನವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಘವನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಗ್ನೀದದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಪೃತನ್ಯಂ—ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಪೃತನಾಃ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವು. ಪೃತನ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧವಾಡಲು ಬಯಸುವ, ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವಿದ್ಯತ್—ವೃಥ ತಾಡನೇ ಧಾತು, ಲಪ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರಲೋಪ, ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂದು ಕ್ಯನ್, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂದು ಕ್ಯನ್ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ, ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾ ವಯಿ ವ್ಯಥಿ ವಪ್ಪಿ ವಿಚತಿವೃತ್ತತಿ ಭೃಜ್ಜ ತೀನಾಂ ಜಾತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಜಾತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ, ಪೂರ್ವರೂಪ, ವಿಧ್+ಯ+ತ್, ಅಡಾಗಮ ಅವಿದ್ಯತ್, ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸುಧಾತ್. ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಾಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುಧಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಉದಾತ್ತ ಅಥವಾ ಅನುಧಾತ್ತಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯ, ವ, ರ, ಲಗಳು ಬಂದಿವೆಯೋ ಅವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುಧಾತ್ತವು ಸ್ವರಿತವಾಗುವುದು, ಉದಾಹರಣೆ ಅಭ್ಯಭಿಹಿ ಅಭಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋಧಾತ್ತ ಇಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯ್ ಬಂದಿದೆ. ಅನುಧಾತ್ತಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದದ ಎರಡನೆಯದು ಅನುಧಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅಭಿ ಅನುಧಾತ್ತ. ಏನಂಚ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕವಾದ ಯಣ್ ನ ಮುಂದೆ ಅನುಧಾತ್ತ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗಶ್ಚಾಭಿವರ್ಜಂ (ಫಿ. ಸೂ.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಬರುವುದು ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್. ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕೋ ಯೇಣಚಿ ಎಂದು ಯಣ್ ಬಂದಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕವಾದ ಯಣ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಡಾಗಮದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಬರುವುದು.

ಇಲೀಬಿತಸ್ಯ—ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಪೃಷೋದರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಶಿಷ್ವರು ಹೇಗೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಧುಗಳಾಗುವುವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲೀಬಿತಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ.

ದ್ಯಕ್ಯಾ—ದ್ಯಹ ದ್ಯಹಿ ವ್ಯದ್ಯೋಗಿನೇ ಗಣ, ಇದಿತ್-ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮ, ನಶ್ಚಾಪದಾತ್ಸ್ಯೈರ್ಮುಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೪) ಎಂದು ನ್ಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ಯಥಃ ಸ್ತೂಬಲಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೦) ದವ್ಯವಾದ, ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯ ಎಂದು ನಿವಾತಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಕ್ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆ, ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ, ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇದಿತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ, ಇವು ನಿವಾತಿಪಟ್ಟುವುವು. ರಣ್, ಅದಕ್ಕೆ ಷತ್ಯಸೋಶ್ಯಃ ಎಂದು ತಿ ಆದೇಶ, ಸರ್ದನಾಮಸ್ತಾವಂಜ್ಞೇ ಇವೆ, ನಪುಂಸಕ ಸ್ಯೈರ್ಮುಲಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೨) ಎಂದು ನುಮಾಗಮ, ದ್ಯಥನ್+ತಿ ಸರ್ದನಾಮಸ್ತಾವಂಜ್ಞೇ ಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂದು ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಶೇಶ್ವರನಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಿಗೆ ಬಹುಲವಾಗಿ ಲೋಪ

ಬರುವುದು ಎಂದು ಶಿಗಿ ಲೋಪ, ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೬-೭) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ದ್ವಧಾ ಎಂದಾಯಿತು. " ಅಪ್ರದ್ಯಸ್ಥದಕಾರಸ್ಯ ಲಕಾರಂ ಬಹ್ವಚಾ ಜಗುಃ | ಅಪ್ರದ್ಯಸ್ಥದಕಾರಸ್ಯ ಕ್ಲಕಾರಂ ವೈಯಥಾಕ್ರಮಮ್ " ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ಲಕಾರ.

ಅಭಿನತ್—ಅಭಿನೋ ವಿಧಾರಣೇ, ಲಜ್ ತ್ವಾ, ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂದು ತ್ವಮ್, ಇದು ಮಿತ್, ಕೊನೆಯ ಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತೆ. ಇತೆಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಜಾತ್ ಆದ ಲಕಾರದ ಸ್ವಾನವಲ್ಲಿ ಬಂದ ಪರಸ್ವೈಪದಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ. ಅಭಿನತ್+ತ್ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಎಂದು ಎಕಾಲ್ಪತ್ಯಯನಾದ ತ್ಗೆ ಲೋಪ. ವಾವಸಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨೩) ಎಂದು ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ.

ಶುಷ್ಕಮ್—ಶುಷ್ ಶೋಷಣೇ ದಿವಾದಿಧಾತು. ತ್ವಸಿತುಷಿರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೯೨) ಕ್ಲವ್ಯಜ್ಞಾನಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿ, ಜಾತ್ಯಹಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ, ಶುಷ್ ಶೋಷಣೇ, ರಸ ಶಬ್ದೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ನಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಆಮ ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ನಿತ್ಯೂ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ನಪ್ರತ್ಯಯ ಶುಷ್+ನ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ಯಾರಿಂದ ಲಭಾಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರಷಾಧ್ಯಾಂ ನೋಣಸ್ಸಮಾನಪದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ನಿತ್ಪ್ರರ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಅವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಆದಾದಿಧಾತು, ಲಜ್, ಸಿಪ್, ಅಡಾಗಮ, ಇತೆಕ್ಲ ಎಂದು ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಚ್ ಅಪನ್+ನ್+ನ್ ಲಿಜ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧ ಎಂಬ ಅಕಾರಾಂತವಾದ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಧ ಆದೇಶ, ಅವಧ್+ನ್+ನ್+ಅಕಾರಲೋಪ ಇಟ್, ಈಟ್, ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ, ಸಿಜ್ಜೋಪಃ—, ಎಂದು ಅದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಸನರ್ಥದಿರ್ಘ, ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯಃ—, ಎಂದು ಸ್ಗೆ ಲೋಪ, ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರತನ್ಯಮ್—ಪ್ರತನಾವಾತ್ಪನಃ ಇಚ್ಚತಿ ಇತಿ-ಪ್ರತನ್ಯಃ ತಮ್, ಸುವಅತ್ಪನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂದು ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕವ್ಯಧ್ವರ ಪ್ರತನಸರ್ವಿಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೯) ಮುಕ್ತಿನ ವವಯದ್ವಿ ಕ್ಯಚ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕವಿ, ಅಧ್ವರ, ಪ್ರತನಾ ಶಬ್ದಗಳ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಪ್ರತನ್ಯ. ಈಗ ಕ್ಯಾಚ್ಚಿಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ತೋರುವಾಗ ಭಂದಸ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಅಭಿ ಸಿದ್ಧೋ ಅಜಿಗಾದಸ್ಯ ಶತ್ರುನ್ಯಿ ತಿಗ್ಮೀನ ವ್ಯಸಭೇಣಾ
ವುರೋಽಭೇತ್ |

ಸಂ ವಜ್ರೇಣಾಸ್ಯಜದ್ವ್ಯತ್ರಮಿಂದ್ರಃಪು ಸ್ವಾಂ ಮತಿಮತಿರಚ್ಛಾಶ್ಚ
ದಾನಃ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭಿ | ಸಿದ್ಧಃ | ಅಜಿಗಾತ್ | ಅಸ್ಯ | ಶತ್ರುಃ | ವಿ | ತಿಗ್ಮಿನ | ವೃಷ-
ಭೇಣ | ಪುರಃ | ಅಭೇತ್ |

ಸಂ | ವಜ್ರೇಣ | ಅಸ್ಯಜತ್ | ವೃತ್ರಂ | ಇಂದ್ರಃ | ಪು | ಸ್ವಾಂ | ಮತಿಂ |
ಅತಿರತ್ | ಶಾಶದಾನಃ || ೧೩ ||

ಸಾಯ ಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಃ ಸಾಧಕೋ ವಜ್ರಃ ಶತ್ರುನಭಿ ಇಂದ್ರವೈರಿಣೋಽಭಿಲಕ್ಷ್ಯಾಜಿಗಾತ್ |
ಗತವಾನ್ | ಜಿಗಾತಿಗತಿಕರ್ಮಾ | ಗಾತಿ ಜಿಗಾತಿತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಸಾಶಾತ್ | ಸ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯಿಗ್ಮೀನ
ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ ವೃಷಭೇಣ ಶ್ರೇಷ್ಠೇನಾಯುಧೇನ ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ಪುರೋ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಪುರಾಣ ವೃಷೇತ್ |
ವಿವಿಧಂ ಭಿನ್ನವಾನ್ | ತತಃ ಸ ಇಂದ್ರೋ ವಜ್ರೇನ ಸೈಕೀಯೇನ ವೃತ್ರಂ ಸಮಸ್ಯಜತ್ | ಸಂಯೋಜಿತ-
ವಾನ್ | ಸಂಯೋಜ್ಯ ಚ ಶಾಶದಾನೋ ವೃತ್ರಂ ಹಿಂಸನ್ ಸ್ವಾಂ ಮತಿಂ ಸೈಕೀಯಾಂ ಹರ್ಷೋರ್ವತಾಂ
ಬುದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾತಿರತ್ | ಪ್ರೇರ್ಷೇಣ ವರ್ಧಿತವಾನ್ || ಸಿದ್ಧಃ | ಓಧು ಸಂರಾಧ್ಧೌ | ಅಸ್ಮಾದ್ಘಾತಿಕೋ
ಮಕ್ | ಕಿತ್ವಾದ್ಗುಣಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅಜಿಗಾತ್ | ಗಾ ಸ್ತುತೌ | ಅತ್ರ ತು ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ಋಷಿಃ | ದ್ವಿಭಾವೇ ಬಹುಲಂ ಭಂಧಸೀತ್ಯೆಧ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ತಿಗ್ಮೀನ | ಯುಜಿರುಜಿ-
ತಿಜಾಂ ಕುಶ್ಚ | ಉ. ೧-೧೪೫ | ಇತಿ ಮಕ್ | ಕುಶ್ಚಂ | ವೃಷಭೇಣ | ಋಷಿವೃಷಿಧ್ಯಾಂ ಕಿತ್ |
ಉ. ೩-೧೨೩ | ಇತ್ಯನೇನಾಭವತ್ | ಅಭೇತ್ | ಭಿದಿರ್ ವಿವಾರಣೇ | ಶ್ವಮಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃತ್ಯೇಯೇನ
ಶಕ್ | ತಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಭಂಧಸೀತಿ ಲುಕ್ | ಲಭೂಪಧಗುಣೇ ಹಲ್ಯಾಕೃತ್ಯಿ ಇತಿ ಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ |
ಲುಪ್ ಚ್ಚೇಲ್ಫಕ್ | ಅತಿರತ್ | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರಿತಿವ ಧನಾರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ತರತೇವ್ಯತ್ಯೇಯೇನ
ಶಃ | ಋತ ಇದ್ವಾತೋರಿತಿತ್ಯಂ | ಶಾಶದಾನಃ | ಶದ್ವು ಶಾಶನೇ | ಅಸ್ಮಾದ್ಘಾತಿಕಾಚ್ಛಾನವತ್ | ತಸ್ಯ
ಭಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತ್ಯಾಧರ್ಮಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯೋಗೋಪಾ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದಭ್ಯಸ್ತಾನಾ-
ಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ರತ್ಯಂ || || ೧೩ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ— ಇಂದ್ರನ | ಸಿದ್ಧಿ— ಕಾರ್ಯಸಾಧಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಶತ್ಕೂರ್ ಅಥಿ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗುರಿಯಿಟ್ಟು | ಅಜಿಗಾತ್—ಹೋಗಿ ನುಗ್ಗಿತು. | ಸ ಇಂದ್ರೇ— ಆ ಇಂದ್ರನು | ತಿಗ್ಗೇನ— ಹಂತವಾದ (ಮತ್ತು) | ವ್ಯಷಭೇಣ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ಪುರಃ— ವೃತ್ತಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಭೇತ್— ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದನು. | ವಜ್ರೇಣ— ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ | ವೃತ್ತೇಂ— ವೃತ್ತನನ್ನು | ಸಮಸ್ಯಜತ್— ಸೇರಿಸಿದನು. (ಪ್ರಹರಿಸಿದನು) | ಶಾಶದಾನಃ— ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ (ಹಿಂಸಿಸಿ) | ಸ್ವಾಂ ಮತಿಂ— ತನ್ನ ಹರ್ಷಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಪ್ರ ಅತಿರತ್— ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು (ಎಂದರೆ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು ಅತ್ಯಂತ ಹರಿತವಾದುದು, ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆಲ್ಲ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅದೊಂದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನವು ಆದರೆ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದಲೇ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದನು. ವೃತ್ತಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡಿದನು. ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹವನ್ನು ಪಡೆದನು.

English Translation

The weapon of Indra fell upon his adversaries; with his sharp and excellent bolt he destroyed their cities; he then getting his thunderbolt slow him and was pleased with his success.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸಿದ್ಧಿ— ಓಧು ಸಂರಾದೌ | ಸಾಧಕಃ | ಸಾಧನಭೂತವಾದ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧನಭೂತವಾದ

ಅಜಿಗಾತ್— ಗತವಾನ್ | ಜಿಗಾರ್ತಿಗತಿಕ್ರಮಾಃ | ಗಾತಿ ಜಿಗಾರ್ತಿಗತಿ ಗತಿಕ್ರಮಸ್ತು ಪಾಶಾತ್ | ಇಲ್ಲಿ ಅಜಿಗಾತ್ ಎಂದರೆ ಹೋಯಿತು, ನುಗ್ಗಿತು ಇತ್ಯಾದಿ. ಜಿಗಾರ್ತಿಗಾತಿವಿಗೆ ಗತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ವಚನವಿರುವುದು.

ತಿಗ್ಗೇನ— ತೀಕ್ಷ್ಣೇನ | ತಿಗ್ಗೇ ತೇಜತೇರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ (ಐ. ೧೦-೭.) ಹರಿತವಾದ. ತಿಗ್ಗೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಮದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮತ್ತು

ವಿದಿಸ್ಯತ್ ನೇಮಿಃ ಸೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಲ್ಗನಾಮುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಗ್ಲಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨.೧೧) ತಿಗ್ಲಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥವು.

ಅಪಾಲ್ಮಾಯ ಸಹಮಾನಾಯ ವೇಧಸೇ ತಿಗ್ಲಾಯುಧಾಯ ಛೇದತಾ ಶ್ರುಣೋತು ನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೪೬-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಿಗ್ಲಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಛೇದನೇ ಹೋಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಹರಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೧೦-೭) ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಜ್ರೇಣ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಗ್ಲಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕಾರಮಾನವಾದ, ಹರಿತವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿ ವಜ್ರೇಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವರು.

ವೃಷಭೇಣ—ಶ್ರೇಷ್ಠೇನ | ವೃಷಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು—ವೃಷಭಃ ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ವಾತಿವೃಹತಿ. ರೇತ ಇತಿ ವಾ ತದ್ವೃಷಕರ್ಮಾ ವರ್ಷಣಾದ್ವೃಷಭಃ | ಎಂದು ವೃಷ್ಣಿಕರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅರ್ಥವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು.

ಪುರಃ—ವೃತ್ರಸ್ಯ ಪುರಾಣಿ | ವೃತ್ರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣಗಳು.

ವಜ್ರೇಣ ಸಂ ಅಸೃಜತ್— ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಹರಿಸಿದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮುತಿಂ ಪ್ರ ಅತಿರತ್— ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿರೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಹರ್ಷಗೊಂಡನು. ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಯಿತೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಾಶನಾನ್—ಶಬ್ದಂ ಶಾಶನೇ | ವೃತ್ರಂ ಹಿಂಸನ್ | ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡುವವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸಿದ್ಧಿಃ—ಓಳು ಸಂರಾದ್ವೌ ದಿನಾದಿ ಧಾತು ಇದರ ಮುಂದೆ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಮುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಜಿಗಾತ್—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಈ ಧಾತುವು ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜುಹೋತ್ವಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಅದರ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಧಾತುವು ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಜ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರರೋಪ, ರಪ್, ಜುಹೋತ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೫) ಎಂದು ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಗಾ-ಗಾ+ತ್ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ, ಕುಹೋತ್ವಃ ಎಂದು ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರ. ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಇದರ ಮುಂದೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ, ಅಡಾಗಮ, ಅಜಿಗಾತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ತಿಗ್ನೀನ-ಯುಜಿ ರುಚಿ ತಿಜಾಂ ಕುಶ್ಲ (ಉ.ಸೂ. ೧-೧೪೩) ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ, ರುಚ ದೀಪ್ತೇ, ತಿಜ ನಿಶಾನೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಮಹ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ಈ ಧಾತುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸದ್ಧಕವಾದ ಕರ್ನಗಳೂ ಆದೇಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಜ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಮಹ, ಜಕಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಗತ್ಯತೆಯವಾದ ಗಕಾರ, ಕಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣನಿಜೇಧ, ತಿಗ್ಮ ಎಂದಾಯ್ತು, ತೃತೀಯೈಕವಚನ.

ವೃಷಭೇಣ—ಯುಜಿ ವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೦೩) ಋಷಿ ಗತೌ,ವೃಷ ಸೇಚನೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಅಭಜ್ ಬರುತ್ತೆ ಅದು ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃಷಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಅಭಜ್, ಅದು ಕಿತ್ತಾದ್ದ ರಿಂದ ಲುಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಭೀತ್—ಛದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ರುಧಾದಿಧಾತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಶ್ವಮ್ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್ ಬರುತ್ತೆ. ಲಜ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರಲೋಪ. ಶವ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಅಡಾಗಮ. ಅಭಫ+ತ್, ಲಘೂಪಧಗುಣ, ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠ್ಯಕ್ತಂ ಹಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೮) ಹಲಂತರಬ್ಬದ ಮುಂದೆ, ಅಥವಾ ದೀರ್ಘಗಳಾದ ಐ ಆವಾಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸುತಿಸಿ ರೂಪವಾದ ಅಪ್ಯಕ್ತ ವ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಭೂತಪೂರ್ವಗತಿಯಿಂದ ತಿರುಪತ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಒಂದೇ ವರ್ಣ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ತ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಚಕ್ಷ್ರ್, ಅಭೀತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧು, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಭಿನತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧ. ಇದೇ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಲುಜ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರ ಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ, ಜ್ಞ ಲುಜಾ ಎಂದು ಚ್ಚಿಪ್ರತ್ಯಯ, ಆದಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದು. ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬಂದರೆ ಅಭೀತ್, ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಪೂರ್ವಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್ ನನ್ನೂ, ಛಂದಸವಾಗಿ ಶವ್ ಲುಕ್ಯನ್ನೂ ಹೇಳ ಬೇಕು. ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಲುಕ್ಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು ಎಂದು ಲಾಘವ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯದ್ದಾ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ.

ಅತಿರತ್—ತಿರ ವೃದ್ಧೌ—ಈ ಧಾತುವು ಈಗ ಇರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಭ್ರಾತಿಯಂತೆ ತುದಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಜ್, ತಿಪ್, ಶವಿಕರಣ, ಅಡಾಗಮ, ಗುಣನಿಜೇಧ, ಭ್ರಾತಿದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣ ಎಂದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತ. ಹೀಗೆ ತುದಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣವೆಂದು ಸದ್ಧಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಆಕೃತಿಗಣ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊಸದಾಗಿ ಧಾತುವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಲೃಪ್ರವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಕರಣವ್ಯತ್ಯಯಕಲ್ಪನೆಯು ಯುಕ್ತ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವುದು. ತ್ಕ ಫ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಭ್ರಾತಿ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಜ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ, ಶವ್ ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್, ಅಪ್ಘ+ಅಪ್ಘ, ಋತ ಇದ್ಯಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಋಕಾರಾಂತವೂ ಅಂಗಸಂಜ್ಞಕವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮೂಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇತ್ಯ, ಅದು ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಅತಿರತ್ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಶಾಕದಾನೇ—ಶಧ್ವ ಶಾತನೇ ತುದಾದಿ ಧಾತು, ಧಾತೋರೇಕಾಚೇ—, ಎಂದು ಇದರ ಮುಂದೆ ಯರ್, ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ, ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ. ಶರದ್+ಯ ದೀರ್ಘೋಽಕಿಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೩) ಯರ್ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕಿತ್ತಲ್ಲದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ, ಶಾರದ್+ಯ ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್, ಲಟಶ್ಚತ್ವಶಾನಚ್ಚಾ, ಎಂದು ಶಾನಚ್ ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಕುಭಯುಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೭) ಧಾತೃಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಯಸ್ಯಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೯) ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಸಂಘಾತಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ. ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವ್ಯಂಜನ ಕೃಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಇದರಿಂದ ಲೋಪವು ಆದೇಃ ಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಪರಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಉದ್ದೇಶ್ಯದ ಅದಿಗೆ ಬರುವುದು ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷಾನುಸಾರ ಯ್ ಗೆ ಬರುತ್ತೆ, ನಂತರ ಆತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ, ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾದ್ದರಿಂದ ಶನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇದೆ. ಅದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಇಡ್ವಿನ್ನಾಜಾದಿವ್ಯಾನ್ವಿಕ್ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಾರದ್ ಎಂಬುದರ ಅದಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆವಃ ಕುತ್ಸಮಿಂದ್ರ ಯಸ್ಮಿಂಜ್ಜ್ಞಾಕನ್ಪಾನೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ

ವೃಷಭಂ ದಶದ್ಯುಂ |

ಶಫಃಪ್ಯತೋ ರೇಣುರ್ನಕ್ಷತ್ರ ದ್ಯಾಮುಚ್ಚಿಸೃತ್ರೇಯೋ ನೃಷಾ-

ಹ್ಯಾಯ ತಸ್ಮಾ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆವಃ | ಕುತ್ಸಂ | ಇಂದ್ರ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಚಾಕನ್ | ಪ | ಆವಃ | ಯುಧ್ಯಂ-

ತಂ | ವೃಷಭಂ | ದಶದ್ಯುಂ |

శభః ఋతః | రేణుః | నక్షత | ద్యాం | టుత్ | త్వేత్రేయః |

స్వః సహాయ | తస్మా || ౧౪ ||

|| నాయాభాష్యం ||

దే ఇంద్ర కుశ్వమేతన్నామశం గోలత్రప్రవర్తకమ్మఢిమావః | రక్షితవానసి | యస్మిన్నుత్తే బాకన్ స్తుతిం కామయమానో దే వర్తనే | తం కుశ్వమితే పువశ్చాన్వయః | తథా దశమ్యమేతన్నామశం దశసు దిక్షు దిల్యేమానమ్మఢిం ప్రావః | ప్రకర్షణ రక్షితవానసి | కిద్యతం | యుద్వ్యంతం స్వకీయ్యః శత్రుభిః సహ యుద్ధం కువంతం వృషభం గుణ్యః శ్రీల్యం | శభఋతస్వదిల్యోత్త్య శభాత్వేతి రేణుభ్రూలిద్యాం ద్యులీలకం నక్షత | ప్రాప్యేతి | త్వేత్రేయః | త్రికాప్యాయా యోలశితః పుత్రః పురా శత్రుభయోక్తలీ మగ్నః సన్ త్వదను- గ్రహాన్వసహాయ స్తుభిః పురుష్యేః సోలభన్యాయోలత్తస్మా | జలాదుక్తితవాన్ || బాకన్ | బక త్వప్త | అస్మాన్వంతాత్వే | భందస్యభయభేత్వాధాతుకత్వానేలీలపః శబధావత్ | ప్రత్యయస్వరేణాంతోదాత్వత్వం | యద్వా | కము కాంతాపిత్యస్మాద్యంబుగంతాల్లబా సిప్- భ్యాసస్య నుమభావత్వాందసః | దిల్యోల్యకిత ఇతి దిల్యోల్యత్వం | సిలీలపే మో నోల ధాతీల్యః | ఖా. ౬.౩.౬౪ | ఇతి మకారస్య నకారః | ధాతుస్వరః | యద్వత్వేయోలదనిభాతః | యుద్ధంతం | వ్యత్వయీన పరస్వీపదం | దశమ్యం | దిల్యేయే ప్రకాశాభావత్వంపదాదిలక్షణః | క్షిప్ | ప్లోల్యః తుదిత్వోల్య | దశసు దిక్షు దుయోలస్మాసా దశమ్యః | భాందసం ద్రస్వత్వం | యద్వా | ద్యుశబ్దోల్యదనామసు పతితః | తేన ప్రవృత్తినియత్వభూతః ప్రకాశోల లక్ష్యత్వే | బదుప్రీల పువశ్చదప్రకృతిస్వరత్వం | శభఋతః కభేన ఋతః | త్వేయోల కమణేతి పువశ్చదప్రకృతిస్వరత్వం | నక్షత | నక్ష గతా | వ్యత్వయీలత్వనీపదం | త్వేత్రేయః | త్రికాప్యా అపత్వం | స్వీభ్యోల ధక | ఖా. ౪.౧.౧౩౦ | స్వసహాయ కత్వీల్యే | ఖా. ౬.౧.౬౬ | ఇతి కమణే యత్ | యేల్యనావ ఇత్వాద్యుదాత్వత్వం | సమానే క్షదుత్వరదప్రకృతిస్వ- రత్వం | పువశ్చదాత్ | ఖా. ౬.౩.౧౦౬ | ఇతి వత్వం | సంహితాయాం దిల్యోల్యంబసః

|| ప్రకరణం ||

ఇంద్ర—అల్యే ఇంద్రనే | యస్మిన్—యావ కుశ్వనేంబ ముషియల్లి (ముషియంద) | బాకన్— (స్వీల్య గళన్వ కేలలు) ప్రితియుల్పవనాగ్నియోల (అ) | కుశ్వం—కుశ్వనన్వ | అవః—కావాది- యుద్ధన్వం—శత్రుగళోదనే యుద్ధమాదుక్తిచ్చ | వృషభం—శ్రీల్యగుణగళంద కదిద |

ದಶದ್ಯುಂ—ದಶದ್ಯುಂ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಪ್ರಾವಣೀ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿದೆ | ಶತ್ವಚ್ಯುತೇ—
(ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ) ಗೂರಸುಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ | ರೇಣಾಃ—ಧೂಳು | ದ್ಯುಂ—ಅಂತರಕ್ಷನನ್ನು | ನಕ್ಷತ್ರ—
ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ | (ಶತ್ರುಭಯದಿಂದ ಜಲದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ) ಶ್ವೈತ್ತೇಯಾಃ—ಶ್ವೈತ್ತೇಯಿಂಬುವಳ ಮಗನು (ನಿನ್ನ
ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) | ನೃಸಹಾಯೈ—ಜನರಿಂದ ಆದರದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡಲು | ಉತ್ತಸ್ಥೋ—ಜಲದಿಂದ
ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದನು.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಆಶ್ರಿತರನ್ನೆಲ್ಲ ರಕ್ಷಿಸುವೆ. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ಕುತ್ಸನನ್ನು
ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಶತ್ರು
ಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ದಶದ್ಯುವನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಿದೆ. ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ ಗೂರಸುಗಳಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ
ಧೂಳು ಅಂತರಕ್ಷದನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುಗಳ ಭಯದಿಂದ ಜಲದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಶ್ವೈತ್ತೇಯ ಮಗನು ನಿನ್ನ
ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿರ್ಭಯನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದನು. ಜನರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು.

English Translation

O Indra, you have protected Kutsa grateful for his praises; you have
defended the excellent Dasadyu engaged in battle; the dust of your horses'
hoofs ascended to heaven; the Son of the Swithra through your favour. rose
up (from the waters) to be again borne by men.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕುತ್ಸೇ—ಕುತ್ಸನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು ಮತ್ತು ಕುತ್ಸನೆಂಬ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂಲ
ಪುರುಷನು. ಈ ಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನೆಂದು ಮುಗ್ಧೀದದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ
ಮುಷಿಯು ಮುಗ್ಧೀದದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ೯೪-೯೮ ಮತ್ತು ೧೦೧-೧೧೫ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ
೯೭ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೪೫-೫೮ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಒಟ್ಟು ೨೨೬ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ—

ಕುತ್ಸಾ ವಿಶೇ ಹರ್ಯಾಶ್ವಾಯ ಶೂಷಮಿಂದ್ರೇ ಸಹೋ ದೇವಜೂತಮಿಯಾನಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೫-೫)

ಎಂದು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ನಂಶಸ್ಥರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಈ ಮುಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯ
ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ—

ಅದಂ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜನೇಯಂ ನೈವಂಜೀದ್ರಹಂ ಕವಿರುತನಾ ಪಶ್ಯ ಮಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ತೈಂ ಹ ತೈದಿಂದ್ರ ಕುತ್ಸಮಾವಃ ಶುಶ್ರೂಷಮಾಣಸ್ತನ್ವಾ ಸಮಯೇ |
ದಾಸಂ ಯಚ್ಚುಷ್ಣಂ ಕುಯವಂ ನ್ಯಸ್ಮಾ ಅರಂಧಯ ಅರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಶ್ನಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೧೯-೨)

ವಹತ್ಯೈತ್ಯಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕೃತುಃ ತೈರದ್ಲಂಧವಮಸ್ತೃತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸಂ ಅರ್ಜುನೇಯಂ ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಮಗನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಅಸುಕ್ರಮನೆಕೆ ಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೂಕ್ತ ಗಳಿಗೆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಕುತ್ಸೈ ಅಂಗಿರಸಃ ಎಂದರೆ ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನು ಎಂದಿರಬಹುದು ಮತ್ತು—

ಅಹಂ ಪಿತೇವ ವೇತಸ್ಮೂ ರಭಿಷ್ಟಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಭಂ ಚಿ ರಂಧಯಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೯ ೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸನು ವೇತಸುಗಳು, ತುಗ್ರ, ಸ್ಮದಿಭ ಎಂಬವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

(೧) ತೈಮಾವಿಭ ಸುಶ್ರವಸಂ ತವೋತಿಥಿಶ್ಚವ ಶಾಮೃಥಿರಿಂದ್ರ ತೂರ್ವಯಾಣಂ |

ತೈಮಸ್ತೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ನಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಷ್ಟ್ರೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

(೨) ಕುತ್ಸಸ್ಯಾಯೋರತಿಥಿಗ್ನಸ್ಯ ವೀರಾನ್ ನ್ಯಾವ್ಯಣ್ಣಿರತಾ ಸೋಮಮಸ್ತೈ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೪-೭)

(೩) ಯ ಆಯುಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ನಮದ್ರಯೋ ಣಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇದಿವೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಕುತ್ಸ, ಅತಿಥಿಗ್ನ, ಆಯು ಎಂಬ ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಸುಶ್ರವಸ್ತು, ತೂರ್ವಯಾಣ ಎಂಬ ರಾಜರ ವರನಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕುತ್ಸ ನೆಂಬುವನು ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರಾಗಿರಬಹುದು ಈ ರಾಜನಿಗೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮುಷಿಯಾದ ಕುತ್ಸನಿಗೂ ವಿನೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು—

ತೈಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಣಹತ್ಯೈಷ್ವಾವಿಭಾರಂಧಯೋಽತಿಥಿಗ್ನಾಯ ತಂಬರಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ತೈ ಕವಿಂ ಚೋದಯೋಽರ್ಕಸಾಶ್ ತೈಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಶುಷ್ಣಂ ದಾಷುವೇವರ್ಕ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೫೬-೨)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನ ಕೂಡ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಕುತ್ಸನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದೆ ಎಂದು ಇವರ ನನ್ನ ಪ್ರಕಂಸಮಾಡಲಾಗಿರುವುದು.

ಚಾರ್ಕನ್—ಚಕ ತೈಪ್ತ | ಸ್ತುತಿಂ ಶಾಮಯಮಾನಃ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಲು ಆನೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ.

ದಶದ್ಯುಂ—ದಶಸುದಿಕ್ಷು ದೀಪ್ಯಮಾನಮೇತನ್ನಾಮಳಮೃಷಿಂ | ಕತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಷಸ್ಸು ನಿಂದ ಬೆಳಗುವ ದಶದ್ಯು ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲದ್ದಿದೆ—

ತೈಂ ರಥಂ ಪ್ರ ಭರೋ ಯೋಧಮೃಷ್ಯಮಾವೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ ವೃಷಭಂ ದಶದ್ಯುಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೬-೪.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ವಾತ್ರವಿರುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮುಷಿಯನ್ನು ನೀನು ರಕ್ಷಿಸಿದೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಇರುವುದು. ಈ ಮುಷಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಶೈತ್ರೇಯಃ— ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲದ್ದಿದೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ—

ಆ ಶೈತ್ರೇಯಸ್ಯ ಜಂತವೋ ದ್ಯುಮ ದ್ವರ್ಧಂತ ಕೃಷ್ಯಯಃ || (ಮು. ಸಂ. ೫-೧೯-೩.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ವಾತ್ರ ಇರುವುದು. ಶೈತ್ರೇಯಃ ಎಂದರೆ ಶೈತ್ಯಾಪ್ಯಾಯಾ ಯೋಷಿತಃ ಪುತ್ರಃ-ಶೈತ್ರೀ ಎಂಬ ಪ್ರಿಯ ಪುತ್ರನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ

ತೈಂ ರಥಂ ಪ್ರ ಭರೋ ಯೋಧಮೃಷ್ಯಮಾವೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ ವೃಷಭಂ ದಶದ್ಯುಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೬-೪.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಆವೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ ವೃಷಭಂ ದಶದ್ಯುಂ ಎಂಬ ಒಂದು ಪಾದ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಂತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ Ludwig ನೊದಲಾದವರು ಈ ಶೈತ್ರೇಯನೂ, ದಶದ್ಯು ಎಂಬುವನೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ಒಂದು ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಶೈತ್ರೇಯ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಷಿಗಳು ; ಒಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಸೂಪ ಅಂಗರಸಃ ಎಂದೂ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಭರದ್ವಾಜೋ-ಬಾರ್ಹಸ್ಪತಃ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗೋತ್ರದ ಮುಷಿಗಳಿರುವರು. ಆದರೂ ಆವೋ ಯುಧ್ಯಂತಂ ವೃಷಭಂ ದಶದ್ಯುಂ ಎಂಬ ಪಾದವು ವಾತ್ರ, ಎನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶೈತ್ರೇಯ ಮತ್ಸ್ಯ ದ್ಯುಮತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಒಂದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಛಿನ್ನಾ ಛಿನ್ನಾಯವಿದೆ.

ಶೈತ್ರೈ ಅಥವಾ ಶೈತ್ರೇಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಂದಿನ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಈ ಶೈತ್ರೇಯನು ಒಂದೆ ಶತ್ರುಭಯದಿಂದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವನನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುಬರುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ.

ನೈವಾಪ್ಯಾಯ—ನೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಸೋಧವ್ಯಾಯ | ಪುರುಷರಿಂದ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟು, ಎಂದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳಗಿದ್ದ ಅವನನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಪುರುಷರು ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಮೃಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಾಕನ್— ಚಕ ತ್ವಪ್ತೌ— ಒಂದನೇಗಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಘಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತತ್ಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅನುವಾದವಿದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಟೆಚ್, ಉಪಧಾವನ್ನ ದ್ರಿ, ಲಟ್, ಶತ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸುಗಳಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೭) ಎಂದು ಶತ್ಯಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ, ಷೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಇದಾದಿಯಲ್ಲದ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಟೆಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಷೇರನಿಟಿ, ಇದು ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ಧಧಾತುಕಪರಕತ್ವವಿಲ್ಲವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ದರಿ ಶಪ್ ಎಂದು ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮೈದಾತ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಶತ್ಯ ಉದಾತ್ತ. ಚಾಕತ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸುಪ್ರತ್ಯಯ, ಉಗಿದಚಾಂ ಎಂದು ನುನಾಗನು. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೇ ಎಂದು ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಥ್ಯ ಲೋಪೇ ಎಂದು ತಗೆ ಲೋಪ. ಇದು ಪೂರ್ವಶ್ಚಾಸಿದ್ಧಿಮ್ ಎಂದು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಲೋಪೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಥ್ಯ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕೃದಂತವಾಗಿ ರೂಪನಿಪುತ್ರಿನಾದಿಸರೆ ವರ್ತನೇ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರನೂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಸ್ಮಿನ್, ಯಾನ ಕುಪ್ಸನ ವಿಪಯದಲ್ಲಿ, ಚಾಕನ್ ವರ್ತನೆ-ತ್ವಪ್ತನಾಗಿ ಇರುವೆಯೋ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿಪದವು. ಸ್ತುತಿ ಯನ್ನು ಆತಿಸುವನನಾಗಿ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮನಿಂದ ತಿಪಂತವಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಕಮು ಕಾನೌ, ಕಾನಿ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ, ಯಜ್ ಯೋಜೋಚಿಚಿ ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್, ಸನ್ಯೋಜೋ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಕಮ-ಕಮ್ ನುಗತೋನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಥ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೫) ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಅಧ್ಯಾಸವು ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರಾಂತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನುಕ್ ಆಗುವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನುನಾಗನುವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೀರ್ಘೋಽಕಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೩) ಯಜಾನ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ ಲುಕ್ ನಲ್ಲಿಯೂ ಕಿತ್ವದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಕುಹೋಚ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೨) ಅಭ್ಯಾಸದ ಕವರ್ಗ ಹಕಾರಗಳಿಗೆ ಚವರ್ಗಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಿಚ್‌ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೋ ನೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಚಾಕನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯುಧ್ಯಂತೆ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು. ಇದು ನಾಲ್ಕನೇ ಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು, ತ್ಯನ್ ಎಂಬ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು, ಇದರಲ್ಲಿ ನಕಾರವೂ ಕಕಾರವೂ ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ವೇತ್ಸ ಲಕ್ಷಣಮಾತ್ಮನೇಪವನುನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪವು ಬರದಿರುವಕಾರಣ ಪರಸ್ಮಿತ್ಯಪವು ಬಂದಿರುವುದು. ಧಾತುಪಠಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ದಕಮ್ಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥವಾದ ದಿನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದು. ಪ್ರಕಾಶಾರ್ಥವಾದ ದಿನ್ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಪದಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದು. ಚ್ಯೋಃ ತೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊಃ ಎಂದು ಆಗುವುದು ದ್ಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವವು ಬಂದು ದ್ಯುಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಕ್ರಮವು. ಅಹಸ್ಸಿನ ವಾಚಕವಾದ

ದ್ಯುಃಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೯-೨) ಪಠಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದ್ಯುಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಾಶನನ್ನು ಒೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ದಶಸು ದಿಕ್ಷು ದ್ಯುಃ ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶಘಃಚ್ಯುತೇ—ಶಘೇನ ಚ್ಯುತಃ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿರುವುದು.

ನಕ್ಷತ್ರ—ನಕ್ಷ ಗತೌ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನು ಆತ್ಮನೇಪವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವೈತ್ರೇಯಃ—ಶ್ವಿತ್ರಾಯಾಃ ಅಪತ್ಯಂ ಎಂದು ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಭ್ಯೋ ಧಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೨೦) ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದು. ಇವರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಈಯ ಅದೇಶವೂ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

ನೈಸರ್ಹಾಯೆ—ಷಹ ನುರ್ವಣೇ ಧಾತು. ಶಕಿಸರ್ಹೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಯತೋನ್ಯನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಗತವಾಗಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪತ್ಯ. ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೀರ್ಘ. || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆವಃ ಶಮಂ ವೃಷಭಂ ತುಗ್ರಾಸು ಕ್ಷೇತ್ರಜೀರ್ಷೇ ಮಘವನ್ಜ್ಯಾಸು-
ತ್ತ್ರಂ ಗಾಂ |

ಜ್ಯೋಕ್ ಚಿದ್ತ್ರ ತಸ್ಥಿವಾಂಸೋ ಅಕ್ರಣ್ಯತ್ಪ್ರಾಯತಾಮಧರಾ
ವೇದನಾಕಃ || ೧೫ ||

|| ಸವಿತಾಃ ||

ಅವಃ | ಶಮಂ | ವೃಷಭಂ | ತುಗ್ರಾಸು | ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷೇ | ಮಘಃ ವನ್ |

ಶ್ವಿತ್ಯಂ | ಗಾಂ |

ಜ್ಯೋತ್ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರ | ತಸ್ಮಿನ್ ವಾಂಸಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಶತ್ರು ಯತಾಂ |

ಅಧರಾ | ವೇದನಾ | ಅಕರಿತ್ಯಕಃ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಶ್ವಿತ್ಯಂ ಶ್ವಿತ್ರಾಯಾಃ ಪುತ್ರಂ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಂ ಪುರುಷಮಾವಃ | ರಕ್ಷಿತವಾನಸಿ | ಕಿಮುಥಂ | ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷೇ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧವೇಲಾಯಾಂ ಕ್ಷೇತ್ರಪ್ರಾಪ್ತೃಥಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಶಮಂ ತ್ವದೀಯಪರಿಪಾಲನೇನ ಚಿತ್ತವ್ಯಾಕುಲತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಶಾಂತಂ ವೃಷಭಂ ಗುಣ್ಯಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ತುಗ್ರಾಸು ಗಾಂ ಜಲೇಷು ಗತಂ | ಮಗ್ನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತುಗ್ರಾ ಬುರ್ಬುರಮಿತ್ಯೃದಕನಾಮಸು ಪರಿತಪ್ತಾಶ್ | ಅತ್ರಾಸ್ತಾಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಜ್ಯೋತ್ ಚಿತ್ ಚಿರಕಾಲಮಪಿ ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸೋದವಸ್ಥಿತಾಃ ಸಂತೋಕ್ರನ್ | ಯೇ ವೈರಿಣಃ ಶತ್ರುತ್ವಮಕುರ್ವನ್ ಶತ್ರೋಯತಾಂ ಶತ್ರೋನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ ತೇಷಾಮಧರಾ ವೇದನಾ ನಿಕ್ಲಪ್ತಾನಿ ದುಃಖಾನಿ ತ್ವಮುಕಃ | ಕುರು || ಶುಗ್ರಶಬ್ದೋದಂತರಿಕ್ಷವಚನಃ | ತತ್ರ ಧನಾಸ್ತುಗ್ರಿಯಾಃ ತುಗ್ರಾಧ್ಯನ್ | ಸಾ. ೪-೪-೧೧೫ | ಇತಿ ಘನ್ | ತಸ್ಮೋಯಾದೇಶಃ | ಇತಾರ-ಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿಶ್ಚಾಪದಾಡ್ಯದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷೇ | ಜೇಷ್ಠ ನೇಷ್ಠ ಏಷ್ಠ ಪ್ರೇಷ್ಠ ಗತಾ | ಅಸಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಜೇಟ್ ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಟ್ | ಸಮಾಸಾಂತೋದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಅಂತೋದಾತ್ತಾಮುತ್ತರಪದಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ. ೬-೧-೧೨೯ | ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಶ್ವಿತ್ಯಂ | ಶ್ವಿತ್ರಾಯಾಂ ಧವಃ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯಶ್ | ಯತೋದನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ಯಂ | ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಃ | ತಿಷ್ಠತೇಃ ಕ್ವಸಃ | ವಸ್ತೇಶಾಜಾಪ್ಯಸಾಮೀದೀದಾಗಮಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೂಪಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಲೇರ್ಲೂಪ್ | ಶತ್ರೋಯತಾಂ | ಶತ್ರೋನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀತಿ ಶತ್ರೋಯಂತಃ | ಸುಪ-ಅತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚಿತಿ ಕ್ಯಚ್ | ತವಂತಾಚ್ಚಿತ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಶಾಸುದಾತ್ತತ್ಯ ವಿಶಾದೇಶಸ್ಮರೇಣೋ-ದಾತ್ತತ್ಯಂ | ತಸ್ಯ ಚ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಸಿದ್ಧತ್ವಂ ನೇಷ್ಠತೇ | ಸಾ. ೮-೨-೬೧ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ಯಂತಮಂತೋ-ದಾತ್ತತ್ಯಮಿತಿ ಶತ್ರುಸಮೂಹ ನದ್ಯಜಾದೀ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಅಧರಾ ವೇದವೇತ್ಯುಧಯತಿ ಶೇಕ್ಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ಅಕಃ | ಕರೋತೇರ್ಲೂಪಾ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಲೇರ್ಲೂಪ್ | ಗುಣಃ || ೩ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಘವಾ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | **ತುಗ್ರಾಸು ಗಾಂ**—ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ | **ಶಮಂ**— (ರಕ್ಷಣ ದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲತೆಯನ್ನು ಕಳೆದು) ಮನಶ್ಯಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ | **ವೃಷಭಂ**— ಶ್ರೀಷ್ಠಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | **ಶ್ವಿತ್ರೈಃ**— ಶ್ವಿತ್ರೆಯೆಂಬುವವ ಮಗನನ್ನು | **ಕ್ಷೇತ್ರೈಃಜೇಷ್ಠೇ**—(ತನ್ನ) ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ | **ಅವಃ-ಕಾಪಾಡಿ** | **ಅತ್ರ**— (ನಮ್ಮೊಡನೆ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | **ಜ್ಯೋತ್ ಬಿತ್**— ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ | **ತಸ್ಮಿ-ವಾಂಸಃ**— ನಿಂತುಕೊಂಡು | **ಅಶ್ರ್ವಾ**— (ವೈರವನ್ನು) ಬೆಳೆಸಿದರೋ (ಅಂತಹ) | **ಶತ್ರುಯಶಾಂ**— ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಡುವವರಿಗೆ | **ತೈಂ**— ನೀನು | **ಅಥರಾ ವೇದನಾ**— ನಿಶ್ಚಿತ್ತವಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು (ಸುಖ ಲಾರವ ನೋವನ್ನು) | **ಅಕಃ**— ಉಂಟುಮಾಡು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ರತ್ನ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ವಿತ್ರಿಯ ಮಗನು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ತನ್ನ ವ್ಯಾಕುಲತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡು ಮನಶ್ಯಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಆತನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಹೊಂದಲು ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದೆ. ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ನಮ್ಮೊಡನೆ ರತ್ನ ತ್ವನನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವರಿಗೆ ಸುಖಲಾರವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು.

English Translation

Maghavan, you have protected the excellent son of Switra, when fighting for the sake of land and encouraged by you when immersed in water ; inflict sharp pains on those with hostile minds who have long stood (in enmity) against us

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ವಿತ್ರೈಃ— ಶ್ವಿತ್ರಾಯಾಃ ಪುತ್ರೈಃ | ಶ್ವಿತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನು. ಶ್ವಿತ್ರೇಯ, ಶ್ವಿತ್ರೈಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಶ್ವಿತ್ರಿಯ ಮಗನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುವು.

ತುಗ್ರಾಸು— **ಜಲೇಷು** | ಅರ್ಥಃ ಕ್ಷೋದಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಗ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪.) ತುಗ್ರಾ ಎಂದರೆ ನೀರು, ಜಲ ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಪಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಂತೆ ತುಗ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಮತನ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷ್ಠೇ— ಜೇಷ್ಠ ಜೇಷ್ಠ ಏಷ್ಠ ವೈಷ್ಣು ಗತಾ | ಕ್ಷೇತ್ರಾರ್ಥಂ ಯದ್ಭುಧಂ ತಸ್ಮಿನ್ | ಕ್ಷೇತ್ರ
ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ರತ್ನುಗಳೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗಾಂ— ತುಗ್ರ್ಯಸು ಗಾಂ ಅಪ್ಪು ಕೃತಾಶ್ರಯಂ | ನೀರಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ.

ಜ್ಯೋತ್ ಚಿತ್— ಚಿರಕಾಲಮುಪಿ | ಜಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ (ನಿ. ಗ-೪.) ಚಿತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಾಗುವುವು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತ್ ಚಿತ್ ಎಂದರೆ ಬಹಳಕಾಲವರೆಗೂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯ
ಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ತಸ್ಮಿನ್ವಾಂಸಃ— ಅವಸ್ಮಿತಾಃ | ಇರುವ.

ಶತ್ರೂಯತಾಂ— ಶತ್ರೂನಾಮುತ್ಯೇನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ರತ್ನುಭಾವನನ್ನು ಆಸೆಪ್ಪಿಸುವವರ, ಶತ್ರುತ್ವದಿಂದಿ
ರುವವರ, ದ್ವೇಷಿಗಳ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅಥರಾ— ಕೇಳಿರುವ, ನೀಚನಾದ.

ವೇವನಾ— ದುಃಖಾನಿ | ದುಃಖ, ಹಿಂಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತುಗ್ರ್ಯಸು—ತುಗ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ತುಗ್ರ ಎಂಬ
ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತತ್ರ ಭವಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಗ್ರಾದ್ಯನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಘನ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದು. ಘನಪ್ರತ್ಯಯದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು ಉಳಿದಿರುವ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯೋ
ನೀಯೆಯು; ಫಠಖುಫಠಾಂ ಪ್ರತ್ಯೇಯಾದೀನಾಂ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಾದೀಶ.
ಇದರಿಂದ ತುಗ್ರ್ಯಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬಂದಿರುವ
ಕಾರಣ ತುಗ್ರ್ಯ ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತುಗ್ರ್ಯಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಟಾವಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ತುಗ್ರ್ಯಾ
ಎಂಬ ಶಬ್ದ ರೂಪವು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಘನಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರವು ಇತ್ಸಂಕ್ಷಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ನಿಃ
ಸಂಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ತುಗ್ರ್ಯಶಬ್ದವು ಅದ್ಭವದಾತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷ್ಠೇ—ಧಾತುವಾರದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಧಾತುವು ಗರ್ಭಾರ್ಥವಾಗಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಜ್ಯೇಷ್ಠ
ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪದಾನ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ಪಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಕ್ಷೇಟ್ ಎಂಬ ರೂಪವು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.
ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಟ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವು. ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಟ್ ಎಂಬುವುದು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯು. ಇವರ ಚತುರ್ಥಿ
ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷ್ಠ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತಾದುತ್ತರಪದಾನ್ಯತರಪ್ರಮುನಿತ್ಯನಮಾಸೇ (ವಾ. ಸೂ.
೭-೧-೭೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಾದ ಏಕಾಚ್ ಆಗಿರುವ ಶಬ್ದ ರೂಪವು ತ್ವತಿಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಆವಕಾರಣ ಕ್ಷೇತ್ರಜೇಷ್ಠೆ ಎಂಬುವುದು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಸ್ಥಿತೈಶ್ಯಂ—ಸ್ಥಿತಾಶ್ಚೈಶ್ಯದ ಮೇಲೆ (ಸ್ಥಿತಾಶ್ಚಾಯಾಂ ಭವಂ) ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದ ವ್ಯುಚ್ಛವಾನ ಈ ಶಬ್ದವು ಆಯ್ದುಗಾತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಃ—ವ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಧಾತುಗಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಘ್ರಾ-ಧ್ಯಾಸ್ಥಾನ್ಯಾದಾನ್ ದೈಶ್ಯತಿರ್ವರ್ತಿಸದಸದಾಂ ಪಿಬಜಿಘ್ರಧಮತಿಷ್ಠಮನಯಾಚ್ಚೈಶ್ಯೈರ್ಭಧಾಶೀಯಿಸೀದಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಥಾ ಧಾತುವಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ತಿಷ್ಠತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿಸುಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ವಸ್ತೇಕಾಣಾದ್ವಿಸಾಂ (ಪಾ. ೬-೨-೬೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಡಾಗಮವು ಬಂದು ತಸ್ಥಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಸುಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ತಸ್ಥಿರ್ವಾ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗಿ ಇದರ ಬಹುವಚನವು ತಸ್ಥಿವಾಂಸಃ ಎಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ರೈ—ಡು ಕೃಷ್ ಕರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಷಕಾರವು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲೋಪನನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪ್ಪುಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಡಾಗಮವು ಬಂದಿರುವುದು. ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯರಣಶವ್ಯಹದಹಾದ್ವೈಚ್ ಕೃಗಮಿಜನಿಭ್ಯೋಲೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬಂದು ಅಕ್ರೈ ಎಂದು ರೂಪವು ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶತ್ರೂಯತಾಂ—ಶತ್ರು ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕೃಷಂತವಾದ ಶಬ್ದರೂಪದ ಮೇಲೆ ಶತ್ರು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು ಶತ್ರು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಶತ್ರೂಯ ಎಂದು ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಸುಪಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಶತ್ರೂಯತಾಂ ಎಂದು ಶಬ್ದರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ವಿಶಾದೇಶಸ್ವರವು ವಿಹತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಧಾನವು ಪೂರ್ವಶಾ-ಸ್ಥಿದ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳುವ ಅಸಿದ್ಧತ್ವಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಶತ್ರುಂತವಾದ ಶಬ್ದರೂಪವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು.

ಅಧರಾ-ವೇದನಾ—ಈ ಶಬ್ದಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ, ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪವು ಬಂದಿರುವುದು.

ಅಕಃ—ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯರಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚ್ಚಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಬಂದು ಅನಂತರ ಮುಕಾಕ್ಕೆ ಗುಣವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.

|| ೬೦ ||

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ರಿಶ್ವಿನ್ನೋ ಅದ್ಯೇತಿ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚೆಂ | ಋಷಿಶ್ವಾನ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯವೇರಿತಿ ಪರಿಭಾಷ-
ಯಾಂಗಿರಸೋ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಪ ಋಷಿಃ | ಅಶ್ವಿನೌ ದೇವತಾ | ಕ್ಷತ್ರೀ ಚಿತ್ರೇತಿ ನವಮಿಾ ಆ ನೋ
ಅಶ್ವಿನೇತಿ ದ್ವಾದಶೀ ಚ ತ್ರಿಷ್ಟುಧೌ | ಶಿಷ್ಪಾಸ್ತಿಷ್ಟುಬಂಶಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ತ್ರಿಶ್ವಿದ್ವಾದಶಾಶ್ವಿನಂ
ನವಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಧಾವಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕೆ ಅಶ್ವಿನೇ ಕ್ರತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸೀದಂ
ಸೂಕ್ತಂ | ಅಥಾಶ್ವಿನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಿ | ತ್ರಿಶ್ವಿನ್ನೋ ಅದ್ಯೇಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ ಜಾಗತೆಂ |
ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಿನೇ ಶಸ್ತ್ರೇಪ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಾತರನುವಾಕನ್ಯಾಯೇನ | ಅ. ೬೫ |
ಇತ್ಯತಿಷ್ಠತ್ಯಾತ್ ||

ಅನುವಾವು— ತ್ರಿಶ್ವಿನ್ನೋ ಅದ್ಯ ಎಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದ
ರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಪನು ಋಷಿಯು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆ
ಗಳು. ಕ್ಷೌಂ ತ್ರೀ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕೂ ಆನೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಮಕ್ಕೂ ತ್ರಿಷ್ಟುನ್
ಛಂದಸ್ಸಿನವು; ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತಿಛಂದಸ್ಸಿನವು. “ ತ್ರಿಶ್ವಿದ್ವಾದಶಾಶ್ವಿನಂ ನವಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಧೌ
-ತ್ರಿಶ್ವಿತ್ ಎಂಬ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ
ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುನ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ” ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಕ್ರತುಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಇದರ ವಿಧಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥಾಶ್ವಿನ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶ್ವಿನ್ನೋ
ಅದ್ಯೇಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ ಜಾಗತೆಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ.
೪-೧೫.) ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ನಿಯಮವಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೫.)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೩೪

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೭ || ಸೂಕ್ತ—೩೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೪, ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದತ್ತಿಮನ ಮುಕ್ತಂವ್ಯ ೧—೧೨ ||

|| ಋಷಿಃ— ಹಿರಣ್ಯಸ್ಮಶ ಅಂಗೀರಸಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಛಂದಃ— ೧-೪, ೧೦, ೧೧ ಚಗತಃ | ೯-೧೨ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ತ್ರಿಶ್ಚಿನ್ನೋ ಅದ್ಯಾ ಭವತಂ ನವೇದಸಾ ವಿಭುವಾಂ ಯಾಮು

ಉತ ರಾತಿರಶ್ವಿನಾ |

ಯುವೋಹಿ ಯಂತ್ರಂ ಹಿಮ್ಯೇವ ವಾಸಸೋಽ ಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾ

ಭವತಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ || ೧ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ತ್ರಿಃ | ಚಿತ್ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಭವತಂ | ನವೇದಸಾ | ವಿಃ ಭುಃ | ವಾಂ |

ಯಾಮುಃ | ಉತ | ರಾತಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ |

ಯುವೋಃ | ಹಿ | ಯಂತ್ರಂ | ಹಿಮ್ಯಾಽ ಇವ | ವಾಸಸಃ | ಅಭಿಽ ಆಯಂ-

ಸೇನ್ಯಾ | ಭವತಂ | ಮನೀಷಿಽ ಭಿಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯೋಭಾಸ್ಯಂ ||

ಹೇ ನವೇದಸಾತ್ವಿನಾ ಮೇಧಾವಿನಾ ನತ್ವಿದೇವಾ | ನವೇದಾ ಇತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ ನವೇದಾಃ
ಕವಿಮನೋನೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ತಾದೌಶ್ಚ ಯುನಾಂ ತ್ರಿಕ್ಷಿತ್ ತ್ರಿನಾರಮಸ್ಯದ್ಯಾನ್ಯನ
ಮಫಃ ನೋಸ್ಯದರ್ಥಂ ಭವತಂ | ಆಗತೌ ಭವತಂ | ಅತ್ರ ತ್ರಿರಿತಿ ವಚನಂ ಸವನತ್ರಯಾಶ್ಚೇತ್ರಂ |
ಅದರಾಶಿಶಯದ್ಯೋತನಾರ್ಥಂ ವಾ | ತ್ರಿಷತ್ಯಾ ಹಿ ದೇವಾ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ವಾಂ ಯುನಯೋಃ-
ಯೋಮೋ ಗಮನಗಾಧನಭೂತೋ ರಥೋ ವಿಭವ್ಯಾರ್ಪ್ತಃ | ಉಶಾಪಿ ಚಿ ರಾಶಿರ್ಧಾನಂ ವಿಭುರಿತಿ
ಶೇಷಃ | ಯುಷೋರ್ಯವಯೋರುಭಯೋರ್ಯಂತ್ರಂ ಹಿ ಪರಸ್ಪರನಿಯಮರೂಪಃ ಸಂಬಂಧ-
ವಿಶೇಷೋಽಸ್ಯಿ ಖಲು | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಾಸಸಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮ್ಯಾಚ್ಯಾದನಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಸರಸ್ಯ
ಹಿಮ್ಯೇವ | ಹಿಮಯುಕ್ತಯಾ ರಾತ್ರೈವ | ಯಥಾ ರಾತ್ರಾ ಸಹ ದಿವಸಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಃ ಕದಾಚಿದಪಿ
ನಾಪ್ಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಯುನಾಮುಭೌ ಮನೀಷಿಭಿರ್ಮೇಧಾವಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿಃ | ಮನೀಷೀತಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮ
ಮನೀಷೀ ಮಂಥಾತೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ಅಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾಭಿತ್ತೋ ನಿಯಂತವ್ಯೌ ಅನುಗ್ರಹ-
ವಶಾತ್ರದಧೀನೌ ಭವತಂ || ಅದ್ಯ | ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ನ ವೇದಸಾ |
ವಿಪರಿಶೇತಂ ನವಿತ್ರ ಇತಿ ನವೇದಸೌ | ವಿದಿ ಜ್ಞಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದೌಗಾಧಿಕೋಽನು | ನರ್ಷಸಮಾಸೇ ನ
ಧ್ಯಾಣಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಭಾತಃ |
ಯಾಮಃ | ಯಾಯತೇ ಗಮ್ಯತೇನೇತಿ ಯಾಮೋ ರಥಃ | ಅತಿಸ್ತುಸ್ತಿಯಾದಿನಾ ಮನ್ | ನಿತ್ಯಾದಾ-
ದ್ಯುದಾತ್ರೇತ್ರಂ | ಯದ್ಯಾ | ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಯಾತ್ಯಮಫಣಿ ಭರ್ಷ | ವೃಷಾದಿಮ ಪಾಶಾದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ರೇತ್ರಂ | ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾಸ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದ್ಯಾವೇ ತ್ರಿನ್ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಸ್ಯೋದಾತ್ರೇತ್ರಂ |
ಯುಷೋಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಷಷ್ಠೀದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಷಷ್ಠೀದ್ವಿವಚನಾದೇಶಃ | ಅತ ಅದೇಶ-
ವಿಪಯಿತ್ಯಾದ್ಯೋಽಪಿ | ಪಾ. ೩.೨.೯ | ಇತಿ ಯುತ್ವಂ ನ ಭವತಿ | ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಇತಿ ಟಿಲೋಪ
ಉದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರೇತ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಲೋಪಪಕ್ಷೇ ತ್ರೇಕಾದೇಶಸ್ವರೇಣ | ಹಿಮ್ಯಾ
ಇವ | ಹಿಮೇತಿ ರಾತ್ರಿನಾಮ ಊಧಃ ಪಯೋ ಹಿಮೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ಹನೇರ್ಹ ಚಿ |
ಉ. ೧-೧೪೬ | ಇತಿ ಮಕ್ | ಹಂತಿ ಪದ್ಮಾನೀತಿ ಹಿಮಂ | ಅರ್ಕಅದ್ಯುಚ್ | ಹಿಮಾ ರಾತ್ರಿಃ | ತತ
ಉತ್ತರಸ್ಯ ತ್ವತೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ಯಾದೇಶಃ | ತತಕ್ಷಿಲೋಪ ಉದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
ತಸ್ಯೋದಾತ್ರೇತ್ರಂ | ವಾಸಸಃ | ವಸ ಅಚ್ಯಾದನೇ ವಾಸಯತಿ ಪ್ರಕಾಶೇನಾಚ್ಯಾದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾ | ಅಭ್ಯಾಜಾತ್ಯುಪಸರ್ಗದ್ವಯೋಪಸ್ಯಷ್ಟಾದ್ಯಮ ಉಪರಮ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದೌಗಾಧಿಕಃ
ಸೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ |

| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನವೇದಸಾ— ಎಲೈ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ) | ಅತ್ವಿನಾ— ಅತ್ವಿದೇವತೆಗಳೇ (ನಿವು) |
ಅದ್ಯ— ಇನ್ನು ಯಜ್ಞತರ್ಕಮವಲ್ಲ | ನಃ— ನಮಗೋಸ್ವರ | ತ್ರಿಕ್ಷಿತ್— ಮೂರುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸವನ
10 VOLUME 4

ತ್ರಯದಲ್ಲೂ) | ಭವತಂ— (ಬಂಧು) ಇಂ. | ಯುವೋಽಃ— ನಿಮ್ಮ | ಯಂತ್ರಂ ಹಿ— ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವಾದರೋ | ವಾಸಸಃ— ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದ ಹಗಲಿಗೆ | ಹಿಮ್ಯೇವ— ತೀತಲವಾದ ರಾತ್ರಿಯೊಂದಿಗಿರುವಂತೆ ಇರುವುದು. | ವಾಂ— ನಿಮ್ಮ | ಯಾಮುಃ— ರಥವು | ವಿಭುಃ— ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದುದು (ವಿಶಾಲವಾದುದು) | ಉತೇ— ಮತ್ತು (ಅದರಂತೆಯೇ) | ರಾತಿಃ— ಔದಾರ್ಯವೂ (ನಿಘು-ವಿಶಾಲವಾದುದು) | ಮನೀಷಿಭಿಃ— ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳಿಂದ | ಅಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾ— ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವರಾಗಿ (ಅವರ ಇಚ್ಛಾರ್ಥವಾಗಿ) | ಭವತಂ— (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಇಂ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಲ್ವೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಬಂಧವು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದ ಹಗಲಿಗೆ ಹಿಮದಿಂದ ತಣ್ಣಗಿರುವ ರಾತ್ರಿಯಸಂಬಂಧದಂತೆ ಪರಸ್ಪರನಿಯತವಾಗಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ರಥವು ವಿಶಾಲವಾದುದಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ನಿಮ್ಮ ಔದಾರ್ಯವೂ ಉದಾತ್ತವಾದುದು. ದಯವಿಟ್ಟು ನಮಗೋಸ್ಕರ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇಂ. ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಯಾಗಕರ್ತರ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವಿಟ್ಟು ಅವರ ಇಚ್ಛಾರ್ಥವನಾಗಿ.

English Translation

Wise Aswins, be present with us thrice to day; your chariot is vast and extensive and filled with gifts; and your connection is like that of the shinning day and dewy night; Aswins, be accessible to the pious (priests)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತವು ತ್ರಿವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಕ್ತಿನ ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ತ್ರಿ ಅಥವಾ ತ್ರಯಃ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು ಭವಂತನ ಪ್ರಾಸವನ್ನು ಪ್ರೌಢವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಮೂರು ಮೂರು ಇವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿರುವುವು. ರಥದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಭಗಳಿರುವುವು. ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನ, ತೃತೀಯಸವನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪ್ಪಾನಮಾಡುವರು. ಇವರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾಸ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು (ನಿ. ೧೨-೧.) ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು.—

(೧) ಅತ್ತಿನಾ | ಅತ್ತಿನೌ ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ—

ಈ ದೇವತೆಗಳು ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

(೨) ಅತ್ತೈರತ್ತಿನಾವಿತ್ಯಾಣಿವಾಭಃ | ಅತ್ತೈಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಔರ್ಣವಾಭ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವು.

(೩) ತತ್ಪ್ರಾಣಾತ್ಪ್ರಾಣಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ || ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇವರು, ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿ ಎಂದರೆ ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

(೪) ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇವರನ್ನು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು.

(೫) ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ || ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಇವರನ್ನು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವರು.

(೬) ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ || ಪುಣ್ಯಕರ್ತೃಗಳಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳೇ ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಎಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

(೭) ತಯೋಃ ಕಾಲ ಊರ್ಧ್ವಮರ್ಧರಾತ್ರಾತ್ ಪ್ರಕಾಶೇಭಾವಸ್ಯಾನುನಿಷ್ಕಂಭಂ | ಅನುತ್ತಮೋ ಭಾಗೋ ಹಿ ಮಧ್ಯಮಃ ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಾಗ ಅದಿತ್ಯಃ || ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕಾಲವು ಎಂದರೆ ಇವರನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಯಾವುದೆಂದರೆ ಅರ್ಧರಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯಪರ್ಯಂತರವಾದ ಕಾಲವು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿ ಉಪಕಾಲವು (ಪ್ರಕಾಶವು) ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸಮಯವು ಮಧ್ಯಮಕಾಲವೆನ್ನಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಂದ (ಅತ್ತಿನಕ್ರತು) ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವರು. ಇನ್ನು ಜ್ಯೋತಿರ್ಭಾಗ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಕಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಕಾಲವು ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ (ಸೂರ್ಯ) ಸೇರಿದ್ದಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯು ಹೋಗಿ ಬೆಳಕಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅದಿತ್ಯಕ್ರತು) ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವರು.

(೮) ತಯೋಃ ಸಮಾನಕಾಲಯೋಃ ಸಮಾನಕರ್ಮಣೋಃ ಸಂಸ್ತುತಪ್ರಾಯಯೋಃ | ಅಸಂ-
ಸ್ತವೇನ್ನೈಸೋರ್ಧರ್ಭರ್ತೋ ಭವತಿ || ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂಬವರು ಇಬ್ಬರು. ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಸಮಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವರು. ಇಬ್ಬರನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡು

ವರು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ರೀತಿ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ತವಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಂಸ್ತವ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಧಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(೯) ವಾಗಾತ್ಯೋ ಅನ್ಯ ಉಚ್ಯತ ಉಷಃಪುತ್ರಸ್ತವಾನ್ಯ ಇತಿ || ವಸಾತಿಷು ಸ್ಯ ಚರಥಃ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಕೆಲವರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸುವರು— ವಸಾತಿಯು; ಎಂಬುವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಜನಾಂಗವು. ಆ ಜನಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಪುಣ್ಯಕರ್ತಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೌ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರಿ ವಿಜಯವನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದು. ಆದರೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾಗಾತ್ಯೋ ಅನ್ಯ ಉಚ್ಯತ ಉಷಃಪುತ್ರಸ್ತವಾನ್ಯ ಇತಿ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ವಸಾತಿಯು ಪುತ್ರನು. ವಸಾತಿ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು, ವಾಸಾತ್ಯ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಉಷಃಪುತ್ರನು ಎಂದು ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನು ರಾತ್ರಿ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಹಗಲಿನ ಎಂದರೆ ಉಷಃಕಾಲದ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿವಯಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಸ್ವರು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

(೧) ವಸಾತಿಷು ಸ್ಯ ಚರಥೋಽಸಿತೌ ಪೇತ್ವಾನಿವ |

ಕದೇದಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಮುಭಿ ದೇವೌ ಅಗಚ್ಛತೇ ||

(೨) ಇಹೇದ ಜಾತಾ ಸಮವಾಮಶೀತಾವರೇಪಸಾ ತನ್ನಾ ೩ ನಾಮುಭಿಃ ಸ್ವೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುವಾಃಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೧.೪.)

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ತವಿಕಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

(೧) ಪ್ರಾತರ್ಯುಜಾ ವಿ ಬೋಧಯಾಶ್ವಿನಾವೇದ ಗಚ್ಛತಾಂ |

ಅಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಸೀತಯೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨೧.)

(೨) ಪ್ರಾತರ್ಯುಜಪ್ರಮುಕ್ತಿನಾ ಹಿನೋತ ನ ಸಾಯಮಸ್ತಿ ದೇವಯಾ ಅಬುಷ್ಣಂ |

ಉತಾನೋ ಅಸ್ಯದ್ಯಜತೇ ವಿ ಜಾವಃ ಪೂರ್ವಃಪೂರ್ವೋ ಯಜಮಾನೋ ವನೇಯಾನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೭-೨.)

ಗ್ರಂಥವಿಷಯದಿಂದ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಕೃತವು. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ನವೇದಸಾ— ಸಕಾರಾಂಶ ನವೇದಿಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ (ಸಂಬುದ್ಧಿ) ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ. ನವೇದಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವೈದಿಕರೂಪಾಂತರ ನವೇದಿಸಾವಿಪ್ರಃ ವಿಗ್ರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮೇಧಾವಿನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನವೇದಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨.೧೯.) ನವೇದಿಸಾ ಎಂದರೆ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ, ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ತ್ರಿಶ್ವಿತ್— ತ್ರಿನಾರಂ | ಮೂರಾರ್ತ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು ಅಥವಾ ಸವನತ್ರಯಗಳು.

ಅದ್ಯ— ಈಗ ಅಥವಾ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ

ವಿಭುಃ— ನ್ಯಾಪ್ತಃ | ನ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು.

ಯಾಮುಃ— ಯಾಯತೇ ಗಮ್ಯತೇನೇನೇತಿ ಯಾನೋ ಗಮನಸಾಧನಭೂತೋ ರಥಃ | ಯಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು. ಯಾಮುಃ ಎಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾಮುಃ ಎಂದರೆ ರಥವು

ರಾತೀ— ರಾ ದಾನೇ | ರಾ-ಕೊಡು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ರಾತೀ ಎಂಬ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಂತ್ರಂ— ಸಂಬಂಧವೇವವು, ಎಂದರೆ ಇಬ್ಬರು ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು.

ಹಿಮ್ಯೇನ ವಾಸಸಃ—ಶ್ಯಾವಿ ಕ್ಷುಪಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ರಾತ್ರಿ ವಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಮಾ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಅಥವಾ ಮಂಜು (ಹಿಮ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯು. **ವಾಸಸಃ**— ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಚ್ಛಾದನೆಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಸರಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಅಥವಾ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗಲು ಎಂದರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಮ್ಯೇನವಾಸಸಃ ಎಂಬ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಮಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೂ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗಲಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು ಎಂದ ಭಿಪ್ರಾಯವು. ರಾತ್ರಿಯೂ ಹಗಲೂ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ಬರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವಂತೆ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾ— ಅಭಿತೋ ನಿಯಂತವ್ಯಾ ಅನುಗ್ರಹ ವಶಾತ್ಪದಧೀನಾ | ಎಂದರೆ ಮುಂದು ಗಡೆ ಅಧಿನವಾಗಿರುವವರು, ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಅವರ ಅಧಿನಸ್ಥಾಗಿರುವವರು. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಮನೀಷಿಭಿಃ— ಮೇಧಾವಿಭಿಃ ಋತ್ವಿಜಿಃ | ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಜನರಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಿಗಾದಿ ಜನರಿಂದ.

(పా. సూ. ౬-౨-౯) ఎందు ఇదాగనుకే నిజేధ. మన్త్రై వ్యవే శ పజమననిద భోవిరా లుదాత్తః
(పా. సూ. ౬-౩-౯౬) ఎందు రాధాతు ముందీ ఇరువ క్రిన్ లుదాత్త.

యువోలై—యువ్యసిధ్యాం మదిక్—(ఁ. సూ. ౧-౩౬) ఎందు యువ్ ఎంబ సౌత్త
ధాతువన ముందీ మదిక్, యువ్యద్ ప్రత్యయ స్వరందిం అంతోదాత్త, వ్యద్వివజన ఓస్, యువ్యద్+
ఓస్, సుశాం సులుక్—(పా. సూ. ౬-౧-౩౯) ఇల్లి సుశాం జే సువోలై భవంతి ఎందు మదాభావ్యదల్లి
వజనవిదే, ఆ సూత్తవల్లి సువుగళ స్థానదల్లి సు అదీర బరుత్తే ఎందిప్పు ఏవట్టరూ ఎల్ల సువుగళం
అదీరవాగి బరలారవు, ఇదక్కాగి విశేషవజనవు జూరటిదీ. ఇదంతే ఇన్నూ అనేక వజనగళు
ఆ సూత్త భావ్యదల్లివే, ఇవల్లవోలై వ్యక్యోలై బతులం (పా. సూ. ౩-౧-౪౫) ఎంబుదర వివరచాక
గళేంబు తిళియదీళు. ప్రకృత సువుగళ స్థానదల్లి సువుగళు అందరీ సు మోదలాల ఇప్పత్తొందు
ప్రత్యయగళు అదీరవాగి బరువువు ఎందు అర్థవుళ్ళ సుశాం సువోలై భవంతి ఎంబుదరిం వ్యద్వివజన
ఓస్ ఎంబ సుప్పిగి అదీ వ్యద్ ద్వివజన ఓస్ అదీరవాగి బరుత్తే, ఓగి అదీర బరువువరిం ఓస్
ఎంబును అదీరనన్ను జూందిం విభక్తియాగుత్తే, వివంజ యోలజి (పా. సూ. ౬-౨-౯౯) అదీరనన్ను
జూంవద అజాదియాద విభక్తియు పరదల్లిద్దరీ యువ్యదస్యజ్జబ్దగళ అంక్యక్తి యకారాదీర బరుత్తే
ఎందు దకారక్తి యాదీర బరువుదిల్ల. శేషే లోలజః (పా. సూ. ౬-౨-౯౦) స్వావియన్ను అధికరణ
ఎందు వివక్తిసి శేషే ఎంబల్లి సప్తమా బందిదీ. శేషే ఎంబుదక్కి శివ్యస్య విందర్థ, వివంజ విభక్తి
పరదల్లిద్దరీ యువ్యదస్యజ్జబ్దగళ మవయక్యంతలూ ముందీ మిక్కిరువ అద్ ఎంబుదక్కి లోలజ బరుత్తే
ఎందు ఓంబు అర్థ, ఓగి అద్ గి లోలజ బందరీ టిలోలజవాయతు. అద్దరిం ఇదక్కి టిలోలజపక్ష
ఎన్నువరు.

శేషే ఎంబుదు విభక్తి ఎంబుదక్కి విశేషణ, శేషే విభక్తి ఎందరీ ఆత్మయత్తగళగి నిమత్త
నాగద విభక్తి పరదల్లిరువాగి యువ్యదస్యద్ శబ్దగళగి లోలజబరుత్తే ఎందు మత్తొందర్థ, ఆ
పక్షదల్లి ఆలోలంత్యస్య (పా. సూ. ౧-౧-౫౨) ఎంబ పరిభాషేయిం ద్వివజన దకారక్తి లోలజ
బరుత్తే. ఇదన్ను అంక్యలోలజపక్ష ఎన్నువరు. ప్రథమపక్షదల్లి ఆత్మయత్తగళు లోలజక్కి అపవాదగళు,
అద్దరిం అవు బరువ కదీ లోలజ బరువుదిల్ల. యువద్+ఓస్ ఎంబల్లి మోవలనీ అర్థదంతే అద్ గి
లోలజబందరీ ఆనుదాత్తస్య జే యత్తోలై దాత్తలోలజః (పా. సూ. ౬-౧-౬౧) యావ అనుదాత్తవు పర
దల్లిరువాగి లుదాత్తక్కి లోలజబందిదీయో ఆ అనుదాత్తవు లుదాత్తవాగుత్తే ఎంబ లుదాత్తనిచ్చత్తి
స్వరందిం ఓ ఎంబుదు లుదాత్త. అంక్యలోలజపక్షదల్లి యువ+ఓస్ ఎందిరువాగి ఛాందశవాగి
పరలారవు ఏకాదీరవాగి బరుత్తే, ఓగల్లదీ ఓసిజి (పా. సూ. ౬-౩-౧-౪) ఎందు ఏత్తవన్ను జేగదరీ
టిలోలజాంక్యలోలజపక్షగళగి ఫలభేద బరువుదు. ఏకాదీర లుదాత్తేనే—, ఎంబుదరిం ఓ
ఎంబుదు లుదాత్త.

ಹಿಮ್ಯಾಇವ—ಉಧಃ ಪಯಃ ಹಿಮಾ, (ನಿ. ೧-೬-೨) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರೀವಾಚಕಪದಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹಿಮ್ಯಾಪದವಿದೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂದರ್ಥ. **ಹನೇರ್ಹಿಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೪) ಹನ ಹಿಂಸಾ ಗತಿಯೋ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಮಕಾಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಹನಗೆ ಹಿ ಆದೇರವೂ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಅನು ಬಂದರೆ ಹಿಮಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಂತಿ ಪದ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಹಿಮಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಮಂಜು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿಮಂ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ **ಆರ್ಶ ಅಭ್ಯೋರ್ಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಓಪ್, ಹಿಮಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಮಂಜುಳ್ಳ ರಾತ್ರಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಹಿಮಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತ, ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಓಪ್ ಅನುದಾತ್ತ, ಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಏಕಾದೇಶ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ, ಇದರ ಮುಂದೆ ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನ ಓಪ್ರತ್ಯಯ, ಅನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ಲೌರ್ವ ಸವರ್ಣಾಚ್ಚೇಯೋಡಾಡ್ಯಾಯಾ ಜಾಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂದು, ಡ್ಯಾ ಆದೇಶ, ದಿತ್ಯರಣದಿಂದ ಟಿಲೋಪ, ಹಿಮ್ಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ಯಾ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತ, ಇವೇನ (ಸಮಾಸೋ) ವಿಭಕ್ತೈಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯೈಶ್ಚರತ್ಯಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪-೨) ಎಂದು ಸಮಾಸ ಬರುತ್ತೆ.

ನಾಸಸೇ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು, ಆಚ್ಛಾದನ ಎಂದರೆ ಮುಚ್ಚುವುದು ಅಥವಾ ಹೊದಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಆಚ್ಛಾದನಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಸಃಪದದಿಂದ ಅಹಸ್ಸು ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಠಪಂತನಾಂ ವಸಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಡೀಕಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ, ಠಲೋಪ, ಟಸ್, ರುಕ್ತ-ವಿಸರ್ಗ.

ಅಭ್ಯಾಯಂಸೇನ್ಯಾ—ಅಭಿ-ಆಪ್ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಯನು ಉಪಸರಮೇ, ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಡೀಕಾದಿಕವಾದ ಸೇನ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಅಭಿ+ಆ+ಯಮ್+ಸೇನ್ಯ ಯಣಾದೇಶ ಅಭ್ಯಾಯಮ್+ಸೇನ್ಯ, ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಕೈ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೪) ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂದು ಆಕಾರಾದೇಶ್ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಯಃ ಪವಯೋ ಮಧುವಾಹನೇ ರಥೇ ಸೋಮಸ್ಯ ವೇನಾಮನು

ವಿಶ್ವ ಇದ್ವಿದುಃ |

ತ್ರಯಃ ಸ್ತುಂಭಾಸಃ ಸ್ತುಭಿತಾಸ ಆರಭೇ ತ್ರಿರ್ನಕ್ಷತ್ರಂ ಯಾಥಸ್ತ್ರಿವರ್ಷ-
ಶ್ಚಿನಾ ದಿವಾ || ೨ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ತ್ರಯಃ | ಪವಯಃ | ಮಧುನಾಹನೇ | ರಥೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ವೇನಾಂ |
ಅನು | ವಿಶ್ವೇ | ಇತ್ | ವಿದುಃ ||

ತ್ರಯಃ | ಸ್ತುಂಭಾಸಃ | ಸ್ತುಭಿತಾಸಃ | ಆರಭೇ | ತ್ರಿಃ | ನಕ್ಷತ್ರಂ | ಯಾಥಃ |
ತ್ರಿಃ | ಲ್ಲಾ ಇತಿ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ದಿವಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಧುನಾಹನೇ ಮಧುರವ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ನಾನಾವಿಧಖಾದ್ಯಾದೀನಾಂ ವಹನೇನ ಯುಕ್ತೇಽಪ್ಪ್ರಿಯೋಃ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ರಥೇ ಪವಯೋ ವಜ್ರಸಮಾನಾದ್ಯಧಾಕ್ತೃವಿಶೇಷಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂತಿ | ಇತ್ ಇತ್ಯಂ
ಚಕ್ರತ್ರಯಸದ್ಯಾವ್ರಕಾರಂ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಚಂದ್ರಸ್ಯ ವೇನಾಂ ಕಮನೀಯಾಂ
ಧಾರ್ಯಮಥಲಕ್ಷ್ಯ ಯಾತ್ರಾಯಾಂ ವಿಮಃ | ಜಾನಂತಿ | ಯದಾ ಸೋಮಸ್ಯ ವೇನಯಾ ಸಹ ವಿವಾಹಸ್ತ-
ದಾನೀಂ ನಾನಾವಿಧಖಾದ್ಯಯುಕ್ತಂ ಚಕ್ರತ್ರಯೋಪೇತಂ ಪೌಥಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯಾಶ್ಚಿನಾ ಗಚ್ಛತ ಇತಿ
ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಜಾನಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಯ ರಥಸ್ಯೋಪರಿ ಸ್ತುಂಭಾಸಃ ಸ್ತುಂಭವಿಶೇಷಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತಿಸಂ
ಖ್ಯಾಕಾಃ ಸ್ತುಭಿತಾಸಃ | ಸ್ತುಭಿತಾಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಆರಭೇ | ಆರಬ್ಧುಂ | ಅವಲಂಬಿತುಂ ಯದಾ
ರಥಸ್ತುರಯಾ ಯಾತಿ ತದಾನೀಂ ಪತನಥೀತಿನಿವೃತ್ತೈರ್ಥಂ ಹಸ್ತಾಲಂಬನಭೂತಾಃ ಸ್ತುಂಭಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಹೇ ಅಶ್ಚಿನಾ ಯುವಾಂ ತಾದ್ಯಶೇನ ರಥೇನ ನಕ್ಷತ್ರಂ ರಾತ್ರಾ ತ್ರಿಯಾರ್ಥಃ | ತ್ರಿವಾರಂ ಗಚ್ಛಥಃ | ತಥಾ
ದಿವಾ ದಿವಸೇಽಪಿ ತ್ರಿಯಾರ್ಥಃ | ರಾತ್ರಾವಹನಿ ಚ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ಪುನಃಪುನಃ ಕ್ರೀಡಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಮಧುನಾಹನೇ | ಮಧು ನಾಹ್ಯಶೇಽನೇನೇತಿ ಮಧುನಾಹನಃ | ಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ವಿದುಃ | ವೇಶ್ವೇ-
ರ್ಲಘಿ ವಿದೋ ಲಘೋ ವೇತಿ ರ್ಘೀರುಸಾದೇಶಃ | ಸ್ತುಂಭಾಸಃ | ಸ್ತುಭಿ ಸ್ತುಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿಬಂಧೇ |
ಸ್ತುಂಭಂತೇ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಾ ಭವಂತೀತಿ ಸ್ತುಂಭಾಃ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಸ್ತುಭಿತಾಸಃ | ಸ್ತುಂಭಾಃ ಸೌತೀಯೇ ಧಾತುಃ |

ಅಸ್ಮಾನ್ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾವೇತಿರ್ಲಪ್ತವೇಧೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಗೃಹಿತಸ್ಯ ಭಿತೇತ್ಯಾದಿನೇಡಾಗಮೋ
ನಿಸಾತಿತಃ | ಅರಭೇ | ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ | ಅಸ್ಮಾದಾಜ್ಞೂರ್ವಾತ್ಸಂಪದಾದಿಪಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ಷಿಪ್ |
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ಸರತ್ಸಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ (ಯುನಾಂ-ನೀವು) | ಮಧುನಾಹನೇ— ರುಚಕರವಾದ
ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುವ | ರಭೇ— (ನಿಮ್ಮ) ರಥದಲ್ಲಿ | ತ್ರೆಯಃ ಪವಯಃ— ವಕ್ರದಂತೆ ದೃಢ
ವಾದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿವೆ. | ಇತ್— ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು | ಸೋಮಸ್ಯ— ಚಂದ್ರನಿಗೆ | ವೇನಾಂ-
ಅನು— ವೇನೆಯೆಂಬ ಭಾಷ್ಯೆಯೊಡನೆ ವಿವಾಹೋತ್ಸವಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವೇ— ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ವಿಮು-
ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. | ಅರಭೇ— ಆಸರೆಗಾಗಿ (ಒಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | ಸ್ಯ ಭಿತಾಸಃ— ಆಧಾರಗಳಾಗುವ |
ತ್ರೆಯಃ— ಮೂರು | ಸ್ಯಂಭಾಸಃ— ಕಂಭಗಳೂ (ಆ ರಥದಲ್ಲಿವೆ.) | ನಕ್ತಂ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ | ತ್ರಿಃ ಯಾರ್ಥಃ—
ಮೂರು ಸಲ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ. | ದಿನಾ— ಹಗಲು | ತ್ರಿಃ (ಯಾರ್ಥಃ)— ಮೂರು ಸಲ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಲೋಕರಮ್ಯಳಾವ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯಳಾದ ವೇನೆಯೆಂಬ ಭಾಷ್ಯೆಯೊಡನೆ ಅವರ
ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮಧುರಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ನೀವು ಹೋಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ
ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಭದ್ರವಾದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳೂ ಮತ್ತು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಪತನಭೀತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು
ಒಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಮೂರು ಆಸರೆ ಕಂಭಗಳೂ ಇವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ನೀವು
ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ತ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ಹಗಲು ಮೂರು ಸಲವೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲವೂ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ.
ಯಾವಾಗಲೂ ಈ ರೀತಿ ಆನಂದದಿಂದ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತೀರಿ

English Translation

There are three wheels to your honey-bearing (foods!&c) chariot as all the
gods have known it to be when attending the marriage of Vena, the beloved of
Soma; O Aswins, there are three posts fixed in the chariot for support, and
in it thrice you drive by night and thrice by day.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ—ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿರುವುವು, ರಥವು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ ಬೀಳದಂತೆ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಕಂಭಗಳಿರುವುವು ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಂತಹ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೆಗಲು ಮೂರುವಾರಿಯೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರುವಾರಿಯೂ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಸೋಮನೊಡನೆ ವೇನಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ನಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯವು ಸಹ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೋಮಸ್ಯೆ ಎಂದರೆ ಚಂದ್ರನ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಸೋಮಸ್ಯೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಸೋಮದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ರಾಜನಾದ ಸೋಮನ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು (ಸೋಮರಸವನ್ನು) ರಾಜನೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—ಅಥ ಹ ಸೀತಾ ಸಾವಿತ್ರೀ | ಸೋಮಗ್ಂ ರಾಜಾನಂ ಚಕಮೇ | ಎಂದಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಸವಿತ್ಯ (ಸೂರ್ಯ) ಪೃಥಿಯಾದ ಸೀತೆಯು ಸೋಮರಾಜನನ್ನು (ಪ್ರೀತಿಸಿದಳು) ಇಚ್ಛಿಸಿದಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವೇನಾ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎಂಬುವರ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೇ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ—

ಸೂರ್ಯಾಯಾ ಅತ್ತಿನಾ ವರಾಗ್ನಿರಾಸೀತ್ಪ್ರೋದೀಗವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೮)

ಸೋಮೋ ವಧೂಯುರಭವದತ್ತಿನಾಸಾಮುಭಾ ವರಾ |

ಸೂರ್ಯಾಂ ಯತ್ವೈತ್ಯೇ ಕಂಸಂತೀಂ ಮನಸಾ ಸವಿತಾದದಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೯)

ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವೂ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಸವಿತ್ಯ ಪೃಥಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು ಸೋಮನು ಪತ್ನಿಗಾಗಿ ಆವೇಕ್ಷಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಗೆ ತಾವೂ ವರರಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದರು. ಸವಿತ್ಯವು ಸೋಮನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—

ಪ್ರಜಾಸೇವ್ಯೈ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ದುಹಿತರಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ಸೂರ್ಯಾಂ ಸಾವಿತ್ರೀಂ ತಸ್ಯೈ
ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವರಾ ಆಗಚ್ಛನ್ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭)

ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು.

ಮಧುವಾಹನೇ—ಮಧು ವಾಹ್ಯತೇಜೋನೇತಿ ಮಧುವಾಹನೇ | ಮಧು ಎಂದರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ವಹಿಸುವ ಎಂದರೆ ತುಂಬಿರುವ ರಥವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೋಮಸ್ಯ ನೇನಾಮನು ಇದ್ವಿದುಃ—ನೇನೆಯೊಡನೆ ನಡೆದ ವಿವಾಹವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳೂ ತಿಳಿದರು ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೭) ಸೋಮನು ಸೂರ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೂ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಆ ವಿವಾಹಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗ ಬೇಕೆಂದು ಆಶೆಪಟ್ಟರು. ಆದರಂತೆ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ತಾವೂ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದರು. (ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೮ ಮತ್ತು ೯) ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ವಧುವನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಕ್ಯಾಗಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಮಧುರವಾದ (ಸಿಹಿಯಾದ) ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸೋಮನ ಮದುವೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ವಿಷಯವು ತಿಳಿದಿತ್ತೆಂದೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಆರಭೇ—ಆರಬ್ಬುಂ | ಅವಲಂಬಿತುಂ | ರಥವು ನೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದು ಅಲುಗಾಡುವುದು ಸ್ವಭಾವವು. ಆಗ ಒಳಗೆ ಕುಳಿತಿರುವವರು ಬೀಳದಂತೆ ಛಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸರೆಗಾಗಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಭಗಳಿರುವವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಧುವಾಹನೇ—ಫಲಿಸಾಟನಮಿಮುನಿಜನಾಂಗುಕ್ಪಟಿನಾಕಿಧತಕ್ಷ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ, ಮಧು, ಇದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭) ಕರಣ, ಅಧಿಕರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಲ್ಯಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಹ-ಧಾತು ಪ್ರಕೃತಿಕ ಣ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಲ್ಯಟ್, ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ, ಠೀರೋಪ, ಅನಾದೇಶ.

ವಿದುಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ, ಧಾತು, ಲಟ್, ಝಿ, ವಿದೋ ಲಬೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೩) ವಿಸಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಪರಸ್ಯೈಪವಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಣಲ್, ಆತುಸ್, ಉಸ್ ಮೊದಲಾದ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಝಿಗೆ ಉಸ್ ಆದೇಶ, ಶವ್, ಅದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶವ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ವದ್+ಉಸ್, ರುಕ್ತ-ವಿಸರ್ಗ.

ಸ್ಯಂಭಾಸೇ—ಸ್ಯಂಭಿ ಸ್ಯಂಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿಬಂಧೇ ಧಾತು. ಸ್ಯಂಭತೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಬದ್ಧರಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ ನನ್ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದಿಭ್ಯೋ ಲ್ಯುಟೆನ್ಯುಟೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂದು ಪಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸ್ಯಂಭಾಸೇ—ಸ್ಯಂಭು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು, ಇದು ಉದಿತ್ತು, ಉದಿತೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೬) ಉದಿತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ವಾವಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಟ್‌ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಡಾಗಮವು

ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಯಾವ ಕಲ್ಪದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಲಾದ್ಯಾರ್ಥ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಕೃಟಿಕ್ ಇಟ್‌ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ತ-ಕ್ತವತುಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಯಭಾ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇಟ್ಟಿಗೆ ನಿಜೇಧವು ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೂ, ಗ್ರಹಿತ ಸ್ಯಭಿತಸ್ತಭಿತ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಭಿತ ಎಂಬ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಬರುತ್ತೆ, ಜಸ್‌ಗೆ ಅಸುಕ್ ಆಗಮ.

ಅರಭೇ—ರಥ ರಾಭಸ್ಯೇ ಧಾತು. ಆಜ್‌ಪೂರ್ವಕವಾದ ಇದರ ಮುಂದೆ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್, ಗತಿಕಾರಕೋ—, ಎಂದು ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ, ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತೇ ಆದೇಶ ||೨||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಮಾನೇ ಅಹನ್ತ್ರಿರವದ್ಯಗೋಹನಾ ತ್ರಿರದ್ಯ ಯಜ್ಜಂ ಮಧುನಾ
ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |
ತ್ರಿವಾಜವತೀರಿಷೋ ಅತ್ತಿನಾ ಯುವಂ ದೋಷಾ ಅಸ್ಮಭ್ಯಮು-
ಷಸತ್ಪ ಸಿನ್ವತಂ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಮಾನೇ | ಅಹನ್ | ತ್ರಿಃ | ಅವದ್ಯ | ಗೋಹನಾ | ತ್ರಿಃ | ಅದ್ಯ |
ಯಜ್ಜಂ | ಮಧುನಾ | ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ ||
ತ್ರಿಃ | ವಾಜ | ವತೀಃ | ಇಷಃ | ಅತ್ತಿನಾ | ಯುವಂ | ದೋಷಾಃ | ಅಸ್ಮ-
ಭ್ಯಂ | ಉಷಸಃ | ಚ | ಸಿನ್ವತಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಅಶ್ವಿನೌ ದೇವೌ ಯುವಂ ಯುವಾಮುಧೌ ಸಮಾನೇಶ್ವರೇಕಸ್ಮಿನ್ನನುಷ್ಠಾನೇ-
ದಿನೇ ತ್ರಿವದ್ಯಗೋಹನಾ ತ್ರಿವಾರಮನುಷ್ಠಾನೇಗತಾನಾಂ ದೋಷಾಣಾಂ ಸಂವರಣಕಾರಿಣೌ ಭವತಂ |
ಅದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಿನೇ ಯಜ್ಞಂ ಯಜ್ಞಗತಂ ಹವಿರ್ಮಧುನಾ ಮಧುರರಸೇನ ತ್ರಿರ್ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ | ತ್ರಿವಾರಂ
ಸಿಂಚತಂ | ಕಿಂಚ ದೋಷಾ ಉಷಸಕ್ಶ ರಾತ್ರೀರ್ದಿವಸಾಂಕ್ಶ ರಾತ್ರಿಷು ದಿವಸೇಷು ನೈರಂತರ್ಯಣ
ನಾಜವತೇರ್ಬಲಕಾರಿಣೇರಿಸೋಶ್ವನ್ನಾನ್ಯಸ್ಯಧ್ಯಂ ಪಿಸ್ತತಂ | ಸಿಂಚತಂ | ಪ್ರಯಜ್ಞತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅಹನ್ || ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅವದ್ಯಗೋಹನಾ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ |
ಅವದ್ಯಸ್ಯ ಗುಹಯಿತಾರೌ ನಂದ್ಯಾದಿತ್ಯಾಭ್ಯುಃ | ಊದುಪಧಾಯಾ ಗೋಹಃ | ಪಾ. ೬-೪-೯೯ | ಇತಿ
ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ಊತ್ಸ್ರಾಭಾವಶ್ಯಾಂದಸಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ | ಮಿಹ ಸೇಚಿನೇ | ಸನ್ಯೇಕಾಚೇ ಉಪದೇಶೇಶ್ವನು-
ದಾತ್ವಾದಿತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹಲಂತಾಚ್ಚೇತಿ ಸನಃ ಕಿತ್ವಾಲ್ಪಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ದ್ವಿರ್ಭಾವಹಲಾದಿ-
ಶೇಷೌ | ಧತ್ತಕತ್ಪಷತ್ಪಾನಿ | ನಾಜವತೀಃ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಬಾರ್ಷ | ಪಿಸ್ತತಂ ಪಿವ ಮಿವಿ ಚಿವಿ
ಸೇಚಿನೇ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಮುಮ್ | ಕರ್ತರಿ ತರ್ಷ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಅಶ್ವಿನಾ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ— ನೀವು | ಸಮಾನೇ ಅಹರ್— ಒಂದೇ ದಿನ
ವಲ್ಲಿ | ತ್ರಿಃ ಅವದ್ಯಾಗೋಹನಾ— ಮೂರಾವೃತ್ತಿ (ನಮ್ಮ) ದೋಷಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವವರಾಗಿ | ಅದ್ಯ—
ಇಂದು | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಮಧುನಾ—ಸೋಮರಸದಿಂದ | ತ್ರಿಃ ಮಿಮಿ-
ಕ್ಷತಂ— ಮೂರುಸಲ ಸೇವನೆಮಾಡಿ. (ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ) | ದೋಷಾ— ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ | ಉಷಸಕ್ಶ— ಹಗ-
ಲಲ್ಲೂ ಕೂಡ | ಅಸ್ಯಧ್ಯಂ— ನಮಗೆ | ನಾಜವತೀಃ— ಪುಷ್ಟಿಕರನಾವ | ಇಷಃ— ಅನ್ನಗಳನ್ನು |
ಪಿಸ್ತತಂ— ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ದೊಡ್ಡವನಷ್ಟುಳ್ಳವರು. ಒಂದೇದಿನ ಮೂರುಸಲ ಮಾಡಿದ ನಮ್ಮ ತಪ್ಪು
ಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರದೆ ಮರೆಸಿ. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮೂರುಸಲ ಮಧುರಸದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿ, ಇವು
ಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲೂ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸವೃದ್ಧವಾಗಿ ಕೊಡಿ.

English translation

Thrice on the same day you forgive the faults of the worshippers ;
thrice this day you sprinkle our sacrifice with honey ; O Aswins, thrice give
us nourishing foods every night and every day.

|| ಏಕೇದ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸಮಾನೇ ಅಹನ್—ಪೂರ್ತಾ ದಿನ, whole day ನಾವು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಒಂದು ಪೂರ್ತಾದಿನದಲ್ಲಿ.

ತ್ರಿವಂದ್ಯಗೋಪನಾ—ತ್ರಿವಾರಮನುಷ್ಯಾನೇಗತಾನಾಂದಿಸೇಷಾಣಾಂ ಸಂವರಣಕಾರಿಣೌ ಭವತೇ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಲೋಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ನ್ಯೂನಾತಿಕ್ರಗಳಲ್ಲದೆ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಜ್ಞಂ ಮಧುನಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತೇಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಧುವಿನಿಂದ ಸೇಚನೆಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ವಾಜವತೀಃ ಇಷೇ—ವಾಜವತೀರ್ಬಲಕಾರಿಣೀರಿಷೋಽನ್ಯಾನ್. ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನ, ಇವನೆಂದರೂ ಅನ್ನ, ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಾಜವತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲಕಾರಿಣೀ ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಟಿಪ್ರದವಾದ nourishing ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪಿಪ್ಪತೇಂ—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸಿಂಚತೇಂ | ನಮಗೆ ಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೋಷಾ, ಉಷಸೇ—ದೋಷಾ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯು. ಉಷಸೇ—ಬೆಳಕಾಗಿರುವ ಉಪಕಾಲ ಎಂದರೆ ಹಗಲು. ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಹನ್—ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕ ವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂದು ಲುಕ್.

ಅವದ್ಯಗೋಪನಾ— ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಸಂವರಣ ಎಂದರೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅವದ್ಯ ಎಂದರೆ ದೋಷ, ಅವದ್ಯಸ್ಯ ಗುಹಯಿತಾರೌ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ನನ್ನಿಗ್ರಹಿ—, ಎಂದು ನನ್ನಾತ್ಮದಿವಕ್ಷಣವಾದ ಲ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಗಿ ಅನಾದೇಶ, ಅವದ್ಯ ಗುಹ+ಅನ, ಊದುಸಧಾಯಾ ಗೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೯) ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಹ ಧಾತುವಿನ ಉಪಘೆಗೆ ಊಕಾರ ಬರುತ್ತಿ ಎಂಬ ಊಕಾರಾದೇಶವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿವಚನಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ,

ಮಿಮಿಕ್ಷತೇಂ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು, ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಏಕಾಚ ಉಪದೇಶೇಽನುಮಾತ್ಯಾತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೦) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಯವೂ, ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾತ್ಯವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸನ್‌ಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಹಲನ್ತಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ.

೧-೨-೧೦) ಅಂತ ಶಬ್ದ ಸಮಾಪಾರ್ಥಕ, ಹಲ್ ಎಂಬುದು ಉಪ್ಪಪಂಚಮ್ಯಂತ, ಇಕ್ಕೆಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿ
ಗಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸನ್ ಕಿತ್ ಆಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ವಿ ತಿಚೆ ಎಂದು
ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವೇಧ. ಸನ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೯) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಮಿಹ್+ಮಿಹ್+ಸ ಹಲಾದೀಶೇಷಃ ಎಂದು
ಪ್ರಥಮ ಹೆಕಾರಲೋಪ, ಹೋಧಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಎಂದು ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ, ಪಥೋಣಕಸ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೨-೪೧) ಎಂದು ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ, ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಸಕಾರ, ಮಿಮಿಕ್ಸೆಂದಾಯಿತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನ, ತಮ್ ಆದೇಶ.

ವಾಜವತೀಃ—ವಾಜ ಎಂದರೆ ಬಲ, ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಮತುಸ್ ಎಂದು ಮಹುಸ್, ಮಾದುಪ-
ಧಾಯಾಕ್ಷ ಮತೋವೋಽಯವಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಮನರ್ಣಾಂತ, ಅವರ್ಣಾಂತ, ಮನರ್ಣೋ
ಪಧಕ, ಆಧವಾ ಅವರ್ಣೋಪಧಕವಾದ ಯವಾದಿಭಿನ್ನಶಬ್ದದ ಮುಂದಿರುವ ಮತುಸ್ತಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ
ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ಮತುಸ್ ಉಗಿತ, ಉಗಿತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಗದನ್ನ
ವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಷೇವ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಷೇವ್.

ಪಿನ್ನತಮ್—ಪಿವ ಸೇಚನೇ ಇದಿತ್, ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೧-೫೨) ಇದಿತ್ ಆದ
ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮ್ ಆಗಮ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನುಮಾಗಮ ಲೋಟ್, ಧನ್, ಲಪ್ಪದ್ವಾನ, ತಮ್ ಆದೇಶ ಕರ್ದರಿ
ಶನ್ ಎಂದು ಕನ್ ವಿಕರಣ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾತಂ ತ್ರಿರನುವ್ರತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಪ್ರಾಷ್ಟೇ

ತ್ರೇಧೇವ ಶಿಕ್ಷತಂ |

ತ್ರಿರ್ನಾನ್ದ್ಯಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿಃ ಪೃಕ್ಷೋ ಅಸ್ಮೀ

ಅಕ್ಷರೇವ ಪಿನ್ನತಂ || ೪ ||

|| ಪವಿಣಾಃ ||

ತ್ರಿಃ | ವರ್ತಿಃ || ಯಾತಂ | ತ್ರಿಃ | ಅನು ೮ ವ್ರತೇ | ಜನೇ | ತ್ರಿಃ | ಸುಪ್ರ ೮ -

ಅನ್ಯೇ | ತ್ರೇಧಾ ೮ ಇವ | ಶಿಕ್ಷತಂ |

ತ್ರಿಃ | ನಾನ್ದ್ಯಂ | ವಹತಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ಯುವಂ | ತ್ರಿಃ | ಪೃಕ್ಷಃ | ಅಸ್ಮೇ

ಇತಿ | ಅಕ್ಷರಾ ೮ ಇವ | ಸಿನ್ವತಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ಥಂ | ಅಸ್ಮದೀಯವರ್ತನಸಾಧನಂ ಗೃಹಂ ತ್ರಿಯಾರ್ಥಂ | ತ್ರಿವಾರಂ ಪ್ರಾಪ್ನುತಂ | ತಥಾಸುವ್ರತೇಽಸ್ಮದನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರಯುಕ್ತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಯಾರ್ಥಂ | ತ್ರಿವಾರಂ ತದನುಗೃಹಾಯ ಗಚ್ಛತಂ | ತ್ರಿಃ ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ ತ್ರಿವಾರಂ ಸುಪ್ಪ್ರ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಭವದ್ವ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಣೀಯೇ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾಸ್ಮಾನ್ ಶ್ರೇಧೇವ ತ್ರಿಭಿರೇವ ಪ್ರಕಾರೈಃ ಶಿಕ್ಷತಂ | ಪುನಃಪುನರನು-
ಷ್ಠಾನಮುಪದೇಷ್ಟವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ನಾಂದ್ಯಂ ನಂದನೀಯಂ ಸಂತೋಷಕರಂ ಫಲಂ ತ್ರಿವರ್ತಂ | ಪ್ರಾಪಯತಂ | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಸು ಪೃಕ್ಷೋಽನ್ಯಂ ತ್ರಿಃ ಸಿನ್ವತಂ | ತ್ರಿವಾರಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಅಕ್ಷರೇವ | ಅಕ್ಷರಾಣ್ಯುಧಕಾನಿ ಅಕ್ಷರಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಣಾತ್ | ಕಾನಿ ಪರ್ಷನ್ಯೋ ಯಥಾ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ || ವರ್ತಿಃ | ವರ್ತತೇಽತ್ರೇತಿ ವರ್ತಿಗೃಹಂ | ದ್ವಿಪಿ-
ಷಿರುಹಿವೃತೀತ್ಯಾದೀನಾ | ಉ.೪-೧೦೮ | ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಸ್ಯ ಸುಅದೇಶಃ | ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ | ಉಪಸರ್ಗದ್ವಯೋಪಸ್ಯವ್ಯಾಪವತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಣ್ಯತ್ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂ-
ರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯೇ ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯುಭಾವಃ | ಶಿಕ್ಷೃರಿತಮಿತಿ ಸ್ಮರಿತತ್ವಂ | ಶಿಕ್ಷತಂ | ಶಿಕ್ಷ ಏದ್ಯೋ-
ಪಾದಾನೇ | ನಾಂದ್ಯಂ | ಣ್ಯದಂತಃ | ಪೃಕ್ಷಃ | ಪೃಚ್ಛೇ ಸಂಪರ್ಕೇ | ಅಸುನಿ ಸುಡಾಗಮಃ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶೇ ಅದೇಶಃ | ಅಕ್ಷರಾ ಇವ | ಅಶ್ನುವತೇ ವ್ಯಾಪ್ನುಂತೀತ್ಯಕ್ಷರಾಣ್ಯುಧಕಾನಿ | ಟೀಕಾಧಿಕಃ ಕ್ಷರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶೇರ್ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ—ಅಲ್ಪ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವು | ತ್ರಿಃ—ಮೂರು ಸಲ | ವರ್ತಿಃ—ನಮ್ಮ ನನಗೆ | ಯಾತಂ—ದಯಮಾಡಿ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಅನುವ್ರತೇ—ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವ | ಜನೇ—ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಅದರ ಮನಗೂ) | ತ್ರಿಃ ಯಾತಂ—ಮೂರು ಸಲ ದಯಮಾಡಿ | ತ್ರಿಃ—ಮೂರು ಸಲ |

ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ—ರಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ ನಮಗೆ | ತ್ರೇಧೇವ—ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ | ಶಿಕ್ಷಿತಂ—
(ಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಉಪದೇಶಮಾಡಿ | ನಾಂದ್ಯಂ—ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಫಲವನ್ನು | ತ್ರಿ ವಹತಂ—ಮೂರು ಸಲ
ತಂದುಕೊಡಿ | ಅಕ್ಷರಾ ಇವ—(ಪರ್ಜನ್ಯನು) ಉದಕಗಳಂತೆ | ಅಸ್ಮೀ—ನಮಗೆ | ಪೃಕ್ಷೇ—ಅನ್ನವನ್ನು
ತ್ರಿ—ಮೂರು ಸಲ | ಸಿನ್ನತಂ—ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮೂರುಸಲ ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವವರ
ಮನೆಗೆ ದಯಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ನಾವು ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರು. ಅಂತಹ ನಮಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ
ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ. ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಹ ದಿನಕ್ಕೆ ಮೂರುಸಲ ಕೊಡಿ.

English Translation

O Aswins, thrice visit our house and persons who are well disposed towards us ; thrice repair to him who deserves your protection and instruct us in three-fold knowledge ; thrice grant us rewards which please us ; thrice bestow upon us food as the unceasing streams of water (rain)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅನುವ್ರತೇ ಜನೇ—ಅಪ್ಪದನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರಯುಕ್ತೆ ಜನೇ | ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ
ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಜನರಲ್ಲಿ ; ನಮ್ಮ ಹಿತೈಷಿಗಳಲ್ಲಿ.

ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ—ಸುಷ್ಟು ಭವದ್ಭ್ರಾಂ ರಕ್ಷಣೇಯೇ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ
ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರಾದ ಜನರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತ್ರೇಧೇವ ಶಿಕ್ಷಿತಂ—ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಯಾವುದು ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹಾಸ್ವದ
ವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಾಯಾ, ವಾಚಾ, ಮನಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ನಾಂದ್ಯಂ—ನಂದನೀಯಂ. ಹರ್ಷಪ್ರದಂ | ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ.
ನಮಗೆ ಅಪತ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವು ದೊರೆತಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದು ಸಹಜವು.

ವಹತಂ—ಪ್ರಾಪಯತಂ—ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡಿ.

ಪೃಕ್ಷೇ—ಅನ್ನವು, ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇವುಗಳೆಂಬ ಅನ್ನವಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಕ್ಷಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಕ್ಷವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು, ಆಹಾರವು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಕ್ಷರೇವ ಪಿನ್ನತಂ—ಉದಕಮಿವ ಸಿಂಚಿತಂ | ಅಣಾ, ಕ್ಷೋದಃ ಮೊದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅಕ್ಷರೇವ ಎಂದರೆ ನೀರಿನಂತೆ, ಮಳೆಯಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ತಸ್ಯಾಃ ಸಮುದ್ರಾ ಅಧಿ ವಿಕ್ಷರಂತಿ ತೇನ ಜೀವಂತಿ ಪ್ರದಿಶಕ್ವತಸಃ |

ತತಃ ಕ್ಷರತೈಕ್ಷರಂ ತದ್ವಿಶ್ವಮುಪ ಜೀವಂತಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೨)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕು ಅಕ್ಷರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷರತಿ ಅಕ್ಷರಂ ತದ್ವಿಶ್ವಮುಪಜೀವಂತಿ—(ಮೇಘಾಃ) ಉದಕಂ ವರ್ಷಂತಿ ತೇನ ಉದಕೇನ ವಿಶ್ವಂ ಭೂತಜಾತಂ ಉಪಜೀವಂತಿ || ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳು ಉದಕವನ್ನು ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಯ್ಯುವವು—ಆ ಉದಕದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವೂ (ಸಸ್ಯವರ್ಗವೂ ಸಹ) ಜೀವಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಯ್ಯುವ ಉದಕವು ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವೂ, ಸಂತೋಷಪ್ರದವೂ ಆಗಿರುವುದು. ಅದರಂತೆ ನಮಗೆ ಸಂತೋಷ ಪ್ರದವಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಪಿನ್ನತಂ—ಸಿಂಚಿತಂ, ಯಚ್ಚೈತಂ—ಕೊಡಿ, ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವರ್ತಿಸ್—ವ್ಯತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು, ವರ್ತತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ (ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುವನು) ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಹೃ ಪಿಷಿ ರುಹಿವ್ಯತಿ ವಿದಿಚಿಡಿ ಕೀರ್ತಿರ್ಭ್ಯಕ್ತೃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೪) ಹೃಷಾ ಹರಣೇ, ಪಿಷ್ಠ್ಯ ಸಂಚೋರ್ಣೇ, ರುಹ ಬೀಜ ಜನನಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಚ, ವ್ಯತು ವರ್ತನೇ, ವಿದ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಛಿದಿರ್ ದ್ವೈಧೀಕರಣೇ, ಕ್ಷಾತ ಸಂಶೃಂಭೇ ಈ ಏಕ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಇನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೫)** ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಕ, ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಕ್ಷರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಮನ್ನದಲ್ಲ ವರ್ತಿಸ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ಏವಂಚ ಇಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರಲಾರದು. ಇನ್ ಬಂದರೆ ಸ್ವರ ಸಂಖೋಗದು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಟುಳ್ಳ ಹಗ್ಗದ ಗತಿ ಬಂತು (ಸೇಯಮುಫಯತಃ ಪಾಶಾರಜ್ಜುಃ) ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ವರ್ತಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಆಕೃತಿಗಣವಾದ ಉಚ್ಚಾರಿಯಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚಾರಿದೀನಾಂಚೆ (ವಾ.ಸೂ. ೬-೧೧೬೦) ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. **ಯಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥೇನ ವ್ಯಖ್ಯತೇ ಹರೀ—**(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹರೀ ಎಂಬುದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹೃ ಪಿಷಿರುಹಿ—, ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವೇದಧಾತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಏವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—**, ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಅಮಾಗೆ ಸು ಆದೀಶ

ಸುಪ್ರಾನ್ವೇ—ಸು, ಪ್ರ, ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ **ಬುಹಲೋಽಙ್ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಮನರ್ಥಾಂತ, ಅಥವಾ ವ್ಯಂಜನಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಛಾಂದ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಙ್ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕರ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಙ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸುಪ್ರ+ಅವ್+ಯ.** **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧೬) ಇತ್ ಠತ್ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾಪಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. **ಅ-ವಿ-ಛಿ**ಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಸಂಕ್ಷೆಯು ವೃದ್ಧಿರಾವ್ಯೆಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧) ಎಂದು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ವೃದ್ಧಿಸಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮುನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದು ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಿಧಿಯಾಗುತ್ತೆ. **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿ ರನಿತ್ಯಃ** (ಪರಿಭಾಷಾ) ಎಂದು ಇದು ಅನಿತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ವಿನಚಿ ಬಿಡಿ**ಸುವಾಗ **ಅವ್ಯೇ** ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಅವ್ಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. **ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘ, ಸುಪ್ರಾವ್ಯ-ಸಪ್ರವ್ಯೇಕವಚನ. ತಿತ್ಸ್ಮರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂದು ಸುಪ್ರಾವ್ಯ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಸ್ವರಿತ.

ತಿತ್ಸ್ಮತಮ್—ತಿತ್ಸ್ಮ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ, ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಛಾ, ಲಙ್ಕದ್ವಾನ ತಮ್ ಆದೀಶ.

ನಾನ್ವೈಮ್—ಟು ನದಿಸಮೃದ್ಧೌ, ಇದಿತ್, ನುಮ್ ಆಗಮ, ಹಲಂತವಾದ್ದರಿಂದ ಙ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಛಾಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಯತ್ ಸ್ವರಿತ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಛಾಂದಸ.

ಪೈಪ್ತಃ—ಪೈಪ್ತೇ ಸಂಪರ್ಕೇ ಧಾತು. **ಸರ್ದಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್** ಎಂದು ಅಸುನ್, ಇದಕ್ಕೆ ಸುಡಾಗಮವು ಛಾಂದಸ, **ಪೈಪ್ತ+ಸನ್, ಜೋಃಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂದು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ. **ಆದೀಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ. **ಪೈಪ್ತನ್ ದ್ವಿತೀಯೇಕವಚನಕ್ಕೆ ಲುಕ್** ರುತ್ಸ್ಮ-ವಿವರ್ಗ.

ಅಸ್ಮೇ—ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸಪ್ರಮಿ ಬಹುವಚನ ಸುಪ್. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—**, (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೩೯) ಎಂದು ಸುಪ್ ಗೆ ಶೀ ಆದೀಶ. **ಅಸ್ಮದ್+ಏ, ಶೇಷೇಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೦) ಎಂದು ಟಿಲೋಪ ಉದಾತ್ತವಿನ್ಯತ್ಪ್ರರದಿಂದ ಏ ಉದಾತ್ತ, ಅಂತ್ಯಲೋಪಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮ+ಏ, ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪರರೂಪ, ಏಕಾದೀಶಪ್ರರ.

ಅಕ್ಷರಾ ಇಮ—ಅಶೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಧಾತು, ಅಶ್ಚುನ್ವಿ=ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ವಂತಿ (ಸಮಪ್ರವನ್ನೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಸುವು) ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಅಕ್ಷರಾಣಿ ಎಂದರೆ ನೀರು. ಅಶ್ಚ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಟಿಣಾದಿಕ ಕ್ಷರ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಶ್ಚ+ಸರ, **ವೃಕ್ತ....ಛಶಾಂಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೬) ಎಂದು ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ, **ಷಡ್ಲೋಃ ಕಸ್ತಿ** ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ, ಪಕ್ಷ ಅಕ್ಷರ, ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ, **ಜಪ್ಯಸೋಶ್ಚಿಃ** ಎಂದು ಜಸ ಗೆ ಶಿ ಆದೀಶ. **ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂದು ಶಿ ಗೆ ಲೋಪ, **ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಘುಲಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮ ಸರ್ದನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಶಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂದು ದೀರ್ಘ, ನಕಾರಲೋಪ, ಇವಶಬ್ದಮೊಂದಿಗೆ ನಿತ್ಯಸಮಾಸ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿನೋರೈ ರಯಿಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿದೇವತಾತಾ

ತ್ರಿರುತಾವತಃ ಧಿಯಃ |

ತ್ರೀ ಸೌಭಗತ್ವಂ ತ್ರಿರುತ ಶ್ರವಾಂಸಿ ನಸ್ಮಿತ್ಯಂ ವಾಂ ಸೂರೇ ದುಹಿ-

ತಾ ರುಹದ್ರಥಂ || ೫ ||

|| ಪವಪಾಠಃ ||

ತ್ರೀ | ನಃ | ರಯಿಂ | ವಹತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಯುವಂ | ತ್ರೀ | ದೇವತಾ -
ತಾತಾ | ತ್ರೀ | ಉತ | ಅವತಂ | ಧಿಯಃ |

ತ್ರೀ | ಸೌಭಗತ್ವಂ | ತ್ರೀ | ಉತ | ಶ್ರವಾಂಸಿ | ನಃ | ತ್ರಿಸ್ತಂ |
ವಾಂ | ಸೂರೇ | ದುಹಿತಾ | ಆ | ರುಹತ್ | ರಥಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಯಿಂ ಧನಂ ತ್ರಿವಹತಂ | ತ್ರಿವಾರಂ ಪ್ರಾಪಯತಂ | ದೇವತಾತಾ ದೇವತಾತೌ ದೇವ್ಯಯುಕ್ತೇ ಕರ್ಮಣಿ ತ್ರಿಸ್ತ್ರಿವಾರಮಾಗಚ್ಛತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ಧಿಯೋಽಸ್ಮದ್ಬುದ್ಧಿಸ್ತ್ರಿವಾರಂ ರಕ್ಷತಂ | ಸೌಭಗತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ತ್ರಿವಹತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಉತಾಪಿ ಚ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯನ್ನಾಪಿ ನೋಽಸ್ಮತ್ಯಂ ತ್ರಿವಹತಂ | ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ ತ್ರಿಷ್ಠಂ ಚಕ್ರತ್ರಯೇಽವಸ್ಥಿತಂ ರಥಂ ಸೂರೇ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಪುತ್ರೀ | ದುಹಿತಾ ದುಹಿತಾ ದೂರೇ ಹಿತಾ | ನಿ. ೩-೩ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಸಾರೂಢವತಿ || ದೇವತಾತಾ | ಸರ್ವದೇವಾಕ್ರಾಂತಿಲ್ | ಪಾ. ೪-೪-೧೪೦ | ಇತಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕಸ್ತಾಂತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತೇನ ದೇವತಾತಿಶಬ್ದೇನ ದೇವಸಂಬಂಧೋ ಯಜ್ಞೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ದೇವತಾತಾ ಮಮ ಇತಿ ತನ್ನಮನುಸು ಪತಿತತ್ಪಾಠ್ | ಲಿತಿಶಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಯನ್ವರ್ಗಸ್ಯೋಪಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುರುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ದಾದೇಶಃ | ತ್ರಿಷ್ಠಂ | ತ್ರಿಷು ಚಕ್ರೇಷು ತಿಷ್ಠಂತಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಠಃ | ಸುಹಿ ಸ್ಯಃ |

ಪಾ. ೩೨೪ | ಇತಿ ಕಃ | ಅಂಜಾಂಜೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩೨೫ | ಸಕಾರಸ್ಯ ಪತ್ರಂ | ಸೂರೇ | ಪೂ
ಪ್ರೇರಣೇ | ಸುಸೂಧಾಗ್ನಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ | ಉ. ೪೨೫ | ಇತಿ ಕ್ರನ್ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾಃ |
ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಆ ರುಹತ್ | ಕೃಮ್ವದ್ಯರುಹಿಭ್ಯಕ್ತಂದಸಿ | ಪಾ. ೩೦೫ | ಇತಿ ಚ್ಚೇರಣಾದೇಶಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವು | ನಃ—ನಮಗೆ | ರಯಿಂ—ವಿಶ್ವಯವನ್ನು |
ತ್ರಿಃ ವಹತಂ—ಮೂರು ಸಲ ಒದಗಿಸಿ | ದೇವತಾತಾ—ದೇವತೋದ್ದೇಶಕನಾದ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ |
ತ್ರಿಃ (ಆಗಚ್ಚತಂ)—ಮೂರು ಸಲ ದಯಮಾಡಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಧಿಯಃ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು | ತ್ರಿಃ
(ರಕ್ಷತಂ)—ಮೂರು ಸಲ ಕಾಪಾಡಿ | ಸೌಭಗತ್ವಂ—ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು | ತ್ರಿಃ (ವಹತಂ)—ಮೂರು ಸಲ
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಶ್ರವಾಂಸಿ—ಅನ್ವವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ತ್ರಿಃ (ವಹತಂ)—ಮೂರು ಸಲ
ಒದಗಿಸಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ತ್ರಿಷ್ಠಂ—ಮೂರು ಗಾರಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಸೂರೇ—
ಸೂರ್ಯನ | ದುಹಿತಾ—ಮಗಳು | ಆ ರುಹತ್—ಹತ್ತಿದ್ದಾಳೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮೂರು ಚಕ್ರದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಿಮ್ಮ
ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು ಹತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. (ಆ ಸಂಕೀರ್ಷದಿಂದ) ನಮಗೆ ಮೂರು ಸಲ ವಿಶ್ವರೈವನ್ನೂ,
ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ನಾವು ನೆರವೇರಿರುವ ದೇವತೋದ್ದೇಶನಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ದಯ
ಮಾಡಿ, ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ. ನಮಗೆ ಮೂರು ಸಲ ಅನ್ವವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ.

English Translation

O Aswins, thrice bestow upon us riches; thrice approach our divine
rite; thrice protect our intellects; thrice grant us prosperity and thrice
food; the daughter of the Sun has ascended your three-wheeled car.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ರಿಷ್ಠಂ—ತ್ರಿಷು ಚಕ್ರೇಷು ತಿಷ್ಠತಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಠಃ | ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿರುವ ರಥ.

ಸೂರೇ ದುಹಿತಾ—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪುತ್ರೀ | ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಾದೇವಿ ಅಥವಾ
ಸಾವಿತ್ರೀ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮಿನ್—

ಮಹಿತಾ | ದುರ್ಹಿತಾ ದೂರೇ ಹಿತಾ ದೋಗ್ಧೋರ್ವಾ || (ಏ. ೩.೪) ಎಂಸು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ—
ದುರ್ಹಿತಾ, ಸಾ ಹಿ ಯತ್ರೈವ ದೀಯತೇ ತತ್ರೈವ ದುರ್ಹಿತಾ ಭವತಿ | ದೂರೇ ಸತೀ ಸಾ ಪಿತುಃ ಹಿತಾ
ಸಘ್ಯಾ ಭವತೀತಿ ಮಹಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ದೋಗ್ಧೋರ್ವಾ ಸಾ ಹಿ ನಿತ್ಯಮೇವ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ದ್ರವ್ಯಂ
ದೋಗ್ಧಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪರತ್ವಾತ್—ದುಹಿತಾ ಎಂದರೆ ಮಗಳು, ಪುತ್ರೀ ಎಂದು. ಕನ್ಯೆಯು ಪತಿಮ ಗೃಹದಲ್ಲಿ
ವಾಸನಾಡುವಾಗ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದುರ್ಹಿತಾ ಅಥವಾ ದುಹಿತಾ
ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವಳು. ಅಥವಾ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪತಿಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡುವ
ಳಾದ್ದರಿಂದ ದೂರೇ+ಹಿತಾ=ದೂರದಲ್ಲಿರುವವಳು ಎಂದು ಪುತ್ರಿಗೆ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಆನೇಕವೇಳೆ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ (ಆನೇಕವೇಳೆ ಬಲವಂತಪಡಿಸಿ) ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪತಿಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರಿಗೆ
ದುಹಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು—ಎಂದು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮಹಿತಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆನಾಡಿರುವರು.

ಸೂರೇ ಮಹಿತಾ ರುಹದ್ರಥಂ—ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತಳು
ಎಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ೨ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು
ನೋಡಿ. ಮತ್ತು—

ಯುವೋ ರಥಂ ಮಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಹ ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾವ್ಯಣೀತ |
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೩)

ಆ ವಾಂ ರಥಂ ಯುವತಿ ಸ್ತಿಸ್ತದತ್ರ ಜುಷ್ಟಿಸ್ತ ನರಾ ಮಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೫)

ಆ ಯದ್ವಾಂ ಸೂರ್ಯ ರಥಂ ತಿಸ್ತದ್ರಥುಷ್ಯದಂ ಸದಾ |
(ಮ. ಸಂ. ೫-೭೩-೫)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.
ನಿಕಂದರೆ ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವನಾಡಿಕೊಂಡರೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಹೇಳಿರುವುದು.
ಆದ್ದರಿಂದ ತಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು
ತಮ್ಮ ಗೃಹಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ದೇವತಾಶಾ—ಸರ್ವದೇವತಾಶಾತಿಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಸರ್ವದೇವ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ
ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ದೇವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವತಾಶಾತಿ, ದೇವತಾಶಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ದೇವತೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯು ಸಂಬಂಧ ಇರುವ ಯಾಗವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಪದದಿಂದ ದೋಷಿತ
ವಾಗುತ್ತಿ. ಯಾಸ್ಯದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಗನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಶಾ ಮುಖೀ (ಏ. ೩-೧೭-೧೦) ಎಂದು
ಈ ಪದವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವರು ಲಿತಿ (ಪಾ. ೬-೧-೧೯೩) ಲಕಾರೇತ್ಯವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವವರ್ಣವು

ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ನ ಉದಾತ್ತ. ದೇವತಾತಿ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಐ ಪೃತ್ಯಯ, ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂದು ಐಗೆ ಡಾ ಆದೇಶ, ಡಿತ್ಕರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.

ತ್ರಿಷ್ಯಮ್—ತ್ರಿಷು ತಿಷ್ಯತಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಯಃ, ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ರಥ, ಪ್ಷಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು, ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. **ನಿಮಿಶ್ಚಾಪಾಯೀ**—, ಎಂದು ಪ್ಪುತ್ಪನಿವೃತ್ತಿ. ಸ್ವಾ ಎಂದಿದೆ, ಸುಪಿಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪) ಸುಪಿ-ಸ್ಥಃ ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿರುವರು. **ಕೃತ್ರಿಮಾಕೃತ್ರಿಮಯೋಃ ಕೃತ್ರಿಮ-ಸ್ಯೈವಗೃಹಣಂ** ಸ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸಂಕೇತವಾದದ್ದು ಕೃತ್ರಿಮ, ತದ್ವಿನ್ಯವಾದದ್ದು ಅಕೃತ್ರಿಮ ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಗೃಹಣ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಕೃತ್ರಿಮಕ್ಕೆ ಗೃಹಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯ ಅರ್ಥ. ಸುಪ್ ಎಂಬುವು ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುಚನ. ಪ್ರಥಮೈಕವಚನ ಸು ಮೊದಲು ಸುಪ್‌ನ ಪಕಾರದೊಂದಿಗೆ **ಆದಿರನ್ವೈಲನಸಹೇತಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೧) ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿದರೆ ಸುಪ್ ಎಂಬುವು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ, ಇದು ಪಾಠನಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಸಂಕೇತ, ಈಗ ಸುಪ್‌ಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದಕ್ಕೂ ಗೃಹಣ. **ಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೧) ಎಂದು ಅಧಿಕಾರ ಇದೆ. **ಕರ್ದರಿ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಏನಂತೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸುಪಿ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ, ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾದಾಗ ಸ್ವಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಪ್ರಕೃತ ಸುಪಿ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯದರಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕೃದಂತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ, ಆದರೆ ಸುಪ್‌ಗೆ ಉಚ್ಚಾರ ಬರುತ್ತೆ. **ತ್ರಿ+ಸ್ವಾ+ಅ ಆತೋಲೋಪಇಟಿಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಲಕಾರಲೋಪ, ತ್ರಿ+ಸ್ವ ಈಗ ಅಮೃತ್ವ-ಗೋಭೂಮಿ ವನ್ಯಾಪದ್ವಿತ್ರಿ ಕುಶೇಕುಶಜ್ಜುಂಗಳು ಮಜ್ಜಾ ಪುಷ್ಪಾ ಪರಮೇ ಲರ್ಹಿದೀವ್ಯಗ್ನಿಭೃತ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಅಮೃ, ಅಮೃ-ಗೋ-ಭೂಮಿ, ವನ್ಯ, ಅಪ, ದ್ವಿ, ತ್ರಿ, ಕುಶೇ, ಕು, ಶಜ್ಜು, ಅಪ್ಪ, ಮಜ್ಜಾ, ಪುಷ್ಪಾ, ಪರಮೇ, ಲರ್ಹಿದೀ, ದಿವಿ, ಅಗ್ನಿ, ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಸ್ವಾ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಪ್ಪುನಾ ಪ್ಪುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪) ಎಂದು ಪ್ಪುತ್ಪದಿಂದ ತನರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣವಾದ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣ ಠಕಾರ. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಾಂತ.

ಸೂರೀ—ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ, ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ** ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಸುಸೂ ಧಾನ್ಯಧಿಭ್ಯಃ **ಕ್ರನ್** (ಉ.ಸೂ. ೨-೧೨೨) ಪುಷ್ ಅಭಿವನೇ, ಷೂ ಪ್ರೇರಣೇ, ಡುಧಾತ್ವಾ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಗೃಧ್ರು ಅಭಿಘಾಂಶ್ಚಯಾಂ, ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ರನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಷೂ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರನ್, ಸೂ+ರ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ನಿತ್ಯರ ಅದ್ಯದಾತ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸಪ್ತಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಛಾದವವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ.

ಆರುಹತ್—ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮನಿ ಪ್ರಾಧುರ್ಭಾವೇ ಚ ಧಾತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ಲುಪ್, ಅಡಾಗಮ, ಚ್ಚಿ ಲುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೩) ಎಂದು ಚ್ಚಿ. ಅರುಹ್+ಚ್ಚಿ ಲುಪ್, ತಿಪ್, ಇಕಾರಲೋಪ, ಕೃಮೃದ್ಭೂರು-ಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೯) ಶುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ, ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಶ್ಯಾಗೇ, ಧ್ವಾ ವಿದಾರಣೇ, ರುಹ ಬೀಜಜನ್ಮಾದೌ, ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪ್ ಆದೀಶ, ಅಪ್ ಉಪಸರ್ಗ, ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ಆರುಹತ್ ಎಂದಾಯಿತು, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆರುಹತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿನೋ ಅಶ್ವಿನಾ ದಿವ್ಯಾನಿ ಭೇಷಜಾ ತ್ರಿಃ ಪಾರ್ಥಿವಾನಿ ತ್ರಿರು
ದತ್ತಮಧ್ಯಃ ||

ಓಮಾನಂ ಶಂಯೋರ್ಮಮಕಾಯ ಸೂನವೇ ತ್ರಿಧಾತು ಶರ್ಮ
ವಹತಂ ಶುಭಸೃತೀ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿಃ | ನಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ದಿವ್ಯಾನಿ | ಭೇಷಜಾ | ತ್ರಿಃ | ಪಾರ್ಥಿವಾನಿ |

ತ್ರಿಃ | ಉಂ ಇತಿ | ದತ್ತಂ | ಅತ್ ಭ್ಯಃ |

ಓಮಾನಂ | ಶಂ ಯೋಃ | ಮಮಕಾಯ | ಸೂನವೇ | ತ್ರಿಧಾತು |

ಶರ್ಮ | ವಹತಂ | ಶುಭಃ | ಪತೀ ಇತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ! ಅತ್ತಿನಾ ನೋದ್ಯಸ್ವಭ್ಯಂ ದಿವ್ಯಾನಿ ದ್ಯುಲೋಕವರ್ತಿನಿ ಭೇಷಜಾ ಜೌಷಧಾನಿ ತ್ರಿದರ್ಶತ್ರಂ | ತಥಾ ಸಾರ್ಥಿವಾನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮುತ್ಸನ್ನಾನ್ಯೌಷಧಾನಿ ತ್ರಿದರ್ಶತ್ರಂ | ಅದ್ಯೈ ಉ ಅಂತರಿಕ್ಷಸಕಾಶಾದ್-
ಸ್ಯೌಷಧಾನಿ ತ್ರಿದರ್ಶತ್ರಂ | ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ ಅಪಃ ಪೃಥಿವೀ ಭೂರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಶಾತ್ | ಶಂಯೋರೇತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಪುತ್ರಸ್ಯ | ತೇ ಶಂಯುಂ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಮಬ್ಬುವನ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨.೬.೧೦.೧ | ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರಾತ್ | ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಮಿಮಾನಸಂ ಸುಖವಿಶೇಷಂ ಮಮಕಾಯ ಸೂನವೇ ಮದೀಯಾಯ ಪುತ್ರಾಯ ದತ್ತಂ | ಹೇ ಶುಭ್ರಸ್ತೀ ಶೋಭನಸ್ಯೌಷಧಜಾತಸ್ಯ ಪಾಲಕೌ ಯುವಾಂ ತ್ರಿಧಾತು ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಧಾತುತ್ರಯಶಮನ ವಿಷಯಂ ಸುಖಂ | ವಹತಂ ಸ್ರಾಪಯತಂ || ದಿವ್ಯಾನಿ | ದಂಡಾತಿತ್ಯಾದ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಾ. ೫.೧.೬೬ | ಭೇಷಜಾ | ಭಿಷಜ್ ಚಿಕಿತ್ಸಾಯಾಂ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಭಃ | ಶಂಯೋಃ | ಶಸುಲಾಪಶಮೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಶಮ್ | ಯು ಮಿತ್ರಣೇ | ಅಸ್ಯಾದ್ವಿಚ್ | ಕೃಮುತ್ರರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಃ | ತ್ರಿಧಾತು | ಸಿತನಿಗಮಿಸುಸಚ್ಯವಿಧಾಞ್ ಕೃತಿಭ್ಯಸ್ತುನ್ | ಉ. ೧.೨೦ | ಅದ್ಯೈಃ | ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಮಾನಂ | ಅವತೇರನೈ-
ಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈಶ್ಯಂತೆ ಇತಿ ಮನಿನಾ | ಜ್ವರತ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾಕಾರವಕಾರಯೋರೂಠ್ | ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ-
ಧಾತುಕಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣಃ | ಯದಿ ಜ್ವರತ್ರೇತ್ಯಾತುನಾಸೀಕ ಚ | ಸಾ. ೬.೪೨೦ | ಇತಿ ನಾನುವರ್ತತೇ ತರ್ಹಿ ಪೂರ್ವೇಣೈವ ಸೂತ್ರೇಣ ವಕಾರಸ್ಯ ಊದಾದೇಶೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಶುಭ್ರಸ್ತೀ | ಶುಭ್ರ ದೀಪ್ತಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಷಷ್ಠ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ತಂ | ಸುಖಾ-
ಮಂತ್ರೀ ಇತಿ ಶರಂಗವದ್ಯಾವಾತ್ ಷಷ್ಠ್ಯಾಮಂತ್ರೀತಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

[ಪ್ರತಿವಾರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ— ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಮಃ— ನಮಗೆ | ದಿವ್ಯಾನಿ— ದೇವಲೋಕೋತ್ಪನ್ನವಾದ | ಭೇಷಜಾಂ— ಔಷಧಿಗಳನ್ನು | ತ್ರಿಃ— ಮೂರುಸಲವೂ | ಸಾರ್ಥಿವಾನಿ— ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತವಾದ (ಔಷಧಿಗಳನ್ನು) | ತ್ರಿಃ— ಮೂರುಸಲವೂ | ಅದ್ಯೈಃ ಉ— ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ (ಔಷಧಿಗಳನ್ನು) | ತ್ರಿಃ— ಮೂರುಸಲವೂ | ದತ್ತಂ— ಕೊಡಿ | ಶಂಯೋಃ— (ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗನಾದ) ಶಂಯುವಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಓಮಾನಂ— ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು (ಸೌಖ್ಯವನ್ನು) | ಮಮಕಾಯ— ನನ್ನ | ಸೂನವೇ— ಮಗನಿಗೆ | ದತ್ತಂ— ಕೊಡಿ | ಶುಭ್ರಸ್ತೀ— ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಓಷಧಿಗಳ ಪಾಲಕರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿಧಾತು—ವಾತ. ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಧಾತುತ್ರಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಶಮ್— ಸುಖವನ್ನು | ವಹತಂ— ಕೊಡಿ. |

|| ಧಾರ್ವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮಂಗಳಕಾರಿಗಳಾದ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮಗೆ ದೇವಲೋಕ, ಪೃಥಿವೀಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಮೂರುಸಲ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ

ನಾದ ಶಯುವಿನ ಸುಖವನ್ನೇ ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ದಯವಾಲಿಸಿ. ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ವಾತುಕುಶ್ಲೇಷ್ವ ರೂಪಗಳಾದ ಧಾತು ತ್ರಯ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮದಲ್ಲಿಟ್ಟು ನಮಗೆ ಅದರೊಂದಾಗುವ ದೇಹಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Aswins, thrice grant us the medicaments of heaven and those of earth and those of sky ; give my son the prosperity of Samyu ; lords of bliss, preserve the well-being of the three humours of the body.

! ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು !

ಭೇಷಜಾ— ಔಷಧಾನಿ | ಔಷಧಗಳು. ಈ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಮಿಗಳೆಂಬ ಮೂರೂ ರೋಗಳಿಂದಲೂ ತಂದು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ತ್ರಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಒತ್ತಿಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (For the sake of emphasis) ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಅದ್ವೈತಿ— ಮೇಘೋದೇಕಪ್ರದೀಶೇಭೈಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾತ್ | ಅಂಬರಂ ವಿಯತ್ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಿಃ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಓಮಾನಂ— ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು. ಮು. ಸಂ. ೧-೨-೩. ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಓಮಾನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಯಾಸ್ಯರು ಓಮಾನಃ ಎಂದರೆ ಅವಿತಾರಃ-ರಕ್ಷಣೆಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೨-೪೦.) ಹೇಳಿರುವರು.

ತಂಯೋಃ— ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪುತ್ರನು. ಈ ಶಯುರ್ಬಾಹಸ್ವತ್ಯನೇಂಬುವನು ಮುಗ್ಧೀದದ ಓನೇ ಮಂಡಲದ ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೮. ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮುಖಿಯಾಗಿರುವನು. ಇವನು ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದವನು ಇವನಿಗೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾನಾಡಿದರೋ ಅಂತಹ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಖಿಯಾದ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತುತನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ತ್ರಿಧಾತು— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧಾತುಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾತುಕುಶ್ಲೇಷ್ವಧಾತುತ್ರಯಮನುವಿಷಯಂ ಎಂದರೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಾತುಕುಶ್ಲೇಷ್ವಗಳೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದೇಹಸಂಬಂಧವಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಸುಖವನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಧಾತು

ಗಲು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆರೋಗ್ಯವೆಂದೂ ಸಮಾನಾವಸ್ಥೆಯು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿ ಬರುವುದೆಂದೂ ವೈದ್ಯರ ಅಭಿಮತವು. ಆದುದರಿಂದ ದೈಹಿಕ ಆರೋಗ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ—

ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತಮ್ಯಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೮-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋರೂಪತ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟಂ ಎಂದೂ,

ಯೇನೋಪಮಾಥಃ ಸುಕೃತೋದುರೋಣಂ ತ್ರಿಧಾತುನಾ ಪತಃಭೋ ವರ್ನ ವರ್ಣ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೩-೧.)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಸ್ಥಾನೋಪೇತೇನ ಸುನರ್ಣರಜತಾಮ್ರ-ಧಾತುತ್ರಯೋಪೇತೇನ ವಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿನರ್ಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ತ್ರಿಧಾತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ತ್ರಿಧಾತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶುಭಸ್ವತೀ—ಶೋಭನಸೌಖ್ಯಪದಜಾತಸ್ಯ ಪಾಲಕೌ | ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧಿಗಳ ಪಾಲಕರು, ಅಧಿಪತಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. ಶುಭ ಎಂದರೆ ಶೋಭಕರವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಪತಿ ಎಂದರೆ ಪಾಲಕರು ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧಿಗಳ ಪಾಲಕರು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಿವ್ಯಾನಿ—ದಿವ್ಯಾ ದಿಭ್ಯೋ ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೧-೬೬) ದಿವ್ಯಾದಿಗಣಪರಿಶಬ್ದಪ್ರಕೃತಿಕ ದ್ವಿತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಅರ್ಹತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದಿನಮಹರ್ಹತೆ ಎಂದು ವಿನಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಭೇಷಜಾ—ಭಷಜ ಚಿಕಿತ್ಸಾಯಾಂ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಉಪಲಭ್ಯಮಾನವಾಗಿರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೮) ಸಂಕ್ಷೇಪಿತೋದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಕರಣ. ಅಧಿಕರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಲಶಕ್ವತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೮) ಎಂದು ಘಗೆ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಲೋಪ, ಭಷಜ+ಫ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಘಿತ್, ಚಿಜೋಃಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೭) ಘಿತ್ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇವು ಪರ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಚಕಾರಂಪಕಾರಗಳಿಗೆ ಕವರ್ಗ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜಗೆ ಗ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ, ಘಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಾರ ಬರುವುದೂ ಶ್ವಮಾದ್ಯ. ಇದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೊಪ್ಪಿದರೆ ಇದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು

ನವಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಭೇಷಂ ಜಯತಿ ಇತಿ ಭೇಷಜಂ, ಭೇಷಃ ಎಂದರೆ ರೋಗ. ರೋಗನನ್ನು ಜಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದರೆ ನಾಶನಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನ್ಯೇಷ್ಟಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦) ಇಲ್ಲಿ ಕೌಮುದಿಯಲ್ಲಿ "ಅಪಿ ಶಬ್ದಃ ಸರೋದಿಸಾಧಿವ್ಯಭಿಚಾರಾರ್ಥಃ ತೇನ ಧಾತ್ವಂತರಾಸಿ ಕಾರಣಾಂತರೇಷ್ಟಪಿ ಕ್ವಚಿತ್" ಎಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕನುಕಾರಕವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಜಿ ಜಿಯೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ, ಡಿತ್ವರಣದಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶನ್, ಜಪ್ತಸೋಶ್ವಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೦) ಎಂದು ತಿಲದೇಶ, ಭೇಷಜ+ಶಿ, ನುಮಾಗಮ, ಉಪಧಾದೀರ್ಘ, ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ತಿಲೋಪ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತ.

ಶಂಯೋಃ—ಶಂಯು ಎಂಬುದು ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು, ಇದು ಅಖಂಡ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. "ನಾಮ ಚ ಧಾತುಜಮಾಹ ನಿರುಕ್ತೇ ವ್ಯಾಕರಣೇ ಶಕಟಿಸ್ಯ ಚ ತೋಕಂ | ಯನ್ನ ಪದಾರ್ಥ ವಿಶೇಷಸಮುತ್ಥಂ ಪ್ರತ್ಯಯತಃ ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ತದೂತ್ಯಂ" ಎಂಬ ಶಾಕಟಾಯನರ ಮತದಂತೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಬಹುದು. ಕಮ ಉಪಶಮೇ ಧಾತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ವಿಚ್ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ, ಕ್ವಿಪ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಅನುನಾಸಿಕಸ್ಯ ಕ್ವಿಪ್ತುರೂಃಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಕ್ವಿಪ್ತಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಝಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಉಪಾಂತವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ ಧಾತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬಂದರೆ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ವಿತಿತುಕ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೧) ಎಂದು ತುಗಾಗನು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚ್ಛನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಬೇಕು. ಶಂ ಯತಿ ಇತಿ ಶಂಯುಃ, ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ಅವಯವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆ ಇದೆ ಕ್ವದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ತ್ರಿಧಾತು—ಸಿತನಿಗಮಿಮುಸಿಸಚ್ಚೈವಿಧಾತ್ಯಾಕ್ವುಶಿಭ್ಯಸ್ತುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೬೯) ಓಜ್ ಬಂಧನೇ, ತನು ಎನ್ನಾರೆ, ಗಮ್ನು ಗತೌ, ಮುಸಿ ಪರಿಮಾಣೇ, ಸಚ ಸಮಾಯೇ, ಅವ ರಕ್ಷಣೇ, ತುಧಾತ್ಯಾ ಧಾರಣ ಪೋಷಣಯೋಃ, ಕ್ವುಕ ಆಕ್ರೋಶೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ತುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ತುನ್, ತಿತುತ್ರೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯) ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ, ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್, ನಿತ್ಸ್ವರದಿಂದ ಧಾತು ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತ, ತ್ರೀಧಾ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ತ್ರಿಧಾತು, ವಾತ-ಓತ್ತ-ಕ್ಷೇಷ್ಠ ಎಂದು ಮುಟ್ಟುಗಿಯಾಗಿ ಇಹಲ್ಲರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸಮಾಸಾನಂತರ ಕ್ವದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದು ಇವೇ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಅವನ್ ಸ್ಯಮೋರ್ಣಪುಂಸಕಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೫) ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅವ್ಯಯಃ—ಊದಿದಂಪದಾವ್ಯಪ್ಪುಮೈದ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಊತ್, ಇದಮ್, ಹೆದ್ದೆನ್ನೋಮಾಸ್ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಆರು ಪದಾದಿಗಳು, ಅವ, ಪುಮ್, ರೈ, ದಿವ್, ಏಕಾತ್ಯುಗಳೂ ಅಂತೋ ದಾತ್ತಗಳೂ ಆದ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅವರ್ವನಾಮಸ್ಯಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇದರಿಂದ ಆವ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಪಂಚಮೈಕವಚನ ಭೃಷ್ ಉದಾತ್ತ. ಅಪೋಲಿಛಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೮) ಭಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆವ್‌ಶಬ್ದದ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಕಾರಾದೇಶ, ಝಲಾಂ ಷಲೋನ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೯) ಎಂದು ತಕಾರಕ್ಕೆ ದಕಾರ.

ಓಮಾನಂ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇಧಾತು. ಅನ್ವೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯನ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಮನಿನ್, ಕ್ವನಿನ್, ವನಿನ್, ವಿತ್ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ಮನಿನ್, ಪ್ರತ್ಯಯ ಅವ್+ಮನ್, ಜ್ವರ ತ್ವರ ಸ್ವವ್ಯವಿಮವಾಮುಪಧಾಯಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) “ ಚೈತ್ಯೋಃ ಶೂಡನು ನಾಸಿಕೇಚ ” (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರವೂ, ಊತ್, ಅನುನಾಸಿಕೇ ಎಂಬಿವೂ ಅನುವರ್ತಿಸುವುವು, ಛ.ಶ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ವರಾದಿಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದಿಂದ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲ, ಅವ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ತುನಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಓತು: ಎಂದು ರೂಪವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಸ್ಯ ಕ್ವಿಝಲೋಕ್ತಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಕ್ವಿಝಲೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಉಂಟು. ಏನಂತೆ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಝಲಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಥವಾ ಅನುನಾಸಿಕಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜ್ವರಾದಿಧಾತುಗಳ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಊತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ವಿಪಶಯತೆ. ಇದರಿಂದ ಅವ್ ಗೆ ಊತ್ ಬಂದರೆ ಊ+ಮನ್, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂದು ಗುಣ ಓ+ಮನ್, ಜ್ವರತ್ತೇರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವ್ರಸದೇ ಚೈತ್ಯೋಃಶೂಡನುನಾಸಿಕೇಚ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಊತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆ+ಊ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಏತ್ಯೇಧತ್ಯೂತ್ಪು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ವಿಜಾದಿಯಾನ ಏತಿ ಏಧತಿ ಧಾತುಗಳು, ಊತ್, ಇವು ಆಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ, ಹಾಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದರೆ ಔವಾನಂ ಎಂದಾಗುವುದೇ ವಿನಾ ಓವಾನಂ ಎಂದು ಆಗಲಾರದು. ಆಮದರಿಂದಲೇ “ ಅನುನಾಸಿಕಗ್ರಂಥಂ ಚಾನುವರ್ತತೇ ಅವತೇರ್ಮನ್ವತ್ಯಯೇ ತಸ್ಯ ಟಿಲೋಪೇ ಓಮಿತದರ್ಶನಾತ್ ” ಎಂಬ ಕೌನುಮಿಗ್ರಂಥವು ಸಂಗತವಾಗುವುದು. ಏನಂತೆ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದಿಜ್ವರತ್ತೇರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಚಿಂತ್ಯೋಪಪತ್ತಿಕವಾದುಮು. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳು ಎರಡು ಸ್ವಾನಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಊತ್ ಎರಡಾವರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಓಂದು ಪಕ್ಷ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಊಕಾರಗಳಿಗೂ ಸವರ್ಣದಿಛ, ಸ್ವಾನಪತ್ಯೀ ನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಓಂದೇ ಆದೇಶ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗುವುವು.

ಕುಭೃತ್ಯೇ—ಕುಭೃದೀವ್ರೈ ಧಾತು, ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ವಿವ್ ಎಂದು ಕ್ವಿವ್ ಸಂಹತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಯಾತ್ಯಃ ಪತಿಪುತ್ರೈ ಪೃಷ್ಕಪಾರ ಪದಪಯೋಸ್ತೋಪೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪಷ್ಪೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಪತೀ ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧನ ದ್ವಿವಚನಾಂತ, ಸಾಮೃತ್ತಿವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೪೮) ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಅಮನ್ವಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡು ವಾಗ ಕುಭಃ ಎಂಬ ಸುಬಂತ್ವ ಸುಬಾಮನ್ವಿತೇ ಪರಾಂವತ್ಸೇರೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತೀ

ಎಂಬ ಪರಪದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪದದಂತೆ ಆಗುತ್ತವೆ, ಅಮೃತಿಸ್ಯಚೆ
(ಪಾ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿನ್ರೋ ಅಶ್ವಿನಾ ಯಜತಾ ದಿವೇದಿವೇ ಪರಿ ತ್ರಿಧಾತು
ಪೃಥಿವೀಮಶಾಯತಂ |
ತಿಸ್ರೋ ನಾಸತ್ಯಾ ರಥ್ಯಾ ಪರಾವತ ಆತ್ಮೇವ ವಾತಃ ಸ್ವಸರಾಣಿ
ಗಚ್ಛತಂ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿಃ | ನಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಯಜತಾ | ದಿವೇ | ದಿವೇ | ಪರಿ | ತ್ರಿ | ಧಾತು |
ಪೃಥಿವೀಂ | ಅಶಾಯತಂ |
ತಿಸ್ರಃ | ನಾಸತ್ಯಾ | ರಥ್ಯಾ | ಪರಾವತಃ | ಆತ್ಮಾ | ಇವ | ವಾತಃ |
ಸ್ವಸರಾಣಿ | ಗಚ್ಛತಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ದಿವೇ ದಿವೇ ಪ್ರತಿದಿನಂ | ದಿವೇದಿವೇ ದ್ಯವಿದ್ಯವೀತ್ಯಪರ್ವಮಸು ಪತಿತತ್ಯಾತ್ |
ಯಜತಾ ಯಜ್ಞವ್ಯಾ ಯುವಾಂ ನೋಸ್ಮದೀಯಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ವೇದಿರೂಪಾಂ ಧೂಮಿಂ ಪರಿ ಸರ್ವತಃ

ಪ್ರಾಪ್ಯ ತ್ರಿಧಾತು ಕಷ್ಟಾತ್ರಯಯುಕ್ತ ಅಸ್ತಿರ್ಣೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ತ್ರಿಸ್ತಿನಾರಮುಶಾಯಿತಂ | ಕಯಂಪಂ ಕುರುತಂ | ಹೇ ರಥ್ಯಾ ರಥ್ಯೋ ರಥಸ್ತಾಮಿನೌ ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸಂಪ್ಯಾಶಾ ಐಷ್ವಿಕಶಾಶುಕಸೌಮಿಕರೂಪಾ ವೇದೀರ್ಗಚ್ಛಂತಂ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಸ್ವಸರಾಣಿ ಶರೀರಾಣ್ಯಾತ್ಮೇನ ವಾತಃ | ಯಥಾ ಪ್ರಾಣನುಮಾತ್ಮ-
ಭೂತಃ ಪ್ರಾಣವಾಯುಸ್ತದೀಯಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವತ್ || ಯಜತಾ | ಯಜತೇರ್ಭ್ಯಮ್ನುದೈತೀತ್ಯಾ-
ದಿನಾ | ಉ. ೩-೧೦೦ | ಅತಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತ್ರಿಧಾತು | ತ್ರೇಧಾ ಧೀಯತೇ ನಿಧೀ-
ಯತ ಇತಿ ತ್ರಿಧಾತು | ಸಿತನಿಗಮೀತ್ಯಾದಿನಾ ಧಾಞಸ್ತುನ್ | ನಿಶ್ಚ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಮಾಸೇ
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನೇನ ತದೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಅಶಾಯಿತಂ |
ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಷೋ ಲುಕ್ | ಅಶಯಾತಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಯೋರ್ವ್ಯತ್ಯಾಸಃ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಸಕ್ಷು
ಸಾಧೂ ಸತ್ಯಾ | ನ ಸತ್ಯಾವಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ | ಸತ್ಯಾವೇನ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯರ್ಥೋಪಾಧ
ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೬-೧೨ | ನಭ್ರಾಣ್ಯಪಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನೌಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ರಥ್ಯಾ ರಥಾ-
ಹೌಃ ಸ್ತಾಮಿನಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಛಂದಸಿ ಚ | ಪಾ. ೫-೧-೭೭ | ಇತಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸ್ವಸರಾಣಿ |
ಸರಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಸರಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ | ಸ್ವಕೀಯಾಃ ಸರಾ ಯೇಷಾಂ ಶರೀರಾಣಾಂ | ಬದುಪ್ರೇಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾವೃತ್ತಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ದಿವೇದಿವೇ—ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ | ಯಜತಾ—ಯಜ್ಞಭಾಗಾರ್ಹ
ರಾದ ನೀವು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪೃಥಿವೀಂ—ವೇದಿಕಾರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಪರಿ—ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ವ್ಯಾಪಿಸಿ | ತ್ರಿಧಾತು—ಮೂರು ಪದರಗಳುಳ್ಳ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ತ್ರಿ—ಮೂರಾವರ್ತಿ | ಅಶಾಯಿತಂ—
ಮಲಗಿ (ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ) | ರಥ್ಯಾ—ರಥಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರಾದ | ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ
[ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಸಾಧುಗಳಾದವರೇ] | ಅತ್ಮೇನ ವಾತಃ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಆತ್ಮನಂತಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು
ಸ್ವಸರಾಣಿ ಇವ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ತಿಸ್ತೇ—ಐಷ್ವಿಕ,
ಶಾಶುಕ ಮತ್ತು ಸೌಮಿಕ ರೂಪಗಳಾದ ಮೂರು ಯಜ್ಞ ವೇದಿಕೆಗಳಿಗೆ | ಗಚ್ಛಂತಂ—ಹೋಗಿ ಸೇರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ರಥದ ಯಜಮಾನರಾಗಿ ರಥದಲ್ಲೆಯೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ
ವರು. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರು. ವೇದಿಕಾರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯನ್ನು
ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಮ್ಮಿಂದ ರಚಿತವಾದ ದರ್ಭಾಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ. ಪ್ರಾಣಿಗಳ

ಆತ್ಮನಂತಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಆಯಾಯ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ನೀವೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ ಭೂತರಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಪಾತಕ ಮತ್ತು ಸೌಮಿಕ ರೂಪಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅನನಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ.

English Translation

O Aswins, you who deserve to be sacrificed to by us surround the earth from all sides; O good charioteers, pervade the three distant worlds as the vital breath enters its habitations (bodies)

॥ ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು ॥

ಯಜತಾ— ಯಜ್ಞವ್ಯಾ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹರಾದ.

ದಿವೇ ದಿವೇ— ವಸ್ತೋಃ ದ್ಯೌಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಹರ್ನಾಮಗಳ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ದಿವೇದಿವೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಎಂದರ್ಥವು. (೨-೨-೨)

ನಾಸತ್ಯಾ— ಅತ್ತಿನಾ ನ ಅಸತ್ಯಾ. ನಾಸತ್ಯಾ ಅಥವಾ ನಾಸತ್ಯಾ || ಯಾಸ್ಯಮರ್ಹಿಗಳೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ.

ಸತ್ಯಾಮೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾರ್ಥವಾಃ | ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇ ತಾರಾವಿತ್ಯಾಗ್ರಾ-
ಯಣಃ | ನಾಸಿತಾಪ್ರಭವಾ ಬಭೂವುರಿತಿ ವಾ || (೨. ೬-೧೩.)

ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳುವವರು | ಅಸತ್ಯವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನುಡಿಯುವವರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯ ಔರ್ವವಾಚರ ಮತವು. ಸತ್ಯಸ್ಯ-ಉದಕಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾ, ಉದಕ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರು ಎಂದು ಆಗ್ರಾಯಣರ ಮತವು. ಇದಲ್ಲದೆ ನಾಸಿಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂದು ವಿಕೀರ್ಣವೆಂದ ಮತವು—ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಹಿಂದೆ ಸೂರ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಛಾಯಾದೀವಿಯು ಕಾರಣಾಂತರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಂದೂ ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಸೂರ್ಯನು ತಾನು ಗಂಡುಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವಳಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವಳೊಡನೆ ಇದ್ದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಈ ಅತ್ತಿನೀದೀವಿಗಳು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಛಾಯಾ ದೀವಿಯು ನಾಸಿಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೆಂದು ಮುಂತಾದ ಇತಿಹಾಸವು ಬ್ರಹ್ಮವೈರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದು.

ರಥಾ— ರಥಾರ್ಥ ಸ್ವಾಮಿನಾ | ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚಾರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯರು, ರಥಿಕರು.

ಪರಾವತೇ—ದೂರಸ್ಥಿತಾನ್ ತ್ರೀನ್ ಲೋಕಾನ್ | ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಗಣಿಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಈ ಶಬ್ದವು—

ಯೇಭಿಸ್ತಿಸ್ರಃ ಪರಾವತೋ ದಿವೋ ವಿಶ್ವಾನಿ ರೋಚನಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೮೫-೮.)

ಇಹಿ ತಿಸ್ರಃ ಪರಾವತ ಇಹಿ ಪಂಚೆ ಜನಾಃ ಅತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೨-೨೨.)

ಪರಾವತೋ ಯೇ ದಿಭಿಷಂತ ಆಸ್ಯಂ ಮನುಪ್ರೀತಾಸೋ ಜನಿಮಾ ವಿವಸ್ತತಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಅತ್ಯೇವ ವಾತಃ ಸ್ವಸರಾಣಿ—ಪ್ರಾಣವಾಯುಃ ಶರೀರರೂಪಾಣಿ ಸ್ಯಗ್ನಹಾಣಿ ಯಥಾ ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಭೂತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ನೀವು ಈ ಯಜ್ಞವೆದಿಗೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಿಸ್ರಃ—ಐಷ್ಠಿಕಪಾತುಕಸೌಮಿಕರೂಪಾ ವೇದೀಃ | ತಿಸ್ರಃ ಎಂದರೆ ಮೂರು ಅಥವಾ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳೆಂದರೆ. ಇಷ್ಟಿಯಾಗ, ಪಶುಯಾಗ, ಸೋಮಯಾಗವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೇದಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜತಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ ಧಾತು ಧ್ಯಮ್ನದ್ಧತಿಯಚಿಪರ್ವಿಪಚ್ಯಮಿತಮಿನಮಿದಯಿ ಭ್ಯೋಽತಚ್ (ಉ.ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಭ್ಯಜ್ ಭರಣೇ, ಮ್ನಜ್ ಪ್ರಾಣ ತ್ಯಾಗೇ, ದ್ಧತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ, ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ಪರ್ವ ಪೂರಣೇ, ಡುಪಚಪ್ ವಾಕೇ, ಅಮ ಗತ್ಯಾದಿಮ, ತಮು ಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ, ಣಮ ಪ್ರಹ್ಯಪ್ರೇ ಶಬ್ದೇ, ಹರ್ವ ಗತಿಶಾನ್ದ್ಯೋಃ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಆತಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆತಚ್ ಚಿತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಚಿತಸ್ತಪ್ರಕೃತೇರ್ಬರ್ಹಪಚರ್ಥಂ ಚಕಾರೇತ್ಯಂಜ್ಜಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದ ಕೊನೆಯವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಜತ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸಲುಕ್ ಎಂದು ಆಕಾರ.

ತ್ರಿಧಾತು—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ, ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಎಂದು ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ, ನಕಾರಲೋಪ.

ಅಶಾಯತಮ್—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ವನ್ನೇ ಅದಾದಿ, ಲಬ್ಧ್ ಪ್ರಥಮರುಷ ಅತ್ಯನೇಪದ ದ್ವಿವಚನ ಅಶಾಮ್. ಶೀರ್ಷ ಅಶಾಮ್ ರಮ್ ಅದಿಪ್ರಪ್ತತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂದು ಲುಶ್, ಶೀರ್ಷಸ್ವಾರ್ಥಾತುಕೇಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೧) ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರುವಾಗ ಶೀರ್ಷಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಗುಣ, ಇದು ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಎಂಬ ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾದುದು. ಅಶೀರ್ಷತಾಮ್, ಅಯಾದೇಶ ಅಶಯಾತಾಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಶಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಯಾಗೆ ಹ್ರಸ್ವವೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯು ಸಾಧೂ ಸತ್ಯೈ ತತ್ರೇಸಾಧುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂದು ಯಶ್ಪ್ರತ್ಯಯ, ನ ಸತ್ಯೈ ಅಸತ್ಯೈ ಎಂದು ನೌಷ್ ಸಮಾಸ, ನ ಲೋಪೋನೌಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೩) ಎಂದು ನಾಗೆ ಲೋಪ, ಪುನಃ ನ ಅಸತ್ಯೈ ಎಂದು ನೌಷ್ ಸಮಾಸ, ಈಗಲೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಾಗೆ ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಛಾಂದವು ನೆಧ್ರಾಣ್ಯಪಾನ್ನೇವೇದಾನಾಸತ್ಯಾ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೫) ಎಂದು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ, ಸತ್ಯುರುಪ್-ಽಽಽ ಸಾಧುಗಳಲ್ಲದವರಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಸಾಧುಗಳೇ ಎಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ ದ್ವೈ ನೌಷಾ ಪ್ರಕೃತಮರ್ಥಂ ದ್ರಘಯತಃ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ದಾರ್ಥ್ಯವು ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿಶ್ವಾರ್ಥಿನಾಧಃ (ನಿ. ೬-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು ಸತ್ಯಾವೇವ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಔರ್ಧವಾಧಂಗೆ ಸಮ್ಮತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ರಥ್ಯಾ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು ಹನಿಕುಷನೀರಮಿಶಾತಿಭ್ಯಃ ಕೃನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂದು ರಮ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್, ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶವನತಿತನೋತ್ಯಾದೀ-ನಾಮನುನಾಸಿಕಲೋಪೋರೈಽಲಿಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೮) ಅನುನಾಸಿಕ ಎಂಬುದು ಲುಪ್ತವ್ಯಂಕ. ವನತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ, ಯಮ್ ರಮ್ ನಮ್ ಗಮ್ ಹಮ್ ಮನ್ ಇವು ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶಗಳು, ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಝಲಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವನಧಾತು, ಅನುನಾಸಿಕಾಂತಗಳಾದ ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶಗಳು, ಅನುನಾಸಿಕಾಂತಗಳಾದ ತನೋತ್ಯಾದಿಗಳು ಇವುಗಳ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಾಗೆ ಲೋಪ, ರಥ ಎಂದಾಯಿತು. ರಥಮರ್ಹತಃ ಇತಿ ರಥ್ಯಾ ಛಂದಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೬) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರಕೃತಿಕ ದ್ವಿತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಅರ್ಹತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಶ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಶ್, ರಥ+ಯ, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ರಥ್ಯ, ಸಂಜೊಧನ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸ್ತಸರಾಃ—ಸ್ತ ಗತೌ, ಸರನ್ತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಸರಾಃ, ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಪರ್ಯವಸಾನ. ಸ್ತೇ ಸರಾಃ ಯೇಷಾಂ ತಾನಿ, ಸ್ತುತೀಯವಾದ ಇಂದ್ರಿಗಳ್ಳುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹುಪ್ರೀತಿಸಮಾಸ, ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಸ್ತು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿರಶ್ವಿನಾ ಸಿಂಧುಭಿಃ ಸಪ್ತಮಾತ್ಮಭಿಸ್ತ್ರಯ ಆಹಾವಾಸ್ತ್ರೇಧಾ
ಹವಿಷ್ಕೃತಂ |

ತ್ರಿಪುಃ ಪೃಥಿವೀರುಪರಿ ಪ್ರವಾ ದಿವೋ ನಾಕಂ ರಕ್ಷೇಥೇ ದ್ಯುಭಿಃ
ರಕ್ತುಭಿರ್ಹಿತಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ರಿಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಸಿಂಧುಃ ಭಿಃ | ಸಪ್ತಮಾತ್ಮಃ ಭಿಃ | ತ್ರಯಃ |
ಆಹಾವಾಃ | ತ್ರೇಧಾ | ಹವಿಃ | ಕೃತಂ |

ತ್ರಿಪುಃ | ಪೃಥಿವೀಃ | ಉಪರಿ | ಪ್ರವಾ | ದಿವಃ | ನಾಕಂ | ರಕ್ಷೇಥೇ
ಇತಿ | ದ್ಯುಃ ಭಿಃ | ರಕ್ತುಃ ಭಿಃ | ಹಿತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಸಪ್ತಮಾತ್ಮಭಿಃ | ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೆ | ಋಗ್ವೇ. ೧೦-೭೫-೫ | ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರೋ
ಕ್ತಾಃ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕಾ ಗಂಗಾದ್ಯಾ ನದ್ಯೋ ಮಾತರ ಉತ್ಪಾದಿಕಾ ಯೇಷಾಂ ಜಲವಿಶೇಷಾಣಾಂ ತೇ
ಸಪ್ತಮಾತರಃ | ತ್ರೇಃ ಸಿಂಧುಭಿಃ ಸ್ಯಂದನಸ್ವಭಾವೈರ್ಜಲೈರ್ವರ್ತಿಸತೀವರೀನಾಮುಭಿಸ್ತ್ರಿಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಃ
ಕೃತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಚಾನೈತ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಸಮಾಮ್ನತಂ | ಅಷ್ಟೈ ಕೃತ್ಯೋಽಭಿಷುಗೋತಿ
ಏಕಾದಶ ಕೃತ್ಯೋ ದ್ವಿತೀಯಂ ದ್ವಾದಶ ಕೃತ್ಯಸ್ತೃತೀಯಮಿತಿ | ತ್ರೈ ಸಂ. ೬-೪-೫-೧ | ಆಹಾವಾ
ಯಥೋಕ್ತ ಜಲಯುಕ್ತಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯಾಧಾರಭೂತಾಃ ಕೂಪಸದೃಶಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾ ದ್ರೋಣಕಲಶಾ
ಧವನೀಯಪೂತಭೃದಾಖ್ಯಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತೇಷು ತ್ರಿಷು ಪಾತ್ರವಿಶೇಷೇಷು ತ್ರೇಧಾ ತ್ರಿಭಿಃ ಪ್ರಕಾರೈಃ
ಸವನತ್ರಯಂ ಕೃತವಿಷ್ಕೃತಂ | ಸೋಮಾಖ್ಯಂ ಹವಿಃ ಸಂಪಾದಿತಂ ಪ್ರವ್ಯಂ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತ್ರಿಪುಃ
ಪೃಥಿವೀರುಪರಿ ತ್ರಿಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕೇಭ್ಯ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರವಾ ಪ್ರವಂಶೌ ಗಚ್ಚಂತೌ ಯುವಾಂ ದಿವೋ

ನಾಕಂ ದ್ಯುಲೋಕಸಂಬಂಧಿನಮಾದಿತ್ಯಂ ರಕ್ಷೇಥೇ | ಕೀದೃಶಂ ನಾಕಂ | ದ್ಯುಭಿರಹೋಭಿರಕ್ಷುಭೀ
ರಾತ್ರಿಭಿಶ್ಚ ಹಿತಂ ಸ್ಥಾಪಿತಂ | ಅಹನಿ ಸೂರ್ಯ ಉದೇತಿ ರಾತ್ರಾವಸ್ತಂ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯೇವಮಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ
ಸೂರ್ಯೋ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸಪ್ತಮಾತೃಭಿಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರಃ | ಅಹಾವಾಃ | ನಿಸಾನ-
ಮಾಹಾವಾಃ | ಸಾ. ೩-೩-೭೪ | ಇತ್ಯಾರ್ಪಣವರ್ಷಾದ್ವೈಯತೇರಪ್ತತ್ಯಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ವೃದ್ಧಿಶ್ಚ
ನಿಪಾತನಾತ್ | ಛಾಛಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರವಾ | ಚ್ಯುರ್ಚ ಪುರ್ಚ ಗತೌ | ಪ್ರವೇಶೇ
ಗಚ್ಛತ ಇತಿಪ್ರವಾ | ಪಜಾದ್ಯಚ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ನಾಕಂ | ನಾಸ್ತಿಸ್ವಕಮಸ್ತೀತಿ ನಾಕಃ |
ನಭ್ಯಾಣ್- ಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಚ್ಚಾಃ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವಃ | ದ್ಯುಭಿಃ | ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ವಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತು-
ಸ್ಯದಾತ್ತೇ ದಿವೋ ಝಲ್ | ಸಾ. ೩-೧-೧೮೦ ಇತಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಸಪ್ತಮಾತೃಭಿಃ— ಪ್ರವಾಹೋತ್ಪಾದಕಗಳಾದ ಗಂಗಾದಿಸಪ್ತ
ಮೂಲನದಿಗಳೇಬ | ಸಿಂಧುಭಿಃ— (ಆವುಗಳಿಂದ ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ವಸತೀವರೆ ನಾಮಕಗಳಾದ ಪ್ರವಾಹೋರ್ಧ
ಗಳಿಂದ | ತ್ರಿಃ— ಮೂರುಸಲ (ಸೋಮರಸವು ನಿಕ್ಷೀದಿತವಾಗಿದೆ) | ಅಹಾವಾಃ— (ಸೋಮರಸವನ್ನಿಡತಕ್ಕ)
ಕೂಸಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗುವ | ತ್ರಯಃ— ದ್ರೋಣಕಲಶ ಧನವನೀಯ ಪೂತಭೃನ್ನಾಮಕಗಳಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳು
(ಸಿದ್ಧವಾಗುವೆ ಆ ಮೂರು ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲೂ) | ತ್ರೇಧಾ— ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ | ಹವಿಷ್ಯತಂ— ಸೋಮ
ರಸವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ | ತಿಸ್ರಃ— ಮೂರಾದ | ಪೃಥಿವೀರುಪರಿ— ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳ
ಮೇಲೂ | ಪ್ರವಾ— ಸಂಚರಿಸುವವರಾಗಿ | ದ್ಯುಭಿಃ— ಹಗಲುಗಳಿಂದಲೂ | ಅಕ್ಷುಭಿಃ— ರಾತ್ರಿಗಳಿ-
ಂದಲೂ | ಹಿತಂ—ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದ | ನಾಕಂ— ಸೂರ್ಯನನ್ನು |
ರಕ್ಷೇಥೇ— ಕಾಪಾಡುತ್ತೀರಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಮೇಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವರಾಗಿ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗ
ಳಾಗುವಂತೆ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಲೋಕದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತೀರಿ. ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಗಂಗಾದಿ
ಸಪ್ತನದಿಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ತಂದು ಶೇಖರಿಸಿದ ತೀರ್ಥಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸೋಮರಸನಿಕ್ಷೀದನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.
ಕೂಸಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಆಳವುಳ್ಳ ದ್ರೋಣಕಲಶ, ಧನವನೀಯ ಪೂತಭೃತ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಮೂರು ಬಗೆಯ
ಹವಿಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಮರಸಾತ್ಮಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಬಂದು ಸೇವಿ.

English Translation

Aswins, thrice the three jars are filled with the seven mothered
streams for you and in three ways the oblations is prepared ; rising above the
three worlds you keep the sun steady in the sky, who is established for both
night and day.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಪ್ತಮಾತ್ಮೇಭಿಃ— ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೫-೫. ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೆ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶುತದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣೀ, ಅಸಿಕ್ನಿ, ಮರುದ್ವೃಧಾ ಎಂಬ ಏಳು ನದಿಗಳನ್ನು ಸಪ್ತಮಾತ್ಮಗಳೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಿಂಧುಭಿಃ— ಸ್ಯಂದನಸ್ತಭಾವೈರ್ಜಲೈಃ | ಉದಕಗಳಿಂದ

ಅಹಾನಾಃ— ಸೋಮರಸವನ್ನಡುವ ಮೂರು ಪಾತ್ರೆಗಳು. ದ್ರೋಣಕಲಶ, ಭವನೀಯ, ಪೂತಭೃತ್ ಎಂಬ ಮೂರು ಪಾತ್ರೆಗಳು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇವುಗಳು ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು.

ದಿವೋ ನಾಕಂ— ಸ್ವರ್ಗದ ಶಿಖರ, ಸ್ವರ್ಗದ ತುದಿ, ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹು ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಾಕಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸ್ವಃ | ಪೃಶ್ನಿಃ | ನಾಕಃ | ಗೌಃ | ವಿಷ್ವಂ | ನಭಃ || ಇತಿ

ಪರ್ಷಿಸಾಧಾರಣಾನಿ ದಿವಶ್ಚಾದಿತ್ಯೈಸ್ಯ ಚ || (ನಿ. ೨-೧೩)

ಸ್ವಃ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಶಬ್ದಗಳೂ (ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಕಶಬ್ದವೂ ಸೇರಿದೆ) ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು ಎಂದೂ,

ನಾಕ ಅದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ನೇತಾ ರಸಾನ್, ನೇತಾ ಭಾಸಾನ್ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಪ್ರಣಯಃ ||

(ನಿ. ೩-೧೪)

ನಾಕ ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನ ಹೆಸರು—ಏಕೆಂದರೆ ಕೆ ಎಂದರೆ ರಸ ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು ರಕ್ತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ನೇತೃವು ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯ ಅಧಾರ ಭೂತನು, ರಕ್ತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ಬೆಳಗುವವನು ಆದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನಾಕ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ದಿವಃ ನಾಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕವಿರುವುವು—

ಸಹಸ್ರಧಾರೇವ ತೇ ಸಮಸ್ತರನ್ ದಿವೋ ನಾಕೇ ಮಧುಜಿಹ್ವಾ ಅಸತ್ಯತೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೭೩-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

ಮೈಥಿಃ ಅಕ್ತೃಭಿಃ—ಹಗಲುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ—

ಮೈಥಿರಕ್ತೃಭಿಃ ಪರಿ ಪಾತಮಸ್ಮಾನಿರಿಷ್ಟೇಥಿರಕ್ತಿನಾ ಸೌಭಗೇಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨೫)

ವಿ ದ್ಯಾಮೋಷಿ ರಜಸ್ತ್ಯೈ ಭೃಹಾ ಮಿಮಾನೋ ಅತ್ಯುಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಹಾವಾಃ—ನಿಶಾನಮಾಹಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೪) ನಿಶಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಾಚ್ಯವಾದಾಗ ಅರ್ಥ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರೇಷಾಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಎಂದರೆ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವೂ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ನಿಪಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಅ-ಪ್ರೇ-ಅ, ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಮೇಲೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂದು ಪೂರ್ವರೂಪ ಆ+ಹು+ಅ ವೃದ್ಧಿ ಬಿಡೋಯವಾಯಾವಃ ಎಂದು ಅವಾದೇಶ ಆ+ಹಾವಾ+ಅ=ಅಹಾವ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಇದು ಅಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ, ಛಾಥಘೋಞಾಜದಿತ್ರಕಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೪) ಛ-ಅಥ-ಘೋಞ-ಕ್ತ-ಅಚ್-ಅವ-ಇತ್ಯ-ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದವು ಗತಿ ಅಥವಾ ಕಾರಕದ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದರ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಉದಾತ್ತ.

ಪ್ರವಾಃಚ್ಯುಜ್ ವುಜ್ ಗತೌ ಧಾತು, ಪ್ರವೇತೀ=ಗಚ್ಛತಃ ಇತಿ ಪ್ರವೌ, ಹೋಗುವವರು ಎಂದರ್ಥ, ನನ್ನಿಗುಹಿವಚಾದಿಭ್ಯೋಲ್ಯುಕೆನೈಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂದು ಪಚಾದಿಬಲ್ಯವಾದ ಅಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯುಃ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ, ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಔಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಅಕಾರಾದೇಶ, ಸರ್ವೋದಿರ್ಭ, ಏಕಾದೇಶಸ್ವರ.

ನಾಕಮ್—ನ ಅಕಂ ಅಸ್ತಿಸ್ತಿತಿ ನಾಕಂ | ಕ ಎಂದರೆ ಸುಖ, ಅಕ=ದುಃಖ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು ನಾಕ. ಇಲ್ಲಿ ನಚ್ಚನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನ ಲೋಪೋನೇಶಃ ಎಂದು ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ನಭ್ರಾಣ್....ನೇಕ ನಾಕೇಷು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೭೫) ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನ'ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದ್ಯುಭಿಃ—ದಿವ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಭಿಸ್, ದಿವಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೧) ಕದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಿವನ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಉಕಾರಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾಗೆ ಉಕಾರ, ಯಣಾದೇಶ, ಭಿಸ್ ಸುಪ, ಅನುದಾಶ್ಚೈ ಸುಪ್ತಿತ್ಯೌ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಊಡಿಡಂ....ಕೈದ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೦) ಎಂದು ದಿವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದಿವೋಝಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೩) ದಿವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಝಬಾದಿಯಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಶೇಧ ಬರುತ್ತೆ, ಅದ್ದರಿಂದ, ಅನುದಾಶ್ಚೈ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವೇ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಸ್ವಂ ತ್ರೀ ಚಕ್ರಾ ತ್ರಿವೃತ್ತೋ ರಥಸ್ಯ ಕಸ್ವಂ ತ್ರಯೋ ವಂ-
ಧುರೋ ಯೇ ಸನೀಳಾಃ |

ಕದಾ ಯೋಗೋ ವಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ಯೇನ ಯಜ್ಞಂ
ನಾಸತ್ಯೋಪಯಾಥಃ || ೯ ||

|| ಪಠಪಾಠಃ ||

ಕಸ್ವಂ ತ್ರೀ ಚಕ್ರಾ ತ್ರಿವೃತ್ತೇ | ರಥಸ್ಯ | ಕ್ವಂ ತ್ರಯಃ | ವಂ-
ಧುರಃ | ಯೇ | ಸನೀಳಾಃ |

ಕದಾ | ಯೋಗಃ | ವಾಜಿನಃ | ರಾಸಭಸ್ಯ | ಯೇನ | ಯಜ್ಞಂ | ನಾ-
ಸತ್ಯಾ | ಉಪಯಾಥಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ಯಿನ್ಯಾ ತ್ರಿವೃತ್ತಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕ್ಕೆ ರಶ್ಮಿಭಿರುಪೇತಸ್ಯ ಭವದೀಯಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ | ಈಷಾ-
ದ್ವಯಂ ಪೂರ್ವಭಾಗೇ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ | ಸೇಯಮೇಕಾತ್ರಿಃ | ಪೃಷ್ಠಭಾಗೇ ವಿಯುಜ್ಯತೇ | ತತ್ರ
ಕೋಣದ್ವಯಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಈದ್ವರಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀನಿ ತ್ರೀ ಚಕ್ರಾ ತ್ರೀಣಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಕ್ವಂ | ಕುತ್ರ
ಸ್ಥಿತಾನೀತ್ಯಸ್ತಾಭಿರ್ನ ದ್ಯುತ್ಯತೇ | ಯೇ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಾಃ ಸನೀಳಾಃ | ನೀಳಂ ಗೃಹಸದ್ವೃತಂ ರಥಸ್ಯೋಪ-
ಯುಪವೇಶಸ್ಥಾನಂ | ತೇನ ಸಹ ವರ್ತಂತ ಇತಿ ಸನೀಳಾಸ್ತೇ ಕಾಷ್ಠವಿಶೇಷಾ ವಂಧುರೋ ನೀಡ ಬಂಧನಾ-
ಧಾರಭೂತಾಸ್ತಯೋಽಪ್ಯೇಣ ಸಹಿತೇ ದ್ವೇ ಈಸೇ ಇತ್ಯೇವಂ ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಕ್ವಂ | ಕುತ್ರ ಸ್ಥಿತಾ
ಇತ್ಯಸ್ತಾಭಿರ್ನ ಜ್ಞಾಯತೇ | ಫಾಜಿನೋ ಬಲವತೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ಭವದೀಯಾಶ್ಚ ಸ್ಥಾನೀಯಸ್ಯ ಗರ್ದಭಸ್ಯ
ಯೋಗೋ ರಥೇ ಯೋಜನಂ ಕದಾ | ಕಸ್ವಿನ್ಯಾ ಲೇ ನಿಪ್ಪನ್ನಮಿತ್ಯಸ್ತಾಭಿರ್ನ ದ್ಯುತ್ಯತೇ | ಯೇನ ಚಕ್ರ-

ತ್ರಯೋದಕಾಪ್ತತ್ರಯರಾಸಭಯೋಜನಸಂಹಿತೇನ ರಥೇನ ಯಜ್ಞಮುಸ್ಯದೀಯಂ ಯಾಗಸ್ಥಾನಮುಪ-
ಯಾಥೋ ಯುವಾಂ ಸ್ವಾಪ್ನಾಃ | ತಾದ್ವಶಸ್ಯ ರಥಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾಸ್ತಯಃ || ತ್ರೀ ಚಿತ್ರಾ | ಉಭಯ-
ತ್ರಾಸಿ ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ವಂಧುರಃ | ಬಂಧೇಲೌಕಾದಿಕ ಉರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವತ್ಸಂ
ಭಾಂದಸಂ | ಸ ನೀಶಾಃ | ಪೋಷಸರ್ಜನಸ್ಯೇತಿ ಸಭಾವಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇನೇ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಯಜ್ಞಂ—ನಮ್ಮಯಾಗ
ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಉಪಯಾಥಃ—ಬಂದು ಸೇರುತ್ತೀರೋ (ನಿಮ್ಮ ಆ) | ತ್ರಿವೃತಃ—ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದ ಮೂಕಿ
ಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ರಥಸ್ಯ—ರಥದ | ತ್ರೀ ಚಿತ್ರಾ—ಮೂರು ಗಾಲಿಗಳು | ಕ್ವೇ—ಎಲ್ಲಿವೆ? | ಯೇ—ಯಾವ
ಕಾಷ್ಠಗಳು | ಸನೀಶಾಃ—ಮನೆಯಂತೆ ಇರುವ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ವನ್ಶುರಃ—ಭಾವನೆ
ಕಟ್ಟಲು ಆಧಾರಗಳಾದ | ತ್ರಯಃ—ಇರಚೆಯೊಂದು, ಈಚಮರಗಳು ಎರಡು | ಕ್ವೇ—ಎಲ್ಲಿವೆ (ಈ ಮೂರೂ
ನಮಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ) | ವಾಜಿನಃ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ | ರಾಸಭಸ್ಯ—(ಕುದುರೆಗೆ ಬದಲಾಗರತಕ್ಕ) ಕತ್ತಿಯ
(ನ್ನು) | ಕದಾ—ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯೋಗಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವಿರಿ (ಇದೊಂದೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯದು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತೀದೇವತೆಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಭಾಗಗಳೊಂದೂ ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ರಿಕೋಣರೂಪ
ವಾದ ಮೂಕಿಯುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮೂರು ಗಾಲಿಗಳೆಲ್ಲಿ? ರಥದಲ್ಲಿ ಮನೆಯಂತೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು
ಕಟ್ಟಲು ಆಧಾರಭೂತಗಳಾದ ಎರಡು ಈಚಮರಗಳು, ಒಂದು ಇರಚಿ, ಈ ಮೂರೂ ಎಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೂ
ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಕುದುರೆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ನಿಮ್ಮ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಗರ್ವಭವನ್ನು ನಿಮ್ಮ
ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವುದು ಯಾವಾಗ? ಅದೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ನೀವು ಕುಳಿತು ನಮ್ಮ
ಯಾಗ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವುದನ್ನು ವಾತ್ಸ ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ.

English Translation

Where are the wheels of the triangular car? Where are the three
beams with seats on them? when will you harness your powerful donkey (ass)
to that car that you may come to this sacrifice?

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿರುವನು. ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ? ಮೂಕಿಗಳಲ್ಲಿ? ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ (ಕುದುರೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ) ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಯಾವಾಗ ಹೊಡೆದು? ಇಷ್ಟೆಂದೂ ನನುಗೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಘೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ತ್ರಿವೃತ್ತಃ—ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕೈರಶ್ರಿಭಿರುಷೇತಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ | ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವಾದ ಎಂದರೆ ಮೂರು ಮೂಲೆ ಗಳುಳ್ಳ ರಥವು, triangular cart. ಅಶ್ವಿನೀವೇನತೆಗಳ ರಥವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದೆಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಮೂರು ಕೋಣಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು— ಈಷಾದ್ವಯಂ ಪೂರ್ವಭಾಗೇ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ | ಸೇಯಮೇಕಾಶ್ರಿಃ | ಪೃಷ್ಠಭಾಗೇ ವಿಯುಜ್ಯತೇ | ತತ್ರ ಕೋಣಾದ್ವಯಂ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಅದ್ವೈಶಸ್ಯ ರಥಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀನಿ ತ್ರೀಣಿ ಚಿತ್ರಾಣಿ ಕ್ಷ | ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರವೆಂದರೆ, ಎರಡು ಉದ್ದವಾದ ಮರದ ತುಂಡುಗಳು (beams) ಮುಂದುಗಡೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿರುವುವು. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಣವು ಆಗುವುದು. ಹಿಂದುಗಡೆ ಆ ಎರಡು ಮರಗಳ ತುದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಮರದರುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ತುದಿಗಳಿಗೂ ಸೇರಿವಂತೆ ಎರಡು ಕೋಣಗಳಿರುವುವು. ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಮರಗಳೂ ಸೇರಿ ಮೂರು ಕೋಣಗಳಾದುವು. Three sides (beams) of the triangle form the three angles. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೋಣದ (angle) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಅನರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಚಕ್ರವಂತೆ ರಥಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿರುವುವು. ಈ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವ ನೀಲಂ ಎಂಬ ಉಪವೇಶಸ್ಥಾನವು ಇರುವುದು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಶ್ವಿನೀವೇನತೆಗಳು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು.

ವಂಧುರಃ— ರಥದ ಆಸನವು. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವು. seat in the chariot. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀವೇನತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಸನಕ್ಕೆ ತ್ರಿವಂಧುರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಂಧುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದ್ದರೂ ತ್ರಿವಂಧುರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ತ್ರಿವಂಧುರ ಶಬ್ದವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ಅಧಿ ನಾಂ ಸ್ವಾಮಿ ವಂಧುರೇ ರಥೇ ದಿಸ್ವಾ ಹಿರಣ್ಯಯೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೪)

ಯಕ್ಷೀಮಂಜಂತಿ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ಹವಿರ್ಭಿರಾ ವಂಧುರೇವ ತಸ್ಯ ತುರ್ದುರೋಣೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೪-೩)

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತ್ತಾ ಸುವೇಶಸಾ ರಥೇನಾ ಯಾತಮುತ್ಸಿನಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪೨-೩)

ತ್ರಿವಂಧುರೇಣ ತ್ರಿವೃತ್ತಾ ರಥೇನ ತ್ರಿಚಕ್ರೇಣ ಸುವೃತ್ತಾ ಯಾತಮುರ್ವಾಕ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೩)

ತ್ರಿವಂಧುರೋ ಮಘವಾ ವಿಶ್ವಸೌಭಗಃ ಶಂ ನ ಆ ವಶ್ವದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಪದೇ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೨)

ಸ ಸಪ್ರಭಾಸೋ ಅಭಿ ಸಂಜೆ ಧೂಮಾ ತ್ರಿವಂಧುರೋ ಮನಸಾ ಯಾತು ಯುಕ್ತಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೬ ೬೯-೨)

ರಥೋ ಯೋ ವಾಂ ತ್ರಿವಂಧುರೋ ಹಿರಣ್ಯಾಭೀಶುರಶ್ಚಿನಾ ||
(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವಂಧುರ ಮತ್ತೂ ತ್ರಿವಂಧುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ವಂಧುರ ಶಬ್ದವು ಯಾವ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ತ್ರಿವಂಧುರ ಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಯೋಗಃ—ಸಂಬಂಧವು, ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಹೂಡುವಿಕೆ, ಇಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವವನ್ನು (ರಾಸಭವನ್ನು) ಹೂಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ—ವಾಜಿ ಎಂದರೆ ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ರಾಸಭಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವವನ್ನು ಹೂಡುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹೂಡುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಾಸಭವನ್ನೇ ಹೂಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ತತ್ರಾಸಭೋ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಹಸ್ರಮಾಜಾ ಯಮಸ್ಯ ಪ್ರಥನೇ ಟಿಗಾಯ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨)

ಹರೀ ತೇ ಯುಂಜಾ ಪೃಷತಿ ಅಭೂತಾನುಸಸ್ಯಾಪ್ತಾಪೀ ಧುರಿ ರಾಸಭಸ್ಯ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೨)

ಯತ್ರಾ ರಥಸ್ಯ ಬೃಹತೋ ನಿಧಾನಂ ವಿನೋಚನಂ ವಾಜಿನೋ ರಾಸಭಸ್ಯ ||
(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೨-೫)

ಯುಂಜಾಥಾಂ ರಾಸಭಂ ರಥೇ ವೀದ್ಯಂಗೆ ವೃಷಣ್ಣಸೂ ||
(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ತ್ರೈತ್ತೀರಿಯಸಂಹಿತಾ. ೪-೨-೧; ಕೌಷೀತಿಕೀ ದ್ರಾಹ್ಯಣ. ೧೮-೧; ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೬-೧-೧೧೧; ೬-೨-೧೨; ೬-೨-೨; ೬-೪-೪ ೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಸಭ ಶಬ್ದವು ವಿವಿಧವಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯಾದ ರಾಸಭವು ಒಂದೇ ಒಂದೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು.

|| ಪ್ಯಾಕವಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಕ್ಷೇ-ಕಿಮೋತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೨) ಕಿಮ್‌ಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಕವಾದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವ ಮುಂದೆ ಅತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ಯಾಗ್ನಿಶೀಯಪ್ರತ್ಯಯ, **ಪ್ಯಾಗ್ನಿಶೋವಿಭಕ್ತಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧) ಇಲ್ಲಿಂದ ಹಿಡಿದು **ದಿಕ್‌ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ**, (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವರೆಗೆ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಅತ್‌ಗೆ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ. ಆವರೂ **ನ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾ ತು ಸ್ಯಾತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೪) ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ತವರ್ಗ ಸಕಾರಮಕಾರಗಳು ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ **ಇದಮಸ್ಯಮುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಮ್ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರೂ **ನವಿಭಕ್ತ್ಯಾ** ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಮ್‌ಗೆ ಇತ್ಯೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇತ್ಸನ್ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಧಮು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಉಕಾರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ **ನವಿಭಕ್ತ್ಯಾ** ಎಂಬುದು ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತ್‌ಗೆ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪವು ಲೋಪ ಬಂದರೆ ಆ ನಿಬ್ಬುತೈ ಕಿಮ್‌+ಅ, **ತ್ಯಾತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೫) ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕಿಮ್‌ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಿಮ್‌ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷ ಆದೇಶ, ಕ್ಷ+ ಅ, **ತಿತ್ಸ್ಮರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ತಕಾರೇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವರಿತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅ ಸ್ವರಿತ, **ಅತೋಗುಣೇ** ಎಂದು ಪರರೂಪ, ಅದು ಸ್ಥಾನಿಸದ್ದಾದುದಿಂ ಸ್ವರಿತವೇ ಆಗುತ್ತೆ.

ತ್ರೀ ಚಿಕ್ತ್ಯಾ-ತ್ರೀ, ಚಿಕ್ರ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಜನ್‌ ಜಕ್ತಸೋಪ್ಪೀಃ ಎಂದು ತಿ ಆದೇಶ, **ಶಿವರ್ವನಾಮ ಸ್ಥಾನಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪೨) ಎಂದು ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಸಂಕ್ಷೇಪಯು ತಿಗೆ ಇದೆ. **ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಘುಲಚಿಃ** ಎಂದು ನುಮಾಗಮ, **ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾ-**, ಎಂದು ಉಪಧಾವೀರ್ಧ ಶೇಕ್ರಂವೆಚಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಭಂದ್ವಿನಲ್ಲಿ ತಿಗೆ ಬಹುಲವಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಗೆ ಲುಕ್, **ನಲೋಪೇಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ವಂಧುಃ—ಬನ್ದ ಬನ್ದನೇ ಕ್ರಾದಿ ಧಾತು. ಇವರ ಮುಂದೆ ಔನಾದಿಕವಾದ ಉಪಪ್ರತ್ಯಯ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರ.

ಸನೀಶಾಃ—ನೀಳೇನ ಸಹವರ್ತಂತೇ, ತೇನ ಸಹೇತಿತುಲ್ಯಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೮) ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ನೀಳ ಎಂದರೆ ರಥವ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಪೀಠ, **ವೋಪೇರ್ವನಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೨) ಬಹು ವ್ರೀಹಿವನಾಸವಲ್ಲ ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ.

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಆ ನಾಸತ್ಯಾ ಗಚ್ಛತಂ ಹೂಯತೇ ಹವಿರ್ಮಧ್ವಃ ಪಿಬತಂ ಮಧು-
ವೇಭಿರಾಸಭಃ ।

ಯುವೋರ್ಹಿ ಪೂರ್ವಂ ಸವಿತೋಷಸೋ ರಥಮೃತಾಯ ಚಿತ್ರಂ
ಘೃತವಂತಮಿಷ್ಯತಿ ॥ ೧೦ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಆ । ನಾಸತ್ಯಾ । ಗಚ್ಛತಂ । ಹೂಯತೇ । ಹವಿಃ । ಮಧ್ವಃ । ಪಿಬತಂ ।
ಮಧುಃ । ವೇಭಃ । ಆಸಃ ಭಃ ।

ಯುವೋಃ । ಹಿ । ಪೂರ್ವಂ । ಸವಿತಾ । ಉಷಸಃ । ರಥಂ । ಮತಾಯು ।
ಚಿತ್ರಂ । ಘೃತವಂತಂ । ಇಷ್ಯತಿ ॥ ೧೦ ॥

॥ ಪಾಠೋಪಾಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶಿನಾವಿಹ ಕರ್ಮಣ್ಯಾ ಗಚ್ಛತಂ | ಅತ್ರಾಸ್ತಾಭಿರ್ಹವಿರ್ಮಯತೇ | ಯುವಾಂ
ಚಿ ಮಧುವೇಭಿರ್ಮಧುರದ್ರವ್ಯಸಾನಯುಕ್ತೈರಾಸಭಿರ್ಭವದೀಯೈರಾಸ್ತೈರ್ಮಧ್ವೋ ಮಧುರದ್ರವ್ಯಾಣಿ
ಹವೀಂಷಿ ಪಿಬತಂ | ಸವಿತಾ ಸೂರ್ಯ ಉಷಸಃ ಪೂರ್ವಮುಷಃಕಾಲಾತ್ಪುರಾ ಯುವಯೋರಶ್ವಿನೋಃ
ಸಂಬಂಧಿನಂ ರಥಮೃತಾಯಾಸ್ಯದ್ಯಜ್ಞಾರ್ಹಮಿಷ್ಯತಿ ಹಿ | ಪ್ರೇರಯತಿ ಖಲು | ಶೀದ್ಯತಂ | ಚಿತ್ರಂ
ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈಶ್ಚಕ್ರತೈರ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿಚಿತ್ರಂ ಘೃತವಂತಮುಕ್ತಾಂಜನಸಾಧನೇನ ಘೃತೇನೋವೇತಂ ||
ಗಚ್ಛತಂ | ಅಮುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೈಶ್ಚೇ ಕಪಿಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತೈಶ್ಚಂ | ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ಅತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ ಪಿಬತಂ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಧಾಪೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಚ್
ವಿಭಕ್ತೀರ್ವಿಭಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಹೂಯತೇ | ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತೈಶ್ಚೇ ಯುಕಃ ಸ್ವರಃ | ಮಧ್ವಃ |
ಲಿಂಗನ್ಯತ್ಯಯಃ ಶಸಿ ಯುಗಾದೇಶಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಮಧುವೇಭಃ | ಮಧು ಪಿಬಂತೀತಿ ಮಧುಪಾನಿ |
ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಪ್ರಸ್ಯಯಃ | ಆಸಭಃ | ಪದ್ವನ್ನಿಕ್ಕಾದಿನಾಸ್ತೈಶ್ಚುಷ್ಯಾಸನಾದೇಶಃ |

ಯುವೋಃ | | ಯುವೋರ್ಹಿ ಯಂತ್ರಮಿತ್ಯುತ್ಪೋಕ್ತಂ | ಇಷ್ಯತಿ | ಇಷ ಗತಾ | ಶ್ಯುನೋನಿತ್ತಾ
ದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿವದಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ— ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ) | ಆಗಚ್ಛೇತಂ—ನಂ
ಮಾಡಿ | ಹವಿಃ— ಹವಿಸ್ಸು | ಹೂಯತೇ— ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಮಧುಸೇಧಿಃ— ಮಧುರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು
ಪಾನಮಾಡಲು ಹೋಗುವುದ (ರುಚಿನೋಡಲು ಸಮರ್ಥವಾದ) | ಅಸೇಧಿಃ— ಬಾಯಿಗಳಿಂದ | ಮಧ್ವಃ—
ಮಧುರವಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪಿಬತಂ— ಕುಡಿಯಿರಿ | ಸವಿತಾ— ಸೂರ್ಯನು | ಉಷಸೇಃ
ಪೂರ್ವಂ— ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇನೇ | ಯುವೋಃ— ನಿಮ್ಮ | ಚಿತ್ರಂ— ಮೂರುಚಕ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ
ಅಸಾಧಾರಣಾವಯವಗಳಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ | ಘೃತವಂತಂ— (ಗಾಲಿಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಎರಚಿ
ಕಂಬಿಯುಳ್ಳ ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಕತಕ್ಕ) ಎಣ್ಣೆಯುಳ್ಳ | ರಥಂ— ರಥವನ್ನು | ಋತಾಯಿ— ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ
ಕೋಷ್ಠಸ್ಮರ (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನೀವು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | ಇಷ್ಯತಿ ಹಿ— ಕಳುಹುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿ, ನಾವು ನಿಮಗೆ ಮಧುರವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಮಧುರ ಪಾನಮಾಡುವ ನಿಮ್ಮ ಬಾಯಿಂದ ಈ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕುಡಿಯಿರಿ. ಇದ
ಕೋಷ್ಠಸ್ಮರವೇ ಸೂರ್ಯನು ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇನೇ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ರಥವು
ನೂರು ಚಕ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಗಾಲಿಯು ಸುಖವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ
ಎರೆ ಎಣ್ಣೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ.

English Translation

Nasatyas, come to the sacrifice ; the oblation is offered ; drink the
soma juice with your mouths relishing its sweet savour ; before the dawn
Savitri (Sun) sends forth your wonderful and well-oiled chariot to the
sacrifice

|| ದೇವ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಂ ಉಷಸೇಃ— ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣಾಕ್ರಿಯೆ ಆನಂತರ
ಉಷಃಕಾಲಪೂರ್ವಕರ ನಡೆಯುವ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅತ್ತಿನಕ್ರತುಗಳೆಂಬ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು.
ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಷಃಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ
ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು.

ಮುಖಾಯೇ-ಯಜ್ಞಾಯ | ಮುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದರೆ ಮುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಂ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಚಿತ್ತಂ-ಪೂರ್ವೋಕ್ತೈಶ್ಚಕ್ರತೈಯಾದಿಧಿವಿಚಿತ್ತಂ | ಒಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ರಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಚಕ್ರಗಳಿರುವವು. ರಥವು ಚೌಕನಾಗಿರುವುದು ಆದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಸಾಧಾರಣ ರಥವಾಗಿರದೆ ವಿಚಿತ್ರ ರಥವಾಗಿರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಘೃತವಂತಂ-ಅಶ್ವಾನಿಜನಸಾಧನೇನ ಘೃತೇನೋಪೇತಂ | ಚಕ್ರಗಳು ಸಂಯುಕ್ತ ತಿರುಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟಿಗೂ ಚಕ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರಂಧ್ರಕ್ಕೂ ಕೀಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವುದು ರೂಢಿಯಷ್ಟೆ. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ಕೀಲಿಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಚಕ್ರಗಳು ಸರಾಗವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ರಥವೆಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ||

ಗಚ್ಚತಮ್-ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು, ಲೋಟ, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಘಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಮಿಪಾಂತಾಂತಂ ತಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂದು ತಮ್ ಆದೇಶ. **ಗಮ್+ತಮ್ ಶವ್ ವಿಕರಣ, ಇಷುಗಮಿಯ ಮಾಂ ಛಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೩೩) ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರ. **ಛೇಚಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೩) ಹ್ರಸ್ವದ ಮುಂದೆ ಛಕಾರವಿದ್ದರೆ ತುಕಾ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತುಕಾ ಆಗಮ. **ಸ್ಯೋಶ್ಚುನಾಶ್ಚಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೦) ಎಂದು ತಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ, ಲೋಟ ಎಂಬ ಲಕಾರದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಮ್ ಎಂಬುವು ಲಪಾಪಧಾತುಕ, ಅದು ಶವ್ ಎಂಬ ಅವಸದೇಶದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. **ಏವಂಚ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇನ್ನಿ ದಮುಪದೇಶಾತ್-**, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೮) ಎಂದು ತಮ್‌ಗೆ ಅನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಧಾತುಪ್ಪರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ನೀವು ಈ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಪಾನವನಾದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ಅದರಿಂದ ನಾಸತ್ಯೈ ಆಗಚ್ಚತಂ ಪಿಬತಂಚ ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದವ ಅರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಚ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ **ಚಾದಿಲೋಪೇ-ವಿಧಾಪಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಚ-ವಾ-ಪ-ಅಹ, ಏನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರವಾದ ತಿಪ್ಪುಭಕ್ತೃಂತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೋಪವನ್ನು ನಿಧಿಸಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಪ್ರಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಚಾಪ್ಯರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಇಂತಹ ಚ ಶಬ್ದ ಲೋಪವು ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಿಪ್ಪುತಂವಾದ ಗಚ್ಚತಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೂಯತೇ-ಹೈರ್ ಲಬ್ಧೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್, ತ ಖಿತ ಆತ್ಮನೀಪದಾನಾಂ- ಎಂದು ಓಗ ಏತ್ಯ ಹೈ+ತೆ, ಸಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ಯುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೩) ಛಾನಕರ್ಮಾಸ್ಯತಾರ್ಥಕವಾಗ ಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಕ್ಷಿಣೆ

ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಯಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಕ್ ಹೈ+ಯು.ತೇ. ವಚಿಸ್ವಪಿಯುಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ, ಹಲಕೃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨) ಅಂಗವಾಯವವಾವ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹುಗೆ ದೀರ್ಘ ಹೂಯತೇ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಯಕ್ ಅದುಪದೇಶ, ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತೇ ಎಂಬ ಲಸ್ಯನಿಕವಾನ ಸರ್ವಧಾತುಕವು, ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ, ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ.

ಮಧ್ಯಃ-ಫಲಿಸಾಟಿ—, ಎಂಬ ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಧುಶಬ್ದ ನಿವೃತ್ತನಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವೆವು, ಇದು ನವುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ಶಬ್ದ, ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿದೆ, ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶನ್, ಮಧು+ಅನ್, ಇಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಯೋಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೨) ಎಂದು ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದ ಫಲ ಬರಬೇಕು, ಆದರೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಇದು ಬರೆದೆ ಯಣಾದೇಶ ಬರುವುದು.

ಮಧುಪೇಛಿಃ—ಮಧು ಪಿಬನ್ನೀತಿ ಮಧುಪಾಃ, ತೈಃ-ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಪಾ-ಪಾನೇಃ ಧಾತು. ಮಧುಕರ ಬೋಧಪಪದಕವಾದ ಪಾ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಆತೋನುಪಸರ್ಗೇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಉಪಸರ್ಗಭಿನ್ನವಾದ ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅದಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕ್-ಇತ್, ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಪ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತ.

ಆಸಫಿಃ—ಆಸ್ಯಕಬ್ಬದ ಮುಂದೆ ಫಿಸ್, ಆಸ್ಯ+ಫಿಸ್ ಪದ್ವನ್ನೋಮಾಸ್—ಶಸ್ ಪ್ರಭೃತಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂದು ಆಸ್ಯಕಬ್ಬಕ್ಕೆ ಆಸನ್ ಆದೇಶ. ನ ಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೭) ಎಂದು ನಕಾರಲೋಪ.

ಯುವೋಃ—ಯುವೋರ್ಹಿಯನ್ತ್ರಮ್ (ಮಂ.ಸಂ. ೧-೩೪-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿನೃತವಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಯತಿ-ಇಹ ಗತೌ ದಿನಾದಿಧಾತು, ಲಟ್, ತಿಪ್, ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂದು ಶ್ಯನ್ ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಿಜಂತವು ಅನುದಾತ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸದ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜೇಧ, ಶ್ಯನ್ ನಿತ್, ಇಷ್ಟಾನ್ ದಿನೀತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂದು ಅನ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಲೆ ||

ಆ ನಾಸತ್ಯಾ ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದಶೈರಿಹ ದೇವೇಭಿರ್ಯಾತಂ ಮಧುಪೇ-
ಯಮಶ್ವಿನಾ |

ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾರಿಷ್ಠಂ ನೀ ರಪಾಂಸಿ ಮೃಕ್ಷತಂ ಸೇಧತಂ ದ್ವೇಷೋ
ಭವತಂ ಸಚಾಭುವಾ || ೧೧ ||

|| ಸವನಾಶಃ ||

ಆ | ನಾಸತ್ಯಾ | ತ್ರಿಽ ಭಿಃ | ಏಕಾದಶೈಃ | ಇಹ | ದೇವೇಭಿಃ | ಯಾತಂ |
ಮಧುಽ ಪೇಯಂ | ಆತ್ಮಿನಾ |
ಪ್ರ | ಆಯುಃ | ತಾರಿಷ್ಠಂ | ನಿಃ | ರಪಾಂಸಿ | ಮೃಕ್ಷತಂ | ಸೇಧತಂ |
ದ್ವೇಷಃ | ಭವತಂ | ಸಚಾಽ ಭುವಾ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಅಸತ್ಯೇನಾನ್ಯತೇನ ರಹಿತಾವತ್ಮಿನಾ ಅತ್ಮಿದೇವೌ ಯುವಾಂ ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದಶೈಃ ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿವ್ಯೇಕಾದಶ ಸ್ತು | ಋಗ್ವೇ. ೧-೧೩೯-೧೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದಿತ್ವೈಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕೈರೇ-
ಕಾದಶಾತ್ಮನರ್ಗತ್ರಯಗತ್ವೇರ್ವೈಃ ಸಹ ಮಧುಪೇಯಂ ಸೋಮಾತ್ಮಕಂ ಮಧುರದ್ರವ್ಯಪಾನಮಧು-
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವಯಜನದೇಶ ಆ ಯಾತಂ | ಆಗಚ್ಛತಂ | ಆಯಿರಸ್ಯದೀಯಮಾಯುಷ್ಯಂ ಪ್ರ
ತಾರಿಷ್ಠಂ | ಪ್ರವರ್ಧಯಂತಂ | ರಪಾಂಸ್ಯಸ್ಯದೀಯಾನಿ ಪಾಪಾನಿ ನಿರ್ಮುಕ್ಷತಂ | ನಿಃಶೇಷೇಣ ಕೋಢ-
ಯಂತಂ | ದ್ವೇಷೋ ದ್ವೇಷಕರ್ತೃನ್ ಸೇಧತಂ | ಪ್ರತಿವೇಧತಂ | ಸಚಾಭುವಾ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ | ಸಹಾವ-
ಸ್ತಿತ್ವಾ ಭವತಂ || ತ್ರಿಭಿಃ | ಪರ್ಕತ್ರಿಚತುರ್ಭ್ಯ ಇತಿ ವಿಧಕ್ತೀರುದಾತ್ಮತೈಂ | ಏಕಾದಶೈಃ ಏಕಾದಶಾನಾಂ
ಪೂರಣೈಃ | ತಸ್ಯ ಪೂರಣೇ | ಪಾ. ೫-೨-೪೮ | ಇತಿ ದರ್ಕ | ಮಧುಪೇಯಂ | ಸಾ ಪಾನೇ ಅಶೋ
ಯದಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಯತ್ | ಈದೃಶಿ | ಪಾ. ೬-೪-೬೫ | ಇತ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಈಕಾರಾದೇಶಃ | ಯತೋಽನಾವ
ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಮತೈಂ | ಮಧು ಚ ತತ್ರೇಯನುತಿ ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತೈಂ | ತಾರಿಷ್ಠಂ |
ತ್ವ ಪ್ಲವನತಂಗಳಯೋಃ | ಛಾಂದಸೇ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಚಿ ಚೇಃ ಸಿಚ್ | ಇದಾಗಮಃ | ವ್ಯತೋ
ವಾ | ಪಾ. ೬-೨-೩೮ | ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯೇತೋ ದೀರ್ಘಸ್ಯ ಸಿಚಿ ಚಿ ಪರಸ್ಪೃಶದೇಶು | ಪಾ. ೬-೨-೪೦ |
ಇತಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯದಧಾವಃ | ಅತ್ರ ತಾರಿಷ್ಠಂ ಮೃಕ್ಷತಂ ಚೇತಿ
ಚಿಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರತಿವೇಶ್ವಸ್ಯ ಚಾಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ನಿಧಾವೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅದಿಃ

ಸಿಚೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೬-೧-೧೦೭ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮೃಕ್ಷತಂ | ಮೃಶ ಅಮರ್ಶನೇ | ಭಂದಸಿ ಲುರ್ಜಲರ್ಜಲಿಟ ಇತಿ ಲೋಡರ್ಥೇ ಲುರ್ಜ | ಶಲ ಇಗುಪಧಾದನಿಟಃ ಕ್ಷಃ | ಸಾ. ೩-೧-೪೫ | ಇತಿ ಕ್ಷಾದೇಶಃ | ಏಕಾಚ ಉಪದೇಶೋಽನುದಾತ್ತಾದಿತಿರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪತ್ರಕುತ್ಸೇ | ಪೂರ್ವವದಧ-
ಧಾವಃ | ಸೇಧತಂ | ಷಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಅತ್ರ ಕೇವಲೋಽಪಿ ಷಿಧಿಃ ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ಪ್ರಾರ್ಥ-
ನಾಯಾಂ ಲೋರ್ಜ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ ತಿಜಕ್ತ ಲಸಾವಧಾತುಕಸ್ಪರೇಣ ಧಾತುಸ್ಪರಃ |
ಸಂದಾದಿತ್ಯಾತ್ರಿಜಃ ಪರತ್ಯಾದ್ಯಾ ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ದ್ವೇಷಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈಶ್ಯಂತೆ ಇತಿ ಕರ್ತೃರಿ
ನಿಚ್ | ಭವತಂ | ದ್ವೇಷ ಇತ್ಯಸ್ಯ ನಾಕ್ಯಾಂತರಗತತ್ವಾದಸೇಕ್ಷಯೋಸ್ಯ ನಿಘಾತೋ ನ ಭವತಿ |
ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ಚ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಾ ವಕ್ತ್ರವ್ಯಾಃ | ಸಾ. ೮-೧-೧೮-೫ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ |
ಸಚಾಭುವಾ | ಸಚೇತ್ಯಯಂ ನಿಸಾತಃ ಸಹಶಬ್ಧಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯೋಸ್ಯಃ | ಸಚಾ ಸಹೇತ್ಯರ್ಥ
ಇತಿ | ನಿ. ೫-೫ | ಸಚಾ ಭವತ ಇತಿ ಸಚಾಭುವಾ | ಕ್ವಿಪ್ | ಓಃ ಸುಪಿ | ಸಾ. ೬-೪-೮೩ | ಇತಿ
ಯಣಾದೇಶಸ್ಯ ನ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ | ಸಾ. ೬-೪-೮೫ | ಇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಪರಹಿತರಾವ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ತ್ರಿಭಿರೇಕಾದಶೈರ್ದೇವೇಭಿಃ
ಮೂವ್ವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಮಧುಪೇಯಂ—ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಪಾನವಾದತಕ್ಕ ಸೋಮರಸ
ನನ್ನು ಕುಂಠು (ಕುಡಿಯಲು) | ಇಹ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಆಯಾತೆಂ—ಬನ್ನಿ | ಆಯುಃ—ನಮ್ಮ
ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಪ್ರತಾರಿಷ್ಟಂ—ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ | ರಪಾಂಸಿ—ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಮೃಕ್ಷತೆಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ
ತೋರಿಸು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ | ದ್ವೇಷಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ರಕ್ತುಗಳನ್ನು | ಸೇಧತೆಂ—ತಡೆಯಿರಿ | ಸಚಾಭುವಾ
ನಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿರುವವರಾಗಿ | ಭವತೆಂ—ಆಗ.

|| ಧಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಯುವವರಲ್ಲ. ನೀವು ಮೂವ್ವತ್ತು
ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ.
ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ನಮ್ಮನ್ನು ಶುದ್ಧರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ತುಗಳನ್ನು
ತಡೆಯಿರಿ. ನಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇಂ.

English Translation

Come hither, O Nasatyas, with the thrice eleven gods to drink the
sweet Soma ; prolong our lives, efface our faults ; ward off our enemies and
be ever with us.

|| ವಿಶೇಷ ಧ್ವನಿಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ವಿಶದವಾಗಿರುವುದು. ತ್ರಿಭೇದೀಕಾದಶೈಃ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಎಂದರ್ಥವು. ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಸಮೂಹವು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಹನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂರನೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಕೆಲವು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಯೇ ದೇವಾಸೋ ದಿವ್ಯೇಕಾದಶಸ್ತು ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಧ್ಯೇಕಾದಶಸ್ತು |
ಅಶ್ರುಷ್ವಿತೋ ಮಹಿಸೈಕಾದಶಸ್ತು ತೇ ದೇವಾಸೋ ಯಜ್ಞಮಿಮಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧.೧೩೯-೧)

ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ (ಆಪ-ಅಂತರಕ್ಷ ೧.೨೧೦) ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದಭವ್ರಾಯವು ಇವಲ್ಲದೆ—

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾಸೋ ಹಿ ದಾತುಷೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನೇ ವಿಚೇತಸಃ |
ತಾನ್ಪೋಹಿದಶ್ವ ಗಿರ್ವಣಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಂತ್ರಿಯಾ ವಹ

(ಋ. ಸಂ. ೧.೪೫-೨)

ಪತ್ನೀವತೆಸ್ತ್ರಿಯಂತ್ರಿಯಾ ತ್ರೀಂಕ್ಷ ದೇವಾನಸುಷ್ಪಧಮಾ ವಹ ಮಾದಯೆಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨.೬-೯)

ತ್ರೀಣ ಶತಾ ತ್ರೀ ಸಹಸ್ರಾಣ್ಯಗ್ನಿಂ ತ್ರಿಯಂತ್ರಿಯಾ ದೇವಾ ನವ ಚಾಸಪರ್ವಣ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨.೯-೯)

ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲದೆ ಯಜುರ್ವೇದತ್ರಿತ್ವೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೧-೪-೧೦-೧; ಶತಪಥಪ್ರಾಪ್ತೌ. ೪-೫-೨-೨ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮೂವತ್ತಮೂರೆಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳು—ವಸುಗಳು. ೮, ರುದ್ರರು. ೧೧, ಅದಿತ್ಯರು. ೧೨, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ. ೨ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತಮೂರೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಷಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪೃಥ್ವಿಯಂತರಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿಯಂತೆ ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ವಿಚಾರವೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಮೂರು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಇರಬಹುದು. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ವಸುಗಳು-೮, ರುದ್ರರು-೧೧, ಅದಿತ್ಯರು-೧೨, ಪ್ರಜಾಪತಿ-೧, ವಸುತು-೧ ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತಮೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಧುಪೇಯಂ—ಮಧುವಿನಂತೆ ಸುಖವಾದ ಸೋಮರಸವಾನವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಪ್ರ ಕಾರಿಷ್ಯಂ—ತ್ವ. ಪ್ರ ವನತರಣಯೋಃ | ಪ್ರವರ್ಧಯತಂ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಾಡರಿ.

ರಪಾಂಸಿ—ಅಸ್ಮದೀಯಾನಿ ಪಾಪಾನಿ | ನಮ್ಮ ಪಾಪಗಳನ್ನು onr sins, our faults or errors & c ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು ರಪೋ ರಿಶ್ರಮಿತಿ ಪಾಪನಾಮನೀ ಭವತಃ | ರಪಃ ೦ಪ್ರ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಪಾಪದ ಹೆಸರುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಃ ಸ್ಯುಕ್ತತಂ—ಮೃತ ಅಮರ್ತನೀ | ನಿಶ್ಚೇವೇಣ ಕೋಧಯತಂ |

ನಿಶ್ಚೇವವಾಗಿ ದೋಷನೆನಾಡಿ, (ಪಾಪಗಳನ್ನು) ಪರಿಹರಿಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೇಧತಂ ಓಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಅತ್ರ ಕೇವ-ಲೋಽಪಿ ಓಧಿಃ ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ಪ್ರತಿವೇಧತಂ | ತಡೆಯಿರಿ, ಅದ್ವಿಪದಿಸಿ ಓಧಿಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಓಧಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರತಿ+ಓಧ=ಪ್ರತಿವೇಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸಚಾಭಾಮಾ—ಸಚೇತ್ಯಯಂ ನಿಪಾತಃ ಸಹಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಃ | ಸಾಹಾಯ್ಯಾರ್ಥಂ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸಹಾವನ್ನಿ ತಾ || ಇಲ್ಲಿ ಸಚಾ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಹ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅದುವರಿಂದ ಸಚಾಭಾಮಾ ಎಂದರೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ (ಸಮಾವದಲ್ಲಿ) ಇರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತ್ರಿಭಿಃ—ಷಟ್ ತ್ರಿಚತುರ್ಭ್ಯೋ ಹಲಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಷಟ್ ತ್ರಿ-ಚತುರ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವ್ಯಂಜನಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತಿ ಎಂದು ಭಿನ್ ಉದಾತ್ತ.

ವಿಪಾದಶ್ಯೇ—ವಿಪಾದಶಾನಾಂ ಪೂರಣಾಃ, ಶ್ಯೇ ಎಂದು ವಿಗೃಹ. ಹನ್ನೊಂದನೆ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡುವ ಅವಯವ (ಭಾಗ) ತಸ್ಯ ಪೂರಣೇ ಡಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೪) ಸಂಖ್ಯೆಯಾರ್ಥಕ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕ ವಾದ ಷಷ್ಠ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪೂರಣವು ನಾಚ್ಯವಾದಾಗ ಡಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಡಟ್.

ಮಧುಪೇಯಂ—ಪಾತುಂ ಯೋಗ್ಯಂ ಪೇಯಂ, ಅಪೇಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಅಜಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪಾ+ಯ, ಈದ್ಯೈತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೫) ಯತ್ ಪರದ್ವಂದ್ವರೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪಾ ಎಂಬುದರ ಅಗಿ ಈ ಅದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ ಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೪) ಎಂದು ಗುಣ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ನೌ ಶಬ್ದ ಛನ್ನ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾದ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದವು ದ್ವೈಚ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೇಯ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ ಮಧು ಚ ತತ್ಪ್ರೀಯಂ ಚ ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಃ—, ಎಂದು ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ ಬರುತ್ತೆ.

తారీఖ్యం—త్వం ప్లవనతరణయోగః ధాతు, లిజా లోగట్ ఎంబ ఎవడు లకారగలు మాత్రవేః ప్లాఢ్ నాధర్మదల్లి బరువువు. ఇల్లి లుబ్ధు ప్లాఢ్ నే ఎంబ అర్థదల్లి ఖాంచనవగా బందిదే, ఇదు పరస్మైపది. మధ్యమపురుష ద్వివచన ధా, తస్యస్యమిషా—, ఎందు తం ఆదేశ, జ్జీ లుబా ఎందు జ్జీయో అదక్కే జ్జీల్లెస్తిత్ ఎందు సిజ్జ్య బరువువు. త్వా+సా+తమ్. **అధర్మధాతుకస్యేద్యలాదేః** (పా. సూ. ౬-౨-౩౫) చలాదియాద అధర్మధాతుకక్యే ఇథాగమ బరుత్తీ ఎందు సిజాగే అధ్యవయవవగా ఇహ్ ఆగమ. **వ్యతీలవా** (పా. సూ. ౬-౨-౩౮) వ్య, ఋత్, ఈ ఎరడక్క సమాహారద్వంద్వ సంజన్యంత, వ్య ఎంబుచరించ వ్యజ్, వ్యజ్ ఎరడు ధాతుగళిగూ గృహణ, **అధర్మధాతుకస్యేద్యలాదేః** ఎంబుచరించ ఇహ్ గి అనువృత్తి గృహ్యోలీటిదిలైః ఎంబుచరించ అలిటి-దిః. ఇనక్యే అనువృత్తి, ఏవంచ లిట్ పరదల్లి ఇల్లద్దగ్ధరే వ్యజ్, వ్యజ్, ధాతుగళు మకారాంత ధాతుగళు ఇచ్చగళింతలూ పర దల్లిరువ ఇహ్ గి దిఃపాఠ బరుత్తీ ఎంచు సూత్రార్థవగాస్తీ. ఇదరించ ఇహ్ గి దిఃపాఠప్రవనారే అదక్కే **సిజితే పరస్మైపదేషు** (పా. సూ. ౬-౨-౪౦) పరస్మైపద ప్రత్యయగళు పరదల్లిద్దరే వ్యజ్, వ్యజ్, మకారాంత ధాతుగళ ముందే ఇరువ ఇహ్ గి దిఃపాఠ బరువుదిల్లి ఎంచు ప్రతిజేధ, ఇల్లి త్వం ఎంబ మకారాంతధాతువిన ముందే ఇహ్ ఇదే. **బహులంభంవస్యమాజ్యోగ్యపీ** (పా. సూ. ౬-౪-౨౫) మాజ్ ఎందరే నివేధాధ్మనన్య కేఠిడువ మాతబ్ధ అచర యోగ (సంబంధ) ఇబ్దేః ఇద్దరూ ఆతిశబ్ధ దించ ఆచర యోగవిద్దరూ భంవస్యినల్లి ఆహ్ ఆహ్ ఎంబ ఆగమగళు బహులంబం బరువుదిల్లి ఎంచు సూత్రక్యే అర్థ. బహున్ అథాన్ లాతి ఇతి బహులం, బహుల ఎందరే బహువిధవాద అర్థవన్ను కేఠిడతక్కుచ్చు ఎందర్థ. ఎందరే మాజ్ యోగవిద్దరూ కేలవేడిగళల్లి ఇచ్చ బరువువు. కేలవేడిగళల్లి చాజ్యోగ ఇబ్దేః ఇద్దరూ ఇచ్చ బరువుదిల్లి ఎంచు బహులగృహణదించ ఏవఠుత్తీ, ఇల్లి మాజ్ యోగ ఇల్లదేః ఇద్దరూ ఆహ్ బరువుదిల్లి. **ఋతే ఇద్వితీలైః** (పా. సూ. ౬-౧-౧౦౦) ఆం గ సంజ్ఞే యన్ను ఠోందిరువ మకారాంత ధాతువిన మకారాంతక్యే ఇకార బరుత్తీ ఎంబుచరించ బరువ ఇత్వవన్ను బాధిసి **సిజితే పరస్మైపదేషు** (పా. సూ. ౬-౨-౧) పరస్మైపద ప్రత్యయనన్ను పరదల్లి ఠోందిరువ సిజా పరదల్లిద్దరే ఇగంతవాద ఆంకక్యే వృద్ధి బరుత్తీ ఎంచు వృద్ధి, ఇదు మకారాంతపరదల్లి బరువుచరించ **లురథాః** ఎంచు రేఘతరస్యవగా బరుత్తీ, తాహ్+ఇహ్+తమ్, **ఆదేశప్రత్యయోయోః** ఎంచు వత్స. తకారక్యే **ష్యునాష్యుః** ఎంచు ష్యుత్త, తారిష్యమ్ ఎంచాయతు. ఇల్లి తారిష్యం మృక్షతేతం ఎంచు తాధక్యే ప్రతితి ఇదే, ఆదరే అచక్యే ప్రయోగ బందిల్లి వచంతే లోగజ ఇరువుచరించ **బాదిలోలైః విభాషా** (ఇచర అర్థ ఠందిన మన్వనల్లిదే) ఎంబుచరించ ప్రథమ తిజంతవాద తారిష్యమ్ ఎంబుచక్యే సమానుదాత్వస్థలక్యే ప్రతిజేధ బరుత్తీ, ఆచరించ **తిజ్జ్ తిజః** ఎంబుచరించ అచు సమానుదాత్వవగు వుద్ధి. **ఆదిసిజీలైః కేరస్యాం** (పా. సూ. ౬-౧-౧౦౮) సిజాప్రత్యయంతాచ ఆదియ మెకల్పవగా లువత్వవగుత్తీ ఎంచు ఆచ్యదాత్ బరుత్తీ.

మృక్షతేమ్—మృక ఆమర్శనే తుచాదిధాతు, ఆమర్శన ఎందరే ముక్కుచిక్ ఇల్లి నిర్ ఎంచు లువఠర్మబరుచిందే లోగధనంబు అర్థదల్లి. **భంచసి లుబ్ లుబ్ లిటిః** (పా. సూ. ౩-౪-౬) భంచ

ಭವಿಸ್ವಪ್ನತ್ವಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಲಕಾರಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಲೋಟೈನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಷ್, ಚ್ಚಿ, ಧವ್ಗೆ ತಮ್ ಅದೇಶ ಮೃಶ್+ಚ್ಚಿ-ತಮ್ ತಲಇಗುಸಧಾದನಿಟಃ ಕ್ಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಶಲ್=ಶಸಪಃ, ಇಕ್=ಇ.ಉ ಮ. ಲ್ಲ. ಉಪಧೆ ಎಂದರೆ ಕೊನೆ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರ, ಇಗುಸಧವೂ, ಶಲಂತವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಇಡಾಗಮವನ್ನು ಹೊಂದದ ಚ್ಚಿಗೆ ಕ್ಷ ಎಂಬ ಅಕಾರಾಂತ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಈಗ ಇತ್ಸಂಧ್ವೈ ಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಮೃಶ್+ಸ+ತಮ್, ಏಕಾಃ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಚವೂ ಅನುದಾತ್ತವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದಿರುವ ವಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಕೃಶಿರಿ-ದಂಶಿ-ದಿಶೀ-ದ್ಯಶ್-ಮೃಶ್ ಎಂದು ಮೃಶ್ ಧಾತುವನ್ನು ಪಠಿಸಿದೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ, ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ, ಮೃಶ್ ಅಕಾರಾಂತ, ಮೃಶ್ಚ್ಚೈ...ಭಶಾಂಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂದು ಶ್ಗೆ ಸಕಾರ, ಮೃಷ್+ಸ+ತಮ್ ಪೋಣಃಕಸ್ವಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಕಾರ ಧಕಾರಗಳಿಗೆ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಷ್ ಗೆ ಕ್ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಷತ್ವ ಕ್ಷತ್ವೇ' ಎಂದಿದೆ. ಷತ್ವ ಕ್ಷತ್ವೇ, ಎಂದಿರುವುದು ಉಚಿತವು. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಮೃಕ್ಷತಮ್ ಎಂದಾಯಿತು.

ಸೇಧತಮ್—ಷಿಧ ಗತ್ಯಾಂ ಧಾತು. ೧ ನೇ ಗಣದಲ್ಲಿ ಷಿಧು ಎಂದು ಪಾಠವು ಈಗಿರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರ ಜತೆಗೆ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿಸಿ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಏರ್ಪಡುವುದು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಮೈತ್ರಕಗಳು ಎಂದರೆ ಸ್ವಸಮುಭಿವ್ಯಾಹೃತ ಪದ ಶಕ್ತುಮೈತ್ರಕಗಳು. ಏನಂಚ ದ್ಯೋತಕವಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಷಿಧ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದು ಇದ್ದರೆ ಯಾವ ಅರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿತ್ತೋ ಅದೇ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವು. ವಿಧಿನಿಮ್ನುಣಾಮ್ನುಣಾಧೀಷ್ಟ ಸಂಪ್ರತ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೇಷು ಲಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೧) ಲೋಟೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ದ್ವಿವಚನ ಧವ್, ಶವ್, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಸಿಧ್+ಅ+ಧವ್, ಲೋಟೋಲಜ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಲಜ್ಜದ್ಯಾವ, ತಸ್ಯ ಸ್ವಪಿಪಾಂ—, ಎಂದು ತಮ್ ಅದೇಶ. ಇದು ಅನುಪದೇಶವಾದ ಶವ್ ನ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂಬ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಸ್ವರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶವ್ ಪಿತ್ರಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತಂ ಸರ್ವಮಪಾದಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮) ಅನುದಾತ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ತಿಜ್ಯ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ತಿಜಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತಿಜಂತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಇದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಮೃಕ್ಷತಂ ಎಂಬ ತಿಜಂತದ ಮುಂದೆ ಸೇಧತಂ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂದು ಬಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉದಾತ್ತವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ದ್ವೇಷಃ—ದ್ವಿಸ್ ಅಪ್ರೀತ್, ಅದಾದಿ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿದ್ಯತ್ಯನ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಮನಿಸ್, ಕೈನಿಸ್, ವನಿಸ್, ವಿಷ್ ಇವು ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಭವತಮ್—ಭೂಧಾತು ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನು ಪುರುಷ ದ್ವಿನಚನ ' ಸೇಧತಂ ದ್ವೇಷಃ, ದ್ವೇಷ ಮಾಡುವನ ರನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಿಂ ಎಂದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯ. ' ಸಚಾಭುವಾ ಭವತಮ್, ನಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರಾಗಿ ಆಗ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು, ಅನುದಾತ್ರವು ಬರಬೇಕಾದರೆ ನಿಮಿತ್ತ ನಿಮಿತ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಂದು ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದಾಲಾನಾವಕ್ತವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮-೫) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿರ್ಪಡುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭವತಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ರವು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಇದರ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ದ್ವೇಷಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು. ಅದು ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರವೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಸಚಾಭುವಾ—ಸಚಾಸಹೇತ್ಯರ್ಥಃ (ನಿ. ೫-೫) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು ಸಚಾ ಶಬ್ದ ಸಹ ಶಬ್ದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಎಂದಿರುವರು. ಸಚಾ ಭವತಃ ಇತಿ ಸಚಾಭುವಾ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಚಾ ಭೂ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿನಚನ ಔ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಚಾ ಭೂ+ಓ ಓಸ್ಥುಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೩) ಅಜಾದಿ ಸುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರೆ ಧಾತ್ವನೆಯವ ಮಾತ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಸಂಯೋಗ ಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಯಾವ ಉಪರ್ಗವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಯಾವ ಧಾತುವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಯಜ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಯಜಾದೇಶಕ್ಕೆ ನೆ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೪) ಅಜಾದಿಯಾದ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಭೂ ಸುಧೀ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಜ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಜೇಧ ಅಂದವೇಲೆ ಅತಿಶ್ಚ ಧಾತುಭುವಾಂ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ಚಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಅಂಗ, ಇ ಉ ವರ್ಣಾನ್ಯತರ ಚರಮಾವಯವಕಧಾತ್ವಂತಾಂಗ, ಭೂ ಶಬ್ದಾಂತವಾದ ಅಂಗ ಇವುಗಳಿಗೆ ಇಯಜ್ ಉಪರ್ಗಗಳು ಬರುವುವು. (ಇಗೆ ಇಯಜ್, ಉ ಗೆ ಉಪಜ್ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಜ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸಚಾಭುವಾ+ಓ, ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಓಗೆ ಆಕಾರ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ :

ಆ ನೋ ಅಶ್ವಿನಾ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇನಾವಾಂಚಂ ರಯಿಂ ವಹತಂ

ಸುವೀರಂ ।

ಶೃಣ್ವಂತಾ ವಾಮವಸೇ ಜೋ ಹವೀಮಿ ವೃಧೇ ಚ ನೋ ಭವತಂ
ವಾಜಸಾತೌ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ತ್ರಿವೃತಾ | ರಥೇನ | ಆರ್ವಾಂಚಿಂ | ರಯಿಂ |
ವಹತಂ | ಸುವೀರಂ |
ಶೃಣ್ವಂತಾ | ವಾಂ | ಅವಸೇ | ಜೋಹವೀಮಿ | ವೃಧೇ | ಚ | ನಃ |
ಭವತಂ | ವಾಜಸಾತೌ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ತ್ರಿವೃತಾ ರಥೇನ ಅಪ್ರತಿಹತಗತಿತ್ವಾತ್ ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ವರ್ತಮಾನೇನ ರಥೇನ
ಸಹ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ವಾಂಚಿಮಭಿಮುಖಂ ಸುವೀರಂ ಶೋಭನ್ವಿರ್ವಿರೈಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಭಿರುಪೇತಂ
ರಯಿಂ ಧನಮಾ ವಹತಂ | ಅನೀಯ ಪ್ರಾಪಯತಂ | ಶೃಣ್ವಂತಾಸ್ವದೀಯಸ್ತುತಿಂ ಶೃಣ್ವಂತಾ ವಾಂ
ಯುವಾಮವಸೇಽಸ್ಮದ್ವಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಜೋಹವೀಮಿ | ಅಪ್ರಯಾಮಿ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಾಜಸಾತೌ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ | ವಾಜಸಾತೌ ಮಹಾಧನ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ಚ
ಭವತಂ || ಸುವೀರಂ | ಶೋಭನಾ ವೀರಾ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚೇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುಪಾ-
-ತ್ಯುಕ್ತಂ | ಶೃಣ್ವಂತಾ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ತತಃ ಶ್ರುವಃ ಶ್ರು ಚ | ಪಾ. ೩.೧. ೭೪ | ಇತಿ ಶ್ರುಃ ಶ್ರುಧಾವಕ್ತೃ | ಹುಶ್ಚ-
ವೋಃ ಸಾರ್ವಥಾತುಕ ಇತಿ ಯಜಾಂದೇಶಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಜೋಹವೀಮಿ | ಹ್ಯೇಷ್ ಸ್ವರ್ಧಾ-
-ಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಯಜ್ಞಲುಕ್ಯಭೃತ್ಸ್ಯ ಚ | ಪಾ. ೬.೧. ೩೩ | ಇತಿ ಕೃತಸಂಪ್ರಸಾರಣಾದಸ್ಯಾಲ್ಪದುತ್ತ-
ಮ್ಯಕವಚನೇ ಯಜೋ ವಾ | ಪಾ. ೭.೩. ೯೪ | ಇತಿಶಿಡಾಗಮಃ | ವೃಧೇ | ವೃಧಾ ವೃದ್ಧಾವೈಶ್ಯಾ-
ತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ವಾಜಸಾತೌ | ಪಣು ದಾನೇ | ಕ್ವಿನಿ ತಿತುತ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಇಟ್ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಜನಸನೇತ್ಯಾದಿನಾ ಅತ್ಯಂ | ವಾಜಾನಾಂ ಸಾತಿಯೆಸ್ವಿನಿತಿ ಪೂರ್ವಪದವೈಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ || ೫ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಪಾಠಃ ||

ಅಶ್ವಿನಾಂ— ಎಠೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗತೇ | ತ್ರಿವೃತಾ—(ತಡಿಯಿಲ್ಲದೆ) ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ | ರಥೇನ— ರಥದೊಂದಿಗೆ | ನಃ— ನಮ್ಮ | ಆರ್ವಾಂಚಿಂ— ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಸುವೀರಂ—

ವೀರರಾದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ | ರಯಿಂ— ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು | ಆ ವಹತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿ |
 ತೃಣ್ಣಿಂತಾ— ನಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳತಕ್ಕ | ನಾಂ— ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅವಸೇ— ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ |
 ಜೋಡವೀಮಿ— ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. | ನಃ— ನಮ್ಮ | ವಾಜಸಾಹೌ— ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ವೃಥೇ ಚ—
 ನಮ್ಮ ವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೂ (ಜಯಕ್ಕಾಗಿ) | ಭವತಂ— ಆಗ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಕೊಂಚವೂ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂಚರಿಸ
 ಬಲ್ಲದು. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ನಮಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನಸಹಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ನೀವು ನಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೋತ್ರ
 ವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಕೇಳುತ್ತೀರಿ. ಅದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.
 ನಮ್ಮ ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಡುವವರಾಗಿ.

English Translation

Sitting in your chariot that traverses the three worlds, bring us
 plenty of wealth accompanied by valiant progeny ; I call upon you both for
 protection, listen to me and give us victory (encouragement) in battle.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಿಯತಾ— ಅಪ್ಪತಿಹತಗತಿಶ್ಚಾತ್ ಪ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ವರ್ತಮಾನೇನ | ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾ
 ರಕ್ಕೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ. ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.

ತೃಣ್ಣಿಂತಾ— ಅಸ್ಮದೀಯಸ್ತುತಿಂ ತೃಣ್ಣಿಂತಾ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು
 ಕೇಳುವವರು.

ಅವಸೇ— ಅಸ್ಮದ್ವಜಸಾಹೌ | ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ

ವೃಥೇ ಚ ನೋ ಭವತಂ— ನಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತ್ರೋತ್ರಾದಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ
 ನೀವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ

ವಾಜಸಾಹೌ— ರಣಃ ವಿವಾಹ ವೊವಲಾದ ನಲನತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜ-
 ಸಾಹೌ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ, ನಾವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಮಾಡುವ
 ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುನೀರಮ್— ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಯಾವ ಧನವು ಒಳ್ಳೆಯ ವಿರಂಭದ ಕೂಡಿದೆಯೋ ಅದು ಎಂದು ಅವಯನಾರ್ಥ. **ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨.೧೨೦.) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಯಲ್ಲಿ ಸು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವೀರ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಗಳಾದುವು ಎಂದು ವೀರಶಬ್ದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮ, ವೀರ ವೀರಾನ್ತೌ ಎಂದು ಹತ್ತನೇ ಗಣದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಪಚಾದಿಬಕ್ಷಣವಾದ ಅಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಯೆಂದು ವೀರ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. **ಚಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಕೃಣ್ಣಿನ್ತಾ— ಶು ಶ್ರುನೇ ಇಧಾತು, ೧ ನೇ ಗಣ, ಲಟ್, **ಲಟಪ್ರತ್ಯ ಶಾನಚ್ಚಾ**, ಎಂದು ಶಕ್ಯ. ಶ್ರುನಃ ಶ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೨೪.) ಶ್ರು ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಯ ಅದೇಶವೂ, ಶ್ರುಧಾತು ಮುಂದೆ ಶನ್ ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಶ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ, ಶ್ಯ ಅದೇಶ ಇವು ಬಂದರೆ ಶ್ಯ+ನು+ಆತ್. ಶ್ಯವು ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಜಾತ್, ಗುಣಕ್ಕೆ ನೇ ಇಧ. ಆತ್ ಎಂಬ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು **ಅಚಿಶ್ಯ ಧಾತು** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೪-೨೩) ಇವು ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. **ಹುಶ್ಯುನೋಸ್ವಾರ್ಧಾತುಕೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲದವಾಗ ಬುಧಾತುವಿನ ಅಥವಾ ಶ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಅಂಗವು ಅನೇಕ ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅ ಅಂಗದ ಸಂಯೋಗಸ್ವಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣ್ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂಬ ವಿಕೇಷವಿಧಿಯಿಂದ ಉಪಪಾದೇಶವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಯಣ್ ಬರುತ್ತೆ. ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ಟೆಟ್ ಗೆ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂದು ಅಕಾರಾದೇಶ

ಜೋಹವೀಮಿ— ಶ್ಯೇ ಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು, **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿ** ಎಂದು, ಯಜ್, ಅಸಕ್ಕೆ ಯೆಜೋಹಚಿಚಿ ಎಂದು ಲುಕ್ **ಅಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೩೩) ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸ್ಯತ್ವಯ ಪರದಲ್ಲದವಾಗ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಹ್ಯೇಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಸ್ವಸಾರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಂಸ್ವಸಾರಣ. **ಸುನರೂಪ**. ಹು, **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ, ಹು+ಹು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. **ಕುಹೋಶ್ಯಃ** ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ ಜು+ಹು **ಗುಹೋಯಜ್ಞಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೨) ಯಜ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಯಜ್ ಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ. **ಜೋಹು** ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮವಿರುವ ಏಕವಚನ ವಿಪ್, ಶನ್ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್, **ಜೋಹುಮಿ ಯೆಜೋಹನಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೪) ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹಲಾದಿಯೂ ಪಿತ್ತೂ ಅದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಈಟ್ ಅಂಗವು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈ ಜಾಗನು ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಯಂತದ ಮುಂದೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಅತ್ಯನೇಪದನೇ ಬರುತ್ತೆ, ಅತ್ಯನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಟ್ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞಾಂಗವದ ಮುಂದೆ ಪರಸ್ವೈವವವು ನಿಯತ. ಅದರಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಪಿಟ್ ಅಗುವುವು. ಏನಂತ **ಯೆಜೋಹನಾ** ಎಂಬುದು ಯಜ್ಞಾಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತೆ.

ವೃಧ್ಧೇ—ವೃಧ್ಧ ವೃಧ್ಧಾ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಬಂದರೆ ವೃಧ್ ಎಂದು ಕೃದಂತರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಚತುರ್ಥಿವಕವಚನ ಜೋಪ್ರತ್ಯಯ.

ವಾಪಸಾತ್—ಪಣು ದಾನೇ-ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಸ್ಯಃ, ಎಂದು ಸಕಾರ, **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿಪ್** ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್, ತಿತುತ್ವತಥಸಿಸುಸರಕಸೇಷುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೨-೯) ಈ ಪತ್ತು ಕೃತ್ವತ್ವಯಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು

ಇಟ್ಟಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಸನ್+ತಿ, ಜನಸನಮನಾಂ ಸನ್ಯಾಸೋಃ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಅಥವಾ ಝಲಾದಿಯಾಗಿ ಕಿತ್ ವಾ ಜಾತ್ ಅವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ನಗೆ ಆಕಾರ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ಸಾತಿ ಎಂದಾಯಿತು. ವಾಚಾನಾಂ= ಬಲದ, ಸಾತಿ=ದಾನವು, ಯಸ್ಯನ್ ಸಃ=ಯಾವುದರಲ್ಲಿದೆಯೋ ಅದು ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪುರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. || ೧೨ ||

|| ೬೦ ||

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಮಿತ್ಯೇಕಾದಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಪ ಮುಷಿಃ | ಆದ್ಯಾ ನವಮಿಾ ಚ ಜಗತೀಚ್ಚಂದ್ರೇ | ಶಿಷ್ಪ್ರಿಸ್ಪೃಧಃ | ಕೃತ್ಸೈಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸವಿತಾ ದೇವತಾ | ಆದ್ಯಾಯಾ ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಮಿತ್ಯೇಸ್ಯಾ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರಾವರುಣರಾತ್ರಿಸವಿತಾಪ್ರ್ಯಾ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತಾಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಹೃಯಾಮ್ಯೇಕಾದಶ ಸಾವಿತ್ರಂ ನವಮಿಾ ಜಗತ್ಯಾದ್ಯಾ ಚ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೈವತೇ ಸಾದ್ರಾಪ್ಯಯ ಇತಿ | ಅಭಿಪ್ಪವಪದಹಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇಽನಿ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ತ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸಾವಿತ್ರಂ ನಿವಿದ್ವಾನ್ | ತೈತೀಯಸ್ಯ ತ್ರೈರ್ಯಮೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಮಸ್ಯ ಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ | ಅ. ೬-೬ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾಗವು—ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಂ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಏಳನೆಯ ಅನುವಾಗವಲ್ಲಿದೆ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಸ್ತಪಃ ಎಂಬುವನು ಮುಷಿಃ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತಿಂಭಂದ್ರಿಸುವವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಪ್ಪವಾ ಭಂದ್ರಿಸುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸವಿತನೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅದರೂ ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣ, ರಾತ್ರಿ, ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವವರೂ ದೇವತೆಗಳು. ಆಮಿ ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ-ಹೃಯಾಮ್ಯೇಕಾದಶ ಸಾವಿತ್ರಂ ನವಮಿಾ ಜಗತ್ಯಾದ್ಯಾ ಚ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೈವತೇಸಾದ್ರಾಪ್ಯಯ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಭಿಪ್ಪವಪದಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವತಸ್ತಮಂತ್ರ ಪಠನ ಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠನಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ತೈತೀಯಸ್ಯ ತ್ರೈರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೃಯಾಮ್ಯಗ್ನಿಮಸ್ಯ ಮೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ (ಮ.ಸ. ೨-೫೩-೧) ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ ವಲ್ಲಿದೆ (ಅ. ೬-೬) ಈ ವಿಷಯವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೩೫

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೭ || ಸೂಕ್ತ—೩೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೬, ೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂವ್ಯ ೧—೧೧ ||

|| ಯಜ್ಞಃ— ಹಿರಣ್ಯಸೂತ ಅಂಗಿರಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧. ಅನ್ನಿಮಿತ್ರಾಪರುಣಾ ರಾತ್ರೀ ಸವಿತಾ | ೨-೧೧. ಸವಿತಾ ||

|| ಛಂದಃ— ೧-೯, ಜಗತೀ | ೨-೮, ೧೦, ೧೧ ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಹ್ವಯಾಮಿ ಮೃಗ್ನಿಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ಹ್ವಯಾಮಿ ಮಿತ್ರಾಪರು-
ಣಾವಿಹಾವಸೇ |

ಹ್ವಯಾಮಿ ರಾತ್ರೀಂ ಜಗತೋ ನಿವೇಶನೀಂ ಹ್ವಯಾಮಿ ದೇವಂ
ಸವಿತಾರಮೂತಯೇ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹ್ವಯಾಮಿ | ಅಗ್ನಿಂ | ಪ್ರಥಮಂ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಹ್ವಯಾಮಿ | ಮಿತ್ರಾಪ-
ರುಣಾ | ಇಹ | ಅವಸೇ |

ಹ್ವಯಾಮಿ | ರಾತ್ರೀಂ | ಜಗತಃ | ನಿವೇಶನೀಂ | ಹ್ವಯಾಮಿ | ದೇವಂ |
ಸವಿತಾರಂ | ಊತಯೇ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ್ವಸ್ತಯೇಲ್ಯಸ್ಮಾಕಮವಿನಾಶಾಯ | ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶನಾಮ | ನಿ. ೩೨೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಪ್ರಥಮಮಾದಾವಗ್ನಿಂ ಹ್ವಯಾಮಿ | ಇಹಾಸ್ವಿನ್ಯವ್ಯವಣ್ಯವಸೇಲ್ಯಸ್ಮದ್ವಕ್ಷಣಾಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಹ್ವಯಾಮಿ | ಜಗತೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ನಿವೇಶನೀಮುಪವೇಶನೇತುಧೂತಾಂ ರಾತ್ರೀಂ ರಾತ್ರಿದೇವತಾಂ ಹ್ವಯಾಮಿ | ಜಂಗಮಾಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ದಿವಸೇ ಸ್ವಸ್ತವ್ಯಾಪಾರಾನ್ಯತ್ವಾಃ ಸ್ವಸ್ವಗೃಹೇ ರಾತ್ರಾವುಪವಿಶಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಊತಯೇಲ್ಯಸ್ಮದ್ವಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಸವಿತಾರಂ ದೇವಂ ಹ್ವಯಾಮಿ || ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಧಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಾತ್ರೀಂ | ರಾತ್ರೇಶ್ವಾ ಜಸೌ | ಪಾ. ೪-೧-೩೧ | ಇತಿ ಜಾ಼ | ನಿವೇಶನೀಂ | ನಿವಿಶಂತ್ಯಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಿವೇಶನೀ | ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಕ್ತೇತಿ ಲ್ಯುಟ್ | ಟಿಥ್ಯಾಣಿಷಾತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೪-೧-೧೫ | ಜಾ಼ | ಊತಯೇ ಅವತೇಃ ಕ್ವಿನಿ ಜ್ವರತ್ಪರೇತ್ಯಾದಿನಾ ವಕಾರಸ್ಯೋಪಧಾಯಾಕ್ತ ಊಟ್ | ಊತಿಯೂತಿರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಸವಿತಾರಃ ||

ಪ್ರಥಮಂ—ಮೊದಲು | ಸ್ವಸ್ತಯೇ— ತಮಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ (ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಕ್ಕಾಗಿ) | ಅಗ್ನಿಂ— ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಯನ್ನು | ಹ್ವಯಾಮಿ— (ಪ್ರಾರ್ಥನೆ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಇಹ— ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅವಸೇ— ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ— ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು | ಹ್ವಯಾಮಿ— ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಜಗತಃ—ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ | ನಿವೇಶನೀಂ— ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಾದಯಕಳಾದ | ರಾತ್ರೀಂ— ರಾತ್ರಿದೇವತೆಯನ್ನು | ಹ್ವಯಾಮಿ— ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಊತಯೇ— ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ಸವಿತಾರಂ ದೇವಂ— ಸೂರ್ಯ ದೇವನನ್ನು | ಹ್ವಯಾಮಿ— ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮಪಾಲಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಅನಂತರ ರಕ್ಷಕರಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನೂ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ನಮ್ಮ ಶಾಂತಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ಸಕಲ ಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ರಾತ್ರಿದೇವತೆಯನ್ನೂ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನಾದ ಸೂರ್ಯದೇವನನ್ನೂ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I invoke Agni first for our welfare ; I invoke Mitra and Varuna in this sacrifice for protection ; I invoke Night who brings rest to the world ; I invoke the divine Savitri for my protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸವಿತ್ಯವೇ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೀತಿಕಾರೂಪವಾಗಿ ಅಗ್ನಿ, ಮಿತ್ರಾ ವರುಣರು, ರಾತ್ರಿ, ಬಳಿಕ ಸವಿತ್ಯ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಸ್ವಸ್ತಯೇನಾಯ | ಸ್ವಸ್ತೀತಿ ಅವಿನಾಶಿನಾಮ | ಅವಿನಾಶಿನಃ ಅರ್ಥಸ್ಯ ನಾಮ | ಅಸ್ತೀ ಅಯಂ ಅಭಿಪೂಜಿತಃ ಸುಪೂರ್ವಾಸನ್ನುಚ್ಯತೇ ಸು=ಅಸ್ತಿ=ಸ್ವಸ್ತಿ ಇತಿ || ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ವಿನಾಶ ರಹಿತವಾದದ್ದು, ಶೋಭನಕರವಾದ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ—ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು; ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೂ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಕೈತ್ತಿರಿಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ—ಮೈತ್ರಂ ವಾ ಅಹಃ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ; ಎಂದರೆ ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿನ ಸ್ವರೂಪವು, ವರುಣನು ರಾತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ರಾತ್ರಿಂ ಜಗತೋ ನಿವೇಶನೀಂ—ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಬಳಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವು. ಆಮರರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವು.

ದೀವಂ ಸವಿತಾರಂ—ದೀವಂ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ, bright, shining & c. ಸವಿತಾರಂ—ಸವಿತ್ಯವನ್ನು (ಸೂರ್ಯನನ್ನು) ಎಂದರ್ಥವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸವಿತ್ಯಶಬ್ದದ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇವಶಬ್ದವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ—ಮಿತ್ರಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ ಎಂದು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ. ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ದೇವತಾವಾಚಕಗಳು, ದೇವತಾವಾಚ್ಯಂ ದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೫) ದೇವತಾವಾಚಕಪದಗಳಿಗೆ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದದ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಆನಂಜ, ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆನಂಜ ಮಿತ್ರಾನ್ ವರುಣಾ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ದೇವತಾವಾಚ್ಯಂ ದ್ವೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ದೇವತಾವಾಚಕ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಮಾಸ ಬಂದ ಮೇಲೂ ಮೊದಲಿದ್ದ ಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತೆ. ಮಿತ್ರಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ, ಕ್ಯಾವ್ಯದಾರಿಭ್ಯ ಉನನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೩೩) ಎಂದು ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ವರುಣಶಬ್ದ.

ರಾತ್ರಿಮೇ—ರಾತ್ರಿಭಿಷ್ಯಂ ತ್ರಿಪ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೧೦೭) ರಾ ದಾನೇ, ಶಘ್ಣ ಖಾತನೇ ಇವುಗಳಮುಂದೆ ತ್ರಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು; ತ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವಿತ್ಯಾದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ಚಿ ಸುಸ್ವಿತ್ ಎಂದು ಆನುದಾಶ್ಚಿ ರಾತ್ರಿಶಬ್ದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೨೧) ನ ಜಸಿ-ಆಜಸಿ, ತಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ, ಇಲ್ಲಿ ಇಕಾರ

ಉಚ್ಚರಣಾರ್ಥ, ಭವಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಜನವಿಷಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮುಂದೆ ಜೀವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜೀವ, ಇದೂ ಅನುದಾತ. ರಾತ್ರಿ+ಕ, ಯುಕ್ತೋತಿಚಿ ಎಂದು ಇಕಾರಶ್ಲೋಕ, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದಾತ, ರಾತ್ರಿಶಬ್ದ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಅಮ್, ಅಮಿ ಪೂರ್ವಾ ಎಂದು ಪೂರೈದೂಪ, ಅನುದಾತಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯತಃ ಅನುದಾತವಾದ ನಿವಾಸೇಶ, ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತಶ್ಚ—, ಎಂದು ಈಕಾರ ಸ್ವರಿತ.

ನಿವೇಶನೀಮ್—ನಿವಶನ್ತಿ ಅಸ್ಯಾಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೬) ಕರಣ, ಅಧಿಕರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಲ್ಯುಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್, ಅಧಿಕರಣ ಎಂದರೆ ಆಧಾರ, ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು, ವಿಶ+ಯು, ಯುಷೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂದು ಅನ ಆದೇಶ ಯುಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಲಘೋಪಧಗುಣ, ನಿ, ಉಪಸರ್ಗ ನಿವೇಶನ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಠ್ ಟಿದ್ವಾಣಿಞ್ ದ್ವಯ ಸಚ್ಚದಘ್ಞಞ್ ಮಾತ್ರಚ್ಚಯಿಸ್ತತ್ ಕಠಞ್ ಕಠಞ್ ಕ್ಷರಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಉಪಸರ್ಪನವಾಗದೆ ಇರುವ ಯಾವ ಟಿದಾದಿಗಳಿವೆಯೋ ಅವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಕಾರಾಂತ ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಶ್ಚ ತೋರಿಸುವಾಗ ಜೀವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜೀವ ಬರುವುದು. ಉಪಸರ್ಪನ ಎಂದರೆ ವಿವೇಚನಾ, ನಿವೇಶನ+ಕ. ಆಕಾರಶ್ಲೋಕ.

ಊತಯೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ—ಕ್ರಿನ್, ಜ್ವರತ್ವೇ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂದು ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ ಊತ್, ಊತಿಯೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂದು ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ. ಏಕಃಪೂರ್ವಪರಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ “ನ್ಯಾಕರಣೇಪಿ ಹ್ಯಸ್ಯತೃ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಿನೋರೇಕ ಆದೇಶಃ” ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕ ವಿವರಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ “ನ್ಯಾಕರಣೇಽಪಿ ಹ್ಯಸ್ಯತೃ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಿನೋರೇಕ ಆದೇಶೋ ಭವತಿ ಜ್ವರತ್ವರಸ್ಯನ್ಯವಿಮವಾಮುಪಧಾಯಾಶ್ಚ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಆದೇಶ ಬರುವುದು ಎಂದಿದೆ. “ಇಹ ತಾವತ್ ಜ್ವರತ್ವರಸ್ಯನ್ಯವಿಮವಾಮುಪಧಾಯಾಶ್ಚೀತಿ | ಸ್ಥಾನದ್ವಾನ್ತಲೌ ನಾಸ್ತಿ ದೋಷಃ | ಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧವತ್” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ಥಾನಿಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಆ ಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ ವರ್ತಮಾನೋ ನಿವೇಶಯುನ್ಮಮೃತಂ
 ಮರ್ತ್ಯಂ ಚ |
 ಹಿರಣ್ಯಯೇನ ಸವಿತಾ ರಥೇನಾ ದೇವೋ ಯಾತಿ ಭುವನಾನಿ
 ಪಶ್ಯನ್ || ೨ ||

|| ಸದವಾತಃ ||

ಆ | ಕೃಷ್ಣೇನ | ರಜಸಾ | ವರ್ತಮಾನಃ | ನಿ 5 ವೇಶಯಾ | ಅಮೃತಂ |

ಮರ್ತ್ಯಂ | ಚ |

ಹಿರಣ್ಯಯೇನ | ಸವಿತಾ | ರಥೇನ | ಆ | ದೇವಃ | ಯಾತಿ | ಭುವನಾನಿ |

ಸಶ್ಚ ॥ ೨ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸವಿತಾ ಸೂರ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೇನ ಲೋಕೇನ | ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣತೇನಿಕ್ಕೃಷ್ಣೋ
ವರ್ಣಃ | ನಿ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ ಚ | ಅಂತರಿಕ್ಷ-
ಲೋಕೋ ಹಿ ಸೂರ್ಯಗಮನಾತ್ಪುರಾ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೋ ಭವತಿ | ತೇನಾಂತರಿಕ್ಷವರ್ಗೀಣಾ ವರ್ತ-
ಮಾನಃ ಪುನಃಪುನರಾಗಚ್ಛೇನ್ ಅಮೃತಂ ದೇವಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯಂ ಚ ನಿವೇಶಯನ್ ಸ್ವಪ್ನಸ್ಥಾನೇನವ-
ಸ್ಥಾಪಯನ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಮೃತಂ ಮರಣರಹಿತಃ ಪ್ರಾಣಂ ಮರಣಸಹಿತಂ ಶರೀರಂ ಚ ನಿವೇಶಯನ್ |
ತಥಾ ಚಾರಣ್ಯಕಕಾಂಡೇ ಅಮರ್ತ್ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೇನಾ ಸಯೋನಿರಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಮಂತ್ರಭಾಗಸ್ಯ ವಾಖ್ಯಾನರೂಪೇ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಯಥೋಕ್ತೋಽರ್ಥೋಽವಗಮ್ಯತೇ | ಮರ್ತ್ಯಾನಿ ಹೀಮಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಅಮೃತ್ಯವಾ
ದೇವತಾ | ಐ. ಅ. ೨-೧-೮ | ಇತಿ | ಯಥೋಕ್ತಗುಣೋಪೇತಃ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಭುವನಾನಿ ಸರ್ವಾನ್
ಲೋಕಾನ್ಯತ್ಯನ್ ಅವೇಕ್ಷಮಾಣಃ | ಪ್ರಕಾಶಯನ್ನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿರಣ್ಯಯೇನ ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತೇನ
ರಥೇನಾ ಯಾತಿ | ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರಮೀಪಮಾಗಚ್ಛತಿ || ಅಮೃತಂ | ಮೃತಂ ಮರಣಂ ನಾಸ್ತಿಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ನಇಹೋ ಜರಮರನಿಮ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಸದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಮರ್ತ್ಯಂ | ಮರ್ತೇ ಭವಂ | ಭವೇ
ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಹಿರಣ್ಯಯೇನ | ಋತ್ಯವಾಸ್ತೈಶ್ಚಾತ್ಯಾದಿ-
ನಾ | ಸಾ. ೬-೪-೧೬೫ | ಮಯೇಹೋ ಮಕಾರಲೋಪೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಯಸ್ಯೇತಿ ಲೋಪೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಭುವನಾನಿ | ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ | ಭೂಧೂಸೂಭ್ರಸಿ ಭೃಶ್ಯಂ ದಸಿ | ಉ. ೨-೪೦ | ಇತಿ ಕೃಷ್ಣತೈಯಃ |
ಯೋರನಾದೇಶ ಉವಜಾದೇಶಃ | ನಿತ್ಯಾದ್ಯದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಭಾರ್ಥ ||

ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸವಿತಾ—ಸವಿತ್ಯ ದೇವತೆಯು | ಕೃಷ್ಣೇನ—ಅಂಧಕಾರಮಯನಾದ |
ರಜಸಾ—ಗಗನ ಲೋಕದಿಂದ (ಆಕಾಶವರ್ಗದಿಂದ) | ಆ ವರ್ತಮಾನಃ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ |
ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತನಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೂ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮೃತಿಗೀಡಾದ ಮಾನವನ್ನೂ | ನಿವೇಶಯ್

(ಅವನವನ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ) ಇರಿಸುತ್ತ | ಹಿರಣ್ಯಯೇನ—ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದ | ರಥೇನ—ರಥದಲ್ಲಿ | ಕುಳಿತು
ಭುವನಾನಿ—(ನಾನಾ) ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಪರ್ಯಟಿಸೋದುತ್ತ (ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತ) | ಆ ಯಾತಿ—(ನಮ್ಮ)
ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸವಿತೃದೇವತೆಯು ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ ಗಗನಮಂಡಲದಲ್ಲಿ
ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮಾನವರನ್ನೂ ಅವರವರ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಾನೆ.
ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ನಾನಾ ಲೋಕಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ
ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Travelling through dark space (firmament) arousing martals and
immortals, the divine Savitri come in his golden chariot beholding the several
worlds

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಆರ್ಷ್ಯಪ್ರದಾನಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಲೋಭಿಯಾಗಿದೆ. ತ್ರೈತ್ತೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣೇನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸತ್ಯೇನ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದು.

ಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣೀನ ಲೋಕೇನ | ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕತ್ತಲೆಯು
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ಆ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ (ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಚಾರ
ಮಾಡಿ ಆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವನು. ಕೃಷ್ಣೇನ ಎಂದರೆ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅನ್ಯತವಾದ ಅಂಧರ್ಥವು.
ರಜಸಾ ಎಂದರೆ ಲೋಕದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ (ನಿ. ೪-೧೯)

ಅಮೃತಂ, ಮರ್ತ್ಯಂ—ಅಮೃತ ಎಂದರೆ ಮರಣರಹಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಮರ್ತ್ಯ ಎಂದರೆ ಸಾವಿ
ಗಿಡಾಗುವ ಮನುಷ್ಯರು.

ನಿವೇಶಯಿಸ್—ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ
ಅವರವರ ಉದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥವು.

ಹಿರಣ್ಯಯೇನ— ಸುನರ್ಥನುಯವಾನ್; ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಸವಿತ್ಯವನ ರಥವು ಹಿರಣ್ಯನುಯವಾದುದೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನವಯ ಕಾಲಽಲ್ಲಿಯೂ, ಸೂರ್ಯಾಸ್ತನುಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯನು (ಚಿನ್ನದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ) ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾದ ಅರುಣಕಿರಣಗಳಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥವು ಹಿರಣ್ಯನುಯವೆಂದು ಋಷಿಗಳು ವರ್ತಿಸುವರು.

|| ಐತ್ಯುಕ್ತವಾಕ್ಯಾಯಾ ||

ಅಮೃತಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ವ್ಯುತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ, ತಂ ಎಮು ವಿಗ್ರಹ. ಯಾವನಿಗೆ ಮರಣವಿಲ್ಲವೋ ಆವನು ಎಂದರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ನಳೋದೀಪರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ನಜಾನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಈ ಪದಗಳು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದಾತ್ತಗಳಾಗುವುವೆಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ತ.

ಮುಕ್ತೇಮ್—ಹಸಿಮೃಗಿಣ್ಣಾಮಿದಮಿಲೂಪೂರ್ವಭೃತ್ಸನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೬೬) ಹಸೇ ಹಸನೇ, ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣಶ್ಚಾಗೇ, ಗ್ನಾ ನಿಗರಣೇ, ಇತ್ ಗತೌ, ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ, ಆನು ಗತೌದ್ರಿದಮ, ದಮು ಉಪಪಮೇಃ ಲೂಜ್ ಛೇಗನೇ, ಪೂಜ್ ಪವನೇ, ಧರ್ವಿ ಹಂಸಾಯಾಂ ಈ ಹತ್ತುಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎನ್ನು ತನ್, ತಿತ್ತತ್ತತ್ ಎನ್ನು ಇಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಪೇಧ, ಗುಣ ರಪರತ್ವ, ಮರ್ಕ, ಮರ್ತೋ ಭೂಲೋಕಸ್ತತ್ರ ಭವೋ ಮುಕ್ತೇಃ | ದಿಗಾದೇವಾಕೃತಿಗಣಶ್ಚಾಸ್ಯತ್, ಎಂದು ತತ್ಪ್ರಬೋಧಿನಿಯಲ್ಲಿದೆ. ದಿಗಾದಿಭ್ಯೋ ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೫) ಎನ್ನು ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಸಪ್ರವ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥನ ಮುಂದೆ ಭವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಎಂದ ಅರ್ಥ. ಯತೋನಾವಃ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಹಿರಣ್ಯಯೇನ—ಉತ್ಕೃಷ್ಣ ವಾಸ್ತುಕೃವಾಸ್ತು, ಮಾಧ್ವೀ ಹಿರಣ್ಯಯಾನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೫) ಮತ್ತು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬಂದಾಗ ಯನಾವೇಶವು ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ವಾಸು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಮತ್ತು ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬಂದಾಗ ಯಣ್ ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಮಧುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅಣ್ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಯನಾವೇಶವು ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ, ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ನಿಕಾರಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾದರೆ ಸುಯುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಯುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಮಾಗೆ ಲೋಪವು ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಹಿರಣ್ಯಾಶಯ, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೪) ಈಕಾರತದ್ಧಿತಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಭಸಂಜ್ಞಕಾಂಗವಯವನಾದ ಇಕಾರ ಆಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಅಯ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂಃ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕೌಮುದೀಕಾರರು ಮುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂದಮಾ +೫ ಎಂಬ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಲೋಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಾರಣೆನುಡಬೇಕು. ಅಂಗವೃತ್ತೇ ಪುನರ್ವ್ಯಾಪ್ತವವಿಧಿಃ ಎಂಬ ಪರಿಪಾಸೆಯಿಂದ ಅಕ್ಕತ್ಪಾರ್ವಧಾತುಕಯೋದೀರ್ಭಃ ಎಂದು ಬರುವ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ವಾರಣೆನುಡಬೇಕು.

ಇಷ್ಟಾದರೂ ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಯೆಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಲೋಪವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮಗೇ ಲೋಪ ಬಂದಾಗಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ಯೆಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರಲಾರದು, ಏವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಪರರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿ ಏಕಾದೇಶ—, ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತ, (ಮು. ಸಂ. ೧-೭-೨) ರಲ್ಲಿ ವೇದಧಾತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಭುವನಾನಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು, ಭೂಸೂಧೂಭ್ರಸ್ವಿ ಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೯೯) ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಸವೇ, ಧೂರ್ಷ ಕಂಪನೇ, ಭ್ರಷ್ಟ ಪಾಕೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ಯೂನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ಯೂನ್, ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಯು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಭೂ+ಅನ ಅಚಿಷ್ಠಧಾತು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂದು ಉಪಜಾದೇಶ, ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಯಾತಿ ದೇವಃ ಪ್ರವತಾ ಯಾತ್ಯುದ್ಯತಾ ಯಾತಿ ಶುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ
ಯಜತೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ |

ಆ ದೇವೋ ಯಾತಿ ಸವಿತಾ ಪರಾವತೋಽಪ ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ
ಬಾಧಮಾನಃ | || ೩ ||

|| ಸವಿತಾಃ ||

ಯಾತಿ | ದೇವಃ | ಪ್ರವತಾ | ಯಾತಿ | ಉತ್ವತಾ | ಯಾತಿ |
ಶುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ | ಯಜತಃ | ಹರಿಽಭ್ಯಾಂ |

ಆ | ದೇವಃ | ಯಾತಿ | ಸವಿತಾ | ಪರಾಂವತಃ | ಅಪ | ವಿಶ್ವಾ | ದುಃ-
ಇತಾ | ಬಾಧಮಾನಃ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖೆ ||

ದೇವೋ ದೀಪ್ಯಮಾನಃ ಸವಿತಾ ಪ್ರವತಾ ಪ್ರವಣವತಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ಯಾತಿ | ಗಚ್ಛತಿ | ತಥೋದ್ವೇ-
ತೋತ್ಪ್ರವೇಶೋದ್ವೇದೀವಯುಕ್ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಯಾತಿ | ಉದಯಾನಂತರಂ ಆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ-
ಮೂರ್ಧ್ವೋ ಮಾರ್ಗಃ | ತತ ಉಪರಿ ಆ ಸಾಯಂ ಪ್ರವಣೋ ಮಾರ್ಗ ಇತಿ ವಿನೇಕಃ | ತಥಾ ಯಜತೋ
ಯಪ್ಯವ್ಯಃ ಸ ದೇವಃ ಶುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ವೇತಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಶ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಯಾತಿ | ದೇವಯಜನದೇಶೇ
ಗಚ್ಛತಿ | ಸವಿತಾ ದೇವೋ ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಪಾಪಾಣ್ಯಪೆ ಬಾಧಮಾನೋ ವಿನಾಶಯನ್ ಪರಾ
ವತೋ ದೂರದೇಶಾತ್ | ಪರಾವತ ಇತಿ ದೂರನಾಮಸು ಪರಿಶತ್ಪಾತ್ | ಶಾದ್ವಿಶಾದ್ವ್ಯುಲೋಕಾದಾ-
ಯಾತಿ | ಯಾಗದೇಶ ಅಗಚ್ಛತಿ || ಪ್ರವತಾ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರವರ್ವಾತ್ಪ್ರಿತ್ವಾತ್ |
ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ | ಪಾ. ೬-೪-೨೦ | ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ತತಸ್ತು ಕ್ | ಕೃದುತ್ತರ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಉದ್ವತಾ | ಉತ್ಪ್ರವರ್ವಾದ್ವನತೇಃ ಪೂರ್ವವತ್ತ್ರಿಪ್ರಿಯಾ | ಯಜತಃ | ಭೃದುತ್ಪ್ರತಿ-
ತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೩-೧೦ | ಯಜತೇಃ ಕರ್ಮಣ್ಯುತಚ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ | ಉಭಯುತ್ಪ್ರ-
ಶೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಸಮಾರ್ಥ ||

ದೇವಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸವಿತೃವು | ಉದ್ವತಾ— (ಉದಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಪರ್ಯಂತ
ವಾಗ) ಉದ್ವೇಗಮನವುಳ್ಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ | ಪ್ರವತಾ— (ಮಧ್ಯಾಹ್ನಪ್ರಭೃತಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತ)
ಅಧೀಗಮನವುಳ್ಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ | ಯಾತಿ— ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ) | ಯಾತಿ— ಸಂಚರಿಸು
ತ್ತಾನೆ | ಯಜತಃ— ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ಅವನು | ಶುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ— ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ— ಕುದುರಿಗಳಿಂದ |
ಯಾತಿ— ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | ದೇವಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸವಿತಾ— ಸವಿತೃವು | ವಿಶ್ವಾ— ಸಕಲವಾದ
ದುರಿತಾ— ಪಾಪಗಳನ್ನು | ಅಪೆಬಾಧಮಾನಃ— ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತ | ಪರಾವತಃ— ದೂರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ |
ಆ ಯಾತಿ— (ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ವಯಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸವಿತೃವಿನ ಸಂಚಾರವು ಉದಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಉದ್ವೇಗಮನ
ದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಿಂದ ಸಾಯಂಕಾಲ ಪರ್ಯಂತ ಅಧೀಗಮನದಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವನು

ಶ್ರೀತಾತ್ಪ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ಅವನು ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತ ದೂರದಿಂದ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The divine Savitri travels by an upward path ; then he travels by a downward path ; deserving worship he journeys with two white horses ; he comes hither from a distance removing all sins (of true worshippers)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂರ್ಯನು ಉಪಯುಕ್ತನಾಗ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಂತರಕ್ಷನ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತನು ಬಳಿಕ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂತರಕ್ಷನ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ (ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ಬಂದು ಬಳಿಕ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಾ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುವನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರವತಾ—ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಚತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ ; ಕೆಳಗಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ಉದ್ಯತಾ—ಉರ್ಧ್ವದೇಶಯುಕ್ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಎತ್ತರವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ಕುಭ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ— ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅಥವಾ ಬಿಳುವಾದ ಎರಡು ಕುರುರಿಗಳಿಂದ ಎಂಬರೆ ಬಿಕ್ಕಿಗುವ ಎರಡು ಕುರುರಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪರಾವತೇ— ದೂರದಿಂದ

ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ ಬಾಧಮಾನಃ— ಸಮಸ್ತ ತೊಂದರಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

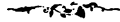
ಪ್ರವತಾ—ವನ ಪೂ ಸಂಭಕ್ತೌ ಎಂದು ವನ ಧಾತುವು ಪರಿಹರಿಸಿದೆ. **ಗಮಃಶ್ಚೈ** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗಮಾ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಗಮಾದೀನಾಮಿತಿ ವಕ್ತ್ರವ್ಯಂ** ಗಮಾ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲೋಪವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಲದು. ಗಮಾ ವೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಆನೇಕ ಧಾತುಗಳ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕ ಇದೆ. **ಉಕ್ತಾಸ್ತುಕ್ತಮುರುಕ್ತಾನಾಂ ಚಿಂತನಂ ನಾರ್ತಿಂ ಮತಂ** ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣ, **ವನಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಾ** ಬಂದಾಗ ಈ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ನಾಗೆ ಲೋಪ, **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯುಪಿ ಕೃತಿತುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಪೂರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿರುವ ಕೃತ್ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಅಂತಾವಂವಾಗಿ ೨ ಅಗಮ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ವ

ಆಗಮ ಬಂದರೆ ವತ್ ಎಂದಾಯಿತು, ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗ ಕೃತಿಯಾ ಎಕವಚನ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ, ಪ್ರವತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ವ ಉದಾತ್ತ ಉಪಸರ್ಗದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬಂದಮೇಲೆ ಗತಿಶಾರೀರೋಪಪದಾತ್ಮ್ಯತ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಅದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಉದ್ಯತಾ—ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲು ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ ಬಂದಿದೆ ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿ ಸಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತೆ.

ಯಜತಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ಧಾತು. ಭ್ಯಮ್ನ ದ್ಯತಿ ಯಜಿ ಪರ್ವಿ ಪಚ್ಯಮಿ ತಮಿ ನಮಿ ಹರ್ಯಿಭ್ಯೋಽತಚ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೯೦) ಎಂದು ಯಜ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಅತಚ್, ಯಜತ ಎಂದಾಯಿತು.

ವಿಶ್ವಾ ದುರಿತಾ—ವಿಶ್ವಾನಿ ದುರಿತಾನಿ ಎಂದರ್ಥ, ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತಗಳು. ಜಶ್ಯಸೋಶ್ಯಃ ಎಂದು ಬಂದ ಶಿಗಿ ಶೇಶ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂದು ಉತ್, ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನವಾದ್ದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬಂದು ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಉತ್ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನಾಗಿ ರೋಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರ್ಠಃ ||

ಅಭಿವೃತ್ತಂ ಕೃಶನ್ಯೈವಿಶ್ವರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಂ ಯಜತೋ

ಬ್ರಹ್ಮನ್ತಂ |

ಆ ಸ್ಥಾದ್ಯಥಂ ಸವಿತಾ ಚಿತ್ರಭಾನುಃ ಕೃಷ್ಣಾ ರಜಾಂಸಿ ತವಿಷೀಂ

ದಧಾನಃ || ೪ ||

|| ಸದಪಾರ್ಠಃ ||

ಅಭಿ ೨ ವೃತ್ತಂ | ಕೃಶನ್ಯೈಃ | ವಿಶ್ವ ೨ ರೂಪಂ | ಹಿರಣ್ಯ ೨ ಶಮ್ಯಂ | ಯಜತಃ |

ಬ್ರಹ್ಮನ್ತಂ |

ಆ | ಅಸ್ತಾತ್ | ರಥಂ | ಸವಿತಾ | ಚಿತ್ರ ಭಾನುಃ | ಕೃಷ್ಣಾ | ರಜಾಂಸಿ |
 ತವಿಸೀಂ | ದಧಾನಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸವಿತಾ ರಥಮಾಸ್ತಾತ್ | ಅಸ್ತಿತವಾನ್ | ಅರೂಢವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ | ಅಭೀವೃತಂ
 ಅಭಿತೋ ವರ್ತಮಾನಂ | ತಥಾ ಕೃಶನೈರ್ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಸುವರ್ಣೇನ ನಾನಾರೂಪಂ | ಕೃಶನಂ ಲೋಹ-
 ಮಿತಿ ಸುವರ್ಣನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಕೃಚಿತ್ಪ್ರವರ್ಣನಿರ್ಮಿತಗಜಪಂಕ್ತಿಃ ಕೃಚಿದಶ್ವಪಂಕ್ತಿಃ ಕೃಚಿನ್ನನು-
 ಪ್ಯಪಂಕ್ತಿರಿತ್ಯೇವಂ ಬಹುರೂಪತ್ವಂ | ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಂ | ಅಶ್ವಾನಾಂ ಸ್ವಂಧೇಷು ರಥಯೋಜನ-
 ನೇಲಾಯಾಂ ನಿಯಂತುಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇವಮಾಣಾಃ ಶಂಕವಃ ಶಮ್ಯಾಃ | ಶಾಃ ಸುವರ್ಣಮಯೋರಥೇ
 ವರ್ತಂತೇ | ಬೃಹಂತಂ ಪ್ರೌಢಂ | ಕೀದೃಶಃ ಸವಿತಾ | ಯಜತೋ ಯಜ್ಞವ್ಯಾಃ | ಚಿತ್ರಧಾನುರ್ವಿವಿಧ-
 ರಶ್ಮಿಯುಕ್ತಃ ಕೃಷ್ಣಾ ರಜಾಂಸ್ಯಂಧಕಾರಯುಕ್ತತಯಾ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನ್ ಲೋಕಾನುದ್ವಿಶ್ಯ ತನೋನಿವಾರ-
 ಣಾರ್ಥಂ ತವಿಸೀಂ ಬಲಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪ್ರಕಾಶರೂಪಂ ದಧಾನಃ || ಅಭೀವೃತಂ | ಅಭಿತೋ ವರ್ತತ ಇತ್ಯ-
 ಭೀವೃತ್ | ವೃತು ವರ್ತನೇ | ಕೃಪಿ ನಹಿವೃತೀಶ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೬-೨೦೧೬ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
 ವಿಶ್ವರೂಪಂ | ವಿಶ್ವಾನಿ ರೂಪಾಣಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ವಿಶ್ವರೂಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಂ | ಹರ್ಯ ಗತಿ-
 ಕಾಂತೋಃ | ಹರ್ಯತೇಃ ಕನ್ಯನ್ ಹಿರ ಚಿ | ಉ. ೫-೪ | ಇತಿ ಕನ್ಯಸ್ತತ್ಯಯೋ ಧಾತೋರ್ಬರಾ-
 ದೇಶಕೃ | ನಿಶ್ಚಾದಾಮ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಸ್ತಾತ್ | ಶಿಷ್ಯತೇ-
 ಲ್ಲಾಜಾ ಗಾತಿಶ್ಲೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಕೃಷ್ಣಾ | ಕೃವೇರ್ವರ್ಣೇ | ಉ. ೬-೪ | ಇತಿ ನಕ್ತೃತ್ಯಯಃ |
 ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ತವಿಸೀಂ | ತವತಿಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ತವತೇರ್ಲಿಂಗಾ | ಉ.
 ೧-೪ | ಇತಿ ಟಿಷಟ್ | ಟಿಶ್ಚಾಟ್ಯದ್ವಾಣಿಷಾತ್ಯಾದಿನಾ ಜಾನ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಮ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ವ್ಯಪಾ-
 ದಿಶ್ಯಾದ್ವೈಷ್ಯವ್ಯಂ | ದಧಾನಃ | ಶಾನಚ್ಯಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಶ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರಾಜನಾರ್ಥ ||

ಯಜತೇ— ಪೂರ್ವಾರ್ಥವಾದ | ಚಿತ್ರಧಾನುಃ— ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸವಿತಾ—
 ಸವಿತೃದೇವತೆಯು | ಕೃಷ್ಣಾ ರಜಾಂಸಿ— ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕುರಿತು (ಅವುಗಳ ಕತ್ತಲನ್ನು
 ನಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) | ತವಿಸೀಂ—ಪ್ರಕಾರರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಬಲವನ್ನು | ದಧಾನಃ—ಹೊಂದಿವನಾಗಿ |
 ಅಭೀವೃತಂ— ಹತ್ತಿರದಲ್ಲರಕ್ಕ | ಕೃಶನೈರ್ವಿಶ್ವರೂಪಂ— ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗಣಾಶ್ಯಾದಿ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ
 ಬಹುರೂಪವುಳ್ಳ | ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಂ—ಸ್ವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶಂಕುವಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನೊಗವುಳ್ಳ | ಬೃಹಂತಂ—
 ದೊಡ್ಡದಾದ | ರಥಂ— ರಥವನ್ನು | ಅಸ್ತಾತ್— ಹತ್ತಿರವು.

||ಭಾವಾರ್ಥ||

ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ ಸವಿತೃ ದೇವತೆಯು ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ ಲೋಕಗಳ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತ ಉನ್ನತವಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವಸಂಯೋಜನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಿನ್ನದ ಶಂಕು ಮತ್ತು ನೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಾನಾಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದಲಂಕೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

The adorable Savitri of beautiful splendour having power to disperse darkness from the world has mounted his chariot decorated with many kinds of golden ornaments and furnished with great golden yokes.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಈ:ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವನು. ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಮೂಕಿಮರವಿದೆ. ಮತ್ತು ಆ ರಥವನ್ನು ನಾನಾವಿಧ ಸುವರ್ಣಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ ರಥದ ಸುತ್ತಲೂ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಗಜಪಂಕ್ತಿ ಅಶ್ವಪಂಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಚಿತ್ರದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಥವನ್ನು ಸವಿತೃವು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತಿರುವನು.

ಅಭೀವೃತ್ತಂ ಕೃತಸ್ತೇ ವಿಶ್ವರೂಪಂ— ಸುವರ್ಣಾದಿಲೋಹಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಅನ್ವಿತವಾದ, ಸೂತ್ರಲೂ ಚಿನ್ನದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಂ— ಅಶ್ವಾನಾಂ ಸ್ಯಂಧೇಷು ರಥಯೋಜನವೇಲಾಯಾಂ ನಿಯಂತುಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪ್ಯಮಾಣಾಃ ಶಂಕವಃ ಶಮ್ಯಾಃ ಸುವರ್ಣಮಯೋಲಿ ರಥೇ ವರ್ತಂತೇ |ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಮೂಕಿಮರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವು.

ಚಿತ್ರಭಾನುಃ—ಅತಿಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾದ, of beautiful splendour.

ಕೃಷ್ಣಾ ರಜಾಂಸಿ— ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಕಗಳು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಂಧಕಾರಮಯವಾಗಿರುವವು. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವನು.

ತವಿಸೀಂ ದಧಾನಃ— ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಮ್—ಅಭಿಪೋವರ್ತಕೇ ಇತ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತ್, ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತ ವರ್ತನೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತುಗಾಗಮ ಬಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ನಹಿವ್ಯತಿ ವ್ಯಪಿ ವ್ಯಧಿ ರುಚಿಸಹಿತನಿಷು ಕ್ಲಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಈ ಧಾತುಗಳು ಪರದನ್ನದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭಿಗೇ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ.

ವಿಶ್ವರೂಪಂ—ವಿಶ್ವಾನಿ-ಬಹುವಿಧವಾದ, ರೂಪಾಣಿ, ರೂಪಗಳು, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯಾವ ರಥಕ್ಕೆ ಇನೆಯೋ ಆರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೬) ಬಹುವ್ರೀಹಿಮಾದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದವಾದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಛಂದಸ್ಸಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರದೇ ಇದ್ದರೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗ ಈ ಸೂತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

ಹಿರಣ್ಯಶಮ್ಯಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಶಾನ್ದೋಃ ಧಾತು, ಹರ್ಯತೇಃ ಕನ್ಯನ್ ಹಿರಬ್ (ಉ. ಸೂ. ೫-೨೨೨) ಹೃದ್ಯಧಾತು ಮುಂದೆ ಕನ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹಿರಚ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಆದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಿರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ, ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಲೋಪ, ಅಕಾರವು ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಕ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕ್-ನಾಗಳಿಗೆ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಅನ್ಯ ಎಂದಿಷ್ಟು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ಹಿರ+ಅನ್ಯ=ಹಿರನ್ಯ, ಅಟ್ಟಿಪ್ಪಾಜ್, ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ ಹಿರಣ್ಯ ಎಂದಾಯಿತು, ಇದು ನಿತ್ಸದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ, ಶಮ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಮೊಳೆಗಳು, ಹಿರಣ್ಯಾಃ ಶಮ್ಯಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ, ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಸ್ಮಾತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು, ಧಾತುವಿನ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಲುಚ್, ಶಿವ್, ಇಕಾರಲೋಪ, ಚ್ಚಿ, ಸಿಚ್, ಅಡಾಗಮ, ಅಸ್ಮಾ+ನ್+ತ್, ಗಾತಿಷ್ಠಾ ಘುಪಾಧೂಭ್ಯಃ ಸಿಚಿ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೬) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಗಾ ಎಂಬುದಿಂದ ಇಣೋ ಗಾ ಲುಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂದು ಇನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಗಾ ಆದೇಶ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ, ಪಾ ಎಂಬುದಿಂದ ಪಾ ಪಾನೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ, ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಆಚ್, ಉಪಸರ್ಗ.

ಕೃಷ್ಣಾ—ಕೃಷೇರ್ವರ್ಣೇ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೮೪) ವರ್ಣವು ವಾಚ್ಯವಾದಾಗ ಕೃಷ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ನಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಕ್, ಕೃಷ್+ನ ರಷಾಧ್ಯಾಂನೋಣಸ್ತಮಾನಪದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧) ಎಂದು ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾದ ಈ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ರನ್, ಅಪಕ್ಕೆ ಶಿ ಆದೇಶ, ಶೇಕ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ತಿಗೇ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಿಗೇ ಲುಕ್, ಇಲ್ಲಿ ನುಮಾಗಮ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ನಲೋಪಗಳು ಬರುವುವು.

ತವಿಹೀಂ—ತವ ಧಾತುವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಧಾತು, ತವತೇರ್ಚೆದ್ವಾ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪) ತವ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಟಿಪಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಟಿಪಚ್, ತವ್+ಇವ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಕ್, VOLUME 4

ಟಿಡ್ಯಾಣಿಷ್ಠಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೫) ಎಂದು ಐತ್ಯಂ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದ್ವರಿಂದ ಚಿತ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಚಿತ್ತಸ್ತಪ್ತಪ್ರತೇರ್ಬಹ್ಯಕಜರ್ಥಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ನ್ಯಾಯಗಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇದನ್ನು ವ್ಯಪಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿಕೊಂಡು ವ್ಯಪಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಈ ಗಣ ಸಲಿತ ಶಬ್ದಗಳ ಅಂತವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಹೇಳಬೇಕು.

ದಧಾನೇ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಲಟ್, ಅಟಿಶ್ಯತ್ವಶಾನಚಿ—, ಎಂದು ಶಾನಚಿ, ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂದು ಶವಾಗೆ ಶ್ಲ ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲೂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಶ್ಲ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಎರಡಾವರ್ತಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ-ಧಾ-ಧಾ+ಅನ, ಹ್ರಸ್ವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೯) ಆಜಂತವಾದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸೇಚಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೪) ಪ್ರಕೃತಿಜಶಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಜಶಃ, ಪ್ರಕೃತಿಜಶಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಚರಃ ಎಂದು ಇದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಧರಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಸಾಮ್ಯದಿಂದ ದಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಉಭೇ ಅಭ್ಯಸ್ತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೫) ಪಾಠ್ಯದ್ವಿತ್ವಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವುಗಳಿಗೆ ದ್ವಿರುಚ್ಚಾರಣೆಯು ವಿಹಿತವೋ ಅವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ದಧಾಗೆ ಅಭ್ಯಸ್ತ ಸಂಕ್ಷೆ ಇದೆ, ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಅಭ್ಯಸ್ತಗಳ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಧ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿಕಾಕಾರಃ

ವಿ ಜನಾನ್ಶ್ಚಾವಾಃ ಶಿತ್ತಿಸಾದೋ ಅಶ್ಚಿನ್ವಥಂ ಹಿರಣ್ಯಪುಲುಗಂ
ವಹನ್ತಃ |

ಶಶ್ವದ್ವಿಶಃ ಸವಿತುದ್ಯೈವ್ಯಸೈಸ್ಥೋ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ತಸುಃ ||

ಕವಿವಾಃ

ವಿ | ಜನಾನ್ | ಶ್ಚಾವಾಃ | ಶಿತ್ತಿ ಸಾದಃ | ಅಶ್ಚಿನ್ವ | ರಥಂ | ಹಿರಣ್ಯ -
ಪುಲುಗಂ | ವಹನ್ತಃ |

ಶಶ್ವತ್ | ವಿಶಃ | ಸವಿತುಃ | ದೈವ್ಯಸೈ | ಉಪ್ ಸೈ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾನಿ |
ತಸುಃ || ೪ ||

|| ಸಾರಾಂಶಃ ||

ಶ್ಯಾನಾ ಏತನ್ಮಾಮಕಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯಾಶ್ವಾಃ | ಶ್ಯಾನಾಃ ಸವಿತುರಿತಿ ನಿಘಂಟಾವೃತ್ತಶ್ಚಾತ್ | ತೇ ಚ ಶಿತಿಪಾದಃ ಶ್ವೇತ್ಯೈ ಸಾದ್ವಿರುಪೇತಾ ಹಿರಣ್ಯಪ್ರಳುಗಂ | ರಥಸ್ಯ ಮುಖಮಿಷಯೋಚಕ್ರಂ ಯುಗಬಂಧನಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಳುಗಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಚ್ಚಾತ್ರ ಸುವರ್ಣಮಯಂ | ತದ್ವಿಕ್ರಂ ರಥಂ ವಹಂತೋ ಜನಾನ್ಮಾನೇನೋ ವ್ಯಖ್ಯನ್ | ವಿಶ್ವೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಿತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಶ್ವತ್ ಸರ್ವದಾ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾ ದೈವ್ಯಸ್ಯೇತರದೇವಸಂಬಂಧಿನಃ ಸವಿತುಃ ಪ್ರೇರಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೋಪಸ್ಯೇ ಸೂರ್ಯಾಪಸ್ಥಾನೇ ತಸ್ಯಃ | ಸ್ಥಿತವತ್ಯಃ | ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಜಾಃ ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸರ್ವೇ ಚ ಲೋಕಾಃ ಪ್ರಕಾಶಾಯ ಸೂರ್ಯಸಮೀಪೇ ತಸ್ಯಃ | ಶಿತಿಪಾದಃ | ಶಿತಯಃ ಶ್ವೇತವರ್ಣಾಃ ಸಾದಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಿತಿಪಾದಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಅದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ ಶಿತಿಃ ಶ್ವೇತವರ್ಣಃ ಸ್ಥಾಟಿಕಾದಿಃ | ಸ ಇವ ಸಾದೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಸಾದಸ್ಯ ಲೋಪೋದ್ರವಸ್ತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ | ಪಾ. ೫. ೪-೧೩೮ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಪಾದಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪಃ | ಉಪಮಾನಾದಿತಿ ಹಿ ತತ್ಪ್ರಾನವರ್ತತೇ | ಸಾದಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯಸಾದಿತ್ಯಾದಾಮ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ತಸ್ಯ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಮಾಸೇ ಶೇನೇನಿತ್ಯಾಬದೂಜ್ಜಹುವ್ರೀಹಾವಭಸತ್ | ಪಾ. ೬-೨-೧೩೮ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಅಖ್ಯನ್ | ಖ್ಯಾತೇರ್ಲುಪ್ಯಸ್ಯ ಶಿವಕ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಹಿರಣ್ಯಪ್ರಳುಗಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ವಹಂತಃ | ಶಪಃ ಪಿಶ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಶತುಕ್ತಲವಾರ್ಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ದೈವ್ಯಸ್ಯ | ತಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ದೇವಾದ್ಯಾಞಾ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫೩ | ಇತಿ ದೇವಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಗ್ಗೀದ್ಯಂತೀಯೋ ಯಾಃ | ತದ್ವಿತ್ಯೇಷ್ವಚಾಮಾದೇರಿತ್ಯಾದಿವ್ಯದ್ವಿಃ | ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಉಪಸ್ಯೇ | ಅತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಕಃ | ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿತ್ಯಾದಿವರ್ವದಾಂತೋದಾತ್ರೈತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಶಿತಿಪಾದಃ— ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ | ಶ್ಯಾನಾಃ— ಶ್ಯಾವನಾಮಕಗಳಾದ ಸವಿತ್ತಿನ ಕುದುರೆಗಳು | ಹಿರಣ್ಯಪ್ರಳುಗಂ— ಚನ್ನದ ಮೂಕಿಯುಳ್ಳ | ರಥಂ— ರಥವನ್ನು | ವಹಂತಃ— ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು | ಜರ್ನಾ— ಪುಣೆಗಳನ್ನು | ವಿ ಅಖ್ಯನ್— ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗಿಸಿವೆ. | ಶಶ್ವತ್— ಯಾವಾಗಲೂ | ವಿಶಃ— ಪ್ರಜೆಗಳೂ (ಮತ್ತು) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ— ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಗಳೂ ಕೂಡ | ದೈವ್ಯಸ್ಯ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಸವಿತುಃ— ಜಗತ್ತೇರಕನಾದ ಸವಿತ್ತಿನ | ಉಪಸ್ಯೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ತಸ್ಯಃ—ನಿಂತು ಕೊಂಡಿವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ಯಾವನಾಮಕಗಳಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಚನ್ನದ ಮೂಕಿಯುಳ್ಳ ರಥವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿವೆ. ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಿ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗುತ್ತಿವೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಲಾದ ಮತ್ತು ಜಗತ್ತೇರಕನಾದ ಸವಿತ್ತಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿವೆ.

English Translation

Savitri's horses with white legs barnessed to his chariot with a golden yoke have manifested light to mankind for all people and all the worlds are ever in the presence of the divine Savitri.

|| ಎಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ಯಾವಾಃ— ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಶ್ಯಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೂರನೆಯ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಗಳು ಶುಭ್ರವಾದ ಬಿಳಿಪಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿತಿಪಾದಃ ಎಂದರೆ ಬಿಳುಪಾದ ಕಾಲುಗಳು (with white legs) ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳ ಬಣ್ಣವು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ (brown) ವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು.

ಹಿರಣ್ಯಪ್ರೇಲುಗಂ— ರಥಸ್ಥ ಮುಖಮೀಷಯೋರಗ್ರಂ ಯುಗಬಂಧನಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರೇಲುಗಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಪ್ರೇಲುಗವೆಂದರೆ ರಥದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂಕೀಮರವು ರಥವನ್ನು ಸಂಧಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ; ಮೂಕೀಮರದ ಮೂಲಭಾಗ; ಇವು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದುದು. ತ್ರೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ೫-೪-೧೧-೧೨ ಮತ್ತು ಶತಪತಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೧-೧-೨-೯; ೨-೫-೨-೪ ಮೊದಲಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. Pra-ugra is apparently equivalent to ಪ್ರಯುಗ, denoting the fore part of the pole of the cart. the part in front of the yoke.

ಶಿತಿಪಾದಃ— ಶಿತಿಯಃ ಶ್ವೇತಾವರ್ಣಾಃ ಸಾದಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಶಿತಿಪಾದಾಃ | ಬಿಳುಪಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ.

ದ್ವಿವ್ಯಸ್ಯ— ಇತರದೇವಸಂಬಂಧಿನಃ ಸವಿತುಃ; ಪ್ರೇರಣಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ— ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಎಂಥ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುವರು. ಆಗರೆ **ದಿವಿ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದ್ವಿವ್ಯಃ**— ಸ್ವರ್ಗಸಂಬಂಧವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಇರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು.

ನ್ಯಾಕರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಿತಿಪಾದಃ— ಶಿತಿಃ ಎಂದರೆ ಬಿಳುಪು, ಶಿತಿಯಃ=ಬಿಳುಪಾದ, ಸಾದಾಃ=ಕಾಲುಗಳು, ಯೇಷಾಂ ತೇ=ಯಾರಿಗೆ ಇವೆಯೋ ಅವರು, ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ, ಹೀಗೆ ವಿದ್ವಹವಾದರೆ ಶಿತಿಪಾದಾಃ ಎಂದಾಗುವುದು ನ್ಯಾಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ **ಸುಸೂಂ ಸುಲುಕ್**—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ಯಗೆ ಸು ಆದೇಶ ಬರತ್ತೆ, ಅದರಿಂದ ಶಿತಿಪಾದಃ ಎಂದು ಏಕವಚನದಂತೆಯೇ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ, ಇನ್ನು ಒಂದು ವಿಧ. **ಸಪ್ತಮ್ಯುಪಮಾನ**

ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚಿ ವಾಚೋ ವಾ ಚೋತ್ತರಸವಲೋಪಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಬರುತ್ತೆ. ಶಿಶಿಪಾದ ಇವ ಪಾಪಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸ್ವಟಿಕನುಯವಾದ ಕಾಲಿನಂತೆ ಇರುವ ಕಾಲುಕೃವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಶಿಶಿ ಶಬ್ದವು ಬಿಳುಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಸ್ವಟಿಕವಿಕಾರವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೆ, ಇದರ ಫಲಿತಾರ್ಥವೇ, 'ಶಿಶಿಃ ಶ್ವೇತವರ್ಣಃ ಸ್ವಾಭಿಕ್ವಾದಿಃ ಸ ಇವ ಪಾದೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ, ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪಾದಸ್ಯಲೋಪೋಲ ಹಸ್ತಾ ವಿಭಿಕ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೨೮) ಹಸ್ತಾದಿಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರವೇ ಇರುವ ಉಪನಾಸನಾಚಕದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಅದು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಶಿಶಿಪಾದ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, ಇವರ ಮುಂದೆ ಜಪ್, ವ್ಯಷಾದೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದ ಶಬ್ದವು ಅದ್ವಯದಾತ್. ಶಿತೇರ್ನಿತ್ಯಾ ಬದ್ಧಜ್ಜನುಪ್ರೀಪಾವಭಸತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೮) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸವನಾಸದಲ್ಲಿ ಶಿಶಿಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಚ್ಚುಗಲನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ ಭಸತ್ ಶಬ್ದಭಿನ್ನವಾದ ಉತ್ತರಸವವು ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಉತ್ತರಸವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಖ್ಯಾನ್—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ, ಲುಪ್, ಚ್ಚಿ, ಅಸ್ಯತಿವಕ್ರಿಯಾತಿಭೋಲ್ಯಾಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಚ್ಚಿ ಗಿ ಅಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು, ಅಪ್, ಅಡಾಗಮ, ಝಿ, ಅನ್, ಅದೇಶ. ಅಖ್ಯಾ+ಅ+ಅನ್ರಿ, ಅತೋಲೋಪ ಇಚಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಇಚಿಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂದು ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ.

ಹಿರಣ್ಯಪ್ರಲುಗಮ್—ಹಿರಣ್ಯಂ. ಚಿನ್ನದ, ಪ್ರಲುಗಂ, ನೊಗ ಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳವು, ಯಸ್ಯ ಸಃ= ಯಾವು ದಕ್ಕೆ ಇದೆಯೋ ಅನು ಎಂತು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಹರ್ಮತೇಃ ಕನ್ಯನ್ ಹಿರಣ್ (ಉ. ಸೂ. ೫-೬೨೨) ಎಂದು ಹೆದ್ದ ಗತಿ ಕಾನೈದ್ರಿಯಃ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕನ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಹಿರಣ್ಯ ಶಬ್ದವು ನಿಪ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ನಿಪ್ಪನ್ನದಿಂದ ಇದು ಅನ್ಯದಾತ್, ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಬಂದಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಪವಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬಂದು ಅದೇ ಸ್ವರ ಉಚ್ಚುತ್ತು.

ದ್ವಿಸ್ಯಂತ್ಯಾ—ದಿವ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪಶಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ಚಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ದೇವ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ದೇನಾವ್ಯಾ ಇತ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫೫-೩) ಪ್ರಾಗ್ವಿವ್ಯತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದಪ್ರಕೃತಿಕ್ ವ್ಯಂಜಿತದ ಮುಂದೆ ಯಚ್ ಅಚ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದರ್ಥ. ಅನ್ವಾಧ್ಯಾಯಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದ್ವೀವ್ಯತೀಯೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫೬) ಇಂದಿಂ ಹದಿದು ತೇನದೀವ್ಯತಿ ಖನತಿ ಜಯತಿ ಜಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವವೆರಗೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಗ್ವಿವ್ಯತೀಯಾರ್ಥ ಎನ್ನುವರು. ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಇದು ಪ್ರಾಗ್ವಿವ್ಯತೀಯಾರ್ಥ, ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಚ್ ಬರುತ್ತೆ. ದೇವಜನಯ, ತದ್ವಿಶಾಂತವಾತ್ ರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಸುಪಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ. ದೇವಸ್ಯೇದಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಾದೇಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಇತ್, ವಾತೇತ್ ಆದ ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯತೆಯ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಅಚ್ಚುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ವಿಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ದೇವಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ದ್ವಿಸ್ಯಂತ್ಯಾ ಎಂದಾಯಿತು. ವ್ಯಂಜಿತ ದ್ವಿಸ್ಯಂತ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಉಪಸ್ಥೇ—ಆತಶ್ಲೋಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೧೩೬) ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಕಾರಾಂಶ ಧಾತುಮುಂದೆ ತಪ್ಪತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಪ್ಪತ್ಯಯ. ಸುಪಿಸ್ಥಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತೇವರದಲ್ಲಿ—ಇದಂ ಕೇವ ಲೋಪಸರ್ಗೇನ ಆತಶ್ಲೋಪಸರ್ಗೇ ಇತ್ಯೇವ ಸಿದ್ಧೇ ಕರ್ಮಣ್ಯುಪಪದೇಪಿ ನ ಆತೋನುಪ— ಇತ್ಯಾರಂಭಾತ್ ಎಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಉಪಸರ್ಗ ವಸಾತ್ರ ಇರುವ ಕಡೆ ಸುಪಿಸ್ಥಃ ಎಂಬುದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಸ್ಥಾ+ಅ, ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಜುತ್ ಆದ ಅಜಾದ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ, ಇಡಾಗಮ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ. || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಿಸ್ತ್ರೋ ದ್ಯಾವಃ ಸವಿತುರ್ಧ್ವಾ ಉಪಸ್ಥಾ ಏಕಾ ಯಮಸ್ಯ ಭುವನೇ
ವಿರಾಷಾಟ್ |

ಆಣಿಂ ನ ರಥ್ಯಮಮೃತಾಧಿ ತಸ್ಥರಿಹ ಬ್ರವೀತು ಯ ಉ ತಚ್ಚಿಕೇ-
ತತ್ || ೬ ||

|| ಸದವಾಹಃ ||

ತಿಸ್ತ್ರಃ | ದ್ಯಾವಃ | ಸವಿತುಃ | ದ್ವೌ | ಉಪಸ್ಥಾ | ಏಕಾ | ಯಮಸ್ಯ |
ಭುವನೇ | ವಿರಾಷಾಟ್ |

ಆಣಿಂ | ನ | ರಥ್ಯಂ | ಅಮೃತಾ | ಅಧಿ | ತಸ್ಥುಃ | ಇಹ | ಬ್ರವೀತು |
ಯಃ | ಊ ಇತಿ | ತತ್ | ಚಿಕೇತತ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದ್ಯಾವಃ ಸ್ವರ್ಗೋಪಲಕ್ಷಿತಾಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ ಲೋಕಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ ಸಂತಿ || ತತ್ರ ದ್ವೌ ಲೋಕಾ ಸವಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾ ಸಮಾಸಸಾನೇ ವರ್ತೇತೇ | ದ್ವೌ ಲೋಕಭೂಲೋಕಯೋಃ

సూర్యోణ ప్రకాశితత్వాత్ | ఏకా మధ్యమా భూమిరంతరిక్షలోకం యమస్య భువన-
 పితృపతేర్గృహే నిరాఘాటో | నిరాఘో గంత్వాన్వతే | ప్రేతాః పురుషా అంతరిక్షమాగ్నేణ
 యమలోకే గచ్ఛంతిత్వేథాః | అమృతామృతాని చంద్రనక్షత్రాద్విని జ్యోతిశిలంఘి జలాని
 నాధి తస్యః | సవితారమధిగమ్య స్థితాని | తత్ర దృష్త్వాంతః | రథ్యమాణం న | రథాద్బహిరక్ష-
 ఙ్గిద్వే ప్రక్షిప్తః | శిలవిశలేష ఆఠరిత్యుచ్ఛ్యతే | రథసంబంధినమాణమధిగమ్య యథా రథస్థి-
 ష్ఠ తద్వేత్ | యస్త మానవస్తత్సవిత్పరం చిశ్లేతత్ జానాతి స మానవ ఇహాస్థిన్విషయే
 బ్రువీతు | కథయేతు | కేనాపి వక్తుమతక్యః సవితృమహిమేత్వేథాః || తిస్తః | తిస్తభ్యో
 జసః | పా. ౬.౧.౧౬ | ఇతి విభక్తేరుదాత్తత్వం | ద్వా | సంఘికాయామావాదేశే లోకసః
 శాకల్యైతి వచారలోకసః | లుపస్యా | ఆజయోజయోరాం జీలౌపసంఖ్యానం | మ.
 ౬.౧.౨౯౧ | ఇతి సప్తమ్యా ఆజాదేశః | ఆజస్యోనునాసికశ్చందసి | పా. ౬.౧.౧౩౬ | ఇతి
 ప్రకృతిభావః | నిరాఘాటో | వృజో వరణే | ఫౌజాథోఽ కవిధానం | పా. ౬.౨.౧౮.౪ | ఇతి
 కర్మణీ కః | బహులం భందసి | పా. ౬.౧.౧౦౨ | ఇతిత్వం | తథా సతి పూర్వోపతే ఇతి నిరా
 ఇత్యుక్తం భవతి | తాన్వతే ఇతి నిరాఘాటో | భంవసి సహః | పా. ౬.౨.౨౩ | ఇతి సదేఃకేః |
 సదేః నాడః | పా. ౬.౨.౧౬ | ఇతి షత్తేం | అన్యేషామపి దృశ్యతే ఇతి పూర్వపదస్య దిఃభాః |
 రథ్యం | రథస్థేదం రథ్యం | రథాద్యత్ | పా. ౪.౨.౧౩౧ | ఇతి యేత్ | యేత్యోనావ ఇత్యా-
 ద్యుదాత్తత్వం | అమృతా | శిలశ్చందసి బహులమితి శిలలోకసః | చిశ్లేతత్ | శిత జ్ఞానే |
 లోకేషాదాగమః | ఇతేశ్చ లోకసే ఇతికారలోకసః | జుహోఽక్యాదిత్వాత్ క్తుః | లఘుపథ-
 గుణః | అనుదాత్తే చ | పా. ౬.౧.౧౯౦ | ఇత్యేభ్యస్తస్యాయుదాత్తత్వం | యద్వృత్తయోగోదా-
 నిశాతే || ౧౬ ||

శ్రుతివచనం

ద్యావః— స్వర్గావిలోకగళు | తిస్తః— మూరు (ఇమత్వనే అచ్చగళు) | ద్వా— ద్వి
 లోక మత్తు భూలోకగళిరడం | సవితే— సవితృవిన | లుపస్యా— మత్తిరదస్థిరకత్తు | ఏకా-
 మధ్యదస్థిరువ అంతరిక్షలోకవు | యమస్య— యమన | భువనే— లోకకే | నిరాఘాటో—
 ఘోగతక్తవరన్న ౬య్యతక్తద్దు | రథ్యం— రథవు | ఆణం న— ఇరచియన్న (రథద అచ్చన రంధ్ర
 గన్న ఆవలంబిరువంకి | అమృతా— నారఠిత్వగళాద చంద్రనక్షత్రాద్వి తేజోలొకగళు | అధితస్యః—
 (సవితృవన్నే) ఆవలంబిసే | యే— యావనావరం మానవను | తేత్— ఈ సవితృపరంభవన్ను |
 చిశ్లేతత్— జనాగి తిగనుకొందిచ్చే ఆరవి | ఇత్— ఈ విషయచ్చి | బ్రువీతు— (ఆవను)
 వణిపరు. |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲೋಕತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕ ಇವೆರಡೂ ಸೂರ್ಯನ ಸಮಾಪದಲ್ಲವೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವು ಯಮನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೇತಗಳನ್ನೊಯ್ಯತಕ್ಕದ್ದು. ರಥವು ತನ್ನ ಆಧಾರ ಭೂತವಾದ ಇರಚಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವಂತೆ ನಾಶರಹಿತಗರ್ವಾದ ಚಂದ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿ ತೇಜೋವಾಹಿಗಳು ಈ ಸವಿತ್ಯ ನನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿವೆ. ಈ ಸವಿತ್ಯವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮಾನವನಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಯಾವನಿ ಗಾದರೂ ತಿಳಿದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನು ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯ ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಿ.

English Translation

There are three heavens (three worlds) two are in the proximity of the Savitri ; the remaining one leads men to Yama 's abode ; the immortal stars depend upon Savitri as a car upon the pin of the axle. Let him who knows the greatness of Savitri say so.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ತಿಸ್ತೋ ದ್ಯಾವೇ— ಮೂರು ಸ್ವರ್ಗಗಳು ಎಂದರೆ ಭೂಲೋಕ, ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳು.

ಸವಿತುರ್ಧ್ವಾ ಉಪಸ್ಥಾ— ಈ ಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೆಳ ಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಯಮಸ್ಯ ಭುವನೇ ವಿರಾಪಾರ್ತಿ— ಪ್ರೇತಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಅಂತರಿಕ್ಷನಾರ್ಗೀಣ ಯಮಲೋಕೇ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಮೂರನೆಯದಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮೃತರಾದ ಜನರು (ಅಥವಾ ಅವರ ಅತ್ಮಗಳು) ಯಮಲೋ ಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಯಮಲೋಕದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಅಣಂ ನ— ರಥದ ಅಟ್ಟಿನ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಗಳು ಚಲಿಸುವಾಗ ಬೀಳದಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಕಡಾಣಿಗಳು. ಈ ಕಡಾಣಿಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಚಕ್ರಗಳು ಮತ್ತು ರಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಚಲಿಸದೆ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವವು. ಅದು ದರಿಂದ ರಥ ಮತ್ತು ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ಕಡಾಣಿಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ಭೂಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶ ವನ್ನೊಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಆಧಾರಭೂತವಾಗಿರುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಮೃತಾ— ಅಮೃತಾನಿ ಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತಿರೇಂಷಿ ಜಲಾನಿ ವಾ—ಅಮೃತಾ ಎಂದರೆ ನಾಶ ವಾಗದ ; ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ. ಇಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಾದಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಗ್ರಹಗಳೂ ಅಥವಾ ಅಮೃತವಾದ ಉರಕವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಇಹ ಬ್ರವೀತು ಯ ಉ ಶಶ್ವಿ ಕೇತಕ್— ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಾದವನು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಹೇಳಲಿ ಎಂದರೆ ಈ ವಿಷಯವು ಅತಿರಹಸ್ಯ ಅಥವಾ ಗಹನವಿಷಯವಾದ್ದರಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿಪ್ಪೆ—ತ್ರಿಚತುರೋಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ತಿಸ್ಯ ಚಿತ್ಸಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೯) ಎಂದು ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ಯ ಆದೇಶ. ಅಂತೋದಾತ್ತ. ತ್ರಿಶಬ್ದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಈ ಆದೇಶವು ಸ್ಥಾನನಿದ್ಧಾನದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ, ತಿಸ್ಯ+ಽಽ, ಅಚಿ ರ ಋತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೦) ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತಿಸ್ಯ-ಚಿತ್ಸಪ್ ಇವುಗಳ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರೇಫ. ತಿಸ್ಯ+ಽಽ=ತಿಪ್ಪೆ—ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಕಾರೇಫ. ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ಯೂವಾರ್ಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೪) ಎಂದು ಸ್ವರಿತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ತಿಸ್ಯಭ್ಯೋ ಽಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಮುನ್ಯೇಭ್ಯೋ ಽಸಃ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗೋದಿಂದ ರಬ್ಬ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ವಿನಶಿಸಿ ಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ತಿಸ್ಯಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಽಽ ನಿಘಟಿತಿಯ ಅಂತವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಽಽ ಉದಾತ್ತ.

ದ್ವಿ—ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ಮುಂದೆ ಉಕಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಚೋದಯವಾಯಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೪) ಎಂದು ಟಿಗಿ ಆನ್ ಆದೇಶ ದ್ವಾ+ಉ, ಲೋಪಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧೯) ಶಾಕಲ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಣ ಪೂರ್ವಕಗಳೂ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿರುವವೂ ಆದ ಯಕಾರ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪವು ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಾಗಿ ಲೋಪ. ಈ ಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರಸಂಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉಪಸ್ಥಾ—ಉಪ-ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ತಿಪ್ಪತಃ= ಇರುವವರು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಆತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೯) ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಆಕಾರಲೋಪ, ಸಪ್ರವೀದ್ವಿನಚನ ಓನ್, ಸುಪಾಂ ಸುಬುಕ್—, (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಜಯೋ ಜಯಾರಾಂ ಚೋಪಸಂಪ್ರಾಪ್ತಂ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕ ಇದೆ. ಅಚ್, ಅಯಾಚ್, ಅಯಾರ್ ಈ ಮೂರು ಸುಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ, ಇದರಿಂದ ಓನ್ ಗೆ ಅಚ್, ಉಪಸ್ತ+ಽ, ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ, ಅಂತಾದಿವಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಏಕಾದೇಶವು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅಂತದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಏಕಾದೇಶ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅಂತವಾಗಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದ ಯವ ಯಾವ ವ್ಯವಹಾರ ಬರುವುದೋ ಅದು ಏಕಾದೇಶ ಬಂದ ಮೇಲೆಯೂ ಬರುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಪರವರ್ಣವು ದೀರೆ ಇದ್ದಾಗ ತದ್ಗುಟಿತ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದಮೇಲೂ ಬರುವುವು ಎಂದರ್ಥ. ಇವನ್ನು ಅಂತಾದಿಭ್ಯಾಂ ಪೃಥಗನ್ವಿಸ್ತುತಾಭ್ಯಾಂ ಯೇ ವ್ಯವಹಾರಾಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರತ್ಯಯ-ತ್ವಾದಯಸ್ತೀ ಕೃತ್ಯಶಾಧೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಭವಂತಿ, ಎಂದು ಶೇಖರಕಾರರು ತಿಳಿಸಿರುವರು ಇಲ್ಲಿ ಏಕಾದೇಶ ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಅಚ್ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿತ್ತು, ಅದು ಏಕಾದೇಶ ಬಂದ ಮೇಲೂ ಪರಾದಿನಿದ್ಧಾನದಿಂದ ಬರುತ್ತೆ ಅಚೋದಯನಾಸಿಕಲ್ಪಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಭಂವಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಚ್ ಗೆ ಅನುನಾಸಿಕವು ಬರುವುದು ಅದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವನವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕಾಕಾರವೂ, ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವನವೂ ಬರುತ್ತೆ.

ವಿರಾಪಾಟ್—ಪೂರ್ಯಂತೇ ಇತಿ ವಿರಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ವೃಷ್ ವರಣೀ ಧಾತು. ಗ್ರಹ ವೃದ್ಧಿನಿಗ್ಗಿ ಮಕ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೮) ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಘಾಘೋ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾನವ್ಯಧಿವನಿ

ಯುಧ್ಯರ್ಥಮ್ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಧಾತುಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳು, ಪರಿಗಣಿತಗಳಲ್ಲ, ನವಂಚಿ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಕ ಬರಬಹುದು, ಭಾವ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಭಿನ್ನಕಾರಕ ಇವು ಘೋಷ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಬರುತ್ತೆ. ವ್ಯ+ಅ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇತ್ಯ ಉತ್ಪಗಳು ಬಹುಲವಾಗಿ ಓರುವುವು, ಎಂದು ಮಗಿ ಇತ್ಯ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ವಿ೦+ಅ, ಕಿತ್ ಪರದಲ್ಲಿದೆ, ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ, ವಿರಾನ್ ಸಹತೇ ಇತಿ ವಿರಾಪಾಟ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಸಹ ಮರ್ಪಣೇ ಧಾತು, ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಸ್ಪೃಃ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಭಂದಸಿ ಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸಹಾಧಾತು ಮುಂದೆ ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯ, ಅತಿಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂದು ಉಪಧಾವದ್ವಿ, ಚುಟೂ, ಉಪದೇಶೇಜನುನಾಸಿಕ ಇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಕಾರ ಇಕಾರಗಳಿಗೆ ಇತ್ಯಂಕ್ಷೆ. ವೇರಪ್ಯಕ್ಲಸ್ಯ ಎಂದು ವಲೋಪ, ಅನ್ಯೇವಾಮುಪಿ ದ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ನಿಪಾತಾದಿಗಳಿಗಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೂ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿರಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ವಿರಾಪಾಹ್, ಇದರ ಮುಂದೆ, ಸು, ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯಃ—ಎಂದು ಸುಲೋಪ, ಹೋಧಃ ಎಂದು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ, ವಿರಾಪಾಹ್, ರೂಲಾಂ ಜಲೋನ್ವೇ ಎಂದು ಜಪ್ರ್ತ ಸಹೋಸ್ವಾದಸ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಚರ್ತ್ವ, ವಿರಾಪಾಹ್ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ರಭ್ಯಮ್—ರಭಸ್ಯ ಇದಂ= ರಭನ ಸಂಬಂಧಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ರಧಾದ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೧೧) ರಭಶ್ಚುಪ್ತುಕ್ಯತಿ ಕ್ಷವ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಇದಮ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ರಭ+ಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ. ಯತೋಲ್ಯನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ನೌಶಬ್ಧ ಭವ್ಯವಾದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತನಾದ ಯಾನ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಿದಿಯೋ ಅವನ್ನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಆದಿಭು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ.

ಚೀಕೇತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು, ಲೇಟ್, ತಿವ್, ಶವ್, ಕಿತ್+ಅ+ಅ ಇತೆಕ್ಲ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೋಪ-ದೇಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಪರಸ್ಯೋಪದದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್‌ನ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಿವ್ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಲೋಪ, ಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂದು ಅಲ್ ಆಗವು. ಕಿತ್+ಅ+ಅತ್, ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಃ ಎಂದು ಶವ್‌ಗೆ ಶ್ಚ (ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ದ್ವಿಪ್ರ, ಕಿತ್+ಅ+ಅತ್, ಅಭ್ಯಾಸವ ತ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಲಘೂಪಧಗುಣ ಕುಹೋಲಶ್ಯಃ ಎಂದು ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ. ಈಗ ಇರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಕಿ ಜ್ಞಾನೇ ಎಂದು ಪಾಠ ಇದೆ, ಆಗ ತುಗಾಗುವು ಧಾಂವಸವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನುದಾತ್ತೇ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೦) ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉದಾತ್ತಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅನುದಾತ್ತಃ, ತಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಉದಾತ್ತನನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ ಲಸ್ಯಾನಿಕ ಸಾಲ್ಪಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಯತ್ ಶಬ್ದದ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯಸ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪೇಧ ಬರುತ್ತೆ. || ೬ ||

|| ಸಃಹಿತಾಘಾತಃ ||

ವಿ ಸುಪವರ್ಣೋ ಅನ್ತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯಾಖ್ಯಾದ್ಗಭೀರವೇಪಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಫಃ |
ಕ್ಷೇದಾನೀಂ ಸೂರ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿಕೇತ ಕತಮಾಂ ದ್ಯಾಂ ರಶ್ಮಿರಸ್ಯಾ
ತತಾನ || ೭ ||

|| ಸದಾತಃ ||

ವಿ | ಸುಽ ಪರ್ಣಃ | ಅನರಿಕ್ಷಾಣಿ | ಅಖ್ಯತ್ | ಗಭೀರವೇಪಾಃ | ಅಸುರಃ |
ಸುಽ ನೀಫಃ |

ಕ್ಷ | ಇದಾನೀಂ | ಸೂರ್ಯಃ | ಕಃ | ಚಿಕೇತ | ಕತಮಾಂ | ದ್ಯಾಂ |
ರಶ್ಮಿಃ | ಅಸ್ಯ | ಆ | ತತಾನ || ೭ ||

ಸಾಂಘಿಕಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಪರ್ಣಃ ಶೋಭನಪತನಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಃ | ಸುಪರ್ಣಾ ಇತಿ ಪಂಚದಶ ರಶ್ಮಿವಾಮಾನೀತಿ
ತನ್ನಾಮಸು ಪತಿತತ್ವಾತ್ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯಂತರಿಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷಿತಾನಿ ಲೋಕತ್ರಯಗ್ರಾಹಾನಿ ವ್ಯಖ್ಯತ್ |
ವಿಕೇಷೇಣ ಬ್ಯಾಪಿತವಾನ್ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾನ್ | ಕೇದ್ಯಶೋ ರಶ್ಮಿಃ | ಗಭೀರವೇಪಾ ಗಂಭೀರಕಂಪನಃ |
ರಶ್ಮೀಃ ಪ್ರಕಂಪನಂ ಚಲನಂ ಕೇನಾಪಿ ವ್ಯಷ್ಟಮುಶಕ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸುರಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿದಃ |
ತಥಾ ಚಾನ್ಯತ್ರಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾದಾಯೋದೇಹೀತಿ | ಸುನೀಫಃ
ಸುನಯನಃ ಶೋಭನಪ್ರಾಪಣಃ | ಮಾರ್ಗಪ್ರಕಾಶನೇನಾಭೀಷ್ಟದೇಶಂ ಪ್ರಾಪಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಾಪ್ತಕ-
ರಶ್ಮಿಯುಕ್ತಃ ಸೂರ್ಯ ಇದಾನೀಂ ರಾಶ್ತ್ರಿ ಕ್ಷ ಕುತ್ರ ವರ್ತತೇ | ತದೇತದ್ರಹಸ್ಯಂ ಕಶ್ಚಿಕೇತ ಕೋ
ಜಾನಾತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಃ ಕತಮಾಂ ದ್ಯಾಮಾ ತತಾನ | ಕಂ ದ್ಯುಲೋಕಂ
ರಾಶ್ತ್ರಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾನ್ | ಏತದಪಿ ಕೋ ಜಾನಾತಿ || ಸುಪರ್ಣಃ | ನಚ್ಚ ಸುಧ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ಪತ್ಯಂ | ಗಭೀರವೇಪಾಃ | ಓಮೇಷ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಅಸುನ್ | ಗಭೀರಂ ವೇಪೋ ಯಸ್ಯ | ಪೂರ್ವ-
ಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಅಸುರಃ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ | ಅಸ್ಯ ಶಿ ಶಮ್ನಾನಿತ್ಯಸುರಃ | ಅಸೇಯರನ್ | ಉ.
೧-೪೩ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಪತ್ಯಂ | ಯದ್ಯಾ | ಅಸೂನ್ಯಾನ್ಯಾತಿ ದದಾತಿತ್ಯಸುರಃ | ಅತೋಽಸುಪ-
ಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸುನೀಫಃ | ಚೇರ್ಚಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಹನಿಕುಪಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷನ್ | ಉ.

೨-೨ | ಇತಿ ಕ್ಷಣ್ | ಪ್ರಾದಿಮಾಸೇ ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇದಾನೀಂ | ಇದಂಶಬ್ಧಾತ್ಪ್ರಪ್ತ-
ಮ್ಯುರ್ಥೇ ದಾನೀಂ ಚ | ಪಾ. ೫-೨-೧೮ | ಇತಿ ದಾನೀಂಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇದಮ ಇತಿಶೀದಂಶಬ್ಧಸ್ಯೇಶಾದೇಶಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೂರ್ಯಃ | ಪೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ಸುವತೀತಿ ಸೂರ್ಯಃ | ರಾಜಸೂಯ-
ಸೂರ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ರುಡಾಗಮಸಹಿತಃ ಕ್ಲಪ್ತತ್ಯೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಥಾತು-
ಸ್ವರೇಣಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಿಕೇತ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲಿಟ್ | ಕತಮಾಂ | ಕಿಂಚಾತೀಯಾಂ | ವಾ
ಬಹೂನಾಂ ಜಾತಿಪರಿಪ್ರಶ್ನೇ ಡತಮಚ್ | ಪಾ. ೫-೨-೨೩ | ಇತಿ ಕಿಂಶಬ್ಧಾತ್ ಡತಮಚ್ | ಡಿತ್ಯಾಪ್ತಿ-
ಲೋಪಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಗಭೀರವೇಷಾಃ— ಮರ್ಚ್ಛೆಯವಾದ ಸ್ವಂದ(ಕಂಪ)ವುಳ್ಳ | ಅಸುರಃ— ಪ್ರಾಣದಾಯಕವಾದ
ಸುನೀಥಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗಿ ಅಭೀಪ್ಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕ | ಸುವರ್ಣಃ— ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತಹ
ಸೂರ್ಯಕಿರಣವು | ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣಿ— ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ | ವಿ ಅಖ್ಯತ್— ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗಿಸಿತು |
ಇದಾನೀಂ— ಈಗ (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ) | ಸೂರ್ಯಃ— (ಆ ಕಿರಣವುಳ್ಳ) ಸೂರ್ಯನು | ಕ್ವ— ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ? | ಕ್ಲಿ ಕೇತ-
ಯಾರು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು ? (ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವು) | ಅಸ್ಯ— ಸೂರ್ಯನ | ರತ್ನೀ— ಕಿರಣವು |
ಕತಮಾಂ ವ್ಯಾಂ— ಯಾವ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು | ಆ ತತಾನೆ— ಆವರಿಸಿದೆ ? (ಇದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಾಣದಾಯಕವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೆಲ್ಲ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗಿ
ಸಕಲರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗಿತ್ತು. ಅಸ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಗಂಭೀರವಾದ ಕಂಪನದಿಂದ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ
ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ಅದೇ ಕಿರಣವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನು ಈಗ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ?
ಯಾವ ಯಾವ ದ್ಯುಲೋಕಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ.

English Translation

Suparna (ray of the sun) is quivering, life-giving and directed (towards
the earth); It has illuminaled the (three) aerial regions. Where is surya (sun)
now? who knows to what heaven his rays have extended now ?

|| ನಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಸುವರ್ಣಃ— ಖೇದಯಃ ಕಿರಣಾಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈವು ರತ್ನಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ
ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುವರ್ಣವೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರತ್ನಿಯು (ನಿ. ೨-೧೫)

ಗಂಧೀರವೇಷಾಃ—ಗಂಧೀರಕಂಪನೇ | ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ನಾಯುಮಂಡಲದ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಬರುವಾಗ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ (quivering) ಕಾಣಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಋಷಿಯು ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರುವವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಅಸುರಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪನೇ | ಅಸ್ಯತಿ ಶತ್ನೋನಿತ್ಯಸುರಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಸುನ್ವಾಣಾನ್ ರಾಶಿ ದದಾತಿೀತ್ಯಸುರಃ | ಅಸುರಶಬ್ದವು ಸುಪರ್ಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು. ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಧಾತ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗೆ ಅಸುರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಥವಾ ಅಸುವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣ. ರಾ ಧಾವಿತುಗೆ ಕೂಡುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಶಾಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಆ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರಿಂದ ಅಸುರ ವೆಂದು ಹೆಸರು, life giving vital breath.

ಶ್ಚ ಇದಾನೀಂ ಸೂರ್ಯಃ—ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುವರು ಆದರೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಉದಯಿಸುವನು. ಈ ವಿಷಯವೂ ಜನಗಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದ ವೇಲೆ ಫುನಃ ಮಾರನೆಯದಿನ ಉದಯಿಸುವವ ರಿಗೆ (ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲಿರುವನು ಎಂದು ಋಷಿಯು ಅಶ್ವರ್ಯಪಡುತ್ತಾ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ರುವನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೂಮಯ ಚಲನವಲನಗಳೂ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅಗುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಜನಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾಗಿ ಕಂಡಿರಬಹುದು.

ಶಕ್ತಿಕೇತ ಕತಮಾಂ ದ್ಯಾಂ ರಶ್ಮಿರಸ್ಯಾ ತತಾನೆ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಮತ್ಯಾವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು (ಬೇರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು) ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವು ? ಅದನ್ನು ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ತನು ? ಎಂದು ಋಷಿಯು ಅಶ್ವರ್ಯಚಕಿತನಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ಅಗಾಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವು ದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ತನಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸುಪರ್ಣಃ—ಶೋಭನಂ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ನೆಷ್ ಸುಧ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨೧೬೨) ನೆಷ್ ಸುಗಲ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಕೋದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪರ್ಣಪದವು ಅಂಕೋದಾತ್ತ.

ಗಂಧೀರವೇಷಾಃ—ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ, ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಂಧೀರಂ ನೇಪಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ, ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರತ್ಯತಿಪ್ತರ ಬರುತ್ತೆ, ಗಂಧೀರಶಬ್ದವು ಅಂಕೋದಾತ್ತ.

ಅಸುರಃ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪನೇ ಧಾತು, ಅಸ್ಯತಿ ಇತ್ಯಸುರಃ ಅಸೇರರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಅಸು ಧಾತು ಮುಂದೆ ಉರನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉರನ್, ನಿತ್ಯರ ಬರುತ್ತೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಸೂನ= ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು, ರಾಶಿ= ಕೆಡುವನು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವನು ಎಂದರ್ಥ. ಅಸು ಶಬ್ದೋಪಪದಕವಾದ ರಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಆತೋಲ್ಯನುಪಸರ್ಗೇ ಈ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಸುನೀಧಃ—ಠೇಡ್ ಪ್ರಾಪಣೀ ಧಾತು, ದನಿಕುಪಿನೀರಮಿಕಾಶಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫) ಹಸ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ, ಕುಪ ನಿಷ್ಪರ್ವೇ; ಠೇಡ್ ಪ್ರಾಪಣೀ, ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ, ಕಾತ್ಯ ದೀವ್ರೌ ಈ ದು ಧಾತು ಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ಲನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ಲನ್ ನೋ ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂದು ಮೊದಲೇ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಲಾರ. ನಿಃ+ಧ ಕಿತ್ತಾಪ್ತರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕುಗತಿಪ್ರಾದಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸ, ಧಾಧಃಘಾಕ್ತಾಜಬಿತ್ತೆಕಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೪) ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಗತಿ, ಕಾರಕ-ಉಪಪದ, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೆ ಇವುಗಳ ಅಂತವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಇದಾನೀಮ್—ದಾನೀಂಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೮) ಕಾಲನಾಚಕವಾದ ಇದಂ ಶಬ್ದ ಪ್ರತ್ಯಕಿತವಾಗ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾನೀಂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದಾನೀಂ ಬಂದರೆ ಇವಮ್+ಜ್+ದಾನೀಮ್, ತದ್ವಿಕಾಂತಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾವಯನವಾದ ಜ್+ಗೆ ಸುಪೋಧಾತು—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೧) ಎಂದು ಉಕ್. ಇದಮ ಇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩) ಪ್ರಾಗ್ವಿಠೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಕ್ಷರವಾಗ ಇದಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇತ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅದು ಶಿತ್ ಎಂದರೆ ಶಕಾರೇತ್ಸಂಪ್ಲಕ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕಾಲಶಿತ್ಪ್ರೇರ್ಮ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೧) ಅನೇಕವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಶಿತ್ ಆದ ಆದೇಶಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ಥಾನಿಗೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ಇನಮ್ ಎಂಬ ಸಂಪೂರ್ಣದ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲ ಇತ್-ಇ+ದಾನೀಮ್= ಇದಾನೀಮ್, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ದಾ ಉದಾತ್ತ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂ ಪ್ರೇಣೇ ಧಾತು, ಸುವತಿ= ಪ್ರೇರಯತಿ ಎಂದರೆ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ರುಡಾಗನು ಸಹಿತನಾದ ಕ್ಯೌಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ, ಕ್ಯೌಪ ಓತ್ ಅನುದಾತ್ತ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಸೂ ಎಂಬುದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತ.

ಚಿಕೇತೆ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ಲಿಟಿಧಾತೋಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಕಿತ+ಕಿತ, ಲಿಟ್, ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಾಗೆ, ಲೋಪ, ಕಾಗೆ ಚಕಾರ-ಚಿ+ಕಿತ+ಲಿಟ್ ಲಘೂಪಧಗುಣ, ಲಿಟ್ ಗೆ ತ ಆದೇಶ. ಲಿಟಿಸ್ತಝಯೋಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಎಂದು ಏತ್ತದ ಬರದೇ ಇರುವಿಕೆಯು ಛಾಂದಸವು.

ಕತಮಾಚ್—ವಾ ಬಹೂನಾಂ ಜಾತಿಪರಿಪ್ರಶ್ನೇ ದತಮಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೯೩) ಈ ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಪರಿಪ್ರಶ್ನೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮಹಾಭ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನನಾಡಿರುವರು ಎಂದರೆ ಅನವಶ್ಯಕ ವೆಂದು ತಳ್ಳಿರುವರು. ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕರ ಮಧ್ಯೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವಾಗ ಕಿಮ್, ಯತ್, ತತ್, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ದತಮಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದತಮಚ್, ದಿತ್ತರಣದಿಂದ ಇಮ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ, ಅತಮ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಳಿಯುತ್ತೆ ಕತಮ ಎಂದಾಯಿತು, ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ, ಚಿತಃ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ||೬||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಷ್ಟೌ ವ್ಯಖ್ಯತ್ಕುಕುಭಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರೀ ಧನ್ವ ಯೋಜನಾ ಸಪ್ತ

ಸಿಂಧೂನ್ |

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ ಸವಿತಾ ದೇವ ಆಗಾದ್ಧಧದ್ತಾ ದಾಶುಷೇ ವಾ-

ಯಾರ್ಣಿ || ೮ ||

|| ಸವಿತಾಃ ||

ಅಷ್ಟೌ | ವಿ | ಅಪ್ಯತ್ | ಕಕುಭಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ತ್ರೀ | ಧನ್ವ | ಯೋಜನಾ |

ಸಪ್ತ | ಸಿಂಧೂನ್ |

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ | ಸವಿತಾ | ದೇವಃ | ಆ | ಅಗಾತ್ | ದಧತ್ | ರತ್ನಾ |

ದಾಶುಷೇ | ವಾರ್ಯಾರ್ಣಿ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನೀರಷ್ಟೌ ಕಕುಭಃ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚತಸ್ತೋ ದಿಶ ಆಗ್ನೇಯಾದ್ಯಾಶ್ಚತಸ್ತೋ ವಿದಿಶ ಇತ್ಯೇವಮಷ್ಟೌ ದಿಶೋ ವ್ಯಖ್ಯತ್ | ಸವಿತಾ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾನ್ | ತಥಾ ಯೋಜನಾ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸ್ವಸ್ತು-
ಭೋಗೇನ ಯೋಜಯಿತ್ವನ್ನಸ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ ತ್ರೀ ತ್ರಿಸಂಖ್ಯಾಕಾನ್ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಾನ್
ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್ ಗಂಗಾದಿನದೀಃ ಸಮುದ್ರಾನ್ವಾ ಸವಿತಾ ವ್ಯಖ್ಯತ್ | ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ | ಹಿತರಮಣೇಯ-
ಚಕ್ಷುರ್ಯುಕ್ತೋ ಹಿರಣ್ಯಮಯೋಕ್ಷೋ ವಾ ಸವಿತಾ ದೇವ ಆಗಾತ್ | ಇಹಾಗಚ್ಛತಃ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ |
ದಾಶುಷೇ ಹವಿದ್ರತ್ರವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾರ್ಯಾರ್ಣಿ ವರಣೇಯಾನಿ ರತ್ನಾನಿ ದಧತ್ | ಪ್ರಯ-
ಚ್ಛನ್ || ಅಪ್ಯತ್ | ಪ್ರಾತೇರ್ಲೂಪ್ಯಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೀತ್ಯಾದೀನಾ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ | ತ್ರೀ | ಶೇಶ್ವಂದಸಿ
ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಧನ್ವ | ರಿವಿ ರವಿ ಧವಿ ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ | ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋರಿತಿ
ನುಮ್ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಿನಿನ್ಯವ್ಯಪಿತಿಕ್ರೂಪಿಧನ್ವಿದ್ಯುಪ್ರತಿವಿವ ಇತಿ ಕನಿನ್ | ಸುಸಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೀ-
ರ್ಲೂಪಃ | ನ ಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತತ್ರೈಂ | ಯೋಜನಾ | ಯೋಜಯಂತಿ
ಪ್ರಾಣಿನ ಉಪಭೋಗೇನೇತಿ ಯೋಜನಾನಿ | ನಂದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಲ್ಯಃ | ಲೋಕನಿಲೀತಿ ಲೋಪಃ |

ಪೂರ್ವಪಚ್ಚೇರ್ಲೋಕಪಃ | ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ | ಹಿರಣ್ಯಮಯಾಸ್ತೃಷ್ಠೀಣಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಸಕ್ಶ್ಯಷ್ಟೈಃ | ಪಾ. ೫.೪.೧೦೩ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಃ ಷಟ್ಪತ್ಯಯಃ | ಅಗಾತ್ | ಏತೇಲುಜಾಣೋ
ಗಾ ಲುಜಾ | ಪಾ. ೨.೪.೪೫ | ಇತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಲೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ದಿಧತ್ | ಶತರಿ
ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚೈತುರಿತಿ ನುಮಾಗಮವ್ರತಿಸೇಧಃ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾ-
ಮಾದಿರಿತ್ಯಾಭ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ದಾಶುಷೇ | ದಾಶ್ವಾನ್ಸಹ್ಯಾನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕೃಸುಪ್ತೈಯಾಂತೋ ನಿಪಾ-
ತಿತಃ | ಚತುರ್ಥ್ಯಕವಚಿನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ || ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನ-
ಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ವಾಯೋಣಿ | ವ್ಯರ್ಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಋಹ ಲೋರ್ಯತ್ | ಈಡವಂದೇತ್ಯಾ-
ದಿನಾಮ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ |

ಪ್ರತಿ ಸಮರ್ಥ

ಸವಿತಾ—ಸವಿತದೇವತೆಯು | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ— ಭೂಮಿಯು | ಅಷ್ಟೈ ಕಕುಭಃ—ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ
(ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಿಕ್ಕುಗಳು) | ಯೋಜನಾ— ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಾನು
ಭವಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ | ಧನ್ಯ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ಆಗಿಂದ | ಶ್ರೀ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ |
ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂಃ—ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತ ನದಿಗಳನ್ನೂ (ಅಥವಾ ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳನ್ನೂ) | ವ್ಯಖ್ಯುತ್— ಟೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳ-
ಗಿಸಿದನು (ಹಾಗೆಯೇ) | ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ—ಸುರ್ವಮಯವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ
ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ) | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸವಿತೃವು | ದಾಶುಷೇ—
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವಾಯೋಣಿ—ಹಾರೈಸಿದ ರತ್ನಗಳನ್ನು | ದಿಧತ್— ಕೊಡುತ್ತ |
ಅಗಾತ್— ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸವಿತದೇವತೆಯು ಭೂಮಿಯ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು
ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಾನುಭವಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸತಕ್ಕ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ, ಗಂಗಾದಿ ಸಪ್ತನದಿಗಳನ್ನೂ
ಮತ್ತು ಸಪ್ತಸಾಗರಗಳನ್ನೂ (ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ) ಬೆಳಗಿಸಿದನು. ಅವನ ಕಣ್ಣು ಸುರ್ವ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು.
ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಇಂತಹ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶವಾಗನನಾದ
ಸವಿತೃವು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅವನು ಬಯಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾ
ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬರಲಿ.

English Translation

He has lighted up the eight quarters (points) of the earth, the
three regions of living beings and the seven rivers (or seven Seas); may
the golden-eyed Savitri come hither, bestowing upon the offerer of the
oblation, desirable riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಷ್ಟವೈಕುಂಠಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳು ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ, ದಕ್ಷಿಣ ಉತ್ತರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳೂ, ಆಗ್ನೇಯ, ನೈಋತ್ಯ, ವಾಯುವ್ಯ, ಐಶಾನ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಸೇರಿ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳು. Eight points of the Horizon

ಶ್ರೀ— ಭೂಮ್ಯಂತರಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು.

ಸಪ್ತ ಸಿಂಧೂನ್— ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶತದ್ರೀ, ಪರುಷ್ಣೀ, ಅಸಿಕ್ನೀ, ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬ ಏಳು ನದಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳು.

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ— ಹಿತರಮಣೀಯಚಕ್ಷುರ್ಯುಕ್ತಃ | ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾನ್ಯಕ್ಷಿಣೇ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ |

ಎಂದರೆ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವಾದ, ಸುವರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ, ಸುವರ್ಣದಂತೆ ಅತಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು.

ವಾಯೋಣಿ—ವರಣೀಯಾನಿ | ಎಲ್ಲರೂ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ, desirable ಓಂ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಖ್ಯತ್—ಇದೇ ಸೂಕ್ತ ೫ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ—ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಶನ್, ಅದಕ್ಕೆ ಶಿ ಅದೇಶ ಸರ್ದನಾಮಸ್ತಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪದೇ. ನುವಾಗಮು, ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಶ್ರೀನ್+ಶಿ ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂದು ಶಿಗಿ ಲೋಪ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಧನ್ವ—ರಿವ ರಿವಿ ಧವಿ ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ ಧಾತು, ಇದಿತ್, ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೮) ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮು ಧನ್ವಾ ಎಂದಾಯಿತು. ಕನಿನ್ಯುನ್ಯಷಿತಕ್ಷಿರಾಜಿಧನ್ವಿದ್ಯುಪ್ರತಿವಿದಿವಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ, ಅನ್ ಎಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ಧನ್ವ+ಅನ್= ಧನ್ವನ್, ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಶನ್ ಗೆ ಲುಕ್ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್. ನಿತ್ಸ್ರರ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಯೋಜನಾ—ಯುಜಿಂ ಯೋಗೇ ಧಾತು, (ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಗಳೊಡನೆ) ಯೋಜಯನ್ರಿ= ಸೇರಿಸುವರು, ಯೋಜಯತಿತಿ ಯೋಜನಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ನಂದಿಗೃಹಿಪಚಾದಿಧ್ಯೋಲ್ಯುಣಿಸ್ಯಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂದು ಲ್ಯು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ

ಆನ ಆದೇಶ. **ಕೇಲನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಇದಾದಿಯಲ್ಲದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಲೇಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಲೇಗೆ ಲೋಪ, ಲಘೂಪಧಗುಣ, ಯೋಜನ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ **ಶಾಸ**, ತಿ ಆದೇಶ, ತಿಲೋಪಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ.

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ—ಹಿರಣ್ಯಾನಿ ಅಕ್ಷೇಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸುಪರ್ಣಮಯವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಃ ಎಂದು. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಕೃತ್ಯಕ್ಷೋಃ ಸ್ವಾಂಗಾತ್ ಷಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೧೩) ಸ್ವಾಂಗವಾಚಕವಾದ ಸಕೃ ಅಥವಾ ಅಕ್ಷಿನ್ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದ ಮುಂದೆ ಷಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಆದು ಸಮಾಸಾಂತವೂ ತದ್ವಿತವೂ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. **ಅವ್ರಂ ಮೂರ್ತಿ-ಮತ್ಪ್ಲಾಂಗಂ ಪ್ರಾಣಿಸ್ಥಮನಿವಾರಜಮ್ | ಅತತ್ಪ್ಲಂ ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಂ ಚ ತೇನ ಚೇತ್ತೇಷಾಯುತಮ್ ||** ಎಂದು ಸ್ವಾಂಗಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣ, ಇದರ ಅರ್ಥ—ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ದ್ರವವಲ್ಲದೂ, ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಯಿರುವುದೂ ಆಗಿ ವಿಕಾರಾಜನ್ಯವಾನುದು ಸ್ವಾಂಗ ಎನ್ನಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಎಂಗೆ ಪ್ರಥಮಸ್ವಾಂಗಲಕ್ಷ್ಯಾ. ದ್ರವ ಎಂದರೆ ನೀರಾದ ವಸ್ತು, ಮುಟ್ಟುವುಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಪಂಚಗಾ ಮೂರ್ತಿ, ಮೂಗುಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯುಪ್ರಾಣ. ಅದುಳ್ಳವರು ಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಿನ್ ಶಬ್ದವು ಕಣ್ಣು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ. ಆದು ದ್ರವವಲ್ಲ ಒಂದು ಆಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಣಿಯಿರುವುದೂ ಆಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ವಿಕಾರದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಸ್ವಾಂಗವಾಗುತ್ತೆ. **ಅತತ್ಪ್ಲಂ ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಂಚಿ** ಎಂದು ಎರಡನೇ ಲಕ್ಷಣ, ಈಗ ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದೂ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದುದೂ ಆಗುವ ಸ್ವಾಂಗವು, ಸುಕೇಲೇ ರಥ್ಯಾ ಉದಾಹರಣೆ, ಬಿದಿಯಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಈಗ ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದು. ತೇನ ಚೇತ್ತೇತ್ಪ್ರಾಣಾಯುತಮ್ ತತ್ ಆಪ್ರಾಣಿಸ್ರವ್ಯವು, ತೇನ=ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದವು ಪ್ರನಾದ್ಯಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಅನ ಯವನಿಕೇಷದಿಂದ, ತಥಾ=ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ, ಯುತಂ=ಕೂಡಿರುವುದು. ೩ ನೇ ಸ್ವಾಂಗ, ಉದಾಹರಣೆ ಸುಸ್ತನೇ ಪ್ರತಿಮಾ. ಪ್ರಕೃತ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಿನ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಷಚ್ ಬಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಿನ್+ಅ. **ನಸ್ತದ್ವಿತಿಲೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಕಾರಾಂತವೂ ಭಸಂಜ್ಞಕವೂ ಆದ ಅಂಗದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇನ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಗಾತ್—ಇಣ್ ಗತೌ, ಉಜ್, ಇಣೋ ಗಾ ಉಜಃ(ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಉಜ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಗಾ ಆದೇಶ, **ಗಾತಿಸ್ಥಾ—**, (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೨) ಎಂದು ಸಿಚ್ ಗೆ ಉಕ್ತಿವನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಲೋಪ.

ದಧತ್—ದುಧಾತ್ ಧಾರಣಶ್ಚೇಷಣಯೋಃ, ಲಟ್, ಶತ್ಯ, ಶವ್ ಭ್, ದ್ವಿತ್ಯ, ಧಾ+ಧಾ+ಅತ್ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೯) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಅಭ್ಯಾಸೇಚೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೪) ಎಂದು ಧಕಾರಕ್ಕೆ ದಕಾರ ಶ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾಂತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಕಿತ್ ವಾ ಐತ್ ಆನ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಶ್ಚಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಭ್ಯಸ್ತ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ. ದಧಾ+ಅತ್ ನಾಚ್ಚಿಸ್ತಾಚ್ಚೇತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೮) ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸುಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗಿದಚಾಂ—, ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನುಮಗೆ ನಿಜೇಧ, ಸುಲೋಪ, ಉಭೇ ಅಭ್ಯಸ್ತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫) ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾ-ನಾನಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮) ಎಂದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತ.

ಧಾತುಪೇ—ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮೀಥ್ಯಾಂಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ದಾಶ್ವ ದಾನೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃಸು ಬಂದಾಗ ಲಿಟಿಧಾತೋಃ—, ಎಂದು ಬರುವ ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅಧಾವನೂ ಇಡಧಾವನೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಹ ನುರ್ವಣೇ ಧಾತು ಪರಸ್ವೈಪದವನೂ ಕೃಸುಬಂದಾಗ ದ್ವಿತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ ಇಡಾಗಮ ವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘವೂ ನಿಪಾತಿಪಲ್ಲಡುತ್ತೆ. ಮೀಥ್ಯಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃಸು ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತ್ವಾಧಾವ ಇಡಧಾವನಗಳು ನಿಪಾತಿಪಲ್ಲಡುತ್ತವೆ. ದಾಶ್ವನ್ ಎಂಬುದರ ಮುಂದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಐಃ ಪ್ರತ್ಯಯ, ದಾಶ್ವನ್+ಏ, ವಸೋಸ್ತಂಪ್ರಸಾರಣಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೧) ವಸ್ತಂವನು ಭಸಂಜ್ಞಕವನು ಆದ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಗು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ, ಪೂರ್ವರೂಪ, ದಾಶ್ವನ್+ಏ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೯) ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವವಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀಣಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣ, ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಇಲ್ಲ. ಆನ್ದರಿಂದ ಇದರಿಂದ ತಪ್ಪವು ಇಲ್ಲಿ ಬರಲಾರದು, ಈ ಅರ್ಥ ಶೇಖರಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು.

ನಾರ್ಯಾಣಿ—ವೃಷ್ ಸಂಭಕ್ತೌ ಮುಕಾರಾಂತ, ಮುಹಲೋರ್ಣೌತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೪೪) ಮುಕಾರಾಂತ ಅಥವಾ ವ್ಯಂಜನಾಂತವಾದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಣ್ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಣ್ಯತ್ ವ್ಯ+ಯ ಅಚೋ ಣ್ಯಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೫) ಇತ್-ವಾ.ಣಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಜಂತವಾದ ಅಂಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ನಾರ್ಯಾನ್ದರಿಂದಾಗುತ್ತೆ. ಈಡವಂದವೃತಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೫) ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಇವುಗಳ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ ವರಣೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲ. ವೃಷ್ಗೆ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದರೆ ಏತಿಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರೈವು ಮುಷಃ ಕೃಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂದು ವಿಶೇಷವಿಹಿತವಾದ ಕೃಷ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ವೃಷೋಃ ಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕದಿಂದ ಏತಿಸ್ತು ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಗೆ ಗ್ರಹಣವು ಸ್ಪಷ್ಟವು. ಈಡವಂದ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃ ಪದದಿಂದ ವೃಷ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣವು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರಲಾರದು. || ೮ ||

• ಸಂಹಿತಾದೇಃ •

ಹಿರಣ್ಯಪಾಣಿಃ ಸವಿತಾ ವಿರ್ಷಣಿರುಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅನ್ತ-

ರೀಯತೇ |

ಅಸಾಮಾನ್ಯಾಂ ಬಾಧತೇ ವೇತಿ ಸೂರ್ಯಮಭಿ ಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ
ದ್ಯಾಮೃಣೋತಿ || ೯ ||

|| ೭ದಗಾಠಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಪಾಣಿಃ | ಸವಿತಾ | ವಿ ಚರ್ಷಣಿಃ | ಉಭೇ ಇತಿ | ದ್ಯಾವಾ-
ಪೃಥಿವೀ ಇತಿ | ಅನ್ತಃ | ಈಯತೇ |

ಆಪ | ಅಸಾಮಾನ್ಯಾಂ | ಬಾಧತೇ | ವೇತಿ | ಸೂರ್ಯಂ | ಅಭಿ | ಕೃಷ್ಣೇನ |
ರಜಸಾ | ದ್ಯಾಂ | ಋಣೋತಿ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹಿರಣ್ಯಪಾಣಿಃ ಸುವರ್ಣಮಯಹಸ್ತಯುಕ್ತಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ದಾತುಂ
ಹಿರಣ್ಯಂ ಹಸ್ತೇ ಧೃತವಾನ್ | ವಿಚರ್ಷಣಿವಿಧದರ್ಶನಯುಕ್ತಃ | ವಿಚರ್ಷಣಿಃ ಪಶ್ಯತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಿಚರ್ಷಣಿವಿಶ್ವಚರ್ಷಣಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಠಾತ್ | ಸವಿತಾ ದೇವ ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತಃ
ಉಭಯೋಲೋಕಯೋರ್ಮಧ್ಯ-ಈಯತೇ | ಗಚ್ಛತಿ | ಅಸಾಮಾನ್ಯಂ ರೋಗಾದಿಬಾಧಾಮಪ ಬಾಧತೇ |
ಸನ್ಯಗ್ನಿರಾಕರೋತಿ | ತಥಾ | ಸೂರ್ಯಂ ವೇತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಯದ್ಯಪಿ ಸವಿತೃಸೂರ್ಯೋರೇಕದೇವ-
ತಾತ್ವಂ ತಥಾಪಿ ಮೂರ್ತಿಭೇದೇನ ಗಂತ್ರಗಂತವ್ಯಭಾವಃ | ಕೃಷ್ಣೇನ ತಮಸಃ ಕರ್ಷಕೇಣ ನಿವರ್ತಕೇನ
ರಜಸಾ ತೇಜಸಾ ದ್ಯಾವಾಕಾಶಮಭ್ಯೃಣೋತಿ | ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ || ವ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ | ದಿವಸಶ್ಚ
ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೬. ೩. ೩೦ | ಇತಿ ಚತಶ್ಚಾನ್ವಿವೃಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ದ್ಯಾವಾದೇಶಃ | ದೇವತಾದ್ಯಂವ್ಯೇ ಚೇತ್ಯು-
ಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ನೋತ್ರರಸದೇನುದಾತ್ತಾದೌ | ಸಾ. ೬. ೨. ೧೪೨ | ಇತಿ ನ ನಿಷೇಧಃ |
ಅಪೃಥಿವೀರುದ್ರಪೂಷಮಂಥಿಸ್ತಿತಿ ಪರ್ಯುದಪ್ರತ್ಯಾತ್ | ಈಯತೇ | ಈರ್ಷ ಗತಾ | ತಿಜ್ಜುತಿಜ ಇತಿ
ನಿಘಾತಃ | ಬಾಧತೇ | ಬಾಧತೇ ಚ ವೇತಿ ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಚೇಯಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯಾಪ್ರಯೋಗಾಚ್ಛಾ-
ಲೋವೇ ವಿಭಾದೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವೇತಿ | ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯೇಶನಬಾದನೇಷು | ಅದಾದಿತ್ಯಾ-
ಚ್ಛೈವೋ ಲುಕ್ | ತಿಶಃ ಪಿಶ್ಚಾದನುದಾತ್ಯೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ತಥಾಪಿ ತಿಜಃ
ಪರತ್ಯಾನ್ವಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಋಣೋತಿ | ಋಣು ಗತಾ | ತನಾದಿತ್ಯಾದುಃ | ತನಾದಿಷು ಕರೋತೇರೇವ
ಗುಣೋ ನಾನ್ಯೇಷಾಮಿತ್ಯಾಪಿಶಲಮತೇನ ಗುಣಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹಿರಣ್ಯಶಾಣಿಃ— ಸುವರ್ಣ ಹಸ್ತವುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ) | **ವಿಚಿರ್ಷಣಿಃ**— ನಾನಾವಿಧವಾದ ದರ್ಶನವುಳ್ಳ (ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ) | **ಸವಿತಾ**— ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯು | **ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ**— ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಾದವಿರತು ಲೋಕಗಳ | **ಅಂತಃ**— ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | **ಅಯತೇ**— ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | **ಅಮೀವಾಂ**— ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳನ್ನು | **ಅಪ ಬಾಧತೇ**— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಹಾಗೆಯೇ) | **ಸೂರ್ಯೋ**— ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ | **ವೇತಿ**— ಹೋಗುತ್ತಾನೆ | **ಕೃಷ್ಣೇನ**— (ತಮಸ್ಸನ್ನು) ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕ | **ರಜಸಾ**— ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ | **ದ್ಯಾಂ**— ಆಕಾಶವನ್ನು | **ಅಭಿ ಋಣೋತಿ**— ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭವಾರ್ಥ

ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯು ಹಸ್ತವು ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು. ಅಥವಾ ಆತನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡಬಲ್ಲನು. ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ವಿಕ್ಷಿಪಬಲ್ಲನು. ಈ ಸವಿತ್ಯವು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಂಬ ವಿರತು ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ರೋಗಾದ್ಯುಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನದೇ ಬೇರೆ ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The golden-handed, all seeing Savitri travels between heaven and earth, dispels diseases, approaches the sun, and ascends the heaven through the dark regions of space.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿರಣ್ಯಶಾಣಿಃ— ಸುವರ್ಣಮಯಹಸ್ತಯುಕ್ತಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯೋ ದಾತುಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಹಸ್ತೇ ದೃತವಾನ್ || ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಹಸ್ತಗಳುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾಭಾಗ ೩. ಪೇಜುಗಳು ೭೫ ಮತ್ತು ೭೬ ರಲ್ಲಿ ವಿರದವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.

ವಿಚಿರ್ಷಣಿಃ— ವಿಶೇಷೇಣ ದ್ರಷ್ಟಾ ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭುವನಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾ | ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನೋಡುವವನು. ಸೂರ್ಯನ ಕಡೆಗೆ ಬೀಳದಿರುವ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಭೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಂತರೀಯತೇ— ಕೆಳಗೆ ಭೂಮಿ, ಮೇಲೆ ಸ್ವರ್ಗ, ಈ ಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವನೆಂದರ್ಥವು.

ಅಮೀನಾಂ ಅಪಿ ಬಾಧತೇ— ರೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದೆಂದು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಮತವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಹೃದ್ಯೋಗಂ ನುಮ ಸೂರ್ಯ ಹರಿಮಾಣಂ ಚ ನಾಶಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೦-೧೧)

ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಹೃದಯರೋಗವನ್ನು, ಕಾಮಾಲರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವರ್ಗದ ಜೀವ ನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವೆಂಬುವುದನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವರ್ಗವು ಜೀವಿಸಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಾಧಾರಣ ಜನರೂ ಸಹ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವರು.

ಸೂರ್ಯಮುಭಿ— ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಯಿದ್ಯಪಿ ಸವಿತ್ಯೈ-ಸೂರ್ಯಯೋರೇಕದೇವತಾತ್ವಂ ತಥಾಪಿ ಮೂರ್ತಿಭೇದೇನ ಗಂತ್ರಗಂತ್ರವ್ಯಭಾವಃ | ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಗಳು ಒಂದೇ ದೇವತೆಯಾದರೂ ಮೂರ್ತಿಭೇದದಿಂದ ಒಬ್ಬನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಯುಷ್ಕರು ಸೂರ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ—ಸೂರ್ಯಃ ಸತ್ತೇರ್ವಾ ಸುವತೇರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀಯೇತೇರ್ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯೇತೇರ್ವಾ ಎಂದರೆ ಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಾ ಈರಯತೇಃ ಗತ್ಯರ್ಥಸ್ಯ | ಚನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸರಿಹೋಗುವುದು.

ಕೃಷ್ಣೇನ ರಜಸಾ— ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಅಂಧಕಾರಮಯವಾಗಿರುವುದು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವನು.

|| ನ್ಯಾಕತೇಸ್ಯಕ್ರಿಯಾ ||

ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ— ದ್ಯೌಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಎಂದು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ. ದಿವಸಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೦) ಇಲ್ಲಿ ದಿವಸಕ್ಕೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚಕಾರದಿಂದ ದಿವೋದ್ಯಾವಾ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ದ್ಯಾವಾ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಸ್ವರಿತತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಇರುವುದರಿಂದ ದಿವಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿ. ಎವಂಚ ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದಿವಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಸಾ—ದ್ಯಾವಾ ಈ ಅದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದರ್ಥ, ಪ್ರಕೃತ ದ್ಯಾವಾ ಅದೇಶ, ಇವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗಿ ನಿಶಾತಿವಾಗಿದೆ ಎನ್ನು ನೋತ್ತರಪದೇ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾನುಮಿ

ಯಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಭೋಷಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯). ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಣೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಹಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದೆ. ಅವು ಬಂದರೆ ಪೃಥಿವ, ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಿವ್ನೊ ರಾದಿಭ್ಯಕ್ಕೆ ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂದು ಐರ್ಷ್ಯ ಬರುತ್ತೆ. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ, ಸಮಾಸ ಬಂದನಂತರ ದೇವತಾದ್ವಂದೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ದೇವತಾವಾಚಕಪದಗಳಿಗೆ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರೆ ನೋದಲಿದ್ದ ಸ್ವರವೇ ಬರುವುದು ಅದು ನೈತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಶೇಷನಿಘಾತದಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೃವು ಅನುದಾತ್ತ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತಾದಿನೋತ್ತರಪದೇಶ ಅನುದಾತ್ತಾದ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೨) ಅನುದಾತ್ತಾದಿಯಾದ ಉತ್ತರ ಪದ ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಸೇಧ ಬರಲಿ ಎನ್ನಬಹುದು, ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಅಪೃಥಿವೀ ರುವಪೂಷ ಮನ್ನಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೨) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಏವಂಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭಿನ್ನವಾದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನೋತ್ತರಪದೇಶ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವಿಪದವೇ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ನೋತ್ತರಪದೇಶ ಎಂಬ ನಿಸೇಧವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈಯತೇ—ಈರ್ಷ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ೪ ನೇ ಗಣ. ಧಾತು ಐರ್ಷ್ಯ ಅನುದಾತ್ತಜಾತೆ ಅತ್ಯನೇಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೨೬) ಎಂದು ಅತ್ಯನೇಪನ, ಲಟ್‌ಗೆ ತ. ಓತೆ ಅತ್ಯನೇ ಪದಾನಾಂ ಎಂದು ಟಿಗೆ ಏತ್ತ ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂದು ಶ್ಯನ್. ಕ್ಷಿತಿಚೆ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಸೇಧ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸಂವ್ವಸುದಾತ್ತ.

ಅಮೀನಾಂ—ಆಮ ರೋಗೇ ಶೇವಯುಜ್ಜಿಹ್ಯಾಗ್ರೀವ್ಯಾಸ್ವಾಮೀನಾಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂದು ನನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ, ಲಟ್ ಇವು ನಿಪಾತಿಪಲ್ಪುತುತನೆ. ಟಾವ್ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಅವನ್, ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಬಾಧತೇ—ಇಲ್ಲಿ ಸವಿವೃವು ರೋಗವನ್ನು (ಬಾಧತೇ) ಬಾಧಿಸುವನು, ಸೂರ್ಯಂ ನೇತಿ ಚ, ಮೂರ್ತಿ ಭೇದದಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿಯೂ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಚಾರ್ಪಪ್ರತಿತಿ ಇದ್ದರೂ ಚಾರ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಚಾದಿಲೋಪೇವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂದು ಸಂವ್ವಸುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಶೇಧ ಬರುತ್ತೆ.

ವೇತಿ—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಕನಮಾದನೇಷು ಧಾತು, ಲಟ್.ತಿವ್, ಕವ್, ಅದಿಪ್ರಥೈತಿಭ್ಯಃ ಕಪಃ ಎಂದು ಕವ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ಗುಣ. ತಿವ್ ಏತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಇದು ಎರಡನೆಯ ತಿಜ್ಜತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪ—, ಎಂಬುದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಬಾಧತೇ ಎಂಬ ತಿಜ್ಜತದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜ್ಜತಾತ್ಪರತ್ವವಿಲ್ಲನಕಾರಣ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸಂವ್ವಸುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುನೋತಿ—ಮುನು ಗತೌ ತನಾದಿಧಾತು, ಲಟ್, ತಿವ್, ತನಾದಿಶ್ಯೈಭ್ಯಃ ಉಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೯) ಎಂದು ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲಘೂಪದಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ರೇಯ-ಅಒಲರಿ ನೋದಲಾದವರು, ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ (ಪಂಭಾ. ೯೫) ಎಂದು ಗುಣವಿಧಿಯು

ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ತನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವರು, ಆವರ ಮತದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಮೇತನ್ನಿದರ್ಶನಂ ಎಂಬುದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮ ಧಾತುವನ್ನು ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿ, ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಸುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂದು ಶ್ರು ನಿಕರಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಬೇಕಾ, ಅದು ಅಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಿತ್ತಾಗುತ್ತೆ. ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ. ಮನೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು ||೯||

|| ಸಂಕತಾಪಾರ್ಶ್ವ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತೋ ಅಸುರಃ ಸುನೀಥಃ ಸುಮೃಳೀಕಃ ಸ್ವವಾ ಯಾತ್ಸ-
ರ್ವಾಜ್ |
ಅಪಸೇಧನ್ತ್ರಕ್ಷಸೋ ಯಾತುಧಾನಾನಸ್ಥಾದ್ದೇವಃ ಪ್ರತಿದೋಷಂ
ಗೃಣಾನಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ | ಅಸುರಃ | ಸುನೀಥಃ | ಸುಮೃಳೀಕಃ | ಸ್ವವಾನ್ |
ಯಾತು | ಅರ್ವಾಜ್ |
ಅಪಸೇಧನ್ | ರಕ್ಷಸಃ | ಯಾತುಧಾನಾನ್ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ದೇವಃ |
ಪ್ರತಿದೋಷಂ | ಗೃಣಾನಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತೋಽಸುರಃ ಪ್ರಾಣಿದಾತಾ ಸುನೀಥಃ ಸುಷ್ಪು ನೀತಾ | ಪ್ರಶಸ್ಯ ಇತ್ಯೇರ್ಥಃ |
ಸುನೀಥಃ ಸಾಕ ಇತಿ ಪ್ರಶಸ್ಯನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಸುಮೃಳೀಕಃ ಸುಷ್ಪು ಸುಖಯಿತಾ ಸ್ವವಾನ್

ಧನವಾನ್ ಆರ್ವಾಜ್ ಅಭಿಮುಖಃ ಕರ್ಮದೇಶೇ ಗಚ್ಛತು | ಕಿಂಚಾಯಂ ದೇವಃ ಪ್ರತಿದೋಷಂ ಪ್ರತಿರಾತ್ರಿ ಗೃಣಾನಃ ಸ್ಥೂಯಮಾನೋಽಸ್ಥಾತ್ | ಸ್ಥಿತವಾನ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ರಕ್ಷಸೋ ಬಾಧಕತ್ವೇನ ರಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತೇಭೂತಾನ್ | ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೪-೧೮ | ಯಾತುಧಾನಾನಸುರಾನ- ಸಸೇಧನ್ ನಿರಾಕುರ್ವನ್ || ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಾದಯೋ ಗತಾಃ | ಸುಮ್ನುಲೀಕಃ | ಸುಷ್ಪ ಮ್ನುಲೀಕಂ ಸುಖಂ ಯಸ್ಯಾಸೌ ತಥೋಕ್ತಃ | ನೌಘ್ ಸುಭ್ಯಾಮಿ ಸ್ಯುತ್ರ ರಸದಾಂತೋದಾತ್ರೇತ್ಯಂ | ಸ್ವವಾನ್ | ಸ್ವಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಸ್ವವಾನ್ | ಮಾದುಸಧಾಯಾ ಇತಿ ವತ್ಸಂ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ದೀರ್ಘಾದಿಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ರುತ್ಸಂ | ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ರೋರ್ಯುತ್ಸಂ | ಯಲೋಪಕ್ಲ | ಅಪಸೇಧನ್ | ಸಿಧು ಗತ್ಯಾಂ | ಶಪಃ ಸಿತ್ತ್ವಾದಿಸುಧಾತ್ರೇತ್ಯಂ | ಶತುಕ್ಲ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಕೃದುತ್ವರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ- ಸ್ವರತ್ವಂ | ರಕ್ಷಸಃ | ರಕ್ಷ ಪಾಲನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಪಾದಾನ ಔಣಾದಿಕೋಽಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ರಕ್ಷ್ಯಂತ್ಯೇನೇನೇತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಲಂ | ಕರಣೇಽಸುನ್ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ | ಮತ್ಪರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯ- ಲೋಪಶಾಂವಸಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯಾತುಧಾನಾನ್ | ಯತ ನಿಕಾರೋಪಸಂಸ್ಕಾರಯೋಃ | ತಸ್ಯಾಂಶಾಂತಾಡಿಕೋ ಭಾವ ಉಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯಾತವೋ ಯಾತನಾ ಏವ ಧೀಯಂತ ಇತಿ ಯಾತು- ಧಾನಾಃ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಥೋದಾತ್ರೇತ್ಯಂ | ಅಸ್ಥಾತ್ | ಗಾತಿಸ್ತೀತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತಿದೋಷಂ ದೋಷಾಂ ದೋಷಾಂ | ಪ್ರತಿ ವೀಷ್ವಾಲಕ್ಷಣೇ ಯಥಾರ್ಥೇ | ಅವ್ಯಯೀಭಾವಃ | ಗೃಣಾನಃ | ಗ್ನೌ ಶಬ್ದೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಭ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತ್ವಾ | ಸ್ಯಾದೀನಾಂ ದ್ರಸ್ಯ ಇತಿ ದ್ರಸ್ಯತಂ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ರೇತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ— ಸುರ್ವಣನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕೈಯುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಕೈಯುಳ್ಳ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ) | ಅಸುರಃ— ಪ್ರಾಣದಾಯಕನಾದ | ಸುನೀಥಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿ ಅಭೀಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ಯಾಘ್ಯನಾದ | ಸುಮ್ನುಲೀಕಃ— ಅತ್ಯಂತ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾದ (ಅಥವಾ ಹರ್ಷ ದಾಯಕನಾದ) | ಸ್ವವಾನ್— ಧನವಂತನಾದ ಸವಿತ್ಯವು | ಆರ್ವಾಜ್— ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ (ನಡೆಯಲಿ ಏತಕ್ಕೇಂದರಿ) | ದೇವಃ— ಸವಿತ್ಯದೇವನು | ಪ್ರತಿದೋಷಂ— ಪ್ರತಿರಾತ್ರಿಯೂ | ಗೃಣಾನಃ— ಸೂತ್ರಮಾಡಬಯಸುವವನಾಗಿ | ರಕ್ಷಸಃ— ಹಿಂಸಕರಾದ | ಯಾತುಧಾನಾನ್— ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಅಪಸೇಧಗ್— ತಡೆದು ಓಡಿಸುತ್ತ | ಅಸ್ಥಾತ್— (ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯುಳ್ಳ) ನಿಭುತಾನೆ.

ಛಂದಃ

ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸುರ್ವಣ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಅವನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಪ್ರಾಣದಾತನು. ಸಕಲರಿಗೂ ಬೆಳಗು ತೋರಿಸಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದುದರಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ ಹರ್ಷದಾಯಕನು. ಇಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಸವಿತ್ಯವು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯಲಿ— ಏತಕ್ಕೇಂದರಿ ಅಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಹಿಂಸೆಯು ಇತ್ತು. ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯನ್ನು

ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿ ರಾತ್ರಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರನುಡಿದರೆ ಅವನು ಆ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಹಿಂಸಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಡೆದು ಓಡಿಸುತ್ತಾ, ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ.

English Translation

May the golden-handed Savitri, the excellent guide, the giver of happiness and possessor of riches come to this sacrifice ; praised by men he drives off the harmful Rukshasas every night.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹಿರಣ್ಯಹಸ್ತಃ— ಇದರ ಅರ್ಥವೂ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯೂ ಹಿರಣ್ಯಪಾಣಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಂತೆಯೇ ಇರುವುದು.

ಅಸುರಃ— ಅಸುಂ ಪ್ರಾಣಿಂ ರಾತಿ ದಿದಾಶೀತ್ಯಸುರಃ | ಪ್ರಾಣಿದಾತಾ | ಪ್ರಾಣದಾತನು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. life giving.

ಸುನೀಥಃ— ಸುಷ್ಯ ನೇತಾ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಾಯಕನು, ಶ್ರೀವ್ಯನು, ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯನು, ಅಸ್ಮೇಮಾಃ ಅನೇಮಾಃ ಮೊದಲಾದ ಪೆತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ಯ ನಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುನೀಥಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು ಸುನೀಥಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಶಸ್ಯನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಮ್ಯುಳೀಕಃ— ಸುಷ್ಯ ಸುಖಯಿತಾ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಸ್ಯವಾನ್— ಸ್ಯಮಸ್ಯಾಸ್ತ್ರೀತಿ ಸ್ಯವಾನ್ | ಧನವಾನ್ | ಧನವುಳ್ಳವನು

ಅಪಶೇರ್ಷಣ್— ನಿರಾಕುರ್ವಣ್ | ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಓಡಿಸುತ್ತಾ, ಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

ರಕ್ಷಃ— ರಕ್ಷಂತ್ಯನೇನೇತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಲಂ | ರಕ್ಷೋ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಸ್ಮಾದಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ನಿ. ೪-೧೮) ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು.

ಯಾತುಧಾನಾನ್— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ರಾಕ್ಷಸರು, ನಿಶಾಚರರು. ಅಸುರರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಇದರ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಮಂತ್ರಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ, ಮಾಯಗಾರ, Sorcerer, Wizard, magician ಎಂದಾಗುವುದು. ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

ಅಯೋದಂಷ್ಟ್ರೇ ಅರ್ಚಿಷಾ ಯಾತುಧಾನಾನುಪ ಸ್ಪೃಶ ಜಾತವೇದಃ ಸಮಿದ್ಧಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೨-೨)

ಉತಾಂತರಿಕ್ಷೇ ಪರಿ ಯಾಹಿ ರಾಜರ್ಷ್ಣಾಂಭ್ಯಃ ಸಂ ಧೇಹ್ಯಭಿ ಯಾತುಧಾನಾನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೨-೩)

ಇಹ ಪ್ರ ಬ್ರೂಹಿ ಯತಮಃ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಯೋ ಯಾತುಧಾನೋ ಯ ಇದಂ ಕೃಣೋತಿ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೭)

ತಸ್ಯಾಗ್ನೇ ಪೃಷ್ಠೀರ್ಹರಸಾ ಕೃಣೇಹಿ ತ್ರೇಧಾ ಮೂಲಂ ಯಾತುಧಾನಸ್ಯ ವೃಕ್ಷ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೭-೭)

ಮತ್ತೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವರ್ಣವೇದದಲ್ಲಿ ಅ. ವೇ. ೧-೭೧; ೪-೩-೪; ೬-೧೩-೩; ೬-೩೨-೨; ೭-೭೦-೨; ೧೧-೪೬-೨; ಕಾಶಕಸಂಹಿತಾ. ೩೭-೧೪; ವಾಜನೇಯಸಂಹಿತಾ. ೮-೭, ಶತಪಥಬ್ರೂಹ್ಮಣ ೭-೪-೧೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿದೋಷಂ—ಪ್ರತಿರಾತ್ರಾಣಿ | ಪ್ರತಿ ದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ

ಗೃಣಾನಃ—ಗೃಣ ಕರ್ಷಿಣಿ | ಸ್ತೂಯಮಾನಃ | ಸ್ತೋತ್ರ ವಾಚಲೃಡುವನನಾಗ.

ನ್ಯಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ವನಾನ್—ಸ್ವಂ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತದಸ್ಯಾಪ್ತೈಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿತಿಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂದು ಮತುಪ್. ಮಾದುಸೆಧಾಯಾಕ್ವ ಮತೋವೋರ್ಯನಾದಿಧ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಮ್ ಅತ್ ಆಶ್ವನಯೋಸ್ಸಮಾಹಾರಃ ಮಂ ತಸ್ಯಾತ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಯಂ ವಿಷಾಯೆನ್ನೋಪದ್ಯತೇ ತತ್ರೇನಾ-ಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಅಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗುತ್ತೆ. ವಾತ್ ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ತದಂತಲಾಭ್ಯ ಉಪಧಾಯಾಕ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ, ಏನಂಚ ಮನರ್ಕಾನರ್ಕಾನ್ಯತರಚರಮಾವಯವಕವಾದ ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮತುಪ್ ನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ, ಮನರ್ಕಾನರ್ಕಾನ್ಯತರೋಪದಕ ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕವಾದ ಯಾವಾದಿಗಳಾನಂತರ್ಗತಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮತುಪ್ ನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದುವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವ ಎಂಬುದು ಅವರ್ಣಾಂತ, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಸ್ವನತ್ ಇದರ ಮುಂದೆ ಸು ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅತ್ಯಸಂತೆಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಅತುವನ್ನು ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ಧಾತುಸಂಬಂಧಿಯುಜುವ ಅಸನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಧಾತುಸಂಬಂಧಿತ್ವ ಸರ್ವನಾ ಮಸ್ಯಾನ ಪರವಲ್ಲದ್ದರಿ ಉಪಧೇಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ನಮಾಗಮುವು ಪರವೂ ಏತ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ನಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮೊದಲು ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ, ನಂತರ ಉಗಿವಚಾಂ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇತ್ಯ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೦) ಎಂದು ಸುಮ್ ಆಗಮ, ಸ್ವನಾನ್ ತ್+ಮ, ಹಲ್ ಜ್ಯಾಧ್ಯಃ—, ಎಂದು ಸುರೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩) ಎಂದು ತ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಈ ತರೋಪವು ಅಮ್ ನಾಗುವಂಥವರಿಂದ ನಲೋಪಃಪ್ರಾ—, ಎಂದು ನ್ ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಪ್ರಕಾಶಾಲದಲ್ಲಿ ಅಹ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಯಕಾರವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ದೀರ್ಘಾದಟಿಸಮಾನವಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ನಕಾರ, ಅಹ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ ವರ್ಣ ಇವು ಒಂದೇ ವಾದದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಹ ನ ಹಂಚೆ ಇರುವುದೂ ದೀರ್ಘವ ಮುಂದೆ

ಇರುವುದೂ ಆದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರು ಆದೇಶ, ಸ್ವನಾರ್+ಯಾತು, ಅತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ರುಮಿಗಂತಲೂ ಪೂರ್ವದ್ದಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರ, ಸವಾರ್+ಯಾತು, ಭೋಭಗೋ ಅಘೋ ಅಪೂರ್ವಸ್ಯಯೋಽಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೭) ಎಂದು ರುಗೆ ಯ್ ಆದೇಶ. ಲೋಪಶ್ಚಾಕಲ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೯) ಎಂದು ಯ್‌ಗೆ ಲೋಪ.

ಅಪಸೇಧನ್—ಷಿಧ ಗತ್ಯಾಂ ಗನೇ ಗಣ ೪೭ ನೇ ಧಾತು, ೪೮, ಷಿಧೂ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಮಾಂಗಲ್ಯೇಚ, ಷಿಧು ಸಂರಾಧೌ ೧೧೯೨ ನೇ ಧಾತು ೪ನೇ ಗಣ. ಈಗ ಇರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುಗಳಿವೆ, ಷಿಧು ಗತ್ಯಾಂ ಎಂದು ಇಬ್ಬ. ಲಟ್, ಅದಕ್ಕೆ ರತ್ಯ ಶಬ್, ಲಘೂಪಧಗುಣ ಸೇಧತ್, ಇದರ ಮುಂದೆ ಸು, ಉಗತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ನುಮ್, ಸೇಧನ್‌ತಮ್, ಹಲ್‌ದ್ರಾಧಿಲೋಪತಲೋಪಗಳು, ಅಪ ಉಪಸರ್ಗ, ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಶತ್ಯತ್ ಲಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಾನ್‌ಧಾತುಕವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಎರಡೂ ಅನುದಾತ್ತ. ಅಪ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬಂದಮೇಲೆ ಕೃತುತ್ವರಪಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ.

ರಕ್ಷಸಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೆ, ಗನೇ ಗಣ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಅಪಾದಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ರಕ್ಷಪ್ರಿ ಅಸ್ಮಾತ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ರಕ್ಷಣೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತಭೂತರಾದ ಎಂದರ್ಥ, ಅಥವಾ ರಕ್ಷತೃನೇನ ಇತಿ ರಕ್ಷಃ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾತರಿಂದ ಕಾವಾಡುವರೋ ಅಪು. ಬಲವಿಷ್ಟದ್ದರಿ ಕಾವಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏವಂಚ ರಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ಬಲ, ರಕ್ಷಃ ಏಷಾಮಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾಸ್ಯಜೋ ವಿವಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂದು ಬರುವ ವಿನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಛಾದಸವಾಗಿ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ರಕ್ಷಸಃ-ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ-ಬಲವುಳ್ಳವರಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಸ ನ ಆಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ, ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ.

ಯಾತುಧಾನಾನ್—ಯತ ಸಿಶಾರೋಪಸಂಸ್ಕಾರಯೋಃ ಗಂನೇ ಗಣ, ಸತ್ಯಾಪ...ಚಿರಾದಿಭ್ಯೋಣಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫) ಎಂದು ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಣಿಚ್. ಇದರ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ, ಣಿಗೆ ಲೋಪ, ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ, ಯಾತು ಎಂದಾಯಿತು, ಯಾತನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಯಾತವಃ ಧೀಯುನ್ತೇ ಏಷು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. **ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೭) ಎಂದು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾ ಧಾತ ಮುಂದೆ ಲ್ಪಟ್, ಅನ ಆದೇಶ, ಯಾತುಧಾ+ಅನ ಲಿತ್ತಿ ಎಂದು ಧಾ ಉದಾತ್ತ, ಸನರ್ಣದೀರ್ಘ, ವಿಶಾದೇಶಸ್ವರ.

ಅಸ್ಮಾತ್—ಇದೇ ಸೂಕ್ತ ೪ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿದೋಷಮ್—ದೋಷಾ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿ, ದೋಷಾಂ ದೋಷಾಂ ಪ್ರತಿ, ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೋಷಾಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸ, ಅನ್ಯಯಂವಿಭಕ್ತಿಸಮೀಪಸಮ್ಮದ್ವಿ ವ್ಯದ್ಯೈರ್ಥಾಭಾವಾತ್ಯಯಾ ಸಂಪ್ರತಿಶಬ್ದಪ್ರಾವೃಭಾವವಶ್ಚಾದ್ಯಥಾ ಸುಪೂರ್ವಯಾಗಪದ್ಯೋಸಾದ್ಯತ್ಯಸಂಪ್ರತಿಶಾಕಲ್ಯಾಂತ ವಚನೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬) ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥವೇ ಮೊದಲಾದ ೧೬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವ ಅನ್ಯಯವು ಸುಬಂತ ದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಅದು ಅನ್ಯಯಾಭಾವವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂಕ್ತಾರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾಶಬ್ದಾರ್ಥ

ದಲ್ಲೀರು ವ ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವು ದೋಷಾಂ ಎಂಬ ಸುಬಂತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅನ್ವಯಾಭಾವ ಸಮಾಸವಾಗುತ್ತೆ. ಯೋಗ್ಯತೆ, ವಿಘ್ನ, ಪದಾರ್ಥಾನತಿವೃತ್ತಿ, ಸಾಧ್ಯಕೃ ಇವು ನಾಲ್ಕು ಯುಧಾರ್ತಾರ್ಥಗಳೂ. ವಿಘ್ನ=ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೆ, ಸ್ವರೂಪ ಸತ್, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಎನ್ನುವರು. ವ್ಯಾಪ್ತಿ: ಕಾಕ್ಷೀರ್ಣನ ಸಂಬಂಧಕ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸುವಿಕೆ, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನ ತೋರುವಾಗ ನಿತ್ಯವಿಘ್ನೆಯೋಗ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತೆ, ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅದರಿಂದಲೇ ವಿಘ್ನೆಯು ಉಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹಯವರಕ್ (ಮಾ. ಸೂ. ೫) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೈಯಟಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅನ್ವಯಾಭಾವದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಯೋಗ. ಪ್ರತಿದೋಷಾ, ಅನ್ವಯಾಭಾವಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೮) ಇದು ನವುಂಸಕಲಿಂವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಇದು ನವುಂಸಕ. ಹ್ರಸ್ವೋ- ನವುಂಸಕೇಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೪೭) ಎಂದು. ಹ್ರಸ್ವ. ನಾವ್ಯಯಾಭಾವಾದಿತೋಮ್ನು ಪಂಚಮ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೩) ಅದಂತವಾದ ಅನ್ವಯಾಭಾವವ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸುಪ್ತಗಿ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ವ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ, ಈ ಅನ್ವ ಆದೇಶ ಪಂಚಮಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಪ್ರಮಾವಿಧಿಕ್ತಿಗೆ ಅನ್ವ ಆದೇಶ, ಅಮಿಪೂರ್ವಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಎಂದು ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಗೃಹಾನಃ—ಗೃಹ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು ಶ್ರಾಪ್ತಿದಿ, ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್, ಶಾನಚ್, ಕ್ರಾಪ್ತಿದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂದು ಶ್ವಾ ಏಕರಣ, ಗೃಹ+ನಾ+ಆನ ಪ್ರಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೦) ಎಂದು ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯಣಶ್ಚಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಚಿಶ್ಚ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ ||

ಯೇ ತೇ ಪನ್ಥಾಃ ಸವಿತಃ ಪ್ರೂವ್ಯಾಸೋಽ ರೇಣವಃ ಸುಕೃತಾ ಅನ್ವ-
ರಿಕ್ಷೇ |
ತೇಭಿನೋ ಅದ್ಯ ಪಥಿಭಿಃ ಸುಗೇಭೀ ರಕ್ಷಾ ಚ ನೋ ಅಧಿ ಚ
ಬ್ರೂಹಿ ದೇವ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇ | ತೇ | ಪನ್ಥಾಃ | ಸವಿತರಿತಿ | ಪೂರ್ವಾರ್ಷಃ | ಅರೇಣವಃ | ಸು ೨ ಕೃ-

ತಾಃ | ಅನ್ವರಿಕ್ಷೇ |

ತೇಭಿಃ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಪಥಿ ೨ ಭಿಃ | ಸು ೨ ಗೇಭಿಃ | ರಕ್ಷ | ಚ | ನಃ | ಅಧಿ |

ಚ | ಬ್ರೂಹಿ | ದೇವ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸವಿತೇ ತೇ ತವ ಪಂಥಾ ಮಾರ್ಗಾಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಷಃ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾ ಅರೇಣವೋ ಧೂಲಿರಹಿತಾ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಸುಕೃತಾಃ ಸುಷ್ಪ ಸಂಪಾದಿತಾಃ | ಸುಗೇಭಿಃ ಸುಷ್ಪ ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯೈಶ್ಚೇಭಿಃ ಪಥಿಭಿಸ್ತೈ-
ಮಾರ್ಗೈರಾಗತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ಥಿನೀ ನೋಸ್ಯಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಕ್ಷ ಚ | ಪಾಲನಮಪಿ ಕುರು | ತಥಾ ಹೇ ದೇವ ನೋಸ್ಯಾ-
ನಸುಷ್ಪಾತ್ಪ್ರೇನಧಿ ಬ್ರೂಹಿ ಚ | ದೇವಾನಾಮುಗ್ರೇಂದ್ರಧಿಕತ್ವೇನ ಕಥಯ ಚ | ಪಂಥಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲೂಗಿತಿ
ಜಸಃ ಸುಃ | ಪಥಿಮುಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೂರ್ವಾರ್ಷಃ | ಪೂರ್ವೇಃ ಕೃತಾಃ
ಪೂರ್ವಾರ್ಷಃ | ಪೂರ್ವೇಃ ಕೃತಮಿನಿಯೌ ಚ | ಪಾ. ೪.೪-೧೩೩ | ಇತಿ ಯಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
ಅಸುಗಾಗಮಃ | ಅರೇಣವಃ | ನರ್ಷಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಕೃತಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ
ಕ್ರೂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಗೇಭಿಃ | ಸುಷ್ಪ ಗಚ್ಚಂತೈಷ್ವಿತಿ ಸುಗಾಃ |
ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ | ಪಾ. ೩.೨-೪೮-೩ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದುತ್ವರಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರತ್ವಂ |
ರಕ್ಷ | ದ್ವಚೋದ್ರತಸ್ವಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ || || ೧ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸವಿತೇ— ಎಲೈ ಸವಿತ್ರದೇವತೆಯೇ | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಪಂಥಾಃ— (ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ) ಮಾರ್ಗಗಳು | ಪೂರ್ವಾರ್ಷಃ— ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. (ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನವರೇ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದಾರೆ ಮತ್ತು) ಅರೇಣವಃ— ಧೂಳಿಲ್ಲದೆ | ಅಂತರಿಕ್ಷೇ— ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಸುಕೃತಾಃ— ಚನ್ನಾಗಿ ಪಂಚತಗಳಾಗಿವೆ. (ಇಂತಹ) | ಸುಗೇಭಿಃ— ಓದಾಡಲು ಸುಲಭವಾಗಿರುವ | ತೇಭಿಃ ಪಥಿಭಿಃ— ಆ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ (ಬಂದು) | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷ ಚ— ರಕ್ಷಣೆಮಾಡು | ಚ— ಮತ್ತು | ಹೇ ದೇವ— ಎಲೈ ಪ್ರಕಾಶನಾನನಾದ ಸವಿತ್ರನೇ | ನಃ— (ವೈದಿಕವ್ಯತಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಧಿ ಬ್ರೂಹಿ— (ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ) ಹೊಗಳು. (ನಮ್ಮ ವಿಸಯವಲ್ಲ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಹೇಳು.) |

||ಭಾಷಾರ್ಥ||

ಅಲೈ ಸವಿತ್ಯದೇವತೆಯೇ, ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ನೀನು ಬರಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗಗಳು ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಧೂಳಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಪಂಚಪ್ರತವಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಸುಗಮವಾದ ಆ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯೆ ಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ಮತ್ತು ನಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ವೈದಿಕಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನಿಷ್ಠಿಸುವವರೆಂದೂ, ಶುದ್ಧ ಚರಿತರೆಂದೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಹೊಗಳು.

English Translation

O Savitri, your paths are ancient, are free from dust and well placed in the firmament; by those paths easy to be traversed come and protect us; speak well of us (to the gods)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವಾರ್ಥಸಃ— ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧಾಃ | ಅನೇಕಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಾರ್ಗವಾದ್ದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಮಾರ್ಗವು ಪೂರ್ವದ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದ ಮಾರ್ಗವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರೇಣವಃ— ಧೂಲಿರಹಿತಾಃ | ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ (ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ) ಧೂಳಿರುವುದು ಸ್ವಭಾವವು. ಆದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧೂಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಧೂಳಿಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥವು.

ಸುಕ್ಯತಾ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ Well-kept.

ಸುಗೇಭಿಃ— ಸುಷ್ಕು ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯೈಃ | ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ; ಸುಗಮವಾದ easy to go &c.

ಅಧಿ ಚ ಬ್ರೂಹಿ— (ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಲ್ಲದೆ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಞ್ಚಾ— ಪಞ್ಚನ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಜನ್, ಅವಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಸು ಅದೇಶ, ಪಞ್ಚನ+ ಸು, ಪಞ್ಚಮಘಿ ಋಭು ಕ್ಷಾಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದ್ದೀರುವಾಗ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಆ ಆತ್, ಎಂದು ಪ್ರಕ್ಷೇಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಕಾರರೂಪವಾದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಕೃತಪಞಪಂಕಲ್ಪನಂ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಪದವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರ

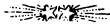
ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಏವಂಚ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಸ್ಥಾನಗಲ್ಲೆಯೂ ನಿರನುನಾಸಿಕವಾದ ಆಕಾರನೇ ಬರುತ್ತೆ. ಇತೋತ್ಪನ್ನನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೯) ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಪಥಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ, ಘೋನೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೭) ಪಥಿಮಘಗಳ ಥಕಾರಕ್ಕೆ ನ್ಡಾ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನ್ಡಾ ಆದೇಶ, ರುತ್ವ-ವಿಸರ್ಗ, ಪಥಿಮಘೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಪಥಿಮಘಗಳಿಗೆ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ತ.

ಪೂರ್ವ್ಯಾಸಃ—ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಮಿನಯೌಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೩) ಪೂರ್ವರಬ್ಧ ಪ್ರಕೃತಿಕವಾದ ತೃತೀಯಾಬಹುನಚನಾಂತದ ನುಂದೆ ಕೃತಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ ಯ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕೃತಂ ಎಂದು ವಿನಸ್ತಿಸಿದಾಗ ಯ ಬರುತ್ತೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ. ಜಸ ಆಜ್ಞಸೇರಸುರ್ಕ್ ಎಂದು ಅಸುಕ್ ಆಗುವು, ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ.

ಸುಗೇಛಿಃ—ಸುಪ್ತ ಗಚ್ಛಂತಿ ಏವ. ಈ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಬಗಾಗಿ ಹೋಗುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಸುದು. ರೋರಥಿಕರಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೪-೩) ಸುದುರ್ ಇವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಗಮಾಧಾತು ಮುಂದೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸು ಗಮಾ+ಅ, ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಟೀಲೋಪ ಭಸಗೆ ಬಹುಲಂಛಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂದು ವಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸವಾಸಾನಂತರ ಗತಿಕಾರಕೋಲ-ಎಂದು ಕೃದಂತ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ರಕ್ತ-ರಕ್ತಪಾಲನೇ, ೧ ನೇ ಗಣ, ಲೋಪ್, ಸುಧ್ಯಮು ಏಕವಚನ, ದ್ವೈಚೋತ್ತಿಸ್ತೀಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಸುಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚ್ಯವಾದತಿಜಂತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ. || ೧೧ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

|| ೬೦ ||

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಷ್ಟಮೇವನವಾಕೇಲ್ಯಾಸ್ವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರವೋ ಯಜ್ಞಮಿತಿ ವಿಂಶತ್ಯೈಚಿಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಘೋರಪ್ರುತೈಃ ಕಣ್ವ ಯುಷಿಃ | ಅಯುಷೋ ಬ್ರಹ್ಮತೈಃ | ತೃತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರಂ

ಶ್ಯಾಕ್ | ಯುಜಃ ಸತೋಬೃಹತ್ಯಃ || ಪ್ರಥಮತ್ವತೀಯಯೋಃ ಸಾದಯೋದ್ವ್ಯಾಧಿಶಾಸ್ತ್ರಶ್ಯಾಕ್ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಊರ್ಧ್ವ ಊ ಓಷ್ಠ್ಯಾಧಿಕೇ ಯೂಪದೇವತ್ಯೇ | ತಥಾ ಚಾನುಶ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ವೋ ವಿಂಶತಿಃ ಕಣ್ವೋ ಘೌರ ಅಗ್ನೇಯಂ ಪ್ರಾಗಾಥಮೂರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಯೌಷ್ಠ್ಯಾವಿತಿ | ನನೂರ್ಧ್ವ ಊ ಓಷ್ಠ್ಯಾಧಿಕೇಯೋರಪ್ಯಗ್ನೇದೇವತಾಶ್ವೇನ ಭವಿತವ್ಯಮಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತಾವನಯೋರನುದ್ವಾರಾತ್ | ತಥಾ ಹಿ ಸೂತ್ರೇ ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಂ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ಪ್ರತೀಕನಾತ್ರೈಸ್ಯವೋಸಾಪಾನಾ-ತ್ವತ್ಸ್ಮಸೂಕ್ತಮಾಗ್ನೇಯಮಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಯದ್ಯೇತೇ ಅನ್ಯದೇವತ್ಯೇ ಸ್ಯಾಕಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾ ಹೀತಿ ಸೂಕ್ತ-ಯೋರುತ್ತಮಾನುದ್ದೇಶತ್ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿವಮುದ್ವಾರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ | ನ ಚ ಬ್ರೂತೇ | ಅತಃ ಕಥಂ ಯೌಷ್ಠ್ಯಾವಿತಿ | ನೈಷ ದೋಷಃ | ಯೂಪಾಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸ್ತೂಯಮಾನಶ್ರಾದನಯೋರಪ್ಯಗ್ನಿ-ದೇವತೇತ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತಾವುದ್ವಾರೋ ನ ಕೃತಃ | ಅಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯಾಧಾನ್ಯವಿವಕ್ಷಯಾ ಯೌಷ್ಠ್ಯಾವಿತ್ಯೇತ-ದಪಿ ನ ವಿರುದ್ಧತೇ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕ ಅಗ್ನೇಯೇ ಕೃತ್ವಾ ಜಾರ್ಹತೇ ಛಂದಸಿ ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಮಿತಿ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಥೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರ್ವಿವಾಸಕಾಲ ಇತಿ ಬಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಮಿತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಅನುವಾಕವಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಘೋರ ವುಕ್ತನಾದ ಕಣ್ವನೇಬುವನೇ ಮುಷಿಯು ; ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಸನುಮಕ್ಕುಗಳು ಎಂದರೆ ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧, ೧೩, ೧೫, ೧೭, ೧೯. ನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಬೃಹತೇ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಸನುಮಕ್ಕುಗಳಾದ ೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦, ೧೨, ೧೪, ೧೬, ೧೮, ೨೦. ನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಸತೋಬೃಹತೇಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಊರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವೋ ನಃ ಎಂಬ ೧೩, ೧೪. ನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಯೂಪವು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ೧೨ತಿ ಇರುವುದು—ಪ್ರವೋ ವಿಂಶತಿಃ ಕಣ್ವೋ ಘೌರ ಅಗ್ನೇಯಂ ಪ್ರಾಗಾಥಮೂರ್ಧ್ವ ಊಷು ಯೌಷ್ಠ್ಯಾವಿತಿ—ಎಂದರೆ ಪ್ರವೋ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಣ್ವೋ ಘೌರನೇಬುವನನು ಮುಷಿಯು, ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು, ಊರ್ಧ್ವ ಊಷು ಎಂಬ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಯೂಪದೇವತಾಕವು ; ಪ್ರಾಗಾಥಮೇಬುವು ಛಂದಸ್ಸು ಎಂದು. ಊರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಎಂಬ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಯೂಪದೇವತಾಕವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಕ್ಕುಗಳು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವೆಂಬವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಗ್ನೇಯ ಕ್ರತುನುಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸದಿರುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಸೂತ್ರದ ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ (ಮ. ಸಂ. ೭-೧೬-೧.) ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಂ (ಮ. ಸಂ. ೧೩-೬-೧.) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಅದುವರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವೆಂದು ಕೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ೧೩-೧೪. ನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವೆಂಬ ಅನ್ಯದೇವತಾಕವೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠಾ ಹಿ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಶುಭಾಹವಿಸಬಹುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಹಾಗೆ

ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಮದರಿಂದ ಈ ೧೩-೧೪ ನೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಹೇಗೆ ಯೂಪದೇವತಾಕಳಿಗಾಗುವುವು ? ಎಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ದೋಷವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯೂಪಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಮನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಮಕ್ಕಳು ಸ್ತುತಿಸುವುದರಿಂದ ಇವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕನಾದ ಮಕ್ಕಳುಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಕೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮಕ್ಕಳುಗಳ ಪಠನವಿಲ್ಲ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಇವು ಯೂಪದೇವತಾಕನೆಂಬುದು ವಿರುವುದು ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇಕೃತುಸಂಬಂಧವಾದ ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಪ್ರವೋ ಯದ್ವಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ಅಥೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರ್ವಿನಾಸಕಾಲ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಏನಾ ವೋ ಅಗ್ನಿಂ (ಮ.ಸಂ.೭-೧೬-೧) ಪ್ರವೋ ಯದ್ವಂ (ಮ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧) ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೩೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೩೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೮, ೯, ೧೦, ೧೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂವೈ ೧--೨೦ ||

|| ಋಷಿಃ— ಕಣ್ವೀ ಛಾಂಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೧೨ ೧೩-೨೦ ಅಗ್ನಿಃ | ೧೬-೧೪ ಅಗ್ನಿಃ ಯೂಪೋ ವಾ ||

ಛಂದಃ— ಪ್ರಾಗಾಥಂ ಬಾರ್ಹತಂ | ವಿಷಮಾ ಬೃಹತ್ಯಃ ಸನಾಃ ಸತೋ
ಬೃಹತ್ಯಃ | ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧, ೧೩, ೧೫, ೧೭, ೧೯
ಬೃಹತೀ | ೨, ೪, ೬, ೮, ೧೦, ೧೨, ೧೪, ೧೬, ೧೮, ೨೦
ಸತೋಬೃಹತೀ | (೧೩ ಉಪರಿಷ್ಠಾವೃಹತೀ | ಎ. ಪ್ರಾ.
೨-೨ ಚರಣಚ್ಛೇದಕ)

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ ||

ಪ್ರ ವೋ ಯದ್ವಂ ಪುರೂಣಾಂ ವಿಶಾಂ ದೇವಯತೀನಾಂ |

ಅಗ್ನಿಂ ಸೂಕ್ತೇಭಿರ್ವಚೋಭಿರೀಮಹೇ ಯಂ ಸೀಮಿದನ್ಯ ಈಲತೇ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ಪ್ರ | ವಃ | ಯಹ್ವಂ | ಪುರೂಷಾಂ | ವಿಶಾಂ | ದೇವಽ ಯತೀನಾಂ |

ಅಗ್ನಿಂ | ಸುಽ ಉಕ್ತೇಭಿಃ | ವಚಃಽ ಭಿಃ | ಈಮಹೇ | ಯಂ | ಸೀಂ |

ಇತ್ | ಅನ್ಯೇ | ಈಳತೇ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಯುಕ್ತಿಗ್ಯಜಮಾನಾಃ ದೇವಯತೀನಾಂ ದೇವಾನ್ಯಾನುಯಮಾನಾನಾಂ ಪುರೂಷಾಂ ಬಹೂನಾಂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾರೂಪಾಸಾಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮನುಗ್ರಹಾಯ ಯದ್ವಂ ಮಹಾಂತಂ | ಯದ್ವೋ ವಿವಕ್ಷಿಥ ಇತಿ ಮಹನ್ನಾಮಸು ಪಾಲಾತ್ | ಅಗ್ನಿಂ ಸೂಕ್ತೇಭಿರ್ವಚೋಭಿಃ ಸೂಕ್ತರೂಪೈರ್ವಾಕ್ಯೈಃ ಪ್ರೇಮಹೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಾಚಾಮಹೇ | ಈಮಹೇ ಯಾಮಾತಿ ಯಾಚ್ಛಾಕಮನು ಪಾಲಾತ್ | ಅನ್ಯ ಇದನ್ಯೇಷ್ಯೋಷಯೋ ಯಮಗ್ನಿಂ ಸೀಂ ಸರ್ವತ ಈಳತೇ ಸ್ತುವಂತ್ರಿ | ತ್ಸುಗ್ನಿಮಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಪುರೂಷಾಂ | ನಾಮಸ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶಾಂ | ಸಾವೇಶಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಯತೀನಾಂ | ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತ್ಯೋ ದೇವಯಂತೈಃ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಚ್ಚಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯಸ್ಯೇವ ದೀರ್ಘಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತಿ ಪುನರಾತ್ಮವಿಧಾನಾಜ್ಞಾಪಕಾತ್ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಕರ್ತರಿ ಶಪ್ | ಶಪಃ ಸಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತ್ವಕ್ತಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಕೃಚಾ ಸದೈಕಾದೇಶ ವಿಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತ ಇತಿ ಶತುರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಗಿತಕ್ಷೇತಿ ಜೀಪ್ | ಅನಿತ್ಯಮಾಗಮಶಾಸನಮಿತಿ ವಚನಾನುಮಧಾವಃ | ವಿಕಾದೇಶಸ್ವರಸ್ಯ ಪೂರ್ವತ್ರಾಸಿದ್ಧತ್ವಂ ನೇಷ್ಯತ ಇತಿ ವಚನಾತ್ | ಪಾ. ೮.೨.೬೧ | ಶತುರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮೇನೇತಿ ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೂಕ್ತೇಭಿಃ | ವಕ್ತೇಃ ಕ್ವಿಚ್ ಕ್ವಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ತಃ | ಘಾಘಾದಿನೋತ್ರರವಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಈಳತೇ | ಈದ ಸ್ತುತ್ | ಆದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವುತ್ಪಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಯತೀನಾಂ—(ಎಚ್ಚಿ ಮುಕ್ತಿಕ್ಯಗಳೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನನೇ) ಸ್ವಾಹಾವಿಗೌಂವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಪುರೂಷಾಂ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕರಣ | ವಿಶಾಂ—ಪ್ರಜಾರೂಪದರ್ಶಿರವ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ(ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೋಡ್ಕರ) | ಯಂ—ಯಾರನ್ನು | ಅನ್ಯೇ ಇತ್—ಇತರ ಮುಖಗೂ ಕೂಡ | ಸೀಂ—

ಎಲ್ಲಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಈಳತೇ— ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೋ (ಅಂತಹ) | ಯಜ್ಞಂ— ಶ್ರೀಷ್ಯನಾದ | ಅಗ್ನಿಂ—
ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು | ಸೂಕ್ತೇಭಿಃ—ಸೂಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿರುವ | ವಚೋಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಪ್ರ, ಈಮಹೇ—
ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಎಲೈ ಮತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೇ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರೇ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾದ
ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೇ ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ. ಅವರಿಗೆ
ಲ್ಲ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಷ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವು ಮೊದಲು ಆಗಬೇಕು. ಆ ಅಗ್ನಿ
ದೇವನನ್ನು ಸಕಲ ಮುಷಿಗಳೂ ಎಲ್ಲಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಾವೂ ಸಹ ಸೂಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿರುವ
ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ದಾಯಕನಾದ ಅವನನ್ನು ನಿಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಲೆಂದು
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

(O, priests and sacrificers) let us praise the mighty Agni with sacred
hymns, the same Agni whom others also praise and for the benefit of you who
are many and who desire to worship the gods.

ಕೀರ್ತನ ವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಘೋರವುತ್ಪನ್ನವಾದ ಕಣ್ಣನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿಯು ಈ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ
೩೬-೪೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ೯ ನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೯೪ ನೇಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಮುಷಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಮುಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧ
ಪಟ್ಟಂತೆ ಒಟ್ಟು ೧೦೧ ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು.

ಯಜ್ಞಂ—ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಇಪತ್ಪೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಂ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡನನಾದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ ೩-೧೩)

ದೇವಯತೀನಾಂ — ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಾನಾಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲು)
ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ

ಈಮಹೇ— ಈಮಹೇ, ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೇಳು ಯಾಜ್ಞಾ ಕರ್ಮವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಈಮಹೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಮಹೇ ಎಂದರೆ ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವು.
(ನಿ. ೩-೧೯)

ಸೀಂ-ಸೀಮಿತಿ ಪರಗ್ರಹಾರ್ಥೋ ವಾ ಪದಪೂರಣೋ ವಾ | (೧. ೧-೭) ಎಂದು ಯಾಸ್ಯುರ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಯಾವ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ. ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

? ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪುರುಣಾಮ್—ಪುರುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಆನ್ಮ, ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಕಿಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೪) ಎಂದು ನುಡಾಗಮ. ಪುರು+ನಾಮ್, ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩) ಎಂದು ದೀರ್ಘ, ನಾಮನ್ಯತೇರಸ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೭) ಮತುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವುದು ಹ್ರಸ್ವನೋ ತದಂತವಾದ ಅಂತೋದಾತ್ತದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಾಮ್ ಎಂಬುದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಪರವೂ ನಿಕೃವೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ದೀರ್ಘ ಬಂದರೂ, ಪುರುತಮಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪುರು ಎಂಬುದು ಹ್ರಸ್ವಾಂತ, ಹ್ಯೋಧಿ—, (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೩) ಎಂದು ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು, ಪುರುಶಬ್ದ ಅಂತೋದಾತ್ತ, ಇದರ ಮುಂದಿರುವ ನಾಮ್‌ಗೆ, ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ವಿಶಾಮ್—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಕ್ವಿಪ್, ಆನ್ಮ ವಿಟ್ಟು ಎಂದು ಸಪ್ರವಿಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏಕಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಾವೇಕಾಚಿಸ್ತೀಯಾದಿವಿಭಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಸಪ್ರವಿಾ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಏಕಾಚ್ಯರೂಪವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಏಕಾಚ್ಯದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತ್ವತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು, ಆನ್ಮ ಉದಾತ್ತ.

ದೇವಯತೀನಾಮ್—ದೇವಾನಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತ್ಯಃ ದೇವಯನ್ತ್ರೈಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯೌಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಏಕೀಕೃತವಾದ ಕರನನ್ನ ಹೇಳುವ ಸುಬಂಧದ ಮುಂದೆ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯೌಚ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ಯೌಚ್, ದೇವ+ಶನ್+ಯು, ಕ್ಯೌಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ್ದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪ ಧಾತುವಯವಾದ ಸುಷ್‌ಗೆ ಸುಪೋಧಾತು—, ಎಂದು ಉಕ್ತ. ದೇವ+ಯ ಈಗ ಕ್ಯೌಚಿಪ (ಪಾ.ಸೂ.೬-೪-೩೩) ಕ್ಯೌಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈಪ್ಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ಯೌಚ್ವರ್ಧಾತುಕ ಯೋದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜಂತವಾದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಆದರೆ ಕ್ಯೌಚ್ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೀರ್ಘಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ನ ಛಂದಸ್ಸು ಪುತ್ರೈಸ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೫) ಕ್ಯೌಚ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪುತ್ರಶಬ್ದಭಿನ್ನವಾದ ಅಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈತ್ಯದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಪಿ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಈತ್ಯಮಾತ್ರೇ ವಿದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಿಷೇಧಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವೆಂದು ತೋರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಯೌಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತ್ಯ ಅಘ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಕಾರಾ ದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಉದಾಹರಣೆ ಅಶ್ವಾಯನ್ತಃ, ಅಘಾಯಮಃ, ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯ+ಯು, ಅಘ+ಯು ಎಂದಿರುವಾಗ, ನ ಛಂದಸಿ—, ಎಂಬುದು ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಿಷೇಧಕವಾದರೆ, ಅಕ್ಯೌಚ್ವರ್ಧಾ—, ಎಂದು ದೀರ್ಘ

ಬಂದರೆ, ಅಶ್ವಾಯ, ಮಳಾಯ ಎಂಸು ಸಿವವಾಗುತ್ತೆ, ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಾಘ್—, ಎಂದು ಅತ್ತೆನಿವಿಧಿಯ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತೆ. ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನೆಛಂದೆಸಿ ಎಂಬುದು ಎರಡಕ್ಕೂ ನಿಷೇಧಕ ಎಂಬ ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. ಈ ಅರ್ಥ ನೆ ಛಂಧಸಿ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಗೆ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದರೆ, ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಬನ. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಅದು ಪುತ್ರಫಿನ್ನಾದಂತಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ಏನಂಚ ಕೃಚ್ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಈತ್ತದೀರ್ಘಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಅವೆರಡೂ ಛಂಧಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ದೇವಯು ಎಂದೇ ಇರುತ್ತೆ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್, ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವ-ಶಪಾ ಎಕರಣ, ವೇವಯು+ಅ+ಅತ್, ಇಲ್ಲಿ ಶಪಾ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ತಿತ್ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ. ಅದು ಸದೇಶರ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತ್ ಎಂಬ ಲಸ್ಯಾನಿಕಸಾರ್ಥಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇನ್ನಿದಮಪದೇತಾತ್—, ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ. ಕೃಚ್ ಚಿತ್ಸರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ, ಕೃಚ್ಕಾರ ಶಬ್ದಕಾರಗಳಿಗೆ ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂದು ಪರಯೂಪ, ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನ, ಎಂದು ಉದಾತ್ತ, ಪುನಃ ಪರರೂಪವೂ ಹೀಗೆಯೇ ಉದಾತ್ತ, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಯುತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶತ್ವವು ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ತ್ವೆ, ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೫) ಉಗಿದಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಐವೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಐವೇ, ಯವ್ಯಪಿ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದು ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ಎರಡನೇ ಪಾಠದಲ್ಲಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋನೈಜ್ಞಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೭) ಎಂಬ ಸಮಾಸಪ್ರಾಧ್ಯಾಯವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ರಮಿಸ್ವಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧) ಸಮಾಸಪ್ರಾಧ್ಯಾಯವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ತ್ರೈಪಾದಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಸಿದ್ಯವಾಗುತ್ತೆ. ತ್ರಿಪಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪರಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಸಿದ್ಯವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಯತ್ವ ಬರುವುದು ಉಚಿತವು. ಆದರೂ ಸ್ಮೃತಿಶೋನಾನುದಾತ್ತೇವದಾಗೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ “ ಏಕಾವೇಶಸ್ವರೋದ್ವರಂಗೆ: ಅಯನಾಯಾನೇಕಾವೇಶ ಶತ್ವಸ್ವೈಕಾನುದಾತ್ತಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಾರ್ಥವ್ ” ಎಂದು ರಕ್ತ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರವು ಸಿದ್ಯವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಏನಂಚ ಶತ್ವಸ್ವತ್ವ ಯಾಂತವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋ—, ಎಂದು ಐವೇಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸೂಕ್ತೇಛಿಃ— ವಚ ಪರಭಾಷಣೇ-ಕ್ರಿಚ್ಕ್ತಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ರಿಚ್ ವಚಿಸ್ವಮಿ—, ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಸು ಉಪಸಗತ. ಸು+ಉಚ್+ತ, ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂದು ಚ್ಗೆ ಕ್ ಆದಿರೇ ಸೂಕ್ತ, ಛಿಃ, ಛಂಧಸವಾಗಿ ಏವ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಛಿಃಕ್ತಾ—, ಎಂದು ಉತ್ತರಪರಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಈಳತೇ— ಈಡಸ್ವತೌ, ಅದಾದಿ, ಲಟ್, ಅನುದಾತ್ತೇತ್ತು. ಅತ್ತನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ತ, ಬಕ್ತ, ಶಪಾ, ಅಜ್ಜದ್ಯಸ್ಥದಕಾರಸ್ಯ ಎಂಬ ಬಹ್ವೃಚರ ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಕೆಕಾರ, ಶಪಾ, ಗೆ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ-ಶಪಃ ಎಂದು ಲುಕ, ಲಸ್ಯಾನಿಕವಾದ ತ ಎಂಬ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯವಾಪ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಅದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ, ಯಂ ಎಂಬ ಯುಕ್ತದ ಯೋಗ ಇದೆ. ಯದ್ಯುಕ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಛಾತು ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಜನಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ದಧಿರೇ ಸಹೋವೃಧಂ ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ವಿಧೇಮ
ತೇ |

ಸ ತ್ವಂ ನೋ ಅದ್ಯ ಸುಮನಾ ಇಹಾವಿತಾ ಭವಾವಾಜೇಷು
ಸನ್ತ್ಯು || ೨ ||

|| ಸದನಾಕ್ಯ ||

ಜನಾಸಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ದಧಿರೇ | ಸಹಃ 5 ವೃಧಂ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ವಿಧೇಮ |
ತೇ |

ಸಃ | ತ್ವಂ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಸು 5 ಮನಾಃ | ಇಹ | ಅವಿತಾ | ಭವ |

ವಾವಾಜೇಷು | ಸನ್ತ್ಯು || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಜನಾಸೋಽನುಷ್ಠಾತಾರೋ ಜನಾಃ ಸಹೋವೃಧಂ ಬಲಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರಮಗ್ನಿಂ ದಧಿರೇ |
ಧೃತವಂತಃ | ಹವಿಷ್ಮಂತೋ ಹವಿಯುಕ್ತಾ ವಯಂ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವಾಂ ವಿಧೇಮ | ಪರಿಚರೇಮ |
ವಿಧತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ವಿಧೇಮ ಸಪರ್ಯತೀತಿ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ವಾವಾಜೇಷು
ಸ್ವೇಷು ಸಂತ್ಯು ದಾನತೀಲ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸ ತ್ವಮದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿನ ಇಹ ಕರ್ಮಣಿ ನೋಽಸ್ಮಾಸ್ತೃತಿ ಸುಮನಾಃ
ಕೋಭನಮನಸ್ಯೋಽವಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಸಹೋವೃಧಂ | ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿತಾಽಽ-
ರ್ಧಾತ್ಕ್ವಿತ್ | ಕೃದುತ್ರ ರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹವಿಷ್ಮಂತಃ | ತಸೌ ಮತ್ಪರ್ಥ ಇತಿ ಭತ್ವೇನ ಪದತ್ವಾ-
ಧಾವಾದ್ಯುಕ್ತಾಭ್ಯಭಾವಃ | ವಿಧೇಮ | ವಿಧ ವಿಧಾನೇ | ತುದಾದಿತ್ವಾಚ್ಯಃ | ಸುಮನಾಃ | ಕೋಭನಂ
ಮನೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸುಮನಾಃ | ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ | ಪಾ. ೬೨-೧೦೭ | ಇತ್ಯುಕ್ತರ-
ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತೇತ್ವಂ | ಭವ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾತ್ಪ್ರೀತ್ವಿತಿ ಇತಿ ನಿಭಾತಾಭಾವಃ | ದ್ವೈಚೋಲ್ಪತಿಸ್ತೀತಿ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಸಂತ್ಯು | ಪಠು ದಾನೇ | ಕ್ರಿಚಿ ತಿತುತ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಇರ್ಪ್ರತಿತೀರ್ಧಃ | ನ
ಕ್ರಿಚಿ ದೀರ್ಘಕೃ | ಪಾ. ೬೪-೨೯ | ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಲೋಪದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ | ಸಂತಿದಾತಾ |
ತತ್ವ ಭವಃ ಸಂತ್ಯುಃ | ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಜನಾಸಃ— ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಜನರು. | **ಸಹೋವೃಧಂ**— ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸತಕ್ಕ |
ಅಗ್ನಿಂ— ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು | **ದಧಿರೇ**— ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | **ಹವಿಷ್ಯಂತಃ**— ಹವಿ
 ಸ್ತನ್ನು (ಸಿದ್ಧವಾಗಿ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಾವೂ ಕೂಡ | **ತೇ**— ನಿನ್ನನ್ನು | **ವಿಧೇಮು**— ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ. |
ವಾಜೇಷು— ಆನೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | **ಸಂತೈ**— ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಶೀಲನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | **ಸಃ ತೈಂ**—
 ಅಂತಹ ನೀನು | **ಅದ್ಯಃ**— ಇಂದು | **ಇಹ**— ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | **ನಃ**— ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ |
ಸುಮನಾಃ— ಅನುಕೂಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | **ಅವಿತಾ**— ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ | **ಭವ**— ಆಗು.

|| ಭಾಗಾರ್ಥ ||

ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಜನರ ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕನಾದ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು
 ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಾವೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ತನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ.
 ನೀನು ಅನ್ನದಾನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉದಾರಿಯಾಗುವೆ. ಆ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಇಂದು ತೋರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕರ್ಮ
 ದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗು

English Translation

The people have approached the Agni who is the increaser of vigour ;
 Agni, we worship you with oblations ; O liberal giver of food, be well
 disposed to us here this day and be our protector.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಜನಾಸಃ— ಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಾಚೀನಪ್ರಯೋಗವು, ಜನರು.

ದಧಿರೇ— ಧೃತವಂತೆ | ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೋತ್ರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರು
 ವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಹೋವೃಧಂ— ಬಲಸ್ಥಿ ವರ್ಧಯಿತಾರಂ | ಸಹ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ.೫-೨೫) ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ
 ಪಡಿಸುವ, ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ.

ಹವಿಷ್ಯಂತಃ—ಹವಿಯುಕ್ತಾ ವಯಂ | ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ತನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟು
 ಕೊಂಡಿರುವ ನಾವು

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನಮನಸ್ತಃ | ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಥವಾ ಉದಾರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ
 ವನಾಗಿ.

ಅವಿತಾ— ರಕ್ಷಿತಾ | ಸಂರಕ್ಷಕನಾಗಿ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನಾಗಿ.

ವಾಜೇನು ಸಂತೈ— ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರಗಳ ವೇಷಮದ್ದಲ್ಲಿ ದಾನಕೀಲನು, ಕೊಡುವವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನೆಯಾ ||

ಸಹೋವ್ಯಥಮ್— ವ್ಯಥುವೃದ್ಧಾ ಧಾತು, ಠೆತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವುಕ್ಕೆ ಅತರ್ಥಾವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥ ಎನ್ನುವರು, ಇಂತಹ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಸ್ತ, ಸಹ ವರ್ಧಯತೀತಿ ಸಹೋವ್ಯಥ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬಲವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವ್ಯಥ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ, ಸಮಾಸಾ ಸಂತರ ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಹವಿಷ್ವಕ್ಷೇ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ, ಅರ್ಚಿಸುತಿಮಸ್ವಪಿಠಾದಿಭದಿಭ್ಯ ಇಸಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೬) ಎಂದು ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ, ನೆಬ್ಬಿಷಯಿಸ್ವಾನಿಸಂತಸ್ವ (ಫಿ.ಸೂ. ೬) ಅನಿಸಂತಸ್ವ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹವಿಃ ವಿಷಾಂ ಸಂತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ್ಯ ತದಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿತಿಮತುಸ್ ಎಂದು ಮತುಸ್, ಹವಿಸ್+ಮತ್, ತಸೌ ಮತ್ಪ್ರಥೇಫ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೯) ಮತ್ಪ್ರಥೇಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತಕಾರಾಂತ, ಅಥವಾ ಸಕಾರಾಂತಶಬ್ದಗಳು ಭ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎನ್ನು ಅಂತರ್ವರ್ತಿವಿಭಕ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಪದಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಬಾಧ ಬರುತ್ತೆ. ಏವಂತ ಪಗತ್ಪವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸಸಜುಷೋರುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ರುತ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಧೇಮು—ವಿಧ ವಿಧಾನೇ-ಧಾತು ತುದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ವಿಧಿಬಜ್ ಮಸ್-ಸಹೋಃ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ತಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂದು ಶ. ವಿಧ+ಅ-ಮು. ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ, ಯಾಮುತ್, ಸಲೋಃ, ಇಯಾದೇಶ-ಗುಣ.

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನೇ=ಒಳ್ಳೆಯ, ಮನಃ=ಮನಸ್ಸು, ಯೇಷಾಂ ತೇ=ಯಂ ರಿಂದಿಯೋ ಅವರು, ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ, ಸೋವನಸೇ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಸು ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲೋಮನ್, ಉಪ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮನ್ ಅಥವಾ ಅಪ್ಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ, ಎಂದು ಸು ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮನಸ್ ಎಂಬ ಅಂತಿಮವು ಆದ್ಯುದಾತ್ತ.

ಭವ—ಲೋಟ್-ಮಧ್ಯಮ-ಏಕವಚನ, ಇದು ಳನೇ ಪಾವದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅನುದಾತ್ತ ಶ ಸರ್ವ-ಮಪಾದಾಂ ಎಂಬ ಪಾದದ-ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತವು ನಿವೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಿಚ್ಚುತಿಃ ಎಂದು ಸತ್ಯಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಂಹಿತಾಶಾಲವಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚೋಃತಸ್ವಿಜಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೫೫) ಮಂತ್ರದ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳುಳ್ಳು ತಿಚ್ಚಂತವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಸಂತೈ— ಪಣು ದಾನೇ, ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರತಿಚ್ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಅತೀರರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ

ಕ್ರಿಚ್-ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು, ಎಂದು ಕ್ರಿಚ್. ಸನುಕಾತ್- ಸನ್ನಿಃ ಸನೌತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಕ್ರೀಚಿ ದೀರ್ಘಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೯) ಕ್ರಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನಿಬೃದ್ಧ ಧಾತುಗಳು ವನತಿ ತನೋತ್ಯಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘಾನುನಾಸಿಕ ಲೋಪಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಸ್ಯ ಕ್ವಿರೂಲೋಃ ಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫) ಕ್ವಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಝಲಾದಿಯಾಗಿ ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಜಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅನುನಾಸಿಕವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು ಎಂದು ಬರುವ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತನೋತ್ಯಾದೀನಾಮನುನಾಸಿಕ ಲೋಪೋ ರ್ಘಾಲಿ ಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪಕ್ಕೂ ನಿಷೇಧ. ಆಯಾ ನರ್ಗದ ವದನೇ ಅಕ್ಷರಗಳಾದ ಇಮ ಬ ಣ ನ ಗಳು ಅನುನಾಸಿಕಗಳು. ತಿತುತ್ತ್ಯ, (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೯) ಎಂದು ಇಡಾಗನುಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಸನ್ನಿಃ ಎಂದರೆ ದಾತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಸನ್ತ್ಯಾಂ ಭವಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭವ ಎ:ಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್, ಸನ್ನಿಯು, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಇಕಾರಲೋಪ ಸಂದೋಧನ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತ ||೨||

|| ಸಂಪುಕಾಗಾಠಃ ||

ಪ್ರ ತ್ವಾ ದ್ರುತಂ ವ್ಯಣೀಮಹೇ ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ |
ಮಹಸ್ತೇ ಸತೋ ವಿ ಚರನ್ತ್ಯರ್ಚಯೋ ದಿವಿ ಸ್ಪೃಶನ್ತಿ ಭಾನವಃ ||

|| ಸದಗಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ತ್ವಾ | ದ್ರುತಂ | ವ್ಯಣೀಮಹೇ | ಹೋತಾರಂ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ |
ಮಹಃ | ತೇ | ಸತಃ | ವಿ | ಚರನ್ತಿ | ಅರ್ಚಯಃ | ದಿವಿ | ಸ್ಪೃಶಂತಿ |
ಭಾನವಃ || ೩ ||

॥ సాయణభాష్యం ॥

ఋ అగ్నే ఋణాకారం ఋణమనిష్ఠాదకమాన్యాకారం వా ఏశ్వనేదసం సర్వజ్ఞం దూతం దేవానాం దూత్యే ప్రవృత్తం | అగ్నిష్టే దేవానాం దూత అసిందితి శ్రుత్యంతరాత్ | తావ్యతం త్వాం వృణేమహే | ప్రకర్షణం వరణం కుమః | మఋణం మఠతే సత్యే నిత్యం వర్తమానస్యే తే తేనాజ్యాయో దిప్తయో ది చిరంతి | వివిధం ప్రచిరంతి | భానవస్త్యుదీయో రశ్మయో దివి ద్యులొకే స్వశంతి | తేత్రత్యాన్తాణీసే ప్రకాశయంతిత్వేభ్యః || ఏశ్వనేదసం | విష్వాసి నేత్రితి ఏశ్వనేదాః | అసున్ | మరుద్వ్యధాదిత్వాత్సర్వపదాంతోదాత్తత్వం | యద్వా | నేద ఇతి ధననామ | ఏశ్వం నేదోదా ధనం యస్య | బహువ్రీణా ఏశ్వం సంజ్ఞాయామితి పూర్వపదాంతోదాత్తత్వం | మఠః | మఠ పూజాయాం | శ్చిష్టేతి శ్చిష్ | సానేకాజే ఇతి జస లుదాత్తత్వం | యద్వా | మఠజ్యేద్దేఽజ్యబ్ధయోదాత్తత్వం | సతే | అస్త్యేః శతరి త్నసోదల్లోఽప ఇత్యేకారలొఽపః | శతురనుమ ఇతి విభక్త్యేరుదాత్తత్వం | దివి | లూడిదమితి విభక్త్యేరుదాత్తత్వం ||

॥ ప్రతిపదార్థం ॥

ఋణాకారం—(ఎల్వే అగ్నియే) ఋణమసంపాదకనాగ్ అధనా (నమగ్నోష్ఠు) దేవతేగళ సమంత్రకనాద (అహ్వాత్యవద) | ఏశ్వనేదసం—సర్వజ్ఞనాగయం | దూతం—దేవతేగళ దూతకార్య దర్శి నిరతనాగయం ఇరతక్య (నిన్నన్న) | ప్రే వృణేమహే—ప్రధానవగా అగ్నిశ్రీః | మఠః—మహానుభావనాన (పూజ్యనాద) | సతే—నాశరహితనాగ, శాశ్రకవగారతక్య | తే—నిన్న | అజ్యయే—ప్రభేగళ | విచిరంతి—సర్వదిక్కుగళల్లూ తరడుత్తవే | భానవః—(నిన్న) కిరణగళ | దివి—అంతరిక్షగల్లి | స్వశంతి—ముట్టుత్తవే. (అల్లరువ ప్కాణేగళన్న దిశగళుత్తవే.) |

॥ భావార్థం ॥

ఎల్వే అగ్ని దేవనే, నిఁను నమ్మ ఋణమసంపాదకను. నమ్మ పరవగా దేవతేగళగి నమ్మ యద్వా క్యాగి అహ్వాన కీడువనను. నిఁను సర్వజ్ఞను. దేవతేగళ దూతకార్యదర్శి నిరతనాగరువనను. అదు దరింద సిన్నన్న నమ్మ యద్వా కార్యదర్శి మున్యుననాగి అరిసుత్తేః. (కరియుత్తేః) నిఁను మహానుభావను. నాశరహితను. అనాద్యనంతను. అంతః సిన్న ప్రభేగళ సకలదిక్కుగళల్లూ వ్యాపితి సకలలొకేగళగళన్న దిశగళుత్తవే. నిన్న కిరణగళ అంతరిక్షదర్శి ప్రవేతితి అల్లరువ ప్కాణేగళన్న ప్రకాశగళుత్తవే.

English Translation

We select (invoke) you, O Agni, the messenger and invoker of gods ; you are endowed with all knowledge ; you are mighty and your flames spread in all directions touching even heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೂತಂ—ಅಗ್ನಿ ದೇವನಾನಾಂ ದೂತಂ ಅಸೀತ್ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಮನುಷ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ ದೂತನು.

ದೋಷಾರಂ—ದೋಷಮನಿಷ್ಠಾದೇವತಾಹ್ಯಾಕಾರಂ ನಾ | ಹೋನುನಿಷ್ಠಾದೇವತಾ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಕರೆಯುವವನು.

ವಿಶ್ವವೇದಸಂ—ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು.

ವಿಚರಂತ್ಯೈರ್ಜಯೇ—ನಿನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳು ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಕಾಶನಾನನಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವಾಗ ಆದರ ಬೆಳಕು ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದೆಂದರ್ಥವು.

ದಿವಿ ಸ್ಪೃಶಂತಿ ಭಾನವಃ—ನಿನ್ನ ಜ್ಯೋತಿಃಕಿರಣಗಳು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸಹ ಮುಟ್ಟುವವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವವೇದಸಮ್—ವಿಶ್ವಂ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವನು ಎಂದರ್ಥ, ವಿವ ಜ್ಞಾನೇ, ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨೮) ಎಂದು ಅಸುನ್. ಮರುನ್ಯುಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ, ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತ (೨-೧-೪) ದಲ್ಲಿ ವೇದೇಶಬ್ದವು ಧನವಾಚಕ ಎಂದು. ವಿಶ್ವಂ-ಸಮಸ್ತವಾದ, ವೇದೇ=ಧನವು, ಯಸ್ಯ-ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದವಾದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಮಹಃ—ಮಹ ಪೂಜಾರ್ಯಂ, ಕ್ಷಿಪ್ಪಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂದು ಕ್ಷಿಪ್, ಪಕ್ಷೀ ಏಕವಚನ ಜಪ್, ಮುಟ್ಟು ಎಂದು ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಹ್ ಎಂದು ವಿಶಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾವೇಶಾಚೆತ್ಸೃತೀಯೋದಿವಿಭಕ್ತೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನವಾದ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾನಂ ವಿಶಾ ಜ್ಞಾಪವಿದಿಯೋ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತೃತೀಯಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಉದಾತ್ತ ಅಥವಾ ಮಹಶಬ್ದವು ವದ್ರಮಾನೇ ಪೃಷ್ಠನೈಹತ್—, (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೨) ಎಂದು ಅತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ, ಇವರ ಅತ್ ಎಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಂತೆಯೇ ಸ್ವರ. ಶಕ್ತವದ್ರಾವಾತಿಶೇಖರವಿರುವುದರಿಂದ ಶತುರನುಮೋದನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂದಾಗರೂ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸತಃ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು, ಲಟ್, ಶತ್ಯ, ಶವ್, ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂದು ಶವ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಅಸ್ + ಅತ್, ಶ್ಚ ಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕೆತ್, ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಸ್ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಋತ್ವೈ ಎಂದು ಅಸ್ ನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಸ್ + ಅತ್ = ಐಸ್, ಶತುರನುಮೋ—, ನುಮಾಗಮವನ್ನು ಹೊಂದದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದೀಸಂಜ್ಞಕವೂ ಅಜಾದಿಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತಿ, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದ್ಯೈಶ್ಚೈದ್ಯೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ವಾನ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತ. || ೩ ||

: ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ :

ದೇವಾಸಸ್ತಾನ್ವ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಸಂ ದೂತಂ
ಪುತ್ರಮಿಂಧತೇ |
ವಿಶ್ವಂ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಜಯತಿ ತ್ವಯಾ ಧನಂ ಯಸ್ತೇ ದದಾಶ್
ಮತ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ದೇವಾಸಃ | ತ್ವಾ | ವರುಣಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಅರ್ಯಮಾ | ಸಂ | ದೂತಂ |
ಪುತ್ರಂ | ಇಂಧತೇ |
ವಿಶ್ವಂ | ಸಃ | ಅಗ್ನೇ | ಜಯತಿ | ತ್ವಯಾ | ಧನಂ | ಯಃ | ತೇ | ದದಾಶ್ |
ಮತ್ಯಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ವರುಣಾದಯಸ್ತಯೋ ದೇವಾಸೋ ದೇವಾಃ ಪ್ರತ್ನಂ ಪುರಾತನಂ ದೂತಂ ತ್ವಾಂ ಸಮಿಂಧತೇ | ಸಮ್ಯಗ್ನೀಪಯಂತಿ | ಯೋ ಮತ್ಪೂರ್ವ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನಸ್ತೇ ತುಭ್ಯಂ ದದಾಶ ಹವಿರ್ದತ್ತವಾನ್ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ತಯಾ ಸಹಾಯಭೂತೇನ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಧನಂ ಜಯತಿ || ಅರ್ಯಮಾ | ಅರ್ಯಾನ್ಮಿಮಾತ ಇತ್ಯರ್ಯಮಾ | ಶ್ವನ್ನು ಪ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧.೧೫೮ | ಕನಿಷ್ಟತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಇಂಧತೇ ಇಂಧಿ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಭಿ ರ್ಭುಸ್ಯಾದಾದೇಶೇ ಶ್ವವ್ | ಶ್ವಾನ್ಶಲೋಪಃ | ಸಾ. ೬.೪.೨೩ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ದದಾಶ | ದಾಶ್ವ ದಾನೇ | ಲಿಟಿ ಲಿತ್ಸ್ಮರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೈತ್ರಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಆಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, | ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮಾ, ದೇವಾಸಃ—ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ | ಪ್ರತ್ನಂ— ಪುರಾತನನಾದ | ದೂತಂ— ದೂತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಂ ಇಂಧತೇ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ಯಃ ಮತ್ಪೂರ್ವ— ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಮಾನವನು | ತೇ—ನಿನ್ನಗೆ | ದದಾಶ—ಹವಿಷ್ವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ತ್ವಯಾ—ನಿನ್ನಿಂದ (ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ) | ವಿಶ್ವಂ ಧನಂ— ಸಕಲಧನವನ್ನೂ | ಜಯತಿ— ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಬಹಳ ಪುರಾತನನು. ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ದೇವದೂತನು. ವರುಣ, ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞವಾಡಿ ನಿನ್ನಗೆ ಹವಿಷ್ವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವರೋ ಅವರಿಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವರನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The gods Varuna, Mitra and Aryaman, kindle you, their ancient messenger; the man who has offered you oblations gets through you great wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರತ್ನಂ—ಪುರಾತನಂ | ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ದೂತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಸಂ ಇಂಧತೇ—ಸಮ್ಯಗ್ನೀಪಯಂತಿ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಉದ್ದಿಪನಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ, ಆಗ್ನಿ ದ್ವೈತ್ರ ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ತ್ವಯಾ— ನಿನ್ನಿಂದ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದ

ಯಶ್ವೇ ದವಾಶ ಮತ್ಯೇಷಃ— ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಆವನು

ವಿಶ್ವಂ ಧನಂ ಜಯತಿ— ಸಮಸ್ತವಾದ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾದ ಧನವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರ್ಯಮಾ—ಶ್ವನ್ನ ಕ್ಷನ್ಯಾಪನಾ ಪ್ಲೀಹನ್ ಕ್ಲೇವನ್ ಸ್ವೇಪನ್ ಮೂರ್ಘನ್ ಮಜ್ಜನ್ ಅರ್ಯಮನ್ ವಿಶ್ವಪ್ಸನ್ ಪರಿಜ್ಞನ್ ಮಾತರಿಶ್ವನ್ನಘವನ್ನಿತಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಈ ಹದಿಮೂರು ಶಬ್ದಗಳು ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಗಳಾಗಿ ನಿಸಾತಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಅರ್ಯಪ್ಲೋ ವಪನಕವಾದ ಮಾ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಯಮಾ+ ಆನ್ ಆಶೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಇನ್ನತೇ—ಇ೦. ಇನ್ನೇ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು, ಇವರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ಝ, ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ವನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಅತ್ಯನೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಆಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಝಗೆ ಆತ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಝಗೆ ಆತ್, ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂದು ಶ್ವಮ್, ಅದು ಮಿತ್, ಮಿಪಚೋಂತ್ಯಾಶ್ವೇಃ ಎಂದು ಎಂದು ಕೊನೆಯ ಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತೆ. ಇನ್ನನ್+ಆತ್, ಏತ್ಯ. ಶ್ವಾನ್ನ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫) ಶ್ವಮ್‌ನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ನ್‌ಗೆ ಲೋಪ, ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ=ಇದರ ಅರ್ಥ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ, ಇವರಿಂದ ಶ್ವಮ್‌ನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ದವಾಶ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು, ಲಿಟ್, ತಿಪ್. ಪರಿಸ್ಪೃಪದಾನಾಂ—, ಎಂದು ಇಲ್, ದಿತ್ಯ, ತ್ವಪ್ಸ ವಪ್ಸನ್, ಪ್ರಕೃತಿಜಲಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಜಲ ವರ್ಣವೇ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ವರ್ಣವು ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ, ಯಶ್ವೇ ದವಾಶ ಎ೦ತು ಯುದ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇದೆ. ಪೂಜನಾತ್ಪೂಜತೇ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪೂಜಿತಗ್ರಹಣದಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ಇದ್ದರೂ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉಪಸಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸಲ್ಪಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮನ್ನೋ ಹೋತಾ ಗೃಹಪತಿರಗ್ನೇ ದೂತೋ ವಿಶಾಮುಷಿ |
ತ್ವೇ ವಿಶ್ವಾ ಸಂಗತಾನಿ ವ್ರತಾ ಧ್ರುವಾ ಯಾನಿ ದೇವಾ ಅಕ್ಯ-
ಣ್ವತ || ೫ ||

|| ೮ವಕಾಃ ||

ಮನ್ತ್ರಃ | ಹೋತಾ | ಗೃಹಪತಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ದೂತಃ | ವಿಶಾಂ | ಅಸಿ |
 ತ್ವೇ ಇತಿ | ವಿಶ್ವಾ | ಸಂಸಗತಾನಿ | ವ್ರತಾ | ಧ್ರುವಾ | ಯಾನಿ | ದೇವಾಃ |
 ಅಕೃಣ್ವತ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಮಂದ್ರೋ ಹರ್ಷಹೇತುರ್ಯೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ವಿಶಾಂ ಯಜಮಾನ-
 ರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಗೃಹಪತಿಗೃಹಸ್ಯ ಪಾಲಕೋ ದೂತೋ ದೇವದೂತೋಽಸಿ | ತ್ವೇ ತ್ವಯಿ
 ವಿಶ್ವಾ ವ್ರತಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಂಗತಾನಿ | ವ್ರತಂ ಕರ್ವರಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮಸು ವ್ರತಶಬ್ದಃ ಪಠಿತಃ |
 ಸೃಢಿವ್ಯಾದಯೋ ದೇವಾ ಧ್ರುವಾ ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಕೃಣ್ವತ ಕೃತವಂತಃ | ಸೃಢಿವೀ
 ಧಾರಯತಿ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ ಸೂರ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ತಾಸ್ಯೇತಾನಿ ತ್ವಯಿ ಸಂಗತಾನೀತಿ ಪೂರ್ವ-
 ತ್ವಾನ್ವಯಃ || ಗೃಹಪತಿಃ | ಪತ್ಯಾವ್ಯಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ತ್ವೇ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನಸ್ಯ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ತ್ವಮಾವೇಕವಚನ ಇತಿ ಮಸರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಶೇವೇ
 ಲೋಪ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಪಕ್ಷ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಅಂತ್ಯಲೋಪಪಕ್ಷೇ
 ತ್ವೇಕಾದೇಶಸ್ವರೇಣ | ಸಂಗತಾನಿ | ಗಮಾಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಿಷ್ಕಾಯಾಮೇಕಾಚಿಃ | ಪಾ. ೭೨೦೦ |
 ಇತಿಲಿಪಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇಶ್ಚಾದಿನಾಸುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಗತಿನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ
 ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವ್ರತಾ ಧ್ರುವೇತ್ಯುಭಯತ್ರೇಶೇಲೋಪಃ | ಅಕೃಣ್ವತ ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ತ |
 ವ್ಯಕ್ತಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ವಮ್ | ಧ್ನಿಕ್ಯುಕ್ಯೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೮ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ— ಎವೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಮಂವ್ರೇ— ಹರ್ಷದಾಯಕನೂ | ಹೋತಾ— (ದೇವತೆ
 ಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯುವವನೂ | ವಿಶಾಂ— ಯಜ್ಞಕರ್ತೃಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳ | ಗೃಹಪತಿಃ— ಮನೆಯ
 ರಕ್ಷಕನೂ | ದೂತಃ— ದೇವದೂತನೂ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. | ದೇವಾಃ— ಸೃಢಿವ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು |
 ಧ್ರುವಾ— ಸ್ಥಿರವಾದ | ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ— ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಯ ಧಾರಣೆ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಪರ್ಜ
 ನ್ವನು ಮಳೆಗರಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ
 ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವಸ್ವಾನುರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ) | ಅಕೃಣ್ವತ— ಮಾಡಿದುತ್ತಾಯೋ | ವಿಶ್ವಾ ವ್ರತಾ— (ಲೋಕ
 ಕ್ಷೇಮಕರವಾದ) ಆ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ | ತ್ವೇ— ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಸಂಗತಾನಿ— ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ
 ವಾಗುತ್ತೆ:

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಷ್ಟೆ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಬಂಧುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹರ್ಷದಾಯಕನು. ಮಾನವರಿಗೋಸ್ಕರ ಅವರ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೀಯೆ. ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರ ಗೃಹ ರಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ದೇವತೆಗಳ ಪರ ಅವರ ದೂತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಕಾಡುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಧಾರಭೂತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪೃಥ್ವಿಯ ಯಾವ ಧಾರಣಕರ್ಮವುಂಟೋ, ಪರ್ಜಾಪ್ರಸವ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮವುಂಟೋ, ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶನಸ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮವುಂಟೋ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳುಂಟೋ ಲೋಕಕ್ಷೇಮಕರಗಳಾಗ ಆ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಒಂದುಗೂಡಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತವೆ.

English Translation

O Agni, you are the giver of delight, the invoker and messenger of gods and the lord of the house ; the good actions which the gods perform are all united in you.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು.

ಮಂವ್ರೇ— ಹರ್ಷಹೇತುಃ | ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ಹೋತಾ— ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವತಾ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನು.

ಗೃಹಪತಿಃ— ಗೃಹಪಾಲಕನು. ಅಗ್ನಿಧಾನ್ ವೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಗ್ನಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಗೃಹಪಾಲಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ಸಂಗತಾನಿ— ಸೇರಿವೆ. ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡುವ ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರುತ್ತವೆ.

ವ್ರತಾ ಧ್ರುವಾ ಯಾಸಿ ದೇವಾ ಅಕೃಣ್ವತ— ದೇವತೆಗಳು ತಾವು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟು ಅವು ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದು, ಪರ್ಜಾಪ್ರಸವ ತನ್ನ ಕೆಲಸವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವುದು, ಸೂರ್ಯನು ಲೋಕದ ಜನರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು, ಇವೇ ವೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳುಂಟೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿವೆ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರುತ್ತವೆ ಎಂದಭವಾಯವು.

|| ಐತ್ಯಕತೋಕ್ತಿಯಾ ||

ಗೃಹಪತಿಃ—ಗೃಹಪತಿಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಪಾತೇರ್ಜತಿಃ ಎಂದು ದಶಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಪಠಕ್ಕೆ ಪಶ್ಯಾನ್ವೈತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಐಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥಕಪಠಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂಜಕನು ಪದವು ತತ್ಪುರುಷ

ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಪೂರ್ವಪದವಾನ್ ಗೃಹ ರಬ್ಬವು ಗೇಡೇ ಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೪೪) ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವಾನ್ ಕರ್ತೃವು ಗೇಹ ಎಂದರೆ ಮನೆಯಾದಾಗ ಗೃಹ ಉಪಾದಾನೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರಲು ಗ್ರಹಿಷ್ಯಾವಯಂ—, ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದು ಗೃಹರಬ್ಬವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತೆ. ಏನಂಚ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಗೃಹರಬ್ಬವು ಅಂತೋದಾತ್ತೆ.

ತೈ—ಯುಷ್ಮದ್ ರಬ್ಬದ ಮುಂದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಏಕವಚನ ಜಾ, ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ - , ಎಂದು ಲೇ ಆದೇಶ, ಯುಷ್ಮದ್+ಏ, ತೈಮಾನೇಕವಚನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೨) ಏಕತ್ವವಿಷ್ಣುವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಯುಷ್ಮದ್, ಅಷ್ಮದ್ ರಬ್ಬಗಳ ಮಪಯಂತಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ವ-ಮ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ತ್ವ ಆದೇಶ, ಆದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಿಭಕ್ತಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಯೋಗಜಿ ಎಂದು ಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯೦) ವಿಭಕ್ತಿಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯಚ್ಚಬ್ಬಿಗಳ ಮಪಯಂತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂದೆ ಉಳಿದಿರುವ ಆದೇಶ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥ, ಆತ್ಮಯತ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗದ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯಚ್ಚಬ್ಬಿಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದರ್ಥ, ೧ನೆಯುಂಟೆ ಲೋಪಪಕ್ಷ ೨ನೆಯದು ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಪಕ್ಷ-ತ್ವ-ಮ ಆದೇಶಗಳು ಅಜಂತ ಎಂದೂ ಹಲಂತ ಎಂದೂ ಎರಡು ಪಕ್ಷ ಇದೆ, ಅಜಂತ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ ಬರುತ್ತೆ, ತ್ವದ್ ಎಂದಿರುತ್ತೆ, ತ್ವದ್+ಏ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ, ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚೇ ಯತೋಗುಣೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ಏ ಉದಾತ್ತ, ಯುಷ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಯುಷ್ಯಸಿಭ್ಯಾಂಮದಿಕ್ ಎಂದು ಮದಿಕ್ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಎಂದು ಆದ ಉದಾತ್ತ, ಅದರ ಲೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತ್ವ+ಏ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ, ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಏಯು ಉದಾತ್ತ.

ಸಂಗತಾನಿ—ಸಂ ಉಪಸರ್ಗ, ಗಮ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು, ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೨) ಎಂದು ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತಯೋರೇವಕೃತ್ಯೈಕೈಖಲರ್ಥಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೦) ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಗಳು, ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಖಲರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಇವು ಭಾವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಕರಕವಾದ ಗಮ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ಏಕಾಂಚ ಉಪದೇಶೋನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦) ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ, ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶಃ—, ಎಂದು ಮಗೆ ಲೋಪ, ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಕರ್ಮಾರ್ಥಕ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅನ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ವ್ರತಾ-ಧ್ರುವಾ—ವ್ರತಾನಿ, ಧ್ರುವಾಣಿ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಈ ಪದಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ, ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಶೇಷೋದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ತಿಳಿ ಲೋಪ.

ಅಕ್ಯಣ್ತಃ—ಕ್ರವಿ ಘಾತಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು, ಇದಿತ್, ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮ, ಈ ಧಾತುವು ೧ ನೇ ಗಣದಲ್ಲಿದೆ, ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಠ ಇದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ

ಪ್ರಯೋಗ ಉಂಟು, ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ಅದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬದುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬಂದಿದೆ, ಅಪ್, ಝ, ಧಿವ್ಯಿಕ್ಯುಕ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಧಿವ್ಯಾ-ಕ್ಯುಕ್ಯಾ ಇವುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ, ಕರ್ತೃರ್ಥಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶಬ್ದಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು. ಅವು ಬಂದರೆ, ಕೃನ+ಉ+ಝ, ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂದು ಝಗೆ ಆತ್ ಆದೀಶ, ಅಡಾಗಮು, ಅಕೃನ+ಉ+ಆತ, ಆತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಅರ್ಧಧಾತುಕದ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅಕಾರಾಂತ ವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಅಕೃನ+ಉ+ಆತ, ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ, ಯಣಾದೀಶ, ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯಣತ್ತಂ ವಾಚ್ಯಂ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ, ಅಕೃಣ್ಣತ ಎಂದು ರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. || ೨1 ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಇದ್‌ಗ್ನೇ ಸುಭಗೇ ಯವಿಷ್ಟ್ಯ ನಿಶ್ಚಮಾ ಹೂಯತೇ ಹವಿಃ |
 ಸ ತ್ವಂ ನೋ ಅದ್ಯ ಸುಮನಾ ಉತಾಪರಂ ಯಕ್ತೆ ದೇವಾನ್ತು-
 ವೀರ್ಯಾ || ೬ ||

|| ಶವನಾಠಃ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ಇತ್ | ಆಗ್ನೇ | ಸುಽ ಭಗೇ | ಯವಿಷ್ಟ್ಯ | ನಿಶ್ಚಂ | ಆ |
 ಹೂಯತೇ | ಹವಿಃ |
 ಸಃ | ತ್ವಂ | ನಃ | ಅದ್ಯ | ಸುಽ ಮನಾಃ | ಉತ | ಅಪರಂ | ಯಕ್ತೆ |
 ದೇವಾನ್ | ಸುಽ ವೀರ್ಯಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಯವಿಷ್ಟ್ಯ ಯುವತ್ತಮಾಗ್ನೇ ಸುಭಗೇ ಸೌಭಾಗ್ಯಯುಕ್ತೇ ತ್ವೇ ಇತ್ ತ್ವಯ್ಯೇದ ವಿಶ್ವಂ ಸದ್ಧಂ ಹವಿರಾ ಹೂಯತೇ | ಶವನತಃ | ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯತೇ ಸ ತ್ವಂ ನೋಸ್ಯಾನ್ವತಿ ಸುಮನಾಃ ಲೋಽಥ-

ಮನಸ್ಕೋ ಭೂತಾಧ್ಯಾತ್ಮೀನಿ ಉತಾಪಿ ಚಾಪರಂ ಶ್ಲೋಕಪರಂ ಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಕ ಮುತ್ರರಂ ಕಾಲಂ ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಕಾಲೇ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ಸುವೀರ್ಯಾ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಾನ್ವೇನಾನ್ಯಕ್ತಿ | ಯಜ || ಸುಭಗೇ | ಶೋಭನೋ ಭಗೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದ್ಯುಚ್ಚಂದಿಸೀತ್ಯುತ್ಪರ- ಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯವಿಷ್ಯ | ಯುವತಬ್ಧುದಿಷ್ಯ | ಸ್ತೂಲದೂರೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ. ೬-೪-೧೫೬ | ಯಶಾದೇಃ ಪರಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚ ಗುಣಃ | ಛಾಂದಸೋ ಯಶಾದೋಪಪಜಃ | ಯಕ್ತಿ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಕಪೋ ಲುಕ್ | ಸುವೀರ್ಯಾ | ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ | ವೀರವೀರ್ಯೇ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯವಿಷ್ಯ — ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ | ಅಗ್ನೇ — ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುಭಗೇ — ಪುಣ್ಯವಂತನಾದ | ತ್ವೇ ಇತ್ — ನಿನ್ನಲ್ಲೇನೇ | ವಿಶ್ವಂ — ಸಮಸ್ತವಾದ | ಹವಿಸ್ಸ — ಹವಿಸ್ಸು | ಆ ಹೂಯಿತೇ — ಎಲೈ ಹಿಯೂ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ಸ ತ್ವಂ — ಅಂತಹ ನೀನು | ನಃ — ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಸುಮನಾಃ — ಮಂಗಳಕರ ವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅದ್ಯ — ಇಂದೂ | ಉತ — ಮತ್ತು | ಅಪರಂ — ಇತರ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ (ಆವಿ ಟ್ಟಿನ್ನವಾಗಿ) | ಸುವೀರ್ಯಾ — ಶ್ರೇಯಸ್ಕರರೂ, ವೀರ್ಯವಂತರೂ ಆದ | ದೇನಾನ್ — ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಯಕ್ತಿ — ಯಜ್ಞ ಮಾಡು |

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಪುರಾತನನಾದರೂ ಅಜರನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ನೀನು ಪುಣ್ಯವಂತನು. ಯಜ್ಞಗಳ ಎಲ್ಲ ಹವಿಸ್ಸೂ, ಎಲೈ ಹಿಯೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ ನೀನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯವಯ ರ್ಥಾಗಿ ಸರ್ವದಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರರೂ ವೀರ್ಯವಂತರೂ ಆದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಅವಿ ಟ್ಟಿನ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿರು.

English Translation

Youthfull and good natured Agni, all the oblations intended for the gods are offered through you ; be well disposed towards us now or at any other time and convey the oblations to the powerful gods.

| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅದ್ಯ ಉತ ಅಪರಂ— ಈಗ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ನಾವು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ದಿನವು ಮುಂದೆ ನಾವು ಯಜ್ಞ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಇತರ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ now and in future.

ಸುವೀರ್ಯಾ—ಸುವೀರ್ಯಾನ್ | ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಾನ್ | ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನವು. ದೇವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು.

|| ವಾಕರವಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಭಗೇ—ಶೋಭನಃ ಭಗಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿವನಾಸಃ, ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಬಹುವ್ರೀಹಿವನಾಸದಲ್ಲಿ ಸು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವೂ ದ್ವೈಚ್ಛವೂ ಆದ ಉತ್ತರಪದವು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತಿ, ಪೂರ್ವಪದವು ಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಯವಿಷ್ಯತ್—ಯುವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫೫) ಎಂದು ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಯುವ+ಇಷ್ಯ. ಸ್ಥೂಲದೂರಯುವ ದ್ವಸ್ತೈ ಕ್ಷಿಪ್ರೈಪ್ರಾಧಾಪ್ರಾಣಾಂ ಯುಷಾದಿವರಂ ಪೂರ್ವಸ ಚಿ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಷ, ಈಯಸುನ್, ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿನರೆ ಸ್ಥೂಲ-ದೂರ-ಯುವ-ಪ್ರಸ್ತ-ಕ್ಷಿಪ್ರ-ಪ್ರವು ಈ ಆರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪರವಿರುವ ಯುಷಾದಿವರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಕಾರಲೋಪವೂ, ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣವೂ ಬಂದರೆ ಯೋ+ಇಷ್ಯ, ಅವಾದೀಶ, ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಯಕಾರವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಯಕ್ತಿ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ಲೋಟ್. ಸಿಪ್, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಎಂದು ರಸಗಿ ಲಕಾ, ವ್ರಕ್ಶಭ್ರಸ್ತಸ್ಯಜಮ್ವಜಯಜರಾಜಭ್ರಾಜಭ ಶಾಂ ಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೩೬) ಎಂದು ಜಗಿ ವಕಾರ, ಪದೋಽಕಸಿ ಎಂದು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ, ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ.

ಸುವೀರ್ಯಾ—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ವೀರವಿರೈಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ವನಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವೀರ-ವೀರೈ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ವೀರೈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ವೀರ ವಿಕ್ರಾನ್ತೈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪಠಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಚ್ ಬಂದರೆ ವೀರ ಎಂದೂ ಅಚೋಯಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದಲೋ ತತ್ಪ್ರಸಾಧುಃ ಎಂಬುದರಿಂದಲೋ ಯತ್ ಬರಲು ವೀರ್ಯ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯತೋಽನಾವಃ ಎಂದು ವೀರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಪದಗ್ರಹಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯತೋಽನಾವಃ ಎಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವು ವೀರ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು, ಏನಂಚಿ ವೀರ್ಯ ಗ್ರಹಣವಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ರಸಗಿ ಸುಷಾಂಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಆಕಾರಾದೀಶ. ||೬||

॥ ಸ ಓತಾಪಾಃ ॥

ತಂ ಘೇಮಿತ್ಥಾ ನಮಸ್ವಿನ ಉಪ ಸ್ವರಾಜಮಾಸತೇ |
ಹೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿಂ ಮನುಷಃ ಸಮಿಂಧತೇ ತಿತಿರ್ವಾಸೋ ಅತಿ
ಸ್ವಿಧಃ || ೭ ||

॥ ವನಪಾಃ ॥

ತಂ | ಘ | ಈಂ | ಇತ್ಥಾ | ನಮಸ್ವಿನಃ | ಉಪ | ಸ್ವ | ರಾಜಂ | ಅಸತೇ |
ಹೋತ್ರಾಭಿಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಮನುಷಃ | ಸಂ | ಇಂಧತೇ | ತಿತಿರ್ವಾಸಃ |
ಅತಿ | ಸ್ವಿಧಃ || ೭ ||

ಸಾಯಂಜಿಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಿಷ್ಟನೇ ಸಾಯಂಕಾಲೀನ ಉತ್ತರಸ್ವಿನ್ನಟಲೇ ತಂ ಘೇಮಿತ್ಥಾ ನಮಸ್ವಿನ ಇತ್ಯೇವಾ ವಿನಿ-
ಯುಕ್ತಾ | ಅಥೋತ್ತರಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರಾಗಾಥೀಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಕಾಣ್ಡೇಮವರಾರ್ಧೇ |
ಅ. ೮-೭ | ಇತಿ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನಮಸ್ವಿನೋಽನ್ನಯುಕ್ತಾ ನಮಸ್ಕಾರಯುಕ್ತಾ ವಾ | ನಮ ಆಯುಃ ಸೂನ್ಯತೇತ್ಯ-
ನ್ನನಾಮಸು ಪಾಶಾನ್ನಮಃ ಶಬ್ದಾನ್ನವಾಚಿತ್ತಂ | ತಾದೃಶಾ ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ವರಾಜಂ ಸ್ವತೋ ದೀಪ್ಯ-
ಮಾನಂ ತಂ ಘೇಂ ತಮೇವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸರ್ವಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ತ್ವಾಮಿತ್ಥಾನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಹವಿಷ್ಯದಾನಾ-
ದಿರೂಪೇಣೋಪಾಸತೇ | ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾ ಯಜಮಾನಾ ಹೋತ್ರಾಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿರ್ವಷಟ್ಕರ್ತೃಭಿಃ |
ಸಪ್ತ ಹೋತ್ರಾಃ ಪ್ರಾಚೀರ್ವಷಟ್ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ಅಗ್ನಿಂ ತ್ವಾ ಸಮಿಂಧತೇ | ಸಮ್ಯಗ್ನಿ-
ಪಯಂತಿ | ಕೀದೃಶಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸ್ವಿಧಃ ಶತ್ರುನತಿ ತಿತಿರ್ವಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ತರಂತಃ || ನಮಸ್ವಿನಃ |
ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧೇತಿ ಮತ್ತರ್ಥೀಯೋ ವಿನಿಃ | ಸ್ವರಾಜಂ | ಸ್ವಭಾಸಾ ರಾಜತ ಇತಿ ಸ್ವರಾಜಃ | ಸತ್ಯ-
ದ್ವಿವೇಶಿ ಶ್ವಿಃ | ಕ್ಷುದ್ರತೃಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಸತೇ | ಅಸ ಉಪನೇಶನೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈವೋ
ಲುಕ್ | ತಿತಿರ್ವಾಸಃ | ತ್ವ ಪ್ತವನತರಣಯೋಃ | ಛಂದಸಿ ಲಿಡಿತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ತಸ್ಯ ಕ್ತಸು-
ಶ್ಲೇಶಿ ಕ್ತಸುಃ | ವಸ್ತೇಕಾಜಾಧ್ಯಸಾಮಿತಿ ನಿಯಮಾದಿಧಿವಾಃ | ಛಂದತ ಇದ್ವಾತೊರಿತೀತ್ಯಂ |

ಮಚ್ಯತ್ಯಂತಾಂ | ಸಾ. ೭.೪-೧೧ | ಇತಿ ಗುಣೋ ಹರಿ ಚ | ಸಾ. ೭.೨.೨೭ | ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಚ
 ನ ಭವತಿ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯ ಇತಿ ತಯೋರನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ತಿರತಿಃ
 ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತರಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಂ | ಸ್ವಿಧಃ | ಸ್ವಿಧು ಶೋಷಣೇ | ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಶ್ |

|| ಪೂಜಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಮಸ್ತಿನಃ— ಅನ್ವಯುಕ್ತರಾದ ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ
 ಯಜಮಾನರು | ಸ್ವರಾಜಂ— ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ | ತಂ ಘೇಂ— ಆ ಪೂರೋಕ್ತ ಸರ್ವಗುಣ
 ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಇತ್ಯಾ— ಈ ರೀತಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ರೂಪದಿಂದ | ಉಪಾಸತೇ— ಪೂಜಿಸು
 ತ್ತಾರೆ. | ಸ್ವಿಧಃ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅತಿ ತಿತಿವಾಂಸಃ— (ಚನ್ನಾಗಿ) ಹಿರಮೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಿರುವ |
 ಮನುಷಃ— ಮಾನವರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು | ಹೋತ್ರಾಘಿಃ— ಎಳು ಜನ ವಸಟ್ಟಿತ್ಯಗಳಾದ ಹೋತ್ರಗಳಿಂದ
 (ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸು) | ಅಗ್ನಿಂ— ಅಗ್ನಿದೇವನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಮಿಂಧತೇ— ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುವವನು. ನಿನ್ನನ್ನು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ
 ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ನಮಸ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನ್ನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಿನ್ನ ಸಹಾಯ
 ದಿಂದ ಅವರಿಲ್ಲರೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಲು ಅವರಿಲ್ಲರೂ
 ಸಹ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಸಟ್ಟಿತ್ಯಗಳಾದ ಹೋತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ
 ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

Englis Translation

In this manner the devout persons (sacrificers and others) adore you
 who are bright with your own radiance ; the (seven) priests including
 Hotri who are victorious over their enemies, kindle Agni with oblations•

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿವ್ಯವನಂಬ ಸ್ವೋತ್ರಪತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂಘೇಮಿತ್ಯಾ ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಿತೃ
 ಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಘೋತ್ರರಂ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಪ್ರಾಗಾಧಿಂ ಪೂರ್ವಾಹ್ನೇಕಾನ್ವೇ-
 ಮಪರಾಹ್ನೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೭)

ಘ ತಂ— ಈ ಶಬ್ದಗಳು ವಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ
 ಛಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವಶ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ತಂ= ಅವನನ್ನು, ತಂ ಘ ತಂ ಅಥವಾ ತಂಘೇವ
 = ಅವನನ್ನೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ನಮಸ್ಕರಣೆ— ನಮಸ್ಕರಣೆಯೊಡನೆ ನಮಸ್ಕಾರಯುಕ್ತಾ ವಾ | ಅನ್ನವೆಂದರೆ ದೇವತೆಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಥವಾ ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

ಸ್ವರಾಜಂ—ಸ್ವಭಾವಾ ರಾಜತ ಇತಿ ಸ್ವರಾಜ್ ತಂ | ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ, ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಇವರ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಸಹಾಯವು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೆಳಗುವರು.

ಆಸತೇ— ಉಪಾಸತೇ—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪೂರ್ಣಿಸುವರು, ಸೇವಿಸುವರು, ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವರು worship.

ಹೋತ್ರಾಭಿಃ— ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರವು ಒಬ್ಬನೇ ಇದ್ದರೂ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಇತರ ಯಜ್ಞಿಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೋತ್ರಾಭಿಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಯಜಮಾನ ಅಧ್ಯರ್ಯ, ಉದ್ಗಾತೃ, ಪೋತೃ, ನೇಷ್ಠೃ, ಬ್ರಹ್ಮಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಿಗಳನ್ನೆಂದರ್ಥವು.

ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಮನುಷ್ಯರು. ಭಂದಿಸಿದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಪಕಾರವು ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ತಿತಿರ್ವಾಂಸಃ—ತ್ಯಾ ವ್ಯವನತರಣಯೋಃ ಸ್ವಿಧಃ ಅತಿ ತಿತಿರ್ವಾಂಸಃ ಎಂದರೆ ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವರು ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ನಮಸ್ಕರಣೆ—ಅಸ್ಮಾದಯೋರ್ಮೇಧಾಸ್ಯೋದಿನಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂದು ಅಸ್ಮನ್ನು ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ನಮಸ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಮತ್ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ವಿನಿಶ್ಚಯ.

ಸ್ವರಾಜಂ—ಸ್ವತಃ ರಾಜತೇ ಇತಿ ಸ್ವರಾಜ್ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಸತ್ಪ್ರೋದ್ವಿಷಮ್ರಹ ದುಹಯುಷವಿದ ಭಿದಕ್ಷಿದ್ವಿ ಜಿನೀರಾಜಾ ಮುಪಸರ್ಗೇಽಸಿಕ್ವಿಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಉಪಸರ್ಗವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಸಂಬಂಧವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಸ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಕೃದಂತವಾಗ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತೆ.

ಆಸತೇ—ಆಸ ಉಪನಿಶನೇ ಧಾತು-ಅಪಾದಿ ಅದಿಪ್ರಥಮಿಧ್ಯತಿಧ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂದು ಶಪ್ ಲಾಕ, ಝಿಗೆ ಆತ್ಮನೇವದೇವ್ಯನತಃ ಎಂದು ಆತ್ ಆದೇಶ.

ತಿತಿರ್ವಾಂಸಃ—ತ್ಯಾ ವ್ಯವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು, ಭಂದಿಸಿಲಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೫) ಭೂತವಾನ್ಯಾದಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿಲಿಟ್ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಏವಂಚ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಬರಲಾರದು. ಭಂದಿಸಿಲಿಟ್ ಲಿಟ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬) ಧಾತುಗಳಿಗೆ

ಸಂಬಂಧ ತೋರುವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನರೂಪ ಸದ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲುಪ್, ಲಜ್, ಲಿಟ್ ಇವು ಬರುವುವು ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಕೃಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨೦೦೭) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಾರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಮಾನವಾದರೆ ಲಿಟ್‌ಗೆ ಕೃಸು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಿತ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ “ಅಜ್ಜೀಲಿಪಜನಾನ್ || ಛಂದಸ್ಸೇ ಕಾನಪ್ಪಾಕ್ತಸೂ ||” ಎಂದಿರುವರು, ಇವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯೋಚಿಸಿದರೆ ಅನಂತರಸ್ಯವಿಧಿವಾ ಭವತಿಪ್ರತಿಷೇಧೋ ವಾ (ಪರಿಧಾ ೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿಲಿಟ್ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಲಿಟ್‌ಗೆನೇ ಕಾನಪ್ಪಾ-ಕೃಸುಪ್ರಕೃಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ವಿಭಾಷಾಪೂರ್ವಾರ್ಥಾಪ್ಯಾಭ್ಯಾನ್ಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಪುಷ ಅಗತಂ ಪಪಿವದ್ರೂಪ್ಯಮ್ ಎಂದು ವಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃಸು ಪ್ರಕೃವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಇವನ್ನು ಪರ್ಯಾಯೋಚಿಸಿದರೆ, ಅನಂತರಸ್ಯ—, ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದಿಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಟ್ಟುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಸು ಬರುವುದು ಎಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ವೃತ್ತಿ ಕಾರರು ಲಿಟ್ಟೇ ಕಾನಪ್ಪಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಲಿಟ್‌ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಟ್ಟುಗೂ ಗ್ರಹಣ ಎಂದಿರುವರು. ಏವಂಚ ಛಂದಸ್ಸಿ ಲುಪ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಲಿಟ್‌ಗೂ ಕೃಸು ಬರಬಹುದು. ಛಂದಸ್ಸಾದ್ದರಿಂದ ಭೂತಾರ್ಥ ತೋರದಿದ್ದರೂ ಲಿಟ್‌ಗೆ ಕೃಸು ಬಂದಿವೆ. ಛಂದಸ್ಸೇಕಾನಪ್ಪಾಕ್ತಸೂ ಎಂಬ ಧಾತುವು ಅಜ್ಜೀ ಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಗಳ ವಾದ ಕೃಸಾವಿಷಯವಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ, ಇವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಮಿಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗ ಉಂಟು, ಏವಂಚ ಉದಾಹರಣಾಭಾಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮರಸ್ಯವು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು. ತ್ವಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃಸು ಬಂದರೆ ತ್ವಾ+ವಸಾ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಎಂದು ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೇದ್ವಿತಿಕ್ಯತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪) ವಶಾದಿಯಾದ ಕೃತ್ತಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧ. ಕೃತ್ಯಭ್ಯಸ್ತುಮ್ದುಸ್ತುಪೋಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೩) ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಕ್ರಯವಾದುದೇ ಅಗಲಿ ಪ್ರಕೃಯಾಕ್ರಯವಾದುದೇ ಅಗಲಿ ಎಷ್ಟು ಇಟ್ ನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಗಳವೆಯೋ ಅವು ಲಿಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೃ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದಿರುವ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುವು. ಮಿಕ್ಕ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಇಟ್ ನಿಷೇಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃ ಮೊದಲಾದ ೪ ಧಾತುಗಳು ನಿಯಾಮಕಗಳು, ಮಿಕ್ಕವು ವಿಧಾಯಕಗಳು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವಕ್ಕೆ ಕ್ರಾದಿ ನಿಯಮ ಎನ್ನುವರು. ಈ ನಿಯಮದಿಂದ ಕ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರದ ತ್ವಾಧಾತು ಮುಂದಿರುವ ಲಿಟ್‌ಗೆ ಅಂದರೆ ಲಿಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಸಾ'ಗೆ ಇಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಯಮದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ವಸ್ಯೇಕಾಜಾದ್ಯಸಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೬) ದ್ವಿಪ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಒಂದೇ ಅಕ್ಷನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುಗಳು, ಅಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುಗಳು ಛಾ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಸಾ'ಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಟ್ ಬರುತ್ತೆ. ಮಿಕ್ಕ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಸಾ'ಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ತ್ವಾ ಧಾತುಮುಂದೆ ಇರುವ ವಸಾ'ಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಋತ ಇದಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೦) ಸೂಕಾರಾಂತ ಧಾತುರೂಪವಾದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಇತ್ಯೆ ಬರುತ್ತೆ, ಅಂದರೆ ಅಲೋಪ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೨) ಎಂದು ಅಂಕದ ಕೋಠಿತು ಬುಗಾ'ಗೆ ಇಯು ಬರುವುದು, ಉರಣ್ಣಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೧) ಎಂದು ರೇಫಿತರಪ್ಪುಕಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ತಿರ+ವಸಾ, ಋಚ್ಯತ್ಯೈತಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧) ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಬುಚ್ಚ ಧಾತು, ವೂಕಾಂತ ಧಾತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಗುಣವೂ, ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೨) ವ್ಯಂಜನವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುಗಳ ಉಪಧಾ ಭೂತಗಳಾದ ಇ-ಉ-ಋಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ದೀರ್ಘವೂ ಗುಣ, ದೀರ್ಘ ಎಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಯನ್ನು ಮುನ್ನಿಟ್ಟು ಬರುವುವು. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯೇ (ಪರಿಭಾಷಾ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವು ಅನಿತ್ಯ ಗಳಾದ ಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ವ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ, ಇತ್ಯಾ ನಂತರ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದರೆಯಬೇಕು. ದ್ವಿತ್ವ, ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ ತಿತಿರ್+ ವಸ್, ಜಸ್, ಉಗಿದಚಾಂ—, ಎಂದು ನುವಾ ಆಗುವು ತಿತಿರ್ವನ್ ಸ್+ಅಸ್, ಸಾಂತಮಹತೆಶ್ಚಂಯೋಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಸಂಯೋಗ, ಮಹತಶ್ಚ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಯಾವ ನಕಾರ ವಿದಿಯೋ ಅವರ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ, ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯೈರ್ಝಲಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೨೪) ಎಂದು ನಾಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು, ತಿತಿರ್ವಾಂಸಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಅಥವಾ ಬಹುಲಮೇತೆನ್ನಿ ದರ್ಶನಮ್ ಎಂಬ ಗಣಸೂತ್ರಾನುಸಾರ ತಿರ್ ಎಂಬ ಹೊಸ ಧಾತುವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅದರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ವಸ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬುಚ್ಚೈತ್ಯೈಶ್ಚಾಂ ಎಂಬ ಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳ ಬೇಕು, ಆಕಾರಾಂತಧಾತು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ, ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂದು ಬರುವ ಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾವು ಬರುವುದರಿಂದ, ರೇಫಾಂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಲಿಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಿಧಃ—ಸ್ವಿಧು ಓಗೋಪಣೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೭||

|| ಸಂಕುಟಾಪಃ ||

ಘ್ನಂತೋ ವೃತ್ತಮತರನೋದಸೀ ಅಪ ಉರು ಕ್ಷಯಾಯ
ಚಕ್ರರೇ |

ಭುವತ್ಕಷ್ಟೇ ವೃಷಾ ದ್ಯುಮ್ನಾ ಹುತಃ ಕ್ರನ್ದದಶ್ಲೋ ಗವಿಷ್ಟಿಷು || ೮ ||

|| ಪದನಾಠಃ ||

ಘ್ನಂತಃ | ವೃತ್ತಂ | ಅತರನ್ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಪಃ | ಉರು |

ಕ್ಷಯಾಯ | ಚಕ್ರೇ ||

ಭುವತ್ | ಕನ್ವೇ | ನೃಷಾ | ದ್ಯುಮಿಷ್ಠಾ | ಆಹುತಃ | ಕ್ರವ್ತೌ |

ಅಶ್ವಃ | ಗೋಽ ಇಷ್ಟಿಷು || ೮ ||

|| ಸಂಯಜಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಘ್ನಂತಸ್ತತ್ಸಹಾಯೇನೇತೇ ದೇವಾಃ ಪ್ರಹರಂತೋ ವೃತ್ತಮತರನ್ ತೀರ್ಣ-
ವಂತಃ | ತವನಂತರಂ ರೋದಸೀ ದ್ವಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವೃಂದ್ರಂತರಿಷ್ಟಂ ಚ ಕ್ಷಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ
ನಿವಾಸಾರ್ಥಮುರು ವಿಸ್ತಾರೋ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಚಕ್ರೀ | ಅಪ್ಯಜ್ಜೋಂತರಿಕ್ಷವಾಚೇ | ಅಪಃ
ಸೃಥಿನೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ಪಾತ್ | ಭವಾಂಸ್ತು ಕನ್ವೇ ಕಣ್ವನಾಮಕೇ ಮಹರ್ಷೌ ನೃಷಾ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ದ್ಯುಮಿಷ್ಠಾ ಭನವಾನ್ ಅಹುತಃ ಸರ್ವತೋ ಹೋಮಯುಕ್ತೃಷು ಭುವತ್ | ಭವತು |
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗವಿಷ್ಟು ಗೋವಿಷಯೇಚ್ಛಾಯುಕ್ತೃಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷ್ವತ್ಯಃ ಕ್ರಂದತ್ ಶಬ್ದಂ
ಕುರ್ವಸ್ಯಥಾಭೀಷ್ಯಪ್ಪಾಪಕಸ್ತಥೇತಿ ಶೇಷಃ || ಘ್ನಂತಃ | ಹಂತೇಃ ಶತರಿ ಗಮಹನೇಶ್ಯಾದಿನೋಪಧಾ-
ಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರ್ಙ್ಕೇಽಫೇಽಫಃ | ಸಾ. ೭.೩.೫೪ | ಇತಿ ಘತ್ವಂ | ಅಪಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ಕಸ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ಷಯಾಯ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಕ್ಷಯೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ |
ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ಘಃ | ಕ್ಷಯೋ ನಿವಾಸೇ | ಸಾ. ೭.೧.೨೦೧ | ಇತ್ಯಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭುವತ್ | ಭವತೇರ್ಙ್ಕೇಽಫಃ | ಇತಳ್ಲ ಲೋಪಃ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಂ
ಘಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ ಭೂಸುಪೋಸ್ವಿಜಃ | ಸಾ. ೭.೩.೮೮ | ಇತಿ ಗುಣಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅದಾಗಮ-
ಸ್ಯಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಅಹುತಃ | ಅಹುಯತ ಇತ್ಯಾಹುತಃ | ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ |
ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ಕಿತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕ್ರಂದತ್ | ಕದಿ ಕ್ರದಿ ಕ್ಷದಿ ಅಹ್ಯಾನೇ |
ಶತೇ ಸುಮಧಾವಶ್ಯಾಂವಸಃ | ಅದುಪದೇಶಾಬ್ಜಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಗವಿಷ್ಟು |
ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ಏಷಣಮಿಷ್ಟಿಃ | ಗವಾಮಿಷ್ಟಿಯೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಗರ್ವಾಫ

(ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂಗೆ) ಘ್ನಂತೇ— ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳು | ವೃತ್ತೇ-
ನ್ವತ್ತಾಸುರನನ್ನು | ಅತೇರನ್— ಜಯಿಸಿದರು. (ಭಯದಿಂಗೆ ದಾಟಿದರು. ಅನಂತರ) | ದೋದೇಸೀ— ದ್ಯುಲೋಕ
ಭೂಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಅಪೇ— ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ | ಕ್ಷಯಾಯ— ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ | ಉರು—
ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವಂತೆ | ಚಿಕ್ರಿಲೇ— ಮಾಡಿದರು. | ಗವಿಷ್ಟಿಸು— ಪಸುವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ
ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಅಶ್ವೇ— ಕುದುರೆಯು | ಕ್ರಂದಶ್— ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತ (ಯಾವರೀತಿ ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಾಧಕವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆ) | ಅಹುತೇ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ | ದ್ಯುಮ್ನೀ-
ಧನವಂತನಾದ ನೀನು | ಕೇಶ್ವೇ— ಕನ್ಯನೆಂಬ ಮುಷಿಗೆ | ವೃಷಾ— ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾಗಿ (ಉಪಕಾರಕನಾಗಿ) |
ಭುವತ್— ಆಗು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ವೃತ್ತಾಸುರನ
ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಶತ್ರುಬಾಧೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಪೃಥ್ವಿಯಾದಿ
ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು. ಯಾವ ರೀತಿ ಕುದುರೆಯು
ಗೋವಿಗೋಷ್ಠರ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಾ
ಅವನ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಗೋವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತದೋ, ಅದೇ ರೀತಿ ನೀನಂತ
ನಾದ ನೀನೂ ಸಹ ಕನ್ಯನೆಂಬ ಮುಷಿಯ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರೆದಾಗ ಬಂಧು ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

The gods who destroy enemies have slain Vritra ; they have made
earth and heaven and the firmament the spacious dwelling place for living
creatures ; may Agni, the possessor of wealth when invoked be to Kanva
the giver of wealth like a horse which neighs (with pleasure) in a battle
fought for the possession of cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಘ್ನಂತೇ— ಕೊಲ್ಲುವ, ಸಂಹಾರಮಾಡುವ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವ
ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅತೇರನ್— ತೀರ್ಣವಂತೆ | ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರು, ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದವರು &c.

ರೋದಸೀ— ಸ್ವಭೇ, ಪುರಂಧಿ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೨೨) ರೋದಸಿ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕಗಳು.

ಅಪಃ—ಅಂಬರಂ ವಿಯತ್ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಕ್ಷ ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪಶ್ಯಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಃ ಎಂದರೆ (ಅಪ ಎಂಬುದು ಅಪಶ್ಯಬ್ದದ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನವು) ಅಂತರಕ್ಷವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಕ್ಷಯಾಯೇ— ಕ್ಷಯೇಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೮-೧೮) ಪೃಥಿವೀ, ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಕ್ಷ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತವನ್ನಾಗಿಯೂ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತಿಯೂ ಮಾಡಿದ ರಿಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಕ್ಷೇ— ಈ ಸೂತ್ರದ ಮುಷಿಯಾದ ಕಣ್ವಮುಷಿಯು ತನಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ವೃಷಾ— ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವವನು. ಎಂದರೆ ಕೊಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮ್ಯುಮ್ನಾ— ಧನವಾನ್, ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನು.

ಕ್ರಂದತ್ ಅಶ್ವಃ ಗವಿಷ್ಠಿಷು— ಈ ಉಪಮಾನವು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಯಾಗ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಯು ಸುಪ್ರೀತನಾಗಿ ಕನ್ವಾಮುಷಿಗೆ ಧನಾಧ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಚಾರಕ್ಕೂ, ಕುದುರೆಯು ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಧ್ವನಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಏನೂ ಸಾಮ್ಯವಿಧೇಶ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಘ್ನೇಜಿ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತಿಯೇ ಆದಾದಿಧಾತು, ಲಟ್, ಲಟಶ್ಚತ್ವೇಶಾನಚಿ—, ಎಂದು ಶಬ್ದ ಅದಿವೃತ್ತಿಭೇದಶಬ್ದಃ ಎಂದು ಶವಾಗೆ ಲುಕ್, ಹನ್+ಅತ್, ಗಮ ಹನ ಜನ ಖನ ಭಸಾಂ ಲೋಪಃ ಕ್ವಿತ್ಯನಚಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಅಪ್ ಛನ್ನವಾದ ಅಜಾದಿಯಾಗಿ ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಅಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರ ಧ್ವಿರೂಪಾಗ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುಗಳ ಉಪಧಾ ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತಿ, ಎಂದು ಹನ್ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಚಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂದು ರತ್ಯವು ಜಾತ್ ಆಗುತ್ತಿ. ಹ್ ನ್+ಅತ್, ಹೋದತ್ತೇರ್ಷ್ಣೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೪) ಇತ್ ಳ್ ಚ ಛ್ಲಿ, ತಾ ಇತಾ ಯಯೋಸ್ವಿ, ಇಷ್ಟಾ, ದ್ವಂದ್ವಾಂತೇ ಶ್ರುಯಮಾಣಂವದಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮುಫಿಸಂಬಧ್ಯತೇ ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಇತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. ಇಷ್ಟಾಚ ನಕ್ಷ ಇಷ್ಟಾನ್ವಾಃ ತೇಸು ಎಂತು ವಿಗ್ರಹ. ವಿವಂಚ ಇತ್ ಲೇ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು

ನಕಾರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪರದಲ್ಲಿನ ಹೆನ್ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಬರುವುದು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ, ಕುತ್ವ ಎಂದರೆ ಕವರ್ಗ, ಘೋಷವಾದ ಸಂವಾರ ಮಹಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಕವಾರ ಹಕಾರನ ಸ್ಥಾನವನ್ನಿ ಅಂತಹ ಘಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುತ್ವವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದ ಅಚಿಃ ಪರಿಸ್ಥಿತ್—, ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಘನ+ಅತ್=ಘೈತ್, ಜಸ್, ಉಗತ್ತಾನೈಂದಿ ಸುಮ್ ಆಗಮ, ರುತ್ವ, ನಿವರ್ಗ.

ಅಪಃ—ಅಪ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ರನ್, ಊದಿವಂ ಪದದ್ವೈಪುನ್ಯಾರ್ಥದ್ವೈಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನವಿಭಕ್ತಿಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ರನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ಕ್ಷಯಾಯೆ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು, ಕ್ಷಿಯನ್ರಿ=ನಿವಸನ್ರಿ ಅತ್ವ ಇತಿ ಕ್ಷಯಃ, ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ಎಂದರ್ಥ. ಪುನಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣ (೩-೩-೧೦೮) ಕರಣ ಅಧಿಕರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಪುನಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕ್ಷಿ+ಅ, ಗುಣ, ಅಯಾ ದೇಶ, ಕ್ಷಯೋನಿವಾಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೧) ನಿವಾಸ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ಷಯ ಶಬ್ದವು ಅದ್ವಯ ರಾತ್ವವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತ, ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ.

ಭುವತ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಜರ್ಥೇಲೇಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂದು ಲೇಟ್. ಅದಕ್ಕೆ ತಿಪ್, ಶವಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಲುಕ್, ಇತೆಕ್ಲ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಪರಸ್ಯೈಪದದಲ್ಲಿ ಲೇಟಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಿಪ್ ನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋದಾಹೌ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂದು ಲೇಟ್ ಗೆ ಅಟ್ ಆಗಮ. ಭೂಸುಪೋಷ್ಠಿಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೮) ಭೂ. ಸೂ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾರ ತಿಪ್ ಪರದಲ್ಲಿನ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಪೇಧ. ಅಚಿಶ್ಚುಧಾತುಃ, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂದು ಉನವ್ ಆದೇಶ, ಭುವತ್ ಎಂದು ಆಯಿತು.

ಅಪುತೇ—ಅ ಹೂಯತೇ ಇತಿ ಅಪುತಃ, ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು, ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಕರ್ಮಾರ್ಥಕ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅನ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಕ್ರನ್ನತ್—ಕದಿ ಕ್ರದಿ ಕ್ಲದಿ ಆಹ್ವಾನೇ ಒಂದನೇ ಗಣನ ಧಾತು. ಲಿಟ್, ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವ. ರವಾ, ಪರ ರೂಪ, ಸುಪ್ರತ್ಯಯ, ಉಗಿದಬಾಂ—, ಎಂದು ಸುಮ್ ಆಗಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಛಂದಸವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸು ಲೋಪ. ತಾಸ್ಯನುಡಾತ್ತೇತ್ ಎಂದು ಅನುಪದೇಶವಾದ ಶವನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶತ್ವವಿಗೆ ಅನುಡಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಬ್ಬುತೆ.

ಗವಿಷ್ಣುಷು—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂದು ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗವಾಮಿಷ್ಣು ಯೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ತೇ, ಯಾವ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹ ಯುದ್ಧಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಶೀ ||

ಸಂ ಸೀದಸ್ವ ಮಹಾ ಅಸಿ ಶೋಚಸ್ವ ದೇವವೀತಮಃ |

ವಿ ಧೂಮಮಗ್ನೇ ಅರುಷಂ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಸ್ವಜ ಪ್ರಶಸ್ತ
ದರ್ಶತಂ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂ | ಸೀದಸ್ವ | ಮಹಾನ್ | ಅಸಿ | ಶೋಚಸ್ವ | ದೇವ್ವ ವೀತಮಃ |

ವಿ | ಧೂಮಂ | ಅಗ್ನೇ | ಅರುಷಂ | ಮಿಯೇಧ್ಯ | ಸ್ವಜ | ಪ್ರಶಸ್ತ |
ದರ್ಶತಂ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರವಗ್ಧೇ ಮಹಾವೀರೇ ಖರೇ ಸಂಸಾದ್ಯಮಾನೇ ಸ ಸೀದಸ್ವ ಮಹಾ ಅಸೀತ್ಯೇಷಾ |
ಸ್ಪಷ್ಟೋದಕಮಿತಿ ಖಂದೇ ಸಂ ಸೀದಸ್ವ ಮಹಾ ಅಸೀತಿ ಸಂಸಾದ್ಯಮಾನೇ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸಂ ಸೀದಸ್ವ | ಬರ್ಹಿಷ್ಯಪವಿತ | ಮಹಾನಸಿ | ಗುಣಾಧಿಕೋ ಧವಸಿ | ದೇವವೀತ-
ಮೋಕ್ಷಿತಕಯೇನ ದೇವಾನ್ಮಾಮಯಮಾನಃ ಶೋಚಸ್ವ | ದೀಪ್ಯಸ್ವ | ಹೇ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಮೇಧಾರ್ಥ
ಪ್ರಶಸ್ತ ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ಯಾಗ್ನೇ ಅರುಷಂ ಗಮನತೀಲಂ ದರ್ಶತಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ಧೂಮಂ ವಿ ಸ್ವಜ | ವಿಕೇಷೇಣ
ಸಂಸಾದಯ || ಸೀದಸ್ವ | ಷಡ್ವೈ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಮಾದನೇಷು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಷದಂ | ಪ್ರಾರ್ಥ-
ನಾಯಾಂ ಲೋಟಿ ಶಪಿ ಸಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸೀದಾದೇಶಃ | ಮಹಾನ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸಕಾರಾ

ಕಾರಯೋಃ ರುತ್ವಾನುನಾಸಿಕಾವುಕ್ತೌ | ಶೋಚಸ್ವ | ಕುಚ ದೀಪ್ತೌ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನು-
 ದಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ತಿಣಃ ಪರಶ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾವಾಃ | ದೇವೇವಿತಮಃ | ವೀ ಗತಿಶ್ವಜನಕಾಂತ್ಯ
 ಶನಪಾದನೇಷು | ದೇವಾನೈತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ದೇವವೀಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಷ್ಟ್ | ಅತಿಶಯೇನ ದೇವವೀರ್ದೇವ-
 ವಿತಮಃ | ತಮಪಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರುಷಂ |
 ಆರೋಪಣಂ | ರಿಪ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಘಾಘರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಮಿತಿ ಭಾವೇ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಾಸ್ತಿ
 ರುಷೋದ್ಯೋತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನಞ್ ಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮೀಯೇದ್ಯಃ | ಛಂದಸಿ
 ಚೇತ್ಯರ್ಥಾರ್ಥೇ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಕಾರಾತ್ಪರ ಇಯಾಗಮಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸ್ವಜ | ಸ್ವಜ ವಿಸರ್ಗೇ |
 ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಃ | ವಿಕರಣಸ್ವರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಿನಿಘಾತಃ | ದರ್ಶತಂ | ಭೃಮ್ಯದೈತೀತ್ಯಾದಿನಾ
 ದೃಶೇಃ ಕರ್ಮಣ್ಯತಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ!) | ಸಂ ಸೀದಸ್ವ (ವರ್ಧಾಸವವ ಮೇಲೆ) ಕುಳಿತುಕೊ | ಮಹಾನ್ ಅಸಿ—
 ನೀನು ಬಹಳ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ದೇವವೀತಮಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನಾಗಿ |
 ಶೋಚಸ್ವ—ನಿನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು | ಮೀಯೇದ್ಯಃ—ಯಜ್ಞ ಭಾಗಾರ್ಪಣಾ | ಪ್ರಶಸ್ತ—ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ
 ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನವನೂ ಆದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ! | ಅರುಷಂ—ಚಲಿಸತಕ್ಕ | ದರ್ಶತಂ :
 ರಮಣೀಯನಾಗಿರತಕ್ಕ | ಧೂಮಂ—ಹೊಗೆಯನ್ನು | ವಿಸ್ವಜ—ಹೊರಡಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ, ನೀನು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಮಹಾನುಭಾವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ವಯನಾಡಿ ಬಂದು
 ವರ್ಧಾಸವ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ. ದೇವತೆಗಳ ವಂದನಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಲಪಿಸಿ ಅವರನ್ನು
 ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ನಿನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು. ನೀನು ಯಜ್ಞ ಭಾಗಾರ್ಪಣೆ. ನಿನ್ನ
 ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಗುಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾದವು. ವಯನಾಡಿ ಯಜ್ಞ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಉರ್ವ್ವ
 ಮುಖವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ನೋಡಲು ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು.

English Translation

O Agni, take your seat on the sacred grass; you are great and devoted to the gods; shine forth, adorable and excellent Agni, send forth your reddish and beautiful smoke.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವವೀತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾಣಃ | ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ
 ಆದರವುಳ್ಳವನು.

ಮಿಯೇಧ್ಯ—ಮೇಧಾರ್ಥ | ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲು ಅಥವಾ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.

ದರ್ಶತಂ—ದರ್ಶನೀಯಂ | ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಲಾಗುವ, ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ.

ಅರುಷಂ—ಗಮನಶೀಲಂ | ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಹೊರಡುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪುಚ್ಚಾಯೆಯುಳ್ಳ,

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೀದಸ್ತೆ—ಕಧ್ಯಂ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್, ಸಿಪ್, ಶಪ್, ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಇತ್ಯಂಜ್ಞ ಕಶಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಾ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪಿಬ ಮೊದಲಾದ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸೀದ ಆದೇಶ, ಸೀದ್+ಅ+ಸಿ, ಓತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ—ಎಂದು ಟಿಗೆ ವೃತ್ತ. ಸವಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂದು ಏಗೆ ವ ಆದೇಶ.

ಮಹಾನ್—ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಎಂಬುದರ ಆಕಾರರೂಪವಾದ ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ದೀರ್ಘವಟಿ-ಸಮಾನವಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂದು ನ್ ಗೆ ರು ಆದೇಶ, ಆತೋಽಟಿಸಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಎಂದು ದೀರ್ಘವಾವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ.

ಶೋಚಿಸ್ತೆ—ಶುಚದೀಪ್ತೌ ಧಾತು, ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಥಾನ್, ಸೇ ಆದೇಶ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಸ್ತೆ ಎಂಬ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅಮಪದೇಶದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ವಂಚ ಧಾತುಸ್ವರದ ನಿಲ್ಲುವುದು ಅಸಿಶೋಚಿಸ್ತೆ ಎಂಬ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಎಂಬ ತಿರಾತದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದೇವವೀತಮಮ್—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾನ್ವೃತನ ಪಾದನೇಷು ಧಾತು, ದೇವಾನ್=ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ವೇತಿ=ಕೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್, ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂದು ವೀ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತ. ಅತಿಶಯೇನ ದೇವವೀಃ, ಎಂದು ಅತಿಶಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮ ಬಿಷ್ಣುನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂದು ತಮಪ್, ಅದು ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸ ಬಂದಮೇಲೆಯೂ ವೀ ಉದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತೆ.

ಅರುಷಮ್—ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು, ಭೌರ್ಭೌಕವಿಧಾನಂ ಸ್ವಾಸ್ವಾಪ್ಯಾಧಿ ಹನಿ ಯುದ್ಯರ್ಥಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೫) ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾವ ಮತ್ತು ಕರ್ತೃಭಿನ್ನ ಕಾರಕ ಇವು ಭಾವಾರ್ಥಗಳು, ಈ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾದರೂ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥ ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ನಾಸ್ತಿ ರುಷಃ=ಗಮನಂ ಯಶ್ಯಸಿ ಎಂದು ಬಹುಪ್ರೀತಿ

ನಚ್ಚಾಸುಧ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ನಚ್ಚ, ಸು, ಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಮಿಯೇಧ್ಯ— ಮೇಧ್ಯ ಮೇಧಾಹಂಸನಯೋಃ ಧಾತು, ಕ್ರಿಪ್, ಛಂದಸಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೬) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರಕೃತಿಕ ದ್ವಿತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಅರ್ಹತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೇಧ್ಯ ಮರ್ಹತಿ ಎಂದು ವಿನಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಮೇಧ್ಯ+ಯಮ್, ಎಂಬುದರ ಮುಂದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಯ್ ಆಗಮ-ಅಮಂತ್ರಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ.

ಸ್ಯಜ— ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ, ಲೋಟ್-ಸಿಪ್ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೭) ಎಂದು ಶ ವಿಕರಣ, ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದರ್ಶತಮ್— ಭ್ಯಮ್ ದೃಶಿ, (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಆತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ೪||

|| ಸಂವಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ತ್ವಾ | ದೇವಾಸೋ | ಮನವೇ | ದಧುರಿಹ | ಯಜಿಷ್ಯಂ | ಹವ್ಯವಾ-
ಹನ |

ಯಂ | ಕಣ್ಣೋ | ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿರ್ಧನಸ್ಪೃತಂ | ಯಂ | ವ್ಯಷಾ | ಯಮುಸ-
ಸ್ತುತಃ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ತ್ವಾ | ದೇವಾಸಃ | ಮನವೇ | ದಧುಃ | ಇಹ | ಯಜಿಷ್ಯಂ |
ಹವ್ಯಂ | ವಾಹನ |

ಯಂ | ಕಣ್ವಃ | ಮೇಧ್ಯಾ ಅತಿಥಿಃ | ಧನಃ ಸ್ವುತಂ | ಯಂ | ವೃಷಾ |

ಯಂ | ಉಪಃ ಸ್ತುತಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಹವ್ಯವಾಹನ ಹವ್ಯನೋ ವಾಹಕಾಗ್ನೇ ಮನವೇ ಮನೋರನುಗ್ರಹಾಯ ದೇವಾಸಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಯಜಿಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಂ ಯಷ್ಟುತಮಂ ವಾ ಯಂ ತ್ವಾಮಿಹ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ದಧಾಃ ಧೃತವಂತಃ | ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿರ್ವಾಹ್ಯೇರತಿಥಿಭಿಯುಕ್ತಃ ಕಣ್ವ ಏತನ್ನಾಮುಕೋ ಮಹರ್ಷಿಯಾಂ ತ್ವಾಂ ಧನಸ್ವುತಂ ಧನೇನ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಂ ಕೃತ್ವಾ ವಧ ಇತಿ ಶೇಷಃ || ತಥಾ ವೃಷೇಂದ್ರೋ ತ್ವಾಂ ದಧೇ | ತಥೋದಪಸ್ತುತೋಽನ್ಯೋಽಪಿ ಸ್ತೋತಾ ಯಜಮಾನೋ ಯಂ ತ್ವಾಂ ದಧೇ | ಸ ತ್ವಂ ಸಂ ಸೀದಿಸ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ದಧುಃ | ಲಿಟ್ಪ್ರಸಿ ಣಿತ್ಪ್ರ ಆತೋ ಲೋಪೆ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರಃ ಯಷ್ಟುಕಚ್ಚಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೨-೨೯ | ಇತ್ಯೆಗುಣವಚನಾದಪ್ರಾಪ್ತಿಶಾಯನಿಕ ಇಷ್ಠನ್ | ತುರಿಷ್ಟೇಮೇಯಃಸು | ಪಾ. ೬-೪-೧೫ | ಇತಿ ತ್ವಲೋಪಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುಗಾತ್ರತ್ವಂ | ಹವ್ಯವಾಹನ | ಹವ್ಯಂ ವಹತೀತಿ ಹವ್ಯವಾಹನಃ | ಹವ್ಯೇನಂತಃಪಾದಂ | ಪಾ. ೨-೨-೬೬ | ಇತಿ ವಹತೇರ್ಜಾಯುರ್ಪಿ | ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ | ಮೇಧ್ಯಾ ಅತಿಥಯೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದ- ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಧನಸ್ವುತಂ ಧನೈರಸ್ಯಾನ್ವಯೋತಿ ಪ್ರೀಣಯತೀತಿ ಧನಸ್ವುತ್ | ಸ್ವು ಪ್ರೀತಿ- ಬಲಯೋಃ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತತಸ್ತುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ಉಪಸ್ತುತಃ | ಕ್ವಿಚ್ಕ್ವಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮುತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಃ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ || ೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಪ ||

ಹವ್ಯವಾಹನ— (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹವಿರ್ಧಾರಕನಾದ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲಪಿಸತಕ್ಕ) ಅಶ್ವಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮನವೇ— ಸುಸುವಿಗೋಸ್ತುರ (ಅನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಲು) | ದೇವಾಸಃ— ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ಯಜಿಷ್ಯಂ— ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವಾದ | ಯಂ ತ್ವಾ— ಯಾವ ನನ್ನನ್ನು | ಇಹ— ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ದಧುಃ— (ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ) ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡರೋ, | ಮೇಧ್ಯಾ- ತಿಥಿಃ— ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅತಿಥಿಗಳೊಡನೆ ಇದ್ದ | ಕಣ್ವಃ— ಕಣ್ವನೆಂಬ ಮುಷಿಯು (ಅಥವಾ ಕಣ್ವದಂಶನಾದ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು) | ಯಂ— ಯಾವ ನನ್ನನ್ನು | ಧನಸ್ವುತಂ— ಧನದಾನವಿಂದ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವವನಾಗಿ (ನೂಡಿ) | (ದಧೇ— (ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡನೋ) | (ಪಾಗಿಯೇ) | ವೃಷಾ— ಇಂದ್ರನು | ಯಂ— ಯಾವ ನನ್ನನ್ನು | ದಧೇ— ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡನೋ (ಮತ್ತು) | ಉಪಸ್ತುತಃ— ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಭಕ್ತನೂ | ಯಂ— ಯಾವ ನನ್ನನ್ನು (ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡನೋ ಅಂತಹ ನೀನು) | (ಸೀದಿಸ್ತು— ಕಳುಹಿಸಿಕೊಂಡು) |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲುಪಿಸುವವನು. ಸಕಲರಿಗೂ ಉಪಕರನಾಡುವವನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಹುನುವಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಲು ಕಣ್ಣಿನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವನಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಧನದಾನದಿಂದ ನೀನು ಸಂತೋಷದಾಯಕನು. ಇಂದ್ರನೂ ಮತ್ತಿತರ ಭಕ್ತರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡರು. ನೀನು ನಮಗೂ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಲು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲತುಳಿಸಿ.

English Translation

O bearer of oblations, the gods have established you here as the best sacrificer for the sake of Manu; you whom Kanwa, host of pious guests has established; whom, giver of wealth, Indra has detained; whom some other worshipper has detained.

ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು

ಮನವೇ— ಮನುವಿಗೋಸ್ಕರ ಎಂದರೆ ಮನುಪ್ರಜಾಪತಿಗೋಸ್ಕರ; ಮನುವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು. ಹುನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಅಥವಾ ಮನುವಿನ ವಂಶಸ್ಥರಾದ ಜನರಿಗೆ ಮಾನವರು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರೆಂದೆ ಹೇಳುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಮನವೇ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯಗೋಸ್ಕರ ಎಂಬ ಜಾತ್ಯೇಕವಚನಾರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ದೇವಾಸೋ ದಧುರಿಹ— ದೇವಾಃ ಇಹ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಧೃತವಂತಃ | ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು) ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದರು ಎಂಬ ಘಪ್ರಾಯವು.

ಯಜಿಷ್ಯಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಪೂಜ್ಯಂ, ಯಜ್ಞತಮಂ | ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಭಾಗವನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದರಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು.

ಹವ್ಯನಾಹನ— ಹವ್ಯಂ ವಹತೀತಿ ಹವ್ಯನಾಹನಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಒಯ್ಯುವವನು.

ಕಣ್ವಃ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ—ಮೇಧ್ಯಾ ಅತಿಥಯೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ | ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅತಿಥಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಕಣ್ವಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂತ್ರದ ಮುಷಿಯಾದ ಕಣ್ವಮುಷಿಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ ಎಂಬುದು ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರು. ಆ ಹೆಸರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಘೋರ ಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ವಮುಷಿಯು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಎಂದರೆ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಎಂಬ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಮುಷಿಯು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಯು ೮ ನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧ ನೇ ಸೂತ್ರದ ೩-೨೯ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಅದೇ ಮಂಡಲದ ೩ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ೨೪ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಮಂಡಲದ ೩೩ ನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ೧೯ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಒಟ್ಟು ೭೦ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಮುಷಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಯು ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥರೆಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು. ಇವನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಧನಸ್ತೃತಂ—ಧನೈರಸ್ಯಾನ್ ಸ್ತೃಣೋತಿ ಪ್ರೀಣಯತಿತಿತಿ ಧನಸ್ತೃತ್ | ಧನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು.

ವೃಷಾ— ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ವೃಷಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕರೆಯಬಹುದು.

ವೃಷಾ ಹ್ಯುಗ್ರ ತೃಣೈರೇ ಪರಾವತಿ ವೃಷೋ ಅರ್ವಾವತಿ ಶ್ರುತಃ |

ವೃಷಣಸ್ತೇ ಅಭೀಶವೋ ವೃಷಾ ಕಶಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಂ |

ವೃಷಾ ರಥೋ ಮಘವನ್ ವೃಷಣಾ ಹರೀ ವೃಷಾತ್ವಂ ಕತಕ್ರತೋ

ವೃಷಾ ಸೋತಾ ಸುಸೋತು ತೇ ವೃಷಸ್ತೃಜೀಮಿನ್ನಾ ಭರ |

ವೃಷಾ ದಧನ್ನೇ ವೃಷಣಂ ನದೀಷ್ವಾ ತುಭ್ಯಂ ಸ್ಥಾತರ್ಹರೀಣಾಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೩-೧೦, ೧೦ವ ೧೨)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಉಪಸ್ತೃತಃ—ಅನ್ಯೋಽಪಿಸ್ತೋತಾ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನೂ ಸಹ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ನಾಡುವ ಯಜಮಾನ ಮೊದಲಾದವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಧುಃ— ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಛಿಃ, ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—, ಎಂದು ಉಪ್ ಅದೇಶ, ದ್ವಿತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವ, ಜತ್ವ, ದಧಾ+ಉಪ್, ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂದು ಉಪ್ ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಅತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ವಾ ಛಿತ್ ಆದ

ಅಜಾದ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಃ, ಇಟ್ ಇವು ಪರವಲ್ಲಿಗ್ಧರೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಪ್ರಕೃಯಸ್ವರ.

ಯಜಿಷ್ಠಮ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ತೃಚ್, ಯಷ್ಟುಶ್ಚವು ಗುಣವಾಚಿಯಲ್ಲ. ಅಜಾದೀ ಗುಣವಚನಾದೇವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೮) ಇಷ್ಠನ್ ಈಯಸುನ್ ಗಳು ಗುಣವಚನದ ಮುಂದೆಯೇ ಬರುವುವು ಎಂದು ಇದೆ. ಆದರೂ, ತುಕೃಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೃನ್ ತೃಜಂಕಗಳ ಮುಂದೆ ಇಷ್ಠನ್ ಈಯಸುನ್ ಇವು ಬರುವುವು ಎಂದು ಗುಣವಾಚಿಯಲ್ಲದಾಗ್ಯೂ ಯಷ್ಟುಶ್ಚವ ಮುಂದೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಠನ್ ಬರುತ್ತೆ. ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಸ್ತು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಇಷ್ಠನ್, ಇಮುನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಇವು ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತೃಗೆ ಲೋಪ, ಯಜಿಷ್ಠ ಎಂದಾಯಿತು. ಇದು ನಿತ್ಯರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್.

ಹವ್ಯವಾಹನಂ—ಹವ್ಯಂ ವಹತೀತಿ ಹವ್ಯವಾಹನಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಹವ್ಯೇನನೇಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಪಾದದ ಮಧ್ಯೆ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೆ ಹವ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉಪಪದನಾಗಲು ವಹ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇ್ಯಾಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಹಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇ್ಯಾಟ್-ಅಮ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಯುಗಿ ಅನ ಆದೇಶ, ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ, ಹವ್ಯವಾಹನಂ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಆಮುನ್ಮಿವಾದ್ ರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್.

ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ—ಮೇಧ್ಯಾಃ=ಪರಿಶುದ್ಧರಾದ, ಅತಿಥಯಃ=ಅತಿಥಿಗಳು, ಯಸ್ಯ ಸಃ=ಯಾವನಿಗೆ ಇರುವರೋ ಆನನು ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ, ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ.

ಧನಸ್ತೌತಮ್—ಧನೈಃ ಅಷ್ಯಾನ್ ಸ್ತೌಗೋತಿ ಎಂದರೆ ಹಣದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೃಪಿಸತೊಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತೌ ಪ್ರೀತಿಬಲಯೋಃ ಧಾತು, ಸ್ತೌ ಪ್ರೀತಿಚಲನಯೋಃ ಎಂದು ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ತೌಪ್ರೀತಿಚಲನಯೋಃ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು, ಪ್ರೀತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮತವಾದುದು. ಕ್ಷಿಪ್ತಾಚಿ ಎಂದು ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಪ್ರಸ್ತೌಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂದು ತುಗಾಗಮು. ಉತ್ತರಪದವು ಕೃದಂತವಾದ್ದ ರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ ಬರುತ್ತೆ.

ಉಪಸ್ತುತಃ—ಸ್ತೌಷ್ಠ ಸ್ತೌಕೌ ಧಾತು, ಕ್ಷಿಪ್ತಾಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೪) ಎಂದು ಕರ್ತೌ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಘಾಠ ಘೌಕ್ತಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂದು ಸ್ತುತ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ವವಾಗುತ್ತೆ. ||೧೦||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಮ್ಗ್ನಿಂ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ ಕಣ್ವಾ ಈಧ ಯತಾದಧಿ |
 ತಸ್ಯ ಪ್ರೇಷೋ ದೀದಿಯುಸ್ತಮಿಮಾ ಯಚಸ್ತಮ್ಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಾ-
 ಮಸಿ || ೧೧ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಮೇಧ್ಯಂ ಅತಿಥಿಃ | ಕಣ್ವಾಃ | ಈಧೇ | ಯತಾತ್ | ಅಧಿ |
 ತಸ್ಯ | ಪ್ರ | ಇಷಃ | ದೀದಿಯುಃ | ತಂ | ಇಮಾಃ | ಯಚಃ | ತಂ |
 ಅಗ್ನಿಂ | ವರ್ಧಯಾಮಸಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮೇಧಾತಿಥಿಯಾಗಯೋಗ್ಯಾ ಅತಿಥಯ ಮುಕ್ತಿಗ್ರೂಪಾ ಯಸ್ಯ ತಾವ್ಯಕಃ ಕಣ್ವ ಮುಸೀರ್ಫ-
 ತಾದಧಿ ಅದಿತ್ಯಾದಿಧ್ಯಾಪ್ಯತ್ಯ ಯಮ್ಗ್ನಿಮಿಾಧೇ ದೀಪ್ರವಾನ್ ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರಿಷೋ ಗಮನಸ್ತಥಾವಾ
 ರಕ್ತಯಃ ಪ್ರ ದೀದಿಯುಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದೀಪ್ಯಂತೇ | ತಥಾ ತಮ್ಗ್ನಿಮಿಮಾ ಅಸ್ಮಾಧಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಾ
 ಯಚೋ ವರ್ಧಯಂತೀತಿ ಶೇಷಃ | ವಯಮಪಿ ತಮ್ಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಾಮಸಿ | ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ ||
 ಈಧೇ | ಇಂ ಇನ್ವೀ ದೀಪ್ತೌ | ಇಂಧಿಭವತಿಧ್ಯಾಂ ಚ | ಪಾ. ೧.೨.೬ | ಇತಿ ಲಿಪಿಃ ಕಿಶ್ವಾದನಿದಿತಾಮಿತಿ
 ನಕಾರಲೋಪಃ | ದ್ವಿಭಾವಹಲಾದಿಶೇಷಯೋಃ ಕೃತಯೋಃ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ |
 ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದಿನಿಘಾತಃ | ಇಷಃ | ಇಷ ಗತೌ | ಇಷ್ಯಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿಷೋ ರಕ್ತಯಃ |
 ದೀದಿಯುಃ | ದೀದೀತಿತ್ಯಾಂದಸೋ ಧಾತುರ್ದೀಪ್ತಿಕರ್ಮಾಃ | ಲಿಪ್ಯುಸೀಯಿಷಾದೀಶಃ | ಏರನೇಕಾಶ
 ಇತಿ ಯಸಾದೀಶಾಧಾವತ್ಯಾಂದಸಃ | ವರ್ಧಯಾಮಸಿ | ಇದಂತೋ ಮುಸಿರಿತಿ ಮಸ ಇಕಾರಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ— ಯಾಗಯೋಗ್ಯರಂಗಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಕೃತ್ಯುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅತಿಥಿಗುಂಟು |
 ಕಣ್ವಾಃ— ಕಣ್ವನಿಂಬ ಮುಸಿಯು | ಯತಾದಧಿ— ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ | ಯಂ ಅಗ್ನಿಂ— ಯಾವ ಅಗ್ನಿ
 ಯನ್ನು | ಈಧೇ— ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೋ | ತಸ್ಯ— ಆ ಅಗ್ನಿಯು | ಇಷಃ— ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವ
 ವುಳ್ಳ ಕಿರಣಗಳು | ಪ್ರ ದೀದಿಯುಃ— ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಂತವಾಗಿವೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ತಂ— ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು |

ಇಮಾಃ— ನಮ್ಮಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಋಚೇಃ— ಮಕ್ಕಳು | (ವರ್ಧಯಂತಿ— ವಿಶಾಸಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ವಯಂ ಆಸಿ— ನಾವೂ ಕೂಡ) ತಂ ಆಗ್ನಿಂ— ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವರ್ಧಯಾಮಸಿ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಣ್ವನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಅವನ ಅತಿಥಿಗಳು ಪೂಜಾ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿಯೂ, ಯಾಗಮಾಡುವ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಮತ್ತಿಗ್ರಾಹಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಅತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಅತಿಥಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಣ್ವನು ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಗಂಭೀರವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ ಅವನ ಕಿರಣಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿವೆ. ನಾನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಮಕ್ಕಳು ಆ ಅಗ್ನಿಯು ವಿಶಾಸಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ನಾವು ಸಹ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಆ ಅಗ್ನಿದೇವನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

The rays of that Agni whom Medhyakithi Kanwa made more brilliant than the sun, shine brightly ; we praise (extol) that same Agni by reciting hymns.

| ವಿಶೇಷ ವಿಸಯಗಳು ||

ಋಶಾಃ— ಅದಿತ್ಯಾಃ | ಸೂರ್ಯನಿಂದ, ಋತೇನಾದಿತ್ಯೈಸ್ತಪತಿ (ಕೈ. ಉ.) ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಇಷೇ— ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ರಕ್ತಯಃ | ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ರಕ್ತಗಳು.

ಇಮಾ ಋಚೇಃ— ಈಗ ನಾನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಮಕ್ಕಳು.

ಅಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಯಾಮಸಿ— ಅಗ್ನಿಂ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯೊಪ್ಪುವಂತೆ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಈರ್ಥೇ— ಇತಿನ್ದೇ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್, ತ, ಲಿಟಸ್ತುಯೋರೇಃ— ಎಂದು ಎಶ್, ಇನ್ದಿ ಭವತಿಧ್ಯಾಂ ಚಿ (ಮಾ. ಸೂ. ೧-೨-೬) ಇತಿನ್ದೇ ದೀಪ್ತೌ, ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇದ್ದರೂ

ಲಿಟ್ ಕೆತಾ ಅಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಇನ್ನೀ ಧಾತು ಇಜಾದಿಯೂ ಗುರುಮುತ್ತೂ ಅಗುವುದರಿಂದ ಇಜಾದೀಕೃತ ಗುರುಮತ್ತೋಽನ್ಯಚೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂದು ಲಿಟ್‌ಗೆ ಆಮ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅಮುವ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಪಿ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಭಂದಸ್ತುಭಯಘಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೆ ಮುಚಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂದು ಷತ್ಕ ಬರುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಕಿತ್ಯವಿದ್ಧರಿ ಬರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಜಾತ್ಯವಿದ್ಧರೂ ಬರಬಹುದು. ಭೂಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಿಟ್‌ಗೆ ವುಗಾಗಮವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ, ಏವಂಚ ಇನ್ನಿ ಭವತಿಭ್ಯಾಂಚಿ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅನಿದಿಕಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯೋಃ ಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂದು ಇನ್ದಾ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಇಥ+ಏ, ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ, ಸರ್ವದೀರ್ಘ. ಯಮಗ್ನಿಂ ಎಂದು ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಇಷಃ—ಇಷ ದಿವಾದಿಧಾತು. ಇಷ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಇಷಃ, ರತ್ನಿಗಳು, ಅತ್ರಯವಸ್ತುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಇಷಃ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ದೀದಿಯೋ—ದೀದಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀಪ್ತಿ, ಎಂದರ್ಥ, ಇದಕ್ಕೆ ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ, ಇದರ ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ಝ, ಉಸ್, ದೀದಿ+ಉಸ್ ಅತಿಶ್ಚ—, ಎಂದು ಇಯಜಾದೇಶ, ಏರನೇಕಾಚೋಸಂಯೋಗ-ಫೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೨) ಧಾತುವಯವಸಂಯೋಗ ಫೂರ್ವಕವಲ್ಲವ ಇವರ್ಣವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಯಜಾ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಏಹಿತವಾದ ಯಜಾದೇಶವು ಸರ್ವೀ ಏಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಳಲ್ಪ್ಯಂತೇ (ಪರಿಧಾ ೩೫) ಎಂದು ವಿಳಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ದ್ವಿತ್ವವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ವರ್ಧಯಾಮಸಿ—ಇದನ್ನೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಮಸಿ ಎಂದು ಅವಿಭಕ್ತಿಕ ನಿರ್ದೇಶ, ಮಸ್ ಎಂಬುದು ಇದಂತವಾಗುತ್ತೆ, ಎಂದರೆ ಇಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯ ಅವಯವವೃದ್ಧ್ಯಾದಿ ಅಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಔಚಾಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕವಾದ ವೃಧ್ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವಾದ ಮಸ್‌ಗೆ ಇಯ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ, ವರ್ಧಯಾಮಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ||೧೧||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ ||

ರಾಯಸ್ಪೂರ್ಧಿ ಸ್ವಧಾವೋಽಸ್ತಿ ಹಿ ತೇಽಗ್ನೇ ದೇವೇಷ್ವಾಪ್ಯಂ |
 ತ್ವಂ ನಾಜಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ ರಾಜಸಿ ಸ ನೋ ಮೃಳ ಮಹಾ ಅಸಿ ||೧೨||

|| ಜನಕಾಠಃ ||

ರಾಯಃ | ಪೂರ್ಧಿ | ಸ್ವಧಾಽ ವಃ | ಅಸ್ತಿ | ಹಿ | ತೇ | ಅಗ್ನೇ | ದೇವೇಷು |

ಆಪ್ಯಂ |

ತ್ವಂ | ವಾಚಸ್ಯ | ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಜಸಿ | ಸಃ | ನಃ | ಮೃಳ | ಮಹಾನ್ |

ಅಸಿ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸ್ವಧಾವೋನ್ವವನ್ನಗ್ನೇ | ಸ್ವಧಾ ಆರ್ಕ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಪೂರ್ಧಿ | ಪೂರಯ ದೇಹಿ ನಾ | ಪೂರ್ಧಿ ಪೂರಯ ದೇಹೀತಿ ನಾ | ನಿ. ೪-೩ | ಇತಿ ಯೋಸ್ಯಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತವ ದೇವೇಷ್ವಾಪ್ಯಂ ಪ್ರಾಪಣೀಯಂ ಸಖ್ಯಮಸ್ತಿ ಹಿ | ವಿದ್ಯತೇ ಬಲು | ತ್ವಂ ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರವಣೀಯಸ್ಯ ವಾಚಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ರಾಜಸಿ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸ ತ್ವಂ ನೋನ್ಯಸ್ಯಾನ್ನೈಳಿ | ಸುಖಯು | ಮಹಾನ್ ಗುಣೈರಧಿಕೋನ್ಯಸಿ || ರಾಯಃ | ಊಡಿವಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೂರ್ಧಿ | ಪ್ಠಾ ಪಾಲ-ನಪೂರಣಿಯೋಃ | ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಾನ್ಯವ್ಯಭ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ಬಹಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕ್ | ಹೇರಪಿತ್ತೋನ ಜಃತ್ವಾಪ್ಯುಷಾಭಾವ ಉದೋಷ್ಯುಷೂರ್ವಸ್ಯ | ಪಾ. ೭೧-೧೦೨ | ಇತ್ಯುತ್ವಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಸ್ವಧಾವಃ | ಸಂಬುದ್ಧಾ ಮತುವಸೋರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಆಪ್ಯಂ | ಅದುಪಧತ್ವಾ ಭಾವೇನಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹೋರದುಪಧಾತ್ | ಪಾ. ೭೧-೯೮ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಯತ್ | ಯತೋನ್ಯ-ನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ಯದ್ವಾ | ಣ್ಯತಿ ಚ್ಯಾಂದಸಮಾದ್ಯುಗಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಔಜಾಹಿಕಃ ಕ್ಯಪ್ | ತುಗಾಗಮಃ | ಯದ್ವಾ | ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾದ್ಯವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಮೃಳ | ಮೃದ ಸುಖನೇ | ಶಸ್ಯ ಜತ್ವಾಪ್ಯುಷೂರಪಧಗುಣಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಧಾವಃ—ಅನ್ನಯುಕ್ತ (ದಾತ) ನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | (ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ) ರಾಯಃ—ಧನ ಗಳನ್ನು | ಪೂರ್ಧಿ—ತುಂಬಿಸು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಆಪ್ಯಂ—(ನಮ್ಮನ್ನ) ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹವು | ಅಸ್ತಿ ಹಿ—ಇರುವುದು ಸಂಯುಕ್ತ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ—ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳತಕ್ಕ (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ವಾಚಸ್ಯ—ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಆಹಾರಕ್ಕೆ) | ರಾಜಸಿ—ಪ್ರಭುವಾಗದೀಯೆ | ಸಃ ತ್ವಂ—ಆ ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮೃಳ—ಸುಖಪಡಿಸು | ಮಹಾನ್ ಅಸಿ—ತ್ರೇಷ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೊಡ್ಡವನಾಗದೀಯೆ.

|| ಧಾರ್ಮ ||

ಅಲ್ಪೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಉತ್ತಮಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ನಮಗಿಲ್ಲ ಅನ್ನದಾತನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಾಹಾರಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಮಗೆ ಅನ್ನದಾನವಾದಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸು. ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ಆಪ್ತಸ್ನೇಹಿತನಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಆ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು. ಅವರ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಮಗೆ ತುಂಬಿಸು. (ತಂದುಕೊಡು.)

English Translation

Agni, giver of food, fill us with wealth ; you are friendly with the gods (or our friendship of the gods is obtainable through you) you are lord of famous food, make happy, for you are great.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ಧಿ—ಪೂರಯ ದೇಹಿ ವಾ | ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು ಎಂದರೆ ಕೊಡು ಎಂದರ್ಥವು. ಪೂರ್ಧಿ ಪೂರಯ ದೇಹೀತಿ ವಾ ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಪೂರ್ಧಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. (ನಿ. ೪-೨)

ಸ್ವಧಾವಾಃ—ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಶಬ್ದದ ಸಂಬಂಧಿ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು. ಅಂಧಃ ಪಾಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು, ಆಹಾರವು. ಸ್ವಧಾವಾನ್ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಆಹಾರವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಆಪ್ಯಂ—ಪ್ರಾಪಣೀಯಂ | ಹೊಂದಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ; ದೇವತೆಗಳ ಸ್ನೇಹವು ನಿನ್ನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶ್ರುತಸ್ಯ—ಶ್ರವಣೀಯಸ್ಯ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕಾದ,

ರಾಜಸಿ— ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವೆ.

|| ನ್ಯಾಕವಿಶೇಷ ||

ರಾಯಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದ್ಯೈ ಮೈದ್ಯೈ ಭ್ಯಃ | ಎಂದು ರ್ಷಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ಪೂರ್ಧಿ—ಪ್ರ. ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು, ರೋಟಿ, ಸಿಪ್, ಸಿಗಿ ಹಿ ಆದೀಶ. ರ್ಷಾಗೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂದು ಲುಕ್, ಶ್ರು ಕ್ರಮು ಪ್ರ. ಕೈ ವೈಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ

ಇರುವ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ, ಸೇರ್ಪೆ ಸಿಚ್ಚೆ ಎಂದು ಬಂದ ಹಿಯು ಅಪಿತಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಧಾತುಕಮಪಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಪಿತ್ ಅಲ್ಲದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಏತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಕ್ವಿತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೨) ಅಂಗಾವಯವವಾದ ಓಷ್ಯವರ್ಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಹುಗೆ ಉ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಉ, ಪವರ್ಗ, ಉಪಧ್ಯಾನೀಯ, ಇವು ಓಷ್ಯಗಳು, ಪುರ್-ಧಿ, ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೩) ರೀತಿ ವಕಾರಗಳನ್ನು ಕೊನೆ ಯೆಲ್ಲುಳ್ಳ ಧಾತುಗಳ ಉಪಧಾಭೂತಗಳಾದ ಇ-ಉ-ಋಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಸ್ವಧಾವೇ—ಸ್ವಧಾ ಅಸ್ಮಿ ಅಸ್ಮೀತಿ ಸ್ವಧಾವಾನ್, ತದಸ್ಯಾಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಿತಿಮತುಷ್ ಎಂದು ಮತುಷ್, ಮತುವಸೋರು ಸಂಬುದ್ಧಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಮತುಷ್, ಅಥವಾ ವಸು ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ರಬ್ಬದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರು ಆದೇಶ, ಮಾದುಪಧಾ ಯಾಕ್ವ—, ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ.

ಆಸ್ಯಮ್—ಆಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೆ, ಇದು ಹ್ರಸ್ವಕಾರವನ್ನು ಉಪಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಪೋರದುಪಧಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೯೮) ಪವರ್ಗಾಂತವೂ ಅದುಪಧವೂ ಆದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ. ಯತೋಽನಾವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೧೩) ನೌ ರಬ್ಬವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಎರಡು ಅಚ್ಚುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಗರೆ ಆದರ ಆದಿಯು ಉವಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಮ್ಯದಾತ್ತ, ಅಥವಾ ಯತೋಽನಾವೇಽಯತ್ ಎಂದು ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸನಾಗಿ ಆಮ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಶ್ರುತ್ಯಸ್ಯ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಔದಾದಿಕವಾದ ಕ್ಯಸ, ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ವಿತಿ ತುಕ್ ಎಂದು ತುಕ್ ಅಗಮ, ಅಥವಾ ಶ್ರುತೌ ಭವೇ ಎಂದು ವಗ್ರಹ. ಭವೇಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂದು ಯತ್ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಮ್ಯಥ—ಮ್ಯಥ ಸುವನೇ, ಲೋಟ್, ಸಿವ್, ಹಿ ಆದೇಶ. ತುನಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂದು ಶ ವಿಕರಣ, ಇಮ ಏತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತೋಽನೇ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಉತ್. ಬಹ್ಯಚಿಪ್ರದಾಮದಿಂದ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಲಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ||೧೨||

|| ಸಂಪಿತಾಗಾಃ ||

ಊರ್ಧ್ವಃ ಊಷುಣ ಊತರ್ಮೇ ತಿಷ್ಠಾದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ |
ಊರ್ಧ್ವೋ ವಾಜಸ್ಯ ಸನಿತಾ ಯದ್ವಾಚ್ಚಿ ಭಿರ್ವಾ ಘ್ನಿರ್ವಿಹ್ವ-
ಯಾಮಹೇ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಊರ್ಧ್ವಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಸು | ನಃ | ಊತಯೇ | ತಿಷ್ಠ | ದೇವಃ | ನ |
ಸವಿತಾ |

ಊರ್ಧ್ವಃ | ವಾಜಸ್ಯ | ಸನಿತಾ | ಯತ್ | ಅಂಜಿ ೨ ಭಿಃ | ವಾಘ್ರತ್ ೨ ಭಿಃ |
ವಿ ೨ ಹ್ವಯಾಮಹೇ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೂಪೋಚ್ಚ್ರಯಣ ಊರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಣ ಊತಯ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಪಶಾನಿಷ್ಕಿರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಊರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಣ ಊತಯ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೨-೧ | ಇತಿ || ಏತೇ ಏವಾಧಿಷ್ಠವೇಽಪಿ ವಿನಿಯುಕ್ತೇ | ಅಥೋತ್ತರ ಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸರ್ಜೇ ಸಪಾಯಮಧ್ಯಾ ವವ್ಯತ್ನೋರ್ಧ್ವ ಊ ಷು ಣ ಊತಯ ಇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೪-೨ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಯೂಪ ಯದ್ವಾ ಯೂಪಾತ್ಮಕದಾರುನಿಷ್ಕಾಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಯಾಕಮೂತಯೇ ರಕ್ಷಣಾಯೋರ್ಧ್ವ ಉನ್ನತಸ್ತಿಷ್ಠ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಯಾಂತಃ | ಸವಿತಾ ದೇವೋ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯೋ ದೇವ ಉನ್ನತಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತದ್ಭಕ್ತ | ಊರ್ಧ್ವ ಉನ್ನತಸ್ತನ್ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸನಿತಾ ದಾತಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ಯದ್ಯಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾ- ದಂಚಿಭಿರಾಚ್ಯೇನ ಯೂಪಮಂಜದ್ವಿವಾಘ್ರದ್ವಿಯಂಜಂ ಮಹದ್ವಿರ್ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿಃ ಸಥ ಏಹ್ರಯಾಮಹೇ ಅನ್ನದಾನಾಯ ತ್ವಾಂ ವಿಶೇಷೇಣಾಹ್ರಯಾಮಃ | ತಸ್ಯಾದನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವೇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರಾನ್ವಯಃ || ಊ ಷು ಣಃ | ಇಕಃ ಸುಇತಿ | ಪಾ. ೨-೧೩೪ | ಇ ತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಸುಇತಿ | ಪಾ. ೨-೧೦೭ | ಇತಿ ಪತ್ರಂ | ನಕ್ಷ ಧಾತುಸ್ತೋರುಪುಭ್ಯಃ | ಪಾ. ೨-೪೨೨ | ಇತಿ ಣತ್ರಂ | ಊತಯೇ | ಅವತೇಃ ಕ್ರಿನ್ವಿ ಜ್ವರತ್ತರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಊರ್ವಿ ಊತಿಯೂತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ್ವದಾತ್ರತ್ವಂ | ತಿಷ್ಠ | ತಿಷ್ಠ | ಕಪಿ ಪಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ತಿಷ್ಠದೇಶಃ | ದ್ವೈಚೋಽತ್ತಸ್ಮಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ವಾಜಸ್ಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ. ೧-೪-೩೨-೧ | ಇತಿ ಕರ್ವಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ರಾಚ್ಚತುರ್ಥೈರ್ಥೇ ಪ್ಷೀ | ಸನಿತಾ | ಪಣು ದಾನೇ | ಲುಟಿ ತಾಸಿಃ | ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇತಿ | ಪಾ. ೨-೨೩೫ | ತಿಪೋ ದಾದೇಶಃ | ಪಾ. ೨-೪-೮೫ | ಟಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ತಿಬಾಲದೇಶಸ್ಯೋದಾತ್ರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತಾಸ್ಯನು- ದಾತ್ರೇದಿತಿ ತಸ್ಯಾನುದಾತ್ರತ್ವಂ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ನ ಲುಟಿ | ಪಾ. ೨-೧೨೯ | ಇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿ ಷೇಧಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ | ಅನ್ವೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮ್ಪ್ರಣಗತಿಷು | ಖನಿಕಸ್ಯಂಜೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೪-೧೩೯ | ಇಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಏಹ್ರಯಾಮಹೇ | ನಿಸಮುಪವಿಭ್ಯೋ ದ್ವಃ | ಪಾ. ೧-೩-೩೦ | ಇತ್ಯಕತ್ರಭಿಪ್ರಾ-

ಯೇಷ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ತಿಜಾ ಚೋದಾ-
ತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎವೈ ಯೂಪಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಅಡಕನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೇ) ಸವಿತಾ ದೇವೋ ನೇ— ಸವಿತ್ಯೇವತೆಯು
(ಸೂರ್ಯದೇವನು) ಉನ್ನತವಾಗಿ ಮೇಲ್ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನಿಂತಿರುವಂತೆ (ನೀನೂ ಕೂಡ) | ನಃ— ನಮ್ಮ | ಊತಯೇ-
ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ಊರ್ಧ್ವಃ— ಉನ್ನತವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು | ತಿಷ್ಠ— ನಿಲ್ಲು | ಊರ್ಧ್ವಃ— ಎದ್ದುನಿಂತು |
ಯತ್— ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಂಜಿಭಿಃ— ಯೂಪಕ್ಕೆ ಲೇಪನ ಮಾಡತಕ್ಕ ತುಪ್ಪದೊಡನೆಯೂ |
ವಾಘ್ದಿಃ— ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳೊಡನೆಯೂ | ವಿಹ್ವಯಾಮದೇ— ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ
ಕರೆಯುತ್ತೇವೆಯೋ (ಆ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ) | ವಾಜಸ್ಯ— ಅನ್ನದ | ಸನಿತಾ— ದಾತನಾಗಿ ಆಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎವೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯೂಪಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಅಡಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸೂರ್ಯದೇವನು ಭೂಮಿಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ
ಅಡಕನಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಉನ್ನತವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಬರುವಂತೆ ನೀನೂ ಸಹ ನಮ್ಮಗಳ ರಕ್ಷಣೆ
ಗಾಗಿ ಸ್ತಂಭದಿಂದ ಹೊರಗೆದ್ದು ಕಾಣಿಸಿಕೋ. ನಾವು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಯೂಪ
ಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಲೇಪನವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳೊಡನೆ ನಿನಗೆ ವಿಶೇಷ ರೀತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನದಾತನಾಗು.

English Translation

Stand up erect for our protection like the divine Savitri ; you, giver
of food, be erect ; we invoke you through our anointing priests who are
offering oblations-

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತಿಕೃಗೂ ಮುಂದಿನ ಊರ್ಧ್ವಃ ನಃ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಕೃಗೂ ಯೂಪ—ಎಂದರೆ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶು
ವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಭ, ಅಥವಾ ದಾರು (ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ) ಮಯಾತ್ಮಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಅದುದರಿಂದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ನೆಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಃ ಊಷುಣ
ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಎರಡು ಮುಕ್ತಿಕೃಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಪಶಾವಿಸ್ತಿ.
ಎಂಬ ಖಂಡದ ಊರ್ಧ್ವ ಊಷುಣ ಊತಯೇ ಇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ.೩-೧)
ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಠವದ್ವಿಯೂ ಅಘೋರತ್ತೇರಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸವೇ ಸಖಾಯಮಭ್ಯಾವನ್ವತ್ವೈ (ಮು.ಸಂ. ೪-೧
೩.) ಊರ್ಧ್ವ ಊಷುಣ ಊತಯೇ (ಮು. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೩. ಮತ್ತು ೧೪) ಇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೨)

ಊತಯೇ— ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ಯೂಪಸ್ತಂಭವು ನಮ್ಮನ್ನು ಹೇಗೆ ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಯೂಪವು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವುದು. ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೀಯುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದೇವೋ ನ ಸವಿತಾ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ. ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಾಗ ಬಹಳ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ (ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ) ಇರುವಂತೆ ಎಲೈ ಯೂಪಸ್ತಂಭವೇ ನೀನೂ ಸಹ ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿಂತಿರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ನೇರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ಎಂದು ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿವಯದಲ್ಲಿ—

ಯದೂರ್ಧ್ವಸ್ತಿಷ್ಠಾ ದ್ರವಿಕೇಹ ಧತ್ತಾದ್ಯೈದ್ವಾ ಶ್ವಯೋ ಮಾತುರಸ್ಯಾ ಉಪಸ್ಥೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧.)

ಉಚ್ಚೈಯಸ್ಥ ವನಸ್ತತೇ ವರ್ಷ್ವನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಧಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೩)

ತಂ ಧೀರಾಸಃ ಕವಯ ಉನ್ನಯಂತಿ ಸ್ವಾಧ್ಯೋಽಮನಸಾ ದೇವಯಂತಃ

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೪)

ಉನ್ನೇಯಮಾನಾಃ ಕವಿಧಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ವೇನಾ ದೇವಾನಾಮಪಿ ಯಂತಿ ಪಾಠಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೯.)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಎತ್ತರವಾಗಿ ನೆಡುವ ವಿವಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ವಾಜಸ್ಯ ಸನಿತಾ— ಅನ್ನಸ್ಯ ದಾತಾ | ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ

ಯೆಂದಂಚಿಧಿಃ— ಆಜ್ಞೇನ ಯೂಪಮಂಜದ್ಧಿಃ | ತುಪ್ಪವನ್ನು ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಬಳಿಯುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಮಂತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡುವರು. ಅಂತಹ ಮುತ್ತಿಗ್ಗನರಿಂದ ಎಂಗೆಫಿಯವು. ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಛೇದಿಸಿದ ಸವರುನ ವಿವಯದಲ್ಲಿ—

ಅಂಜಂತಿ ತ್ವಾಮಧ್ಯರೇ ದೇವಯಂತೋ ವನಸ್ತತೇ ಮಧುನಾ ದ್ವೈವ್ಯೇನ

(ಋ. ಸಂ. ೩-೮-೧.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತ ಈ ಛೇದನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದು.

ಮಾಧ್ವಿಃ— ಯಜ್ಞಂ ವಹದ್ಧಿಃ ಋತ್ವಿಗೈಃ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಮುತ್ತಿಗ್ಗನರಿಂದ ; ಈ ವಿವಯದಲ್ಲಿ—

ನಾಭೌದ್ವಿವಾಫ ವಿಹನೇ ಶ್ರೋಷಮಾಣಾ ಅಗ್ನಾ ಅವಂತು ಪೃತನಾಚ್ಛೇಷು ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೩-೮-೧೦)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶವಸದಿಸುವುದು.

ವಿದ್ವಯಾಮದೇ— ವಿಶೇಷೇಣಾಹ್ವಯಾಮುಃ | ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಊಷುಣಃ—ಇಳಸ್ಸುಣಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೪) ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಇಗಂತವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಸುಷುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨) ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ ಕವರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸುಷ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸು ಎಂಬುದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. **ನಕ್ತಧಾತುಸ್ತೋರುಷುಭ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨೬) ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೇಫ ವಕಾರಗಳು, ಉರುಶಬ್ದ, ಪುಶಬ್ದ, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಸ್ ಎಂಬುದರ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಸ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದೇಶನಾಗಿ ಬಂದ ನಸ್ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ.

ಊತೆಯೇ—ಆವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು, ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂದು ಕ್ರೀನ್, ಊತಿಯೂತಿ—, ಎಂದು ಕ್ರೀನ್ ಉದಾತ್ತ. **ಜ್ವರತ್ತೇರ -**, ಎಂದು ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ಆನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಊ ಆದೇಶ.

ತಿಷ್ಠಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು, ಲೋಟ್-ಸಿಪ್, ಶಪ್, **ನಾಭೌಧ್ವಾಸ್ಯಾ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂದು ಸ್ಯಾ ಗೆ ತಿಷ್ಠ ಆದೇಶ. **ಅತೋಠೇಃ** ಎಂದು ಸಿಪ್ ಗೆ ಬರುವ ಹಿಗ ಲುಕ್, **ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಆಚ್ಚುಗಳಿಲ್ಲ, ತಿಜಂತದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ

ವಾಜಸ್ಯ—ವಾಜಸ್ಯ ಸನಿತಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ಕರಣಾಯಮಭಿ-ಪ್ರೈತಿ ಸಿ ಸಂಪ್ರದಾನೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಮ್** ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದುದು ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಕ್ಷೇಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಸನಧಾತುಪಸ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ವಾಜ ಎಂಬುದು ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಕ್ಷೇಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶೇಷತ್ವೇನ ವಿವಕ್ತಿಯಾದಿರೆ ಸಕ್ಷೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ.

ಸನಿತಾ—ಷಣ ದಾನೇ ಧಾತು, ಲುಟ್, ಸ್ಯತಾಸೀ ಲ್ಯಲುಟೋಃ ಎಂದು, ತಾನ್, ತಿಪ್, ಲುಟೀ ಪ್ರಥಮಸ್ತೋರಾರೌಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೫) ಎಂದು ತಿಪ್ ಗೆ ಡಾ ಆದೇಶ, ದಿಕ್ತರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತಾನ್ ಸ ಹಿಗ ಲೋಫ, ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದ ತಾನ್ ಗೆ ಇಡಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—**, ಎಂದು ತಾನ್ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಡಾ ಎಂಬುದು ಅನುದಾತ್ತ, **ನಲುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೯) ಉಡಂತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸದ್ವಾಸುಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರ ತಿಪೇಧ. ಧಾತುಸ್ವರವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಅಷ್ಟಾಭಿಃ—ಅಷ್ಟಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮುಕ್ತೈಃ ಗತಿಸ್ತು ಧಾತು, ಖಿನಿಶ್ಯಷ್ಟ್ಯ ಜ್ಯಸಿ ವಸಿ ವನಿ ಸನಿ ಧ್ಯನಿಗ್ರಂಥಿ ಚಲಿಭ್ಯಕ್ಷ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಷ್ಟಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ವಿಜ್ಞಯಾಮಹೇ—ನಿಷಮುಷ ವಿಭ್ಯೋಜ್ಯಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೧-೩-೩೦) ನಿ, ಸಮ್, ಉಪ, ಈ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹ್ಯೇಇ ಧಾತುವಿಗೆ ಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾಮಿಯಾದಾಗಲೂ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದ, ಮಹಿಪ್, ವಿತ್ತ, ಶವ್ ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂದು ಅನುಪದೇಶನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಸ್ಯನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತ, ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಉದಾತ್ತ ಪುಕ್ಕ, ತಿಪಂತವು ಪರಭವ್ದಿವ್ದರೆ ಗತಿಸಂಜ್ಞ ಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿ ಅನುದಾತ್ತ. ||೧೩||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಊಧ್ಯೋಃ | ನಃ | ಪ್ರಾಹ್ಯಂಹಸೋ | ನಿ | ಕೇತುನಾ | ವಿಶ್ವಂ | ಸಮ್-
 ತ್ರಿಣಂ | ದಹ |
 ಕೃಧೀ | ನ | ಊಧ್ವಾನ್ವರಥಾಯ | ಜೀವಸೇ | ವಿದಾ | ದೇವೇಷು | ನೋ
 ದುವಃ || ೧೪ ||

|| ಸಮಾಸಃ ||

ಊಧ್ವಃ | ನಃ | ಪ್ರಾಹಿ | ಅಂಶಸಃ | ನಿ | ಕೇತುನಾ | ವಿಶ್ವಂ | ಸಮ್ |
 ಅತ್ರಿಣಂ | ದಹ |
 ಕೃಧಿ | ನಃ | ಊಧ್ವಾನ್ | ಚರಥಾಯ | ಜೀವಸೇ | ವಿದಾಃ | ದೇ-
 ವೇಷು | ನಃ | ದುವಃ || ೧೪ ||

॥ నారాయణభాష్యం ॥

దేయోపయోగ్యా తస్మిన్నాగ్నే లూర్ధ్వ లున్నతః శన్ నోల్యస్మాన్నేతనా జ్ఞానే-
నాంధశః శాసాన్ని సాహి | నితరాం పాలయి | విభ్రమత్రిణం సర్వమత్పారం భక్తకం రాక్షసం
సం దత్ | సమ్యగ్నీశ్చైకురు | నోల్యస్మాన్మోర్ధ్వనున్నతాన్వధ్ | శురు | శిమభ్రం | బేరథాయ
లోకేళే బేరథాయ బీజవసే బీజవనాయ బీ నోల్యస్మాకం దువోల ధనం దేవీశ్చరంపం
దేవేనో విదాః | లంభయి || అత్రిణం | అచ భక్తజే | అదేస్మిని బే | లు. ౪-౬౮ | ఇత్కాణా-
దికస్త్రినిస్తేత్కయః | యద్వా | అచతస్మాయంత ఇత్కత్వాః | ఆతేల్యనుసర్గేళ క ఇతి కః |
ఆతేల్య ముక్తేళ్యయం ఇనిః | కృధి | శ్రు శ్రణుప్యశ్యవ్యభ్యర్థందశితి దేర్థిరాదేళః | బదులం
భందశితి వికరణస్య లుక్ | అన్వేషామపి ద్యత్కత ఇతి సంఠితాయాం దిలభిళః |
లూర్ధ్వన్ | లుభయేధక్తన్ | పా. ౮-౩౬ | ఇతి వికల్పవిధానాన్నేర్థవ్యప్రశాన్ | పా. ౮-౩౬ |
ఇతి నకారస్య రుత్పాభావః | బేరథాయ | బేరేలోణాదికేల భావేర్థభ్యేత్కయః | బీజవసే |
బీజవ స్వాణధారణే | తుమభేళ శేశేనిత్యశేప్రేత్కయః | విదాః విద్వ లాభే | అస్మాదంత-
భావికేత్యభాల్లేటి సిపి లేబీల్యడాటావిత్పాదాగమః | తుదాదిత్పాజ్యే | శే ముబాది-
నామితి నమూ న భవతి | అనిత్యమాగమరాసనిమితి వజేనేన తేషానిత్యత్పాత్ | ఇతక్ష్ లోలప
ఇతికారలోపః | ఆగమానుదాత్తేళే వికరణస్వరః ||

ప్రకరణార్థ

లూర్ధ్వః— (ఏత్తే యోగ్యఫలలి ఆడకవాగరువ అగ్నేయే) లున్నతవాగి వేలకేత్కమ్ | నః
సమ్మన్మ | శేతనా— జ్ఞానవింధలం | అంబశః— పాపదించలం (పాపనివారణదించలం) |
ని సాహి— జీన్మాగి శాపాడు. | విభ్రం అత్రిణం— సర్వభక్తశనాద రాక్షసనన్న | సం దత్— సంపూర్ణ
వాగి భక్త్య వూడు. | బేరథాయ— లోకచిత్లి వ్యవహార సడిశువులక్కమ్ | బీజవసే— బీజవనన్న
సడిశువులక్కమ్ | నః— సమ్మన్మ | లూర్ధ్వన్— లున్న తవాగి వేలకేళువవరన్నాగి (అభివృద్ధిగే బరు
వవవరన్నాగి) | కృధి— వూడు. | నః— సమ్మన్మ | దువోల— దేవీశ్చరంపాద ధననన్న | దేవేణో-
దేవతేనోత్తి | విదాః— తలపిసు |

॥ భాషాభ్యం ॥

యోగ్యఫలలి ఆడకవాగరువ ఏత్తే అగ్నేయే, అథవా యోగ్యనే నమగి కారణిశిశోళుసంతే
వేలకేత్కమ్ సమ్మన్మ. సమగి జ్ఞానవింధానదించలం, సమ్మన్మ పాపదించ తప్పిశువులదించలం సమ్మన్మ జీన్మాగి

ಕಾಪಾಡು. ನಮ್ಮ ವೈರಿಯಾದ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಸ್ಮಮಾಡು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರನಡೆಸುವುದಕ್ಕೂ, ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬರುವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನಮ್ಮ ದವಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲಪಿಸು.

English Translation

Be erect and protect us from sin by knowledge; burn down all the evil spirits; raise us aloft that we may pass through the world and we may live; convey our wealth (of oblations) to the gods.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಕೇತುನಾ— ಜ್ಞಾನೇನ. ತಿಳುವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ, ವಿವೇಕ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅತ್ರಿಣಂ— ಸರ್ವಮತ್ತಾರಂ ಭಕ್ಷಕ ರಾಕ್ಷಸಂ | ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವ ದುಷ್ಟರಾದ ರಕ್ಷೋ ಗಣಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ನಿಶಾಚರರು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಊರ್ಧ್ವಾನ್ ಕೃಧಿ—ಉನ್ನತಾನ್ ಕುರು | ಉನ್ನತರನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಧೈರ್ಯಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ಚರಥಾಯ— ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ನಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಜೀವಸೇ— ಜೀವನಾಯ | ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ

ವಿದಾ ದೇವೇಷು ನೋ ದುವಃ— ಇಷ್ಟ ದುವಃ ಎಂದರೆ ಧನವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾವು ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ದವಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಅನ್ನವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಎಂದರೆ ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿನ್ನಪಡಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸೆಂಬ ಧನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಬಡಿಸು ಅಥವಾ ತಲಪಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅತ್ರಿಣಂ—ಅವ ಭಕ್ಷಕೇಧಾತು, ಅದೇಶ್ಚಿ ನಿ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೨) ಅವ ಧಾತು ಮುಂದೆ ತ್ರಿಣ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಚಕಾರದಿಂದ ತ್ರಿವಾ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತ್ರಿಣಿಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಧನಾ ಅನತಃ ತ್ರಾಯಸ್ತೇ ಎಂದು ವಗ್ರಹ. ತ್ರೈವಿ ಪಾಲನೇ ಧಾತು, ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಶ್ಚಿತಿ (ಐ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂದು ಆತ್ಯ ಅತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೨-೩) ಉಪಸರ್ಗವಲ್ಲದ ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಆಕಾಲಾಂತ

ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚೆ ಎಂದು ಅಗೆ ಲೋಪ ಆತ್ತ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ, ಆತಇನಿತನಾ ಎಂದು ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ, ಯಸ್ಯೇತಿ ಚೆ ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ. ಅತ್ರಿಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಕೃಧಿ—ದುಕೃಣ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಶ್ರುಶ್ರುಣುಷ್ಣಾಕೃ—, ಇದರ ಅರ್ಥ ಇದೇ ಸೂಕ್ತ ೧೨ ನೇ ಮಂತ್ರ ದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇ ಶ್, ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹಿಯು ಅಪಿಶ್ವಾವೃಂಪ ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಜೇಧ ಅನ್ಯೇಷಾ ಮಸಿ ವೃಶ್ಚತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೬) ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಉಧ್ವಾಣ್—ಇದರ ಮುಂದೆ ಚೆ ಎಂಬ ಅನ್ವ ಪರಕವಾದ ಛನ್ ಇದೆ. ಉಭಯಭೃಕ್ಷರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮) ಅನ್ವ ಪರಕವಾದ ಛನ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರು ಆದೇಶ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಗೆ ರು ಆದೇಶವು ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೆಕ್ಲವ್ಯಪ್ರಶಾನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರು ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚರಧಾಯಿ—ಚರ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥ ಎಂಬ ಔಪಾಸಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು, ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನ್—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂದು ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುಮರ್ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವು ಭಾನ, ಭಾನ ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ ತುಮರ್ಥೇ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಸ್ಥಾ ಪನ್ನ ಭಾವಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ.

ವಿದಾಃ—ವಿದ್ವೃ ಲಾಭೇ. ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಲೇಟ್, ಸಿಸ್, ಲೇಟೋಟಾಟಾ ಎಂದು ಆಟ್ ಆಗಮ, ರ ವಿಕರಣ ವಿದ್+ಅ+ಅಸಿ, ಆಗಮಶ್ವಾಸ್ತಮನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಶ ವಿಕರಣ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮುಚಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ನುಮ್ ಆಗಮ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ನುಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಕ್ಲಲೋಪಃ ಪರಸ್ಪ್ರೇಷದೇಷು ಎಂದು ಸಿಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸನಣದೀರ್ಘ, ವಿದಾಸ್, ರುತ್ವ-ವಿಸರ್ಗ. ಆಗಮ ಅನುದಾತ್ತ. ವಿಕರಣ ಉದಾತ್ತ, ವಕಾದೇಶವು ಉದಾತ್ತ. ||೧೪||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಾಹಿ ನೋ ಅಗ್ನೇ ರಕ್ತಸಃ ಪ್ರಾಹಿ ಧ್ರುವರ್ತೀರರಾಂಃ |

ಪ್ರಾಹಿ ರೀಷತ ಉತ ವಾ ಜಿಘಾಂಸತೋ ಬೃಹದ್ಭಾನೋ

ಯನಿಷ್ಠಿ || ೧೫ ||

|| ಸದವಾಃ ||

ಪಾಹಿ | ನಃ | ಅಗ್ನೇ | ರಕ್ಷಸಃ | ಪಾಹಿ | ಧೂರ್ತೇಃ | ಅರಾವ್ನಃ |

ಪಾಹಿ | ರಿಷತಃ | ಉತ | ನಾ | ಜಿಘಾಂಸತಃ | ಬೃಹದ್ವಾನೋ ಇತಿ

ಬೃಹತ್ ಭಾನೋ | ಯವಿಷ್ಯ | || ೧೫ ||

|| ಸಾಂಯಗಧ್ಯಾಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಹೇ ಬೃಹದ್ವಾನೋ ಬೃಹಂತೋ ಭಾನವೋ ಯಸ್ಯ ತಾದೈತ ಹೇ ಯವಿಷ್ಯ ಯುವತ್ರಮ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ನೋಽಸ್ಯ ನೃಕ್ಷಸೋ ಬಾಧಕಾದ್ರಕ್ಷಸಾದೇಃ ಪಾಹಿ | ಪಾಲಯ | ತಥಾ ಅರಾವ್ನೋ ಧನಾದೀನಾಮದಾತ್ರೈರೂಸಾದ್ಧೂರ್ತೇರ್ಹಿಂಸಕಾತ್ಪಾಹಿ | ತಥಾ ರಿಷತೋ ಹಿಂಸಕಾದ್ರ್ಯಾಘ್ರಾದೇಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪಾಹಿ | ಉತ ನಾ ಅಘವಾ ಜಿಘಾಂಸತೋ ಹಂತುಮಿಚ್ಛತಃ ಶತ್ರುೋಃ ಸಕಾಶಾತ್ಪಾಹಿ || ಧೂರ್ತೇಃ | ಧುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕರ್ತೃ ರಿಕ್ವಿಪ್ | ತಿತುತ್ರೇತ್ಯಾದಿ-ನೇರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ರಾಲ್ನೋಃ | ಪಾ. ೬-೪-೨೧ | ಇತಿ ವಕಾರಲೋಪಃ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅರಾವ್ನಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಆತೋ ಮನಿನಿತ್ಯಾದಿನಾ ವನಿಪ್ | ನರ್ಷಸಮಾಸೇಽವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನೇಽಲ್ನೋಽಪೂರ್ವನ ಇತ್ಯನೋಽಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ರಿಷತಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರೀ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇ-ನಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಜಿಘಾಂಸತಃ | ಹಂತೇರಿಚ್ಛಾರ್ಥೇ ಸನ್ಯಜ್ಜ ನಗಮಾಂ ಸನಿ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬ | ಇತ್ಯಪಧಾದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಧ್ಯಾಸಾಚ್ಛಿ | ಪಾ. ೬-೩-೫೫ | ಇತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಾದುತ್ಪರಸ್ಯ ಹಕಾರಸ್ಯ ಘತ್ವಂ | ಸನ್ಯತ ಇತೀತ್ಯಂ | ಅದುವದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾಪುಕಾನುದಾತತ್ವೇ ಸನೋ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯೇರಣಿ ಪದಸ್ಯಾ-ದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಬೃಹದ್ವಾನೋ | ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ ಚೇತಿ ಷಾಷ್ಠಿಕನಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾ-ದಾಪ್ಯಮಿಕನಿಘಾಶಾಭಾವಃ | ಯವಿಷ್ಯ | ಸ್ತೂಲದೂರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜಾದಿಪರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚಿ ಗುಣಃ | ಯಕಾರೋಪಪದ್ಯಾಂದಸಃ || ೧೦ ||

ಶ್ರುತಸಂಘಃ

ಬೃಹದ್ವಾನೋ—ವೇದೀಪ್ಯನಾನಗಕಾದ ಕಿರಣಿಗಳ್ಳು | ಯವಿಷ್ಯಂ—ಆತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷಸಃ—ನಮಗೆ ಕೆಡಕದ್ದುಂಟು ಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ | ಪಾಹಿ-ಕಾಪಾಡು | ಅರಾವ್ನಃ—ನಮಗೆ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಇರತಕ್ಕ | ಧೂರ್ತೇಃ—ನಂಟಕನಾಗಿಯೂ, ಹಿಂಸಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವವರಿಂದ | ಪಾಹಿ— ಕಾಪಾಡು | ರಿಷತಃ— ಉಪವ್ರವಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು

ಹುಲಿಯೇ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟ ವೃಗಗಳಿಂದ | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | ಉತೆ ನಾ— ಅಥವಾ | ಜಿಘಾಂಸತೇ—
ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಇಚ್ಛಿಸಿ ಕೇಡು ಬಯಸುವ (ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ ಕಾಪಾಡು.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಗಳಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಾ ಶಾಕೃತ
ವಾಗಿಯು ವನಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಮ್ಮ ಸಕಲ ರಕ್ಷಣೆಯೂ ನೀನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. ನಮಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸೆ
ಕೊಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಮಗೆ ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರೂ, ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ
ದನಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ವಂಚಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ನೆರೆಹೊರೆಯ ದುಷ್ಟರೂ, ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಉಪಶ್ರವಗಳನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಹಿಂಸ್ರಜಂತುಗಳೂ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೇಡುಬಯಸಿ ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಶತ್ರುಗಳೂ
ಬಹಳ ಇದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Youthfull and most brilliant Agni, protect us from evil spirits and
from the wicked man who gives no grills; protect us from harmful animals
and from those who desire to kill us

ನಿರೀಶ ವಿಷಯಗಳು

ಧೂರ್ತೇಶ— ಹಿಂಸಕಾತ್ | ನಮಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯನು, ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದವನು.

ಅರಾವ್ಯಾ— ರಾ ದಾನೇ | ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಇರುವ, ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವ,
ನಮ್ಮ ಹಿತೈಷಿಗಳಲ್ಲದ.

ರಿಷತೇ— ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ || ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ

ಜಿಘಾಂಸತೇ— ಹಂತುಮಿಚ್ಛತೇ ಶತ್ರೋಶ್ಚ ಕಾಶಾತ್ | ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವ
ಶತ್ರುವಿನಿಂದ

ಯವಿಷ್ಯ— ಯುವತ್ತಮ | ಯುವಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಅಗ್ರಗಣ್ಯನು ಎಂದರೆ ಯುವಕನು, ತರು
ಣನು. ಅಗ್ನಿಯು ಇಂಥನಾದಿಗಳನ್ನು ಜಾಕಿದಪ್ಪೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಹಳಕಾಲ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಯಸ್ಸಾಗಿಲ್ಲದೆ
ಇನ್ನೂ ಬಹುಕಾಲ ಜೀವಿಸುವ ಯುವಕನಿಗೆ ಹೋಲಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವಾಗ ಯುವಾ, ಯವಿಷ್ಯ ನೊದಲಾವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ಬೃಹದ್ವಾನೋ— ಬೃಹತೋ ಭಾನವೋ ಯಸ್ಯ | ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ.

! ವಾಕವಾಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಧೂರ್ತೇಃ—ಧುವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ಧಾತು. ' ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಶಿತುತ್ರೇ—, ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ರಾಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೨೧) ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಝಲಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅನುನಾಸಿಕಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇವು ಪರದವಿರುವಾಗ ರೇಫದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಭಕಾರ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾಗೆ ಲೋಪ. ಧುರ್+ತಿ. ಹಲಿಚಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ವ್ಯಂಜನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತನಾದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇಕ್ ಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಧೂರ್ತಿ ಎಂದಾಯಿತು. ಪಂಚಮಾ ಏಕನಚನ.

ಅರಾವ್ಣಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿಸ್ ಕ್ವನಿಬ್ಜನಿವಶ್ಚ ಎಂದು ವನಿವ್; ರಾವನ್, ನ ರಾವನ್ ಎಂದು ನಿವ್ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ—, ಎಂದು ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ. ಪಂಚಮಾ ಏಕನಚನ ಅನ್, ಅರಾವನ್+ಅನ್, ಆಲೋಪೋಲನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪.೧೩೪) ಎಂದು ಆನನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ರಿವಶತಃ—ರಿವ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು, ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶಕ್ಯ ಅದೇಶ. ಶವಾಗೆ ಲುಕ್, ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಜಿಘಾಂಸತಃ—ಪನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಧಾತೋಃಕರ್ಮಣಃ—, ಎಂದು ಇಚ್ಛೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್, ಸನ್ನೇಜುಣೀ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ. ಹ ಹನ್+ಸ. ಅಜ್ಞ ನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೪-೧೬ ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜಂತಧಾತುಗಳಿಗೂ, ಹನ್ ಧಾತು, ಅಜಾದೇಶವಾದ ಗಮ್ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಉಪಧಿಗೂ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ಇನ್-ಇಕ್, ಇಃ ಈ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಗಮ್ ಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಗಮ್ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವು. ಹ ಹಾನ್+ಸ, ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಛಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೧) ಅಭ್ಯಾಸವ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹನ್ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಚರುತ್ತೆ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರ. ಅಭ್ಯಾಸೇಚಿಚಿ ಎಂದು ಮೊದಲನೇ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರ, ಸನ್ನತಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಜಿಘಾಂಸ ಎಂದಾಯಿತು. ಲಟ್, ಶಕ್ಯ, ಅದುವದೇಶದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ಯ ಅನುದಾತ್. ಸನ್ ನಿಶ್ಚಾದ್ಯರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಬೃಹದ್ವಾನೋ—ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ, ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಮನ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾನುದಾತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಮನ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಯವಿಷ್ಯತಿ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತ ೬ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಕವಾಗಿದೆ. ||೧೧||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಘನೇವ ವಿಷ್ವಗ್ನಿ ಜಹ್ಯರಾವ್ನಾಸ್ತಪುರ್ಜಮ್ಭ ಯೋ ಅಸ್ತಧ್ರುಕ್ |
ಯೋ ಮರ್ತ್ಯಃ ಶಿತೀತೇ ಅತ್ಯಕ್ತುಭಿರ್ಮಾನಃ ಸರಿಪುರೇಶತ ||೧೬||

|| ಸದಸಾಠಃ ||

ಘನಾಽ ಇವ | ವಿಷ್ವಕ್ | ವಿ | ಜಹಿ | ಅರಾವ್ನಃ | ತಪುಃಽ ಜಂಭ | ಯಃ |
ಅಸ್ತಧ್ರುಕ್ |
ಯಃ | ಮರ್ತ್ಯಃ | ಶಿತೀತೇ | ಅತಿ | ಅಕ್ತುಽ ಭಿಃ | ಮಾ | ನಃ | ಸಃ |
ರಿಪುಃ | ಈಶತ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ತಪುರ್ಜಂಭ ತಪ್ಯಮಾನರಶ್ಮಿಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಅರಾವ್ನೋಽಸ್ತಧ್ರುಂ ದೇಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾಪಾತ್ಯ-
ನ್ನೈರಿಣೀ ವಿಸ್ವಕ್ ಸರ್ವತೋ ವಿ ಜಹಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಮಾರಯ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಘನೇವ |
ಯಥಾ ಕಶಿನೇನ ದಂಡಸಾಪಾಣಾದಿನಾ ಧಾಂಡಾದಿಭಂಗಂ ಕರೋತಿ ತದ್ಭಕ್ | ಯೋಽನ್ಯೋಽಸಿ ರಿಪು-
ರಸ್ತಧ್ರುಕ್ ಅಸ್ಮದ್ವಿಷಯದ್ವೀಹಕಾರೀ ಭರ್ತ್ಸನಾದಿನಾ ಬಾಧತೇ | ಯಶ್ಚಾನೋ ಮರ್ತ್ಯೋ
ಮನುಷ್ಯಃ ಶತ್ರುರಕ್ತುಭಿರಾಯುಧೈರಿತಿ ಶಿತೀತೇ ತನೂಕರೋತಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ತಪುರತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ
ರಿಪುರ್ಭರ್ತ್ಸನಪ್ರಹಾರಕಾರೀ ದ್ವಿವಿಧೋಽಸಿ ಶತ್ರುನೋಽಸ್ಮಾನ್ತಪಿ ಮೇಶತ | ಈಶ್ವರಃ ಶಕ್ನೋ ಮಾ
ಭೂಕ್ || ಘನಾಽ ಇವ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತಿಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಜಹಿ | ಹಂತೇಲೋಪಿ
ಹೌ ಹಂತೇರ್ಜಃ | ಸಾ. ೬.೪.೩೬ | ಇತಿ ಜಾವೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ವೀರ್ಣಭಾವಃ | ತಪುರ್ಜಂಭ |
ತಪ ಸಂತಾಪೇ | ಔಷಾದಿಕಃ ಕರಣ ಉಸಿನ್ವತ್ಪ್ರಯಾಂತಸ್ತಪುಶದ್ವೀ ನಿತ್ಯಾದ್ಯಾ ದಾದ್ಯುಧಾತ್ಯಃ | ಜಭಿ
ನಾಶನೇ | ಜಂಭಂತೇ ಶತ್ವವ ಏಭಿರಿತಿ ಜಂಭಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ | ಕರಣೇ ಘೞಃ | ತಪುಂಸ್ಯೇವ
ಜಂಭಾನಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ತಪುರ್ಜಂಭಃ | ಆಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯುಧಾತ್ಯತ್ವಂ | ಅಸ್ತಧ್ರುಕ್ | ದ್ರುಹಿ ಜಿಘಾಂ
ಸಾಯಾಂ | ತಸ್ಮದ್ವಿಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಪ್ | ನಾ ದ್ರುಹಮುಹಷ್ಯಹಷಿಹಾಂ | ಸಾ. ೮.೨.೩೩ | ಇತಿ
ಹಕಾರಸ್ಯ ಘೞಂತಂ | ಭಷ್ಣಾವಃ | ಶಿತೀತೇ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಶದಂ | ಬಹುಲಂ

ಭಂದಿಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ರುಃ | ಆದೇಚಿ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ತತೋ ದ್ವಿವರ್ತನೇ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಸಾ-
 ೭೪-೭೮ | ಇತ್ಯೆಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಈ ಹಲ್ಯುಘೋರೀತಿತ್ಯಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ಯಂ | ಯದ್ವೈತ್ತೆ-
 ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಈಶತ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಗಧಾವಃ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ
 ಇತ್ಯೆಡಾಗಮಾಭಾವಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ತಪುರ್ಜಘಂ— ವಹಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳೇ ಅಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ಅರಾವ್ಣಃ— (ನಮಗೆ
 ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ತಡೆಯುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಘನೇವ— ಕಠಿನವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ (ಕುಂಬಾ
 ರನ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ | ವಿಷ್ವಕ್— ಸುತ್ತಲೂ | ವಿಜಹಿ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು |
 ಯಃ— ಯಾವನಾದರೂ ಇತರ ಶತ್ರುವು | ಅಸ್ಯಧ್ವಕ್— ನಮಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಯಸಿ ಭಯಪಡಿಸಿ ಹಿಂಸಿ
 ಸುತ್ತಾನೋ, | ಯಃ— ಯಾವ ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುವು | ಅಕ್ತುಘಿಃ— ಹರಿತವಾದ ಅಯುಧಗಳ
 ಂದ | ಅತಿ ಶೀಲಿತೇ— ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿ ಕುಗ್ಗಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸ ರಿಘಃ— (ಆ ರೀತಿ ಭಯಪಡಿಸುವ
 ಮತ್ತು ಪ್ರಹರಿಸುವ) ಆ ಶತ್ರುವು (ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳು) | ನಃ— ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಮಾ ಈಶತ— (ಜಯ
 ಶಲು) ಶಕ್ತನಾಗದಿರಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಕಿರಣಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ವಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುನಾಶಕ
 ವಾಗಿವೆ. ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ನಿನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ
 ಕೊಂಚವೂ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲ. ಕಠಿಣವಾದ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಕೋಲುಗಳಿಂದ ಕುಂಬಾರನ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ
 ಒಡೆಯಬಹುದೋ ಅಷ್ಟೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು. ಆ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ನಮಗೆ
 ದ್ರೋಹ ಮಾಡಿ ಹಿಂಸಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಹರಿತವಾದ ಅಯುಧಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು
 ಪ್ರಹರಿಸಿ ಭಯಪಡಿಸುವ ಮತ್ತು ನಮ್ಮನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಹ ನಾಶಮಾಡಿ ಅವರು
 ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿಯೆತ್ತಿದಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಶಕ್ತರಾಗದಿರುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

'Agni, with the burning rays destroy entirely our enemies who give no
 gifts (as a man smashes earthen pots) with a hammer ; let not the person
 who hates us, nor the man who attacks us with sharp weapons prevail against

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಘನೇನ— ಕಠಿನೇನ ದಂಡಸಾಮಾನ್ಯಾದಿನಾ | ಕಠಿನವಾದ ಅಥವಾ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ದೋಣ್ಣೆ, ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆದು ಹೋಗುವ ಮಡಕೆ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ನಾಶಮಾಡಬಹುದೋ ಆದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಎಂಥಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಷ್ಣುಕ್— ಸರ್ವತಃ | ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥವಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ.

ತಪುರ್ಜಂಭ— ತಪ ಸಂತಾಪೇ | ಜಫಿ ನಾಶನೇ | ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಕಿರಣಗಳು ಎಲ್ಲೆ ನನ್ನೂ (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶತ್ರು ಜನರನ್ನು) ದಹಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಂದ ತಪುರ್ಜಂಭ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡುವ ರಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥವು.

ಅಸ್ತದ್ಭುಕ್— ಅಸ್ತದ್ಭಿಷಯದ್ರೋಹಕಾರೀ | ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವನ್ನೆಡೆಸುವವನು ನಮ್ಮ ದ್ರೋಹಿಯು.

ಶಿಶೀತ ಅತ್ಯಕ್ತುಭಿಃ— ಎಂದರೆ ಆಯುಧಾದಿಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸುವ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ವೇದಾರ್ಥಯತ್ನಕಾರರು ಅಕ್ತುಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ದ್ಯುಭಿರಕ್ತುಭಿಃ ಪರಿಸಾತಮಸ್ಮಾನರಿಷ್ಟೇಭಿರತ್ಪಿನಾ ಸೌಭಗೇಭಿಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೨೫.)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು.

ಮಾನಃ ಸ ರಿಪುಃ ಈಶತ— ಅಂತಹ ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಶತ್ರು ಜನವು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಮಾಡದಿರಲಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಂದರೆಪಡಿಸದಿರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಘನಾ ಇವ— ಘನಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಬರುವ ತ್ವತೀಯಾ ನಿಕವಚನ ಟಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್, ಎಂದು ತಾ ಆದೇಶ. ಟಿಲೋಪ, ಇವರಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ಇವೇನ ಸಮಾಸಃ—, ಎಂದು ನಿತ್ಯಸಮಾಸ.

ಜಹಿ— ಹನಧಾತು ಮುಂದೆ ಲೋಟ್, ಸಿಪ್, ಹಿ ಆದೇಶ, ಹನ್ವೇರ್ಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಜ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜ ಆದೇಶ, ಜ+ಹಿ, ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೂ, ಈ ಲುಕ್ಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಸಿದ್ಧವದತ್ಪ್ರಾಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಸಮಾನಾಶ್ರಯವಾದ ಭಾಧಿಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಈತೊಂದು ಭಾಧಿಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂದು ಜ ಆದೇಶವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಹನ್ ನ ಮುಂದೆ ಹಿ ಇದ್ದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಿಗ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಪ್ಪುರ್ಜಮ್ನು—ತಪ ಸಂತಾಪೇ ಧಾತು. ಲಿಸಿನ್ ಎಂಬ ಉಪಾಧಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ತಪ್ಪು ಎಂಬುದು ನಿತ್ಯವಿರುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ವಯವು. ಜಘಿ ನಾಶನೇ ೧೦ ನೇ ಗಣದ ಧಾತು. ಜಂಭ್ಯಂತೇ ಶತ್ವವು; ಏಘಿ ಇತಿ ಜಂಭಾಢಿ, ಶತ್ವುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಆಯುಧಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ್ನಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಪ್ಪುಂತ್ಯೇವ ಜಂಭಾನ ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಯಾವ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾವ ಅಥವಾ ಶತ್ವುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆ ಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರಣಗಳೇ ಆಯುಧಗಳಾಗಿ ಇರುವುದೋ ಆ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ತಪ್ಪುರ್ಜಂಭ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಮನ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯವು, ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕಾನುಧಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಸ್ಮಧ್ಯುಕ್—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದೋಗ್ರಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಮೃಹ ಜಿಘಾಂಸಾಯಾಂ ಎಂದು ದಿನಾದಿಧಾತು ಸತ್ಪ್ರೋದ್ವಿಷ ಮೃಹ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಉಪಸರ್ಗ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಸುಬಂತ್ವ ಉಪಪದವಾದರೆ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್, ಸಮಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಸುಪ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಲ್-ಜ್ಯಾಭ್ಯೇ—, ಎಂದು ಸುರೋಪ, ವಾಮೃಹ ಮುಹಷ್ಟುಹಸ್ವಿಹಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೩) ಝಲ್ ಪರ ದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಧಾತುಗಳ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಘ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪದಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ಘ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅಸ್ಮದ್‌ಯುಘ್ ಏಕಾಚೋಬೋ ಛಾ ರ್ಘುಷನ್ನಸ್ಯ ಸೋಗೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಸಕಾರ ಧ್ವರಬ್ಧಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತ್ವವಯವನೂ ಝಷಂತ್ವನೂ ಆದ ಏಕಾಚ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಬರ್‌ಗೆ ಛಾ ಬರುತ್ತೆ, ಬ-ಗ-ಡ ನ ಇವು ಬರ್‌ಗಳು, ಛ-ಘ-ಛ-ಛ ಇವು ಛಾಗಳೆ. ಇದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ ಅಸ್ಮದ್‌ಯುಘ್ ಚರ್ಚ್ಚ ಬರುತ್ತೆ.

ಶಿಶೀತೇ—ಶೀ ತನಕರಣೇ ದಿನಾದಿಧಾತು, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ವ್ಯತ್ಯೆಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಶಿವಾದಿ ವಿಕರಣಗಳು ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಸೂತ್ರದ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಸುಪ್‌ಜುಪಸ್ಯದಲಿಜ್ಜನರಾಣಾಂ ಕಾಲಬರ್‌ಪ್ಸರ ಕರ್ತೃಯುಜಾಂ-ಚಿ | ವ್ಯತ್ಯೆಯ ಮಿಚ್ಚಿಶಿಶೀತೇವಾಂ ಸೋಗೀ ಚ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ ಬಾಹುಲಕೇನ || ಇಲ್ಲಿ ಉಪಗ್ರಹ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಅತ್ಯನೇಪದಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಅಂದರೆ. ಪರಸ್ಮೈಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅತ್ಯನೇಪದವೂ ಅತ್ಯನೇ ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಮೈಪದವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಧ್ವನ್ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂದು ಧ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೋಗೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೫) ಶಿಶಿ ಆನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಇದ್ದರೆ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. ಶ್ಲೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ-ಶಾ-ಶಾ+ಶೀ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೮) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರವು ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು

ಮೊವಲನೆ ಶಗೆ ಇಕಾರ, ಶಿಶಾತೇ, ಈ ಹಲ್ಯಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಆದ ಹೆಲಾದಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಅಭ್ಯಸ್ತ-ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಗಿ ಈಕಾರ ಶಿಶೀತೇ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಯೋ ಎಂಬ ಯಜ್ಞ್ಯತ್ತಯೋಗವಿವಿ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈಶತೆ—ಈರ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅದಾದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ, ಲಪ್, ನ ಮಾಜಿಸ್ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಶಪ್ಗೆ ಲುಕ್ ಬರಬೇಕು. ಆನರೂ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ||೧೬||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಅಗ್ನಿ॑ರ್ವ॒ಷ್ಣೇ ಸು॒ವೀರ್ಯ॑ಮ॒ಗ್ನಿಃ ಕ॑ಣ್ವಾ॒ಯ ಸೌ॑ಭಗಂ |

ಅ॒ಗ್ನಿಃ ಪ್ರಾ॑ವ॒ನ್ತ್ರಿತ್ಯೋ॑ತ ಮೇ॒ಧ್ಯಾತಿ॑ಥಿಮ॒ಗ್ನಿಃ ಸಾ॒ತಾ ಉ॑ಪ॒ಸ್ತುತಂ॑ ||

|| ಶವಪಾಠಃ ||

ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ವ॒ಷ್ಣೇ | ಸು॒ವೀ॑ರ್ಯಂ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಕ॑ಣ್ವಾ॒ಯ | ಸೌ॑ಭ॒ಗಂ |

ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಪ್ರಾ॑ | ಆ॒ವತ್ | ಮಿ॒ತ್ರಾ | ಉ॒ತ | ಮೇ॒ಧ್ಯಂ | ಅತಿ॑ಥಿಂ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ |

ಸಾ॒ತೌ | ಉ॒ಪ್ ಸ್ತು॑ತಂ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿರ್ವೇಷ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಧನಮುದ್ದಿಶ್ಯ ವಷ್ಣೇ | ಯಾಚಿತಃ | ಸೋಽಗ್ನಿಃ ಕಣ್ವಾಯ ಮಹರ್ಷಯೇ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ಶೋಭನಧನಾದಿರೂಪಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛದಿತಿ

ಶೇಷಃ | ತಥಾಗ್ನಿಮಿಶ್ರಾಸ್ತನ್ನಿಶ್ರಾಣಿ ಪ್ರಾವತ್ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ರಕ್ತಿಕವಾನ್ | ಉಶಾಪಿ ಚ ಮೇಧ್ಯಾ-
 ತಿಥಿಂ ಮೇಧಯೋಗ್ಯೈರತಿಥಿಭಿರಪೇತಮ್ನುಷಿಂ ಪ್ರಾವತ್ | ತಥೋಪಸ್ತುತಮನ್ಯಮುಪಿ ಸ್ತೋತಾರಂ
 ಯಜಮಾನಂ ಸಾತ್ ಧನಾದಿದಾನನಿಮಿತ್ತಂ ಪ್ರಾವದತಿ ಶೇಷಃ || ವನ್ಮೇ | ವನು ಯಾಚೇನೇ | ಕರ್ಮಣಿ
 ಲಿಟ್ | ನ ಶಸದದವಾದಿಗುಣಾಣಾಂ | ಪಾ. ೬.೧.೧೨೬ | ಇತ್ಯೇಶ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಯೋಃ ಪ್ರತಿವೇಧಃ |
 ಉಪಧಾಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸೌಭಗಂ | ಸುಭಗಾನ್ತಂತ್ರ ಇತ್ಯೈದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು ಪಾಶಾತ್ರಸ್ಯ ಛಾವ
 ಇತ್ಯೇತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇಽರ್ಥ | ಪಾ. ೫.೧.೧೨೯ | ಇಂಶ್ಚಾದಾಮ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮಿಶ್ರಾ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ
 ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಶಃ | ಉಪಸ್ತುತಂ | ಶ್ರಿಚ್ಛಾತ್ರ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಸ್ತೌತೇಃ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಃ |
 ಧಾಧಾದಿನೋತ್ರ ರಪದಾಂತೋದಾತ್ರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಅಗ್ನಿಃ— ಅಗ್ನಿದೇವನು. | ಸುದೀರ್ಘಂ— ಹಿತಕರವೂ ಶಕ್ತಿದಾಯಕವೂ ಆದ ಧನಶಾಸ್ತ್ರಗಿ | ವನ್ಮೇ-
 ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. | ಅಗ್ನಿಃ— ಅಗ್ನಿದೇವನು | ಕಣ್ವಾಯು— ಕನ್ವನೆಯ ಮಹರ್ಷಿಗಿ | ಸೌಭಗಂ—
 ಆಭ್ಯುದಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಪುಣ್ಯವನ್ನು (ಕೊಟ್ಟನು ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಗ್ನಿಃ— ಅಗ್ನಿಯು | ಮಿಶ್ರಾ— ನಮ್ಮ
 ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು | ಪ್ರಾವತ್— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿದನು. | ಉತ— ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ | ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ—
 ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಅತಿಥಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಮುಷಿಯನ್ನೂ (ಕಾಪಾಡಿದನು) (ಮತ್ತು) | ಉಪಸ್ತುತಂ— ಸ್ತೋತ್ರ
 ಮಾಡಿದ ಬೇರೆ ಭಕ್ತನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನೂ | ಸಾತ್— (ಅವನ) ಧನಲಾಭೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ
 ಸಲುವಾಗಿ (ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿದನು.) |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಮಾನವನಿಗೆ ಮಂಗಳಕರವೂ, ಶಕ್ತಿದಾಯಕವೂ ಆಗಿರತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅಗ್ನಿದೇವನ ಅನು
 ಗ್ರಹದಿಂದ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆ ಧನಶಾಸ್ತ್ರಗಿ ಅವನ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲ ಅವನನ್ನು ಬೇಡಿದರು. ಅವನು ಸಕಲ ಭಕ್ತರಿಗೂ
 ಅದನ್ನು ದಯಮಾತಿಸಿದನು. ಆಭ್ಯುದಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಭಕ್ತನಾದ ಕನ್ವನೆಯ ಮುಷಿಗೂ, ನಮ್ಮ
 ಇತರ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಲ್ಲರ
 ಧನೇಚ್ಛಾರೂಪವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿದನು.

English Translation

Agni is praised for power and wealth; he has granted prosperity to
 Kanwa, he has protected our friends, he has protected Medhyatithi and
 Upastuta (or sacrificer) who prayed for him to get riches.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸುಪೀರ್ಯಂ—ಶೋಭನವೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಧನಮುದ್ದಿಶ್ಯ | ಎಂದರೆ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಯುಕ್ತವಾದ (ಅಥವಾ ಪರಾಕ್ರಮಯುಕ್ತವಾದ) ಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ವೀರ್ಯವೆಂದರೆ ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸೌಭಗಂ—ಶೋಭನಧನಾದಿರೂಪಂ ಭಾಗ್ಯಂ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನದ್ವೈತ್ಯರ್ಯವನ್ನು.

ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರ ಅಮತ್ ಮಿತ್ರಾ ಉತ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಃ—ಅಗ್ನಿಯು ಮಿತ್ರರನ್ನು ಎಂದರೆ (ಕಣ್ವಯುಷಿಯ ಮಿತ್ರರನ್ನು) ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಎಂಬ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಓರ್ವ ಮುಷಿಯನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಿದನು. ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಮೇದಯೋಗ್ಯೈರತಿಥಿಭಿರುಪೇತಂ— ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಅತಿಥಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ— ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಯೆಂಬ ಮುಷಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವುದು ಏಕೆಂದರೆ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಯು ಕಣ್ವವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಈ ಸೂತ್ರದ ಮುಷಿಯ ಮೇಧ್ಯಾತಿಥಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮಿತ್ರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೆಂದು ಸ್ವಂದಸ್ತಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವೂ ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಅಗ್ನಿಯಂತೇ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದೆಂದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ನ್ಯಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವನ್ನೇ—ವನು ಯಾಚನೇ ತನಾದಿಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್, ತಗೆ ಲಿಟಿಸ್ತು ರ್ಝಯೋಃ—, ಎಂದು ಏತ್. ನೆ ಶಸದವದವಾದಿಗುಣಾನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೮) ಶಸ್-ವದ್-ಧಾತುಗಳು ವಕಾರಾದಿ ಧಾತುಗಳು, ಇವುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಗುಣಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ (ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಂಪರಯಾ ವಾ) ವಿಹಿತವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಏತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಕಾರಾದಿ ಯಾಗ ವನ್ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ವನನ್+ಏ ಉಪಘೆಗೆ ಲೋಪವು ಛಂವಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ.

ಸೌಭಗಮ್— ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸುಭಗಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆವೃಂದಿ ಪ್ರಾಣಿಭೃಷ್ಟಾತಿವಯೋ ವಚನೋಽದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಞ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೮) ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ ಜಾತಿನಾಚಕಗಳು, ವಯೋವಿಶೇಷವಾಚಕಗಳು, ಮತ್ತು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಭಾವ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಜ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಜ್, ಸುಭಗ+ಅ, ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಜಾತ್ವಾದ್ ರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್.

ಮಿತ್ರಾ—ಮಿತ್ರಶಬ್ದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಶಸ್ಗೆ ತಿ ಆದೇಶ, ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಿಂ ಎಂದು ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ಉಪಸ್ತುತಮ್—ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ರೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಸ್ತು ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಥಾಘಘಾಕ್ ಕ್ರೌ—, ಎಂದು ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ||೧೭||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ಅಗ್ನಿನಾ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಪರಾವತ ಉಗ್ರಾದೇವಂ ಹವಾ-
ಮಹೇ |
ಅಗ್ನಿರ್ನಯನ್ನವಾಸ್ತ್ವಂ ಬೃಹದ್ರಥಂ ತುರ್ವೀತಿಂ ದಸ್ಯವೇ
ಸಹಃ || ೧೮ ||

|| ಪದನಾರಃ ||

ಅಗ್ನಿನಾ | ತುರ್ವಶಂ | ಯದುಂ | ಪರಾವತಃ | ಉಗ್ರಾದೇವಂ |
ಹವಾಮಹೇ |
ಅಗ್ನಿಃ | ನಯತ್ | ನವಾಸ್ತ್ವಂ | ಬೃಹದ್ರಥಂ | ತುರ್ವೀತಿಂ |
ದಸ್ಯವೇ | ಸಹಃ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನಿನಾ ಸಹಾವಸ್ತಿತಾನ್ ತುರ್ವಶನಾಮಕಂ ಯದುನಾಮಕಮುಗ್ರಾದೇವನಾಮಕಂ ಚ ರಾಜ-
ರ್ಷೀಸ್ತರಾವತೋ ದೂರಾದೇಶಾದ್ಭವಾಮಹೇ | ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ಸ ಖಾಗ್ನಿರ್ನವನಾಸ್ತಿನಾಮಕಂ
ಬೃಹದ್ರಥನಾಮಕಂ ತುರ್ವೀತಿನಾಮಕಂ ಚ ರಾಜರ್ಷೀಸ್ತಯಶ್ | ಇಹಾಸಯತು | ಶೀದ್ಯತೋಽಗ್ನಿಃ |
ದಸ್ಯವೇ ಸಹಃ ಅಸ್ತದುಗದ್ರವಹೇತೋಽಗ್ನೋರಸ್ಯಾಘಿಭವಿತಾ || ನಯತ್ | ಣೀಶ್ ಪ್ರಾಪಣೀ |

ಲೇಟೈದಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಕ ಲೋಪ ಇತಿಕಾರಲೋಪಃ | ನವನಾಸ್ತಂ | ನವಂ ವಾಸ್ತು ಯಸ್ಯಾಸೌ |
ನವನಾಸ್ತುಃ | ನಾ ಭಂದಸೀತೈನುವೃತ್ತೇರಮಿ ಪೂರ್ವತ್ಯಾಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ಬೃಹದ್ರಥಂ |
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಜದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿನಾ— ಅಗ್ನಿದೇವನೊಡನೆ (ಇರತಕ್ಕ) | ತುರ್ವಶಂ, ಯದುಂ, ಉಗ್ರದೇವಂ— ತುರ್ವಶ, ಯದು ಮತ್ತು ಉಗ್ರದೇವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ (ರಾಜರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ) | ಪರಾವತೇ— ದೂರದೇಶದಿಂದ | ದ್ವಯಾಮಹೇ— ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ದಸ್ಯವೇ ಸಹಃ—ಜೋರನಾದ ರಾಕ್ಷಸನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ ಜಯಿಸುವ | ಅಗ್ನಿಃ - ಅಗ್ನಿಯು | ನವನಾಸ್ತಂ, ಬೃಹದ್ರಥಂ, ತುರ್ವೀತಿಂ— ನವನಾಸ್ತು, ಬೃಹದ್ರಥ, ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳ ರಾಜರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ | ನಯತ್— ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಅಗ್ನಿಯು ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಪನ್ನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅನೇಕ ರಾಜರ್ಷಿಗಳಿರುವರು. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆತಿಥ್ಯ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ನಾವು ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ. ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ದುಷ್ಕನೂ ಜೋರನೂ ಆದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ತಡೆದು ಜಯಿಸಿ ತುರ್ವಶ, ಯದು, ಉಗ್ರದೇವ ನವನಾಸ್ತು, ಬೃಹದ್ರಥ ಮತ್ತು ತುರ್ವೀತಿ ಎಂಬ ಎಲ್ಲ ರಾಜರ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

We invoke from a distant place, Turvasa, Yadu, Ugradeva along with Agni ; let Agni who overcomes the robbers (demons) bring Navavastwa, Brihadratha and Turviti.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಕೆಲವು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವನು ಅವರ ಹೆಸರುಗಳು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಜನರಿಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ತುರ್ವಶಂ—ತುರ್ವಶ ಎಂಬುದು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಅಥವಾ ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು ಈ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯದು ಎಂಬ ಮತ್ತೊರ್ವ ಪುರುಷ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವಿಭಕ್ತಿವಚನಗಳೊಡನೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳು—

ತ್ವಮಾವಿಭ ನಯೋ ತುರ್ವತಂ ಯದು ತ್ವಂ ತುರ್ವೀಕಿಂ ವಯ್ಯಂ ಶತಕೃತೋ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫-೬)

ಪ್ರ ಯಕ್ಷಮುವ್ರಮತಿ ಶೂರ ಪರ್ಷಿ ಪಾರಾಯಾ ತುರ್ವತಂ ಯದುಂ ಸ್ಯಸ್ತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭-೯ ಮತ್ತು ೬-೨೦-೧೨)

ಯ ಅನಯತ್ ಪರಾವತಃ ಸುನೀತೀ ತುರ್ವತಂ ಯದುಂ | ಇಂದ್ರಃ ಸನೋ ಯುನಾ ಸಖಾ

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೫-೧)

ಮಹತ್ತೇ ವೃಷೋ ಅಭಿಚಿತ್ಯಂ ಕೃತಂ ಪತ್ನೀಮ ತುರ್ವತಂ ಯದುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪-೭)

ಯೇನಾವ ತುರ್ವತಂ ಯದುಂ ಯೇನ ಕಚ್ಚಂ ಧನಸ್ತೈಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪-೭)

ಇಮೇ ಸೋಮಾಸೋ ಅಧಿ ತುರ್ವತೇ ಯದಾವಿಮೇ ಕರ್ತೇಷು ವಾಮುಭಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯-೧೪)

ಸತ್ಯಂ ತತ್ತುರ್ವತೇ ಯದಾ ವಿದಾನೋ ಅಪ್ತನಾಯ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨೬)

ಅಹಂ ಸಪ್ತದಾ ನಮಸೋ ನಮಸ್ವರಃ ಪ್ತಾಶ್ತ್ರಾವಯಂ ಶವಸಾ ತುರ್ವತಂ ಯದುಂ

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೯-೮)

ಯದಿವ್ಯಾಕ್ಷೀ ಯದುಷು ತುರ್ವತೇಷು ಯದ್ವೈಶ್ಯಪ್ತನುಷು ಪೂರುಷಸೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೮-೮)

ತುರ್ವತ ಮುತ್ರ ಯದು ಎಂಬುವರು ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಜನಾಂಗದ ಮೂಲಪುರುಷರೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ತುರ್ವತರು ಯದುಗಳು ಎಂದು ಆ ಜನಾಂಗಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನುಗಳು, ದ್ವಿಹ್ಯುಗಳು, ತುರ್ವತರು, ಯದುಗಳು, ಪುರುಗಳು ಎಂದು ಐದು ಮುಖ್ಯ ಜನಾಂಗಗಳ (Tribes) ಹೆಸರುಗಳು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲೇ ಆ ಕಾಲದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜನಾಂಗದವರಾಗಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ತುರ್ವತ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಜನಾಂಗದವರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ಇವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವಿತ್ತೆಂದೂ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ತುರ್ವತನ ಮುಖ್ಯ ಕೃತ್ಯವೆಂದರೆ ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದು. ಅದರ ಅಪನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸೋಲಬೇಕಾಗಿ ಬಂತು. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ತುರ್ವತ ಎಂದರೆ ರಣರಂಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನೆಂಬ ಹೆಸರು ಇವನಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು Hopkins ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವನು. ಇವನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೆ—

ಪ್ರ ಯತ್ನಮುದ್ರಮತಿ ಶೂರ ಪರ್ಷಿ ಪಾರಯಾ ತುರ್ವಕಂ ಯದುಂ ಸ್ತೃಷ್ಟಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೪-೯)

ಉತ ಕ್ಯಾ ತುರ್ವಶಾಯದೂ ಅಸ್ಮಾ ಶಾರಾ ಶಚೀಪತಿಃ |

ಇಂದೋ ವಿದ್ವಾ ಆಪಾರಯತ್

(ಮು. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೭)

ತ್ವಮಶ್ವೋ ಯದವೇ ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ ಸುದುಘಾಃ ಪಾರ ಇಂದ್ರ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೩೧-೮)

ಮಹತ್ತೇ ವ್ಯಸೋ ಅಭಿಚಿಕ್ಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಪಶ್ಯೇಮ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪-೭)

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸುದಾಸನೊಡನೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅನು ಮತ್ತು ದ್ರುಹ್ಯು ಎಂಬವರು ಪರಾಜಿತರಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋದರೆಂದೂ ತುರ್ವಕ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬದುಕಿ ಬಂದರೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು.

ಯ ಆನಯತ್ಪರಾವತಃ ಸುನೀತಿ ತುರ್ವಕಂ ಯದುಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೧-೧)

ಪುರಃ ಸದ್ಯ ಇಥ್ವಾಧಿಯೇ ದಿವೋದಾಸಾಯ ಶಂಬರಂ |

ಅಥ ತ್ಯಂ ತುರ್ವಕಂ ಯದುಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೧-೨)

ಈ ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತುರ್ವಕ ಮತ್ತು ಯದು ಎಂಬವರು ಸುದಾಸನ ತಂದೆಯಾದ ದಿವೋದಾಸನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವು ಇರುವುದು. ಈ ಯುದ್ಧದ ವಿಷಯವು ಮು. ಸಂ. ೬ನೇ ಮಂಡಲದ ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೫-೭ ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಚೀವಂತರೆಂದರೆ ತುರ್ವಕರು ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ವೃಚೀವಂತರೂ ತುರ್ವಕರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗಗಳೆಂದೂ ಆದರೆ ಇವರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕರೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಈ ಯುದ್ಧವು ಯನ್ಯಾವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಡೆದುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಶಕ ಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶಕ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪-೧೬) ತುರ್ವಕರೂ ಪಾಂಚಾಲರೂ ಯುದ್ಧ ಮಿತ್ರರೆಂದೂ ತುರ್ವಕರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ೩೩ ಅಶ್ವಗಳೂ ೬೦೦೦ ಯುದ್ಧ ಭಟರೂ ಇದ್ದರೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ತುರ್ವಕರು ಪರುಷ್ಣಿ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದರೆಂಬ ವಿಷಯವು ಮು. ಸಂ. ೬-೧೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುವುದಾದರೂ ಈ ತುರ್ವಕರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶ (ಪ್ರದೇಶ) ವು ಯಾವುದು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಉಗ್ರಾದೇವಂ— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿಶ್ವಾಮಕರಾಜರ್ಷಿ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು.

ಈ ಉಗ್ರಾದೇವನು ಯಾರು, ಇವನ ವಿಷಯವೇನು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದವು ಪುಗ್ರೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ಕೆ

ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಬೇರೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಪ್ರಾಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ (ಪಂ. ಪ್ರಾ. ೧೪-೩೧-೩ ಮತ್ತು ೩೩-೧೬-೧೧) ತ್ರೈಪ್ರಿಯ ಅರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ (ತ್ರೈ. ಅ. ೫-೪-೧೨) ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ನವವಾಸ್ತವ್ಯಂ, ಬೃಹದ್ರಥಂ—ನವವಾಸ್ತವ್ಯಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಪಠಾ ನವವಾಸ್ತವ್ಯಮನುದೇಯಂ ಮಹೇ ಸಿತ್ತೇ ದವಾಘ ಸ್ಯಂ ನಪಾತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೦-೧೧)

ಅಹಂ ನ ಯೋ ನವವಾಸ್ತವ್ಯಂ ಬೃಹದ್ರಥಂ ಸಂವ್ಯಕ್ತೇವ ದಾಸಂ ವೃತ್ರದಾರುಃ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೪೯-೬)

ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನವವಾಸ್ತವ್ಯನು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಇರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೋದಧಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಉಶನಸ ಎಂಬುವನ ಪುತ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಘಾಸವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಕೊನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾಗಿರುವ ವಿಷಯವಿರುವುದು ಬೃಹದ್ರಥನ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೪೯-೬) ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನವವಾಸ್ತವ್ಯಶಬ್ದದ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬೃಹದ್ರಥ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಬೃಹದ್ರಥನು ಬೇರೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಅಥವಾ ಬೃಹದ್ರಥ ಶಬ್ದವು (ದೊಡ್ಡ ರಥಕನು) ನವವಾಸ್ತವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಪದವೇ ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹವಾದುದಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನವವಾಸ್ತವ್ಯ, ಬೃಹದ್ರಥ ಎಂಬುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯಗಳು ಯಾವವೂ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ತುರ್ವೀಕಿಂ—ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ ಮು. ಸಂ. ೧೫೪-೬ ; ೧-೧೧೨-೩೩ ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತುರ್ವೀಕಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೧ ; ೨-೧೩-೧೨ ; ೪-೧೯-೬ ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಯ್ಯ ಎಂಬ ಪುರುಷನ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತುರ್ವೀಕಿ ಮತ್ತು ವಯ್ಯ ಎಂಬುವರನ್ನು ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂಬ ವಿಷಯವಿರುವುದು Ludwing ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಾತ್ಮಕವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಈ ತುರ್ವೀಕಿ ಎಂಬುವನು ತುರ್ವಕರ ಮತ್ತು ಯದುಗಳೆಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನೆಂಬುದಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ತುರ್ವಕರ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲಿ ಇವರೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೂ ಸೇಳಬಹುದು.

|| ನ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಯತ್—ನೇಜ್ ಪ್ರಾಸಣೇ, ೧ನೇ ಗಣ. ಲೇಟ್, ತಿಪ್, ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪)
 ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಆಗಮ, ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೬) ಪರಸ್ಮೈಪದ
 ದಲ್ಲಿ ಲೇಟಿಗೆ ಬಂದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಶಪ್, ಅತೋ
 ಗುಣೇ ಎಂದು ಎರಡು ಅಕಾರಗಳಿಗೂ ಪರರೂಪ, ಗುಣ, ಅಯ್ ಆದೇಶ

ನವವಾಸ್ತವ್—ನನಂ ವಾಸ್ತು ಯಸ್ಯ ಸಃ, ಹೊಸದಾಗ ಮನೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥ.
 ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ವಾಸ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಂಬಂಧಿಸದು. ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಅಮ್
 ನವವಾಸ್ತು+ಅನ್ ಅಮಿಪೂರ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಇಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸ್ಸಿ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಅನುವೃತ್ತ
 ವಾಗುತ್ತೆ. ಅಗ್ವರ್ಣಗಳ ಮುಂದೆ ಅನ್ ಅಕಾರ ಇದ್ದರೆ ಪೂರ್ವ ಪರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವದ ರೂಪ ಒಂದೇ ಬರುತ್ತೆ.
 ಆದರೆ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಏವಂಚ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವರೂಪವು
 ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಬೃಹದ್ರಥಂ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾನ್ವರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ||೧೮||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ ತ್ವಾಮ್‌ಗ್ನೇ ಮನುರ್ದಧೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಾಯ ಶಶ್ವತೇ |
 ದೀದೇಥ ಕಣ್ವ ಯತಜಾತ ಉಕ್ತತೋ ಯಂ ನಮಸ್ಯಂತಿ
 ಕೃಷ್ಣಯಃ || ೧೯ ||

|| ಸಪಾಠಃ ||

ನಿ | ತ್ವಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ಮನುಃ | ದಧೇ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಜನಾಯ | ಶಶ್ವತೇ |
 ದೀದೇಥ | ಕಣ್ವೇ | ಯತಜಾತಃ | ಉಕ್ತತಃ | ಯಂ | ನಮಸ್ಯಂತಿ |
 ಕೃಷ್ಣಯಃ || ೧೯ ||

శాయణభాషం

ఠే అగ్నేః జ్యోతిః ప్రకాశరూపం త్వాం శక్తతే బతువిధాయం జనాయ మనుః ప్రజా-
పతిః నిధే | దేవయజనదేవే శ్వాపితవాన్ | ఠే అగ్నేః త్వమ్మతజాత ఋతేన యజ్జేన
నిమిత్తభూతేన్నోత్యన్న లుక్తితేః దవిభ్రస్త్పితేః శన్ కణ్ణ ఏతన్నామకే మఠషో
దీదేధ | దీదేధి దీదేతి త్వాందసోః దీప్తికర్మా | ధి ధ్వివః బిసప్తకరణే భందసి వేతి
వక్తవం | కా. ౬.౧.౧ | ఇతి ధ్వివః బిసాభావః | అనిత్యేమాగమతాసనమితి వజనాది-
భావః | లిక్తర్షేణ ప్రత్యయాత్సవస్యోదాత్తేత్వం | ఋతజాతః | ఋతే జన్యత ఇత్యుకతాతః |
త్వీదితేః సిన్ధాయామితి ల్ఘ్ ప్రతిశేధః | జనననేత్యాదినాత్వం | త్వీయోపుంసవప్త్యుక-
స్వరత్వం | నమశ్యంతి | నమోవరివః | జా. ౬.౧.౧ | ఇతి పుణాభేః కృత్ | అమ-
దేలాబ్ధిసావధాతుకానుదాత్తే కృజంతధాతుస్వరః | కృష్వయః | కృష్ వలీలబనే |
క్రిజ్ క్రిజ్ బి సంజ్ఞా యామితి క్రిజ్ ||

|| ప్రకరణం ||

అగ్నే— ఎల్లె అగ్నేయే | జ్యోతిః— ప్రకాశరూపనాద | త్వాం— నిన్నన్ను | శక్తతే—
నానాబగియ | జనాయ— ప్రజేగళగాగి (ఆవర లుపకారకాగి) | మనుః— ప్రజాపతియూద మనువు |
నిధే— (యజ్ఞ భూమియల్లి నిల్లిసిదను | యం— యావ అగ్నేయన్ను | కృష్వయః— మానవరు |
నమశ్యంతి— నమస్కారమాది పూజిస్తుత్వారే | (అంతవ నిను) ఋతజాతః— నిమిత్తకారణ భూత
వాద) యజ్ఞ దింద లుక్తన్నవాగి | లుక్తితే— ఠవిప్లినింద సంకృప్తనాగి | కణ్ణే— కణ్ణనెంబ మఠషో
యల్లి | దీదేధ— (అనుగ్రహసి) ప్రజ్ఞలిసిద్దియ.

భాషాం

ఎల్లె అగ్నేయే, లోకవ నానాబగియ ప్రజేగళగి బీళకన్ను శక్తియన్ను కేంట్టు ఆవరిగి
లుపకారమాదువత్కాగి మనుప్రజాపతియ నిన్నన్ను యజ్ఞ భూమియల్లి నిల్లిసిదను. నిన్నె లుపకార
స్వరణేయంద సకల మానవరు నినగ నమస్కారమాది నిన్నన్ను పూజిస్తుత్వారే. యజ్ఞవే నిన్నె ఈ
లుక్తికగి కారణవాగి ఆదరింద నిను లుక్తన్ననాగిద్దియ. యజ్ఞదల్లి ఠవిప్లిన్న అమిషి కణ్ణనెంబ
మఠషయ నినగి త్వీయస్సుంటుమాదిచ్చానే. నిను ఆదరింద సంకృప్తనాగి అవనల్లి అనుగ్రహసి
ప్రజ్ఞలిసిద్దియ.

English Translation

O Agni, Manu established you as a light for all people ; born of sacrifice, Agni, whom men adore shone brightly in the house of Kauva.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮನುಃ—ಪ್ರಜಾಪತಿಯು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.

ಜನಾಯ ಶಕ್ತತೇ—ಬಹುವಿಧಾಯ ಜನಾಯ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜನಗಳಿಗೆಯವರು.

ಋತಜಾತೇ—ಋತೇನ ಯಜ್ಞೇನ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇನೋತ್ಪನ್ನಃ | ಋತವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಯಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಋತಜಾತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಉತ್ತತೇ—ಹವಿರ್ಭಿಸ್ತಪಿತೇ | ಹವಿರ್ವ್ರವ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ದೀದೇಥ—ದೀಪ್ತವಾನಸಿ | ಸಂತುಷ್ಟೋಽಸಿ | ಸಂತೋಷದಿಂದ ವಿಕಸನನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸಂತೋಷ ಗೊಂಡಿರುವೆ.

ಕೃಷ್ಣಯಃ—ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಯಃ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೭)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನೆಯೊ ||

ದೀದೇಥ—ದೀದಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀಪ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಯೋಗ. ಲಿಟ್, ಸಿಪ್, ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—, ಎಂದು ಸಿಪ್‌ಗೆ ಥಲ್. ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಿಧ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾಕಾರರು ದ್ವಿರ್ದಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ನಾ—ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಚನನನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದೀದಿ+ಥ ಸಾವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂದು ಗುಣ. ಲಿತಿ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದಿನವರ್ಣ ಉದಾತ್ತ.

ಋತಜಾತೇ—ಋತ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ, ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಈದಿತ್ತು, ಋತೇನ ಜನ್ಯತೇ ಅಯಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂದು ಕರ್ಮಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರೀದಿತೋ ನಿಷ್ಠಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಶ್ರೀ ಧಾತು, ಈದಿತ್ತಾದ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ರ-ಕ್ರವತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಪ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಜನ ಸನ ಖನಾಂ ಸನ್ಯಾಸಿಣೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಅಥವಾ ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಅದ ಝಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಇವು ಪರದ್ದಿಯವಾಗ ಈ ಧಾತುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರ. ತ್ವತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ಎಂದು ತ್ವತೀಯಾಂತ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ನಮಸ್ಯಂತಿ—ನಮೋವರಿವಕ್ತಿತ್ವಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ನಮಸ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವರಿವಸ್ ನ ಮುಂದೆ ಪರಿಚಯ್ಯೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ; ಚಿತ್ರಜ್ ನ ಮುಂದೆ ಅಶ್ವರ್ಯಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೃಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ ನ ಮುಂದೆ ಕೃಚ್. ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಕೃಚಂತ. ಸನಾಧ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂದು ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ. ಲಟ್, ಝ-ಅನ್ತ ಆದೀಶ. ಶವ್, ಅದುಪದೀಶದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಝಿಯು ಅನುದಾತ್ತ. ಕೃಚಂತವು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ.

ಕೃಷ್ಯಯಃ—ಕೃಷ ವಿರೇಖನೇ—ಕ್ರಿಚ್ ಛ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ರಿಚ್, ಕೃಷ್+ತಿ, ಪ್ಪತ್ವ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಃ ||

ತ್ವೇಷಾಸೋ ಅಗ್ನೇರಮವನ್ತೋ ಅರ್ಚಯೋ ಭೀಮಾಸೋ ನ
ಪ್ರತೀತಯೇ |

ರಕ್ಷಸ್ವಿನಃ ಸದಮಿದ್ಭಾತುಮಾವತೋ ವಿಶ್ವಂ ಸಮಕ್ರಿಣಂ ದಹ ||

|| ಪದವಾಣಃ ||

ತ್ವೇಷಾಸಃ | ಅಗ್ನೇಃ | ಅಮುಽವನ್ತಃ | ಅರ್ಚಯಃ | ಭೀಮಾಸಃ | ನ |
ಪ್ರತಿಽ ಇತಯೇ |

ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ | ಸದಂ | ಇತ್ | ಯಾತು ೨ ಮಾವತಃ | ವಿಶ್ವಃ | ಸಂ |

ಅತ್ರಿಣಂ | ದಪ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗ್ನೇರರ್ಚಯೋ ಜ್ವಾಲಾಸ್ತೇಷಾಸೋ ದೀಪ್ತಾ ಅನುವಂತೋ ಬಲವಂತೋ ಭೀಮಾಸೋ ಭಯಂಕರಾಃ | ಆತಃ ಪ್ರತೀತಯೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರತ್ಯೇತುಂ ನ ಶಕ್ಯಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ರಕ್ಷಸ್ತಿನೋ ಬಲವಂತೋ ಯಾತುಮಾವತೋ ಯಾತುಧಾನಾನಸುರಾನ್ ಸದಮಿತ್ ಸರ್ವದೈವ ಸಂ ದಹ | ಸಸ್ಯಗೃಹ್ಣೀ-
ಕುರು | ತಥಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮತ್ರಿಣಂ ಭಕ್ಷಕಮಸ್ಮದ್ಭಾಧಕಂ ಶಶ್ರುಂ ಸಂ ದಹ || ತ್ವೇಷಾಸಃ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನುವಂತಃ | ಅನು ದೋಗೇ | ಅಮತಿ ಶಶ್ರುಮ್ನುಜತಿತ್ಯವೋ ಬಲಂ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ವೃಷಾದಿಶ್ಚ್ಚಾದಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತ್ಯ-
ಮವಂತಃ | ಪ್ರತೀತಯೇ | ಶಾದೌ ಚ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ | ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ | ರಕ್ಷಂತೈನೇನೇತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಲಂ | ಕರಣೀಽನು | ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧೇತಿ ಮತ್ಪೋಯೋ ವಿನಿಃ | ಯಾತುಮಾವತಃ | ಯಾತವೋ ಯಾತನಾಃ ಶಾನ್ವಿಮತೇ ನಿರ್ಮಿಮತ ಇತಿ ರಕ್ಷಸೆವ್ಯಾಪಾರಾ ಯಾತುಮಾಃ | ಆತೋಽನುಪ-
ಸರ್ಗೇ ಕ ಇತಿ ಕಃ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ಮತುಪ್ | ಮತಾ ಬಹುಚೋಽನಜಿರಾದೀನಾಂ | ಪಾ. ೩-೨-೧೦೯ | ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಪಾ. ೮-೨-೧೦ | ಇತಿ ವತ್ವಂ | ಮತುಪಃ ಪಿಶ್ಚಾದನು-
ದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೃದುತ್ಪರಪಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ | ಅತ್ರಿಣಂ | ಅದೇಸ್ತಿನಿ ಚೇತಿ ಕರ್ತರಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೧೧ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇಃ--ಅಗ್ನಿದೇವನ | ಅರ್ಚಯಃ--ಜ್ವಾಲೆಗಳು | ತ್ವೇಷಾಸಃ--ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವವಾಗಿಯೂ | ಅನುವಂತಃ--ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೂ | ಭೀಮಾಸಃ--ಭಯಂಕರಗಳಾಗಿಯೂ (ಇವೆ) (ಅದ್ದರಿಂದ) ಪ್ರತೀತಯೇ--(ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) ಭರವಸೆಯಿಡಲು | ನ--ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ | (ಎದುರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ) (ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ) ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ--ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ (ಮತ್ತು) | ಯಾತುಮಾವತಃ--(ನಮಗೆ) ಕೇಡನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ಸದಮಿತ್--ಯಾನಾಗಲೂ | ಸಂ ದಹ--ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಸ್ಮಮಾಡು | ವಿಶ್ವಂ ಅತ್ರಿಣಂ--ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುರನ್ನು (ಸಂದಹ=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಸ್ಮಮಾಡು)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಪ್ರಭೆಯು ಮಾನವನ ವ್ಯಷ್ಟಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪರಡಕಕ್ಕದ್ದು. ಅವುಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅವನಿಂದ ಊಹಿಸಲೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಅವುಗಳು ಶತ್ರು

ನಾಶದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕ್ರೌಢ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಪಾಪಮಾಡುವವರಿಗೆ ಬಹಳ ಭಯಂಕರಗಳಾಗಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಇತ್ಯೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಿರುವ ನಮಗೆ ಅವುಗಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭರವಸೆಯಿರುವ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವು ನಮ್ಮ ವೆಂಬಿಕೆಗಿಂತ ಮೀರಿದುದಾಗಿವೆ. ಆ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

The flames of Agni are glaring, powerful (and) awe-inspiring and are not to be opposed ; therefore Agni, burn down entirely the mighty spirits of evils and all our other enemies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ರೇಷಾಸಃ—ತ್ರಿಷ ದೀಪ್ತೌ | ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ

ಅಮವಂತಃ— ಅಮ ರೋಗೇ | ಅಮತಿ ಶತ್ರುನ್ರಜತೀತ್ಯಮೋ ಬಲಂ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತ್ಯಮವಂತಃ | ಅಮಠಾತುವಿಗೆ ರೋಗವೆಂದರ್ಥವು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ರೋಗದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವುದರಿಂದ ಅಮವೆಂದರೆ ಬಲವು ಅಂತಹ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಅಮವಂತಃ ಎನ್ನಲ್ಪಡುವರು ಎಂದರೆ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, powerful

ಅರ್ಚಯಃ— ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು

ಭೀಮಾಸಃ— ಭಯಂಕರಗಳಾದ, ದಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಪನಾರ್ಥಕವಾದವರನ್ನು ಸುಡಬುದೆಂಬ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ನ ಪ್ರತೀಯತೇ— ಎದುರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, not to be opposed

ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ— ರಕ್ಷಾಂತ್ಯನೇನೇತಿ ರಶ್ಮೋ ಬಲಂ ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ | ರಕ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ ಎಂದರೆ ಬಲವುಳ್ಳ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಯಾತುಮಾವತಃ— ಯಾತವೋ ಯಾತನಾಃ | ಶಾನ್ತಿಮತೇ ನಿರ್ಮಿತುತ ಇತಿ ರಾಕ್ಷಸವ್ಯಾಪಾರಾ ಯಾತುಮಾವತಃ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ಯಾತುಮಾವತಃ | ಯಾತುವೆಂದರೆ ಯಾತನೆ. ಯಾತನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾತಮಾ ಎಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸವ್ಯಾಪಾರವು ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಯಾತಮಾವತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು, ರುಷ್ಕರು ಇತ್ಯಾದಿ.

• ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಾಯಾ •

ಕ್ಷೇಪಾಸೇ—ತ್ವಿಸ ದೀಪೌ ಧಾತು, ನನ್ನಿಗ್ರಹಿ— ಎಂದು ಪಚಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಾವ ಅಚ್, ಲಘೂಪಧಗಣ, ಚಿತಃ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅಂತೋದಾತ್ತ, ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂದು ಅಸುಕ್ ಆಗುವ.

ಅಮವನ್ತಃ—ಅಮ ರೋಗೇ ಚುರಾದಿ ಧಾತು. ಅಮತಿತ್ಯಮಃ ಪಚಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಾವ ಅಚ್, ರೋಗವು ಹಂಸುಸಮಂತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಂಸಿಸುವ ಬಲವು ಅಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ, ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ ಎಂದು ಅಮೃದಾತ್ತ, ಅಮಃ ವಿಪಾಮುಸ್ತಿಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿಸ್ನಿತಿ ಮತುಷ್ ಎಂದು ಮತುಷ್.

ಪ್ರತಿಶತಯೇ—ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಇನ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪ್ರಿನ್, ಶಾದೌ ಚಿ ನಿತಿಕ್ಯತ್ಯೈತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಕಾರಾದಿಯೂ ನಿತನ್ತೂ ಆದ ಕ್ಯತ್ ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅನ್ಯವಹಿತವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಪ್ರತಿಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ರಕ್ಷಸ್ತಿನಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಗನೇ ಗಣ, ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ರಕ್ಷನ್ತಿ ಅನೇನ ಇತಿ ರಕ್ಷಃ, ಕಾಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧನವಾದ ಬಲ ಎಂದರ್ಥ. ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾಸ್ರೇಚೋವಿನಿಃ ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯ್ಯಮು.

ಯಾತುಮಾವತಃ—ಯಾತು ಎಂದರೆ ಯಾತನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾತೂನು ಮಿಸುತೇ ಇತಿ ಯಾತುಮಾಃ ಯಾತನೇಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಕರ್ಮವಾಚಕ ಯಾತು ಶಬ್ದೋಪ ಪದಕವಾದ ಮಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಅತೋನುಪಪಸರ್ಗೇಕಃ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಯಾತುಮಾಃ ಏವಾಂ ಸನ್ನಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿಸ್ನಿನ್—, ಎಂದು ಮತುಷ್-ಯಾತುಮ+ಮತ್, ಮತೌ ಬಹ್ವಚೋನಜಿ ರಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧) ಮತುಷ್ ಪರವಲ್ಲದವಾಗ ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಚ್ಚುಗಳಿಗೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ, ಆದರೆ ಆಚರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ದೀರ್ಘ. ಯಾತುಮಾಃ ಮತ್, ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೧) ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವಾಗ ಮತುಷ್‌ನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಯಾತುಮಾಃ ಮತ್, ರನ್, ಮತುಷ್ ಪಿತ್ತಾದ್ವಂದಲೂ ರನ್ ಸುವಾನ್ವಂದಂದಲೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಕೃಮತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಅತ್ರಿಣಮ್—ಆದ ಭಕ್ಷಣೇ, ಅದೀಸ್ತಿನಿ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂದು ಕರ್ಕರಿ ತ್ರಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಇದರ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತ ೧೪ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ॥೨೦॥

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೬೬ ನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿಸುವುದು.

ಮೂವತ್ತೆಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕ್ರೀಳಂ ವ ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪಂಚದಶರ್ಚಂ | ಅತ್ರೇಯಮನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಕ್ರೀಳಂ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ಹಿ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ | ಬುಷಿಶ್ಚಾ ನೈಸ್ಯಾವ್ಯೇಷೇರವಾವಿಶ್ಚ ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ಘೋರಪುತ್ರೇ ಕಣ್ಣು ಬುಷಿಃ | ಇದಮುತ್ತರಂ ಚಿ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂವಸ್ತೇ | ಇದಮಾದಿಸೂಕ್ತತ್ರಯಂ ಮರುದ್ವೇವತಾಕಂ | ತುಹಹನೇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತಶ್ಚಾತ್ || ಪೂರ್ವೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಛಂದೋಮ ಅಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ನಿವಿದ್ಯಾನೀಯಂ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ವೋ ದೇವಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿತಂ | ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋಽಗ್ನೇ ಮ್ಮಳೇಶ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೮-೧೦ | ಇತಿ || ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚಿ | ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮಿತಿ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೧೯ | ಮರುದ್ವೈಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯಃ ಪುರೋಡಾಶಂ ಸಪ್ತಕಪಾಲಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ವೈ ಕ್ರೀಳಂ ವ ಇತ್ಯೇವಾ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತಥಾ ತತ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿತಂ | ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮಿತ್ಯಾಸೋ ನ ಯೇ ಮರುತಃ ಸ್ತಂಚಃ | ಅ. ೨-೧೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಎಂಬುದು ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿ ನೈದು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಕ್ರೀಳಂ ಪಂಚೋನಾ ಮಾರುತಂ ಹಿ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತಿ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿವಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಘೋರ ಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ಣಿನೇ ಬುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು. ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರುದ್ವೇವತಾಕಗಳು.

ಪೂರ್ವವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯ ಛಂದೋವಗಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಗ್ನಿಂ ವೋ ದೇವಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಳಂ ವಶ್ಚರ್ಧೋಽಗ್ನೇ ಮ್ಮಳೇಶ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೧೦) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೧೯) ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಮರುದ್ವೈಃ ಕ್ರೀಡಿಭ್ಯಃ ಪುರೋಡಾಶಂ ಸಪ್ತಕಪಾಲಂ ಎಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆ ಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾತನು ಅವಿಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಎಂಬ ಈ ಬುಕ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಅನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಅ. ೨-೧೮) ತಥಾ ತತಃ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೭-೧) ಅಶ್ಯಾಸೋ ನ ಯೇ ಮರುತಃ ಸ್ತಂಚಃ (ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೧೭) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೩೭

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೮ ॥ ಸೂಕ್ತ—೩೭ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೩ ॥ ವರ್ಗ—೧೨, ೧೩, ೧೪ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂವ್ಯ—೧೧ ॥

॥ ಯಜ್ಞ— ಕಣ್ವೀ ಭಾರ್ಗವಃ ॥

॥ ವೇದಕಾ— ಮಮಿತಿ ॥

॥ ಭಂದ— ಗಾಯತ್ರೀ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಕ್ರೀಳಂ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮನವಾರ್ಣಂ ರಥೇಶುಭಂ |
ಕಣ್ವಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ || ೧ ||

॥ ಸವಾಪಃ ॥

ಕ್ರೀಳಂ | ವಃ | ಶರ್ಧಃ | ಮಾರುತಂ | ಅನವಾರ್ಣಂ | ರಥೇಶುಭಂ |
ಕಣ್ವಾಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರ | ಗಾಯತ || ೧ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಕಣ್ವಾಃ ಕವ್ಯಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾ ಮಹರ್ಷಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಮೇಧಾವಿನ ಯತ್ಪಿಪಃ | ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಮಾರುತಂ ಮರುತ್ಸಮೂಹರೂಪಂ ಶರ್ಧೋ ಬಲಮುಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ | ಅಭಿತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸ್ತುಧ್ವಂ | ಕೀದ್ಯಶಂ ಶರ್ಧಃ | ಕ್ರೀಳಂ ವಿಹರಣಶೀಲಂ ಅನವಾರ್ಣಂ ಭ್ರಾತೃವ್ಯರಹಿತಂ | ಅತಃ ಏವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ಮಂತ್ರಾಂತರಮೇವ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ಅನವಾರ್ ಪ್ರೇಹೀತ್ಯಾಹ

ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ವಾ ಅವರ್ಷಾ ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಪನುಷ್ಯಾ ಇತಿ | ರಥೇಶುಭಂ ಸ್ಯಕೀಯೇ ರಥೇಽವಸ್ಥಾಯ ತೋಛ-
ಮಾನಂ || ಕ್ರೀಳಂ | ಕ್ರೀಡ್ಯ ವಿಹಾರೇ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ಛ | ಶರ್ಧಃ | ಶ್ವಧು ಪ್ರಸಹನೇ | ಶರ್ಧಯತ್ಯನೇನ
ಶತೋನಿತಿ ಶರ್ಧೋ ಬಲಂ | ಅಸುಹ | ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾರುತಂ | ಮರುತಾಂ ಸಂಬಂಧಿ |
ತಸ್ಯೇದೇವಿತ್ಯರ್ಥ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಸಮೂಹಾರ್ಥೇಽನುಷಾತ್ತೇರರ್ಷಾ |
ಸಾ. ೪-೨-೪೪ | ಇತ್ಯನುದಾತ್ತಾದಿಲಕ್ಷಣೋಽರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನರ್ವಾಣಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪುಲ್ಲಿಂ-
ಗತಾ | ನರ್ಷಾಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಥೇಶುಭಂ | ಶುಭ ನೀಶ್ವಾ | ರಥೇ ತೋಛತ
ಇತಿ ರಥೇಶುಷ್ | ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿಶ್ಯಲ್ಪುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಗಾಯತ | ಕೃ ಗೈ ರೈ ಶಬ್ದೇ | ತಿಜ್ಜುತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತೇ ||

|| ಶ್ರುತಶರ್ದಾರ್ಥ ||

ಕಣ್ವಾಃ—ಎಲೈ ಕಣ್ವಾಋಷಿಯ ನಂಬೋತ್ಪನ್ನರಾದ ಮರ್ಷಿಗಳೇ, ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮತ್ತಿಕ್ಕು
ಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮಗೋ(ಸ್ವರವಾಗಿ (ನಿಮ್ಮ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ) | ಕ್ರೀಳಂ—ಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ |
ಅನರ್ವಾಣಂ—ಪ್ರತಿವರ್ಧಕವಾದದ್ದೂ | ರಥೇಶುಭಂ—(ಸ್ವಂತ) ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ತೋಛಮು
ತ್ತಿರುವುದೂ) ಮಾರುತಂ—ಮರುತ್ತು (ದೇವತೆಗಳ) ಸಾಂಘಿಕ ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಶರ್ಧಃ—ಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ಕುಂತು | ಅಭಿ ಪ್ರಗಾಯತ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಕಣ್ವನಂಶಸ್ವರಾದ ಋಷಿಗಳೇ, ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತೋಛನಕರವಾದ
ಮತ್ತು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಆಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು
ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಣಗಾನಮಾಡಿ.

English Translation

Celebrate, Kanwas, the aggregate strength of the maruths, sportive,
free from enemies and shining in their car.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರ ವಿನರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿನೋ ವಾ ಮಿತರೋಽಪಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ಧ್ರವಂತೀತಿ ವಾ ||

ಮಿತಂ ಎಂದರೆ ಸುಕ್ತಿಪ್ಪವೆಂದರ್ಥವು. ಸುಕ್ತಿವ್ಯಾಪಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಬೀಸು
ವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವೆನಗೆ ಮರುತಃ

ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಅಮಿತರಾವಿಣಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದನಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವಿತ ಎಂದರೆ ಬಹಳನಾಗಿ, ರಾವಿಣೀ-ಶಬ್ದ ಮಾಹುವುಬಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವರು. ಆದರೆಂತೆಯೇ ಅಮಿತರೋಚಿನಃ ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಮರುದ್ವಿರಿಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂತೇ ಅಸ್ತು (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೭) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಇದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತಾಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಪೂಷಾ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕರಾದರು. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸಪ್ತ್ಯಾಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೬) ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಮೂರು ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಗುಂಪುಗಳೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಪಪ್ಪಿಪ್ತಾ ಮರುತೋ (ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೮) ಮೂರು ಅರವತ್ತು ಎಂದರೆ ನೂರಂಭತ್ತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ರುದ್ರರ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರುದ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಶ್ನಿಯು (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಸುವು) ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ-ಎಂದರೆ ಪೃಶ್ನಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುಸುವಾಗಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಶಬ್ದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಮಿಂಚಿನಿಂದಲೂ ಇವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ, ಸ್ವತಃ ಉತ್ಪನ್ನರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ರೋದಗೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಇವರ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದೂ ಇವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸ್ವಾಸ್ಥವು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚಿನೊಡನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದವರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಮಿಂಚೇ ಇವರ ಆಯುಧವಾಗಿರುವುದು. ಶಿರಸ್ಸು, ಪಾದಗಳು, ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಆವುಮನಗಳಲ್ಲಿ ಸುನರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆಯೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ಇವರ ವರ್ಣನೆಗಳನೇಕವಿವೆ. ಪೃಷ್ಠಪತಿ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಂಕೆಯನ್ನು (spotted deer) ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೀಹೃರು, ತರುಣರು, ದುಸ್ವಪ್ನುಗಳಂತೆ ಕ್ರೂರರಾದವರು ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಅಲಿಪಾಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುವರು. ಅವರು ಸಂಚರಿಸುವ ರಥವು ಶಿಡಿಲಿನಂತೆ ಮಹಾ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಜತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಾರೆ. ಮರುಸ್ವ್ಯಾಢೀ

ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಇವರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗುರುತಾಗಿರುವುದು. ಇವರು ಉಂಟುನಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಎಂದು ವಿಧವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತರುವುದಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ಗಾನವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ತಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಇವರು ಸೋಮವಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಗಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಹ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ

ಮರುದ್ವೇನತೆಗೆಳ ಮುಖ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರೆ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇವರನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಸಹೋದರರೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವೆ ಕೈಬಿಟ್ಟರೆಂದೂ ಆದಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರ ಬೇಲೆ ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ವ್ಯಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಆಗ ವೃಷ್ಟಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೫; ೧-೧೬೦)

ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ರುದ್ರನು ಇರುವ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧವನ್ನು (ಕೊಡಲಿ, ಭರ್ಜ) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. (ಮ. ಸಂ. ೭-೫೬-೯; ೭-೫೬-೧೭; ೭-೫೭-೪; ೧-೧೬೧-೧; ೧-೧೬೨-೨; ೧-೧೬೪-೪; ೧-೬೪-೯)

ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನರಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳಿಗೂ ವಾಯುದೇವತೆಗೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳನ್ನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವೆಂಬ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪಾತ್ರವು ವಿರೇವವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವೆವು. ವಾಯುವಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ—ವಾಯುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು; ಮರುತ್ತುಗಳು ವರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗು, ಶಿವಿಲು, ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಆರ್ಭಟದೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೆಂದೂ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಕ್ರೂರರಾವವರೆಂದು, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ (ಸ್ವರ್ಗದ) ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ (ಅಟಿಗಳಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತರಾದವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವುವು.

ತ್ರೀಳಂ—ವಿಹರಣೀಲಂ | ಅಟಿನಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಅಟಿಪಾಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ, ವಿಹರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಶರ್ಧಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯) ಶರ್ಧಃ ಎಂದರೆ ಬಲವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಾಹಸವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾರುತಂ—ಮರುತ್ಸಮೂಹಂ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಯಾವಾಗಲೂ ಅನೇಕರಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಬಹುಪಚನವಲ್ಲದೇ ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಏಕಪಚನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅನರ್ವಾಣಂ—ಭ್ರಾತೃವ್ಯರಹಿತಂ, ಎಂದರೆ ಶತ್ಪುರಹಿತರಾದವರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—**ಅನರ್ವಾ ಪ್ರೇಹೀತ್ಯಾಹ | ಭ್ರಾತೃವ್ಯೋ ವಾ ಅರ್ವಾ | ಭ್ರಾತೃವ್ಯಾಪನುತ್ಯೈ ||** ಎಂಬ ಬ್ರೂದ್ಯುಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು **ಅನರ್ವಾಣಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. **ಅರ್ವಾ** ಎಂದರೆ ಕುಮರಿಯು. **ಅನರ್ವಾ** ಎಂದರೆ ಕುಮರಿ ಇಲ್ಲದವರು. ಕುಮರಿಯಿಲ್ಲದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೆಂದರೆ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಕುಮರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟದೆ ಅವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪೃಷ್ಠತೀ ಎಂಬ ಏಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಅನರ್ವಾಣಂ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದು.

ರಥೇಶಭಂ—ಸ್ವಕೀಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳುಮನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಕಣ್ವಾಃ—ಕಣ್ವರು ಎಂದರೆ ಕಣ್ವಗುಹಿಯ ಪಂಚರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು.

ಅಭಿ ಪ್ರಗಾಯತ—ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಾನಮಾಡಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರೀಳಮ್—ಶ್ರೀಢೈ ವಿಹಾರೇ ೧ನೇ ಗಣ. ಪಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್. ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಡಳಾರಕ್ಕೆ ಳಕಾರವು ಬಹುಚ ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಬರುತ್ತೆ.

ಶರ್ಧಃ—ಶ್ರುಭಃ ಪ್ರಹಸನೇ ೧೦ ನೇ ಗಣ. ಶರ್ಧಯತ್ಯನೇನ ಶತ್ಪೂನ್=ಇವರಿಂದ ಶತ್ಪುಗಳನ್ನು ಪರಿ ಹರಿಸುವನು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಔಜಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಘೂಪಧಗುಣ, ರಪರತ್ಯ, ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಅದ್ವೈದಾತ್ತ.

ಮಾರುತಮ್—ಮರುತಃ ಇದಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೨-೧೨೦) ಪ್ರಾತಿ ಪದಿಕಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಸ್ಯಂ ತದ ಮುಂದೆ ಇದಮ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ, ರಾಷ್ಟ್ರಾನಾರಂ, ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಘಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಕ್ಕೆ

ಬವಲಾಗಿ ಆದ್ಯದಾತ್ರವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದು. ಇದು ಒಂದು ವಿಧ, ಮರುಶಾಂ ಸಮೂಹಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಅನುದಾತ್ರಾದೀರಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೪೪) ಅನುದಾತ್ರಾದಿಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಕ ಪಷ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಜ್. ಮೃಗ್ಯೋರುತಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೪) ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ, ಗೃಹ ನಿಗರಣೇ ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಉತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೃಧಾಶು ಮುಂದೆ ಉತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗುಣ, ರಸರತ್ನ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತ, ಶೇಷಾನುದಾತ್ತ, ಹೀಗೆ ಮರುತ್ ಶಬ್ದ ಅನುದಾತ್ರಾದಿ. ಇದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧ.

ಅನರ್ವಾಣಂ—ಇದು ಶರ್ಧಃ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ, ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬವಲಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಬಂದಿದೆ. ನೆರ್ಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂದು ಉತ್ತರಪಸಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ರಥೇಶುಭಮ್—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ, ರಥೇ ಶೋಭತೇ ಇತಿ ರಥೇಶುಷ್, ಕ್ವಿಷ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಷ್, ತತ್ಪು-ರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರವವು ಪರ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್, ಕೃದುತ್ತರಪಸ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಗಾಯತ—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ ತಿಜ್ಜಿತಿಜಿಃ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ. ||೧||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಯೇ ಪೃಷ್ಠತೀಭಿರ್ಯುಷ್ಠಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ವಾಶೀಭಿರಣ್ವಾಭಿಃ |

ಅಜಾಯಂತ ಸ್ವಭಾನವಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇ | ಪೃಷ್ಠತೀಭಿಃ | ಯುಷ್ಠಿ ೨ ಭಿಃ | ಸಾಕಂ | ವಾಶೀಭಿಃ | ಅಣ್ವಾಭಿಃ |

ಅಜಾಯಂತ | ಸ್ವ ೨ ಭಾನವಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತಃ ಪೃಷತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಾಕಂ ಸ್ವಭಾನವಃ ಸ್ಯಕೀಯದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಾ ಅಜಾಯಂತ ಇತಿ ಸಂಪನ್ಯಾಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಬಿಂದುಯುಕ್ತಾ ಮೃಗ್ಯೋ ಮರುದ್ವಾಹನಭೂತಾಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾ ಮಿತಿ ನಿಘಂಟಾವುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಋಷ್ಯಯ ಆಯುಧಾನಿ | ನಾಶ್ಯಃ ಶಬ್ದನಿಶೇಷಾಃ ಪರಕೀಯಸೇನಾಭೀಶಿ- ಹೇತವಃ | ನಾಶೀ ನಾಶೀತಿ ನಾಜ್ಞಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ಅಂಜಯೋಽಲಂಕರಣಾನಿ | ತಾನ ಸ್ತುಮ ಇತಿ ಶೇಷಃ || ಅಜಾಯಂತ | ಜನಿಸ್ತಾದುರ್ಭಾವೇ | ಶೃನಿ ಜ್ಞಾನೋರ್ಜಾ | ಪಾ. ೭.೩.೭೯ | ಇತಿ ಜಾದೀಶಃ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಸ್ವಭಾನವಃ | ಸ್ಯಕೀಯಾ ಭಾನವೋ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಲಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಭಾನವಃ— ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಪ್ರಭಿಯೊಡಗೂಡಿದವರಾದ | ಯೇ— ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಪೃಷ- ತೀಭಿಃ ಸಾಕಂ— ತಮ್ಮ ನಾಹನಗಳೂ ಮತ್ತು ಬಿಂದು ರೂಪವುಳ್ಳ ಮಜ್ಜೆಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ ಜಂಕೆಗಳೊಡ ನೆಯೂ | ಋಷ್ಯಿಭಿಃ (ಸಾಕಂ)— ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆಯೂ | ನಾಶೀಭಿಃ (ಸಾಕಂ)— (ಶತ್ರು ಭಯಂಕರವಾದ) ಯುದ್ಧ ಘೋಷಗಳೊಡನೆಯೂ | ಅಂಜಿಭಿಃ (ಸಾಕಂ)— ಅಲಂಕಾರಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು | ಅಜಾಯಂತ— ಉತ್ಪನ್ನರಾದರೋ? (ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತರೂಪವುಳ್ಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಪ್ರಭಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಯುದ್ಧ ಘೋಷಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಜಂಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಾನಾನಿಧಿ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಿರಿ)

English Translation

(Praise) the self-luminous Maruths, borne by spotted deer, with weapons, war-cries and decorations.

ವಿಶೇಷ ನಿಷಯಗಳು

ಪೃಷತ್ಯೀಭಿಃ— ಯಾಸ್ವರು ಕೆಲವು ದೇವತೆಗಳ ನಾಹನಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಹರೀ ಇಂವ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತಾಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವಕ್ತೃನೋಃ |

ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುಶಾಂತರುಣ್ಯೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ |
ವಿಶ್ವರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೀಃ | ನಿಯುತೋ ವಾಯುಃ ||

(ನಿ. ೨-೨-೮)

ಇಂದ್ರನ (ಎರಡು) ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನಕ್ಕೆ ರೋಹಿತವೆಂದೂ, ಅದಿಕ್ಕನ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಹರಿತೇ (ಹಸರುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು-ಭದ್ರಾ, ಅಶ್ವಾ ಹರಿತಸ್ತೂರ್ಯಸ್ಯ. ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೫-೩)ಎಂದೂ, ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಕ್ಕೆ ರಾಸಧೌ (ಎರಡು ಕತ್ತೆಗಳು) ಎಂದೂ, ಪೂಷನೇಬ ದೇವತೆಯ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಅಜಾಃ (ಆಡು ಗಳು) ಎಂದೂ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತ್ಯೇಃ (ಚಿಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು, Spotted deer) ಎಂದೂ, ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಅರಣ್ಯೋಗಾವಃ (ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು) ಎಂದೂ, ಸವಿತ್ಯ ದೇವತೆಯ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಶ್ಯಾವಾಃ (ಮಾಸಲುಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳು. brown or tawny horses) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪಾಃ ಎಂದೂ, ವಾಯುವಿನ ವಾಹನಕ್ಕೆ ನಿಯುತವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳಾದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಪೃಷತ್ಯೇಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಮುಷ್ಟಿಭಿಃ— ಆಯುಧೈಃ | ಆಯುಧಗಳಿಂದ

ವಾಶೀಭಿಃ— ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ಮೊದಲಾದ ಏವತ್ತು ವಾಙ್ಮಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಶೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨-೩) ವಾಶೀಭಿಃ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ. ಇಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವ ಯದ್ಧಘೋಷಣೆಗಳಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಧಾಪ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಂಜಿಭಿಃ— ಅಲಂಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ

ಸ್ವಧಾನವಃ— ಸ್ವಕೀಯಾ ಧಾನವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವಧಾನವಃ — ತಮ್ಮಸ್ವಂತ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಜಾಯಂತೆ—ಜನಿಸ್ತಾದ್ವಾರ್ಥಾನೇ—ದಿನಾದಿ, ಅತ್ತಿನೇದಿ, ಲಪ್, ರಘ, ಅನ್ತಾದೇಶ, ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಯನ್ ಎಂದು ಕೃನ್ ಎಕರಣ, ಅಡಾಗಮ ಅಜನ್+ಯು+ಅನ್ತ, ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಶಿಕ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾ-ಜನ್ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಜಾ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜನ್ಗೆ ಜಾ ಆದೇಶ ಅಜಾಯ+ಅನ್ತ, ಪರರೂಪ, ಅಟ್ ಆಗುವು ಉದಾತ್ತ.

ಸ್ವಧಾನವಃ— ಸ್ವಕೀಯಾಃ ಧಾನವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾಂಠಿಯುಳ್ಳವು ಎಂಬರ್ಥ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ. ||೨||

|| ಸಂಹಿತಾಃ ||

ಇಹೇವ^೧ ಶೃಣ್ವಾ ಏಷಾಂ ಕಶಾ ಹಸ್ತೇಷು ಯದ್ವದಾನ್ |

ನಿ ಯಾಮಾನ್ಶ್ಚ ತ್ರಮೃಷ್ಣಾತ್ಯೇ || ೩ ||

|| ಸರ್ವೋ ||

ಇಹ^೨ ಇವ | ಶೃಷ್ಟೇ | ಏಷಾಂ | ಕಶಾಃ | ಹಸ್ತೇಷು | ಯತ್ | ವದಾನ್ |

ನಿ | ಯಾಮಾನ್ | ಚಿತ್ರಂ | ಋಂಜತೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಹಸ್ತೇಷು ಸ್ಥಿತಾಃ ಕಶಾಃ ಸ್ವಸ್ವವಾಹನತಾಡನಹೇತವೋ ಯದ್ವದಾನ್ ಯದ್ವದಂತಿ ಯಂ ಧ್ವನಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತಂ ಧ್ವನಿಮಿಹೇವಾತ್ರೇವ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಶ್ರುಣ್ವೇ | ಶೃಣೋಮಿ | ಸ ಧ್ವನಿವಿಶೇಷೋ ಯಾಮಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಚಿತ್ರಂ ವಿವಿಧಂ ಶೌರ್ಯಂ ಸ್ಥೃಂಜತೇ | ನಿತರಾಮಲಂಕರೋಕ್ತಿ | ಋಂಜಂತಿ | ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಥಃ | ನಿ. ೬೨೧ || ಶ್ರುಣ್ವೇ | ಶ್ರು ಶ್ರುಣೇ | ವ್ಯಕ್ಯ-ಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಶ್ರುವಃ ಶ್ರು ಚೀತಿ ಶ್ರುಃ | ಹುಶ್ಚುಷೋಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಇತಿ ಯಾಜಾದೇಶಃ | ವದಾನ್ | ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ಲೇಖ್ಯಾಣಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪೇ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಃ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತೇ ಧಾತುಸ್ಥಿತಿಃ ತಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಯಾಮಾನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸಪ್ರಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ನ ಜಾಸಂಬುದ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೮೨೮ | ಇತಿ ನಲೋಪಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಋಂಜತೇ | ಋಜಿ ಭ್ಯಜೀ ಭರ್ಜನೇ | ಅತ್ರ ಪ್ರಸಾಧನಾರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಹಸ್ತೇಷು—ಕೈಗಳಲ್ಲಿ (ಇರತಕ್ಕ) | ಕಶಾಃ—(ಪಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ) ಚಾನಟಿಗಳು | ಯದ್ವದಾನ್—ಯಾವ (ನೀಳು) ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ (ಅವನ್ನು) | ಇಹೇವ—ಇಲ್ಲಿವಲೇ (ನಿಂತ ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೇ) | ಶೃಣ್ವೇ—ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. (ಆ ವಿಶೇಷರೂಪದ ಧ್ವನಿಯು)

ಯಾಮಾ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ಚಿತ್ರಂ—ವಿಧವಾದ ಮತ್ತು ಅಶ್ವತ್ಥಕರವಾದ ಶೌರ್ಯವನ್ನು | ನಿ ಋಷಿಣೀ—
ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತದೆ. (ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತದೆ.)

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಚಾವಟಿಗಳ ಶಬ್ದವು ಎನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ.
ಅವರ ಚಾವಟಿಗಳ ಆ ಸೀಳು ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾನು ನಿಂತಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ
ಇನ್ನೆರೆಯುದ್ದಕಾಲವಿಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಶೌರ್ಯವು ವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಮರ್ಧನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವೋತ್ಸಾಹವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ

English Translation

I hear the cracking of the whips in their hands, wonderfully inspiring
courage in the fight.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಕಶಾ—ಕುಮರಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಚಾವಟಿ

ಕಶಾ ಹಸ್ತೇಷು ಯದ್ವಿದಾನ್—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಚಾವಟಿಗಳ ಶಬ್ದವನ್ನು

ಇದ್ವೇ ವಶ್ಯಂ ನಿಷಾಂ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಚಾವಟಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಳುವೆನು ಎಂದರೆ ನನಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಳಿಸುವುದು.

ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶೌರ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು

ಋಷಿಣೀ—ಋಷಿ ಭೃಷಿ ಭರ್ಷಿನೀ | ಋಷಿಣೀ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨೧.) ಅನುಗ್ರಹಿಸು
ವುದು, ವೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಚಾವಟಿ ಶಬ್ದವು ನಮಗೆ ಶೌರ್ಯಸ್ಥೈರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು
ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು.

|| ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಯೋಗ ||

ಶ್ವಕ್ತೇ—ಶ್ರು ಶ್ರುತನೇ ೧ನೇ ಗಣ. ಪರಸ್ಪೃಶ್ಯವನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅತ್ಯನೇಷವ ಬಂದಿದೆ. ಲಟ್, ಅವಕ್ಕೆ
ಇಷ್ ಆವೇಶ, ನಿತ್ಯ-ಶ್ರುಮ, ಶ್ರುಮೇ ಶ್ವಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಶ್ರುಧಾತು ಮುಂದೆ ಶವಾಗಿ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ರು
ವಿಕರಣವೂ, ಧಾತುವಿಗೆ ಕೃ ಆವೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು. ಅವು ಬಂದರೆ ಶ್ರು+ನು+ಏ, ಹುತ್ಸುನ್ಮೋಃ ಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಅಜಾವಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿತ್ತರೆ ಹುಧಾತು, ಶ್ವಪ್ರತ್ಯಯಾಂಕ
ಇವುಗಳ ಅನೇಕಾಚ್ಯವಾದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಯಾನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ರುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ.

ವದಾನ್—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಲೇಟ್, ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ದ್ವಿ, ಲೋಪಃ ಎಂದು ಝಗೀ ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ಶಪ್, ವದ್+ಅ+ಅನ್ತಿ, **ಲೇಟೋಡಾಟ್** ಎಂದು ಆಟ್ ಆಗಮ. ಎರಡಾರ್ಥ ಸರ್ವರ್ಥ ದಿರ್ಘ, ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ—, ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ. ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಕಲೋಪಃ ಎಂದು ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—, ಎಂದು ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಾದ ಅನ್ತಿ ಎಂಬುದು ಅದುಪದೇಶದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ, ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. **ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನಿ-ತ್ಯಮ್** ಎಂದು ಸಂಸ್ಥಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ.

ಯಾಮನ್—ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸಪ್ತವಿಗಾ ಏಕವಚನ ಐ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—, ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್, ನಜಾಸಂಬುದ್ಧೋಕೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮) ಐ ಅಥವಾ ಸುಬುದ್ಧಿ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ.

ಯುಜ್ಜಾತೇ—ಮಜ ಜ್ಯಜ್ಞೇ ಭರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾಧನ ಎಂದರೆ ಅಲಂಕಾರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥ ಯುಜ್ಜಾತೀ ಪ್ರಸಾಧನಕರ್ಮ (ನಿರು ೬-೨೧) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ||೩||

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಪ್ರ | ವಃ | ಶರ್ಧಾಯ | ಘೃಷ್ವಯೇ | ತ್ವೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯ | ಶುಷ್ಪಿಣೇ |
 ದೇವತ್ತಂ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಗಾಯತ || ೪ ||

। ಸದಪಾಠಃ ।

ಪ್ರ | ವಃ | ಶರ್ಧಾಯ | ಘೃಷ್ವಯೇ | ತ್ವೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯ | ಶುಷ್ಪಿಣೇ |
 ದೇವತ್ತಂ | ಬ್ರಹ್ಮ | ಗಾಯತ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ಪೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೇ ಶರ್ಧಾಯ ಪ್ರಸಹನೇಶೀಲಾಯ ಘೃಷ್ಣಯೇ ಶತ್ರುಘನವಯುಕ್ತಾಯ ತ್ವೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯ ದೀಪ್ಯಮಾನಯಶನೇ | ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾನ್ಯಂ ವೇಶಿ ಯಾಸ್ತೇ | ನಿ. ೫-೫ | ಶುಷ್ಕಿಣೇ ಬಲವತೇ | ಶುಷ್ಕಂ ಶುಷ್ಕಮಿತಿ ಬಲನಾಮಸು ಸಾಶಾತ್ | ಏವಂಭೂತಾಯ ಮರುದ್ಧಣಾಯ • ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿರ್ವಶ್ವಣಮನ್ನಮುದ್ಧಿತ್ಯ ಪ್ರ ಗಾಯತ | ಸ್ತುಧ್ಧಂ | ಕೀದೃಶಂ ಬ್ರಹ್ಮ | ದೇವತ್ರಂ ದೇವೈರ್ವದ್ರತ್ರಂ ದೇವತಾನುಗೃಹಾಲ್ಪಬ್ಧಂ || ಶರ್ಧಾಯ | ಶ್ರುಧು ಪ್ರಸಹನೇ | ಶರ್ಧಾಯತ್ಯಭಿಭವತಿಶಿ ಶರ್ಧೋ ಬಲಂ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ವೃಷಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾ ತ್ರೈತ್ರಂ | ಘೃಷ್ಣಯೇ | ಘೃಷ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಕೃವಿಘ್ನಾಪ್ಯಾಪ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೪-೫೬ | ಶ್ವಿಪ್ತತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ತ್ವೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯ ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಸಚಾದ್ಯಚ್ | ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಂ ದ್ಯುಮ್ನಂ ಯಸ್ಯ | ಬಹುನ್ವೀಣಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ದೇವತ್ರಂ | ದೇವೈರ್ವದ್ರತ್ರಂ | ಛಾಂದಸೋವರ್ಣಲೋಪಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ದ್ರೌ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶಾ | ಕಾ. ೬-೩-೧೦೯ | ಇತಿ ತ್ವೇತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೇ—(ಎಲೈ ಮುತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ) ನಿಮಗೆ (ಆಪ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು) | ಶರ್ಧಾಯ— ನಿರೋಧಕಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವುಳ್ಳದ್ದು | ಘೃಷ್ಣಯೇ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮರ್ಧನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು | ತ್ವೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯೇ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು | ಶುಷ್ಕಿಣೇ— ಬಲಶಾಲಿಯಾದದ್ದು ಆದ | (ಮರುದ್ಧಣಾಯ)—(ಮರುದ್ಧಣವ ನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ) | ದೇವತ್ರಂ— ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಬೋಧಿಸಿದ | ಬ್ರಹ್ಮ— ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸ್ಮೋತ್ರವನ್ನು (ಕವಿಸ್ಥನರೂಪವ ಅನ್ನವನ್ನು ಕುರಿತು) | ಪ್ರಗಾಯತ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮುತ್ವಿಕ್ಯಗಳೇ, ಮರುದ್ಧಣವು ನಿಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಪ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರವಾದದ್ದು. ಅದು ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಡೆಯ ಭಕ್ತರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಿ ನಿರೋಧಿಸಿ ಶತ್ರುಮರ್ಧನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಕೀರ್ತಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದದ್ದು. ಮರುದ್ಧೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರ ವಾಮದು. ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ಮೋತ್ರ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ದೇವತೆಗಳು ನಿಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಬೋಧಿಸಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಸ್ಮೋತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡಿ. ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೂಪವ ಅನ್ನವು ದೊರೆಯುವುದು.

English Translation

Sing forth, O Kanwas, the god-given hymn in honour of your victorious, splendidly glorious, mighty hosts of Maruths.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶರ್ಧಾಯೆ—ಪ್ರಸಹನಶೀಲಾಯೆ | ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶರ್ಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶರ್ಧಾಯೆ ಎಂದರೆ ಶಲಶಾಲಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯)

ಘೃಷ್ಣಾಯೆ—ಘೃಷ ಸಂಘರ್ಷೇ | ಶತ್ರುಘರ್ಷಣಯುಕ್ತಾಯೆ | ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವ, ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ.

ತ್ರೇಷ್ಯಯೆ—ತ್ರೇಷ್ಯಯೆ—ತ್ರೇಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ದ್ಯುಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಯಶಸ್ಸು (ನಿ. ೫-೫) ತ್ರೇಷ್ಯಯೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ ಯಶೋಯುಕ್ತರಾದ.

ಶುಷ್ಕಿಣೇ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೂಷಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶೂಷಂ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಶುಷ್ಕಿಣೇ ಎಂದರೆ ಬಲವುಳ್ಳ (ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ) ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವತ್ತಂ—ದೇವೈರ್ದತ್ತಂ | ದೇವತಾಸುಗ್ರಹಾಲ್ಪಬ್ಧಂ | ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೈವೈರ್ದತ್ತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ದಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿ ದೇವತ್ತಂ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿರುವುದು, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಆಂಧಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಮುದ್ದಿಕ್ಯ ಹವಸ್ವರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಬ್ರಹ್ಮಗಾಯತ—ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಾನವಾಡಿರೆಂಬ ಭಾವವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಶರ್ಧಾಯೆ—ಶ್ರಧು ಪ್ರಸಹನೇ, ಚುರಾದಿ, ಶರ್ಧಯತೀತಿ ಶರ್ಧಃ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪರಿಹಾಸ್ಯಮಾಡುವ ಬಲ ಎಂದರ್ಥ. ಸುತಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ಚಾಪ್ರತ್ಯಯ, ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೩) ಎಂದು ಅನ್ಯದಾತ್ತ.

ಘೃಷ್ಯಯೆ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ ೧ ನೇ ಗಣ, ಕೃವಿ ಘೃಷ್ಠಿ ಭವಿ ಸ್ವವಿ ಕಿಕೀದಿವಿ (ಉ.ಸೂ. ೪-೪೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಘೃಷ್ಠಿಶಬ್ದವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ತ್ರೇಷದ್ಯುಮ್ನಾಯ—ತ್ರಿಸ ದೀವೌ, ಪಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ ಪೃತ್ಯಯ, ಲಘೂಪಧಗುಣ, ತ್ರೇಷಂ= ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ದ್ಯುಮ್ನಂ=ಯಶಸ್ಸು, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ.

ದೇವತ್ರಮ್—ದೇವೈಃ ದತ್ತಂ ಎಂದು ತಪ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ. ಪೈಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾಕಾರರು, ದ್ವಿಜಾಪೆರೌ ವರ್ಣವಿಕ್ವಾರನಾಶೌ ಎಂದಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣ ಬರುವುದು, ಇರುವ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದು. ಇವೆರಡು ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದಿರುವರು, ಇವೆಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ||೪||

|| ಸಂಹಿಕಾಗಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಶಂಸಾ | ಗೋಷ್ಠ್ಯಘ್ನಂ | ಕ್ರೀಳಂ | ಯಚ್ಚಧೋಽ ಮಾರುತಂ |

ಜವ್ಪೀ | ರಸಸ್ಯ | ವಾವೃಥೇ || ೫ ||

|| ಪದನಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಶಂಸ | ಗೋಷ್ಠ | ಅಘ್ನಂ | ಕ್ರೀಳಂ | ಯತ್ | ಶರ್ಧಃ | ಮಾರುತಂ |

ಜವ್ಪೀ | ರಸಸ್ಯ | ವಾವೃಥೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಗೋಷು ಮರುನ್ಮಾತ್ರಭೂತಪೈಶ್ಚಿಪ್ರಭೃತಿಷು ಧೇನುಷ್ಪವಸ್ಥಿತಂ | ಪೃಶ್ನಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪ | ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ಅಘ್ನಮಹಂತವ್ಯಂ ಕ್ರೀಳಂ ವಿದಾಡೋಪೇತಂ ಮಾರುತಂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ಶರ್ಧಃ ಶ್ವಸಹನಿಕೀಲಂ ತೇಜೋ ಯದಿತ್ಯ ತತ್ಪ್ರಕಂಸ | ಛೇ ಮುಕ್ತಕ್ಷವನೂಹ ಸ್ತುಹಿ | ರಸಸ್ಯ ಗೋಕ್ಷೀರರೂಪಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ತೇಜೋ ಜಂಭೇ ಮುಖ ಉದರೇ ವಾ ವವೃಥೇ | ವೃದ್ಧಮಥೂತ್ || ಶಂಸ | ಕಸ್ಯ ಸ್ತುತಾ | ದ್ವೈಜೋಽತಸ್ತಿಹ ಇತಿ ಸಂಹಿಕಾಯಾಃ

ದೀರ್ಘಃ | ಗೋಷು | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತ್ಯುಪಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ಚನ್ನಾವವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿ-
ಷೇಧಃ | ಅಘ್ನಿಂ | ಘ್ನೋ ಹನನಂ | ಘಾಘೋ ಕವಿಧಾನಂ | ಪಾ. ೩-೩-೫೮-೪ | ಇತಿ ಈ | ಗಮಹ-
ನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇಃ | ಪಾ. ೩-೩-೫೪ | ಇತಿ ಘತ್ಯಂ | ತವರ್ಹತಿತಿ ಘ್ನಿಂ |
ಭಂದಸಿ ಚೇತಿ ಯಃ | ನ ಘ್ನಿಮಘ್ನಿಂ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಶ್ರೀಳಾದಿಯೋ
ಗತಾಃ | ಜಂಭೇ | ಜಭಿ ನಾಶನೇ | ಜಂಭ್ಯತೇ ಭಕ್ತ್ಯತೇನ್ದನೇತಿ ಜಂಭಮಾಸ್ಯಂ | ಕರಣೇ ಘರ್ |
ವನ್ವಧೇ | ವೃಧು ವೃಧ್ಮ | ಲಿಟ್ | ಛಾಂದಸಂ ಸಂಹಿತಾಯಾನುಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ಯಂ ||೧೦||

ಶ್ರುತಿಗವಾರ್ಥ

ಗೋಷು—(ಎಲೈ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತೃಭೂತಗಳಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ಮೊದಲಾದ)
ಧೇನುಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಅಘ್ನಿಂ—ಅವಿನಾಶ್ಯವು | ಶ್ರೀಳಂ—ವಿಲಾಸಯುಕ್ತವು | ಮಾರುತಂ—ಮರುತ್ತು
ಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು ಆದ | ಶರ್ಧಃ—ಶತ್ರುನಿರೋಧಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸು | ಯತ್ (ಅತ್ತಿ)—
ಯಾವುದಿದಿಯೋ (ಅದನ್ನು ಕುರಿತು) | ಪ್ರಶಂಸೆ—ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ | ರಸಸ್ಯ—ಹಸುಗಳ ಹಾಲಿನಿಂದ
ಪೋಷಿತವಾದ (ಆ ತೇಜಸ್ಸು) | ಜಂಭೇ—ಮುಖದಲ್ಲಿ | ವನ್ವಧೇ—ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿತು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಸಾಧಾರಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿದೆ. ಆ ತೇಜಸ್ಸು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ
ಮಾತೃಗಳಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದಿವ್ಯಧೇನುಗಳ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಪೋಷಿತವಾದುದು. ಅದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ
ದಿವ್ಯತಾಂತ್ರಿಯಿದೆ. ಅದನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದು ಅವಿನಾಶ್ಯ. ಶತ್ರುನಿರೋಧಕ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿ ವಿಲಾಸಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳು ಆ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಆ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆ
ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ.

English Translation

Praise the sportive and resistless might of the Maruts who were born
amongst cows and whose strength has been nourished by milk.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಗೋಷು— ಮರುನ್ಮಾತೃಭೂತಪೃಥ್ವಿಪ್ರಭೃತಿಷು | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಾತೃಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪ
ಡುವ ಪೃಥ್ವಿ ಎಂಬ ಧೇನು (ಗೋವುಗಳು) ಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಪೃಥ್ವಿಯೈ ವೈ ಪಂಪುಸೋ ಮರುತೋ-

ಜಾತಾಃ (ಕೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪) ಎಂಬ ಕೈತ್ತಿರಿಯಶ್ರುತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಾರ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ಪೃತ್ವಿ ಎಂಬ ಸ್ವರ್ಗದ ಧೇನುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಶಂಸೆ—ಧಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಕಾರವು ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಅಭ್ಯಾಸಂ—ಅಹಂತವ್ಯಂ | ಸಂಹಂಸಲ್ಪಡಲು ಸಾಧ್ಯರಲ್ಲದ, ಅಭೇದ್ಯರಾದ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಜಂಭೇ—ಮುಖೇ ಉದರೇ ವಾ | ಮುಖವಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಉದರದಲ್ಲಿ

ರಹಸ್ಯಂ—ಗೋಕ್ಷೀರರೂಪಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ | ಪೃತ್ವಿ ಎಂಬ ಗೋವಿನ ಹಾಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ (ತೇಜಸ್ಸು)

|| ನಾಕಂಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಂಸಾ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ, ಲೋದ್ಯಮೈಕವಚನ, ಪ್ರೈಚೋತಪ್ರೀಜಃ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರತ್ತಿ.

ಗೋಷು—ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಗೋಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಸಾವೇಶಾಚಿಃ—, ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನೆಗೋಶ್ಯನ್—, ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಭ್ಯಾಸಂ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ, ಘೌಷಾರ್ಥೇಕವಿಧಾನಂ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೮-೪) ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಮುಚನ ಜನ ಖನ ಘಸಾಂ ಲೋಪಃ ಕ್ವಿತ್ಯನಿಜಂ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದೋಪನ್ನೇ ಇರ್ಣ್ಯನೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೪) ಎಂದು ಹಾಗೆ ಘ ಆದೇಶ. ಘ್ಯ ಎಂದರೆ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ, ಘಂ ಅರ್ಹತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಛಂದಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರಕೃತಿ ಕ ದ್ವಿತೀ ಯಾಂತವ ಮುಂದೆ ಅರ್ಹತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ಪ್ಯಾಃ=ಅಭ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ನಷಾತ್ಪುರುಷ, ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—, ಎಂದು ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರ, ಅವ್ಯಯೇ ನಷಾಕು ನಿಪಾತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪರಿಗಣನವನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

ಶ್ರೀಕಮ್, ತರ್ಥಃ, ಮಾರುತಂ, ಇವಕ್ಕೆ ಇದೇ ಸೂಕ್ತಂ ನೇ ಮಂತ್ರವಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆ ಇದೆ.

ಜಮ್ನೇ—ಜಘನಾಶನೇ ಚುರಾದಿ ಜಘತೇ=ನಾಪ್ಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ಜಮ್ನಮ್, ತನ್ನಲ್ಲಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥ ಗಳಷ್ಟು ಬಾಯಿ ನಾಶನಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಯಿ ನಾರಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತಿ ಜಮ್ನು ಎಂದರೆ ಬಾಯಿ ಎಂದರ್ಥ, ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಾ.

ನಾವ್ಯಧೇ—ನವ್ಯಧು ವ್ಯಧ್ವಾ ಲಿಟ್, ದ್ವಿತ್ವ, ಲಿಟಸ್ತಯೋಃ—, ಎಂದು ತಗೆ ಎಶ, ಉರಕ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಮಃಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ತರಪರತ್ವ, ಹಲಾದೀಶೀಷಃ ಎಂದು ರೀಧ ಧಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ, ವನ್ಯಧ+ವಿ ಕ್ವಿತಿಶಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ||೫||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಕೋ ನೋ ವರ್ಷಿಷ್ಟ ಆ ನರೋ ದ್ವಿವಶ್ಚ ಗೃತ್ವ ಭೂತಯಃ |
ಯಶ್ಚೀಮಂತಂ ನ ಧೂನುಥ || ೬ ||

|| ಸದಭಾಶಃ ||

ಕಃ | ವಃ | ವರ್ಷಿಷ್ಟಃ | ಆ | ನರಃ | ದ್ವಿವಃ | ಚ | ಗೃಃ | ಚ | ಭೂತಯಃ |
ಯಶ್ | ಸೀಂ | ಅನ್ತಂ | ನ | ಧೂನುಥ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವಶ್ಚ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯಾಪಿ ಗೃತ್ವ ಭೂಲೋಕಸ್ಯಾಪಿ | ಗೌರ್ಗೋತಿ ಭೂನಾಮಸು ಪತಿತತ್ಪಾಶ್ |
ಭೂತಯಃ ಕಂಪನಕಾರಿಣೋಽಪೇ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಷುರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯ ಆ ಸಮಂತಾ-
ದ್ವರ್ಷಿಷ್ಟೋ ವೃದ್ಧತಮಃ ಕಃ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ಸೀಂ ಸರ್ವತೋಽಂತಂ ನ ವೃತ್ತ್ವಾ ಗೃಮಿವ ಧೂನುಥ
ಬಾಲಯಥ | ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾತ್ಕಂಪಯಿತ್ಯೇಣಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಃ ಪ್ರಬಲ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಃ ||
ವರ್ಷಿಷ್ಟಃ | ವೃದ್ಧತಮಾದಿವ್ಯನಿ ಪ್ರಿಯಸ್ಮೀತೀತ್ಯಾದಿನಾ ವರ್ಷಾದೇಶಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತೇ | ಗೃಃ |
ಗೌತಪಶ್ಚಾಶ್ ಪಶ್ಯೇಕವಚನ ಆತೋ ಧಾತೋರಿತ್ಯತ್ವೇ ಆತ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಕಾ.
೬-೧೦೪೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಾಕಾರಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇಽದುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಭೂತಯಃ | ಭೂಷ್ ಕಂಪನೇ | ಕ್ರಿಚ್ ಕೌ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ರಿಚ್ | ತಿತುತ್ವೇತ್ಯಾದಿನೇರ್ಚಿ-
ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಆಮಂತ್ರಿತ್ಯೈ ಚೇತಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧೂನುಥ | ಸ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ | ಸತಿ
ಶಿಷ್ಯಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾತ್ಕತಿ ಶಿಷ್ಯೋಽಪಿ ವಿಕರಣಸ್ವರೋ ಲವಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಸ್ವರಂ ನ ಬಾಧತೇ | ಅತಸ್ತಜ ಏವ ಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಷಃ ||

ದಿವಶ್ಚ — ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯಾ | ಗೃತ್ವ — ಭೂಲೋಕಸ್ಯಾ | ಭೂತಯಃ — ಕಂಪನಕಾರಿಣಾವ,
ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಾಡಿಸತಕ್ಕ | ನರಃ — ಎಲೈ ಧೀರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯಶ್ — ಯಾವ
ಕಾರಣದಿಂದ | ಸೀಂ — ಸುತ್ತಲೂ (ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ) | ಅಂತಂ ನ — (ವೃಕ್ಷಂ) ತುದಿಯನ್ನು (ಫಲಭ

ವಾಗ) ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಂತೆ | ಧೂನುಛೇ— ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತೀರೋ? (ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ; ಆ ಬಲವನ್ನೋಡುವಂಥ) | ವೇ— ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ | ಅ— ಅಂತಹ | ವರ್ಷಿಷ್ಠಿ— ವೃಕ್ಷತಮನು (ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು) | ಕೇ— ಯಾರು ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಲೈ ಮರುದ್ಧೀವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅತಿಮಾನುಷವಾದದ್ದು. ವೃಕ್ಷದ ತುದಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಬಹುದೋ ಅಷ್ಟೇ ಸುಲಭವಾಗಿಯೂ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆಯೂ ನೀವು ದ್ಯುಲೋಕ ಮತ್ತು ಭೂಲೋಕ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮ ನಾಯಕನ ಬಲವು ಎಲ್ಲರ ಬಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿರಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ ನಿಮಗೆ ಉತ್ತಮ ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಧಿಕ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಆ ನಾಯಕನು ಯಾರು ?

English Translation

Agitators of heaven and earth, who is chief leader among you who shake all around like the top of tree ?

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ವರ್ಷಿಷ್ಠಿ—ವೃಕ್ಷತಮಃ | ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವನು, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಮುಖ್ಯ ನಾಯಕನು, ಪ್ರಬಲನಾದವನು.

ಗ್ಮೀಶ್ಚ— ಧೂಮಿಯು | ಗೌಃ ಗ್ನಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗ್ನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನ. ೨-೫.) ಗ್ಮೀ ಎಂದರೆ ಧೂಮಿಯು ಎಂದರ್ಥವು. ಇದು ಗ್ನಾಶಬ್ದದ ಹಪ್ಪಿ ಎಕವಚನವು.

ಧೂತೆಯಾಃ, ಧೂನುಛೇ— | ಧೂರ್ಷಾ ಕಂಪನೇ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದೋ ಅಷ್ಟೇ ಸುಲಭವಾಗಿ ಈ ಮರುದ್ಧೀವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನೂ ಭೂಲೋಕವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥರೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಫಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವರ್ಷಿಷ್ಠಿ—ಅತಿಶಯಾರ್ಥವಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅತಿಶಾಯಿನೀ—, ಎಂದು ಇಪ್ಪನ, ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರಿಯು ಬಹುಲ ಗುರುವೃದ್ಧ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೬) ಎಂದು ವೃಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಿ ಎಂಬ ಅದೇಶ. ಇಪ್ಪನ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅನ್ಯನಾತ್ರ.

ಗೃಹಿಣೀ—ಗ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ವಹ್ನೀ ಏಕವಚನ ಐಷ್, ಗ್ಯಾಃಆಸ್, ಅತೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೦) ಇಲ್ಲಿ ಅತಃ ಎಂದು ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿರುವರು. ಭಸಂಜ್ಞಕಾಂವಯವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಗ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪೋದಾತ್ತಲೋಪಃ ಎಂಬ ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತ.

ಧೂತೆಯಃ—ಧೂರ್ಷ ಕಂವನೇ ಸ್ವಾದಿ, ಕ್ಷಿರ್ಷ್ ಕೌಚಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ಷಿರ್ಷ, ತಿತುತ್ಯೆ— ಎಂದು ತಿಗೆ ಇತಿ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ.

ಧೂನುಥ—ಧೂರ್ಷ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಬಹುವಚನ ಥ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೩) ಎಂದು ಶ್ಚಿವಿಕರಣ, ಧೂಃನು+ಥ, ಶ್ಚಿಪ್ರತ್ಯಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸ್ವರವು ಸತಿಶ್ಚ ಸತಿಶ್ಚಸ್ವರಬಲೇ ಯಸ್ತುಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ವಿಕರಣವನ್ನು ಳಿದು ಸತಿಶ್ಚ ಸ್ವರವು ಪ್ರಬಲವಾಗುವುದು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸ್ವರ ಸತಿಶ್ಚವಾದರೂ ಪ್ರಬಲವಲ್ಲ. ತಿರ್ಷ್ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸ್ವರೇ ಬರುತ್ತೆ. ಯತ್ತೀಮಂತಂ ಎಂದು ಯದ್ವೃತ್ತದ ಯೋಗ ಇದೆ. ಯದ್ವೃತ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ||೬||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ | ವೋ | ಯಾ | ಮಾಯ | ಮಾನುಷೋ | ದಧ್ರ | ಉಗ್ರಾಯ | ಮನ್ಯವೇ |
ಜಿಹೀತ | ಪರ್ವತೋ | ಗಿರಿಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ವಃ | ಯಾಮಾಯ | ಮಾನುಷಃ | ದಧ್ರೇ | ಉಗ್ರಾಯ | ಮನ್ಯವೇ |
ಜಿಹೀತ | ಪರ್ವತಃ | ಗಿರಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಮಾಯ ಗಮನಾರ್ಥಂ ಮಾನುಷೋ ಗೃಹಸ್ತಾಮೀ ಕಶ್ಚಿನ್ನಮಜೋ ನಿ ದಧೇ | ಗೃಹದಾರ್ಥಾರ್ಥಂ ದ್ವೈಧಂ ಸ್ತಂಭಂ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾನ್ | ಭವದೀಯಗಮನೇನ ಬಾಲಿತಂ ಗೃಹಂ ಪತಿಷ್ಯತಿತಿ ಭೀತ್ಯಾ ತೆನ್ನಿವಾರಣಾಯ ದ್ವೈಧಸ್ತಂಭಪ್ರಕ್ಷೇಪಃ | ಕೀಡೃಶಾಯ ಯಾಮಾಯ | ಉಗ್ರಾಯ ತೀವ್ರಾಯ ಮನ್ಯವೇ ಚಾಲನಾರ್ಥಮಭಿಮನ್ಯಮಾಯ | ಯುಜ್ಯತೇ ಹಿ ಭವದ್ಗಮನಾದ್ಧೀತಿಃ | ಯತೋ ಭವದ್ಗತ್ಯಾ ಚಾಲಿತಃ ಪರ್ವತೋ ಬಹುಬಿಧಪರ್ವಯುಕ್ತೋ ಗಿರಿಃ ಶಿಖರೀ ಜಿಹೀತೇ ಗಚ್ಛೇತ್ || ಮಾನುಷಃ | ಮನೋಜಾರ್ತಾವ್ಯಾತ್ ಸುಕ ಚ | ಪಾ. ೮.೧.೧೬೧ | ಇತಿ ಮನುಶಬ್ದಾದಪತ್ಯಾರ್ಥೋಪಗಮಕ್ಕ | ಇತ್ಯಾನ್ವಾದಿನಿತ್ಯಮಿತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಧೇ | ವ್ಯರ್ಜ್ಯ ಅವಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಲಿಟಿ ಕಿತ್ವಾದ್ಯುಪಾಭಾವೇ ಸತಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾಸ್ವ ನಿಧಾತಃ | ಜಿಹೀತಃ ಓಹಾಜ್ ಗತೌ ಲಿಜಾ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೇಪಃ ತ್ವಃ | ಭೃಗಾಮಿತ್ | ಪಾ. ೭.೪.೭೬ | ಇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪರ್ವವಾನ್ ಪರ್ವತಃ | ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ— (ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮ | ಉಗ್ರಾಯ— ಪ್ರಚಂಡವಾಗಿಯೂ | ಮನ್ಯವೇ—ನಿಯತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಯಾಮಾಯ— ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ (ನಿಮ್ಮ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕಂಪನದಿಂದ ಬೀಳದಿರಬೇಕೆಂದು) | ಮಾನುಷಃ— (ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಾದ) ಮಾನವನು | ನಿ ದಧೇ— (ಮನೆಗೆ) ಊರೆಕಂಬವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (ಎತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ಪರ್ವತಃ— ಅನೇಕ ಏಣುಪಂಕ್ತಿಗಳಿರುವ | ಗಿರಿಃ— ಬೆಟ್ಟವು (ತೂಡ) | ಜಿಹೀತಃ— (ನಿಮ್ಮ ರಭಸದಿಂದ) ಜರ್ಜರಿತವಾದೀತು.

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ನಿಮ್ಮ ಶರಾತ್ರನುವು ಒಟ್ಟು ಸ್ವಭಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನೇ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಾಗ, ಭೂಭೃತ್ವಾದ ಪರ್ವತವೂ ಜರ್ಜರಿತವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ನಡಗುನಾಗ, ನೀವು ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತನಾದ ಮಾನವನು ಭಯಪಡುವುನು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಸಂಚಾರದ ಅವನಿಗೆ ಉಪಕಾರವಾಗುವುದೆಂದೆ ಅವಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಚಂಡವಾಗಿಯೂ, ನಿಯತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಪನದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳದಿರಲೆಂದು ಅವನು ತನ್ನ ಉರೆಕಂಬವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

The house-holder, in dread of your fierce and violent approach has planted a firm post; for even the mountain with many ridges is shoddered by you-

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯ— ಮರುತ್ತುಗಳು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವರ್ಷತತಿಬರಗಳೂ ಕೂಡ ಅವುಗಳ ರಭಸವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಾಡುವವು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ ಮನೆಗಳು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಗೆ ನಿಲ್ಲುವವು? ಅವಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮನುಷ್ಯರು ಮಹಾರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳು ಉರಳಿಸಲ್ಪಡದಿರುವಂತಾಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳ ಭವ್ಯತೆಗಾಗಿ ಬಲವಾದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ನೆಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಷಂಠಾ

ಮಾನುಷಃ—ಮನೋಜಾರ್ಜಿತಾವಣ್ಯಾತ್ ಪುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಜಾತಿ ವಾಚ್ಯವಾದರೆ ಮನುಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಕ್ ಪವ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಆಹ್—ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು, ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಕ್ ಆಗುವು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮನುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಆಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಪುಕ್ ಆಗುವುವು ಬಂದರೆ ಮಾನುಷ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಸಂಪನ್ನನೂ ಆಗಿ ವೇದವಿಹಿತಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವವನೂ ಆದವನು ಮಾನುಷಪದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವನು, ಹೀಗಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಮಾನವ ಎನ್ನಬೇಕು.

ಅಪತ್ಯೇ ಕುತ್ಸಿತೇ ಮೂರ್ಧೇ ಮನೋರೌತ್ಸರ್ಗಿಕಸ್ಮೃತೇ |

ನಕಾರಸ್ಯ ಚ ಮೂರ್ಧನೈಶ್ಚೇನಸಿದ್ಧೃತಿ ಮಾಣವಃ |

ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶವು ನಿರ್ವಹಿತ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಹ್ಯಂ ಎಂದು ಆಸ್ಯುದಾತ್ತ.

ದಧ್ರೇ—ದಧ್ರೇ ಅನಸ್ತಾನೇ, ಲಿಟ್, ತಗೆ ಎರ್, ದ್ವಿತ್ವ ದ್ಧ+ದ್ಧ+ಏ, ಉರತ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ, ರಪರತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ ಜತ್ತೃಗಳ, ದಧ್ರ+ಏ ಕ್ವಿತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಯಣಾ ದೇಶ, ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಹೀತೆ—ಓಪಾಪ್ ಗತೌ ಧಾತು, ಲಿಪ್, ತ ಅದೇಶ ಲಿಜಃಸೀಯಲಿಟ್ ಎಂದು ಸೀಯಲಿಟ್ ಆಗುವು, ಯಲೋಪ, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಹಾ+ಈತ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂದು ಶಪ್ ಗೆ ಶ್ಲಃ ಶ್ಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಹಾ+ಪಾ+ಈತ, ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಭೃ-ನಾಪ್-ಓಪಾಪ್ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ತವು ಶ್ಲಃ ಬಂದಾಗ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಹಿ+ಪಾ+ಈತ, ಕುಹೋಶ್ಲಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಹಾಗೆ ಜ್ಞ ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲಃಭೃಷೆಯೋ ರಾತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರಾಗ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಗಿ ಲೋಪ. ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರಾದ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹಲ್ಯುಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಆದ ಹಲಾದಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ಲಃ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ

ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಈಶಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವಿಶೇಷವಿಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ, ಏನಂಚ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು.

ಪರ್ವತೇ—ಪರ್ವತಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೭||

। ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ।

ಯೇಷಾಮಜ್ಜೈಷು ಪೃಥ್ವೀ ಜುಜುರ್ವಾ ಇವ ವಿಶ್ವತೀಃ |

ಭಿಯಾ ಯಾಮೇಷು ರೇಜತೇ || ೮ ||

। ಪದಸಾರಃ ।

ಯೇಷಾಂ | ಅಜ್ಜೈಷು | ಪೃಥ್ವೀ | ಜುಜುರ್ವಾನ್ 5 ಇವ | ವಿಶ್ವತೀಃ |

ಭಿಯಾ | ಯಾಮೇಷು | ರೇಜತೇ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ಯೇಷಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಮೇಷು ಗಮನೇಷ್ಯಜ್ಜೈಷು ಕ್ಷೇಪಕೇಷು ಸತ್ಪೃಥ್ವೀ ಭೂಮಿಃ ರೇಜತೇ ಕಂಪತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜುಜುರ್ವಾ ಇವ ವಿಶ್ವತೀಃ | ಯಥಾ ವಯೋಹಾನಿರೋಗಾದಿನಾ ಜೀರ್ಣಃ ಪ್ರಜಾಸಾಲಕೋ ರಾಜಾ ವೃರಿಭಯಾತ್ಯಂಪತೇ ತದ್ವತ್ || ಅಜ್ಜೈಷು | ಅಜಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದೌಷಾದಿಕೋ ಮನ್ | ಅಜೇವ್ಯಭಾಷೋಃ | ಸಾ. ೨.೪.೫೬ | ಇತಿ ನೀಧಾನೋ ನ ಭವತಿ | ವಲಾದಾವಾರ್ಧಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇತ್ಯುತೇ | ಉ. ೨.೪.೫೬-೨ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುಪಾತ್ರತ್ಯಂ | ಜುಜುರ್ವಾನ್ | ಜ್ಜ್ವ ವಯೋಹಾನೌ | ಲಿಟಃ ಕೃಸುಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಸಾ. ೭.೧.೧೦೩ | ಇತ್ಯುತ್ಯಂ | ಅಭ್ಯಾಸಕಲಾದಿಕೇಷಾಂ | ವಸ್ತೇಶಾಜಾದ್ಯಸಾಮಿತಿ

ನಿಯಮಾದಿದಾಗಮಾಭಾವಃ | ಯಜ್ಞತ್ಯಕ್ತಾಂ | ಪಾ. ೭.೪.೧೧ | ಇತಿ ಗುಣೋ ಹತಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾನ್ವ ಭವತಿ | ವಿಶಾಂ ಪತಿರ್ವಿಶ್ವತೀ | ಸತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ರ ರಸದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಛಿಯಾ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಯಾನುಂಷು | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಧಾವೇ ಭುಜಾ | ಕರ್ಷಾತ್ಪತೋ ಭುಜಾ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದಿಷು ಸಾಕಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ರೇಜತೇ | ರೇಜ್ಞ ಕಂಪನೇ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ಭೃತ್ಪ್ರಯೋಗಾದನಿಶ್ಚಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಗದಾರ್ಥ ||

ಯೇಷಾಂ— (ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ಯಾವ ನಿಮ್ಮ | ಯಾಮೇಷು— ಗಮನಗಳು | ಅಚ್ಚೇಷು (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸುವ) ರಭಸವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಲು | ಜುಜುರ್ವಾನಿವ—(ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದಲೂ ರೋಗದಿಂದಲೂ) ಜರ್ಘರಿತವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ | ವಿಶ್ವತೀ— ಪ್ರಜಾಪಾಲಕನಾದ ರಾಜನು | ಛಿಯಾ— (ಶತ್ರು) ಭಯದಿಂದ (ನಡಗುವಂತೆ) | ಸ್ಯಥಿವೀ— ಭೂಮಿಯು | ರೇಜತೇ— ಕಂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಘಾಪಾರ್ಥ

ಪೃಥಿವಿಯೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಚಂಡವಾಗಿಯೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಗಮನಗಳ ರಭಸದ ಮುಂದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತದೆ ಇವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ರೋಗದಿಂದಲೂ ಜರ್ಘರಿತವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಪ್ರಜಾಪಾಲಕನಾದ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವಂತೆ ನಿನ್ನ ಸರಾಕ್ರಮದ ಮುಂದೆ ಭೂಮಿಯು ನಡಗುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

English Translation

O Maruts, at your approach (at whose approach) even the earth trembles like a king weak and enfeebled with age through dread of his enemies

ವಿಶೇಷನಿಗಯಗಳು

ಅಚ್ಚೇಷು— ಅಜ ಗತಿಶ್ಚೇಪಣಯೋಃ | ಗಮನೇಷು | ನಿಮ್ಮ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ನೀವು ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಾ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಎಂದರ್ಥವು.

ಜುಜುರ್ವಾನಿವ— ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ | ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾದ, ಮುಸುಕನಾದ, ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ವೃದ್ಧವಾಗಿ ದೇಹಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ರಾಜನು ಪ್ರಬಲ ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಅವರ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವಂತೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿತ್ತತೀ— ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾಸಾಂ ಪತೀ | ಪ್ರಜಾಪಾಲಕನು ರಾಜನು.

ಯಾಮೇಷು— ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ಗಮನಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಜ್ಞೇಷು— ಅಜ ಗತಿಶ್ಲೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂದು ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ದಿಂದ ಮನ್ ಎಂಬ ಔಣಾದಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. **ಅಜ್ಞೇವ್ಯಘೃಣಾಶೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಘೃಣ್, ಅನ್ ಇವುಗಳನ್ನು ಲಿದು ಅರ್ಥಧಾತುಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಆದೇಕ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ **ನಾಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವರ್ತಿಸುವುದು. **ವಿವಂಚ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಭಾಷೆ** ಎಂದು ಆಶ್ರಯಿಸುವೆವು. ಅಂದರೆ ವಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಭಾವ-ಅಭಾವ ಎಂದು ಎರಡು ಅಂಶವಿದೆ, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಭಾವಾಂಶ ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಭಾವಾಂಶ ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿಗೂ ನಿರುತ ವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತಿಯು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ, **ವಿವಂಚ ಘೃಣ್, ಅನ್** ಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಭಾವಾಂಶವೇ ಬರುತ್ತೆ. ಲ್ಯುಟ್, ವಲಾದ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಾಂಶಕ್ಕೂ ಪ್ರಸ್ತುತಿ, ಮಿಕ್ಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಾಂಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಅಘೃಣಾಶೋಃ** ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತೀವರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಮನ್ ವಲಾದಿ ಅರ್ಥಧಾತುಕ. ಇಲ್ಲಿ ವೀಭಾವ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿತ್ವಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್.

ಜುಜುರ್ವಾನ್— ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಜಾನಾ, ಲಿಟ್ ಗೆ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂಥಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉತ್ಪ, ರಪರತ್ಪ, ಜುರ್+ವನ್, **ವಸ್ಯೇಕಾಜಾ- ದ್ಯುಸಾಂ** ಎಂಬ ನಿಮನುದಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದ ರ್ಗೆ ಲೋಪ. **ಜುಜುರ್+ವನ್, ಹಲಿಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೭) ರೇಫಾಂತ ಅರ್ಥವಾ ವಕಾಂಶವಾದ ಧಾತುಗಳ ಉಪಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇಟ್ ಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ದೀರ್ಘವೂ ಋಚ್ಯುತ್ಯಾಕಾಮ್ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಗುಣವೂ ದೀರ್ಘ, ಗುಣ ಎಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರತಕ್ಕವು **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ. ಅವು ಅನಿತ್ಯಗಣಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

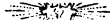
ವಿತ್ತತೀ— ವಿಶಾಂ ಪತೀ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. **ಪತ್ಯಾವೈತ್ಯಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂದು ಘೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತವನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪರಾದಿಕ್ಕಂದೆಸಿ **ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯) ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯುದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಭಿಯಾ— ಸಾವೇಕಾಚಃ, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಯಾಮೇಷು— ಯಮ ಉಪರಮೇ, ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೃಣ್, ಉಪಧಾವ್ಯದಿ, **ವಿವಂಚ ಅಕಾರವನ್ನು** ಹೊಂದಿರುವ ಘೃಣಂವಾಗುತ್ತೆ. **ಕರ್ಷಾಂತ್ಯತೋ ಘೃಣಾಂತೆ ಉದಾತ್ತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯) ಎಂದು

ಉದಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂಚೆ ಎಂದು ಅದ್ಭುತಾತ್ಮ ಬರುತ್ತೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಜ ಕಂಪನೇ-ಶಬ್ದ ಎಂಬ ಅದುಪದೇಶವ-ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತೇಗೆ ಶಾಸ್ಕನುದಾತ್ತೇತ್, ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಯವ್ಯುತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ||೮||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ಥಿರಂ ಹಿ ಜಾನಮೇಷಾಂ ವಯೋ ಮಾತುರ್ನಿರೇತವೇ |
ಯತ್ತೀಮನು ದ್ವಿತಾ ಶವಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ಥಿರಂ | ಹಿ | ಜಾನಂ | ಏಷಾಂ | ವಯಃ | ಮಾತುಃ | ನಿಃ 5 ಏತವೇ |
ಯತ್ | ಸೀಮ್ | ಅನು | ದ್ವಿತಾ | ಶವಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಜಾನಂ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಮಾಕಾಶಂ ಸ್ಥಿರಂ ಹಿ | ಚಲನರಹಿತಂ ಬಿಲು | ಮಾತು-
ಮರುತಾಂ ಜನನೀಸ್ಥಾನೀಯಾದಾಕಾಶಾದ್ವಯಃ ಪಕ್ಷಿಣೋ ನಿರೇತವೇ ನಿಗಮತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಭವಂತೀತಿ
ಶೇಷಃ | ತಾದೃಶಾದಾಕಾಶಾದೈವಜ್ಜನ್ಮೀತಿ ಮರುತಾಂ ಸ್ತುತಿಃ | ಯದ್ಯಸ್ಯಾತ್ಕಾರಣಾಚ್ಚೈವೋ ಭವ-
ದೀಯಂ ಬಲಮನುಕ್ರಮೇಣ ಸೀಂ ಸರ್ವತೋ ದ್ವಿತಾ ದ್ವಿತ್ವೇನ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ವಿಭಜ್ಯ ವರ್ತತೇ |
ಆತೋ ಭವದೀಯಂ ಜಾನಂ ಸ್ಥಿರಂ ಹೀತಿ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾನ್ವಯಃ || ಜಾನಂ | ಜನ್ಮತೇಜಸ್ವಿನಿತಿ ಜಾನ-
ಮಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅಧಿಕರಣೇ ಭೃಷ್ | ಏಷಾಂ | ಇದಮೋಽನ್ವಾದೇಶ ಇತ್ಯಶಾದೀಶೋಽನುದಾತ್ತೇ |
ವಿಭಕ್ತೃಶ್ಚ ಸುಸ್ವಾಪ್ತವನುದಾತ್ತಾ | ನ ಚೋಡಿಧಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಂತೋದಾತ್ತಾದಿ-
ದಂಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ ವಿಧಾನಾತ್ | ನಿರೇತವೇ | ಇಷ್ ಗತಾ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ತನೇನ್ವತ್ಕೃಯಃ |
ತಾದಂ ಚೇತಿ ಕತೇ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಧರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಏಷಾಂ— ಈ ನಿಮ್ಮ (ಮರುತ್ತುಗಳ) | **ಜಾನಂ—** ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾದ ಆಕಾಶವು | ಸ್ಥಿರಂ ಹಿ—
ಚಲನರಹಿತವಾಗಿ ದೃಢವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು | **ಮಾತುಃ—** (ನಿಮಗೆ) ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಆಕಾಶದಿಂದ | **ವಯಃ—**
ಪಕ್ಷಿಗಳು | **ನಿರೀತವೇ—** ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ (ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ.) | **ಯುತ್—** ಏತ
ಕೈಂಗಳೆ | **ಶವಃ—** ನಿಮ್ಮ ಬಲವು | **ಅನು-ಕ್ರಮನಾಗಿ |** ಸೀಂ— ಸುತ್ತಲೂ | **ದ್ವಿತಾ—** (ದ್ವಾವಾಪ್ಯಥಿವಿಗಳೆ
ರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ) ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಚ್ಚೆ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು. ಏತಕ್ಕಿಂತಲೇ ನಿಮ್ಮ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ
ವಾದ ಆಕಾಶವು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೂ ಚಲನರಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದಾಗಲೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ
ಅದು ಚಲನಕ್ಕೆ ಅಧಾರಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಿಮ್ಮ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾದ ಆಕಾಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು
ಸಂಚಾರಮಾಡಲನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವು ದ್ವಾವಾಪ್ಯಥಿವಿಗಳೆರಡು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಎರಡು
ಭಾಗವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ.

English Translation

The sky which is your birth place is firm and does not shake; in that
sky the birds are always able to fly; your strength is divided between
earth and heaven.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾನಂ— ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಂ | **ಜನ್ಯತೇಽಸ್ಥಿನ್ನಿತಿ** ಜಾನಮಂತೆರಿಶ್ಚಂ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವು
ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ವಯಃ— ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಪಕ್ಷಿಗಳು.

ನಿರೀತವೇ— ನಿರ್ಗಂತುಂ | ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಹಾರಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ

ದ್ವಿತಾ— ಎರಡಾಗಿ ಭಾಗಿಸುವ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಇರು
ವುದರಿಂದ ಇದು ಭೂಮಿ ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದರೆ ಎರಡಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಃ— ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಜಾನಮ್—ಜನ್ಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಜಾನಂ. ಇದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಆಕಾರವು ಈ ಸಂದಿಂವ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಹಲಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೧) ಎಂದು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘಂ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಏಷಾಂ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಪಷ್ಠಿಬಸುವಚನ ಆಮ್. ತೈದಾದೀನಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೨) ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರವಲ್ಲದರೆ ತೈದ್ ಮೊದಲಾಗಿ ದ್ವಿಶಬ್ದದವೆಗೆ ಇರುವ ಪದಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. ಇದಂಆಮ್, ಇದಮೋಽನ್ಯಾದೇಶೇತನುಮಾತ್ರೆ ಸ್ತೃತಿ-ಯಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೨) ತೃತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರವಲ್ಲದವಾಗ ಅನ್ಯಾದೇಶ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಇದಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಶ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಇದಗೆ ಅಶ ಆದೇಶ. ಶ ಇತ್. ಅ ಆಮ್, ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರ್ಯಂ ವಿಧಾತುಮುಸಾತ್ರೆ ಸೈ ಕಾರ್ಯಾಂತರಂ ವಿಧಾತುಂ ಪುನರುಪಾಧಾನ ಮನ್ಯಾದೇಶ ಅಪೂರ್ವನಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಹಣಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಉದಾಹರಣೆ—ಅನೇನ ವ್ಯಾಕರಣ-ಮಧೀತಂ, ಏನಂ ಭಂದೋಧ್ಯಾಪಯ. ಅಮಿ ಸರ್ವನಾಮ್ಯಃ ಸುಹಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨೨) ಎಂದು ಆಮ್ ಗೆ ಸುಹಿ ಆಗದು. ಬಹುವಚನೇ ರ್ಘುಲ್ಯೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೩) ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏಕಾರ. ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಇತಿಪತ್ತಂ, ಇಲ್ಲಿ ಅಶ ಆದೇಶದಿಂದ ಬಂದ ಆಕಾರವು ಅನುದಾತ್ತ. ಆಮ್ ಸುಪ್ಪಾರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ. ಹಿಗೆ ಏಷಾಂ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ. ಊದಿದಂ ಪದಾದ್ಯ-ಪುಮ್ ರೈಭ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೧) ಎಂದು ಇದಮ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾವೇಕಾಚಿಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಇದರಿಂದ ಏಕಾಚಿಃ ಎಂದೂ, ಅನ್ಯೋದಾತ್ತಾತ್—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಇಲ್ಲಿಂದ ಅನ್ಯೋದಾತ್ತಾತ್ ಎಂದೂ ಎರಡುಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಗಲಾಗುವುವು. ಏವಂಚ ಅನ್ಯೋದಾತ್ತಗಳೂ ಏಕಾಚ್ಯಗಳೂ ಆದ ಉತ್ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ಇದರಲ್ಲಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅಶ ಅನುದಾತ್ತವಾಗ್ಧರಿಂದ ಅನ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಇದಮ್ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿರೀತವೇ—ನಿರ ಉಪಸರ್ಗ, ಇಣ ಗತೌ. ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇಣ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತವೇನ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗುಣ, ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿರ ಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದು ತ್ಯೇ ಸೂನವೋ ಗಿರಃ ಕಾಷ್ಠಾ ಅಜ್ಜೇಷ್ಟತ್ವತ |
ವಾಶ್ರಾ ಅಭಿಜ್ಞಾ ಯಾತವೇ || ೧೦ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಉತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯೇ | ಸೂನವಃ | ಗಿರಃ | ಕಾಷ್ಠಾಃ | ಅಜ್ಜೇಷು |
ಅತ್ವತ |

ವಾಶ್ರಾಃ | ಅಭಿಜ್ಞಾ | ಯಾತವೇ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷಂ ||

ತ್ಯೇ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾ ಗಿರಃ ಸೂನವೋ ವಾಚೆ ಉತ್ಪಾದಕಾ ಮರುತಃ | ವಾಯವೋ ಹಿ ಶಾಲೋಷ್ಣಾ ದಿಷು ಸಂಚರಂತೋ ವಾಚೆಮುತ್ಪಾದಯಂತಿ | ಅಜ್ಜೇಷು ಸ್ವಕೀಯೇಷು ಗಮನೇಷು ಸತ್ಪು ಕಾಷ್ಠಾ ಅಪಃ | ಅಪೋಽಸಿ ಕಾಷ್ಠಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಕ್ರಾಂತಾ ಸ್ಥಿತಾ ಧವಂತಿ | ನಿ. ೨-೧೫ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ಉದು ಉತ್ಪೇಕ್ಷೇಣೈವಾತ್ಮತಃ | ಅತನಿಷತಃ | ವಿಸ್ತಾರಿತವಂತಃ | ಉವಕಂ ವಿಸ್ತಾರ್ಯ ತತ್ಪಾನಾರ್ಥಂ ವಾಶ್ರಾ ಹಂಧಾರವೋಪೇಕಾ ಗಾ ಅಭಿಜ್ಞಾ ಜಾನಾಭಿವಮುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಯಾತವೇ ಗಂತುಂ ಪ್ರೇರಿತವಂತ ಇತಿ ಶೇಷಃ || ಸೂನವಃ | ಪೂಂಪ್ರೇರಣೇ | ಸುನಃ ಕಿತ್ | ಉ. ೩-೩೫ | ಇತಿ ಸುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ಧ್ಯುನಾಭಾವಃ | ಅತ್ವತ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ಲಜಾ ರ್ಭುಸ್ಯಾದಾದೇಶೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತನಿಪತ್ಯೋಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೬-೪-೯೯ | ಇತ್ಯುಪಧಾಲೋಪಃ | ಅದಾಗಮಃ | ಅಭಿಜ್ಞಾ | ಅಭಿಗತೇ ಜಾನುನೀ ಯಸ್ಯ ತದಭಿಜ್ಞಾ | ಪ್ರಸಂಭ್ಯಾಂ ಜಾನುನೋಜ್ಞುಃ | ಸಾ. ೫-೪-೧೨೯ | ಇತಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಭಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾಸಿ ಜಾನುಶಬ್ದಸ್ಯ ಜ್ಞಾ ಶಬ್ದಾದೇಶಃ ಸಮಾಸಾಂತಃ | ಯಾತವೇ | ತುಮಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ತವೇನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ ||೧೩||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತ್ಯೇ— ಪೂರ್ವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಆ | ಗಿರಃ ಸೂನವಃ—ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕಗಳಾದ ಮರುತ್ಯುಗಳು | ಅಜ್ಜೇಷು— ತಮ್ಮ ಗಮನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಕಾಷ್ಠಾಃ— ನೀರುಗಳನ್ನು | ಉದು— ಚಿನ್ನಾಗಿ | ಅತ್ವತ— ಹರಡಿ ಹಂಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು. | ವಾಶ್ರಾಃ— (ನೀರಿಗೋಪ್ಯುಲ) ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅಭಿಜ್ಞಾ— ಮೊಳಕಾಲು ಪಡ್ಯಂತವಾಗಿ | ಯಾತವೇ— (ನೀರಿನೊಳಗೆ) ಹೋಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

॥ ಭಾಸಾರ್ಥ ॥

ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅವುಗಳ ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳು ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಗಮನಗಳಿಂದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ನೀರಿಗೋಸ್ಕರ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿದು ನೀರು ಕುಡಿಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

They are the generators of speech; They spread out waters in their courses; they urge the lowing cattle to enter the water up to their knees to drink.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ತೈಲೇ—ತೇ | ಆ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ

ಗಿರಃ ಸೂನವಃ—ವಾಚೇ ಉತ್ಪಾದಕಾಃ | ತಾಲು ಓಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಬಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಆವಯವಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು ಸಂಚಾರದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಾಷ್ಠಾಃ—ಆಪಃ | ನೀರು. ಆಪೋಽಪಿ ಕಾಷ್ಠಾ ಉಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೨-೫) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಷ್ಠಾಃ ಎಂದರೆ ನೀರು.

ಅತ್ನತೇ—ಅತನಿಷತ | ವಿಸ್ತಾರಿತವಂತಃ | ಹರಡಿದವು. ನೀರು ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ (ಮಳೆಯ ರೂಪದಿಂದ) ಹರಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಾಶ್ರಾಃ— ಕೂಗುತ್ತಿರುವ ಗೋವುಗಳು.

ಅಭಿಜ್ಞಾ— ಅಭಿಗತೇ ಜಾನುನೀ ಯಸ್ಯ | ಜಾನ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ | ಗೋವುಗಳು ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ತಮ್ಮ ಮೊಳಕಾಲು ಪಕ್ಕುಂತರ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು ಸ್ವಭಾವವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವು ಎಂಬುದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನಯಾ

ಸೂನವಃ—ಷೂ, ಪ್ರೇರಣೇ, ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂದು ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಸುವಃ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೫) ಷೂ ಧಾತು ಮುಂದೆ ನು ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಅದು ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್. ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಾಧಿಪೇಧ.

ಅತ್ನೇತೆ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ—ಉಭಯಪದಿ, ಲಬ್, ಝ. ತನಾದಿ ಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯುಲಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದ ಉ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಲುಕ್, ಅತ್ನೇಪದೇಷ್ಯನತಃ ಎಂದು ಝಗೆ ಆತ್ ಆದೇಶ, ತನ್+ಅತ, ತನಿಪತ್ಯೋಕ್ತಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೯) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿತ್ ವಾ ಐತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ತನ್, ಪತ್ಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರ ಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ.

ಅಭಿಜ್ಞ—ಅಭಿಗತೇ ಜಾನುನೀ ಯಸ್ಯ ತತ್, ಅಭಿಮುಖವಾದ ಜಾನುವುಳ್ಳೋಣ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಪ್ರಿಯಾವಿತೇಷಣ. ಪ್ರಸಂಧ್ಯಾಂ ಜಾನುನೋ ಜ್ಞಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨೯) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಜಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಛಂದಸ್ಸಾದ್ದರಿಂದ ಅಭಿ ಇರುವಾಗಲೂ ಜ್ಞ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ.

ಯಾತವೇ—ಯಾ ಪ್ರಾಪನೇ ತುಮರ್ಥೇನೇನೇನ್—, ಎಂದು ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ರಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್. ||೧೦||

ಸಂಹಿತಾಗ್ರಾಢಿ

ತ್ಯಂ ಚಿದ್ವಾ ದೀರ್ಘಂ ಪ್ರಥುಂ ಮಿಹೋ ನಪಾತಮಮ್ಯಧಂ |
ಪ್ರ ಚ್ಯಾವಯನ್ತಿ ಯಾಮುಭಿಃ || ೧೧ ||

ಸದಪಾಠಃ

ತ್ಯಂ | ಚಿತ್ | ಘ | ದೀರ್ಘಂ | ಪ್ರಥುಂ | ಮಿಹಃ | ನಪಾತಂ | ಅಮ್ಯಧಂ |
ಪ್ರ | ಚ್ಯಾವಯನ್ತಿ | ಯಾಮುಃ | ಭಿಃ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೈಂ ಚಿದ್ಧ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಯೋ ಮೇಘಸ್ತಮಪಿ ಮೇಘಂ ಯಾಮಘಃ ಸ್ವಕೀಯಗಮನೈಃ ಪ್ರ
 ಚ್ಯಾವಯಂತಿ | ಮರುತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಗಮಯಂತಿ | ಕೀದ್ಯತಂ | ದೀರ್ಘಮಾಯಾನೋಪೇತಂ ಪೃಥುಂ
 ತಿಯಗ್ನಿಸ್ತೃತಂ ಮಿಹೋ ನಸಾತಂ ಸೇಚನೀಯಸ್ಯ ಜಲಸ್ಯ ನ ಪಾತಯಿತಾರಂ | ವೃಷ್ಟಿಮಕುರ್ವಂತ-
 ಮಿತ್ಯುರ್ಥಃ | ಅವೃಥಂ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಸ್ಯಂ || ಘ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ಮಿಹಃ
 ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ಮೇಹತಿ ಸಿಂಚತೀತಿ ಮಿಹಿ ವೃಷ್ಟಿಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಘ-
 ಕ್ಷೇರದಾತ್ರತ್ವಂ | ನಸಾತಂ | ನ ಪಾತಯಂತೀತಿ ನಸಾತ್ | ನಭಾಣ್ನುಸಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನಞಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
 ಭಾವಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅವ್ಯಧ್ರಂ | ಶ್ರುಧು ಮೃಧು ಉಂದನೇ | ಮಧುತ್ಯುಧ-
 ಕೇನೋನತ್ತೀತಿ ಮೃಧಃ | ಬಹುಲವಚನಾದೌಣಾದಿಕೋ ರಕ್ತೃತ್ಯಯಃ | ಸರ್ಜ್ಸಮಾನೋವ್ಯಯ-
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಸಂಗ್ರಾಮವಾಚಿನಾ ಮೃಧಶಬ್ದೇನ ಹಿಂಸಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ |
 ಮತ್ಪರ್ಥೋಯೋ ರಃ | ಪೂರ್ವಪತ್ವೈರಸಮಾಸಾ | ಚ್ಯಾವಯಂತಿ | ಚ್ಯುರ್ವ ಗತ್ | ಷಿಚಿ ವೃದ್ಧ್ಯಾವಾ-
 ದೇಶಾ | ಪದಕಾಲೇ ಹೃಸ್ವತ್ಯಾದಸಃ ||

ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ

ದೀರ್ಘಂ— ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಹರಡಿಯೂ | ಪೃಥುಂ— ಮಹತ್ತಾಗಿಯೂ | ಮಿಹಃ ನಸಾತಂ—
 ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸವೇ ನೀರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕದ್ದೂ | ಅವ್ಯಧ್ರಂ— ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದೂ
 (ತನ್ನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲವೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದೂ) ಆದ | ತೈಂ ಚಿದ್ಧ— ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಾವ ಮೇಘ
 ವುಂಟೋ ಅದನ್ನೂ | ಯಾಮಘಃ— ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಗಳಿಂದ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಪ್ರ ಚ್ಯಾವಯಂತಿ—
 ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಮಳೆ ಸುರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ನೀರನ್ನು ಮೇಘವು ಲೇಖಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನು ತಡೆದು
 ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲವಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮಳೆ ಸುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಮರುತ್ತುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯ
 ವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಘವು ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೂ, ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ, ಮಹತ್ತಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ
 ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಂತಹ ಮೇಘವನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ
 ಮಳೆರವದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಲೇಖಿಸಿಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

They drive before them in their course, the long, vast, uninjurable
 rain-retaining cloud.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಛಂ— ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಭಂದಿಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಮಿದಃ ನಪಾತಂ— ಸೇಚೆನೀಯಸ್ಯ ಜಲಸ್ಯ ನ ಪಾತಯಿತಾರಂ | ವೃಷ್ಟಿಮಕುರ್ವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಿಹ ಸೇಚೆನೇ || ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ

ಚ್ಯಾವಯಂತಿ— ಗಮಯಂತಿ | ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. Drive before them.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಛಂ— ಉಚಿ ತು ಛ ಮಜ್ಜು ತಜ್ಞ ಕುತ್ಪೋರುಷ್ಯಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೩.೧೩೩) ಎಂದು ಛ ಗೆ ದೀರ್ಘ ಕೃತ್ರಿಮಾಕೃತ್ರಿ ಮಯೋಃ ಕೃತ್ರಿಮಸ್ಯೈವಗ್ರಹಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತರಪ್ ತಮಪೌಪೌಘಃ ಎಂದು ವಿಹಿತವಾದ ಛಗೆ ಗ್ರಹಣ ಉಚಿತ. ಆದರೂ ವೇದದಲ್ಲಿ ಛ ಎಂಬ ಅನುಪೂರ್ವಿಗೇ ದೀರ್ಘವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಛ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಗ್ರಹಣ ಇಲ್ಲ.

ಮಿದಃ— ಮಿಹ ಸೇಚೆನೇ, ಮೇಹತೀತಿಮಿಟ್, ಮಳೆ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ವಿಪೌಚಿ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್. ಪಷ್ಪಿಃ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸಾವೇಕಾಚೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ನಪಾತಮ್— ನಪಾತಯಂತೀತಿ ನಪಾತ್, ನಪ್ಪಾಣ್ನಿಪಾತ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪ್ ಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ, ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ, ಎಂದು ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಅವ್ಯಯಂ— ಶ್ರುಧು ಮ್ಧು ಉನ್ದನೇ. ಮರ್ಧತಿ=ನೀರಿನಿಂದ ನೆನಿಸುವುದು. ಉಷಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಷಾದಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ನಪ್ ಸೋಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ, ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ. ಅಥವಾ "ಮೃಧಮಾಸ್ಥಂನಂ ಸಂಖ್ಯಂ ಸಮಾಕಂ ಸಾಂಪರಾಯಕಂ" ಎಂಬ ಕೋಶ ದಿಂದ ಮೃಧತಲ್ಪಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಹಂಸಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಸಮಾಸವೂ ಸ್ವರವೂ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ.

ಚ್ಯಾವಯಂತಿ— ಚ್ಯಾವ್ ಗತೌ— ಣಿಚ್, ಅಚೋಞ್ವಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧.೧೧೫) ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ, ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓ. ಆನ್ ಆದೇಶ, ಪದವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಾಗ ಭಾವನವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ಥ ಬರುತ್ತೆ. ||೧೧||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮರುತೋ ಯದ್ಧ ವೋ ಬಲಂ ಜನಾ ಅಚುಚ್ಯವೀತನ |

ಗಿರೀರಚುಚ್ಯವೀತನ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮರುತಃ | ಯತ್ | ಹ | ವಃ | ಬಲಂ | ಜನಾನ್ | ಅಚುಚ್ಯವೀತನ |

ಗಿರೀನ್ | ಅಚುಚ್ಯವೀತನ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ಯದ್ಧ ಯಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾದ್ಯೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಬಲಮಸ್ತಿ ಅಸ್ಮಾದೇವ ಕಾರಣಾಜ್ಜನಾನ್ತಾಣೋಽಚುಚ್ಯವೀತನ | ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರೇರಯತ | ತಥಾ ಗಿರೀನ್ಮೇಘಾನ್ ಅಚುಚ್ಯವೀತನ | ಪ್ರೇರಯತ || ಮರುತಃ | ಅಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಅಚುಚ್ಯವೀತನ | ಚ್ಯವತೇ- ಲ್ಲೂಙಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಪದಂ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚೇತಿ ತಸ್ಯ ತನಪಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಾಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೭.೩.೯೭ | ಇತೀಡಾಗಮಃ | ಗುಣಾವಾದೇಶಃ | ತಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾಂತಃ | ಗಿರೀನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕ ಇತೀಕಾರಸ್ಯಾನುನಾಸಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯದ್ಧ—ಯಾವ (ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ) ಕಾರಣದಿಂದಲೇ | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಬಲಂ—ಶಕ್ತಿಯು (ಇದೆಯೋ) ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ | ಜನಾನ್—ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು | ಅಚುಚ್ಯವೀತನ—(ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸಿ | ಗಿರೀನ್—ಮೇಘಗಳನ್ನು | ಅಚುಚ್ಯವೀತನ—(ಮಳೆ ಸುರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನೀರುಕೊಡುವ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯಬೇಕು. ನಿಮಗೆ ಸಕಲ ಲೋಕವನ್ನೂ ಚೇತನಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ.

ಅಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ ನೀವು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಸಕಲ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ.

English Translation

Maruts, you have vigour and therefore invigorate mankind and make the clouds to rain.

ನಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು |

ಘೆ—ಇಲ್ಲಿ ಘಶಬ್ದವು ಏನಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಭಂದಸ್ಥನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಘಕಾರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಅಚುಚ್ಯವೀತನೇ—ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರೇರಯತೇ | ಜನರನ್ನೂ ಮೇಘಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅವರವರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ.

ಗಿರೀನ್-ಮೇಘಾನ್ | ಅದ್ವಿಃ ಗ್ರಾಮ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲತ್ತು ಮೇಘಾನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಿರೀನ್ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮರುತೇ—ಮೃಗೋರೂಪಿಃ ಎಂದು ಉಚಿತ ಪ್ರಕೃಯು. ಅಮಸ್ತೃತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ಅರಣೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್.

ಅಚುಚ್ಯವೀತನೇ—ಚ್ಯುಜ್ ಗತೌ ಗಣಿ ಗಣಿ. ಐಷ್, ಅನುಮಾತ್ರಜುತ ಅತ್ಯನೇಶವದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೨) ಎಂದು ಅತ್ಯನೇಶವದ ಬರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಪ್ರೇಶವದ ಬಂದಿದೆ, ಲಜ್, ಮಧ್ಯವ. ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಛ. ಆದಕ್ಕೆ ತಸ್ಯ ಸ್ಮಿಪಾಂ—, ಎಂದು ತ ಅದೇಶ, ತಪ್ಪಿನಪ್ಪಿನಫಣಾಳ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪೫) ತಗೆ ಈ ಅದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ತನಪ್ ಅದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಎಂದು ಶಪ್ತಗೆ ಶ್ಲಿ. ಶ್ಲಿ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಚ್ಯುಚ್ಯುತನ, ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಮೊದಲನೇ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೯೨) ಎಂದು ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯವಯವವಾಗಿ ಈಡಾಗಮ, ಚುಚ್ಯುತನ, ಅಡಾಗಮ, ಗುಣ, ಅವ ಅದೇಶ. ಸರ್ವಸುವಾತ್ಪ ಬರುತ್ತೆ.

ಗಿರೀನ್—ದೀರ್ಘಾದಿಶಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಒಂದೇ ಪಾಪದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಂ ಅಟ್ಟಿ ಇನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದೂ ದೀರ್ಘದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದೂ ಅವ ನಾಗೆ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ರು ಅದೇಶ.

ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರು ಆದೇಶ. ಅಶ್ವಾನುನಾಸಿಕೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯತುನಾ ಎಂದು ರುವಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ. ||೧೭||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾಃ

ಯದ್ಧ ಯಾಸ್ತಿ ಮರುತಃ ಸಂ ಹ ಬ್ರುವತೇ^೨ ಧ್ವನ್ನಾ ।

ಶ್ವಣೋತಿ ಕಶ್ಚಿದೇಷಾಂ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ । ಹ । ಯಾಸ್ತಿ । ಮರುತಃ । ಸಂ । ಹ । ಬ್ರುವತೇ । ಅಧ್ವನ್ । ಆ ।

ಶ್ವಣೋತಿ । ಕಃ । ಚಿತ್ । ಏಷಾಂ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ಧ ಯದಾ ಖಲು ಮರುತೋ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದಾನೀಮಧ್ವನ್ನಾ ಮಾರ್ಗೇ ಸರ್ವತಃ ಸಂ ಬ್ರುವತೇ ಹ | ಸಂಧೂಯೇ ಧ್ವನಿಮವಶ್ಯಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಶಬ್ದಂ ಕಶ್ಚಿತ್ ಯಃ ಕೋಽಪಿ ಶ್ವಣೋತಿ || ಯಾಂತಿ | ಯಾ ಸ್ತಾಪಣೇ | ಅದಾದಿಶ್ಚಾಚ್ಚೈವೋ ಲುಕ್ | ರ್ಘೋಽಂತ ಇತ್ಯಂತಾದೇಶಸ್ಯೋಪದೇಶವದ್ವಾನಾದಂತೀತ್ಯೇತದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಾತುನಾ ಸಹ್ಯಕಾದೇಶ ಏಕಾದೇಶಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಬ್ರುವತೇ | ಬ್ರುವಾ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ರ್ಘುಸ್ಯಾದಾದೇಶೇ ಕೃತೇ ಪರಶ್ಚಾಶ್ಚಾಪ್ತಸ್ಯ ಗುಣಸ್ಯ ಜುತ್ವೇನ ಬಾಧಿತತ್ವಾದುವಜಾದೇಶಃ | ಅಧ್ವನ್ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಸ್ಮಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಶ್ವಣೋತಿ | ತಿಪಃ ಪಿಶ್ವಾದನುಗಾತ್ತತ್ವೇ ವಿಕರಣಸ್ವರಃ ||

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ಯದ್ಧ—ಯಾವ ಯಾನಾಗ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯಾಂತಿ—ಸಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ (ಆಗಿಲ್ಲ) | ಅಧ್ವನ್ ಆ—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ | ಸಂಬ್ರುವತೇ ಹ—ಸೇಂಕೆಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಶಬ್ದಮಾದುತ್ತಾರಿ. | ವಿಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ (ಶಬ್ದವನ್ನು) | ಕೆಳಕ್ಕೆ—ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ (ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ) |
 ಕೃಣೋತಿ—(ಅವಶ್ಯವಾಗಿ) ಕೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಲೋಕಜೀತನಕಾರಿಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜನಗಳೂ ಅವುಗಳ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Wherever the Maruts pass they make great noises in their way; every one hears their noise.

|| ವಿವರಣೆ ವಿಷಯಗಳು ||

ಗಾಳಿಯು ಮಹಾ ಅರ್ಭಟದಿಂದ ಬೀಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಕೇಳಿಯೇ ಕೇಳುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಾನ್ತಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಸನೇ, ಲಟ್, ಝ, ರೋಪ್ರಾಪ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆವಯವವಾದ ರ್ಭಾಗೆ ಅನ್ತ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರ್ಭಾಗೆ ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ಈ ಆದೇಶವು ಅಂಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾವೇಕ್ಷವಾಗುವ ಕಾರಣ ಬಹಿರಂಗ. ಅಮ್ಯದಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಎಂಬುವು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತರಗ, ವಿವಚ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ 'ಪ್ರತ್ಯಯಾಮ್ಯದಾತ್ಮವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೂ ಆಯೆನ್ನಾದಿಷೂಪದೇವದ್ವಚನಂ ಸ್ವರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಎಂಬಂತೆ ಅನ್ತ ಆದೇಶವೂ ಉಪದೇಶವನ್ನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತೆ. ಅನ್ತ, ಎಂಬುವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಮ್ಯದಾತ್ಮ. ಅದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶನ್‌ಗೆ ಲುಕ್. ಯಾ+ಅನ್ತಿ, ಸವರ್ಗದೀರ್ಘ, ವಿಶಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನ ಎಂದು ವಿಶಾದೇಶ ಉದಾತ್ಮ.

ಬ್ರುವತೇ—ಬ್ರೂತ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲಟ್, ಝ, ಆದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶನ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ಅತ್ಯೇನೇಪದೇಷ್ವನತಃ ಎಂದು ರ್ಭಾಗೆ ಅತ್ ಆದೇಶ, ಟಿಗೆ ಏಕ್ವ, ಬ್ರೂ+ಅತಿ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೪೪) ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೂ ಅಚಿತ್ಕುಧಾತು ಧ್ರುವಾಂ ಯೋರಿಯುಉವಹೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಎಂದು ಉಪಹಾಗೂ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದರೆ ವಿಪ್ರತಿಜ್ಞೇರ್ಥೇಶರಂ ಕಾರ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨) ಎಂದು ಪರವಾದ ಗುಣವೇ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಝ ವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ.

ಮಾದಯಾಧ್ಯೈಃ | ಮದ ತೈಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿಃ | ಅಕುಸ್ತೀಯ ಅತ್ಯನೇವದೀ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ
 ಟೀರೇತ್ವಂ | ನೈತೋಽನ್ಯತ್ರ | ಸಾ. ೩-೪-೯೬ | ಇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯೈಕಾರಾದೀಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಶುಭಿಃ—ಎಲೈ ಮರತ್ತುಗಳೇ, ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಿಂದ | ಶೀಘ್ರಂ—
 ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ಪ್ರಯಾತ—ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬನ್ನಿ | ಕಸ್ತೀಷು—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜ್ಞ
 ಕರ್ತರಲ್ಲಿ | ವಃ—ನಿಮಗೆ (ಸೇರಲ್ಪಡುವ) | ದುವಃ—ಪೂಜಾದಿಸಾಮಗ್ರಿಗಳು | ಸಂತಿ—(ಸಿದ್ಧವಾಗಿ
 ಇವೆ) | ತತ್ಪ್ರೋಷು—ಆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಲ್ಲೇನೇ, (ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) | ಮಾದಯಾಧ್ಯೈಃ— ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾಗಿಂ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಮನರಿಂದ ನೀವು
 ಯಾವಾಗಲೂ ತೈಪ್ತಿಯಿಂದಿರಬೇಕು. ನಿಮ್ಮ ಸಂತ್ಯಪ್ತಿಗೋಷ್ಠರವಾಗಿ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರು ನಿಮ
 ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಪೂಜಾದಿಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೆಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದಾರೆ. ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ
 ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಿಂದ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ
 ಸಂತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ.

English Translation

O Maruts, come quickly with your swift moving (vehicles); the
 Kanwas have prepared the offerings ; be pleased with them.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅಶುಭಿಃ—ಅಶೂ ನ್ಯಾಪ್ತೌ | ವೇಗವದ್ಧಿಃ ಸ್ವೇಕೀಯೈರ್ವಾಹನೈಃ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ
 ನಿಮ್ಮ ವಾಹನಗಳಿಂದ

ಶೀಘ್ರಂ—ಶೀಘ್ರಂ | ನು ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಂ ಎಂಬ ಕಪ್ತವು
 ಪಠಿತವಾಗಿರುವರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಶೀಘ್ರಂ ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ವೇಗವೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾದಯಾಧ್ಯೈಃ—ಮದ ತೈಪ್ತಿಯೋಗೇ | ತೈಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕರಣ ||

ಅಶುಭಿಃ—ಅಶೂ ನ್ಯಾಪ್ತೌ, ಕೃನಾಪಾಜಿ ಮಿಸ್ತದಿ ಸಾಧ್ಯಶೂಭ್ಯ ಉಕ್ (ಋ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂದು
 ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದ್ಯೈದಾತ್ಯೈಶ್ಚ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದ್ಯದಾತ್ಯ

ಸನ್ನಿ—ಅಸ ಭುವಿ, ಝ, ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ಶವಾಗೆ ಲುಕ್, ಅಸ+ಅನ್ನಿ, ಶ್ವ ಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತವಾ ಪಿತಾ ಅವ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿಗ್ವರೆ ಶ್ವ-ಅಸ ಇವುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಮಾದಯಾಧ್ಯೈ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ, ೧೦ ನೇ ಗಣ, ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ 'ಚಿತ ಸಂಕೇತನೇ' (ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ "ಕುಸ್ಮನಾನ್ನೋನಾ" ಪರ್ಯಂತ ಇರುವ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಆಕುಸ್ಮಿಯು ಎನ್ನುವರು. ಈ ಗಣದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಫಲವು ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಸೇರದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಲೇಟ್, ಆಟ್ ಆಗಮ, ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ನೈಮ್, ಟಿಗೆ ಏತ್ಸ, ಮದ್+ಇ+ಆಧ್ಯೈ ಉಪದಾವೃದ್ಧಿ, ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ ಮಾದಯ್+ಆಧ್ಯೈ. ವೈತೋನೈತ್ಯೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) "ಆತಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲೇಟ್ಟಿನ ಏಗೆ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಐ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಏಗೆ ಐ ಆದೇಶ. ಮಾದಯಾಧ್ಯೈ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ||೧೪||

|| ಸಂಹಿತಾಭಾಷಿತ ||

ಅಸ್ತಿ॑ ಹಿ॒ ಸ್ಮಾ॑ ಮ॒ದಾಯ॑ ನಃ॒ ಸ್ಮಸಿ॑ ಸ್ಮಾ॒ ವಯ॑ಮೇ॒ಷಾಂ॑
ವಿ॒ಶ್ವಂ॑ ಚಿ॒ದಾಯು॑ರ್ಜೀವ॒ಸೇ॑ || ೧೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅ॒ಸ್ತಿ॑ | ಹಿ॒ | ಸ್ಮಾ॑ | ಮ॒ದಾಯ॑ | ನಃ॒ | ಸ್ಮಸಿ॑ | ಸ್ಮಾ॒ | ವಯ॑ | ಮೇ॒ಷಾಂ॑ |
ವಿ॒ಶ್ವಂ॑ | ಚಿ॒ತ್ | ಆ॒ಯುಃ॑ | ಜೀ॒ವಸೇ॑ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮದಾಯ ತೃಪ್ತಿಯೇಽಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ಮ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯ-
ಮಾನಂ ಹವಿರ್ವೋ ವಿದ್ಯತೇ ಖಲು | ಏಷಾಂ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಭೃತ್ಯಭೂತಾ ವಯಂ ಸ್ಮಸಿ ಸ್ಮ | ವಿದ್ಯಾ-
ಮಹೇ ಖಲು | ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತಂ ವಿಶ್ವಂ ಚಿದಾಯುಃ ಸರ್ವಮಸ್ಮಾಯುಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇತಿ ಶೇಷಃ ||

శ్మ | నివాతేశ్య టేతి సంహితాయాం దిలభాః | శ్మసి | ఇదంతోఽ మసిః | జీవనశే | తుమభోః
 శేనశేనిత్యశేజ్యత్యయః || ౧౪ ||

|| త్రీతదాభా ||

వశ— (ఎల్ల మరుత్తుగళే) నిమ్మ | మదాయము— సంకృష్టిగోఽశ్శర | అస్తి హిష్మ— (నావు
 సంపాదించి దేవుని) సిద్ధవాగయే ఇదే | ఏషాం— నిమ్మ (భక్తరాగ) | వయం— నావు |
 శ్మ సిష్మ— సిద్ధవాగయే ఇదే | జీవనశే— నావు ఇల్ల జీవనమునకు | ఏత్యం జీదాయము—
 సంపూర్ణవాద ఆయుష్యన్ను కేరిది. |

|| భావాభా ||

ఎల్ల మరుత్తుగళే, నిమ్మ కృష్టిగా నావు దేవుని సంపాదించి సిద్ధవాగయే ఇట్టిదే |
 నిమ్మ భక్తరాగ నిమ్మ శేనగా నావు యావాగలూ సిద్ధరాగిదే | నీమగే శాక్తకవాద కృష్టికేరిదిలు
 శరాయనాగువంటియు, నావు దిలభకాల జీవనలు సాధ్యవాగువంటియు నీమగే సంపూర్ణవాద
 ఆయుష్యన్ను దయపాలిసి.

English Translation

The offering is prepared for your gratification. we are your
 worshippers ; give us long life.

విశేషవిషయము

ఓ శ్మ— శ్రుసిద్ధాభావన్ను సంపాదించు.

శ్మసి— విద్యామఠే | ఇట్టిమత్తేనే ఎందరే నిమ్మన్ను స్తుతిస్తువుదక్కాగి సిద్ధరాగిరుత్తేనే
 ఎందఱువ్రాయువు.

ఏత్యం జీదాయము— సమస్త ఆయుష్యన్ను ఎందరే మనుష్యులందఱు జీవనవిషయమున నీమ
 వశగళ అభవా అవకాశ జేట్టిన ఆయుఃపరిమిత్యున్ను ఆనగ్రహిసి ఎందఱువ్రాయువు.

|| వాకరణకృత్యయః ||

శ్మ—నివాతేశ్య టే (పా. సూ. ౬-౩-౧౩౯) మంత్రదర్శి నివాతేశ్య దిలభా బరుత్తే ఎందు దిలభా.

శ్మసి—అప భువి. మస, త్మశోఽరల్లిల్లైజోః ఎందు భాత్యకారకే లోఽః. ఇదంతోఽమసి

(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೬) ಮನ್‌ಗೆ ಇಕ್ ಆಗಮ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಾರ್ಥ, ಇದರಿಂದ ಇಕ್ ಆಗಮ ಬಂದರೆ ಸ್ತೃಷಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಜೀವಸೆ—ಜನ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ, ತುಮರ್ಥೆ ಸೇಸೇನ್—, ಎಂದು ಅಸೆ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೧೫||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತ ಪೂರ್ಣವು.

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕದ್ವ ನೂನಮಿತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಿಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಘೋರಪುತ್ರಃ ಕಣ್ವ ಬುಷಿಃ | ಬುಷಿ-
ಶ್ಚಾನ್ಯಸ್ಮಾದಿತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ವಾತ್ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಮಾರುತಂ ಹೀತ್ಯುತ್ವತ್ವಾದಿದಮಸಿ ಮರುದ್ವೇವ-
ಶಾಕಂ | ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದ್ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಕಂ | ಕದ್ವೇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು— ಕದ್ವ ನೂನಂ ಎಂಬುದು ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಬುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಬುಷಿಯಾದ ಘೋರಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ವನೇ
ಬುಷಿಯು. ಮರುತ್ವಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಕವು. ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾನು
ಸಾರವಾಗಿಯೂ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿಯೂ ಇದರ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೩೮

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೩೮ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೧೫, ೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಯೆ— ೧೫ ||

|| ಮುಖ್ಯ— ಕಣ್ವೀ ಭಾರಿ ||

|| ದೇವತಾ— ಮರುತೆ ||

|| ಛಂಪಾ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಥ್ ನೂನಂ ಕಥಪ್ರಿಯುಃ ಪಿತಾ ಪುತ್ರಂ ನ ಹಸ್ತಯೋಃ |

ದಧಿಧ್ವೇ ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕತ್ | ಹ | ನೂನಂ | ಕಥ್ ಪ್ರಿಯಃ | ಪಿತಾ | ಪುತ್ರಂ | ನ | ಹಸ್ತಯೋಃ |

ದಧಿಧ್ವೇ | ವ್ಯಕ್ತ್ ಬರ್ಹಿಷಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಕಥ್ ಕಥಾ ಖಲು ನೂನಮವಕ್ಯಂ ಹಸ್ತಯೋರ್ಧಧಿಧ್ವೇ | ಯೂಯಮಸ್ಮಾ-
ಸ್ತಸ್ತೇ ಧಾರಯಥ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪಿತಾ ಪುತ್ರಂ ನ ಹಸ್ತಯೋಃ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಪಿತಾ
ಹಸ್ತಯೋಃ ಸ್ತಕೀಯಂ ಪುತ್ರಂ ಧಾರಯತಿ ತತ್ರತ್ | ಕೀದೃಶಾ ಮರುತಃ | ಕಥಪ್ರಿಯಃ ಸ್ತುತಿಪ್ರೀತಾಃ
ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ವ್ಯಕ್ತಂ ಛಿನ್ನಂ ಬರ್ಹಿರ್ಧರ್ಹೋ ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಯಜಮಾನಾಯ ತೇ ಮರುತ-

ಸ್ತಥಾನಿಧಾಃ || ಕತ್ | ಕದಾ | ದ್ವೈ ಭಾಸೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶ್ | ಕಾ. ೬-೩-೧೦೯ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾ-
ದಾಕಾರಲೋಪಃ | ಕಥಪ್ರಿಯಃ | ಕಥಾ ಸ್ತುತಿಃ | ತಯಾ ಪ್ರೀಣಂತೀತಿ ಕಥಪ್ರಿಯಃ | ಪ್ರೀಣಾಃ
ಪ್ರೀತೌ | ಕೈಸ್ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಜ್ಞಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾಚ್ಚಂದಸೋರ್ಬಯಲಂ | ಪಾ. ೬-೩-೬೩ | ಇತಿ
ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಧಕಾರಶ್ಚಂದಸಃ | ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾಂತಃ | ದಧಿಧ್ವೀ | ದಧಾತೇಚ್ಚಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಚ್ಛಲಿಟ
ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಕ್ರಾದಿನಿಯಮಾದಿಟ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಕರಃ | ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ | ಆಮಂತ್ರಿತ-
ನಿಘಾಂತಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಕಥಪ್ರಿಯಃ— ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗತಕ್ಕವರಾಗಿಯೂ, | ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ— (ನಿಮ
ಗೋಸ್ವರವಾಗಿ) ಪಂಪುರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದರ್ಭಾಸನಗಳ್ಳುವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, (ನೀವುಗಳು) | ಪಿತಾ-
ತಂದೆಯು | ಹ್ರಸ್ವಯೋಃ— ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ | ಪುತ್ರಂ ನ— (ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ) ಮಗನನ್ನು ಹಿಡಿ
ವೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಕಥ— ಯಾವಾಗತಾನೇ | ನೂನಂ— ಬಂದಿತವಾಗಿಯೂ | ದಧಿಧ್ವೀ— (ಪ್ರೀತಿ
ಯಿಂದ) ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಿರಿ. ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗತಕ್ಕವರು. ನಿಮಗೋಸ್ವರವಾಗಿ ದರ್ಭಾ
ಸಧಗಳ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಮಗನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು
ವಂತೆ ನೀವುಗಳು ಯಾವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತೀರಿ !

English Translation

Maruts, who are fond of praise and for whom a seat of clipped kusa-
grass is prepared, when will you take us in your arms as a father does his son ?

|| ವಿಶೇಷನಿಯಗಳು ||

ಕತ್ ಹ— ಕದಾ | ಯಾವಾಗ ?

ಕಥಪ್ರಿಯಃ— ಸ್ತುತಿಪ್ರೀತಾಃ | ಕಥ=ಕಥಾ=ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯರು. Who love to be
praised.

ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ— ಕತ್ತರಿಸಿದ ಬರ್ಹಿ ಎಂಬ ದರ್ಭಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಆಸನ. ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ
ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು.

ಪಿತಾ ಪುತ್ರಂ ನ ಹ್ರಸ್ವಯೋಃ— ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿವಾತ್ರನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಆದರದಿಂದ
ಕೈಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಕತ್—ಕದಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದ ಬಂದಿದೆ.

ದ್ವೈ ಚಾಪರೌ ವರ್ಣವಿಕಾರನಾಶೌ (ಕಾಶಿ. ೬-೩-೧೦೯) ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರುವುದು, ಇರುವ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ವಿಕಾರ ಎಂದರೆ ಇರುವ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರ ಬರುವಿಕೆ, ವರ್ಣನಾಶ ಎಂದರೆ ಇರುವ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ತಳ್ಳಿಬಿಡುವುದು ಈ ಎರಡು ಕಾರ್ಯ ಪೃಷ್ಠೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಾರಿಕಾಸಂಘಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಇವರಿಂದ ಕದಾರಬ್ಧದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕಥಪ್ರಿಯೇ—ಕಥಾ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿ, ಕಥಯಾ ಪ್ರೀಣಸ್ತೀತಿ ಕಥಪ್ರಿಯಃ, ಪ್ರೀಜ್ ಪ್ರೀತೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಜ್ಯಾವೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಭಂದಿಸೋರ್ಬಹುಲಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೩) ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಭಂದಿಸ್ಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾ ಆವಾಗಳಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆವಾಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವು ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಕಥಪ್ರೀಃ ಎಂದು ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪ. ಆಮುದ್ರಿತಾನದಾತ್.

ದಧಿಧ್ವೇ—ಚುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ, ಭಂದಿಸಿ ಉಜ್ಲಿಬ್ಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಧಾತ್ವರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ತೋರುವಾಗ ಭೂತಧವಿಷ್ಕದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಧ್ವಮ್. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಕೃ ಸ್ಯ ಧ್ಯ ವ್ವ ಸ್ತು ದ್ರು ತ್ವು ವೋಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩) ಕೃ-ಸ್ಯ-ಧ್ಯ-ಘು ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶಗಳು 'ವಿಕಾಚ ಉಪದೇಶೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ಇದು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾತ್ರಯವಾದ ಇಣ್ನಿಷೇಧ. ವೃಧಾತ್ಯ ಉದಾತ್ತ. ಇದರಲ್ಲಿ 'ಕ್ರೃಕಃ ಕಿತಿ' ಎಂದು ಇಣ್ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಯಾಶ್ರಯವಾದ ನಿಷೇಧ. ಹೀಗೆ ಇಣ್ನಿಷೇಧಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಸಿದ್ಧೀನತ್ಯಾರಭ್ಯಮಾನೋ ವಿಧಿರ್ನಿಯಮಾಯ ಭವತಿ ಎಂಬಂತೆ ಕೃಪ್ಪಭವ ಗ್ರಹಣಾ ನಿಯಮಕವಾಗುತ್ತೆ. ಲಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾತ್ರಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಶ್ರಯವಾದ ಎಲ್ವಾ ಇಣ್ನಿಷೇಧಗಳೂ ಬರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕ್ರಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಮಿಕ್ಕ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ಇಣ್ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ನಿಯಮಕಾರ. ಇದನ್ನೆ ಕ್ರಾದಿನಿಯಮ ಎನ್ನುವರು. ಇದರಿಂದ ಕ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರದ ಧಾ-ದಾತು ಮುಂದಿರುವ ಲಿಟ್ ಗೆ ಇಟ್ ಬರುತ್ತೆ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ.

ವ್ಯಕ್ತಿಬರ್ಹಪಃ—ವ್ಯಕ್ತಂ=ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬರ್ಹಿ=ವರ್ಭಿಯು, ಯೇಷಾಂತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ಆನ್ಯನುಕರಣತ್ರದಿಂದ ಅಮುಪ್ರಿತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ವ ಬರುತ್ತೆ. ||೧||

॥ ಸಂಹಿತಾಭಾಷಣ ॥

ಕ್ವ ನೂನಂ ಕದ್ವೋ ಅರ್ಥಂ ಗನ್ತಾ ದಿವೋ ನ ಸ್ಪಥಿವ್ಯಾಃ |
ಕ್ವ ವೋ ಗಾವೋ ನ ರಣ್ಯನ್ತಿ || ೨ ||

॥ ಭಾಷಾರ್ಥ ॥

ಕ್ವ | ನೂನಂ | ಕತ್ | ವಃ | ಅರ್ಥಂ | ಗನ್ತ | ದಿವಃ | ನ | ಸ್ಪಥಿವ್ಯಾಃ |
ಕ್ವ | ವಃ | ಗಾವಃ | ನ | ರಣ್ಯನ್ತಿ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ನೂನ ನಿವಾಸೀಂ ಕ್ವ | ಯೂಯಂ ಕುತ್ರ ಸ್ಥಿತಾಃ | ಕತ್ ಕದಾ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮರ್ಥಮರಣಂ ದೇವಯಜನದೇಶೇ ಗಮನಂ | ವಿಲಂಬಂ ಮಾ ಕುರುತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಿವೋ ಗಂತೆ ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ಧಚ್ಚಫ | ಸ್ಪಥಿವ್ಯಾ ನ ಗಂತೆ | ಭೂಲೋಕಾನ್ಮಾ ಗಚ್ಛತ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಕ್ವ ರಣ್ಯಂತಿ | ದೇವಯಜನರೂಪಾಯಾಃ ಸ್ಪಥಿವ್ಯಾ ಅನ್ಯತ್ರ ಕುತ್ರ ಶಬ್ದಯಂತಿ | ಯಜಮಾನಾಃ ಸ್ತುವಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ವಷ್ಟಾಂತಃ | ಗಾವೋ ನ | ಯಥಾ ಗಾವೋ ರಣಂತಿ | ಶಬ್ದಯಂತಿ | ತದ್ವತ್ || ಕ್ವ | ಕಿಂ ಶಬ್ದಾತ್ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಾತ್ಕಿಮೋಽತ್ | ಪಾ. ೫-೩-೧೨ | ಇತ್ಯೆತ್ಯೆತ್ಯಯಃ | ಕ್ಯಾತಿ | ಪಾ. ೭೨-೧೦೫ | ಇತಿ ಕಿಮಃ ಕ್ವಾದೇಶಃ | ತಿತ್ಸುರಿತ ಇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಅರ್ಥಂ | ಋ ಗತಾ | ಉಷಿಕುಷಿಗಾರ್ತಿಭ್ಯಸ್ತನ್ | ಉ. ೨-೪ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಭನ್ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ | ಗಂತೆ | ಗಮೋಽರ್ಥೋಽಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಉಕ್ | ಭಾದೇಶಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ಲೇಷಿ ತಬಾದೇಶಃ | ಅತ ಏವ ಜತ್ತಾ ಭಾವಾದನುದಾತ್ಪ್ರೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುಸಿಕಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿಶ್ಚಾದನುದಾತ್ಪ್ರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ವಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದಿವಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ | ಸ್ಪಥಿವ್ಯಾಃ | ಉದಾತ್ತಯೋನೋ ಹಲ್ವಾವಾದಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯಂ | ರಣ್ಯಂತಿ | ರಣತಿಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ ||

॥ ಸ್ತುತಿರವಾರ್ಥ ॥

(ಹೇ ಮರುತಃ— ಎಷ್ಟಿ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) | ನೂನಂ— ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ | (ಇವಾನೀಂ— ಈಗ) | ಕ್ವ— (ನಿವ) ಎಂದಿದೀಂ ? | ವಃ— ನಿಮ್ಮ | ಅರ್ಥಂ— (ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯಕಡೆ) ಗಮನವು | ಕತ್—

ಯಾವಾಗ ? | ದಿವಃ— ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಗಂತ— (ಭೂಮಿಯಕಡೆಗೆ) ಹೊರಡಿದ. | ಸ್ವಧಿವ್ಯಾ— ಭೂಲೋಕದಿಂದ (ಹೊರಕ್ಕೆ) | ನ— ಹೊರಡಬೇಡಿ | ಗಾವಃ ನ— ಹಸುಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ | ವಃ— ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | ಕ್ಷ— (ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಲ್ಲದೆ) ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ | ರಣ್ಯಂತಿ— ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಈಗ ಎಲ್ಲಿದ್ದೀರಿ? ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಕಡೆಗೆ ನಿಮ್ಮ ಗಮನವು ಯಾವಾಗ ? ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬನ್ನಿ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಬರಬೇಡಿ. ಹಸುಗಳು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವಂತೆ ಯಾವ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಶಬ್ದವನಡುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ?

English Translation

Maruts, where indeed are you at present? When do you come here? Depart from heaven and not from the earth. Where do they worship you with sounds of praise as the lowing of the cattle?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರ್ಥಂ—ಯು ಗತೌ | ಅರ್ಥಂ ಅರಣಂ ಗಮನಂ | ಅಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ.

ನ ಗಂತ—ನ ಗಚ್ಛತ ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಿಂದ ಬರಬೇಕೆಂದೂ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಬೇಡವೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಇರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ, ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಗೃಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ತೋರುವ (ಎಂದರೆ ಗುಡುಗು, ತಿಡಿಲು, ಮಿಂಚು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘಗಳೊಂದಿಗೆ ಇರುವ) ರೂಪದಿಂದ ಬರಬೇಡವೆಂದೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ತಮ್ಮ ನಿಜ ರೂಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರಬಹುದು.

ಕ್ಷೈ ವಃ ಗಾವಃ ನ ರಣ್ಯಂತಿ— ಯಜಮಾನರೂ ಇತರರೂ ಈ ಸ್ಥಳವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಕೂಗುವಂತೆ ಸ್ತುತಿಸುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಧ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಮ ||

ಕ್ಷೈ ಕಿಮ್ ರಬ್ಧಪ್ರಕೃತಿಕ ಸಪ್ರಸ್ಯಂತವ ಮುಂದೆ ಕಿಮೋಽತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೨.೧೨) ಸಪ್ರಸ್ಯಂತವಾದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅತ್, ಸಪ್ರಮಿಗೆ ಉಕ್, ಕಿಮ್+ಅ, ಕ್ಷಾಂತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೨.೧೦೫) ಅತ್ ಪರದ್ದಿಷ್ಟರೆ ಕಿಮ್ ಗೆ ಕ್ಷ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಿಮ್ ಗೆ ಕ್ಷ ಆದೇಶ. ಕ್ಷ+ಅ, ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ಕ್ಷಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಪ್ರಕೃಯತಿತ್, ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಅರ್ಥಮ್—ಯು ಗತೌ. ಉಷಿತುಷಿಗಾರ್ತಿಭ್ಯಸ್ಥೆನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧೬೧) ಎಂದು ಫನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗುಣ, ರಸಶಬ್ದ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್, ಆವ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಗನ್ತಾ—ಗನ್ತ್ವೈ ಗತೌ ಲೋಟ್, ಫ ಆದೇಶ. ಶವ್‌ಗೆ ಬಹುಲಂಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೫) ಎಂದು ಲುಕ್, ಲಬ್ಧದ್ವಾವ, ತ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ ಎಂದು ತವ್ ಆದೇಶ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಮಸಿತ್ ಎಂದು ಜುಕ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆವಕಾರಣ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—, ಎಂದು ಮ್‌ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ, ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ಧ್ಯೈಚೋಲ್-ತಸ್ಮಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೆ, ಪ್ರಥೇಃ ಷಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೮) ಎಂದು ಷಿವನ್, ಷಿದ್ಗೊರಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ಎಂದು ಜೀಷ್, ಇದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ. ಜಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಣ್ವಿದ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೨) ಎಂದು ಇಡಾಗಮು. ಆಟಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೦) ಎಂದು ವೈದಿ, ಪೃಥಿವೀಆಸ, ಯಣಾದೇಶ, ಇದು ಉದಾತ್ತದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯಂಜನಪೂರ್ವಕವೂ ಆಗಿದೆ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಯುರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಉದಾತ್ತದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಾವ ಯಣ್ ಇದೆಯೋ ಅದು ವ್ಯಂಜನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದೀಸಂಜ್ಞ ಕೌವೂ ಆಜಾದಿ ಶಸಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತ.

ರಣ್ಯನ್ತಿ—ರಣಶಬ್ದಾರ್ಥಃ, ೧ದೇ ಗಣ. ಶವ್‌ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕ್ಯನ್ ಬಂದಿದೆ. ||೨||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹ ||

ಕ್ಷ ವಃ ಸುನ್ಮಾ ನನ್ಯಾಂಸಿ ಮರುತಃ ಕ್ಷ ಸುವಿತಾ |

ಕ್ಷೋಃ ಷಿ ವಿಶ್ವಾನ್ತಿ ಸೌಭಗಾ || ೩ ||

|| ಪದಸಾಹ ||

ಕ್ಷ | ವಃ | ಸುನ್ಮಾ | ನನ್ಯಾಂಸಿ | ಮರುತಃ | ಕ್ಷ | ಸುವಿತಾ |

ಕ್ಷೋಃ | ಷಿ | ವಿಶ್ವಾನ್ತಿ | ಸೌಭಗಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೇದೇ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ನವ್ಯಾಂಸಿ ನವತರಾಣಿ ಸುಮ್ಮಾ ಪ್ರಜಾಪ-
ರುರುಪಾಣಿ ಧನಾನಿ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ಪತವಃ ಸುಮ್ಮಂ | ತೈ. ಸಂ. ೫.೪.೨೬ | ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ |
ಕ್ಷು ಕುತ್ರ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಸುವಿತಾ ಶೋಭನಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಣಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಭವದೀಯಾನಿ ಕ್ಷೇ
ಕುತ್ರ ವರ್ತಂತೇ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸೌಭಗಾ ಸೌಭಾಗ್ಯರೂಪಾಣಿ ಗಜಾಶ್ವಾದೀನಿ ಕ್ಷೋ ಕುತ್ರ ವಾ
ವರ್ತಂತೇ | ಭವದೀಯೈಃ ಸುಮ್ಮಾದಿಭಿಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಹಾಗಂತಮ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಮ್ಮಾ | ಶೇಕ್ಯಂದಸಿ
ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಃ | ನವ್ಯಾಂಸಿ | ನವಶಬ್ದಾದೀಯಸುನೀಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸುವಿತಾ |
ಸುಷ್ಪ ಇತಾನಿ ಸುವಿತಾನಿ | ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೬.೪.೨೬ |
ಇತ್ಯವಜಾದೇಶಃ | ಸೌಭಗಾ | ಸುಭಗಾನ್ವಂತ್ರ ಇತಿ ತಸ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥೋಽಘ | ಪೂರ್ವವಚ್ಛೇ-
ಲೋಪಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಮರುತೇ— ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ (ಸ್ವಂತಗಳಾದ) | ನವ್ಯಾಂಸಿ— ಬಹಳ ನೂತನ
ಗಳಾದ | ಸುಮ್ಮಾ— ಪ್ರಜಾಪತುರೂಪಗಳಾದ ಎತ್ತರ್ದಗಳು | ಕ್ಷು— ಎಲ್ಲಿವೆ ? | ಸುವಿತಾ—ಆಮೂಲಗಳಾದ
ನಿಮ್ಮ ವಜ್ರವೈಡೂರಾದಿ ಎತ್ತರ್ದಗಳು | ಕ್ಷೇ— ಎಲ್ಲಿವೆ ? | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಸೌಭಗಾ—ಮಂಗಳ
ಕರಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಗಜಾಶ್ವಾದಿ ಎತ್ತರ್ದಗಳು | ಕ್ಷೋ— ಎಲ್ಲಿವೆ. (ಸಕಲ ಎತ್ತರ್ದಗಳೋಡನೆಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ
ಭೂಮಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಆತ್ಮಂತ ನೂತನಗಳಾದ ಪ್ರಜಾಪತುರೂಪಗಳಾದ ಎತ್ತರ್ದಗಳು ಎಲ್ಲಿ?
ಆಮೂಲಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ವಜ್ರವೈಡೂರಾದಿ ಎತ್ತರ್ದಗಳು ಎಲ್ಲಿ? ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ಗಜಾಶ್ವಾದಿ
ಎತ್ತರ್ದಗಳು ಎಲ್ಲಿ? (ಸಕಲ ಎತ್ತರ್ದಗಳೋಡನೆಯೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬನ್ನಿ) .

English Translation

O Maruts, where are your new treasures? Where are your valuables?
Where are all your gifts of prosperity?

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ನವ್ಯಾಂಸಿ—ನವತರಣಾನ್ವಿ ನವೀಯಾಂಸಿ | ಹೊಸವಾದ

ಸುಮ್ಮಾ— ಸುಮ್ಮಾನಿ | ಪ್ರಜಾ ಪತು ಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳು. ಪ್ರಜಾ ವೈ ಪತವಃ ಸುಮ್ಮಂ—

ಎಂದರೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಸಂತತಿಗಳು ಅಥವಾ ಪ್ರಜೆಗಳೂ, ಗೋಮುಹಷ್ಯಾದಿ ಪಶುಗಳೂ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯವಿರುವುದು. (ಶ್ರು. ಸಂ. ೪-೪-೬-೬) ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾಕರಿಕ ರಲ್ಲದ ಜನರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಹಸುಗಳು, ಕುರಿ, ಆಡು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಪರಿಗಣಿಸುವರು.

ಸುವಿತಾ—ಶೋಭನಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಣಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ | ಎಲ್ಲರೂ ಬಹುನಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಆಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳು.

ಸೌಭಗಾ—ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳು, ಗಜಾವ್ಯಾದಿಸಂಪತ್ತುಗಳು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸುಮ್ಮಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂದು ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ. ಸುಮ್ಮಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಈಸದ ಬಂದಿದೆ.

ನನ್ಯಾಂಸಿ—ನವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇತರಬೀಯಸುಸೌ (ಪಾ. ಸೂ ೫-೩-೫೨) ಎಂದು ಈಯಸುನ್, ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ವ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಈಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ.

ಸುವಿತಾ—ಸುಮ್ಮ ಇತಾನಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅಚಿ ಶ್ನು ಧಾತುಭ್ಯವಾಂ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಯಿಪಾದಿ ಪ್ರಕರಣೇ ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬ ವಚನ ಇದೆ. ಇಯಿಪ ಉಪಪಾದೇಶವನ್ನು ವಿದಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ತನು ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಾಗಿ ಇಯಿಪ ಉಪಪಾದಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪಠಿಸಬೇಕು ಎಂದರ್ಥ, ಇದರಿಂದ ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಉಪಪ ಸುವಿತಾನಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಶಿಗ್ಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಪ.

ಸೌಭಗಾ—ಪ್ರಾಣಭೃಜ್ಜ್ವತಿ ವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಲ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಳಾದಲ್ಲಿ ಸುಭಗ-ಮನ್ತ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಭಗ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್. ಆದಿವ್ಯದ್ವಿ. ಶಿ ಲೋಪವು ಹಿಂದಿನಂತೆ. ||೩||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದ್ಧ್ಯಾಯಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ |

ಸ್ತೋತಾ ವೋ ಅಮೃತಃ ಸ್ಯಾತ್ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಯೂಯಂ | ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ | ಮರ್ತಾಸಃ | ಸ್ಯಾತನ |

ಸ್ತೋತಾ | ವಃ | ಅಮೃತಃ | ಸ್ಯಾತ್ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪೃಶ್ನಿನಾಮಕಥೇನುಪುತ್ರಾ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ಮರ್ತಾಸೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತನ ಭವೇತ್ ತಥಾಪಿ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸ್ತೋತಾ ಯಜಮಾನೋಽಮೃತಃ ಸ್ಯಾತ್ | ದೇವೋ ಭವೇತ್ || ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ | ಪೃಶ್ನಿಮರ್ತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಸಮಾಸಾಂತವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾದ್ಯೈಶ್ಚ | ಪಾ. ೩.೪.೧೫ | ಇತಿ ಕಬಭಾವಃ | ಮರ್ತಾಸಃ | ಅಸಿಹಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರಿಯತೇಶ್ಚನೈತ್ಯಯಃ | ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ | ಸ್ಯಾತನ | ಅಪ್ತೇರ್ಲಿಙ್ ತಸ್ಯ | ತಪ್ತನಪ್ತನಭನಾಶ್ಲೇಷಿ ತನಾದೇಶಃ | ಯಾಸುಹಿ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮೃತಃ | ನ ಇಗೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪಾದ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ನಿಯೆಂಬ ಧೇನುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಯೂಯಂ—ನೀವುಗಳು | ಮರ್ತಾಸಃ—ಮನುಷ್ಯರು | ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾತನ—ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಗಿರಬಹುದು (ಆದರೆ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸ್ತೋತಾ—ಗುಣಗಾಢನಾದತಕ್ಕ ಭಕ್ತನು | ಅಮೃತಃ—ಅಮರ್ತ್ಯನಾಗಿ | ಸ್ಯಾತ್—ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪೃಶ್ನಿಯೆಂಬ ಧೇನುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವುಗಳು ಒಂದು ವೇಳೆ ಮನುಷ್ಯಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಗುಣಗಾಢನಾದತಕ್ಕ ಮರ್ತ್ಯರು ಅಮರ್ತ್ಯರೇ ಆಗುವರು.

English Translation

Sons of Prison, if you had been mortals your praiser (worshipper) would have become immortal.

ನಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಎಲೈ ಮನುಷ್ಯೇವತೆಗಳೇ ನೀವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಮರ್ತ್ಯರಾಗಿದ್ದರೂ (ನುರಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗುವ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರೂ) ನಿಮ್ಮ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಗಾಢನಾಡುವ ನಮ್ಮಂತಹ ಮನುಷ್ಯರು ನಿಮ್ಮ ಗುಣಗಾಢವ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮರಣರಹಿತರಾದ ಅಮರ್ತ್ಯರೇ (ದೇವತೆಗಳೇ) ಆಗುವರು. ಮರುತ್ತಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅದ್ಭುತವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಋಷಿಯು ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾನ್ನಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ನಿ ಎಂಬ ದೇವಲೋಕದ ಧೇನುವೇ ಮಾತೃವಾಗುವುದು ಮನುಷ್ಯೇವತೆಗಳು. ಮನುಷ್ಯೇವತೆಗಳು ಪೃಶ್ನಿಯ ಪುತ್ರರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಮರ್ತಾಸಃ—ಮರ್ತ್ಯಾಃ | ನುರಣಕ್ಕೆ ಈಡಾಗುವವರು ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು.

ಅಮೃತಃ—ಮರಣರಹಿತಃ ದೇವಃ | ಮರಣರಹಿತರಾದ ದೇವರು.

ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಿಯಾ

ಪೃಶ್ನಿ ಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ನಿಃ ಮಾತಾ ಮೇಘಾ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ಪೃಶ್ನಿಮಾತೃ ಎಂಬುದು ಮಕಾರಾಂತ. ನದ್ಯೈ ತಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೪-೧೫) ದೀಪಂಜ್ಞಕವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಕಾರಾಂತವನ್ನು ಉತ್ತರ ಪದದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಬಹುವ್ರಿಹಿಗೋಚರ್ಷ ಬರಹಕ್ಕೆ ಅದು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಾವಾಗುತ್ತೆ ಆದರೆ ಪ್ರತೀಕರಣಾದಯಸ್ತತ್ಪುರುಷೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨-೧೯೨) ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಶಾದಿಗೂ ಪರಿಶಬ್ದಗಳು ಅಂತೋದಾತ್ತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವಾಶ ಇದೆ. ರಾಜಾಶಸ್ವಿಪಿಭ್ಯಷ್ಟಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೪-೯೧) ಎಂದು ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಾಂತ ತತ್ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಟಿಚ್ ಬರುವುದು. ಏವಂಚ ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೧೬೨) ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವಾಶವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಮಾಸಾಂತವಿಧಿರಿಸಿತ್ಯೇ (ಪರಿಭಾ. ೮೯) ಸಮಾಸಾಂತ ವಿಧಿಯು ಅನಿತ್ಯವಾನುಮೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. ಅಥವಾ ಋಕ್ಕನ್ನಿರಬ್ಧಾಃ ಪಥಾ ಮಾನ್ವನಕ್ಷೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಥಾನಾಂ ಎಂದು—ಹೇಳಿದೆ ಸಮಾಸಾಂತಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದೇ ನಿರ್ದೇಶವಾಡಿದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಿಧಿರಿಸಿತ್ಯೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿಭಾಸೆಯಿಂದ ಕರ್ಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮರ್ತಾಸೇ—ಮೃಜ್ ಪೃಣಾತ್ಯಾಗೇ, (ಅಸಿ) ಹಸಿಮ್ನು—, (ಉ. ಸೂ. ೩.೩೬೬) ಎಂದು ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗುಣ, ರಸರತ್ನ, ಜ್ವಾ, ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂದು ಅಸುಗಾಗಮ.

ಸ್ಯಾತನೇ—ಅಸ ಭುವಿ, ಲಿಜ್, ಮಧ್ಯಮವ್ವರುಷ ಥ, ಇದಕ್ಕೆ ತಸ್ತಸ್ತ ಮಿಪಾಂ—, ಎಂದು ತ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ತಸ್ತನಪ್ತನಭನಾತ್ ಎಂದು ತನ ಆದೇಶ. ಅದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದಗಿ ಉಕ್. ಯಾಸುಟ್ಟರ ಸ್ತೈಪದೇಷೂದಾತ್ತೋಜ್ಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂದು ಯಾಸುಟ್, ಅನ್+ಯಾನ್ ತನ, ಸಲೋಪ, ಶ್ವಸೋ ರಲ್ಲೋಪ ಎಂದು ಧಾತ್ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತ.

ಅಮೃತೇ—ನಣಾಶೋಜರಮರಮಿತ್ರವೃಶಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ನನ್ ನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಉತ್ತರಪದಗಳಾದ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಆದ್ಯದಾತ್ವಗಳಾಗುವುವೆ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ವ. ||೪||

ಸಂಕುತಾಕಾರಃ

ಮಾ ವೋ ಮೃಗೋ ನ ಯವಸೇ ಜರಿತಾ ಭೂದಜೋಷ್ಯಃ |

ಪಥಾ ಯಮಸ್ಯ ಗಾದುಪ || ೫ ||

ಸದನಾಕಾರಃ

ಮಾ ನಃ | ಮೃಗಃ | ನ | ಯವಸೇ | ಜರಿತಾ | ಭೂತ್ | ಅಜೋಷ್ಯಃ |

ಪಥಾ | ಯಮಸ್ಯ | ಗಾತ್ | ಉಪ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಜರಿತಾ ಸ್ತೋತಾಜೋಷ್ಯೋಸೇವೋ ಮಾ ಭೂತ್ | ತತ್ರ ದ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಮೃಗೋ ನ ಯವಸೇ | ಯಥಾ ತ್ವನೇ ಭಜ್ವಣೇಯೇ ಮೃಗಃ ಕದಾಚಿದಪ್ಯಸೇವೋ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತು ಸರ್ವದಾ ತ್ವಣಂ ಭಜ್ವಯತಿ ತದ್ಭಕ್ | ಕಿಂಚ ಸ ಸ್ತೋತಾ ಯಮಸ್ಯ ಪಥಾ ಯಮು-

ಲೋಕಸಂಬಂಧಿಮಾರ್ಗೇಣ ಮೋಪ ಗಾತ್ | ಮಾ ಗಚ್ಛತು | ತಸ್ಯ ಮರಣಂ ಮಾ ಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಜರಿತಾ | ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನಾ | ಸ್ತುತಿಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಥಃ | ನಿ. ೧೦-೮ | ತೃಟೀಕಾಗಮಃ |
 ಚಿತ್ತಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಭೂತಃ | ಲುಜು ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಞೋಗ ಇತ್ಯೇ-
 ಭಾವಃ | ಅಜೋಷ್ಯಃ | ಜುಜುಃ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಯುಹಲೋಕಾರ್ಣ್ಯದಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಜ್ಯುತ್ |
 ನೌಸಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪಥಾ | ತೃತಿಯೈಕವಚನೇಃಭಸ್ಯೆ ಟೀಲೋಪಃ |
 ಪಾ. ೨೧-೮೮ | ಇತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಾತ್ | ಏತೇರ್ಲು-
 ಪ್ಪಾಜೋ ಗಾ ಲುಜುಃ ಗಾದೇಶಃ | ಗಾತಿಶ್ಛೇತಿ ಸಿಚೋ ಲುಕ್ | ಪೂರ್ವಪದದಭಾವಃ || ೧೧ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಯವಸೇ—(ಎಮ್ಮೆ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ) ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಮೃಗೋನ—(ಜಿಂಕೆಯು ಮೃಗವು) ಅನಾದರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸದಿರುವಂತೆ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಜರಿತಾ—
 ಭಕ್ತನು | ಅಜೋಷ್ಯಃ—(ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ) ಸೇವಾರಹಿತನಾಗಿ | ಮಾ ಭೂತ್—ಆಗದಿರಲಿ (ಮತ್ತು) | ಯಮಸ್ಯ—
 ಪಥಾ— ಯಮನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ವೇಗವು ದಾರಿಯಿಂದ | ಮಾ ಉಪ ಗಾತ್—ಹೋಗದಿರಲಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಮ್ಮೆ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಮೃಗವು ತನ್ನ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಾದರಣೆ
 ಯನ್ನು ತೋರಿಸದಿರುವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಇಡದೆಯೂ ಸೇವಾರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗದಿರಲಿ. ಮತ್ತು
 ಯಮನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ವೇಗವು ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗದಿರಲಿ.

English Translation

Never may your worshipper be indifferent to you as a deer (or animal)
 is never indifferent to pasture, so that he may not tread the path of Yama.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ

ಯವಸೇ—ಸೇವೆಯಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು

ಜರಿತಾ—ಸೋತಾ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು.

ಅಜೋಷ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡದಿರುವವನು.

పథా యమస్యే—యమలోకవ దారి. యమలోకవ దారియన్న కుళియువుదేంచరే మృత నాగువును, నాయువును.

ముఖ్యభిప్రాయ—జలకృణసవృద్ధవంద • కుష్టుగావలన్న కుష్టుమేయవ యావ మృగపే అగరి అలకృమూడువుదిల్ల. అద్ది మేయదిరువుదిల్ల. అదరంతే నిమ్మన్న స్మోత్రమాడువ మనుష్యును అనావరణీయించ స్మోత్రమాడుదే ఇరదిరలి, ఎంచరే స్మోత్రమాడలి. అంతవ మనుష్యును యమన మార్గ పన్ను ఏదియదిరలి, ఎంచరే మృత్తువరనాగదిరలి.

॥ వ్యాకరణశ్రయ ॥

బరితా—బ్రహ్మ వలొగఘానా. **స్తృతికర్మా** (నిరు. ౧౦-౮) ఎంచ యాస్వరు ఘోళిరువుచరించ ఇద్దే స్తృతి ఎంచ క్రియ అభా. **బుల్ త్రేబా** (పా. సూ. ౨-౧-౧౫౨) ఎంచ కృబా, ఇవక్తే ఇక అగను. **బితే** ఎంచ అంతోదాత్.

భూత్—భూ సత్తయాం, లుబా, నమాజస్యోగే (పా. సూ. ౬-౪-౨౪) మాజన యోగ ఇద్దరే అట అటాగళు బరువుదిల్ల ఎంచ అట అగనుక్తే నివేధ. **తివా, ఇతేక** ఎంచ ఇకారక్తే లోగఘ. **ట్రగే సిబా, గాతిస్యో భూసాభూభ్యః సిబః పరస్మృపదేషు** (పా. సూ. ౩-౪-౨౬) ఇవుగఘ ముందే ఇరువ సిబాగే లుబా బరుత్తే ఎంచ సిబాగే లుబా.

అజోగ్యః—బుషి ప్రితీసేవనయోః **మదలోగ్యోత్** (పా. సూ. ౨-౧-౧౮౪) ఎంచ గ్యోత్, లుపధాగుణ, 'న జోగ్యః' ఎంచ నజాసనావ. **తత్పరువే తుల్యార్థ**—, ఎంచ అచ్యయ ఫువపవదప్రకృతిచ్చర బరుత్తే.

పథా—పథిన రబ్దవ ముందే కృతియో ఏకవచన టాప్రత్యయ. **పథిన+ల, భస్యేటిలోగఘః** (పా. సూ. ౬-౧-౮౪) భసంజ్ఞే ఘోందిరువ పథినా, మథినా, మభుక్తినా ఇవుగఘ టిగే లోగఘ బరుత్తే, ఎంచ ఇనాగే లోగఘ. **అనుదాత్తస్యజే యక్రోదాత్తే లోగఘః** (పా. సూ. ౬-౧-౧౬౧) ఎంచ ఇనా ఎంచ లుదాత్తలోగఘపక్తే నిమిత్తవాద విభక్తియ లుదాత్తవారుత్తే.

గాత్—గాత్ గతో, లుబా, తివా, ఇకారలోగఘ, ఇసోగలుబా (పా.సూ. ౩-౪-౪౫) లుబా పరదల్లిద్దరే ఇనా ధాతువిగి గా అదీత బరుత్తే ఎంచ గా అదీత. **గాతిస్యా**—, 'గావనియేణాదీత ఏబక్తిగ్యక్తే' ఎంచ ఘోళవే. ఇవరించ సిబాగే లుబా, ఘోనినంకేయే అటా బరువుదిల్ల. ॥:॥

ಮೋ ಷು ಣಃ ಪರಾಪರಾ ನಿರ್ಮತಿರ್ದುರ್ಹಣಾ ವಧೀತ್ |
 ಪದೀಷ್ಟ್ಯ ತ್ವಷ್ಟಯಾ ಸಹ || ೬ ||

! ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ !

ಮೋ ಇತಿ | ಸು | ನಃ | ಪರಾ ೨ ಪರಾ | ನಿಃ ೨ ಯುತಿಃ | ದುಃ ೨ ಹನಾ |
 ವಧೀತ್ |

ಪದೀಷ್ಟ್ಯ | ತ್ವಷ್ಟಯಾ | ಸಹ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ನೋಽಸ್ಯಾನ್ ನಿರ್ಮತಿಃ ರಷ್ಟೋಜಾತಿದೇವತಾ ಮೋ ಷು ವಧೀತ್ | ಸರ್ವಥಾ ವಧಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀತ್ | ಕೀದೃಶೀ | ಪರಾಪರಾ ಉತ್ಪನ್ನಾದಪೃತ್ಯಷ್ಟ್ಯಾ | ಅತಿಬಲೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಃ ಏವ ದುರ್ಹಣಾ ಕೇನಾಪಿ ಹಂತುಂ ದುಃಶಕ್ಯಾ | ಸಾನಿರ್ಮತಿಸ್ತ್ವಷ್ಟಯಾ ಸಹ ಪದೀಷ್ಟ್ಯ | ಪತತು | ಅಸ್ಮದೀಯಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ಬಾಧಿಕಾ ನಿರ್ಮತಿಶ್ಚ ವಿನಶ್ಯತಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಮೋ ಷು ಣಃ | ಸುಞಾ ಇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ನಕ್ಷತ್ರಾತುಸ್ತೋ- ರುಷಭ್ಯ ಇತಿ ಣತ್ರಂ | ದುರ್ಹಣಾ | ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹಂತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಲಿತ್ಸ್ಮರೀಣ ಪ್ರತ್ಯ- ಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾಶ್ಚ ತ್ವಂ | ವಧೀತ್ | ಲುಜಾ ಹಂತೇರ್ಲೂಞಾ ಚ | ಪಾ. ೨-೪-೪೩ | ಇತಿ ವಧಾದೇಶಃ | ಸಿಚೇಡಾಗಮಃ | ವಧಾದೇಶಸ್ಯಾ ದಂತತ್ಯಾದೇಕಾಚಿ ಉಪದೇಶ ಇತಿರ್ಲಿಪ್ರತಿವೇಧೋ ನ ಭವತಿ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾನಿವತ್ತಾಪದೋ ಹಲಾದೇಃ | ಪಾ. ೨-೨-೨ | ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯಭಾವಃ | ಇಟಿ ಈಟಿ | ಪಾ. ೨-೨-೨೮ | ಇತಿ ಸಿಚೋ ಲೋಪಃ | ಪದೀಷ್ಟ್ಯ | ಪದ ಗತೌ | ಅಶೀರ್ಲೂಞಾ ಛಂದಸ್ಸುಭಯರ್ಥೇತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ಯಾಕ್ಷೇಲೋಪಃ | ಅರ್ಧಧಾತುಕತ್ಯಾಕ್ಷೇಡಾಗಮಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ತ್ವಷ್ಟಯಾ | ಞಾತ್ವಷ್ಟಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಂ | ತ್ವಷ್ಟಿವುಷಿರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ. ೩-೧೨ | ಇತಿ ನಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಧಿತ್ಯ- ನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಪರಾಪರಾ— (ಎತ್ತೆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ (ಆದ್ಯಂ ನಪ್ರತಿ) | ದುರ್ಹಣಾ— ಯಾರಿಂನಲೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಇರುವ | ನಿರ್ಮತಿಃ— ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ದೇವತೆಗಳು | ಮೋ ಷು ವಧೀತ್— ನಮ್ಮನ್ನೆ ಬಂಧಿತ ಕೊಲ್ಲದಿರಲಿ. | (ಸಾ—೮ ದೇವತೆಯು) | ತ್ವಷ್ಟಯಾ ಸಹ— (ನಮ್ಮ) ಮರಾಸಗಳೊಡನೆ | ಪದೀಷ್ಟ್ಯ— (ಕೆಳಕ್ಕೆ) ಬಿದ್ದು ಹೋಗಲಿ. (ಸಾರ್ವಾಗಲಿ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಯಾರಿಂದಲೂ ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇವನ ನಿರ್ಮುತಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಾಧಿದೇವತೆಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಖಂಡಿತ ಕೊಲ್ಲದಿರಲಿ. ಆ ದೇವತೆಯು ನಮ್ಮ ದುರಾಸೆಗಳೊಡನೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ನಾಶವಾಗಲಿ.

English Translation

Let not the most powerful and indestructible Nirriti destroy us; let him perish with our evil desires.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಾಪರಾ— ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತಾದುತ್ಪ್ರವೃತ್ತಾ | ಅತಿಬಲಾ | ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ.

ನಿರ್ಮುತೀ— ರಕ್ಷಣಾಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆಯು. ರಾಕ್ಷಸರು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಸ್ವಭಾವವು. ಆದರೆತೆ ಆ ರಾಕ್ಷಸಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಿರ್ಮುತಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸದಿರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದುರ್ಹಣಾ— ಕೇನಾಪಿ ಹಂತಮಂ ದುಶ್ಚಕ್ಯಾ | ಯಾರಿಂದಲೂ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ

ಪದೀಪ್ಷ— ಪತತು | ಬೀಳಲಿ, ನಾಶವಾಗಲಿ.

ತ್ವಪ್ಷಯಾ— ಅಸೆ, ದುರಾಸೆ, ಕೆಟ್ಟ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳು. evil desires

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಮೋ ಪುಟಿಣಿ— ' ಉರ್ಧ್ವ ಉಪು ಣಿ ' (ಮ. ಸಂ. ೧-೩೬-೧೨) ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದುರ್ಹಣಾ— ಪನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಈಷುದ್ವಿಸ್ತುಷು ಕೃಚ್ಛಾಕ್ರಚ್ಛಾಕ್ರೋಮು ಖಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬) ಕೃಚ್ಛ, ಅಕ್ರಚ್ಛ, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಈವತ್, ದುಸ್, ಸುಗಳು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಖಲ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಪಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶವಿದ್ದರೂ ಯೋಗ್ಯತಾವಶದಿಂದ ವಿಷಯವಿಭಾಗವು ವರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದುಲ್ ಎಂಬುದು ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪದವಾಗುತ್ತೆ. ಮಿಶ್ರವು ಅಕ್ರಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಖಲ್ ಬಂದರೆ ದುಸ್+ಹನ್+ಅ. ಸಸೆಜುಷೋರುಃ ಎಂದು ಸಾಗಿ ರುತ್ತ. ಅಜಾದ್ಯತಪ್ಷಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪) ಅಜಾದಿಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳು, ಆಹಾರಾಂತರಬ್ದಗಳು ಇವುಗಳ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಮೋರುವಾಗ ಟಾನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಟಾನ್, ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ, ಸುಮುದೋಃ ಪ್ರತಿವೇಧೋಸುಮ್ನಿಧಿ ತತ್ಪ್ರಣತ್ವ ಪನ್ನೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೦-೮) ಎಂದು ಣತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದುಲ್ಗೆ ಉಪಪರ್ಗಸಂಕ್ಷೇಯು ಪ್ರತಿವೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಪ್ರತಿಜಿಂಧವು ಭಂಜನಾದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨೨) ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ರೇಫ ವಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇತ್ಯವು ಬರುತ್ತೆ. ೦೩ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೫) ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದು ಉದಾತ್ತ.

ವಧೀಶ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತಿಯೇ ಅಡಾದಿ, ಲುಚ್. ಉಚ್ಚುಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೪-೪೩) ಲುಚ್ ಸುರದ್ಲಿದ್ವರಿ ಹನ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧ ಎಂಬ ಅಕಾರಾಂತವಾದ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹನಗೆ ವಧ ಅದೇಶ. ಚ್ಲೇಸಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫.೧-೪೪) ಎಂದು ಸಿಚ್, ಇಡಾಗಮ, ಮನ್ಯಹನ್ಯಾಪ್ ಎಂದು ಅನುಗಾತ್ರೋಪದೇಶ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹನಗೆ ಪಾಠ ಇದೆ. ಅದು ಅನುಗಾತ್ರೋಪದೇಶ. ಏಕಾಚಿ ಉಪದೇಶೋಽನುವಾತ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೦) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧಾತುವು ಏಕಾಚ್ಯವೂ ಅನುವಾತ್ಯವೂ ಆಗಿದೆಯೋ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಚ್ಚಿಗೆ ನಿಜೇಧವು ಯುಕ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಏಕನತನಾಂತವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಏಕತನನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಮುಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಅಚ್ಯುತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಒಂದು ಅಚ್ಯುತವು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಏಕಾಚಿ ಎಂದು ಏಕವಪ್ರಯೋಗವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತೆ. ಈ ಏಕವಪ್ರಯೋಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದು ಏಕಾಚ್ಯವೇ ಆಗಿದೆಯೋ ಯಾವ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಾಚ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಾಲಾನ್ವಾರ್ಥಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಚ್ಚ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಏಕವಾತ್ಯೆ. ಉಪದೇಶಗಳು ಸ್ವಾನ್ವಪದೇಶ, ಅದೇಶೋಪದೇಶ ಎಂದು ಎರಡು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನ್ವಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಯವಾದರೂ ವಧ ಎಂಬ ಅದೇಶೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಜೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "ಅಚ ಇತ್ಯೇಕತವಕ್ಷಯಾ ತನ್ವತೋ ಗೃಹಣೇನ ಚ ಸಿದ್ಧೇ ಏಕಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದನೇ ಕಾಚ್ಯೋಪದೇಶೋ ನ್ಯಾನುತ್ಯತೇ | ತೇನ ವಧೇಹ್ವಸ್ವ್ಯುಪದೇಶೇ ಏಕಾಚ್ಯೋಽನುವಾತ್ಯಾತ್ " ಎಂದು ಕಾವ್ಯಮದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು. ಹೀಗೆ ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ವಾರಣೆಯಾಯಿತು. ಇನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೆ ವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ವಧ+ಇನ್+ಲಿಜ್, ಅತೋ ಲೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪೪೮) ಏರ್ಧಧಾತುಕದ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಾಂತವೋ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕದವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ವಧ+ಇನ್+ಲಿಜ್ ಅತೋಪಲಾದೇರ್ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬) ವ್ಯಂಜನಾದಿಯಾದ ಯಾವ ಅಂಗವಿದೆಯೋ ಆ ಅಂಗದ ಅವಯವವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾಪಾಂತಕ್ಕೆ ಇಡಾದಿಯೂ ಪರಸ್ಥೈಪದಪರಕವೂ ಆದ ಸಿಚ್ ಪರವನ್ನಿರುವಾಗ ಏಕಲಿಪವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಧನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ವಾನಿವದ್ಧಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಅಚಿ ಪರಿಸ್ಪಿನ್ಯಾನುವಾದಿಧ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೨) ಪರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಅಚಿ ನ ಸ್ವಾನ್ವವು ಬಂದು ಅಚಿ ಅದೇಶವು ಸ್ವಾನಿಯಾದ ಅಚ್ಯಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವಾನಿವದ್ಧಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪರವನ್ನಿರುವ ಅರ್ಧಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೊಂಡು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ. ಸ್ವಾನಿಯಾದ ಅಕಾಚ್ಯಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿರೂಪ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವಾನಿವದ್ಧಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದರೆ ಸ್ವಾನಿಯಾದ ಅಕಾರ ಇಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ವಧ+ಇನ್+ಲಿಜ್ ಎಂದು

ಇರುವಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಈ ಆಕಾರದಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಡಾದಿಸಿಚ್ಚು ಪರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಪಿ ಗೆ ತಪ್ಪ. ಇತಕ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಸ್ತಿ ಸಿಚ್ಚೋಪ್ಯಕ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೬) ನಿತ್ಯವಾನನಾದ ಸಿಚ್ಚ, ಅನಾಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಪ್ಯಕ್ತನಾದ ವ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ ಈಚ್ಚ ಆಗುವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಒಂದೇ ವರ್ಣ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಿಂದ ಈಗ ಈಚ್ಚ ಆಗುವ. ವಧಾ+ಇಪ್+ಈತ್. ಇಟಿ ಈಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಇಟಿಗಿಂತ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಈಟಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದೂ ಅದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ವಧಾ+ಇ+ಈತ್, ಇ ಈಕಾರ ಗಳಿಗೆ ಅಕಸ್ತನರ್ಣೇ ದೀರ್ಘಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೧) ಎಂದು ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪೂರ್ವತ್ಯಾದಿವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧) ಸವಾನ ಸಪ್ತಾಧ್ಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ತ್ರಿವಾದಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಸಿತ್ಯವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘನಾದುವಾಗ ಎಂಟನೇ ಅಪ್ಯಾಯ ಎರಡನೇ ವಾದದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುವ ಸಿಚ್ಚೋಪವು ಅಸಿದ್ಯವಾಗುತ್ತೆ. ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘ ಹೇಗೆ ಬರುವುದು ಎಂದರೆ ಸಿಚ್ಚೋಪ ಏಕಾದೇಶೇ ಸಿದ್ಧೋಪಾಚ್ಯಃ ಏಕಾದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಿಚ್ಚಿನ ಲೋಪವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚೋಪವು ಅಸಿದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಾರ್ಥದೀರ್ಘ ಎಂದರೆ ವಧಾ+ಈತ್=ವಧೀತ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾಜ್ಞೋಗೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಮಾಹ ಯೋಗ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಟ್-ಆಟ್ಗಳಿಗೆ ನಿವೇಧ ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವದೀಪ್ಯ-ವದ ಗತೌ, ದಿನಾದಿಧಾತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ಅರ್ಶೀರ್ಷಿ ಆದಕ್ಕೆ ತ ಆದೇಶ. ಲಿಪಿಸ್ತೀ-ಯುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಅತ್ಯನೇವನದಲ್ಲಿ ಲಿಪಿ ಗೆ ಸೀಯುಪ್ ಆಗುವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೀಯುಪಾಗುವ. ಪದಾ+ಸೀಯಾ ತ. ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಲಿಪಿನ ಸ್ಯನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಕಾರ ಧಕಾರಗಳಿಗೆ ಸುಟ್ ಆಗುವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಗೆ ಸುಟ್. ಪದಾ+ಸೀಯಾ+ಸತ್, ಛಂದಸ್ಕುಛಯುಫಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಧಾತೃಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಷತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞಕವೂ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞಕವೂ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಲಿಪಿ ಗೆ ಇದೆ. ಸೀಯೋಸತ್ ಇವು ಇವೂ, ಯುದಾಗಮಾಸ್ತ-ದ್ವುಣೇಭೂಶಾಸ್ತ್ರದ್ವುಣೇನ ಗೃಹ್ಯಂತೇ (ಪರಿಭಾ ೧೧) ಯಾವುವಕ್ಕೆ ಆಗುವುದು ಬಂದಿದೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಆದ ಉಪಸರ್ಪನವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಆಗುವುದಿಂ ಕೂಡಿರುವುದನ್ನೂ ಅವು ಎಂದೇ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಲಿಪಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಲಿಪಿಸ್ತೀಲೋಪೋಪ್ಯನನ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೯) ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಲಿಪಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೀಯುಪಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಟ್ ಆಗುವುದಿಂ ಬಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪದ+ಈಯಾ ಸತ್, ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವರ್ಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ನಕಾರ ಯಕಾರಗಳಿಗೆ ವಲ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ವ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಯ ಗೆ ಲೋಪ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೯) ಇತ್, ಕವರ್ಗಗಳ ವಾದಿ ಇರುವ ಅದೇಶದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯವಾಗುವುದಿಂ ಸಕಾರಕ್ಕೂ ವಲ್ ಬರುತ್ತೆ

ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ, ಪದ+ಈಷ್+ತ, ಪ್ಪನಾಪ್ಪುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೧) ಸಕಾರ ಟವರ್ಗಗಳ ಯೋಗ ವಿದ್ಧರೆ ಸಕಾರ ತವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಕಾರ ಟವರ್ಗಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ತವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರವಾದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರವಾದ ಟಕಾರ, ಪದ+ಈಷ್+ಟಿ=ಪದೀಪ್ಪ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ಪತ್ವೀಪ್ಪ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಇದು ಮೂರನೇ ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ, ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜಃ ಎಂದು ಸವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತ ಉದಾತ್ತ.

ತ್ವಷ್ಟಯಾ—ಇಾತ್ಯಪಾ ಪಿಪಾನಾಯಾಂ ತುಷಿತುಷಿರಸಿಭ್ಯಃ ಕಿಚ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೯೯೨) ಕ್ಯೈವ್ಯಾಪ್ಪಾ.....ನಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೯೯೦) ಇದರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ನಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಅದು ಕಿತ್ತೂ ನಿತ್ತೂ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇವರಿಂದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ, ತ್ವಷ್ಟ+ನ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ, ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ, ಪಿಪಾಪ್, ತ್ವಷ್ಟಿಯಾ ಏಕವಚನ. || ೭ ||

ಸಂಪಿತಾಕಾರಃ

ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ಧನ್ವಿನ್ವಾದಾ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ |

ಮಿಹಂ ಕೃಣ್ಣಿನ್ವಿನಾತಾಂ || ೭ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಸತ್ಯಂ | ತ್ವೇಷಾಃ | ಅಮ ೨ ವನ್ತಃ | ಧನ್ವಿನ್ | ಚಿತ್ | ಆ | ರುದ್ರಿಯಾಸಃ |

ಮಿಹಂ | ಕೃಣ್ಣಿನ್ವಿ | ಅನಾತಾಂ || ೭ ||

ಸಾಯುಜಾತ್ಯಂ

ಧನ್ವನ್ ಚಿತ್ ಮರುದೇಶೇಽಸಿ ರುದ್ರಿಯಾಸೋ ರುದ್ರೇಣ ಪಾಲಿತಶ್ಚಾತ್ರದೀಯಾ ಮರುತ ಆ ಸರ್ವ-
ತೋಽನಾಶಾಂ ನಾಯುರಹಿತಾಂ ಮಿಹಂ ವ್ಯಪ್ತಿಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ತದೇತಶ್ಚೈತ್ಯಂ | ಕೀದೃಶಾ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ |
ಶ್ಲೇಷಾ ದೀಪ್ತಾ ಅಮವಂತೋ ಬಲವಂತಃ | ಮರುತಾಂ ರುದ್ರಪಾಲನಮಾಖ್ಯಾನೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ||
ಧನ್ವನ್ | ರಿವಿ ರವಿ ಧವಿ ಗತೈರ್ಧಾಃ | ಇದಿತ್ವಾನ್ಯಮ್ | ಕನಿನ್ಯುಪ್ಪಟಿತಶ್ಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ನಿಶ್ಚಾ-
ದಾಮ್ಯದಾಶ್ಚೈತ್ಯಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗತಿ ಸಶ್ಚಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ರುದ್ರಿಯಾಸಃ | ರುದ್ರಸ್ಯೇಮೋ ರುದ್ರಿಯಾಃ |
ತಸ್ಯೇವಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ಘಃ | ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ | ಮಿಹಂ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ | ಕ್ರಿವ್ತೇತಿ ಕ್ರಿಪ್ ಕೃಣ್ವಂತಿ | ಕೃವಿ
ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ | ಧಿನ್ವಿ ಕೃಣ್ವೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತಪ್ತೆನ್ನಿಯೋಗೇನ ವಕಾರಸ್ಯ ಚಾಕಾರಾ-
ದೇಶಃ | ಅತೋ ಲೋಪೇನ ಲುಪ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾನ್ವಾಲ್ಪಘನಪಥಗುಣಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಶ್ಲೇಷಾಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿಯೂ | ಅಮವಂತಃ— ಬಲಶಾಲಿಗಳಾಗಿಯೂ | ರುದ್ರಿಯಾಸಃ-
ರುದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೋಷಿತರಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಧನ್ವನ್ ಚಿತ್—ಮರು
ಘನಮಿಯಲ್ಲೂ ಸಹ | ಆ— ಸುತ್ತಲೂ | ಅನಾಶಾಂ— ನಾಯುರಹಿತವಾದ | ಮಿಹಂ— ಮಳೆಯನ್ನು |
ಕೃಣ್ವಂತಿ— ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. | ಸತ್ಯಂ— (ಇವು) ಖಂಡಿತವು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೂ, ಶಕ್ತಿಯುತರೂ ಆದ ರುದ್ರ ಪುತ್ರರು ಎಂದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮರುಘನಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ
ಸಹ ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸತ್ಯವು.

English Translation

The brilliant and mighty Maruts, cherished by Rudra send down rain
without wind (even) upon the desert.

ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು

ಧನ್ವನ್ ಚಿತ್— ಮರುದೇಶೇಽಸಿ | ಮಳೆ ಬೀಳದಿರುವ ಮರುಘನವಿ desert. ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಯಾಗ್ಯದ ಧನ್ಯಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ಯಂತ್ರಸ್ಯಾದಾಪಃ ಧನ್ವನ್ ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು. ಮಳೆಯು ಇದರ (ಅಂತರಿಕ್ಷದ)

ಮೂಲಕ ಬಿಳುವುದರಿಂದ ಧನ್ವ ಎಂದರೆ ಆತರಕ್ಷಣೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೫-೫) ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮರುಭೂಮಿಯೆಂದು ಅರ್ಥವಿನದನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ರುದ್ರಿಯಾಸಃ—ರುದ್ರಸ್ಯ ಇಮೇ ರುದ್ರಪಾಲಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುತ್ಯುಗಳು ರುದ್ರನಿಂದ ಪಾಲಿತರಾದವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

(೧) ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಪ್ತಯೋ ಯಾನುನ್ರುದ್ರಸ್ಯಸೂನವಃ ಸುದಂಸಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೫-೧)

(೨) ಇದಂ ಪಿತೇ ಮರುತಾನುಚ್ಯತೇ ವಚಃ ಸ್ಯಾದೋಃ ಸ್ಯಾದೀಯೋ ರುದ್ರಾಯ ವರ್ಧನಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಮಿಹಂ—ಸೇಚನಂ | ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು, ಪುಳಿಯನ್ನು.

ಅನಾಶಾಂ--ನಾಯುರಹಿತಾಂ | ಗಾಳಿಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ; ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರ ಅಶಯವು ಸ್ಪಷ್ಟನಾಗಿಲ್ಲ.

ಸ್ಯಾಕವನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧನ್ವನ್—೧ನಿ ರವಿ ಧನಿ ಗತ್ಯರ್ಥಾಃ, ಇದಿತ್. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೫೮) ಇದಿತ್ತಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ನುಮ್ ಅಗಮ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ನುಮ್ ಅಗಮ. ಇದರಲ್ಲಿ ನ್ ಧಾತು ನಿಲ್ಲುವುದು. ಧನ್ವ ಎಂದಾಯಿತು. ಕನಿ ನ್ಯ ವ್ಯಸಿತಕ್ಷಿರಾಜಿ ಧನ್ವಿ ದ್ಯು ಪ್ರತಿವಿವಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕನಿನ್, ಇದರಲ್ಲಿ ಅನ್ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಧನ್ವ+ಅನ್=ಧನ್ವನ್, ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅದ್ಯದಾತ್ತ. ಸುಪಾಂಸುಲಕ್—ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್.

ರುದ್ರಿಯಾಸಃ—ರುದ್ರಸ್ಯ ಇಮೇ ರುದ್ರಿಯಾಃ, ತಸ್ಯೇದಿಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯಿನೇಯಾನೀಯಾಯಃ—, ಎಂದು ಇಯ್ ಆದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ. ಜಸ್, ಅದಕ್ಕೆ ಅಜ್ ಸೇರಿಸುಕ್ ಅಸುಕ್ ಅಗಮ.

ಮಿಹಮ್—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಕ್ಷಿಂ ಚಿ ಎಂದು ಕ್ಷಿಮ್. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವನಶಾಂತ.

ಕೃಣ್ವಂತಿ—ಕೃವ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಃ. ಲಟ್, ಝ. ದೋಷಂತಃ ಎಂದು ಆನ್ತ ಆದೇಶ. ಇದಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ನುಮ್. ಕೃನ್ವಂತಿ+ಅಪ್ಪಿ. ಧನ್ವಿಕ್ಯಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಶಬ್ದವಯವು ಧನ್ವ ಕೃನ್ವ ಇವು

ಗಳ ನುಮದೆ ಉಪ್ಪತ್ಯಯವೂ ಇವುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರವೂ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಉಪ್ಪತ್ಯಯ ಆಕಾರ ಗಳು ಬಂದರೆ ಧಿನ್+ಅ+ಉ+ಅನ್ತಿ, ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪.೪೮) ಎಂದು, ಉಪ್ಪತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆದರ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಈಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಕೃಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೬) ಪುಕಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಆಗಮ. ಪುಕಾ ಅನ್ತಃ ಯಸ್ಯಸಃ ಪುಗನ್ತಃ, ಲಭ್ವೀ ಉಪಧಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಲಘೂ ಪಧಃ, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪುಗಂತ ಅಥವಾ ಲಘೂಪಧ ವಾದ ಆಂಗದ ಇಕಾಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಿನ್ ಎಂಬ ಲಘೂಪಧದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅಚಃಪರಸ್ವಿನ್ನೂರ್ವವಿಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೬) ಎಂದು ಸ್ಥಾನವದ್ದಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಧಿನ್+ಅ+ಉ, ಎಂದು ಇದ್ದಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಈಗ ಇಕಾ ಆರ್ಥಧಾತುಕಾನ್ವಹಿತಕರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯವ್ಯುಪಿ ಸ್ಥಾನವದ್ದಾವ ಬರದೇ ಇದ್ದರೂ ನಕಾರವು ಮಧ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಕಾಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಪರಕತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೆ ದೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬರುವುದು ಸಹಜ, ಲಘೂಪಧಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಒಂದು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ವ್ಯವಧಾನವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೇನ ನಾ- ವ್ಯವಧಾನಂ ತೇನ ವ್ಯವಹಿತೇಪಿ=ಯಾವುದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವ್ಯವಧಾನವು ಸಂಭವಿಸುವುದೋ ಅವರಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ವಿದ್ದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ವರ್ಣದಿಂದ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ ಲಘೂ ಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತೆ. ಎರಡು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂತ ಸ್ಥಾನವದ್ದಾವ ಬಂದರೆ ಎರಡು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ಬರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಅನ್ತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪ್ಪತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕ- ಯೋಃ | (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೪೫) ಎಂದು ಗುಣ ಬರಲಿ ಎಂದರೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಪಿತ್ ಎಂದು ಅನ್ತಿಯು ಪಾತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಏನಂತ ಕ್ಷಿತಿಚ (ಪಾ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವಕಾರಣ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನು+ಅನ್ತಿ, ಇಕೋಽಯಿಣಚೀ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೬೬) ಎಂದು ಯಣಾದೇಶ, ಎಂದರೆ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಕೃನು+ಅನ್ತಿ, ಯುನರ್ಕಾನ್ತಸ್ಯ ಉತ್ತಂ ವಾಚ್ಯಮ್ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಕೃಣ್ವಂತಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠ ||

ವಾಶ್ರೀವ ವಿದ್ಯುನ್ಮಿಮಾತಿ ವತ್ಸಂ ನ ಮಾತಾ ಸಿಷಕ್ತಿ |
ಯದೇಷಾಂ ವ್ಯಸ್ಥಿರಸರ್ಜಿ || ೮ ||

ಸದಸಃ

ನಾಶ್ರೌ^೧ ಇನ | ವಿ^೨ ದ್ಯುತ್ | ಮಿ^೩ ಮಾತಿ | ವತ್ಸಂ | ನ | ಮಾತಾ | ಸಿಷಕ್ತಿ |
ಯತ್ | ನಿಷಾಂ | ವೃಷ್ಟಿಃ | ಅಸರ್ಜಿಃ || ೮ |

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕಾರೀರ್ಯಾಂ ಮಾರುತಂ ಸಶ್ರುಕಪಾಲಮಿತ್ಯಸ್ಯ ದವಿಮೋ ನಾಶ್ರೇವ ವಿದ್ಯುದಿತ್ಯೇವಾನುನಾಕ್ಯಾ |
ವರ್ಷಕಾಮೇಷ್ಟಿರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ನಾಶ್ರೇವ ವಿದ್ಯುದ್ನಿಮಾತಿ ವರ್ಷತತ್ಪ್ರತ್ಯಯೈ ವೈದ್ಯೋ ಬಿಭಾಯ |
ಆ. ೨-೧೩ | ಇತಿ ||

ನಾಶ್ರೇವ ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ತನವತೀ ಧೇನುರಿವ ವಿದ್ಯುನ್ಮೇಘಸ್ಯಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ
ಮಾಮಾತಿ | ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ವಿದ್ಯುದ್ವೇಲಾಯಾಂ ಹಿ ಮೇಘಗರ್ಜನಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಮಾತಾ ಧೇನುರ್ವತ್ಸಂ
ನ ವತ್ಸಮಿವ ಸಿಷಕ್ತಿ | ಇಯಂ ವಿದ್ಯುನ್ಮರುತಃ ಸೇವತೇ | ಸಿಷಕ್ತಿಃ ಸೇವನಾರ್ಥಃ | ಸಿಷಕ್ತ್ಯು ಸಚಿತ ಇತಿ
ಸೇವಮಾನಸ್ಯ | ನಿ ೩-೨೧ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ಯಾತ್ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಪಾರಣಾದೇವಾಂ ಮರುತಾಂ
ಸಂಬಂಧಿನೀ ವೃಷ್ಟಿರಸರ್ಜಿ ಗರ್ಜನಸಹಿತೇ ವಿದ್ಯುತ್ಪಾಲೇ ವ್ಯಷ್ಟಾ ಭವತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ವಿದ್ಯುತೋ ಮರುಕ್ಷೇ-
ವನಮುಪಪನ್ನಂ || ನಾಶ್ರೇವ | ನಾಶ್ರ ಶಬ್ದೇ ಸ್ವಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಮಿಮಾತಿ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ-
ಶಬ್ದೇ ಚ | ವೃತ್ಯೇಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶವಂ || ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ಲೂ | ಭೃಗಾಮಿತ್ | ಸಾ. ೬-೪.೬೬ |
ಇತ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಸಿಷಕ್ತಿ | ಪಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಅಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೂ | ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತ್ಯುಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಅಸರ್ಜಿಃ | ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜ್ | ಚಿಜ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ |
ಸಾ. ೩.೧.೬೬ | ಇತಿ ಚಿಜ್ | ಚಿಣೋ ಲುಕ್ | ಸಾ. ೬-೪.೧೦೪ | ಇತಿ ತತಬ್ಬಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಗುಣಃ |
ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ನಾಶ್ರೌ ಇನ— (ಮಾತೃಪ್ರೇಮದಿಂದ) ಕೂಗಿಕೊಂಡು ರಬ್ಬಮಾಡುವುದೂ (ಮತ್ತು ಉಕ್ಕಿಪೆರೆಯುವ
ಹಾಲಕ್ಕುದ್ದೂ ಆದ) ಧೇನುವಿನಂತೆ | ವಿದ್ಯುತ್— ಮಿಂಚು (ಮೇಘ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು) | ಮಿಮಾತಿ-
ರಬ್ಬವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. | ಮಾತಾ— ತಾಯಿಯಾದ ಹಸುವು | ವತ್ಸಂ ನ— ಕರುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವಂತೆ |
ಸಿಷಕ್ತಿ— (ಮಿಂಚು ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು) ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ. | ಯತ್— ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ವಿದ್ಯುತ್ತು ಮರುತ್ತು
ಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ) | ವೃಷ್ಟಿಃ— ಮಳೆಯು | ಅಸರ್ಜಿಃ— ಸುರಶಲ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ದಸುವು ತನ್ನ ಕರುವಿಗಾಗಿ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಾ ಆವನ್ನು ಹಿಂಬಲಿಸುವಂತೆ, ಮೇಘ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ರುವ ಮಿಂಚು ಘರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯುತ್ತದೆ.

English Translation

Like a parent cow that bellows for its calf, the lightning roars and hence the rain is set free by the Maruts.

|| ವಿಶೇಷವರ್ಣನಗಳು ||

ಕಾರೀರಿಯೆಂಬ ವೃಷ್ಟಿ ಕಾಮೇಷ್ವರಿಯಾಗದಲ್ಲಿ ನುರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಪ್ತ ಕಪಾಲಸುಖವಾದ ವುರೋಡಾಶವನ್ನು ಹೋಗುವಾಗುವಾಗ ವಾಶ್ರೇವ ವಿಷ್ಣುತ್ ಎಂಬ ಈ ಪುಷ್ಪನ್ನು ವುರೋಸುಮಾತ್ಮಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ ವರ್ಷಕಾಮೇಷ್ವರ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಶ್ರೇವ ವಿಷ್ಣುಸ್ತಿಯಾತಿ (ಪು. ಸಂ- ೧-೩೮-೮) ಪರ್ವತಸ್ತಿಯನ್ನು ವುದ್ದೋ ಬಿಭಾಯ (ಪು. ಸಂ. ೫-೩೦-೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ವಾಶ್ರೇವ ಮಾತಾ ವಶ್ವಂ ನ— ಶಬ್ದಯುಕ್ತಾ ಭೇಸುರಿವ | ಕರುವನ್ನು ಕೂಗಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ತ್ತರುವ ಹೆಸುವಿನಂತೆ

ಇಲ್ಲಿ ಹೆಸುವು ತನ್ನ ಮೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಹುಂಬಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕರುವನ್ನು ಕೂಗುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಸುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂಚು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸು ವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಾಶ್ರೇವ— ವಾಶ್ರ ರಭ್ದೇ ದಿನಾದಿ. ಸ್ವಾಯಿ ತಂಜ್ಞಾ ವಂಜ್ಞಾ ತಕಿ ಕ್ಷಿಪಿ ಕ್ಷುದಿ ಸ್ವಪಿ ಕ್ಷುಪಿ ದ್ವಪಿ ವಸ್ಪ್ಯುಕ್ತಿ ಸ್ವಿತಿ ವ್ಯಕ್ತಜಿ ನೀಜವ ಮದಿ ಮುದಿ ಖದಿ ಛದಿ ಛದಿ ಮಸ್ತಿ ಚಸ್ತಿ ದಹಿ ದಪಿ ದಮ್ವಿ ವಪಿ ವಾತಿ ಶೀಜಾ ಹಸಿ ಸಿಧಿ ಶುಭಿಭ್ಯೋ ರಕಾ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಈ ೨೨ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ರಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರಕಾ, ಛಾಪ್, ಸರ್ವಾರದೀರ್ಘ, ವಾಶ್ರಾ ಇವ ವಾಶ್ರೇವ ಎಂದು ಇವ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ನಿಕೃತ ಸಮಾಸ.

ಮಿಮಾತಿ—ಮಾರ್ಷ ಮಾನೇ ರಭ್ದೇ ಚ. ಐತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾತಿ ಜುತೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೩೩) ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಹವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಕೈ ಪದ ಬಂದಿದೆ. ಲಟ್ಟಿಗೆ ತಿಪ್ಪ, ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಈ ಗಣದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶಪ್ತಗೆ ಶ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಪ್ತಗೆ ಶ್ವ (ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಶ್ವ ಬಂದ ಸ್ವಕದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ, ಮಾಮಾತಿ, ಹೈಸ್ತೇ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಭೃಷಾಸಿಹ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಭೃಷಾಂ ಎಂದು ಬಹುವಚನದಿಂದ ಕಪಿಂಜಲಾಧಿಕರಣ ನ್ಯಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭೃಷಾ ಮೊದಲಾಗೊಂಡು ಮೂರು ಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣ, ಭೃಷಾ, ಮಾಹ್, ಓಹಾಹ್ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ, ಮಿಮಾತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಸಿವಕ್ತಿ—ಪಚ ಸಮನಾಯೇ. ಲಟ್ಟಿಗೆ ತಿಪ್ಪ. ಬದುಲಂ ಭಂವಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೬) ಭಂದಸ್ಸಿ ನಲ್ಲಿ ಶವಗಿ ಬಹುಲವಾಗಿ ಶ್ಲು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ಲು ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸಚ್+ಸಚ್+ತಿ ಅಭ್ಯಾಸದ ಚ್ ಗೆ ಲೋಪ. **ಬದುಲಂ ಭಂವಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೮) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರ, ಸಿವಚ್+ತಿ. **ಚೋಃ ಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಪದಾಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರ್ಗುಲ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಚವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕವರ್ಗ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚ್ ಗೆ ಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಸಿವಚ್+ತಿ, ಪಚ್ ಧಾತು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಧಾತೃಪದೇಃ ಪಃ ಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೪) ಎಂದು ಸಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂದು ಇಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ. ಸಿವಕ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ.

ಅಸರ್ಜಿ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಕರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್, ಭಾವಕತ್ವಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಭಾವಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಕರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಲಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪವ ಬರುವುದು. ಏವಂಚ ಲುಪ್ ಗೆ ತ. ಸೃಜ್+ತ. **ಚ್ಚಿ ಲುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೪೨) ಎಂದು ಚ್ಚಿ. ಸೃಜ್+ಚ್ಚಿ+ತ. **ಚಿಣ್ ಭಾವ ಕರ್ತೃಣೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಭಾವ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಚಿಣ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚ್ಚಿ ಗೆ ಚಿಣ್. ಇದರಲ್ಲಿ ಇ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಸೃಜ್+ಇ+ತ **ಚಿಣೋ ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಚಿಣ್ ನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತ ಗೆ ಲುಕ್, ಪುಗಂತಲಘೂ ಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂದು ಮುಗೆ ಗುಣ ಅಲ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸರ್ಜ್+ಇ, ಲುಪ್+ಲಜ್+ಲ್ಪಜ್+ಕ್ಷುದಾದಾತ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂದು ಉದಾತ್ತವಾದ ಅಲ್ ಆಗುವುದು ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಅಸರ್ಜಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ||೮||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ದಿವಾ ಚಿತ್ತಮಃ ಕೃಣ್ಣಂತಿ ಪರ್ಜನ್ಯೇನೋದವಾಹೇನ |

ಯತ್ಪ್ರವೀಂ ವ್ರಾನ್ವಂತಿ || ೯ ||

|| ಪದಗಾಥಃ ||

ದಿವಾ | ಚಿತ್ | ತಮಃ | ಕೃಣ್ಣಂತಿ | ಪರ್ಜನ್ಯೇನ | ಉದ್ವ ನಾಹೇನ |

ಯತ್ | ಪ್ರವೀಂ | ವ್ರಾನ್ವಂತಿ || ೯ ||

ಸಾಯಿಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಮರುತ ಉದವಾಹೇನೋದಕಧಾರಿಣಾ ಪರ್ಜಸ್ಯೇನ ಮೇಘೇನ ಸೂರ್ಯಮಾಚ್ಛಾದ್ಯೈ ದಿನಾ ಚಿದಹಸ್ಯಪಿ ತಮಃ ಕೃಣ್ಣಂತಿ | ಅಂಧಕಾರಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಯದ್ಯದಾ ಪೃಥಿವೀಂ ಭೂಮಿಂ ವೃಂದಂತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಕ್ಷೇದಯಂತಿ | ತದಾನೇಮತಿವೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ತಮಃ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪೂರ್ವತ್ಪಾನ್ವಯಃ || ಉದವಾಹೇನ | ಉದಕಾನಿ ವಹತೀತ್ಯುದಿನಾಹಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ | ಮೇಘವಿಶೇಷಸ್ಯೇಯಂ ಸಂಜ್ಞಾ | ಉದಕಸ್ಯೋದಕಃ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ | ಪಾ. ೬. ೩. ೫೬, ಇತ್ಯೈದಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದಕವಾಚಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವೃಂದಂತಿ | ಉಂದೀ ಕ್ಷೇದನೇ | ರುಧಾದಿಶ್ವಾತ್ ಶ್ವಮ್ | ಶ್ವಾನ್ನಲೋಪಃ | ಪಾ. ೬-೪-೨೩ | ಇತಿ ನಲೋಪಃ | ಯದ್ಭೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಭಾಶೇಃ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

(ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪೃಥಿವೀಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ವೃಂದಂತಿ—(ಪ್ರವಾಹರೂಪದ ಮಳೆಯಿಂದ) ತುಂಬಿ ತೋಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ (ಆಗ; ತತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) | ಉದವಾಹೇನ ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ | ಪರ್ಜಸ್ಯೇನ—ಮೇಘದಿಂದ | ದಿನಾ ಚಿತ್—ಹಗಲಲ್ಲೂ ಕೂಡ | ತಮಃ ಕೃಣ್ಣಂತಿ—ಕಗ್ಗತ್ತಲನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮರುತ್ತುಗಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದ ಮಳೆಯಿಂದ ತುಂಬಿ ತೋಯುವಂತೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಮೇಘದಿಂದ ಹಗಲಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಗ್ಗತ್ತಲನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Even in the day they create darkness with the water-bearing cloud when they drench the earth.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಕಪ್ಪಾದ ಮೋಡಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಾಗ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿರುವುವು. ಅಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಳೆಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸಾಕರಣಪ್ರಕೃತಿಯಾಃ ||

ಕೃಣ್ಣಂತಿ—ವ್ಯವಹಿತ ಸೂರ್ಯಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.
ಉದವಾಹೇನ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಉದಕಾನಿ ವಹತೀತ್ಯುದಿನಾಹಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ (ಪಾ. ಪೂ ೩-೨-೧) ಕರ್ಮಪಾತಕನಾದ ಸುಖಂತವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಿರುವಾಗ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಆಕ್ ಪ್ರಕೃಯು

ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಡವಾಡುತು ಮುಂದೆ ಆರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯ, ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯವು ಲೌಕಿಕ, ಅಲೌಕಿಕ ಎಂದು ಇಬ್ಬಗೆಯಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ ಎನ್ನುವರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೈಯ್ಯಾಕರಣರು ವಾಕ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕ ಎನ್ನುವರು, ಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆ ವಹತಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲರೂ, ಅಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಕ+ಆಸ+ನಹ+ಅರ್ಥ ಎಂದು ವ್ಯಾಜಿವಿಭಕ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಬರುತ್ತೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃದಂತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಇಲ್ಲ. ಅಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಹ+ಅರ್ಥ ಎಂದು ಕೃದಂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋ ಕೃತಿ (ಪಾ. ಸೂ.೨-೩-೬೫) ಕೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಧಾತುವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವುದು ಕರ್ತೃವಾಚಕವಾಗುತ್ತೋ ಅಥವಾ ಕರ್ಮವಾಚಕವಾಗುತ್ತೋ ಅದರ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಜಿವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು, ಅರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ವಹ ಧಾತು ಕರ್ಮವಾದ ಉದಕಕಲ್ಪದ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಜಿವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ.

ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೯೧) ಇತ್-ವಾ ಣಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರವಲ್ಲದ್ದರೆ ಉಪಧಾಭೂತವಾಗ ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಡವೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಪಂಜ್ಜಕವಾಗ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಉದಕ+ಆಸ+ನಾವ.

ತತ್ರೋಪಸದಂ ಸಪ್ತಮಾಸಂ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೯೨) ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಧಾತೃಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದ ಇದೆಯೋ ಅದರಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವ ಯಾವ ಅರ್ಥವಿದೆಯೋ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದವು ಉಪಪದವಾಗುತ್ತೆ, ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಕರ್ಮಣಿ-ಎಂಬುದು ಸನ್ನಿಹಿತ ಧಾತೃಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದ. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಾನಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಬೋಧೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಉದಕ ರೂಪ ಕರ್ಮವೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತ ವಾಗುತ್ತೆ, ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದವು ಉದಕ ಆಸ ಎಂಬುದು ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಸಾತ್ರದಿಂದ ಉಪ ಪದ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ.

ಉಪಪದ ಮತಿರ್ಹ (ಪಾ. ಸೂ ೨-೨-೧೯) ಉಪಪದವು ತಿಜ್ಜಾಂತ ಫಿಜ್ಜವಾದ ಸಮರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಅನು ತತ್ಪುರುಷವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾಹ ಎಂಬ ಕೃದಂತವಾಗ ಸಮರ್ಥದೊಡನೆ ಉದಕ+ಆಸ ಎಂಬ ಉಪಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಬರುತ್ತೆ. ಸುಪೋಧಾತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ) ಎಂದು ಆಸಗೆ ಲೋಪ, ಉದಕವಾಹ ಎಂದು ಆಯಿತು. ಇದು ಮೇಘ ವಿಲೇವಳ್ಳಿ ಸಂಜ್ಞೆ. ಉದಕಸ್ಯೋದಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೫೭) ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವಾಗ ಉತ್ತರ ಪದದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಉದಕ ಪದಕ್ಕೆ ಉದ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉದಕ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಉದ ಆದೇಶ.

ವಾಹ ಎಂಬ ತ್ವದಂತವು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸಮಾನಾಂತರ ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಂ-ತ್ವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಇವೇ ಸ್ವರ ನಿಜ್ಜತೆ.

ವೈಷ್ಣವೈ—ವಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಉನ್ನೀ ಕ್ಷೇದನೇ ರುಧಾದಿ ಧಾತು. ಲಟ್ಟಿಗೆ ಯಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ವಿ+ಉನ್ದ+ಅನ್ತಿ, ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೭೮) ರುಧಾದಿಧಾತುಗಳ ಅಂತ್ಯಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಶ್ವಮ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ವಮ್. ವಿ+ಉನ್ದ+ಅನ್ತಿ. ಈಗ ಶ್ವಾನ್ನಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೩) ಶ್ವಮ್ ನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾತ್ವನಯನಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ವನೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತ್ ವಾ ಜಾತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದವಿದ್ದರೆ ಶ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಅಸಾ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಿ ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯನಾ ದೇಶ. ವೈಷ್ಣವೈ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ಯತ್ಪ್ರತಿವೀಂ ಎಂದು ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸೇಧ. || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಧ ಸ್ವನಾನ್ತರುತಾಂ ವಿಶ್ವಮಾ ಸದ್ವಪಾರ್ಥಿವಂ |

ಅರೇಜನ್ತ ಪ್ರ ಮಾನುಷಾಃ || ೧೦ ||

ಸದಸಾಃ

ಅಧ | ಸ್ವನಾತ್ | ಮರುತಾಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಆ | ಸದ್ವ | ಪಾರ್ಥಿವಂ |

ಅರೇಜನ್ತ | ಪ್ರ | ಮಾನುಷಾಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮರುತಾಂ ಸಂಬಂಧಿಸ ಸ್ವನಾದಧ ದ್ವನೇರ್ಗರ್ಜನರೂಪಾದನಂತರಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಪ್ರತಿವೀನಂಬಂಧಿ ವಿಶ್ವಂ ಸದ್ವ ಸರ್ವಂ ಗೃಹಮಾ ಸಮಂತಾದರೇಜತೇತಿ ಶೇಷಃ | ತಥಾ ಮಾನುಷಾ ಗೃಹವರ್ತಿಸೋ

ಮನುಷ್ಯಾ ಅಪಿ ಪ್ರಾರೇಜಂತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಂಪಿತವಂತಃ || ಅಥ | ಛಾಂದಸಂ ಧತ್ತಂ | ಸದ್ಧೃ | ಸದ್ಧೃ
ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ಮನಿನ್ | ಸಾರ್ಥವಂ | ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ
ಸಂಬಂಧಿ | ಸೃಥಿವ್ಯಾ ಇಗಾಇಗ್ | ಸಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ನೀವ್ಯತೀಯೋಽರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರೇಜಂತ | ರೇಜು ಕಂಪನೇ || ೧೬ ||

ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ

ಮರುತಾಂ - ಮರುತ್ತುಗಳ | ಸ್ವನಾದಭಿ - ಗರ್ಜನ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವಾದೊಡನೆಯೇ | ಸಾರ್ಥವಂ -
ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ (ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ) | ವಿಶ್ವಂ ಸದ್ಧೃ - ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯೂ ಕೂಡ | ಅ (ಅರೇಜಂತ) -
ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಪಿಸಿತು. (ಅದರಂತೆಯೇ) | ಮಾನುಷಾಃ - (ಮನೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ) ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯರೂ ಕೂಡ |
ಪ್ರಾರೇಜಂತ - ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಡುಗಿದರು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಹೇಳಿಗಳ ಮೂಲಕ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗರ್ಜನರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವಾದೊಡನೆಯೇ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯೂ ನಡುಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಮಾನವರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ನಡುಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

At the roaring of the Maruts, every house on the earth shakes and men
also greatly tremble.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವನಾತ್ - ಶಬ್ದದಿಂದ ಕ್ರಢನಾ ಘರ್ಜನೆಯಿಂದ ಮಳೆಯು ಮಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿಯೂ
ಶಬ್ದಸಹಿತ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವುದು.

ಅರೇಜಂತ - ಮನೆಗಳೂ ಗಾಳಿಯು ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಅಲ್ಲಾಡುವವು. ಮನುಷ್ಯರು ಮಳೆಯ
ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆದು ಗಾಳಿಯು ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಚಳಿಯಿಂದ ನಡಗುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕುಗಳ
ಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಡಿಲು, ಮಿಂಚು, ಕಪ್ಪು ಮೋಡಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮಂಗಳಾರ ಮಳೆಯ
ವರ್ಣನೆ ಇರಲಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

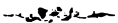
ಅಥ - ಅಥಶಬ್ದದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಕಾರ ಬಂದಿದೆ.

ಸದ್ಧೃ - ಸದ್ಧೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತ್ಯಾದೀಃ ಸಃ ಸಃ ಎಂದು ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಅನ್ಯೇ

ಭೋಜಿಸಿ ದೈತ್ಯನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಮನಿಸ್, ಕ್ವನಿಸ್, ವನಿಸ್, ವಿಜ್, ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಆದ್ಯದಾತ್.

ಪಾರ್ಥಿವಮ್ ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ, ಪ್ರಥೇಞ್ ಪಿವನ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೪೪) ಪ್ರಥ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪಿವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ಪ್ರಥ ಧಾತು ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಮುಕಾರವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆವು ಬಂದರೆ ಪೃಥಿವ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಪಿಧ್ಗೊರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಪಿತ್ತಾದ ಧಾತು ಮತ್ತು ಗೊರಾದಿಗಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಜೀಷ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜೀಷ್, ಪೃಥಿವೀ ಎಂದಾಯಿತು. ಪೃಥಿವ್ಯಾಞಾಞ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫-೨) ಪ್ರಾಗ್ವೀವ್ಯತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವ ಮುಂದೆ ಇ-ಅಞಾ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕದ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಅಞ್—ಬಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ+ಅ-ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ಈಗೆ ರೋಪ, ತದ್ವಿತೇ ಪ್ಪಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಇತ್ ಅಥವಾ ಣಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆಚ್ಚಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ ಎಂಬ ವೃದ್ಧಿ, ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂದು ಆಯಿತು. ಸದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಇತ್. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್-ತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ.

ಅರೇಜಸ್ತ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ. ಲಜ್, ಝ, ರೋಜಸ್ತ ಎಂದು ಅನ್ತ ಆದೇಶ, ಶವ, ಅಡಾಗಮ. ||೧೦||

|| ಸಂಸುಕಾಪಾರಃ ||

ಮರುತೋ ವೀಳುಪಾಣಿಭಿಶ್ಚಿತ್ತಾ ರೋಧಸ್ವತೀರನು |

ಯಾತೇಮಖಿದ್ರಯಾಮುಭಿಃ || ೧೧ ||

• ಪಪಾಠಃ •

ಮರುತಃ | ವೀಳುಪಾಣಿಃ ಭಿಃ | ಚಿತ್ರಾಃ | ರೋಧಸ್ವತೀಃ | ಅನು |

ಯಾತ | ಈಂ | ಅಖಿದ್ರಯಾಮುಃ ಭಿಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ವಿಲೆಳುಪಾಣಿಭಿರ್ದ್ಯುಧಹಸ್ತೈಃ ಸಹಿತಾಃ ಸಂತೋ ರೋಧಸ್ತತೀರನು
 ಕೂಲಯುಕ್ತಾ ನದೀರನುಲಕ್ಷ್ಯಾವಿದ್ರಿಯಾಮುಭಿರಜ್ಜಿನ್ನಗಮನ್ಯೆಯಾರ್ತೇಂ | ಗಚ್ಛತೈವ || ಮರುತೇ |
 ಆನಂತ್ರಿಶಾದ್ಯುದಾತ್ತೈಃ | ವಿಲೆಳುಪಾಣಿಭಿಃ | ವಿಲೆಡ್ವಿತಿ ಬಲನಾಮು | ವಿಲೆಳು ಚ್ಯುತೈಮಿತಿ ತನ್ಮಾನುಸು
 ಪಾಠಾತ್ | ತೇನ ಚ ತದ್ವಾಲ್ಪಕ್ಷ್ಯತೇ | ವಿಲೆಳವಕ್ಷ್ಯತೇ ಪಾಣಯುಕ್ತ | ಸಮಾಸಸ್ಯೋತ್ಕೇಂತೋದಾತ್ತೈಃ |
 ರೋಧಸ್ತತೀಃ | ರುಧಿರ್ ಅವರಣೇ | ರುಣದ್ವಿ ಸ್ತೋತ ಇತಿ ರೋಧಃ ಕೂಲಂ | ರೋಧಃ ಕೂಲಂ
 ನಿರುಣದ್ವಿ ಸ್ತೋತಃ | ನಿ. ೬೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅಸುನೋ ನಿಶ್ಚಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತೈಃ | ತದ್ಯುಕ್ತಾ
 ರೋಧಸ್ತತೈಃ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಯಂ | ಉಗಿತಕ್ಷೇತಿ ಜೀವ್ | ಮತುಬ್ಜೀಪೋಃ
 ಪಿಶ್ತಾದನುದಾತ್ತಕ್ಷೇರಸುನಃ ಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯಾತ | ಯಾ ಪ್ತಾಪಣೇ | ಅದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚಪೋ
 ಲುಕ್ | ಈಂ | ಚಾದಯೋಽನುದಾತ್ಯಾ ಇತ್ಯನುದಾತ್ತೈಃ | ಗುಣ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೈ
 ಇತ್ಯುದಾತ್ತೈಃ | ಅಖಿದ್ರಿಯಾಮುಭಿಃ | ಖಿದ ದ್ವೈಃ | ಸ್ವಾಯತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಖಿದ್ರಂ
 ಯಾಂತೀತಿ ಖಿದ್ರಿಯಾಮಾನಃ | ನ ಖಿದ್ರಿಯಾಮನೋಽಖಿದ್ರಿಯಾಮಾನಃ | ತೈಃ | ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವ-
 ಸಪಸ್ಯಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತಗಳೇ (ನೀವುಗಳು) | ವಿಲೆಳುಪಾಣಿಭಿಃ— ಸಮರ್ಥಗಳಾದ ಕೈಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ
 ಬಿತ್ತಾಃ—(ನಾನಾವಿಧವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ, ಲತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದಿಂದ) ಮನೋಹರಗಳಾಗಿರತಕ್ಕ |
 ರೋಧಸ್ತತೀಃ ಅನು—ದಡಗಳುಳ್ಳ ನದಿಗಳ ಉದ್ದಕ್ಕೂ | ಅಖಿದ್ರಿಯಾಮುಭಿಃ—ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಇರತಕ್ಕ
 ಗುನುನಗಳಿಂದ | ಯಾತಂ—ಖಂಡಿತ ಸಂಚರಿಸಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವುಗಳು ದೃಢಹಸ್ತಗಳಿಂದ (ಪಾದಗಳಿಂದ ?) ಯುಕ್ತರಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ
 ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಲತೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಮನೋಹರಗಳಾಗಿರತಕ್ಕ ದಡಗಳುಳ್ಳ ನದಿಗಳ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಬಂ
 ಧಕವಿಲ್ಲದೇ ಸಂಚರಿಸಿರಿ.

English Translation

Maruts with strong hands (legs ?) come along the beautiful banks of the
 rivers with unbroken speed.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಲೆಳುಪಾಣಿಭಿಃ— ದೃಢಹಸ್ತೈಃ ಪಾಣಿಶಬ್ದವು ಹಸ್ತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿತ್ತೆರೂ
 ಇಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಭಾಷನಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತಗಳ ಗುನುನವು ನಿರ್ವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು

ರಿಂದಲೂ ಜನರೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂಚಾರಮಾಡುವಾಗ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಋಷಿಯ ಆಶಯವು ಪಾದಗಳಿಂದೇ ಇರಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸೇದಗ್ನಿರಗ್ನೇಂ ರತ್ಯೆತ್ತ್ಯಸ್ಯಾನ್ ಯತ್ರ ವಾಜೀ ತನಯೋ ವೀಳುಪಾಣಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೧-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಾಣಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾದಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ದೋಷಸ್ವತೀಃ— ತೀರಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ನದಿಗಳು ಎಂದರೆ ನದೀತೀರಗಳು, ನದಿಯ ದಡಗಳು | ಅಪಿದ್ರಿಯಾಮುಘಃ — ಅಪಿದ್ರಿಯಾಮುಘಃ | ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಗಮನಗಳಿಂದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಸಂಚಾರಗಳಿಂದ, with unobstructed or unbroken progress.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವೀಳುಪಾಣಿಃ—ವೀಳು ಚ್ಯೌತ್ತಮ್ (ನಿರು ೨-೯-೧೪) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೀಳು ಎಂದು ಪಠಿಸಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಪಾಣಿಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಬಲವುಳ್ಳ ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ' ಗಂಗಾಯಾಂಘೋಷಃ, ಇವಕ್ಕೆ ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಚ್ಚುರಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಪದಕ್ಕೆ ಗಂಗಾತೀರ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಾನ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವು ಬಾಧಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ವಿಶೇಷಣಂ ವಿಶೇಷ್ಯೋಣ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೫೭) ವಿಶೇಷಣ ವಾಚಕಪದವು ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ. ಅದು ತತ್ಪುರುಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು, ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ, ತತ್ಪುರುಷಸಮಾನಾಧಿಕರಣಃ ಕರ್ಮಧಾರಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ ಎನ್ನುವರು. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨) ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ದೋಷಸ್ವತೀಃ—ರುಧಿರ ಆನರಣೇ ರುಧಾದಿಧಾತು, ಆನರಣ ಎಂದರೆ ತಡೆಯುವುದು. ಯಾವುದನ್ನು ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರನಾಹವನ್ನು ಎಂದು ವಿರ್ಪಡುತ್ತೆ. ರುಣದ್ವಿ ಇತಿ ರೋಧಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು ದೋಧಃ ಕೂಲಂ ನಿರುಣದ್ವಿಸ್ತೋತಃ (ನಿ ೬-೧) ದೋಧಃ ಎಂದರೆ ತೀರ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಅದು ಪ್ರನಾಹವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ಈ ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವು ದೃಢವಾಗುತ್ತೆ. ಸರೈಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ ಸೂ. ೪-೬-೨೮) ಎಂದು ತಸುನ್. ರುಧ+ಅನ್, ಪುಗಂತ ಲಭೂಪದಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೮೬) ಎಂದು ಲಭೂಪದಧಸುಣ. ಅಸುನ್ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು

ಅದ್ಯದಾತ್ರ, ರೋಧಃ ಆಸಾಂ ಅಸ್ತಿ=ಈ ನದಿಗಳಿಗೆ ದಡವಿದೆ ಎಂದು ಎಗ್ರಹ. ತದಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಿ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂದು ಮತುಷ್. ರೋಧಸ್+ಮತ್, ರೋಧಸ್ ಎಂಬುದು ಆಕಾರೋಪಧಕ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾದುಪಧಾಯಾತ್ಮ ಮತೋರ್ವೋಽಯವಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯೯) ನವರ್ಣಾಂತ ಅಥವಾ ಅವರ್ಣೋಪಧಕ ಆದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಗೇವ್ ಬರುತ್ತೆ. ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಂಜ್ಞ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಉಗಿತ ರೋಧಸ್ಯತ್ ಎಂಬುದು ಉಗದಂತ. ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉಗದಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಜ್ಞೇವ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜ್ಞೇವ್, ಮತುಷ್-ಜ್ಞೇವ್ ಎರಡೂ ಏತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸ್ತು-ದಾತ್ವೋಪಸ್ಥಿತೌ ಎಂದು ಅವು ಅನುದಾತ್ತಗಳು.

ಯಾತೆ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಆದಾದಿ, ಲೋಟಿಗೆ ಫ, ಲಜ್ಜದ್ವಾನ ಬರುತ್ತೆ ತಸ್ಯಸ್ಯಮಿಷಾಂ ಎಂದು ತ ಆದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂದು ಶಪ್ ಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತ ಉದಾತ್ತ.

ಈಮ್—ಇದು ಚಾದಿಗಣದಲ್ಲಿದೆ. ಚಾದಯೋಽನುದಾತ್ತಾಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೪) ಎಂದು ಈಮ್ ಎಂಬುದು. ಅನುದಾತ್ತ. ಯಾತಃ ಈಮ್ ಇವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈಣಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಅ; ಆಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ ಅಸವರ್ಣ ಸ್ವರಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಗುಣವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕಂಠತಾಲುಸ್ಥಾನಿಕಗಳಾದ ಆಕಾರ ಈಕಾರಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಠತಾಲು ಸ್ಥಾನಿಕವೂ ಗುಣಸಂಜ್ಞ ಕವೂ ಆದ ಏಕಾರ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾತೇಮ್ ಎಂದು ಅಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಅನುದಾತ್ತಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏಕಾದೇಶ ಆದ್ದರಿಂದ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ ಎಂದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಖಿವ್ರಯಾಮಾಭಿಃ—ಖಿದ ದೈನ್ಯೇ. ಸ್ವಾಯಿತೆಚ್ಚಾ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ಲಪೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಖಿವ್ರಂ ಯಾನ್ವಿ ಇತಿ ಖಿವ್ರಯಗಮಾನಃ, ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನ ಖಿವ್ರಯಾಮಾಭಃ ಎಂದು ನಜ್ ಸಮಾಸ. ನಲೋಪೋನೇಚಾ ಎಂದು ನ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ||೧೧||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಸ್ಥಿರಾ ವೇ ಸನ್ತು ನೇಮಯೋ ರಥಾ ಅಶ್ವಾಸ ಏಷಾಂ |

ಸುಸಂಸ್ಕೃತಾ ಅಭೀಶವಃ || ೧೨ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಸ್ಥಿರಾಃ | ವಃ | ಸಂಸ್ಥುತಾಃ | ನೇಮಯೇಃ | ರಥಾಃ | ಅಶ್ವಾಸಃ | ಏಷಾಂ |

ಸು ೨ ಸಂಸ್ಥುತಾಃ | ಅಭೀಶವಃ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತ ಏಷಾಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ನೇಮಯೋ ರಥಚಕ್ರವಲಯಾಃ ಸ್ಥಿರಾಃ ಸಂತು | ತಥಾ ರಥಾ ಅಶ್ವಾಸೋಽಶ್ವಾಕ್ವ ಸ್ಥಿರಾಃ ಸಂತು | ಅಭೀಶವೋಽಂಗುಲಯಃ | ಅಭೀಶವೋ ದೀಧಿತಯ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ಸುಸಂಸ್ಥುತಾ ಅಶ್ವಬಂಧನರಜ್ಜುಪರಿಗ್ರಹಣೇ ಸ್ವಲಂಕೃತಾಃ ಸಾವಧಾನಾಃ ಸಂತು || ಸುಸಂಸ್ಥುತಾಃ | ಸಂಪೂರ್ವಾತ್ಪ್ರೇರೋತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷೇ | ಸಂಪರ್ಯುಷೇಭ್ಯಃ | ಪಾ. ೬-೧-೧೩೭ | ಇತಿ ಸುಟ್ | ಪುನಃ ಸುಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಾದಿಶಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ನಂ | ಅಭೀಶವಃ | ಅಭೀಪೂರ್ವಾದಕ್ರೋತೇಃ ಕೃವಾಪಾಜೀತ್ಯಾದಿನೋರ್ಃ | ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಕಾರಸ್ಯೇಕಾರಃ | ಉಕ್ತಂ ಚ | ವರ್ಣಾಗಮೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಶ್ಚ | ಪಾ. ೬-೩-೧೦೯ | ಇತಿ | ಅಭೀಶವೋಽಭ್ಯಕ್ತುವತೇ ಕರ್ಮಾಣೇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿ. ೩-೯ ||

ಪ್ರತಿಪದ.ರ್ಥ

ಏಷಾಂ ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ಈ ನಿಮ್ಮ | ನೇಮಯೇ—ರಥಚಕ್ರಗಳ ಹೊರವಲಯಗಳು | ಸ್ಥಿರಾಃ—ಭದ್ರವಾಗಿ | ಸಂತು—ಇರಲಿ. (ಹಾಗೆಯೇ) | ರಥಾಃ—ರಥಗಳೂ | ಅಶ್ವಾಸಃ—ಕುದುರೆಗಳೂ (ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲಿ) | ಅಭೀಶವಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಉಗುರುಗಳು | ಸುಸಂಸ್ಥುತಾಃ—(ಕುದುರೆಗಳ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ) ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಸುರಿತವುಗಳಾಗಿಯೂ (ಇರಲಿ).

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರಗಳ ಹೊರವಲಯಗಳು ಭದ್ರವಾಗಿರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳೂ ಕುದುರೆಗಳೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳ ಉಗುರುಗಳು ಕುದುರೆಗಳ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಸುರಿತವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ.

English Translation

May the felines of your wheels be firm ; may your chariots and their horses be steady and your fingers well-skilled in holding the reins.

ನೇಮಯಃ—ಚಕ್ರದ ಹೊರವಲಯಗಳು the felines of a chariot wheel ; the outer rims of the wheels. ನೇಮಿಶ್ಚವು ಮಗ್ನೇದದ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೇದು ರಾಜಾ ಕ್ಷಯತಿ ಚರ್ಷಣೇನಾಮರಾನ್ವ ನೇಮಿಃ ಪರಿ ತಾ ಬಭೂವ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಯತ್ಸೇಮನು ಕ್ರತುನಾ ವಿಶ್ವಥಾ ವಿಭೂರರಾನ್ವ ನೇಮಿಃ ಪರಿಭೂರಜಾಯಥಾಃ ||
(ಮ. ಸೂ. ೧-೧೪೧-೯)

ಪರಿ ವಿಶ್ವಾಸಿ ಕಾಮ್ಯಾ ನೇಮಿಶ್ಚ ಕ್ರಮಿನಾಭವತ್ |
(ಮ. ಸಂ. ೨೫-೨)

ಅಗ್ನೇ ನೇಮಿರಹಾ ಇವ ದೇವಾಸ್ತುಂ ಪರಿಭೂರಸಿ
(ಮ. ಸಂ. ೫೧೫-೬)

ಅ ವ ಇಂದ್ರಂ ಪುರುಹೂತಂ ನಮೇ ಗಿರಾ ನೇಮಿಂ ತಪ್ಪೇವ ಸದ್ವೈಂ ||
(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೨-೨೦)

ತಂ ನೇಮಿಮ್ಯ ಭವೋ ಯಥಾನಮಸ್ವ ಸಹೂತಿಭಿಃ ||
(ಮ. ಸಂ ೮-೨೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ. ಈ ನೇಮಿಯು ಸದ್ವೈ ಎಂಬ ಘಟ್ಟವಾದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಬಗ್ಗಿರುವುದು.

ಸು ಸಂಸ್ಕೃತಾಃ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ, well-trained, well-skilled & c

ಅಭೀಶವಃ—ಅಭೀಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಾಹು (ನಿ. ೩-೮) ಕಿರಣ (ನಿ. ೨-೧೫) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಆದರೆ ಅಭೀಶವಃ= ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಆಗ್ನಿವಃ ಅರ್ಚ್ಯಃ ಮೊದಲಾದ ಇವತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲಿನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವ್ಯಕಾರರು ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಭೀಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೆರಗುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು.

|| ನ್ಯಾಕವ್ಯಕ್ತಿಯಾ ||

ಸು ಸಂಸ್ಕೃತಾಃ—ದುಕ್ಕುಡ್ಡಕರಣೇ, ಸಂ ಉಪಸರ್ಗವೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪಾ (ಪಾ.ಸೂ.೨-೨-೧೦೨) ಎಂದು ಕ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸಂ+ಕ್ತು+ತ ಸಂಪರಿಭಾಷಾ ಕರೋತಾ ಭೂಷಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೭) ಸಂ ಪರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ತು ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಹಿ ಆಗುವುದು ಭೂಷಣಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸುಹಿ, ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಸಂಪರ್ಯುಷೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪರಿಮವರು. ಇದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮತವಾದುದಲ್ಲ. ಸುಖ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೫) ನೇ ಸೂತ್ರವಲ್ಲ. ಸಂಪರಿಭಾಷಾಮಿತ್ರಿಷಾ ಸಂಚಮಾ | ಕಾ ತರ್ಹಿ ? ತ್ವತಿಯಾ | ಎಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಕೆಲವರು

ಉಪಾಕ್ಷೇಪೋಽಪಿ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿದ್ದರೂ ಭೂಷಣಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಡಾಗಮವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಕ್ತವಾದ ಉಪಶಬ್ದ ಪಠದ ಫಲವನ್ನು ಭಾಷ್ಯನುಶದ್ಧಿಯೂ ಉಪಪಾದಿಸುವರು. ತೇಖರಕಾರರು ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. 'ಕೇಚಿತ್ತು ಭೂಷಣ ಸಂಬಂಧಯೋಃ ಉಪಾತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಸುಟಂ ನೇಚ್ಚಂತಿ, ಚಂ ಚ ನಪಶನ್ತಿ' ಎಂಬ ಶೇಖರಗ್ರಂಥದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಂಶಗಳು ವಿರದವಾಗುವುವು.

ಅಭೀಶವಃ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ, ಅಭಿ ಉಪಸರ್ಗ, ಕೃವಾಪಾಜಿ ಮಿಸ್ವದಿ ಸಾಧ್ಯಶೂಚ್ಯ ಉಪ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಉಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಪೃಷೋವರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾಕಾರರು, 'ವರ್ಣಾಗೋ ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಶ್ಚ ದ್ವಿಚಾಸರೌ ವರ್ಣ ವಿಕಾರನಾಶೌ | ಧಾತೋಸ್ತದಧಾತಿಕಾರಯೇನ ಯೋಗಸ್ತದಚ್ಯುತೇ ಪಂಚವಿಧಂ ನಿರುಕ್ತಂ || ಎಂದಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ವಿಕಾರವು ಬಂದಿದೆ. 'ಭವೇದ್ವರ್ಣಾಗಮಾದ್ವಂಸಃ ಸಿಂಹೋವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಾತ್ | ಗೂಢೋತ್ಪ್ರಾ ವರ್ಣವಿಕ್ಯತೇಃ ವರ್ಣನಾಶಾತ್ಪ್ರಮೋದರಮ್' ಎಂದು ಕೌಮುದಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಗಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಿತ್ತಿರುವರು. ಗೂಢಃ ಆತ್ಮಾಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾರದ ಸ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ವರ್ಣವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ. ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು ಇದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅಭೀಶವಃ ಅಶ್ಚುವತೇ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿ. ೩-೯) ಯಾವುವು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುವೋ ಎಂದರೆ ಮಾಡುತುವೆಯೋ ಅವು ಅಭೀಶವದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗಳು ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭೀಶವಃ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಶುಧಾತುವಿನಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ರೂಪವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುವರು. ||೧೩||

| ಸಂಹಿತಾಶಃ |

ಅಚ್ಚಾ ವದಾ ತನಾ ಗಿರಾ ಜರಾಯೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಂ |
ಅಗ್ನಿಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ದರ್ಶತಂ || ೧೩ ||

|| ಸದವಾಠೇ ||

ಅಚ್ಛೈ | ನದ | ತನಾ | ಗಿರಾ | ಜರಾಯೈ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತೀಂ |
ಅಗ್ನಿಂ | ಮಿತ್ರಂ | ನ | ದರ್ಶತಂ || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾರೇ

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಮೂಹ ತನಾ ತನಯಾ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶಯಂತ್ಯಾ ಗಿರಾ ವಾಚಾ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಂ ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ವಾ ಸಾಲಕಂ ಮರುಧ್ವಣಮಗ್ನಿಂ ದರ್ಶತಂ ದರ್ಶ-
ನೀಯಂ ಮಿತ್ರಂ ನ ಮಿತ್ರಮಪಿ ಜರಾಯೈ ಸ್ತೋತುಮಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವದ | ಬ್ರೂಹಿ || ಅಚ್ಛೈ |
ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವದ | ದ್ವೈ ಚೋಲ್ತಸ್ಮಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ |
ತನಾ | ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ | ತನೋತಿ ದೇವತಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ವಿಸ್ತಾರಯತಿತಿತಿ ತನಾ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ಛ |
ವೃಷಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ತ್ವತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಗಿರಾ | ಸಾನ್ವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ರತ್ವಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪಷ್ಠಾಃ | ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸತ್ವಂ ||

|| ಸ್ತುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ತನಾ— (ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿಗಳೇ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ವರ್ಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಗಿರಾ—
ವಾಕ್ಯನಿಂದ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಂ—ಮಂತ್ರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಕವಾದ ಮರುಧ್ವಣ
ವನ್ನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ | ದರ್ಶತಂ—ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ | ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುಂತು |
ಜರಾಯೈ—ಸ್ತೋತ್ರವಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅಚ್ಛೈ—(ಆ ದೇವತೆಗಳ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವದ—ಸ್ವಪ್ಪವಾಗಿ
(ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) ಹೇಳಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತುತಿಗಳೇ ! ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮಂತ್ರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು
ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಕ್ಕೂ ರಕ್ಷಕವಾದ ಮರುಧ್ವಣವನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ
ಮಿತ್ರನನ್ನೂ ಸಹ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವಪ್ಪವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ.

English Translation

Sing forth in uninterrupted speech in order to glorify Brahmanaspati
(or the Maruts, lords of prayer or of the Sacrificial food) and Agni as well as
the handsome Mitra.

ವಿಶೇಷ ವಿಕೆಯಗಳು

ಅಚ್ಯಾ ವದೇ—ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವದ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ

ತನಾ—ತನಯಾ, ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಕಾಶಯಂತ್ಯಾ | ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಥವಾ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ

ಜರಾಯೈ—ಸ್ತೋತುಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪತಿಂ—ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ, ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೆಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಮರುಕ್ಷಮೂಹವೆಂದು ಭಾವ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥ ವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೆಂಬ ದೇವತೆಯೆಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ದರ್ಶತಂ—ದರ್ಶನೀಯಂ | ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರನಾದ

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕರಣ

ಅಚ್ಚೈ—ಇದು ನಿಪಾತ. **ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬)** ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು.

ವದೇ—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲೋಟಿಗೆ ಸಿಪ್, ಹಿ ಆವೇಶೆ. ಶಪ್ ವದ್+ಅ+ಓ. ಅತೋ ಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹಿಗೆ ಉಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಉಕ್. ದ್ಯೈಚೋತೆ-ಸ್ವಿಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಮುಗ್ಧುಪವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತಿಪಾತದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ತನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊವಲನೆಯ ಧಾತು. ತನೋತಿ=ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಏನನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಎಂದು ಕರ್ಮಕಾಂಕ್ಷೆ ಬಂದರೆ ದೇವತಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಎಂದು ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತನೋತಿ=(ದೇವತಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ) ವಿಸ್ತಾರಯಂತೀ ತನಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. **ನನ್ನಿ ಗೃಹಿಪಚಾದಿಭ್ಯೋಽಪ್ಯುಣಿಸ್ಯ ಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪)** 'ಯಥಾಪಂಚ್ಯಮನು ದೇಶಪ್ರಮಾನಾಂ' ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ನಂದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಲ್ಪ, ಗ್ರಹ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಣಿ, ಪಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರವು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತೆ. ತನ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪಚಾದಿ ಲ್ಪವಾದವ ಅಚ್ ಬಂದರೆ ತನ್+ಅ=ತನ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಇದು ವ್ಯವಾಿಯಲ್ಲಿದೆ. **ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೬)** ವ್ಯವಾದಿಯು ಆಕೃತಿಗಣ ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಣಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವರು. ಹಾಗೆ ಈ ಗಣದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ. ಕೃತ್ಯಾ=ಅವಯವ ವಿಶೇಷಣ, ಗಣ್ಯತೇ=ಪರಿಗಣ್ಯತೇ, ಇತ್ಯಾಕೃತಿಗಣಾ,

ರೂಪಪು ಕಾಭ್ಯಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪಗ್ರಹಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದವು ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏಕಾತ್ಯವಾಗಿದುದರಿಂದ ಕಿಮ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಹೇಳಿದರೂ ಅನ್ಯಾದೇಶ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ವಿಷಯವಾಗ ಆಭ್ಯಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಏಳುಃ ಏಷಾಂ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಾವೇಶಾಚೇತಿ, ಎಂಬುದು ಬರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗ ಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಅಸು+ಏಷು ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ, ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನೇ ಯ ಏಕಾತ್ ತತಃ ಪರತ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತೆ, ಏವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾ ಛಾಯೇ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವನ್ನು ಉಪಸಾದಿಸಬೇಕು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವೇ ಆಗುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ಷಷ್ಠ್ಯಾಸತಿ ಪುತ್ರ ಪೃಷ್ಠಪಾರಪದವಯಸ್ತೋಷೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೩)
ಪತ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಷಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧವಾಗ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ||೧೨||

ಸಂಹಿತಾನಾಶಃ

ಮಿಮಾಹಿ ಶ್ಲೋಕಮಾಸ್ಯೇ ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ ತತನಃ |
ಗಾಯ ಗಾಯತ್ರಮುಕ್ಘಂ || ೧೪ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಮಿಮಾಹಿ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಆಸ್ಯೇ | ಪರ್ಜನ್ಯಃ ೨ ಇವ | ತತನಃ |
ಗಾಯ | ಗಾಯತ್ರಂ | ಉಕ್ಘಂ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯತ್ಪ್ರಿಕ್ಷಮೂಹ ಆಸ್ಯೇ ಸ್ಯಕೀಯಮುಖೇ ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಮಿಮಾಹಿ | ನಿರ್ಮಿತಂ ಕುರು | ತಂ ಚಿ ಶ್ಲೋಕಂ ತತನಃ | ವಿಸ್ವಾರಯ | ತತ್ರ ವ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ | ಯಥಾ

ಮೇಘೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ವಿವ್ರಾಠಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಉಕ್ತ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಯೋಗ್ಯಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಚಂದಸ್ಯಂ
ಸೂಕ್ತಂ ಗಾಯ | ಪಠ || ಮಿಮಾಹ | ಮಾರ್ಜ ಮಾನೇ | ಜೋಡೋತ್ಪಾದಿಕಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪ್ರಿ-
ಪದಂ | ಧೃಞಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಸಂ | ಆಸ್ಯೇ | ಅಸು ಪ್ಲೇಪನೇ | ಅಸ್ಯತೇ ಕ್ಷಿಸ್ವತೇಽಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಾಸ್ಯಂ |
ಕೃತ್ಯೈಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೩-೩-೧೧೩ | ಇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ್ಯುತ್ | ತಿತ್ಯೈರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ಯಂ |
ತತನಃ | ತನು ವಿವ್ರಾಠೇ | ಲೇಟಿ ಸಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಃ | ಲೇಟೋಽದಾಟಾ-
ವಿತ್ಯದಾಗಮಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿಚಾರಲೋಪಃ | ಗಾಯತ್ರಂ | ಗಾಯತ್ರಾಃ ಸಂಬಂಧಿ ತಸ್ಯೇದ-
ಮಿತ್ಯನ್ | ಯದ್ವಾ | ಗಾಯತಸ್ತಾಯತ ಇತಿ ಗಾಯತ್ರಂ | ಆತೋಽನುಪಸರ್ಗೇ ಕಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ಆಸ್ಯೇ—ನಿನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ (ದಿಂವ) ಶ್ಲೋಕಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಮಿಮಾಹ—ಶೃಷ್ಟಿಸು (ನಿರ್ವಿಸು)
(ತಂ ಚ ಶ್ಲೋಕಂ—ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) | ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ—ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ನೀರನ್ನು
ಹರಡುವಂತೆ | ತತನಃ—ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹಾಡು | ಉಕ್ತ್ಯಂ—ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಗಾಯತ್ರಂ—ಗಾಯತ್ರೀ
ಭಂವಸ್ತಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತವನ್ನು | ಗಾಯ—ಪಠಿಸು.

ಭಾರ್ಥ

ನಿನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪರ್ಜನ್ಯನು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ
ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹಾಡು. ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಚ್ಚಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂಕ್ತವನ್ನು
ಪಠಿಸು.

English Translation

Compose a verse in your mouth, spread it out like a cloud spreading
rain : chant that verse like a verse of Gayatri metre.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಿಮಾಹ—ನಿರ್ವಿಸು, ರಚಿಸು, compose.

ಶ್ಲೋಕ—ಸ್ತೋತ್ರ, ಸೂಕ್ತ, ವಾಕ್ಯ. ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ವೋದಲಾಂ ವಿಸತ್ತೇಳು ವಾಷ್ಪಮುಗವ ಮನ್ಯದಲ್ಲಿ
ಶ್ಲೋಕಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೩) ಶ್ಲೋಕವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು.

ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ ತತನಃ—ಮಳೆಯು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಲು ಆ ನೀರು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ನೀರು ರಚಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಮಾಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗಾಯತ್ರಂ ಉಕ್ತ್ಯಂ—ಉಕ್ತವೆಂದರೆ ರಸ್ತೆಮಂತ್ರಗಳನ್ನು, ವಿವೇಕಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ
ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂವಸ್ತಿನ ಶುಕ್ತಗಳನ್ನು ಪಠಿಸು ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವಾಕರಗ್ರಂಥಿಯಾ ||

ಮಿಮಾಂಹಿ—ಮಾರ್ಜಮಾನೇ ಜುರೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು. ಇದು ಜಾತ್, **ಅನುಗಾತ್ರ** ಜತ **ಅತ್ಯನೇ ಪದಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೮) ಎಂದು ಅತ್ಯನೇಪದವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂದು ಪರಸ್ಪೃಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಸಿಸ್. **ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂದು ಹಿ ಆದೇಶ. **ಅಪಿಚ್ಚೆ** ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ **ಸಾರ್ಥಧಾತುಕಮಪಿತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಪಿತ್ ಅಲ್ಲದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಜಾತ್‌ನಂತೆ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಜಾತ್ ಆಗುತ್ತೆ. **ಕಸಗೇ ಜುರೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ** ಎಂದು ಶ್ಲು (ಲೋಪ) ಬರುತ್ತೆ. **ಶ್ಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ-ಮಾ+ಮಾ+ಹಿ. **ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ೭-೪-೫೯) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. **ಭೃಣಾಮಿತಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. **ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೨) ಕಾರ್ಯವಿಧಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾನಪದ್ಯಂತಕ್ಕೆ ವಿಹಿತನಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಆ ಸವ್ಯಂತಕಪದಬೋಧ್ಯನಾದ ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಇಕಾರ- **ನಾನರ್ಥಕೇಽಲೋಂತ್ಯವಿಧಿರನಭ್ಯಾಸ** ವಿಕಾರೇ (ಸುಭಾ. ೧೦೬) ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ **ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ** ಎಂಬುದು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಈ ನಿಯಮ ಇಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ **ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ** ಎಂಬುದು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿಯೇ ತೀರುವುದು ಎಂದು ಪರಿಭಾಷಾರ್ಥ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿದೆಯೇ ವಿನಾ ಅದರ ಏಕದೇಶನಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ **ಅನಭ್ಯಾಸವಿಕಾರೇ** ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ** ಎಂಬುದು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಏವಂಚ ನು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ನು ಎಂಬ ವಿಕಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಿ+ಮಾ+ಹಿ ಈಗ **ಈಹಲ್ಯಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಶ್ಲಾ-ಅಭ್ಯಾಸ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಕಿತ್ ಜಾತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈಶ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ. ಮಿಮಾಂಹಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಇದು ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುಗಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಹಿ ಉಗಾತ್ರ.

ಅಸ್ಯೇ—ಅಸುಕ್ಲೇಪಣೇ ಅಸ್ಯತೇ=ವೈಪ್ರತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾಸ್ಯಂ, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. **ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) **ಕೃತ್ಯಾಃ** (ಪಾ. ೩-೧-೯೫) ಎಂದು ಅಧಿಕಾರನಾದಿಕೊಂಡು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆನ್ನು ವರು. ಈ ಕೃತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಅನಂತ ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು **ಋತಲೋರ್ಣ್ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವ, ಕರ್ಮ-ಅರ್ಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತ ವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅ ಎಂಬ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ. **ಅಸ್ಮ+ಯ=ಅಸ್ಯ ತಿತ್ಯೂರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೫) 'ಕರ್ಮಾತ್ಯತೋ ಘಶಾಂತ ಉಗಾತ್ರಃ, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಃ ಎಂದು ಸಂಬಂಧಿಸುವುದು.

ವನಂಚ ತಕಾರೇಶ್ವಂಜ್ಜ ಕಪ್ಪತ್ಯಯದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಸ್ವರತನಾಗುವುದು ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರವು ಸ್ವರತನಾಗುತ್ತೆ.

ತತನಃ—ತನುವಿಸ್ತಾರೇ ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) 'ವಿಧಿ ನಿಮುಷ್ಠಣಾ—' ಮತ್ತು 'ಹೇತುಹೇತುನುತೋರ್ಲಿಪ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯಾವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಂದಿಸಿಲ್ಲದ್ದೆ ಲೇಟ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಲೇಟ್, ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವುರುಕ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್. ಲೇಟ್ಲೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂದು ಸಿಪ್ ಗೆ ಅಟ್ ಆಗನು. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ವೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂದು ಸಿಪ್ ನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೬) ಎಂದು ಶಬ್ಧಿಗೆ ಶ್ಲೋ, ದ್ವಿತ್ವ. ತನಾ+ತನ+ಅಪ್. ಪಲಾದಿಸಿಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ನ್ ಗೆ ಲೋಪ, ತತನಃ, ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋ ವಿಸರ್ಗಗಳು.

ಗಾಯತ್ರೀಮ್—ಗಾಯತ್ರಾಃ ಇವಮ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೦೦) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರಕೃತಿ ಕ ಸಪ್ತಮ್ ತದ ಮುಂದೆ ಇವಮ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ನೊಂದಲಾದ ಐದು ಮಹೋತ್ಸರ್ಗಗಳೂ, ಛಾಂದಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಬರುವವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಶೇಖರಕಾರದ ಮತದಂತೆ ತಸ್ಯದಂ ಎಂದಿಷ್ಟೂ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶ ಪರ. ಶೇಷೇ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತನಾಗುತ್ತೆ. 'ಉಪಯುಕ್ತಾದನ್ಯಃ ಶೇಷಃ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಶೇಷ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಪತ್ಯಾದಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತವಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಏನಂಚ ಕೃತಸಂಧಿಕಾರ್ಯಕವಾದ ಸಮರ್ಥ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಶೇಷವಾದ ತಸ್ಯೇದಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪಾದಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಲಕ್ಷಣಾನ್ವತ್ತಿಯು ಜಘನ್ಯ (ಕೀಳುಗರ್ಹೆಯು) ವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಪ್ರಕೃತಿ ಕ ಎಂದು ಅರ್ಥಹೇಳಕೂಡದು. ಘಕಾಲತನೇಷು ಕಾಲನಾಮ್ನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತರವಾ ತನುವಾ ಎಂಬ ತದ್ವಿತ್ಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್ಯನ್ಯ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಪ್ ನಿಂದ ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದರೂ ತದ್ವಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಆಸುಪ್ ಉಪಸ್ಥಿತನಾದ್ದರಿಂದ ಪಸ್ಯಂತವೆಂದೆ ಗ್ರಹಿಸ ಬೇಕು ಎಂದು ಶೇಖರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಪ್ ಬಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀ+ಃ. ಯಸ್ಯೇ-ತಿಚಿ ಎಂದು ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧ. ಕೈಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಅದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್, ಶತ್ಯ. ಶಬ್ ಆಯಾವೇಶ ಪರರೂಪಗಳು, ಗಾಯತ್, ಗಾಯತಃ ತ್ರಾಯತೇ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತ್ರೈಪ್ಪಾಲನೇ ಧಾತು, ಅದೇ ಚಿ ಉಪದೇಶೋದತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂದು ವಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆತೋನುಪಸರ್ಗೇಶಃ ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩) ಉಪಸರ್ಗವಲ್ಲದ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರಾ+ಃ. ಆತೋಲೋಪ ಇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಾಯತ್+ತ್ರ=ಗಾಯತ್ರ. ಒಂದು ತ್ ಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ದ್ವಿತೀಯಾವಚನವನ ಆಮ್. ಗಾಯತ್ರ+ಅಮ್. ಅಮಿಶೂರ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಎಂದು ಪೂರ್ವರೂಪ ಗಾಯತ್ರಮ್ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತೆ. ||G||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವನ್ನಸ್ತು ಮಾರುತಂ ಗಣಂ ತ್ವೇಷಂ ಪನಸ್ಯುಮರ್ಕಿಣಂ |

ಅಸ್ಮೇ ವೃದ್ಧಾ ಅಸನ್ನಿಹ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವನ್ನಸ್ತು | ಮಾರುತಂ | ಗಣಂ | ತ್ವೇಷಂ | ಪನಸ್ಯುಂ | ಅರ್ಕಿಣಂ |

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ವೃದ್ಧಾಃ | ಅಸನ್ | ಇಹ || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಹೇ ಋತ್ವಿಕ್ಲಂಘಮಾರುತಂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿನಂ ಗಣಂ ಸಮೂಹಂ ವಂದಸ್ವ | ನಮಸ್ಕುರು ಸ್ತುಹಿ ವಾ | ಕೀದೃತಂ ಗಣಂ | ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಂ, ಪನಸ್ಯುಂ ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯಂ, ಅರ್ಕಿಣಮರ್ಚನೋಪೇತಂ | ಅಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಕಮಿಹಾಸ್ಮಿನ್ನರ್ಮಣಿ ವೃದ್ಧಾ ಅಸನ್ | ಮರುತಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಾ ಭವಂತು || ವಂದಸ್ವ | ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತೋಃ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ಪಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಪನಸ್ಯುಂ | ಪನ ಚೇತಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೋ ಧಾತುಃ | ಅಸನ್ | ಪನಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೇತಿ ಪನಸ್ಯುಃ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃತ್ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅರ್ಕಿಣಂ | ಋಚಿ ಸ್ತುತೌ ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಘಃ | ಅರ್ಕೋಽಯಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಕೀ | ಅತ ಇನಿತನಾ | ಅಸನ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಕಪೋ ಲುಗಧಾವಃ | ಇತಕ್ಕ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ತಿಜ್ಞ ತಿಜ್ಞ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ || ೧೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಲ್ಪೈ ಋತ್ವಿಕ್ಲಮೂಪನೇ | ತ್ವೇಷಂ—ತೇಜಸ್ವಿನಿವ ಕೂಡಿದ್ದೂ | ಪನಸ್ಯುಂ—ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯವಾಗಿರ ತಕ್ಕದ್ದೂ | ಅರ್ಕಿಣಂ—ಪೂಜಾರ್ಹವಾದುದೂ ಆದ | ಮಾರುತಂ ಗಣಂ—ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘವನ್ನು | ವಂದಸ್ವ—ನಮಸ್ಕುರಿಸು ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮ | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ವೃದ್ಧಾ ಅಸನ್—ಆ ಮರು ದ್ವೇಷಿತೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿ (ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ).

|| ಛಾಂದೋಃ ||

ಅಲ್ಪೈ ಋತ್ವಿಕ್ಲಗಳೇ, ತೇಜಸ್ವಿನಿವ ಕೂಡಿದವರೂ, ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯರೂ, ಪೂಜಾರ್ಹರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇಷಿತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕುರಿಸಿ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸಿ. ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

Glorify the host of Maruts, brilliant, deserving of praise and adorations; may they be pleased in this our worship-

ವಿಕೀಪ ವಕಯಗಳು

ಪನಸ್ಯಂ—ಪನಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೀತಿ ಪನಸ್ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ರಾಭಲಾಃ, ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹಃ, ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ.

ಅರ್ಕಿಣಂ—ಮುಚ ಸ್ತುತೌ | ಅರ್ಕಃ ಮಂತ್ರೇ | ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (೧. ೫-೪) ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವು, ಸ್ತೋತ್ರವು. ಅರ್ಕೋಽಸ್ಯಾಸ್ತೀತ್ಯೇರ್ಕೀ ತಂ—ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವ, ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯನಾದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಸ್ಮೈ—ಅಸ್ಮಾಕಂ | ನಮ್ರಃ; ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಸ್ಮೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯೋಗವಿರುವುದು.

ವೃಧ್ನಾ ಅಸನ್—ಪ್ರವೃಧ್ನಾ ಭವತು | ಪ್ರವೃಧ್ನರಾಗರಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡರಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿ ಬೆಳಗಲಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವನ್ನೆಸ್ಯ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ, ಇದಿತ್, ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಒಂದು ನುಮ್ ಅಗಮ, ಅತ್ಯನೇಪದಿ, ಲೋಽಃ ನುಮ್ಯಮಪುರುಷಪುನಶವನ ಧಾನ್. ಧಾಸೆಸ್ಯೇ ಎಂದು ಸೇವದೇಶ, ಸವಾಧ್ಯಾಂ ವಾಮ್ ಎಂದು ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ, ಶಪ್, ಇದು ಪಿತ್ತಾವೃಂದ ಅನುದಾತ್ಯ ಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಲಕಾರದ ಸ್ಯನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಾರ್ವಭಾತುಕ. ಅದುಪದೇಶನಾದ ಶಪಾನ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಅನುಪದೇಶ ಎಂದರೆ ಉಪದೇಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತವಾಗುದು. ಶಪ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಕಾರಾಂತ. ಇದು ಹೇಗೆ ಅನುಪದೇಶವಾಗುತ್ತೆ. ಅನೇಕಾಂತಾ ಅನುಬಂಧಾಃ (ಪರಿಭಾ ೪) ಇತ್ಯಂಜ್ಜ ಕವಾಃದ ವರ್ಣಗಳು ಅವಯುಗಳಾಗಲಾರವು ಎಂದು ಪ್ ಎಂದು ಅವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಅಕಾರಾಂತವಾದ ಉಪದೇಶವಾಗುತ್ತೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸ್ಯಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸು-ದಾತ್ಯೇತ್, ಎಂದು ಅನುದಾತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಧಾತುಪುರವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಪನಸ್ಯುಮ್—ಪಣವ್ಯವಹಾರೇ ಸ್ತುತೌಚ. ಗನೇ ಗಣದಲ್ಲಿದೆ. ಪನ ಚ ಎಂದು ಪನಧಾತುಸನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿಪಕ್ಷಿತವು. ಸರ್ವಧಾತುಭೋಜಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೨) ಎಂದು ಅಸುನ್. ಪನಸ ಶಬ್ದ. ಪನಃ=ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು, ಅತ್ಯನ ಇಚ್ಛತೀತಿತನಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಸುಪ ಅತ್ಯನೇ ಕ್ಯೌಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ತನಗಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸುಬಂತದ ಮುಂದೆ ಇಚಿತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯೌಚ್ ಏಕಲ್ಪನಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ಯೌಚ್

ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪನಸ್ಯ ಎಂದಾಯಿತು. ಕ್ಯಾಚ್ಚಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಕ್ಯ ಪನದಿಂ ಕ್ಯ ಚ್ಚ-ಕ್ಯ-ಕ್ಯಚ್ಚ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಗ್ರಹಣ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶಾಬ್ದೀಲಾಭ್ಯರ್ಥಗಳು ತೋರುವಾಗ ಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪನಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ತನಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿಸುವಿಕೆಯೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅರ್ಕಿಣಮ್—ಮುಚ್ಚ ಸ್ತುತೌ ತುನಾದಿ. ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೮) ಎಂದು ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಘಗೆ ಇತ್ಯಂತ್ಯ ಇದೆ. ಮುಚ್ಚ+ಃ ಚ್ಚೋಣಿ ಕು ಘಿಣ್ಯ-ತೋಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಘಿತ್ ವಾ ಣ್ಯತ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಚಕಾರ ಜಕಾರಗಳಿಗೆ ಕುತ್ಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚ್ಚಗೆ ಕ್ ಬರುತ್ತೆ. ಮುಚ್ಚ+ಃ ಲಘೂಪಧಗುಣಾದಿಂದ ಮುಗೆ ಅರ್ ಬರುತ್ತೆ ಅರ್ಕಪದದಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದುವು ಪೂಜೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥವಲ್ಲವು. ಅರ್ಕ: ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಪೂಜೆಯು ಇವನಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅತಃ ಇನಿತನ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೦೫) ಅದಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಮುಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್-ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇವರಿಂದ ಇನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯದ್ವುಃ ವಿಶಾಕ್ಷರಾತ್ಪ್ರೋ ಜಾತೇಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂಚಿ ನಶ್ಚಾಸ್ತೌತ್- (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨೨೧೫-೨) ಎಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ. ಒಂದು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ, ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ, ಜಾತಿವಾಚಕ, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಸಪ್ತಮ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅರ್ಕ ಎಂಬುದು ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಇವರ ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು, ಎಂದರೆ, ಕೃತೋಜಾತೇಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃತಃ ಎಂಬುದು ಜಾತೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ಏನಂಚ ಕೃದಂತವಾದ ಯಾವ ಜಾತಿವಾಚಕವಿ ದೆಯೋ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವೆನು. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದವು ಕೃದಂತವಾದರೂ ಜಾತಿ ವಾಚಕವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಸ್ಯತಃ ಈ ವಚನವು ಪ್ರಾಯಿಕ. ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದರೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ತವಾನ್, ಎಂದು ಏಕಾಕ್ಷರಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ಶಾರಕವಾನ್ ಎಂದು ಕೃತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ವ್ಯಕ್ತವಾನ್ ಎಂದು ಜಾತೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ದಂಠಾಃ ಅಸ್ಯಾಂ ಶಾಲಾಯಾಂ ಸನ್ನಿ ದಂಡವಾನ್ ಎಂದು ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಉದಾಹರಣೆ ಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತಿರುವರು.

ತದಸ್ಯಾಸ್ತೌಸ್ವೀನಿತಿ ಮತುನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಇತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂ ಧಿಸುವುದು. ಇತಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಪಸು ವಿಶೇಷ ನಿಯಮವು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ಇತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕೀಂ ವಿವಶ್ಚ ಮನು ಸಾರಯತಿ, ಲೋಕದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಇತಿ ಶಬ್ದವು ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ. ಏನಂಚ ಕೃದಂತದ ಮುಂದೆಯೂ ಕೃತಃ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು. ಉದಾಹರಣೆ ಕಾರ್ಯಾ ಎಂದು, ವೃತ್ತಿಕಾರಾದಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು.

ಅಸನ್—ಅಸ ಭುವಿ ಅದಾದಿಧಾತು. ಬಹುಶಠಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಶರ್ವಾ ಗುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೇಟ್
ಝ. ಅನ್ತ ಆದೇಶ. ಇತಕ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೈವದೇಷು—ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ
ಲೋಪಃ—ಎಂದು ಶಗೆ ಲೋಪ | ತಿಜ್ಞ ತಿಜಃ—ಎಂದು ಸಂಯೋಗದಾತ್ ॥ ೧೫ ॥

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರಯದಿತ್ತೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಘೋರಪುತ್ರಸ್ಯ ಕಣ್ವಿಷ್ಣಾಪಂ |
ಮುದ್ದೇವತಾಕಂ | ಯುಜಃ ಸತೋಬೃಹತೈಃ | ಅಯುಜೋ ಬೃಹತೈಃ | ಪ್ರ ಯದ್ದೇಶ ಸ್ವಾಗಾಥಂ
ತ್ರಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಕಾ | ಗತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ |

ಅನುವಾವು— ಪ್ರ ಯದಿತ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇವರಲ್ಲಿ
ಹತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಘೋರಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ವನು ಮುಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು.
ಪ್ರಾಗಾಥಂ ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಸತೋಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು, ಅಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ
ಮಕ್ಕಳು ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಪ್ರ ಯದ್ದೇಶ ಸ್ವಾಗಾಥಂ— ಎಂಬ ಅನುಕ್ರಮಣಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು-
ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದು.

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೩೯

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೮ ॥ ಸೂಕ್ತ—೩೯ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೩ ॥ ವರ್ಗ—೧೮, ೧೯ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ— ೧೦ ॥

॥ ಮುಖ್ಯ— ಕಣ್ವೀರ ಘಾಟೆ ॥

॥ ದೇವತಾ— ಮರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—ಪ್ರಾಗಾಥಂ ಪಾರ್ವತಂ ॥ ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧, ೧೩, ೧೫, ೧೭, ೧೯, ೨೧ ॥

ಸತೋಜ್ವಲಕೀ ॥

॥ ಸಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಪ್ರ ಯದಿತ್ಥಾ ಪರಾವತಃ ಶೋಚಿನಃ ಮಾನಮಸ್ಯಥ |

ಕಸ್ಯ ಕ್ರತ್ವಾ ಮರುತಃ ಕಸ್ಯ ವರ್ಪಸಾ ಕಂ ಯಾಥ ಕಂ ಹ
ಧೂತಯಃ ॥ ೧ ॥

ಪದಪಠಃ

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಇತ್ಥಾ | ಪರಾವತಃ | ಶೋಚಿಃ | ನ | ಮಾನಂ | ಅಸ್ಯಥ |

ಕಸ್ಯ | ಕ್ರತ್ವಾ | ಮರುತಃ | ಕಸ್ಯ | ವರ್ಪಸಾ | ಕಂ | ಯಾಥ | ಕಂ | ಹ |
ಧೂತಯಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೀ ಧೂತಯಃ ಸ್ಥಾವರಾದೀನಾಂ ಕಂಪನಶಾಲಿನೋ ಮರುತೋ ಯದ್ಯದಾ ಮಾನಂ ಮನ-
ನೀಯಂ ಯುಷ್ಮದ್ವಲಂ ಪರಾವತೋ ದೂರಾತ್ | ಅಲೇ ಪರಾವತ ಇತಿ ದೂರನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |

ఇత్థాస్మాదంతరీక్ష్వాత్పాస్యథ భూమో ప్రక్షిప్తః | తత్త ద్విష్టాంతః | కిలీటిన్ తేజ ఇవ | యథా సూర్యస్య తేజోఽంతరీక్ష్వాద్భూమో ప్రక్షిప్యతే తద్దత్ | తదానిం యుయం కస్య యజమానస్య క్రత్వా క్రమేనా సంగచ్ఛేద్ధ ఇతి తేజః | తథా కస్య యజమానస్య వర్షసా స్మోత్రేణ సంగచ్ఛేద్ధే | కం యజమానముద్విశ్య యాథ | దేవయజనదేతే గచ్ఛేథ | కం ద కం బలు యజమానమనుగ్మహ్నిభేతి తేజః || ఇత్థా | థా దేవో జే జ్యందసి | పా. సూ. ౫-౨-౨౬ | ఇతిదంతబ్జాత్తేకారవజేనే భాప్యత్యయః | యది తేత్రేదంతబ్జస్య నానువృత్తిస్త్రుతి ధముప్యత్యయంతాదిదంతబ్జాదుత్తరస్యా విధక్త్రేవ్యత్యయేన సుపాం సులుగితి దాదేశః | ప్రథమపక్షే ప్రత్యయస్వరః | ద్వితియపక్షే తదాత్తనివృత్తిస్వరః | ఆస్యథ | ఆసుక్షేపణే | ఆదుపదేశాల్లసావధాతుకానుదాత్త్రే త్యనోఽనిత్వాదాద్భూదాత్త్రే | యద్భూత్త్రయోఽ- గాదనిభాతః | క్రత్వా | జసాదిషు జ్యందసి వా వజేనం | పా. సూ. ౬-౨-౧౦౯-౧ | ఇతి నాధావస్య ఏకల్పితత్వాదధానః | వర్షసా | వృజ్ సంభక్తా | వృజోఽనిత్వాం రుపస్యాంగయోఽ- పుక్త | లు. ౪-౨౦౦ | ఇత్యను | తత్తన్నీయోగేన పుగాగమక్త | నిత్వాగామ్యదాత్త్రే | ఆత్త రుపాధిధాయనా వర్షసాశబ్దేన దేవతాస్వరుపప్రకాశకం స్మోత్రం లక్ష్మ్యతే, క్రమేనా నాదజేయోఽత్ ||

|| ప్రతిపదార్థః ||

ధూతేయః— (నిశ్చలవాద వస్తుగళనన్ని) కంపిసువంతే మాతవకృపరాద | మరుతః— ఎచ్చి మరుత్తుగళే | యత్—యావాగ | మానం— పూజ్యవాద నిమ్మ బలవన్ను | పరావతః— బహు దూరదేశరవాద | ఇత్థాం— ఈ అంతర్జదింద | కిలీటిన్— సూర్యను కిరణవన్ను కరడు వంతి | స్వాస్యథ— భూమియల్లి కరదిసుత్తిఁ ? | కస్య—యావ యజమానన | క్రత్వా— యజ్ఞ క్రి తేఁగువం ? | కస్య— యావ యజ్ఞ కర్తన | వర్షసా— స్మోత్రేదింద (త్యక్తరాగువి) | కం— యావ యజమాననన్నుద్దేఱిసి | యాథ—(యజ్ఞ భూమిగి) తేఁగుత్తిఁ ? | కం ద—యావ | నన్ను (అనుగ్రహిసుత్తిఁ ?)

భావ ధ౯

అజలవాద వస్తుగళన్ను కంపిసువంతే మాతవ బలవిరువ ఎచ్చి మరుద్దేవతగళే, సూర్యన కిరణపు అంతర్జదింద బిమ్మ లోఁకక్కల్లా కరడువంత నిమ్మ పూజ్యవాద రత్తియు అంతర్జదింద సకల లోఁకక్క కరడువుదు. ఈగ సెచ్చి యావ యజమానన యజ్ఞ క్రి తేఁగువం ? యావ యజ్ఞ కర్తన స్మోత్రేదింద త్యక్తరాగువి ? యావ యజమాననన్నుద్దేఱిసి యజ్ఞ భూమిగి తేఁగుత్తిఁ ? యావ నన్ను అనుగ్రహిసుత్తిఁ ?

English Translation

O Maruts, you make all things tremble; you direct your awful power downwards from afar, as light descends from the heaven; by whose worship, by whose praise are you attracted? To what place of sacrifice or to whom indeed do you repair?

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರವಾದದ್ದು. ಅದು ಬಹು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರ್ದ್ವಂದಿ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಹೊರಟು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ. ಈಗ ನೀವು ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗುವಿರಿ? ಯಾರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಿರಿ? ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿರುವಿರಿ ಎಂದು ಬುಹಿಯು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಮರುತ್ಪುಗಳ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಮಳೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶಾಂತ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಅದುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿರುವರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವನು. ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ ಋಷೇ ಸೂಕ್ತದ—೭ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಸ್ಮೂಪಮುಷಿಯು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸವಿತ್ಯ (ಸೂರ್ಯ) ನನ್ನು ದೈಶಿಸಿ ಈಗ ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲಿರುವನು? ಯಾವ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವನು? ಎಂಬ ಇದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಸೂರ್ಯ, ಮರುತ್ಪುಗಳು ನೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವಾಗ ಅವರು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು? ಈಗ ಅವರು ಎಲ್ಲಿರುವರು? ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಅಕ್ಷರ್ಮತರಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿರುವುದು.

ಪರಾವತಃ—ಅಕೆ, ಪರಾಕೇ ನೊದಲಾದ ಐದು ದೂರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧.೩-೨೦) ಪರಾವತಃ ಎಂದರೆ ದೂರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. ಗಾಳಿಯು ಅಂತರ್ದ್ವಂದಲ್ಲಿ ಬಹುದೂರದಿಂದ ಬೀಸುತ್ತಾ ಬರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತೋಚಿಸ್— ತೇಜಸ್ವಿನಂತೆ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಬಹುದೂರದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಎಂದು ದೈವ್ಯಾಂತಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವರ್ಷಸಾ— ಸ್ತೋತ್ರೇಣ | ವೃಷ್ ಸಂಭೃತ್ | ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ

ಧೂತಯಃ— ಸ್ವಾಮಾದೀನಾಂ ಕಂಪನಕಾರಿಣಃ | ಸ್ಥಿರವಾದ ಗೃಹಾದಿಗಳನ್ನೂ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ (ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ) ಮಾಡುವವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

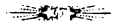
ಪ್ರ— ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಪ್ರಾಭಿವರ್ಷಂ— (ಓ. ಸೂ. ೮೨) ಅಭಿ ಎಂಬುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಅಧ್ಯದಾತ್ತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ಆವ್ಯದಾತ್ತ.

ಇತ್ಯಾ—ಫಾ ಹೇತೌ ಚ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೬) ಇವನುಷ್ಠಮುಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇವಮಃ ಎಂದೂ ಕಿಮಶ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿಮಃ ಎಂದೂ ಅನುವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬರುವುದು. ಏವಂಚ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿಮ್ ಇವಮ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಹೇತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಫಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಫಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇವನ್+ಫಾ. ಇವಮ ಇತ್ ಎಂದು ಇತ್ ಆದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆವನ್ನು ಒಡಿಸಿ ಏತೇತ್ ರಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪)ರೇಧಾದಿ ಅಥವಾ ಥಕಾರಾದಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ಗೀತೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇವಮ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏತ ಇತ್ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಇತ್ ಆದೇಶ. ಇತ್+ಫಾ ಇತ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಿಮಶ್ಚ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಗತ್ರನೇ ಅನುವೃತ್ತಿ, ಅನರ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಇವಮ್ಗೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅನಕ್ಕೆ ಕಿಮಶ್ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅನುವೃತ್ತಿನಾಗತಲು. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯು ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಆಗ ಇವಮುಷ್ಠಮಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೪) ಎಂದು ಥಮು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಇತ್ವಮ್ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಜಿ ಬರುವ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂಸುಲೂಕ್ ಎಂದು ಡಾ ಆದೇಶ. ಟಿ ಲೋಪವೆಂದು ಇತ್ಯಾ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ ಎಂಬ ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಸ್ಯಥ—ಅಸುಕ್ಷೇಪಣೇ ದಿವಾದಿ, ಲೋಟ್, ಮಧ್ಯಮ ಫುರುಪ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ, ದಿವಾದಿಭ್ಯಃತ್ಯನ್ ಎಂದು ಧ್ಯನ್, ಅನೇಕಾಂತಾ ಅನುಬಂಧಾಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇವು ಅದುವದೇಶ. ಏಕಾಂತ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಾಗ್ಧರಿಂದ ಅದುವದೇಶವಾಗುತ್ತೆ. ಇನರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲ ಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಭಾಷಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್, ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ, ಧ್ಯನ್ ನಿತ್ಯಾದರಿಂದ ಧ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅದ್ಯದಾತ್ತ, ಯ್ಸ್ವೃತ್ತಿಯೇಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕ್ರತ್ಯಾ—ಜಸಾದಿಷು ಭಂದಸಿ ನಾ ವಚನಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಚಿಜ್ಯಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೯-೧) ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನೌಚಿಜ್ಯ ಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವವರೆಗೆ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಲಕ್ಷನಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆಜ್ಞಾನಾಸ್ತಿಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಾ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಾವೇಶ.

ವರ್ಪಸಾ—ವೃರ್ಪ ತೀರ್ಜ್ಭ್ಯಾಂ ರೂಪಸ್ಯಾಂಗಯೋಃ ಪುಕ್ತ (ಉ. ಸೂ.) ವೃಪ್, ತೀರ್ ಧಾಕುಗಳ ಮುಂದೆ ರೂಪಸ್ಯಾಂಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಬರುತ್ತೆ, ಪ್ರತ್ಯತಿಗೆ ಪುಕ್ ಆಗಮಫೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅವು ಬಂದರೆ ವೃಪ್+ಅಸ, ಲಘೂಪಧಗುಣ-ವರ್ಪಸ್ ಎಂದಾಯಿತು. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತ. ಇಲ್ಲಿ ರೂಪ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಿಯಿಂದ ರೂಪಪ್ರಕಾಶಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕ್ರಮ ಶಬ್ದಸಾಚಚ್ಚ ಇರುವುದರಿಂದ ದೇಶವೇಶ || ೧ ||

ಸಹಿತಾಸಾಠಃ

ಸ್ಥಿರಾ ವಃ ಸನ್ತಾಪಯುಧಾ ಪರಾಣುದೇ ವೀಳು ಉತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ |
ಯುಷ್ಮಾಕಮಸ್ತು ತವಿಸೀ ಪನೀಯಸೀ ಮಾ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ
ಮಾಯಿನಃ || ೨ ||

|| ಸದಸಾಠಃ ||

ಸ್ಥಿರಾ | ವಃ | ಸನ್ತು | ಆಯುಧಾ | ಪರಾಽನುದೇ | ವೀಳು | ಉತ |
ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ |
ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಅಸ್ತು | ತವಿಸೀ | ಪನೀಯಸೀ | ಮಾ | ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ |
ಮಾಯಿನಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವ ಆಯುಧಾ ಯುಷ್ಮಾಕಮಾಯುಧಾನಿ ಪರಾಣುದೇ ಶತ್ರುಣಾಮಪನೋದನಾಯ ಸ್ಥಿರಾ ಸಂತು ಸ್ಥಿರಾಣಿ ಭವಂತು | ಉತಾಪಿ ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಯ ವೀಳು ಸಂತು | ದೃಢಾನಿ ಸಂತು | ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತವಿಸೀ ಬಲಂ ಪನೀಯಸೀ ಅತಿಶಯೇನ ಸ್ತೋತವ್ಯಂ ಭವತು | ಮಾಯಿನೋಽಸ್ಮಾಸು ಚೈದೈಚಾರಿಣೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ಮಾ | ಬಲಂ ಮಾ ಭವತು || ಸ್ಥಿರಾ | ಆಯುಧಾ | ಉಭಯತ್ರ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪಪಃ | ಪರಾಣುದೇ | ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕ್ರಿಸ್ | ಉಪಸರ್ಗಾದಸಮಾಸೇಽಽಪಿ | ಪಾ. ೮-೪-೧೪ | ಇತಿ ಣತ್ಯಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ವೀಳು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಪ್ | ಈಷಾ-ಅಕ್ಷಾದಿತ್ಯಾತ್ಯಕೃತಿಭಾವಃ | ಪಾ. ೬-೧-೧೨೭೨ | ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ | ಸ್ಯನ್ಯಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಪನೀಯಸೀ | ಪನತಿಃ ಸ್ತುತ್ಯೇಭಃ | ಅಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಸುನ್ | ತತ ಆಯಸುನಿ ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉಗಿತ-

ಕ್ಷೇತಿ ಜಾನ್ | ಅಯಸುನೋ ನಿಶ್ಚಾಸ್ತಾದ್ಯದಾತ್ಮತೈಂ | ಮಾಯನಃ | ಮಾಯಾಶ್ಚ ಸ್ಯ ವ್ರೀಹ್ಯಾ-
ದಿಷು ಸಾಕಾಶ್ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಷೇತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಂ ಇನಿಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಮರುತೇ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಆಯುಧಾ—ಆಯುಧಗಳು | ಪರಾಣುದೇ—ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಲು | ಸ್ಥಿರಾ—ಭದ್ರವಾಗಿ | ಸಂತು—ಇರಲಿ | ಎತೆ—ಮತ್ತು | ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ನಿರೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೂ | ವೀಳು—ಬಲವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ (ಇರಲಿ) | ಯುಷ್ಮಾಕಂ—ನಿಮ್ಮ | ತವಿಷೀ—ಬಲವು
ಪನೀಯಿಸೀ—ಅತ್ಯಂತ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿರಲಿ | ಮಾಯನಃ—(ನಮಗೆ) ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕ | ಮತ್ಪರ್ಥೈ—
ಮಾನವ ರೂಪಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿನ (ಬಲವು) ಮಾ—(ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿ) ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳು ಭದ್ರವಾಗಿರಲಿ.
ಅವರನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವ ಬಲವುಳ್ಳವಾಗಿರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಬಲವು ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿರಲಿ. ನಮಗೆ ಮೋಸ ಮಾಡತಕ್ಕ
ಮಾನವರೂಪಿಯಾದ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಬಲವಿಲ್ಲದಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May your weapons be steady, may they be strong to drive away or
reist the enemy ; may your strength merit praise, not that of a treacherous
mortal.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪರಾಣುದೇ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ.

ವೀಳು—ವೀಡು ದೃಢವಾಗಿ, steady.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಾಯ | ಶತ್ರು ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ.

ತವಿಷೀ—ಬಲಂ | ಬಲವು, ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಿಗಳು

ಪನೀಯಿಸೀ—ಪನತಿಃ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಿಶಯೋನ ಸ್ತೋತವ್ಯಾ ಭವತು | ಬಹಳವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯೇ
ಗೃವಾದದ್ದಾಗಲಿ.

ಮಾಯನಃ—ಭದ್ರಚಾರಿಣೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ | ಮೋಸಮಾಡುವ ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯನ, treacherous
or vily person.

|| ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಶ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಥಿರಾ—ಆಯುಧಾ ಈ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬದುಲಂ ಎಂದು ತಿಳಿ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ.

ಪರಾಣುದೇ—ಐದಪ್ರೇರಣೇ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲಿಪ್ ಎಂನು ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಉಪಸರ್ಗಾದ ಸಮಾಸೇಽಪಿ ಲೋಪವೇದೇಶಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೪) ಸಮಾಸ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಬರದೇ ಇದ್ದರೂ ಉಪಸರ್ಗ ದಲ್ಲಿರುವ ರೇಫಸಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಐವಧಾತುಣಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪನೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಇತ್ಯ.

ಲೋಪವೇದೇಶಾಸ್ತ್ರೈನರ್ಧ-ನಾಟಿ-ನಾಥ್-ನಾಥ್-ನನ್-ನಕ್ಯ-ನ್ಯ-ನ್ಯತೇ—ಈ ಎಂಟು ಧಾತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಧಾತುಗಳು ಣಕಾರಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ನಕಾರ ಬಂದು, ನಕಾರಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವು ಲೋಪವೇದೇಶಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಾಣುದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃನುತ್ಪರವನ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀಳು—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀಳು+ಉತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈವಾ ಆಕ್ಷಾದಿಸು ಭಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಮಾತ್ರಮ್ (ಪಾ. ಸೃ.೧-೧೨೭) ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಭೇ—ಈಗ ಇರುವ ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಧಾತುವಿಗೆ ಪಾಠ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಪಾಠನಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ವ್ಯವಹರಿಸಿರುವರು. ಗ್ರಿಸಿತಸ್ಯಭಿತೆ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಯಭಿತ ಎಂದು ಸ್ಯಂಭುಧಾತುನಿರ್ದೇಶ ಇದೆ. ಸ್ಯಂಭು ರೋಧನೇ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದಕ್ಲಿಪ್. ಅನಿಧಿಕಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಕ್ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಪನೀಯಸೀ—ಪನಚ ಎಂದು ಸ್ವತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವನ್ನು ಪಠಿಸಿರುವರು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾದಿಕವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಿನಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ದ್ವಿವಚನವಿಭಕ್ತಿಯೇಪ-ಪದೇ ತರದೀಯಸುನಾ ಎಂದು ಈಯಸುನ್. ಟೀಕೆ ಎಂದು ಅಸ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಪನೀಯಸ್ ಎಂಬುದು ಉಗಿವಂತ, ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೫) ಉಗಿವಂತವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಐಃಪ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಐಃಪ್. ಈಯಸುನ್ ನಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಆಮೃದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ.

ಮಾಯನೀ—ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಭ್ಯೈಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೬) ಈ ಗಣಪಠಿತವಾದ ಕಲ್ಪಗಳ ಮುಂದೆ ಇನಿತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು, ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯ ಉಭಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ ಬರುವುವು. ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾ—, ಎಂದು ವಿಧಿಯೂ ಬರುವುವು, ಏವಂಚ ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಾ, ಮಾಯಿಕಾ ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳೇಡಲ್ಲಿ 'ವ್ರೀಹೀ-ಮಾಯಾ' ಎಂದು ಮಾಯಾಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪರಾ ಹ ಯತ್ಸ್ಮಿರಂ ಹಥ ನರೋ ವರ್ತಯಥಾ ಗುರು |
 ವಿ ಯಾಥನ ವನಿನಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ವ್ಯಾಶ್ರಾಃ ಪರ್ವತಾನಾಂ || ೩ ||

|| ಪವನಾರಃ ||

ಪರಾ | ಹ | ಯತ್ | ಸ್ಮಿರಂ | ಹಥ | ನರಃ | ವರ್ತಯಥ | ಗುರು |
 ವಿ | ಯಾಥನ | ವನಿನಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ | ವಿ | ಆಶಾಃ | ಪರ್ವತಾನಾಂ || ೩ ||

ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ನರೋ ನೇಶಾರೋ ಮರುಶೋ ಯದ್ಯದಾ ಸ್ಮಿರಂ ವಸು ಪರಾಹಥ ವ್ಯಕ್ತಾದಿಕಂ ಪರಾಹತಂ ಭಗ್ನಂ ಕುರುಥ | ಗುರು ಸಾಪಾಣಾದಿಕಂ ಗುರುತ್ವೋಪೇತಂ ವರ್ತಯಥ ಪ್ರೇರಯಥ | ತದಾನೀಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವನಿನೋ ವನವತೋ ವ್ಯಕ್ತಾನ್ವಿಯಾಥನ | ವಿಯುಜ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಗಚ್ಛಥ | ಅರಣ್ಯಗತಾನಾಂ ನಿಬಿಡಾನಾಂ ವ್ಯಕ್ತಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತಸ್ಯ ಭಗ್ನತ್ವಾದಿತರವ್ಯಕ್ತಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರಯೋಗೇನ ಪೃಥೋ ಮಾರ್ಗೋ ಭವತಿ | ತಥಾ ಪರ್ವತಾನಾಮಾಶ್ರಾಃ ಪರ್ವತಸಾಶ್ರದಿತೋ ವಿ ಯಾಥನ | ವಿ ಯುಜ್ಯ ಗಚ್ಛಥ || ಹಥ || ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಅನು-
 ನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪೇಯೋಗಾದನಿಭಾತಃ | ನರಃ ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಮಂತ್ರಿತನಿಭಾತಾಭಾವಃ |
 ವರ್ತಯಥ | ಅಮಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಥಾತುಕಾನುದಾತ್ಮತೇ ಚೇತಃ ಸ್ವರ ಭವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯಚ್ಚಿದ್ವಾಸು-
 ಸಂಗಾನ್ವಿಭಾತಾಭಾವಃ | ಯಾಥನ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥಸಾಶ್ರೇತಿ ಥನಾದೇಶಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದ ಛ

ನರಃ—ಮಾರ್ಗವರ್ತಿಗಳಾದ | ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸ್ಮಿರಂ—ಭ್ರಮಿಸುವ
 ನಿಂತಿರುವ ನಿಶ್ಚಲವಾದ (ವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು) | ಪರಾ ಹಥ—ಉರುಳಿಸುತ್ತೀರೋ (ಮತ್ತು) | ಗುರು—(ಬಂದಿ
 ಮುಂತಾದ) ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು | ವರ್ತಯಥ—ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ (ಅಗ) | ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ—
 ಭೂಮಿಗಳೇ | ವನಿನಃ—ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು | ನಿಯಾಥನ—ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಹಾಗೆಯೇ,
 ಪರ್ವತಾನಾಂ—ಪರ್ವತಗಳ | ಆಶಾಃ—(ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಡವೆಮಾರ್ಗಗಳ) ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು | ವಿ-(ಯಾಥನ)—
 ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಾಯಕರಾದ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಸ್ಥಿರವಾದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸುತ್ತೀರಿ. ಬಂಡೆ ಮುಂತಾದ ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ವೇಗದಿಂದ ಭಗ್ನಮಾಡುತ್ತಾ ಪರ್ವತಗಳ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಲಭವಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

O leaders of men, (Maruts) whenever you move you demolish what is stable, scatter what is heavy, then make your way through the forest trees of earth and through the regions of the mountains.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಮರುದೈವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದೂ ತಡೆಯಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬುಡಸಹಿತ ಉರುಳಿಸುವರು. ಭಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಗೃಹಾದಿಗಳೂ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗುವುವು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ವನಗಳಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಬೀಸುವಾಗ ಅನೇಕ ಮರಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ದಾರವಾಡಿಕೊಂಡು ನುಗ್ಗಿಹೋಗುವರು. ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಾರವಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು.

ಪರಾ ಹಥ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋ : | ಭಗ್ನಂ ಕುರುಥ | ಭಗ್ನಮಾಡುವಿರಿ, ಮುರುಮಹಾಕುವಿರಿ.

ನರಃ—ಋಕಾರಾಂತ ನೈಶ್ಚಿತ್ತದ ಪ್ರಥಮಾ ಬಮುವಚನವು. ನಾಯಕರು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು.

ಗುರು—ಅತ್ಯಂತ ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲು, ಗೃಹ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು

ವಿ ಯಾರ್ಥನ—ವಿಯುಜ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಗಚ್ಛಥ | ಅರಣ್ಯಗತಾನಾಂ ನಿಬಿಡಾನಾಂ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗ್ನತ್ವಾದಿತರ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರವಿಯೋಗೇನ ಪೌಡೋ ಮಾಗೋಃ ಭವತಿ | ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಿರಿ ಎಂದರೆ ಶಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರತಕ್ಕ ವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮರಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ದಾರವಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಿರಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಶಾಃ ಪರ್ವತಾನಾಂ—ಪರ್ವತದ ತವ್ವಲುಗಳು ಅಥವಾ ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕಣಿವೆ ಪ್ರದೇಶಗಳು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹಫ್—ಹನಹಿಂಸಾಗತೋಃ, ಲಟ್ಟಿಗೆ ಥ, ಶಪ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—, ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

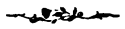
ನರಕಿ—ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ, ಆಪ್ತಮಿಕಾಮುನ್ರಿತಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವರ್ತಯಥ್—ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಸ್ಯಾಣಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೋತ್—, ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದ್ದರಿಂದ ಷೆಚ್ಚಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತಿ. ಯೆಚ್ಚ್ಚಿರಂ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏನಂಚ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ರಿತ್ಯೈ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ.

ಯಾಥನೇ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ, ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮ ಥ, ತ ಆದೇಶ. ತಪ್ಪನಪ್ಪನಥನಾಕ್ತ ಎಂದು ಥನ ಆದೇಶ.

ವನಿನೇ—ನನಮೇಷಾಮಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಃ—ಪ್ರಥಧಾತು ಮುಂದೆ ಓನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಓದ್ಗೊರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ ಎಂದು ಐಂಷ್ ಉದಾತ್ತ, ಪಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿ ಐನ್, ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಗೋ ಹಲ್ವಾರ್ವಾತ್ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ. 16||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಹಿ ವಃ ಶತ್ರುರ್ವಿವಿದೇ ಅಧಿ ದ್ಯವಿ ನ ಭೂಮ್ಯಾಂ ರಿಶಾದಸಃ |
ಯುಷ್ಮಾಕಮಸ್ತು ತವಿಷ್ಣೀ ತನಾ ಯುಜಾ ರುದ್ರಾಸೋ ನೂ
ಚಿದಾಧ್ಯಷೇ || ೪ ||

|| ಪವನಾಶಃ ||

ನಹಿ | ನಃ | ಶತ್ರುಃ | ವಿವಿದೇ | ಅಧಿ | ದ್ಯವಿ | ನ | ಭೂಮ್ಯಾಂ |
ರಿಶಾದಸಃ |

ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಅಸ್ತು | ತವಿಷೀ | ತನಾ | ಯುಜಾ | ರುದ್ರಾಸಃ | ನು |

ಚಿತ್ | ಅಧ್ಯಷ್ಟೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ರಿಶಾದಸಃ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕಾ ಮರುತೋಽಧಿದ್ಯವಿ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯೋಪರಿ ವೇದ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಶತ್ರುನಹಿ ವಿವಿದೇ | ನ ಚಿ ಬಭೂವ | ತಥಾ ಭೂಮ್ಯಾಮಪಿ ಶತ್ರುನಹಿ ಬಭೂವ | ಹೇ ರುದ್ರಾಸೋ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಮರುತೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮೇಕೋನಪಂಚಾಶತ್ಕಂಠ್ಯಾನಾಂ ಭವತಾಂ ಯುಜಾ ಯೋಗೇನ ಪರಸ್ಪರ್ಶಿಕನುತ್ಯೇನಾಧ್ಯಷ್ಟೇ ವೈರಿಣಾಂ ಸರ್ವತೋ ಧರ್ವಣಾಯ ತವಿಷೀ ಬಲಂ ನೂ ಚಿತ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವ ತನಾಸ್ತು | ವಿಸ್ತೃತಾ ಭವತು || ವಿವಿದೇ | ವಿವಿ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲಿಟಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದ್ಯವಿ ನಹಿ ವಿವಿದೇ ಭೂಮ್ಯಾಂ ಚಿ ನ ವಿವಿದ ಇತಿ ಚಿಶಬ್ದಾರ್ಥಪ್ರತಿಶೇಷಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಸೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿ ಜ್ಞಿ-ಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಶೇಧಃ | ಸ್ವಾಧ್ಯವ್ಯಂ ಚಾನುಸಕ್ತಕ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ | ರಿಶಾದಸಃ | ರಿಶ ಹಿಂಸಾ-ಯಾಂ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ರಿಶಾಃ | ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ತಾನದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ | ಅಸುನ್ | ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ಯುಜಾ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಋತ್ವಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರುದ್ರಾಸಃ | ರುದ್ರಶಬ್ದೇನ ತತ್ತ್ವಂಬಂಧಿನೋ ಮರುತೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಅಜ್ಞಸೇ-ರಸುಕ್ | ನೂ ಚಿತ್ | ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ಅಧ್ಯಷ್ಟೇ | ಇಾಧ್ಯಷ್ಟಾ ಸ್ವಾಗಲ್ಪೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿನ್ | ಕ್ವದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರು ೩೯ ಪವನಾರ್ಥ ||

ರಿಶಾದಸಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಅಧಿದ್ಯವಿ—ದ್ಯುಲೋಕನಮೇಲೆ | ನಃ—ನಿಮಗೆ ಶತ್ರುಃ—ಶತ್ರುವು | ನಹಿ ವಿವಿದೇ—ಇರುವ ಸಮಾಚಾರವೇ ಇಲ್ಲ | ಭೂಮ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲೂ ಕೂಡ | ನ ಬಭೂವ—ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ | ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಾಕಂ—(೪೯ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ) ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ | ಯುಜಾ—ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ | ಅಧ್ಯಷ್ಟೇ—ಸುತ್ತಲೂ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ | ತವಿಷೀ—(ನಿಮ್ಮ) ಬಲವು | ನೂಚಿತ್—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ | ತನಾ ಅಸ್ತು—ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶತ್ರುಹಂಸಕರಾದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಗೆ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿರುವ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಎಲೈರುವು ಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳೇ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿಗಳಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಸಂಘಟಿತವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಜಾಗೃತೆ ಇನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲಿ.

English Translation

O destroyers of the wicked, there exists no adversary of yours above heavens, nor upon this earth, O Sons of Rudras, may four collective strength be quickly exerted to humble your enemies

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ರಿಶಾದಸಃ—ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಿಸಾಂ | ರಿಶಂತಿ ಹಿಂಸಂತೀತಿ ರಿಶಾಃ ಶತ್ವೇನ ತಾನದಂತೀತಿ ರಿಶಾದಸಃ | ರಿಶಠಾತಾವಿಗಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವುವು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಶತ್ರುಗಳು. ಇವರು ಭಕ್ತಿಸುನವರು ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡುವವರಾದ್ದರಿಂದ ರಿಶಾದಸಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಧಿ ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯುಲೋಕಸ್ತೋಪರಿ | ಸ್ವರ್ಗವಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ

ತವಿಷೀ—ಬಲವು, ಶಕ್ತಿಯು

ತನಾ—ತನು ವಿಸ್ತಾರೀ | ವಿಸ್ತೃತಾ | ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ. ತನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ಯುಜಾ—ಯೋಗೇನ ಪರಸ್ಪೃಶ್ಯಕಮತ್ಯೇನ | ಮರುತ್ತುಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಇರುವರೆಂದು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಇದರ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ೩೭ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೧ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.

ರುದ್ರಾಸಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು ರುವು ಪುತ್ರರೆಂದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದೆವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರೀಯ

ನಹಿ—ಅಥಾವೇ ನಹ್ಯನೋನಾಹಿ (ಅಮರ. ಅ. ವ.) ಎನ್ನುವ ನಹಿ ಎಂಬುದು ಅಹಂಕಾರದ ಹಿಂದೇಕದ. ಇದು ನಿಸ್ವಾತ. ಏನಾದೀನಾಮಸ್ತಃ ಎಂದು ಏನಾದಿಗಳಾದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕು ಅಂತೋದಾತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಥವಾ ಸಹ ಸುಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨.೧-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಹ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗವಾಡಿರುವರು. ಸುಬಂತ್ವ ಸಮರ್ಥಸುಬಂತ್ವದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ನ ಹಿ ಇವುಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸ. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೧-೨೨೩) ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ವಃ-ಬಹುವಚನಸ್ಯ ವಸ್ಯಸೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೧) ಎಂದು ಪಷ್ಠಿಬಹುವಚನಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಸ ಆದೀಶ.

ವಿವಿಧೇ-ವಿದ ಸತ್ತಾಯಾಂ. ದಿವಾದಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲಿಟ್ಟನ್ನಲ್ಲಿ ಬರುವ ತಗೆ ಎ೦. ದ್ವಿತ್ವಾಭ್ಯಾಸ ಲೋಪಗಳು. ಲಭೂಪಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ವಿವಿಧೇ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. 'ದ್ಯವಿ ನ ಹಿ ವಿವಿಧೇ-ಭೂವ್ಯಾಂಚ ನ ಹಿ ವಿವಿಧೇ' ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿತಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಚ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಇಲ್ಲ. ಎರಡನೇ ತಿಪಂತ್ವ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ತಿಪಂತ್ವವನ್ನೇ ಅವರ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡನೇನಾಕೃ ದ್ವಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ ತಿಪಂತ್ವ ಎರಡನೆಯದು. ಮನ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಮೊದಲನೆಯದು, ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಧಾಪಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರಿತವಾದ ತಿಪಂತ್ವ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತ ನಿಷೇಧ.

ನ-ನಿಪಾತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ.

ರಿಶಾದಸೇ-ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ. ರಿಶನ್ನಿ ಹಿಂಸನ್ನೀತಿ ರಿಶಾಃ ಹಿಂಸಕೊಡುವ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಗುಪಧಜ್ಞಪ್ರೀಕಿರೀಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೧೨೫) ಇಕ=ಇ.ಉ.ಮು.ಲ್ಯ, ಇವು ಉಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ, ಜ್ಞಾ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿ೦, ಲಭೂಪಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಅದಭಕ್ತಣೇ ಧಾತು, ರಿಶಾನ್ ಅದನ್ನಿ, ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುವೆ ಎಂದರೆ ನಾಶಪಡಿಸುವುವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೨೮) ಎಂದು ಅಸುನ್, ಅಪ್ಪಮಿಶಾಮನ್ನಿ ತಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಯುಜಾ-ಯುಜಿ೦ ಯೋಗೇ, ಮುತ್ತಿಕ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಗ್ವಿಗುಪ್ಷಿಗ್ವಾ ಯುಜಿಕ್ವಾಂಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂದು ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಟಾ. ಸಾವೇಕಾಚೇ- ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಯುಜ್ ಸು ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ.

ರುದ್ರಾಸೇ-ರೋದಯತೀತಿ ರುದ್ರಃ. ರೋದೇರೇರ್ಚಿಲುಕ್ತೆ (ಉ. ಸೂ. ೨.೧೨೯) ರುದಿ೦ ಆಪ್ತ ವಿನೋಚನೇ. ಣೆಚ್ಚತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ರ೦ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಮತ್ತು ಡಿಗೆ ಲುಕ ಬರುತ್ತೆ. ಅವು ಬಂದರೆ ರುದ್ರ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವತ್ತಿಯಿಂದ ರುದ್ರನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮರುತ್ಯುಗಳು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಜಸಗೆ ಅಸುಕ ಆಗಮ,

ನೊ—ಮುಚಿ ತುನುಘಮಕ್ಷು ಕರ್ತುತೋರುಷ್ಯಾಣಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩)
 ಮುಗ್ಧೂಪವಾವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಅದ್ವೇ—ಇಾ ನೃಸಾ ಪ್ರಾಗಶ್ಯೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಛಾಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್
 ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜ್ ನೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ. ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ. ||೪||

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಪ್ರ ವೇಪಯನ್ತಿ ಪರ್ವತಾನ್ವಿ ವಿಜ್ಞಾನ್ತಿ ವನಸ್ಪತೀನ್ |
 ಪ್ರೋ ಆರತ ಮರುತೋ ದುರ್ಮದಾ ಇವ ದೇವಾಸಃ ಸರ್ವ-
 ಯಾ ವಿಶಾ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪ್ರ | ವೇಪಯನ್ತಿ | ಪರ್ವತಾನ್ | ವಿ | ವಿಜ್ಞಾನ್ತಿ | ವನಸ್ಪತೀನ್ |
 ಪ್ರೋ ಇತಿ | ಆರತ | ಮರುತಃ | ದುರ್ಮದಾಃ | ಇವ | ದೇವಾಸಃ |
 ಸರ್ವಯಾ | ವಿಶಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯೀಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪರ್ವತಾನ್ ಮೇರುಹಿಮವದಾದೀನ್ ಪ್ರವೇಪಯಂತಿ | ಮರುತಃ ಪ್ರಕರ್ಷಣಿ ಕಂಪಯಂತಿ |
 ವನಸ್ಪತೀನ್ ವಟಾಂಶ್ಚಾಕ್ಷತ್ವಾದಿಂಶ್ಚ ವಿಚಂತಿ | ಪರಸ್ಪರವಿಯುಕ್ತಾನ್ಪರ್ವಂತಿ | ಹೇ ಮರುತೋ
 ದೇವಾಸೋ ದೇವಾಂ ಸರ್ವಯಾ ವಿಶಾ ಪ್ರಜಯಾ ಸಹಿತಾ ಯೂಯಂ ಪ್ರೋ ಆರತ | ಪ್ರಕರ್ಷಣೈವ
 ಸರ್ವತೋ ಗಚ್ಛತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದುರ್ಮದಾ ಇವ | ಯಥಾ ಮದೋಕ್ತೃಶ್ಚಾಃ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾ
 ಸರ್ವತಃ ಕ್ರೀಡಂತಿ ತದ್ವತ್ || ವೇಪಯಂತಿ | ಟುವೇಪೈ ಕಂಪನೇ | ವೇಪಮಾಣಾನ್ ಪ್ರಯುಂಜತೇ |

ಹೇತುಮಜ್ಜಿ ಚ್ | ವಿಂಚಂತಿ | ವಿಚಿರ್ ಸ್ಯಥಗ್ನಾವೇ | ರುಧಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ವಮ್ | ಶ್ವಸೋರಲೋಪ
 ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ವನಸ್ತತೀನ್ | ವನಾನಾಂ ಪತಯೋ ವನಸ್ತತಯಃ | ಪಾರಸ್ಯರಾದಿತ್ವಾತ್ಪುಟ್ |
 ವನಸ್ತತಿತಣ್ಣಾವಾದ್ಯುದಾತ್ | ಉಭೇ ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗ-
 ಪತ್ವಕ್ರತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಅರತ | ಉ ಗತಾ | ಲಜಾ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ
 ಲುಗಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ ಲುಜ್ | ಸರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ಭ್ಯಕ್ಶ್ | ಪಾ. ೩.೧.೩೬ | ಇತ್ಯೆಚ್ | ಅಡಜಾದೀನಾ-
 ಮಿತ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಅಟಿಶ್ಚ | ಪಾ. ೬.೧.೯೦ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ದೇವಾಸಃ | ಅಮಂತ್ರಿತಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ |
 ಸರ್ವಯಾ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಸುಪಿ | ಪಾ. ೬.೧.೧೯೦ | ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ವಿಶಾ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ
 ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ || ೧೮ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

(ಮರುತೇ—ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಪರ್ವರ್ತಾಃ—ಮೇರು ಹಿಮವದಾದಿಪರ್ವತಗಳನ್ನು | ಪ್ರವೇಷ-
 ಯಂತಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ವನಸ್ತತೀನ್—(ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದಿರುವ) ಅಲ, ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ
 ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು | ವಿ ವಿಂಚಂತಿ—ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ | ದೇವಾಸಃ, ಮರುತಃ—ದೇವತಾ
 ರೂಪರಾದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಸರ್ವಯಾ ವಿಶಾ—(ನಿಮ್ಮ) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಸಮುದಾಯದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ
 ಕೊಂಡು | ದುರ್ಮದಾ ಇವ—ಅವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿ ನೆಲೆವು ಕ್ರೀಡಿಸುವಂತೆ | ಪೋ
 ಅರತ—ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುವೇವನೇಗಳು ಅಚಲಗಳಾದ ಮೇರುಹಿಮವದಾದಿಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಅಲ, ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ವನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ದೇವತಾರೂಪರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನೀವು ಸ್ವತಂತ್ರರು. ಮದೋನ್ಮತ್ತರಾದ ಜನರು
 ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನೆಲೆವು ಕ್ರೀಡಿಸುವಂತೆ ನೀವೂ ಸಹ ಸುತ್ತಲೂ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸಿ.

English Translation

They make the mountains tremble ; They slit as under the forest trees ;
 divine Maruts go wether you will with all your progeny like men in. to vicated.

ವಿಶೇಷನಿರೂಪಣೆಗಳು

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು— ಮರುತ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರವಾದುದರಿಂದ ಅವರು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು
 ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಒಟ್ಟಿಗಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೀರೆಬೇರೆ

ಯಾಗುವವು. ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತರೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ಮುದೋನ್ಮತ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ನೀವು ಯಾವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ವಿಹರಿಸಿ.

ಮರ್ವದಾ ಇವ— ಮುದೋನ್ಮತ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾದಕವ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಿಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು. ಅಥವಾ ಅಹಂಕಾರದಿಂದಲೂ ಧೂರ್ತತನದಿಂದಲೂ ಗರ್ವಿಸಿ ಯಾರನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡದೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ವಿಹರಿಸುವ ಜನರು.

ಸರ್ವಯಾ ನಿಶಾ—ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಯಿಂದ ; ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಯೆಂದರೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅನುಚರರು. ಅಥವಾ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿಗಳೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಆಗುವ ಮರುಷ್ಯನೂಹವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಪ್ರ—ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಮಾ ಭಿವರ್ಜಂ ಎಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ಮ.

ವೇಪಯನ್ತಿ—ಟುವೇಪ್ಯ ಕಂಪನೇ ಗನೇಗಣದ ಧಾತು. ಆತ್ಮನೇಪಡಿ. ವೇಪತೇ ಎಂದು ಲಬ್ಧಿನಲ್ಲಿ ರೂಪ. 'ಪರ್ವತಾಃ ವೇಪಂತೇ' ಎಂದರೆ ಪರ್ವತಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವುವು. ಮರುತ್ತುಗಳು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೨೬) ಹೇತುಃ=ಪ್ರಯೋಜಕನು ಆಸ್ತು ಅಸ್ತಿ ಅಧಾರನಾಗಿ ಈ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಇರುವನು, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ವಿವಂಚ ಪ್ರಯೋಜಕನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೇರಣಾದಿವ್ಯಾಪಾರವು ಪಾತ್ಯವಾವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಯಾರು ಪ್ರಯೋಜಕನೋ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇರಕನೋ ಆವನಿಗೆ ಹೇತು ಎಂದು ಪಾಣಿನಿಮುಪರ್ಹಿಗಳ ಸಂಕೇತ. ಇದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಬಂದರೆ ವೇಪ+ಇ. ಫಲವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸೇರುವಾಗ ಚಿಟಿಕ್ಟ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೪) ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಸ್ಮೈಪದದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿಗೆ ಝ. ಅನ್ತಾದೀಶ, ರಪ್ ಗುಣಾಯಾದೀಶಗಳು ನೇಪಯನ್ತಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುತಿ—ವಿಚಿರ ಪೃಥಗ್ವಾನೇ ಧಾತು. ಝಿಗೆ ಅನ್ತ ಆವೇಶ. **ರುಧಾದಿಭಿಃ ತ್ವಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೨೮) ಎಂದು ತ್ವಮ್. ವಿನಚ್+ಅನ್ತಿ, **ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಅದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ವ ಅನ್ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ವಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಿನಚ್+ಅನ್ತಿ. **ನಶ್ಚಾಪದಾನ್ತಸ್ಯುರುಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೪) ಎಂದು ರುಲ್ ವರ್ಣ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪದಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ನಕಾರ ಮಕಾರಗಳಿಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನ್ಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ. **ವಿಂಚ್+ಅನ್ತಿ ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯಯಿ ಪರಸವರ್ಣಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೨) ಎಂದು ಚ್ಗೆ ಸವರ್ಣವೂ ಅನುನಾಸಿಕವೂ ಆದ ಚವರ್ಣದ ವಿಧನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಬರುತ್ತೆ. ವಿಷ್ಣುನ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತೆ.

ವನಸ್ಪತೀನ್—ವನಾನಾಂ ಪತಯಃ ತಾನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಪಾರಸ್ವರ ಪ್ರಭೃತೀನಿ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಪಾರಸ್ವರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳು ಸುಟ್ ಆಗುವುದನ್ನು ಗಳಾಗಿ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವಾಗ ನಿಪಾತಿಶಬ್ದವು. ಪಾರಸ್ವರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಕೃತಿಗಣ. ಇದರಿಂದ ಪತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಟ್ ಬಂದರೆ ವನಸ್ಪತೀ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ನಬ್ಬಿಷಯಸ್ಯಾನಿ ಸಂತಸ್ಯ (ಫಿ. ಸೂ. ೨೬) ಎಂದು ನವುಂಸಕಲಿಂವಾದ ವನಶಬ್ದವು ಅನ್ಯುದಾತ್ತ. ಪಾತೇರ್ಡತೀ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೬) ಎಂದು ಡತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಪತಿಶಬ್ದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ತ, ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾಸ ಬಂದವೇಲೆ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆರತೆ—ಋ ಗತೌ, ಲೌ, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಥ. ಅದಕ್ಕೆ ತ ಆದೇಶ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಯಾದ್ವಂದಂ ರವಾಗೆ ಝ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೬) ಎಂದು ರವಾಗೆ ಝ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮು+ಅ+ತ, ಆಡಾಗಮ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕ—, ಎಂದು ಗುಣ. ಅ+ಅೌ+ತ, ಆಟಿಶ್ಚ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ, ಆರತ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಅಥವಾ ಋ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಲುಙ್, ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನದ ಥಗೆ ತ ಆದೇಶ. ಚ್ಚಿ, ಸರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೈರ್ತಿಭ್ಯಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೬) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಙ್ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಅಙ್. ಮುದ್ದತೋಽಜಾಗುಣಃ (ಪಾ. ೮-೪-೧೬) ಅಙ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮುವರ್ಣಾಂತ ಧಾತುಗಳಿಗೂ, ದೃಶ ಧಾತುವಿಗೂ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಗುಣ. ಅೌ+ಅ+ತ. ಅಡಜಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಅಜಾದಿಯಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಲುಙ್ ಲಙ್ ಲ್ಯಙ್‌ಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆಟ್ ಆಗಮ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಆಟ್ ಬಂದರೆ ಅ+ಅೌ+ಅ+ತ. ಆಟಿಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೦) ಆಟ್ ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪರಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ. ಆರತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ತತ್ವಾ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಈ ರೂಪವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನು ನೇದವಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ಸಾಧುವಾಗುತ್ತೆ.

ದೇವಾಸಃ— ಮಂಜೋಧನಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತ. ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂದು ಅಸುಗಾಗಮ. ಚತುರ್ಥವಾಗಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ಪಮಿಕಾಮುನ್ರಿತಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮುನ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸರ್ವಯಾ— ಸರ್ವಸ್ಯ ಸುಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೧) ಸುಘ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಾ-- ವಿರ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್, ತ್ವತೀಯಾವಿವಚನ ಓಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾನೇಕಾಚ್ಚಸ್ತೃತೀ- ಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತೀ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಮ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ||೫||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಪೋ ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧ್ರಂ ಪ್ರಷ್ಟಿರ್ವಹತಿ ರೋಹಿತಃ |
 ಆ ನೋ ಯಾಮಾಯ ಪೃಥಿವೀ ಚಿದಶ್ರೋದಬೀಭಯನ್ತ ಮಾ-
 ನುಷಾಃ || ೬ ||

ಉಪೋ ಇತಿ | ರಥೇಷು | ಪೃಷ್ಠತೀಃ | ಅಯುಗ್ಧ್ರಂ | ಪ್ರಷ್ಟಿಃ | ವಹತಿ |
 ರೋಹಿತಃ |

ಆ | ನಃ | ಯಾಮಾಯ | ಪೃಥಿವೀ | ಚಿತ್ | ಅಶ್ರೋತ್ | ಅಬೀಭಯನ್ತ |
 ಮಾನುಷಾಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ರಥೇಷು ಭವದೀಯೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಬಿಂದುಯುಕ್ತಾ ಮೃಗೀರುಪೋ ಸಾಮಿ-
 ಪ್ಯೇನೈವಾಯುಗ್ಧ್ರಂ | ಯೋಜಿತವಂತಃ | ಪ್ರಷ್ಟಿರೇತತ್ಪಂಜ್ಜ ಕೋ ವಾಹನತ್ರಯಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಮೃಗ-
 ವಿಕೇಷೋ ರೋಹಿತೋ ಮೃಗಾವಾಂತರಜಾತಿರ್ಲೋಹಿತವರ್ಣೋ ವಹತಿ | ರಥಂ ನಯತಿ | ವೋ
 ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಮಾಯ ಗಮನಾಯ ಪೃಥಿವೀ ಚಿತ್ ಅಂತರಿಕ್ಷಮಸ್ಯಾಶ್ರೋತ್ | ಅಭಿಮುಷ್ಯೇನಾಶ್ರ-
 ಣೋತ್ | ಅನುಜಾನಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಪೃಥಿವೀ ಭೂಃ ಸ್ವಯಂಭಿತಿ ತನ್ನಾ-
 ಮಸು ಸಾಶಾತ್ | ಮಾನುಷಾಃ ಭೂಲೋಕವರ್ತಿನಃ ಪುರುಷಾಃ ಅಬೀಭಯಂತೆ | ಸ್ವಯಂ ಭೀಶಾಃ
 ಸಂತೋಽನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ಭೀತಿಮುಕ್ತಾದಿತವಂತಃ || ಉಪೋ ಇತಿ ನಿಸಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯಾತ್ಪೃ-
 ಮನ್ಯನ್ನಿಸಾತಾಂತರಂ | ಓತ್ | ಸಾ. ೧-೧-೧೫ | ಇತಿಪ್ರಗೃಹ್ಯತ್ವಂ | ಅಯುಗ್ಧ್ರಂ | ಉಜಾ ರುಲೋ
 ರ್ಭುಸಿ | ಸಾ. ೮-೨-೨೬ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಚೋಃ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ರೋಹಿತಃ | ರುಹೇ
 ರಕ್ತ ಲೋ ವಾ | ಉ. ೩-೯೪ | ಇತಿತನ್ವತ್ಯಂಯಂತಃ | ೨.ತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತೇ | ಯಾಮಾಯ |
 ಯಮೇರ್ಭಾವೇ ಭರ್ಷಾ | ಕರ್ಷಾತ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವೇ ಸ್ವಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದಿಸು ಸಾಶಾದಾಮ್ಯ-
 ತ್ವತ್ವಂ | ಅಶ್ರೋತ್ | ತ್ವು ಶ್ರವಣೇ | ಬಹುಲಂ ಭವದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅಬೀಭಯಂತೆ |
 ಇತಿ ಭಯೇ | ಅಸ್ಮಾನ್ ಭಿಂತ್ಯಾನ್ ಭೀಸ್ಮೋರ್ಭೇತುಭಯೇ | ಸಾ. ೧-೩-೬೮ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇ-

ಪದಂ | ಬಿಭೇತೇರ್ಹೇಷುತುಭಯೇ ಷುಕ್ | ಸಾ. ೩.೩-೪೦ | ಇತಿ ಷುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತನ್ನ ಕ್ರಿಯತೇ |
ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯೆತ್ಯಾತ್ | ನೌ ಚಿಜ್ಯುಸಧಾಹ್ರಸ್ವತ್ಯಾದಿ | ಸಾ. ೩-೪-೦ ||

ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ

(ಮರುತೇ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) | ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಪೃಷತೀಃ—ಬಿಮರೂಪವಾದ
ಮಚ್ಚಿಗಳುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ಉಪೋ—ಒತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ | ಆಯುಗ್ಮಂ—ನೊಗಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ
(ಅವುಗಳಲ್ಲಿ) | ರೋಹಿತೇಃ—ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು | ಪ್ರಷ್ಠೀಃ—(ವಾಹನತ್ರಯದ ಮಧ್ಯೆ ಕಟ್ಟಿರತಕ್ಕ) ಪ್ರಷ್ಠ
ಯೆಂಬ ಮೃಗವೂ | ವಹತಿ—(ರಥವನ್ನು) ಎಳೆಯಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತದೆ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಯಾಮಾಯಿ—
ಗಮನಕ್ಕೆ | ಪೃಥಿವೀಚಿತ್—ಅಂತರಕ್ಷಮೂಲಕೂಡ | ಆ ಆಶೋತ್—ಅನುಜ್ಞೆ (ಅವಕಾಶ) ಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ |
ಮಾನುಷಾಃ—ಮನುಷ್ಯರು (ನಿಮ್ಮ ಗಮನದಿಂದ) | ಅಬೀಭಯಂತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಇತರರಿಗೂ ಭಯ
ನನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ್ದೀರಿ. ಅವುಗಳು
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪ್ರಷ್ಠ ಎಂಬ ಮೃಗವೂ ನಿಮ್ಮ ವಾಹನವನ್ನು ಎಳೆಯುವವು. ನಿಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ
ಅಂತರಕ್ಷಮೂಲಕೂಡ ಆವಕಾಶವನ್ನು ಈವುದು. ವೇಗವಾಗಿ ಬರುವ ನಿಮ್ಮ ಗಮನವನ್ನು ಕಂಡು ಮನುಷ್ಯರು ಭಯ
ಪಡುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

You have harnessed the spotted deer to your chariot; the red deer
yoked between them helps to drag the car; the firmament makes way for you
and men tremble through fear at your approach.

ವಿಕೀಃ ವಿಷಯಗಳು

ಪೃಷತೀಃ—ಮರುದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಕುಮರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪೃಷತೀಃ ಎಂಬ ಮಚ್ಚಿಗಳುಳ್ಳ
ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಹೂಡುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ವೇಗತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ
ಸಂವರ್ಧನವಲ್ಲ—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಗ್ನೇಃ | ಹರಿತ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವಕ್ತಿನೋಃ | ಅಜಾಃ
ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಪೋಮರುತಾಂ | ಆರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾಃ ಸವಿತುಃ | ವಿಶ್ವರೂಪಾ

ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಲಿತಿ | (ನಿ. ೨-೨೨) ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಥಾಪ್ತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಷತೇಃ ಎಂದರೆ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಗಳು.

ರೋಹಿತೇಃ—ಜಿಂಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿವಿಶೇಷವು. ಪೃಷತೇ ಎಂಬ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬೇರೊಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗವಿಶೇಷವು.

ಪೃಥಿವೀಚಿತ್ ಅಶ್ವೋತ್—ಅಂಬರಂ, ವಿಯತ್ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಅಂತರಕ್ಷನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀಶ್ವವು ಪರಿವಹಾರವುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವಾಯುಮಾರ್ಗವಾದ ಅಂತರಕ್ಷವು. ಚಿತ್ ಅಶ್ವೋತ್ ಎಂದರೆ ಅನುಜಾನಾತಿ, ಅನುಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಘೋಃ—ಉಪ-ಉ ಎಂಬ ಎರಡು ನಿವಾತಗಳಿಗೆ **ಅದ್ಭುಣಿಃ** ಎಂದು ಗುಣ ಬಂದರೆ ಉಘೋ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡು ನಿವಾತಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಬೇರೊಂದು ಹೊಸನಿವಾತ ಉಘೋ ಎಂಬುದು. **ಓತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೫) ಓಕಾರಾಂತವಾದ ನಿವಾತವು ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ ಎಂದು ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಸ್ವರವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪುನಃ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಾ ಅಚಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪುನಃ ಮತ್ತು ಪ್ರಗೃಹ್ಯಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಪರದಲ್ಲಿದ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪವಾದನೆಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ.

ಅಯುಗ್ವಮ್—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ, ಇರ್ಗೆ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಉಜ್, ಚ್ಚಿ, ಇರಿತೋವಾ (೩-೧-೫೭) ಇರ್ ಇತ್ಸಂಕ್ಷೇಪ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಆ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಚ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಚ್ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. **ಚ್ಚೇಸ್ವಿಚ್** ಎಂದು ಸಿಚ್. ಅಡಾಗಮ ಅಯುಜ್+ನ್+ಅಚ್+ಧ್ವಮ್. **ಝಲೋಝಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೩) ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಝಲಿಗಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದು ಸ್ಥಳೀಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯ. **ಅಯುಜ್+ಧ್ವಂ ಚೋಃ ಕುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೦) ಚವಗಕ್ಕೆ ಕವಗವು, ಝಲ್ ಪರದಿದ್ದರೂ ಪದಾಂತವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜ್, ಗೆ ಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಯುಗ್ವಮ್** ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿತೇಃ—ರುಹ ಬೇಜನನಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವೇ ಚ. ರುಹೇರಕ್ತ ಲೋವಾ (ಉ. ಸೂ. ೩-೬೭೮) ಈ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಇತರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲಕಾರವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇತರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಭಿಸಬಹುದು. ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಲಕಾರಾವೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಷ್ಕಾರ್ಥವಾದ ಅನ್ಯದಾತು ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮಾಯೆ—ಯಮ ಉಪದೇಶೇ. **ಹಲಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೧) ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌ ಪೃತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಾಸ್ವದ್ವಿ, ಯಾನೌ+ಅ, ಕರ್ವಾಪ್ತುತೋಘಾನ್ತ ಉದಾತ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೫) ಘೌತಂತನಾದ ಕರ್ವಧಾತು ಆಧನಾ ಘೌತಂತವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಧಾತು, ಇವುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತನಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವು. ಆದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವ್ಯಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂದು ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಶ್ರೋತ್—ಶ್ರು ಶ್ರುನಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ಗೆ ತಿವ್. ಇತಶ್ಚ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ಅಡಾಗಮ, **ಶ್ರುಜೆ ಶ್ಚಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೪) ಎಂದು ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಅನಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೩) ಎಂದು ಲುಕ್. **ಸನ್ಯಯೋಗಶಿಷ್ಟಾನಾಮನ್ಯತರಾಪಾಯೇ ಉಭಯೋರಸ್ಯಪಾಯಃ** (ಪರಿಭಾ ೮೮) ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಆದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಬಂದರೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಿವೃತ್ತಿ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ಪರಿಭಾಷೆಯೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುವಿಕರಣ ಮತ್ತು ಶ್ರುಆದೇಶಗಳು ಒಂದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುಆದೇಶಕ್ಕೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತೆ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ**—, ಎಂದು ಗುಣ. ಅಶ್ರೋತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬವಲಾಗಿ ಅಶ್ರೋತ್ ಎಂದು ಬಂದಿದೆ.

ಅಬೀಭಯನ್ತ—ಛಾಭೀಭಯೇ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಪ್ರಯೋಜಕನ ವ್ಯಾಪಾರವಾದ ಪ್ರೇಷಣಾದಿಗಳು ವಾಚ್ಯವಾದ ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಣಿಚ್. ಇದರ ಮುಂದೆ ಲುಜ್. **ಭೀಷ್ಮೋ ಹೇತುಭಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬೮) ಇಲ್ಲಿ ಭಯಗ್ರಹಣವು ಸ್ವಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ, ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಪ್ರಯೋಜಕನಿಂದ ಭಯಸ್ವಯಂಗಳು ಉಂಟಾದರೆ, ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಧಾತೃಫಲವು ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಸೇರುವ ಸ್ವಕ್ಕೆ **ಣಿಚಿಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬೪) ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾವು ಯಾವರೆ ಣಿಜಂತದ ಮುಂದೆ ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ, ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸೇರುವ ಸ್ವಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ರುಗಿ ಅನ್ವ ಆದೇಶ. **ಛೀ+ಇ+ಅಪ್ತ**. ಅಚೋಷ್ಠತಿ ಎಂದು ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಛೀ+ಇ+ಅಪ್ತ. **ಬಿಭೀತೇಹೇತುಭಯೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೬) ಪ್ರಯೋಜಕನಿಂದ ಭಯವು ತೋರುವ ಸ್ವಕ್ಕೆ ಛೀಧಾತುವಿನ ಏಚ್ಚಿಗೆ ಆಕಾರವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ **ಭೀಯೋ ಹೇತು ಭಯೇ ಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೦) ಪ್ರಯೋಜಕನಿಂದ ಭಯವು ತೋರಿವರೆ ಣಿಚ್‌ನ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಈಕಾರಾಂತನಾದ ಭೀತುಮಿಗೆ ಸುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು, ದೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಸುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೂ ಆಗಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನಿಚ್ಛಮ್ (ಪರಿಭಾ ೯೬) ಎಂದು ಸುಗಾಗಸವು ಅನಿತ್ಯವಾಸ್ತರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛ್ಲಿಗೆ ಣಿಶ್ಚಿ ಮೃಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ದರಿ ಚಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂದು ಚಿಜ್ ಬರುತ್ತೆ. **ಣಿಚ್ಯಚಿ ಅದೇಶೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ವಿತ್ವೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ**; ಇದು ಓ **ಪುಯ್ಯಾಪರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಗಪ್ರತ್ಯಾಹಾರವಾಗುತ್ತೆಂದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತವಾದ ವಚನ. **ನೋಪದೇನೇ ನೋದಲಾದವರು** ' ಉಪರ್ಣಾದೇಶ ವಿವ ಸ್ವಾನಿವತ್ಸ್ಯಾನ್ಯಾನ್ಯಃ,' ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೂ **ಅಚಿಕೀತರ್ತ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವನನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಣವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಿವದ್ವಾವನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಮಹಾಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ ನೋಪದೇನಾದಿಗಳ ಮತ್ತು

ಸಂಯುಜ್ಜ ಎಂದು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ, ಏವಂಚ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೋ, ಪಂನಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವಾಗಲೋ ಉತ್ತರ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅವರ್ಣವಿದ್ದರೆ ಚೆಚ್ಚೆಚ್ಚೆ ಆದೇಶ. ಎಂಬ ನಚನವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು. ಚೆಚ್ಚೆಚ್ಚೆ ಆದೇಶಃ ಸ್ವಾನಿವತ್ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ವಿತೀ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಎಂದು ನಚನವನ್ನು ವರ್ಗಪ್ರತ್ಯಾಪಾರಜಗ್ರಹಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಸಬಹುದು. ಆದೇಶ ನಿವೇಧನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ, ಸ್ವಾನಿವಧಾನಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಫಲನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಇವರಿಂದ ನಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಮಾದುವಾಗ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚೆಜು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂದು ಭೇಗಿ ದ್ವಿತ್ವ, ಭೇ+ ಭೇ+ ಇ+ಅ+ಅಪ್ರ ಈಗ ಅಚೋ ಇತ್ಯತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೫) ಈಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಏಕಾರ. ನೇರನಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಇಡಾದಿಯಲ್ಲದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣಿಚ್ ಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಣಿಚ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಏಚೋಲ್ಯಯನಾರ್ಯಾವಾಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೮) ಎಂದು ಏಗೆ ಆಯ್ ಆದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೯) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದ್ರಸ್ವ ದ್ರಸ್ವ ಬಿ+ಛಾಯ್+ಅ+ಅನ್. ನೌ ಚೆಜ್ಯುಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (೬-೪-೧) ಚೆಜ್ ಪರಕವಾದ ಣಿಚ್ಚನ್ನು ಪರವಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಯಾವ ಅಂಗವಿದಿಯೋ ಅವರ ಉಪನೇಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವ. ಣಿಚ್ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾನಿವಧಾನದಿಂದ ಅದು ಇದೆ ಎಂದು ಧಾವಿಸಬೇಕು. ಸನ್ನೆಲ್ಲಘನಿ ಚೆಜ್ ಪರಿನಗ್ನೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೩) ಚೆಜ್ ಪರಕವಾದಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಪರವಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗದ ಲಘು ಪರಕವಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸನ್ ಸನ್ನಿ ಕಾರ್ಯಬರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯವು ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗ ಅಗ್ನೋಪ ಬರದೇ ಇನ್ನರಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥ. ಣಿ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಗ್ನೋಪವು ಬರದೇ ಇನ್ನರಿ ಅಂಗಸಂಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ತಭೂತಚೆಜ್ ಪರಕಪರಕವಾದ ಯಾವ ಲಘು ಇದೆಯೋ ಅವನ್ನು ಪರವಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಾನಯವವಾದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸನ್ ಸನ್ನಿ ಕಾರ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. ಇದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಧಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೪) ಸನ್ನಧಾನವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಲಘು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಇಲ್ಲಿ ಲಘುನಿ ಚೆಜ್ ಪರಿನಗ್ನೋಪೇ ಎಂದುನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿನಾಡಿಕೊಂಡು ಓಂದಿನಂತೆಯೇ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು, ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ 'ಅನೇಕಾಚ್ಯಧಾವುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಬೀಧಯ್+ಅ+ಅಪ್ರ, ಆಡಾಗನು, ಪರೂಪ. ಅಬೀಧಯನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾನುಷಾಃ—ಮನೋರ್ಜಿತಾವಚ್ಯಾ ತೌ ಸ್ತುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಎಂದು ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಾಗದ. ||೬||

॥ సంకతానాథే ॥

ఆ వోః మక్షూ తనాయ కం రుద్రా అవోః వృణోవహే |
 గంతా నూనం నోః వసా యథా పురేత్థా కణ్ణాయ-
 బిభ్యుషే ॥ ౨ ॥

॥ పదములు ॥

ఆ | వోః | మక్షు | తనాయ | కం | రుద్రాః | అవోః | వృణోవహే |
 గంత | నూనం | నోః | అవసా | యథా | పురా | ఇత్థా | కణ్ణాయ |
 బిభ్యుషే ॥ ౨ ॥

సాయణభాష్యం

హే రుద్రా రుద్రపుత్రా మరుతే తనాయ కం ఆస్మదియపుత్రార్థం మక్షు శీఘ్రం వోః
 యుష్మదియమవోః రక్షణమాన్యణేమహే | సవతః స్వాభ్యయామహే | మక్షితి క్షిప్రీనామ |
 ను మక్షితి తన్నా మసు పతితత్వాత్ | పురా పువస్విన్నా లే కమాంతరేషు నోఃకావసాన్-
 దియేరక్షణేన నిమిత్తేన యుగం యథా ప్రాప్తవంతః | ఇత్థానేన ప్రకారేణ బిభ్యుషే
 భిక్షయిక్తాయ కణ్ణాయ మేధావినే యజమానాయ తదనుగృహార్థం నూనం క్షిప్రం గంత |
 ప్రాప్నుత ॥ మక్షు | ఋషి తనుభుమక్షుతేజ్ కుశ్రోఽరుష్యాణామితి దిఃఖాః | తనాయ | తనోః
 తితి తనః | పజాబ్యోజ్ | వృషాదిత్వాదాద్యుగాత్తత్వేం | యద్రా తనయశబ్దేఽయో ఇత్యేస్య
 లోఽవశ్యాంచనః | కమిత్యేత్వాదాంతే ప్రయిజ్యమానం వాచపూరణం | శిశిరం జీవనాయ
 కమితివత్ | లుక్తం షి | అథాపి వాచపూరణాః కమిమిద్ధితితి | రుద్రాః | రోఽదయంతితి
 రుద్రాః | రోఽదేఽణిలక్ష్ణ | లు. ౨. ౨౨ | ఇతి రక్త్యేయః | ఆమంత్రితాద్యుగాత్తత్వేం |
 వాదాదిత్వాన్నిఘాతాభావః | గంత | లోఽఽఽ బరులం భందసితి రఫోఽ లుక్ | తప్తనబిత్వాది
 తపాదేఽఽ | అతః శిత్వాదననాసికలోఽపాభావః | బిభ్యుషే | బిభ్యేతేలిఽఽ కృశుః |
 వస్త్రేకాణాచ్యవానితి నియమాదిదభావః | షిత్తుఽఽఽకవఙ్ఞే వసోః సంప్రసారణినితి
 సంప్రసారణం | శరపూర్వత్వేం | వాసినసిఘ్నానాం షితి షత్వేం ॥

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ರುದ್ರಾಃ— ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ತನಾಯ ಕಂ— ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರಿಗಾಗಿ | ಮಕ್ಷು—
ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿ | ವಃ— ನಿಮ್ಮ | ಅವಃ— ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು | ಆ ವ್ಯಣೇಮಹೇ— ಆವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀವೆ. | ಪುರಾ-
ಹಿಂದೆ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ನಃ— ನಮ್ಮ | ಅವಸಾ— ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ಯಥಾ— ಯಾವಂತಿ ಬಂದಿರೋ |
ಇತ್ಯಾ— ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ | ಬಿಭ್ಯಷೇ— (ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ) ಭೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಕಷ್ಟಾಯ— ಮೇಧಾವಿ
ಯಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಥವಾ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ | ನೂನಂ— ಶೀಘ್ರವಾಗಿ | ಗಂತೆ-
ಬನ್ನಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳು-
ತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಯಾವಂತಿ
ಬಂದಿದ್ದಿರೋ ಈಗಲೂ ಸಹ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ, ಭಯಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಧಾವಿಯಾದ
ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಥವಾ ಈಗ ಸಿದ್ಧೀಶ್ವರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ ಅನುಗ್ರಹ ವ-
ದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

O Sons of Rudra, we entreat your protection quickly for the sake of
our progeny ; come quickly to the timid Kanwa (or to the sacrificer) as you
came formerly for our protection.

|| ೧೯ನೇ ಶ್ಲೋಕ ||

ಮಕ್ಷು— ನು, ಮಕ್ಷು (ಮಂಕ್ಷು) ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಷುಕೃಷ್ಣ
ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ತನಾಯ—ತನೋಶೀತಿ ತನಃ ಪುತ್ರಃ | ಪುತ್ರನಿಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ.

ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವ ರುದ್ರಿ-
ಯಾಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ರುದ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಬಿಭ್ಯಷೇ— ಭೀತಿಯುಕ್ತಾಯ, | ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವ ಕಲ್ಯ-
ಾಣಕರವಾದ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ | ನೂನಂ— ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಕ್ಷೂ-ಬುಜಿ ತು ನು ಘಮಪ್ಪುತರ್ಜಿ ಕುತ್ಪೋರುಷ್ಯಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂದು ಮಕ್ಷು ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ತನಾಯ-ತನೋತಿ ಇತಿ ತನಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು, ಪುಷಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಂಶವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ತನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕ್ರಮಚನ. ಇನು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ತನಯಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಆಯ್ ಗೆ ಲೋಪ, ಅಥವಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಪವಿಧಾಯಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಬರುತ್ತೆ. ರೂಪಸಿಪ್ಪತ್ತಿಯು ಕ್ಲಿಪ್ತ, ಮೊದಲನೆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತನಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. **ವ್ಯವಾದೀನಾಂ ಚಿ** ಎಂದು ತನಶಬ್ದ ಅದ್ಯದಾತ್.

ಕಮ್-ಇದು ಪಾದವ ಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಪಾದವ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಪದ. **ಶಿಶಿರು ಜೀವ ನಾಯಕಮ್** ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಕಮ್ ಎಂಬುದು ಪಾದಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅಥಾಸಿ ಪಾದ ಪೂರಣಾಃ ಕಮಾಮಿದಿತಿ** (ನಿರು ೧-೯) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಮ್-ಈಮ್-ಇತ್ ನೋದಲಾದುವು ಪಾದಪೂ ರಣೆಗಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ರುದ್ರಾಃ-ರುದಿರ್ ಅಪ್ರವಿನೋಹನೇ ಧಾತು, ಲೋವಯುನ್ಮಿತಿ ರುದ್ರಾಃ. **ರೋದೇಣೇಲಕೈ** (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿಚ್ ಲುಕ್. ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಗ್ರಹಣ. **ಸೋರೋದೀದ್ಯದಿರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವೇ** ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೋದೀತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ರೋದನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಗನ್ತಾ-ಗನ್ತು ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮುಬಹುವಚನ ಛಗೆ ತ ಅದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ತಂದಸಿ** ಎಂದು ಲಙ್ ಗೆ ಲುಕ್. **ತಪ್ತ ನಪ್ತನಭನಾಶ್ಚ** ಎಂದು ತಗೆ ತನವ್ ಅದೇಶ. ಅದು ಪಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಸಿತ್ ಎಂದು ಪಿತ್ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನುದಾತ್ಪೋವದೇಶ ವನತಿ ತನೋತ್ಯಾದೀನಾಮನು ನಾಸಿಕಲೋಪೋರುಲಿ ಕ್ಷಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮ್ ಗೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಬಿಭ್ಯಷೇ-ಛಾಘೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್, ಕ್ಷುಸುಶ್ಚ ಎಂದು ಕ್ಷುಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವಕ್ಷುಸ್ಯ ಚ್ಚ್ಚ್ಚಗು. **ವಸ್ತೇಕಾಜಾದ್ಯಾಸಾಂ** ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಮ್ ಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈನಿಯಮವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕ್ರಮಚನ ಪಃಪ್ರತ್ಯಯ, ವಸೋಸ್ತಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ವ್ ಗೆ ಲುಕಾರ್, **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ** ಎಂದು ಸ್ವಾರ್ವಲೋಪ. **ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಷ ಸಕಾರ. **ಶಾಸಿಮಸಿ-**, ಎಂಬುದು ಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಾನರ್ಥ ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಃ

ಯುಷ್ಮೇಷಿತೋ ಮರುತೋ. ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತ ಆ ಯೋ ನೋ ಅಭ್ಯ-

ಈಷತೇ |

ವಿ ತಂ ಯುಯೋತ ಶವಸಾ ವ್ಯೋಜಸಾ ವಿ ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿರೂ-

ತಿಭಿಃ || ೮ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಯುಷ್ಮಾ ಇಷಿತಃ | ಮರುತಃ | ಮರ್ತ್ಯೇ ಇಷಿತಃ | ಆ | ಯಃ | ನಃ |

ಅಭ್ಯಃ | ಈಷತೇ |

ವಿ | ತಂ | ಯುಯೋತ | ಶವಸಾ | ವಿ | ಓಜಸಾ | ವಿ | ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿಃ |

ಊತಿ ಭಿಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ಯೋ ಯಃ ಕೃತಿವಭ್ಯಃ ಶತುರ್ಯಮ್ಪೇಷಿತೋ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರೇಷಿತೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತೋ ಮೂರಕ್ಯೇರನ್ಯೈರ್ವಾ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಸನ್ ನೋಽನ್ಯಾಪ್ತುತಿ ಆ ಈಷತೇ ಅಭಿಮುಖೈನ ಸ್ಯಾಪ್ಯೋತಿ | ತಂ ಶತುಂ ಶವಸಾನ್ಯೇನ ವಿ ಯುಯೋತ | ವಿಭಕ್ತಂ ಕುರುತ | ತಥಾಜಸಾ ಬಲೇನ ವಿ ಯುಯೋತ | ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿರೂತಿಭಿರ್ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಬಂಧಿಭಿಃ ರಕ್ಷಣೈಶ್ಚ ವಿ ಯುಯೋತ || ಯುಷ್ಮೇಷಿತಃ | ಯುಷ್ಮಾಭಿರೂಷಿತಃ ಸುಬ್ಲುಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣೇನ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರನಾದೇಶ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ನ ಚ ನ ಲುಮಶಾಂಗಳ್ಯೇತಿ ಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಇಕೋಽಪಿ ವಿಭಕ್ತಾ | ಸಾ. ೭೧-೭೩ | ಇತ್ಯೆತ್ಯಾಜ್ಞಗ್ರಹಣೇನ ತಸ್ಯ ಪಾಕ್ಷಿಕತ್ಯೋಕ್ತೇಃ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತಃ | ಪೂರ್ವವತ್ | ಅಭ್ಯಃ | ಅಭವತಿತ್ಯೆಭ್ಯಃ ಶತುಃ | ಪ್ರವೋದರಾದಿತ್ಯಾದಿಭಿಮತಮಪಸ್ವರಸಿದ್ಧಿಃ | ಈಷತೇ | ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯುಯೋತ | ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ | ಲೋಽನ್ಯುಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸೀತಿ ಶಪಃ ಶುಃ | ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ಚೇತಿ ತದಾದೇಶಃ | ಓಶ್ಚ್ಚಾದುಃ | ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿಃ | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಬಂಧಿಭಿಃ | ತಸ್ಮಿನ್ನೇ ಚ ಯುಷ್ಮಾಕಾಷ್ಮಾಕಾ | ಸಾ. ೪೩-೨ | ಇತಿ ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈಬ್ಬಸ್ಯ ಯುಷ್ಮಾಕಾದೇಶಃ | ಊಬ್ಬದ್ವೀ ಛಾಂದಸತ್ಯಾನ್ಯೈಶ್ಚಿಯೇತೇ | ಊತಿಭಿಃ | ಅವತೇ | ಕ್ರಿನಿ ದ್ವರತ್ವೇತ್ಯಾದಿನಾ ಊರ್ಭ | ಊತಿಯೂತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ರಿನ ಉದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತೇ— ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಯೇ— ಯಾವನಾದರೂ | ಅಭ್ಯೇ— ಶತ್ರುವು | ಯುಷ್ಠೇ-
ಷಿತೇ— ನಿಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗ (ಯಾಗಲಿ) | ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತೇ— (ಇತರ) ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರೂಪಶತ್ರುವಿ
ನಿಂದಾಗಲಿ ಪ್ರೇರಿತನಾಗ | ನೇ— ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು (ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ) | ಆ ಈಷತೇ— ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು
ಎದುರಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ— ಆ ಶತ್ರುವನ್ನು | ಶವಸಾ— ಅನ್ನದಿಂದ | ವಿ ಯುಯೋತ— ರಹಿತನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿ (ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಡಿ) | ಓಜಸಾ— ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ವಿ (ಯುಯೋತ)—ಬೇರೆ
ಮಾಡಿ (ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಡಿ) | ಯುಷ್ಠಾಶಾಭಿರೂತಿಭಿಃ—ನಿಮ್ಮಿಂದಾಗುವ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ವಿ ಯುಯೋತ
ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆವಗಡಿ (ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಬೇಡಿ.)

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ನಮಗೆ ಹಿಂಸೆಕೊಡುವ ಶತ್ರುವು ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯವನ್ನು
ಪಡೆದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಮಾನವರೂಪವ ಶತ್ರುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದಾಗಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು
ಬಂದಾಗ ಅಂತಹ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿರಿ.

English Translation

O Maruts, if any adversary instigated by you or by man attacks us
deprive him of food, strength and your assistance.

|| ವಿಕೇಷನಿವಯಗಳು ||

ಮುಪ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಎಲೈ ಮರುತ್ತೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ನಿಮ್ಮ ಬೆಂಬಲದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಇತರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಾಗಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಶತ್ರುಭಾವದಿಂದ ಎದುರಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನೀವು ಅನ್ನವನ್ನೂ,
ಬಲವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಡಿ. ಅವನಿಗೆ ನೀವು ಯಾವನಿಧವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಡಿ.

ಯುಷ್ಠೇಷಿತೇ—ಯುಷ್ಠಾಭಿಃ ಪ್ರೇಷಿತೇ | ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ,
ನಿಮ್ಮ ಬೆಂಬಲವಿರುವ.

ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತೇ—ಮಾರಕೈರನ್ಯೈರ್ವಾ ಪ್ರೇಷಿತೇ | ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಾವ
ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಭ್ಯೇ— ಮುವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ವೊಡಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಪರಿತಮಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು. (ನಿ. ೩.೧೬) ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಾದವನು
ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು.

ವಿಕಂ ಯುಯೋತ ತವಸಾ— ಅವನನ್ನು ಅನ್ನದಿಂದ ರಹಿತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನಾ
ವ್ಯಾಧಾರಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಡಿ.

ಯುಷ್ಮಾಕಾಛಿಃ— ಯುಷ್ಮತ್ಪಂಚಂಧಿಃ | ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಅಥವಾ ನೀವು
ಕೊಡಬಹುದಾದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಷ್ಮೇಷಿತೇಃ— ಇವ ಗತೌ ದಿವಾದಿ. ಇವ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ತುಗಾದಿ, ಇವ ಆಫೀಷ್ಟ್ಯೇ ಕ್ರೌದಿ
ಈ ಮೂರು ಇವ ಧಾತುಗಳಿವೆ. ಕೆಲವರು ತುಗಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವನ್ನು ಇವ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಎಂದು
ಉದಿತ್ತಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಈ ಉದಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಸರಿ
ತಿಪ್ಪಸಪಲಭ ರುಪರಿಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೪೮) ಇವ ಎಂದು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಷೇಶ್ವ-
ಕಾರೇ ಶ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ತಿವೇಧಃ. ಶ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಯಾವ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಬರುವುದೋ ಅಂತಹ ಇಷ್
ಧಾತು ಮುಂದೆ ತಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಪರವಲ್ಲದ್ದರೆ ಇದ್ದಿಕ್ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ವಾಕ್ಯಕವ
ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ ಬರುತ್ತೆ. ಇವ ಗತೌ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣ. ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ
ಇಷಿತ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಯುಷ್ಮಾಛಿಃ ಇಷಿತಃ, ಎಂದು ಸಮಾಸ. ಸುಪೋಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೧) ಎಂದು ಸುಪ್ಯುಗಳಿಗೆ ಲುಕ್. ಯುಷ್ಮದ್+ಇಷಿತ ಎಂದು ಇದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಲೋಪೇ
ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೨) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಅದು ಇದ್ದಂತೆ ಛಾವಿಸಿ
ಆಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಬರುವುದು ಎಂದು ಭಿಷ್ ಇದ್ದಂತೆ ಛಾವಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಲುಕ್ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ. ನ ಲುಮತಾಂಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೩) ಲುಃ ಅಪ್ಪ ಅಪ್ಪಿತಿ
ಉಚಾರಣಾ. ತೇನ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಉ ಎಂಬುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಲುಕ್-ಛು-ಉಃ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ
ಎಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಿದ್ದಂತೆ ಛಾವಿಸಿ ಲುಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತಕವಾದ
ಕಾರ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಪ್ರಾವಾಚರೂ ಇದು ಅನಿತ್ಯವಾಗ್ಗರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋಽಪಿ ವಿಭಕ್ತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೩) ಆಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇಗಂತವಾದ
ಸಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸುಮ್ ಅಗಮ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಉದಾಹರಣೆ, ನಾರಿಣಿ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅಪಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಏತಕ್ಕೆ? ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮ್ ವಾರಣೆಗಾಗಿ ಅಪ್ಪನೆ ? ಛಾವ್ಮ ವೊವಲಾವ
ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸುಮಾಗಮ ಬಂದರೂ, ಸ್ವಾದಿಷ್ಟರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೭) ಎಂದು
ಪದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿರುವುದು ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ
ಬರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಲೋಪ ಸಿಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಸಂಬಂಧಪ್ರತ್ಯಯವಿವಚನವಲ್ಲ ಸುಮ್ ಬಂದರೆ
ಇದಕ್ಕೆ ನಣಿ ಸಂಬಂಧೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೮) ಎಂದು ನಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಸುಮ್ ಗೆ
ವ್ರಣಂ ಬವಬೇಕಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವನೋರ್ವಪುಂಸಕಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೩)
ಸಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವಾದ ಅಂಗವ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸು-ಅನ್ಗಳಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್

ಬರುತ್ತೆ. ವನಂಚ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣವು, ನಲಮುತಾ—, ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಬರಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಅಚಿ ಎಂಬುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನಲಮುತೇತಿ ನಿಷೋಧೋಽನಿತ್ಯೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. ಈಗ ಅನಿತ್ಯವಾತ್ಮರಿಂದ ನಲಮುತಾ—, ಎಂಬ ನಿಷೇಧ ಬರದೇ ಹೋದರೆ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರವಾಗುವುದರಿಂದ ಸುಸ್ತು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚಿ ಎಂಬುದು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಲಮುತಾ—, ಎಂಬುದು ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದ್ ಸ್ಮದೋರನಾದೇಶೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨ ಲೆ) ಅಜಾದಿಯಿಲ್ಲದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಯುಷ್ಮದ್, ಅಸ್ಮದ್ ಇವುಗಳ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದಾಗಿ ಆಕಾರ. ಸರ್ವಾದಿರ್ಭ. ಯುಷ್ಮಾ+ಇಷಿತ, ಗುಣ, ಯುಷ್ಮೇಷಿತ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥರವು ಬರುತ್ತೆ.

ಮರ್ತ್ಯೇಷಿತಃ—ಇಷಿತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥರವೂ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಭ್ಯಃ—ಅಭವಂತೀತ್ಯಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಶಬ್ದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿನಾಡಬೇಕು.

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಂಸಾರ್ವನೇಷು: ಧಾತು. ೧ನೇಗಣ. ಅತ್ಯನೇವದಿ. ಲಟ್, ತ, ವಿತ್ಯ, ರಪ್, ಈಷ+ಅ+ತೇ. ಲಘುಸಭವಲ್ಲವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಿತ್ರಾದ್ದರಿಂದ ರಪ್ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ಥರವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ಯುಯೋತ—ಯು ಮಿತ್ರೈಕಾವಿಶ್ವಣಯೋಃ ಆದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುಮಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಸ್ಥ—, ಎಂದು ತ ಆದೇಶ. ಇವಕ್ಕೆ ತಪ್ಪನಪ್ಪನಭನಾಕ್ಲ ಎಂದು ತಪ್ ಆದೇಶ. ತಪ್ ಗೆ ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂದು ಶ್ಲೋ ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲೋ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಯು+ಯು+ತ. ತಪ್ ಆದೇಶ ಪಿತ್, ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—, ಎಂದು ಗುಣ. ಯುಯೋತ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಷ್ಮಾಕಾಭಿಃ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಇಮಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಯುಷ್ಮದ್ ಸ್ಮದೋರನೈಕರಸ್ಯಾಂ ಖಿಞ್ಞ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೧) ಅಪತ್ಯಾದಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತಾಂತಿಕ್ರವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದ್ ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಖಿಞ್ಞ-ಛ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಈಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೇದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರೀ ಮಧ್ಯೇ ಷಷ್ಯಾ ನಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಾ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಯತೋತ್ಪ್ರಗಾಪವಾದಾ ಮಹಾವಿಭಾಷಯಾ ವಿಕಲ್ಪೈತೇ ತತ್ಪಾಪನಾದೇನ ಮುಕ್ತೇ ಪುನರುತ್ಪ್ರಗೋ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಮಹಾವಿಭಾಷಯಾ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಉತ್ಸರ್ಗಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅಣ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತೆಸ್ತಿನೆಣೆ ಚೆ ಯುಷ್ಣಾಕಾಸ್ತಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨) ಬಿಡ್-ಆಣ್ ಇವು ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಪದ್-ಅಸ್ತದ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯುಷ್ಣಾಕ-ಅಸ್ತಾಕ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಯುಷ್ಣಾಕ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯುಷ್ಣಾಕ+ಅ. ಯುಷ್ಣೇತಿಚೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವುದರಿಂದ ಟಿಡ್ಞಾಣಿಚ್—, ಎಂದು ಬರುವ ಷೇಷ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ತದ್ವಿಶೇಷ್ಚ-ಚಾಮಾದೇಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅದಿವೃದ್ಧಿಯೂ, ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ (ಪಂಥಾ ೩೫) ಎಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧಿಗಳೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜಾದ್ಯತಷ್ಠಾಸ್ ಎಂದು ಓಪ್. ಭಿಸ್-ರುತ್ವ-ವಿಸರ್ಗ. ಯುಷ್ಣಾಕಾಫಿ ಎಂದು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತಿಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ತಣೇ, ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂದು ಕ್ರಿನ್. ಜ್ವರತ್ಪರಸ್ಯವಿ—, ಎಂದು ಅನ್ ಗೆ ಊತ್. ಊತಿಯೂತಿ—, ಎಂದು ಉದಾತ್ತ. ||೮||

ಃ ಸಂಹಿತಾಃ :

ಅಸಾಮಿ ಹಿ ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ ಕಣ್ಣಂ ದದ ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ಅಸಾಮಿಭಿರ್ಮರುತ ಆ ನ ಊತಿಭಿರ್ಗಂತಾ ವ್ಯಷ್ಟಿಂ ನ ವಿದ್ಯುತಃ ||

ಃ ಪದಾಃ :

ಅಸಾಮಿ | ಹಿ | ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ | ಕಣ್ಣಂ | ದದ | ಪ್ರಚೇತಸಃ |
 ಅಸಾಮಿ | ಭಿಃ | ಮರುತಃ | ಆ | ನಃ | ಊತಿ | ಭಿಃ | ಗಂತ | ವ್ಯಷ್ಟಿಂ |
 ನ | ವಿದ್ಯುತಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸಾಮಿ ಹಿ ಸಂಪೂರ್ಣಮೇವ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಷ್ಟವ್ಯಾಃ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ಹೇ ಮರುತಃ ಕಣ್ವಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಯಜಮಾನಮೇತನ್ನಾಮಕಮುಷಿಂ ವಾ ದದ | ಧಾರಯತ | ಹಿ ಯಸ್ಯಾದ್ಯಯಂ ಕಣ್ವನಾಮಕಮುಷಿಂ ಧಾರಿತವಂತಸ್ತು- ಸ್ಮಾತ್ಕಾರಾದಸಾಮಿಭಿರೂತಿಭಿಃ ಸಂಪೂರ್ಣೈ ರಪ್ಪಕೈನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಾ ಗಂತ | ಅಗಚ್ಛತ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವೃಷ್ಟಿಂ ನ ವಿದ್ಯುತಃ | ಯಥಾ ವಿದ್ಯುತೋ ವೃಷ್ಟಿಂ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವತ್ || ಅಸಾಮಿ | ಸಾಮ್ಯರ್ಥಂ | ನ ಸಾಮಿ ಅಸಾಮಿ | ಆವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಷ್ಟವ್ಯಾಃ | ಯಜಮಾನಿಕುಂಠದಸಿಜನಿಭ್ಯೋ ಯುಃ | ಉ. ೩-೨೦ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ದದ | ದುರಾಚ್ಛ ದಾನೇ | ಲೋಕ್ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಿಜಾಂ ತಿಜಾಂ ಭವಂತೀತಿ ಲಜಾತ್ವನೇಪದಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾದೇಶಃ | ಶ್ಲೋ ದ್ವಿಭಾವೇ ಸತಿ ಶ್ಲಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾ ಕಾರಲೋಪಃ | ಲೋಪಸ್ತೆ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು | ಪಾ. ೭-೧-೪೧ | ಇತಿ ತಲೋಪಃ | ಆತೋ ಗುಣ ಇತಿ ಪರರೂಪತ್ವಂ | ಭವಮಸ್ಯ ಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥ- ಧಾತುಕತ್ವಾದಭ್ಯಸ್ತಾನಮಾದಿರತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಪ್ರಚೇತಸಃ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಚೇತೋ ಯೇಷಾಂ | ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ಗಂತ | ಗಮೇಲೋರ್ಣಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಸ್ಯ ತಬಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿತ್ಯಾದವಸದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ದ್ವೈಚೋತಸ್ರಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಿದ್ಯುತಃ | ವಿದ್ಯೋತತ ಇತಿ ವಿದ್ಯುತ್ | ಭ್ರಾಜಭಾಸೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩-೨-೧೭೭ | ಕ್ಷಿಪ್ ||

|| ಶ್ಲಾಜವಾರ್ಥ ||

ಅಸಾಮಿ ಹಿ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ— ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪೂತೆಗೆ ಅರ್ಪಣೆಯೂ | ಪ್ರಚೇತಸಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜ್ಞಾನದೊಡಗೂಡಿಯೂ ಇರುವ | ಮರುತಃ— ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಕಣ್ವಂ— ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು (ಅಥವಾ ಕಣ್ವಮುಷಿಯನ್ನು) | ದದ— (ಅತ್ರಯಕೊಟ್ಟು) ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಿರಿ. | ಹಿ— ನೀವು ಅತ್ರಯಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ | ಅಸಾಮಿಭಿಃ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ | ಊತಿಭಿಃ— (ನಮ್ಮನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲಕರಣೆಗಳೊಡನೆ | ವಿದ್ಯುತಃ— ಮಿಂಚುಗಳು | ವೃಷ್ಟಿಂ ನ— ಮಳೆಯನ್ನು ಸೇರಿ (ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ) | ನಃ—ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ | ಅ ಗಂತ— ಬನ್ನಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಉತ್ತಮಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರು. ಯಜಮಾನನಾದ ಕಣ್ವಮುಷಿಗೆ ಭರವಸೆಯನ್ನು ನೀಡಿ, ಅಂತರ ಮಿಂಚು ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವಂತೆ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬನ್ನಿ.

English Translation

Wise Maruts, who are to be unreservedly worshipped, support Kanva (the sacrificer); come to us, Maruts, with complete protection as the lightnings bring the rain.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅಸಾಮಿ— ಸಾಮಿ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವು. ಅಸಾಮಿ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲದ್ದು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು.

ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ— ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜ್ಯವ್ಯಾಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡಲಾ ಯೋಗ್ಯರಾದವರು.

ದದ—ಧಾರಯತೆ | ಭರವಸೆ ನೀಡಿ, ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾವಾಡಿ.

ಪ್ರಚೇತಸಃ— ಪ್ರಕೃಷ್ಯಂ ಚೇತೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಪ್ರಕೃಷ್ಯ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು.

ವೃಷ್ಟಿಂ ನ ವಿದ್ಯುತೇ— ಮಳೆಯುಳ್ಳದ ಮಿಂಚು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಿಂಚುಗಳು ಕಾಣಿಸದಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬರುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಿಂಚುಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ತರುವಂತೆ ಮರುತ್ತುಗಳಾದ ನೀವು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬೇಕು ಮಹಿಯು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸಾಮಿ--ಸಾಮಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನ ಸಾಮಿ ಎಂದು, ನಷ್ ಸಮಾಸ. ನ್ನಗೆ ಲೋಪ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—, ಎಂದು ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ, ಯಜಿ ಮನಿಸುನ್ತಿ ದಸಿ ಜನಿಧ್ಯೋಯುಚ್ಛ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಯುಚ್ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯುಚ್ಛ. ಉದಿತ್ತಾದ ಯು ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಯುಪೋದನಾಕೌ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣ. ಅದರಿಂದ ಯುಗೆ ಅನ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಯಜ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಜಸ್. ಜಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೯) ಎಂದು ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ, ಅಮನ್ವಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂದು ಸಂವಾನದಾತ್ತ.

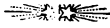
ದದ—ದುದಾಚ್ಛ ದಾನೇ ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮವುರುವ ಬಹುವಚನವಾದ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ತಿಜಾಂ-ತಿಜೋಃ ಭವನ್ತಿ (ಪಾ. ಮ. ೭-೧-೩೯) ತಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ತಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಲಜಾತ್ಮನೇಶದ ಬಹುವಚನವಾದ ಝ ಆದೇಶ ಧಾ+ರಝ. ಜುಯೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಲಃ ಎಂದು ಶವಾಗೆ ಶ್ಲ ಬರುತ್ತೆ. ದ್ವಿಶ್ಚ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಅತ್ಮನೇಶದೇಷ್ಟನತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫) ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಅತ್ಮನೇಶದದ ಝಗೆ ಅತ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಝಗೆ ಅತ್ ಆದೇಶ; ಶ್ಚಾಭ್ಯಶ್ಚಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೧೨) ತಿತ್ ಜಾತ್ ಆದ ಸಾಪ್ತಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲೀರುವಾಗ ಶ್ಚ ಅಭ್ಯಶ್ಚ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದದ+ಅತ. ಲೋಪಶ್ಚ ಅತ್ಮನೇಶದೇಷು (ಪಾ. ೭-೧-೪೧) ಭಂದಸ್ಥಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಮನೇಶದಪ್ರತ್ಯಯವ ತಾಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಾಗೆ ಲೋಪ.

ದರ್+ಅ+ಅ. ಅತೋಗುಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂದು ಪರರೂಪದಿಂದ ಎರಡು ಅಕಾರಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅಕಾರ. ಭಂದಸ್ಯುಭಯುಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಧಾತ್ವಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಭಂದಸ್ಯಿ ನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಗಳೂ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಗಳೂ ಆಗುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಇದ್ದಿನ್ನವಾದ ಅಜಾದಿಲಸ್ಯಾವಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲರಿವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತಗಳ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃತ್ವಂ ಚೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಮನ್ವಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವ್—ಗವ್ಯುಗತಾ—ರೋಗಿ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಥ. ಲಜ್ಜದ್ಧಾವ ಇರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ತಸ್ತ— ಎಂದು ತ ಆದೇಶ. ತಪ್ತನಪ್ತ—, ಎಂದು ತಗೆ ತಪ್ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೩) ಎಂದು ಶಪಗೆ ಉಕ್. ತಪ್ ಎಂಬುಗು ಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಜಿತ್ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶ—, ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ರೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯು ತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ವಾಚನ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಾದಾದ್ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈಚೋತಸಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯುತಃ—ವಿದ್ಯೋತತೇ ಇತಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭ್ರಾಜ ಭಾಸೆ ಧುಮಿದ್ಯುತೋರ್ಜಿ ಪ್ಲಾಜು ಗ್ರಾವಸ್ತುವಃ ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೭) ಭ್ರಾಜ-ಭಾಸ- ಧುಮಿ-ದ್ಯುತ-ಊರ್ಜಿ-ಪ್ಲಾ-ಜು-ಗ್ರಾವಸ್ತು, ಈ ಎಂಟರ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ತಟ್ಟಿಲಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ದ್ಯುತ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಸ್ರಾಮ್ಯೋಜೋ ಬಿಭೃಥಾ ಸುದಾನವೋಽಸಾಮಿ ಧೂತಯಃ

ಶವಃ |

ಯುಷ್ವಿವ್ಯೇ ಮರುತಃ ಪರಿಮನ್ಯವ ಇಷುಂ ನ ಸೃಜತ ದ್ವಿಷಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಮಿ | ಓಜಃ | ಬಿಭೃಥ | ಸುಂ ದಾನವಃ | ಅಸಾಮಿ | ಧೂತಯಃ |

ಶವಃ |

ಯುಷ್ಠಿ ದ್ವಿಷೇ | ಮರುತಃ | ಪರಿ ಮನ್ಯವೇ | ಇಷುಂ | ನ | ಸೃಜತ |

ದ್ವಿಷಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನೋಪೇತಾ ಮರುತಃ ಅಸಾಮಿ ಸಂಪೂರ್ಣವೋಚೋ ಬಲಂ ಬಿಭೃಥ | ಧಾರಯಥ | ಹೇ ಧೂತಯಃ ಕಂಪನಕಾರಿಣೋ ಮರುತಃ ಅಸಾಮಿ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಕವೋ ಬಲಂ | ಪರಿಮನ್ಯವೇ ಕೋಪಪರಿವೃತಾಯ ಯುಷ್ಠಿದ್ವಿಷೇ ಯುಷ್ಠಿಷಾಂ ದ್ವಿಷಂ ಕುರ್ವತೇ ಶತ್ವೇ ತದ್ವಿನಾಶಾರ್ಥಂ ದ್ವಿಷಂ ದ್ವಿಷಕಾರಿಣಂ ಹಂತಾರಂ ಸೃಜತ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಠಾಂತಃ | ಇಷುಂ ನ | ಯಥಾ ಶಕ್ತೋರುಪರಿ ಜಾಣಂ ಮುಂಜಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಆತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಸಾಮಿ ಸಾಮಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಿಂ ಸಾಮಿ ಸೃತೇ | ಅಸಾಯೋಚೋ ಬಿಭೃಥಾ ಸುದಾನವಃ | ಅಸುಸಮಾಪ್ತಂ ಬಲಂ ಬಿಭೃಥ | ಕಲ್ಯಾಣದಾನಾಃ | ನಿ. ೬೨೩ | ಇತಿ || ಬಿಭೃಥ | ದುಭೃತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ತ್ವುಃ | ಭೃಗಾವಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತಂ | ಯುಷ್ಠಿದ್ವಿಷೇ | ಯುಷ್ಠೀನ್ ದ್ವಿಷ್ವೀತಿ ಯುಷ್ಠಿವಿಟ್ | ಸತ್ಪದ್ವಿಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಪ್ | ಪರಿಮನ್ಯವೇ | ಮನ್ಯುನಾ ಪರಿವೃತಃ ಪರಿಮನ್ಯುಃ | ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸೇ ಪರೇರಥತೋಭಾವಿಮಂಢಲಂ | ಪಾ. ೬೨೧೨೨ | ಇತ್ಯೈತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷುಂ | ಇಷು ಗತೌ | ಇಷ್ಯತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಇಷುಃ | ಇಷೇ ಕಿಚ್ಛ | ಉ. ೧-೧೪ | ಇತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾನ್ಯೇ ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರ್ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸೃಜತ | ಸೃಜ ನಿರರ್ಗೇ | ನಿರರ್ಗಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ | ದ್ವಿಷಂ ಕ್ವಿಷ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ || ೧೬ ||

ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತ

ಸುದಾನವಃ— ಮಂಗಳಕರವಾಗಿಯೂ (ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ) ಇರುವ ದಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಂತೆ | ಮರುತಃ— ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಅಸಾಮಿ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ಓಜಃ—(ನಿಮ್ಮ) ಬಲವನ್ನು | ಬಿಭೃಥ— ಹೊಂದಿದ್ದೀರಿ | ಧೂತಯಃ— ಕಂಪನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಅಸಾಮಿ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ | ಶವಃ— (ನಿಮ್ಮ) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ಪರಿಮನ್ಯವೇ— ಕೋಪವಿಂಪೂರ್ಣಗೂಡಿ | ಯುಷ್ಠಿದ್ವಿಷೇ— ಯುಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ದ್ವಿಷಿಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ (ಅವನ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ) | ಇಷುಂ ನ— ತುಂಬವಾನ್ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವಂತೆ | ದ್ವಿಷಂ— ನಾಶಕರವಾದ ನಿಮ್ಮ ದ್ವಿಷವನ್ನು (ಕೋಪವನ್ನು) | ಸೃಜತ— ಶತ್ರುವಿನಮೇಲೆ ಬಿಡಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿನ್ನ ಒಳ್ಳೆಯ ದಾನಶೀಲರು, ನಿಮ್ಮ ಬಲವು ಅತಿಶಯವಾದುದು. ಹರಿತವಾದ ಬಾಣವು ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಮುಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ದ್ವೇಷಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ ದ್ವೇಷದೂಪವಾದ ಕೋಪವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ.

English Translation

O most liberal givers, you possess perfect vigor ; shakers of the (earth), you possess undiminished strength. O Maruts, let loose your anger, like an arrow, upon the wrathfull enemy of the Rishis.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸಾನ್ಯೋಜಃ— ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಲ. perfect strength

ಸುಧಾನವಃ— givers of plenty, ಬಹಳವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರು.

ಧೂತಯಃ— ವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವರು.

ಮುಷಿದ್ವಿಷೇ ಪರಿಮನ್ಯವೇ— ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮುಷಿಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುಗಳು.

ಇಷುಂ ನ ಸೃಜತ ದ್ವಿಷಂ— ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೇಗೆ ಬಿಡುವರೋ ಅದರಂತೆ ನಿಮ್ಮ ದ್ವೇಷ ಅಥವಾ ಕೋಪವನ್ನು ಮುಷಿದ್ವೇಷಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.

|| ನ್ಯಾಕವಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಬಿಭೃಥ್-- ಹುಭೃತ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ-ಲಬ್ಧ್ವಾ. ಇಮು ಇಂತ್ರಾವೃಂದಂ ಉಭಯವಪಿ. ಪರಸ್ಪೈಶ್ವದ ಮಧ್ಯಮ ಬಹುನಚನ ಥ. ಶವಗೆ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೫) ಎಂದು ರ್ಲೂ-ದ್ವಿತ್ವ ಭೃ+ಭೃ+ಥ. ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸದ ಮಿಗೆ ಅಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಬರುವ ಅಕಾರವು ರೇಫಲರಸ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಜಪ್ತಃ. ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಭೃತ್-ನಾಜ್ ಓಹಾಜ್ ಇವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬಿಭೃಥ್ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ఋషిద్వివేక—మహానా ద్వేష్టితి ముషద్విటా. **సత్సాద్వివే** ఎందు క్షిపాప్రకృయ.

పరిమన్యవే—మన్యనా పరివృత్తి, **శ్లోకగిత్రా**దయః (పా. సూ. ౩-౨-౧౯) ఎందు సమాస యద్వపి శర్కాదయో గ్నా నాద్యభేదే **జేతుభ్యా** ఎందు జతుభిఃవిభక్త్యంతదోదిగి సమాస బరుత్తీ ఎందు వార్తకకారరు యేళరువరు. ఆదరూ గ్నానాద్యభగళి సేరద పరివృత్త మోదలాద అభగ గళి బేరే విభక్త్యంతదోదిగూ సమాస బరుత్తదే. పరితః మన్యః యస్యసః ఎందు బతువ్పిఃఋషియాన్నా దరూ యేళబతుదు. **పరేళభితో** **భావి మండలం** (పా. సూ. ౬-౨-౧౮౨) అభివః=ఋభయతః, సవతో వా భవతితి అభివోభావి, **సుష్యజాతా**—, ఎందు ణే ప్రకృయంతకవాద శబ్ద. నవ మోదలాదువుగళి పరదు కడియల్లియూ ఇరువ కలల ఎందాగరి, మనుష్యన సుత్తల వ్యాపిసరుది కేలప మోదలాదువాగరి ఈ పదదింద బోధితవాగుత్తీ. పరి ఎంబ యభవగద ముందే ఇరువ అభివోభావ్యభగ శబ్దవూ, మండలశబ్దవూ అంతోదాత్తనాగువుదు ఎందు సూత్రాభగ, ఇదరింద మన్య ఎంబుదు అంతోదాత్త

ఇషమో—ఇషగతో దివాది, ఇషు ఎందు యదిత్కరణవు బేకెల్లి ఎందు ఈ సూక్త ల సేంక్ర ద్లి సరూపిసిదే. ఇష్యతి=గజ్యతి ఎందరి బిట్ట ఒదనేయే బతుదూర యోగకత్త బూణ ఎందు అభగ. **ఇషేః కిచ్చే** (ఋ. సూ. ౧-౧౩) **ధాన్యే నిత్** (ఋ. సూ. ౧-౯) రింద నిత్ ఎంబు అనవృత్తనాగుత్తదే. ఇషగతో ధాతు ముందే య ప్రకృయ బరుత్తీ. ఆచు కిత నుత్తు నిత్ ఆగుత్తీ ఎందు సూత్రాభగ. ప్రకృయ కిత ఆద్యరింద లభూపధగుణ బరువుద్లి. నిత్ ఆద్యరింద ప్రకృయంత శబ్ద ఆద్యదాత్త వాగుత్తదే. **ఋణే రిజ్జాదేః** ఎంబ సూక్తద ముందే **ఇషేఃకిచ్చే** (ఋ. సూ. ౧-౩) ఎంబు ఈగువ యనాదిసూక్తగళి వాత ఇదే. ఈ వాతనన్నే ఇట్టి వ్యాఖ్యాకారరు వివేరిపద్యారే. ఈశగతి యిందారసేమ ఎంబ ధాతు ముందే యప్రకృయ బరుత్తీ ఆచు కిత నుత్తు నిత్ ఆగుత్తీ. అల్లదే ధాతు విన వేదలసే అక్షరవాద ఈగి ఇ బరుత్తీ ఎంబు సూత్రాభగనాగుత్తదే. ఈశధాతు గనే గణదలి ఈ మూరు అభగగళి పరితవాగి. ఈశతే, గజ్యతి అభవా యిన్తి అభవా న ద్యతేః ఎంబ మూరు అభగ గళిన్నూ యేళబతుచు. బేగ యోగుత్తీ, శక్తుగళిన్నూ కేల్లియత్తదే. తాను యోగున వేగితారయదింద కారణవుద్లి. ఈ మూరు అభగగళి యావ అభగవన్ను వివక్షనూదిదరూ ఇషు శబ్దవు నిష్కన్న వాగుత్తదే.

శ్వజత—శ్వజ వివగే తువాది. తోణా మన్యనా భగే త ఆసేః. తుదాదిభ్యః తః ఎంబు ర వికరణ, ఇను బుత్తాగువువరింద శ్లోవకే గుణ బరువుద్లి.

ద్విశవో—ద్విః అప్రితో ఆదాది. **క్షిపా** జి ఎంబు క్షిపా ప్రకృయ. ॥౧౦॥

ఇల్లిగి ౩౯ నే సూక్త ముంబుతు.

ನಲವತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉತ್ತಿಷ್ಠೇತ್ಯಷ್ಟಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕಣ್ವಿಷ್ಣಾಷ್ಠಂ ಬಾರ್ಹತೆಂ | ಯುಜಃ ಸತೋ-
ಬೃಹತ್ಯಃ | ಆಯುಜೋ ಬೃಹತ್ಯಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿದೇವತಾಕಂ | ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಚ | ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಷ್ಟ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಮಿತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರ್ದನಿ ಮರುತ್ತೇತೀಯೇ
ಪ್ರಾಕೃತಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಾಗ್ರಾಥಾತ್ಪೂರ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯೇಯಂ ಪ್ರಗಾಥಃ | ಮರುತ್ತೇ-
ತೀಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರುತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಾ-
ನಾನವಸತೇ ಪೂರ್ವಾ ನಿತ್ಯಾತ್ | ೮. ೭-೩ | ಇತಿ || ಆದ್ಯಾ ತು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಷ್ಯಭಿಷ್ಠವೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ |
ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯೇತಾಮುಕ್ತಾಂತತಿಷ್ಠತೇ | ೮. ೪-೭ | ಇತಿ ಸೂತ್ರತತ್ಯಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು— ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಎಂಬುದು ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಬುಕ್ಕುಗಳು ಸತೋಬೃಹತೀಭಿಂವಸ್ತಿನವು ;
ಅಸಮ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಬುಕ್ಕುಗಳು ಬೃಹತೀಭಿಂವಸ್ತಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೇ ವೇದವೆಂದು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ
ಯಲ್ಲಿ—ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಷ್ಟಚಿಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಮಿತಿ—ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಎಂಟುಬುಕ್ಕುವ ಸೂಕ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೀವತಾ
ಕವು, ಎಂದಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು, ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗವದ ಇವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ
ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನ ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಾಗಾಥಭಂದಿಸ್ತಿನ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗ
ಈ ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರವ
ಮರುತ್ತೇತೀಯ ಎಂಬ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ವೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿ (ಬು. ಸ. ೧-೪೦-೩) ರುತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ
(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪೦-೧) ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಯಾನವಸತೇ ಪೂರ್ವಾ ನಿತ್ಯಾತ್ | ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತ
ವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೭-೩) ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಬುಕ್ಕಿಗೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಠವ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂಬ ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ (೮. ೪-೭) ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯೇತಾಮುಕ್ತಾಂತ-
ತಿಷ್ಠತೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೪೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೨೦, ೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಂತ್ಯೆ— ೮ ||

|| ಮುಖ್ಯ— ಕಣ್ವೀ (ಭಾರ್ಗು) ||

|| ದೇವತಾ— ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೀ ||

|| ಛಂದಃ— ಪ್ರಾಣಾಥಂ ಚಾರ್ವಕಂ || ೧, ೩, ೫, ೭, ಬೃಹತೀ | ೨, ೪, ೬, ೮, ೯,

ಸತೋಬೃಹತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠೇ ||

ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ದೇವಯಂತಸ್ತೇನುಹೇ |

ಉಪ ಪ್ರಯಂತು ಮರುತಃ ಸುದಾನವ ಇಂದ್ರ ಪ್ರಾಶೂರ್ಭವಾ

ಸಚಾ || ೧ ||

|| ಪದಗಣಃ ||

ಉತ್ | ತಿಷ್ಠ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತೇ | ದೇವಯಂತಃ | ತ್ವಾ | ಈನುಹೇ |

ಉಪ | ಪ್ರ | ಯಂತು | ಮರುತಃ | ಸು | ದಾನವಃ | ಇಂದ್ರ | ಪ್ರಾಶೂಃ |

ಛವ | ಸಚಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ಏತನ್ನಾಮಕ ದೇವ ಉತ್ತಿಷ್ಠ | ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹಾಯ ತ್ವದೀಯನಿವಾಸಾದು-
ತ್ಥಾನಂ ಕುರು | ದೇವಯಂತೋ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಾ ವಯಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮೀವಹೇ | ಯಾಚಾ-
ಮಹೇ | ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಯುಕ್ತಾ ಮರುತ ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತು | ಸಮೀಪೇ ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಗಚ್ಛಂತು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸಜಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿನಾ ಸಹ ಸ್ವಾಶೂಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಸ್ವಾಶಕೋ ಭವ |
ಯದ್ವಾ | ವೃತ್ತಸ್ಯ ಹಿಂಸಕೋ ಭವ || ಉತ್ತಿಷ್ಠ | ಉರ್ಧ್ವಕರ್ಮತ್ವಾದಾತ್ಮನೇಪದಾಭಾವಃ | ಪಾ.
೧-೩೨೪ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ | ಸುಜಾಮಂತ್ರಿತ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾತ್ ಸಷಷ್ಯಮಂತ್ರಿತಸಮದಾಯಕ-
ಸ್ಯಾಪ್ತಮಿಕಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೇವಯಂತಃ | ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ | ಸುಪ ಅತ್ಯನಃ
ಕೃಚ್ | ನ ಭಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ಯಸ್ಯೇವ ದೀರ್ಘಸ್ಯಾಪಿ ನಿಷೇಧಃ | ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತಿ ಪುನರಾತ್ಮ-
ವಿಧಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ | ಈಮಹ ಇತ್ಯಾದಯೋ ಗತಾಃ | ಸ್ವಾಶೂಃ | ಶ್ಕ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಸಮಂತಾತ್ ಶ್ವಣಾತಿ ಹಿಂಸೀತಿ ಸ್ವಾಶೂಃ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪಂ | ವೋಽರುಪಧಾಯಾ
ಭೇರ್ಘಃ | ಕೃದುತರಪದವೃತ್ತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಭವ | ದ್ವೈಚೋಽತಿಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ದೇವನಾವ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೇ | ಉತ್ತಿಷ್ಠ—(ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ)
ಎದ್ದೇಳು. | ದೇವಯಂತಃ—ದೇವತೆಗಳ (ಸಹಾಯವನ್ನು) ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ನಾವುಗಳು | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು |
ಈಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. | ಸುದಾನವಃ—ಶುಭಕರವಾದ ದಾನವುಳ್ಳವರಾದ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು |
ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತು—(ನಮ್ಮ) ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲಿ. | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ (ನೀನು) | ಸಜಾ—
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೊಡನೆ | ಸ್ವಾಶೂಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಾಸುರನ ನಾಶಕ
ನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೇ, ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟನದಿಂದ ಎದ್ದೇಳು. ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆ
ಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮಂಗಳಕರ
ಗಳಾಗಿಯೂ ಉದಾರವಾಗಿಯೂ ನಮಗೆ ದಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರಲಿ.
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಯೊಡನೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು ಅಥವಾ ವೃತ್ತಾಸುರನ ನಾಶಕ
ನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Rise up, Brahmanaspati ; we who desire to worship the gods Solicit
you ; may the liberal Maruts also come up with you ; and Indra, be a
partaker of the libation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ—ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಯಾರು ? ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳೇನು ಎಂಬುವುದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವೆ. ಯಾಜ್ಞನುಹರ್ಷಿಯು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೧೦-೧೪) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೀ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಾತಾ ನಾ ಸಾಲಯಿತಾ ನಾ ||

ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಧನವೆಂದೂ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. (ನಿ. ೩-೯) ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಾತಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನಸ್ಯ ಸಾತಾ ಅನ್ನಕ್ಕೆ (ಅಹಾರಕ್ಕೆ) ಸ್ವಾಮಿಯು ಅಥವಾ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಹೇಗೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದರೆ ಯಾಜ್ಞರು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

**ಅಶ್ವಾಸ್ಯಮವತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿರ್ಮಧುಧಾರಮುಧಿ ಯನೋಜಸಾತ್ವಣಿತ್ |
ತಮೇವ ವಿಶ್ವೇ ಪಸಿರೇ ಸ್ವರ್ಧ್ವಕೋ ಬಹುಸಾಕಂ ಸಿಸಿಚುರುತ್ವಮುದ್ರಿಣಂ ||**

(ಮ. ಸ. ೨-೨೪-೪)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ—

**ಅತನವಂತಮಾಸ್ಯಂತನವಂತಮವಾತಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿರ್ಮಧುಧಾರಮುಧಿಯನೋಜಸಾ
ಬಲೇನಾಪ್ಯತ್ವಣಿತ್ತಮೇವ ಸರ್ವೇ ಪಿಬಂತಿ ರತ್ನಯಃ ಸೂರ್ಯೈದ್ಯಕೋ ಬಹ್ವೇನಂ
ಸಹ ಸಿಂಚಂತ್ಯುತ್ವಮುದ್ರಿಣಮುದಿಕವಂತಂ** (ನಿ. ೧೦-೧೩)

ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಸೂರ್ಯರತ್ನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮೇಘಗಳು ಸಮುದ್ರೋದಕವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಆ ಉದಕವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಳೆಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಳೆಯಿಂದ ಓಷಧಿವನಸ್ವತಿಗಳೂ, ಓಷಧಿವನಸ್ವತಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾದ್ಯಾಹಾರವೂ ಲಭಿಸುವುದೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಪಾಲಕನು ಎಂದರ್ಥವು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ ಧನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು. ಮತ್ತ ಧನಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಮಕ್ಕಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಹೇಳಿರುವರು.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ಪರನಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ. ಆ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಯೇ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವೇ ಎಂದು ಅನೇಕರು ಸಂಶಯಪಡುವರು. ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆ

ಗಳೂ ಸಹ ಧನವನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಕೊಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಉಪಾಹಾರವಾದುದು. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಶಾನವಾಗಿರುವರು ಎಂದರೆ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ವಿನನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ಪರವಾದ ಶುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪಾಂತರವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಕಾರವಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವತೆಯೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಉಪ ಪ್ರ ಯಂತು ಮರುತಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬರಲಿ.

ಪ್ರಾತೂಃ—ಸೋಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಶಕಃ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪ್ರಾಶನ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ಪಾನ ವ್ಯಾಸನವು.

ಸಚಾ— ಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉತ್ತಿಷ್ಠ—ಉದೋಗ್ರನೂರ್ಧ್ವಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೮) ಉರ್ಧ್ವದೇಶಸಂಯೋಗಾನುಕೂಲ ಕ್ರಿಯಾಭಿನ್ನವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ವಾಧಾತುವು ಉಡ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ಮುಂದೆ ಇನ್ನರೆ ಆ ಸ್ವಾಧಾತು ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ಯನೇ ಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದರೆ ಉರ್ಧ್ವದೇಶ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ವಾಧಾತು ಉರ್ಧ್ವದೇಶ ಸಂಯೋಗಾನುಕೂಲಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾಗುತ್ತೆ. ಏನಂಚ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಪರಸ್ಪ್ರಿಯಪದವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ಯಾಗತಿನ್ನಿವೃತ್ತೌ ಗನೇ ಗಣ. ಧಾತ್ವಾದಿಷಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಶಕಾರಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿ. ಲೋಟ್, ಓಪ್, ಹ ಅದೇಶ, ಶಪ್, ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—, ಎಂದು ತಿಷ್ಠ ಅದೇಶ ಸ್ವಾಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ತಿಷ್ಠ+ಅ+ಹ. ಆತೋಹೇಃ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಲುಕ್, ಅದಂತಾದೇಶಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರರೂಪ. ಉಡ್ ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿ ದರೆ ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ—ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪತಿಃ, ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಃ, ತಸ್ಯಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಪಷ್ಪಾಃಪತಿಪುತ್ರೈ ಪ್ಪಷ್ಪಸಾರಪದ ಪಯೋದೋಷೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೩) ಎಂದು ಪಷ್ಪೀವಿಭಕ್ತಿಸಂಬಂಧಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ಪತೇ ಎಂಬುದು ಆಮನ್ವಿತ. ಸ್ವರವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸುಖಾಮನ್ವಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸರೇ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಎಂಬುದು ಪತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಮನ್ವಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂವಾಸದಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಂತ್ರಃ—ದೇವಾನ್ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಎಂದು ವಗ್ರಹ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂದು ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕ್ಕೃತ್ವಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಕೃಚಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೩) ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫) ಎಂದು ಸೂತ್ರಗಳ ಕ್ರಮ ಇದೆ 'ಅನಂತರಸ್ಯವಿಧಿವಾ

ಭವತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ವಾ ' ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ನೆ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ನಿಷೇಧವು ತನಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ಕೃತಿಚಿ ಚೆ ಎಂಬ ಈತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಿಷೇಧಕ ಎಂದು ವಿರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದರೆ ಅಶ್ವಾಯನ್ತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ ತ್ವಾವ್—, ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬಂದು ಅಶ್ವಾಯನ್ತಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಶ್ವಾಘ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂದು ಆತ್ಮವಿಧಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನೆ ಛಂದಸಿ—, ಎಂಬುದು ಕೃತ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಯಾವುದು ಬರುವುದೋ ಅದಿಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಿಷೇಧಕ. ಅನಂತರಸ್ಯ—, ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ದೇವಾಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೆಛಂದಸಿ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಈತ್ವದೀರ್ಘಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಮಹೇ—ಈ ಪದವನ್ನು ಮೊದಲಾಗಿಯೇ ಇಂದ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ವರಿಗನ ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಾಶೂಃ—ಶ್ಲಾಹಿಸಾಯಾಂ ಕ್ರಾಶ್ವದಿ. ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಆಸಮನ್ವಾತ್ ಹಿ ನ ಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನ ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೂಗೆ ಉಕಾರಾದೇಶವು ರೇಫ ಶಿರಸ್ಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಾಶೂರ್, ಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಲ್ಯಾ ಷ್ಯತಿ—, ಎಂದು ಸುರೋಪ. ವೋಱುಪಧಾಯಾ ದೀರ್ಘ ಇತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೬) ಪದಾಂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇತಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ. ಪ್ರಾಶೂರ್. ಖರವಸಾನಯೋಃ—, ಎಂದು ವಿವರ್ಗ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮ ಏಕವಚನ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತು ಇಃ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ||೧||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಾಂ | ಇತ್ | ಹಿ | ಸಹಸಃ | ಪುತ್ರ | ಮತ್ಯಃ | ಉಪ ಬ್ರೂತೇ | ಧನೇ |
ಹಿತೇ |

ಸು ೨ ವೀರ್ಯಂ | ಮರುತಃ | ಆ | ಸು ೨ ಅಶ್ವ್ಯಂ | ದಧೀತ | ಯಃ |
ನಃ | ಆ ೨ ಚಕೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ ಬಲಸ್ಯ ಬಹುಪಾಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ | ಪುತ್ರಃ ಪುರು ತ್ವಾಯತೇ ನಿಪರಣಾ-
ದ್ವೇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ನಿ. ೨-೧೧ | ಮತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಹಿತೇ ಶತ್ರುಷು ಸ್ತುತೃಷ್ವೇ ಧನೇ ನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತೇ ಸತಿ ತ್ವಾಮಿತ್ | ತ್ವಾಮೇವೋಪಬ್ರೂತೇ ಹಿ | ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ತೌತಿ ಬಲು | ತದ್ಗನ-
ಸಂಸಾದನಾಯು ಪ್ರಾರ್ಥಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಮರುತೋ ಯೋ ಧನಾರ್ಥೀ ಮತ್ಯೋ ವೋ
ಯುಷ್ಮಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿ ಸಹಿತಾನಾಚಕೇ ಸ್ತೌತಿ | ಸ ಮತ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ವ್ಯಂ ಶೋಭನಾಶ್ರುಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ
ಶೋಭನವೀರ್ಯಯುಕ್ತಂ ಚ ಧನಂ ದಧೀತ | ಧಾರಯೇತ್ || ಸಹಸಸ್ಪುತ್ರ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತಿವತ್ |
ಷಷ್ಠಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ನಿಪರಣೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಉಪಬ್ರೂತೇ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ತಿಜಾ
ಚೋದಾಶ್ವವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾಶ್ವತ್ಯಂ | ಹಿತೇ | ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ ದಧಾತೇರ್ಹಿರಿತಿ ಹಿರಾದೇಶಃ |
ಸುವೀರ್ಯಂ | ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವೀರವೀರ್ಯಾ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಸದಾಮ್ಯು-
ದಾಶ್ವತ್ಯಂ | ಸ್ವಶ್ವ್ಯಂ | ಅಶ್ವಾನಾಂ ಸಮೂಹೋಽಶ್ವೀಯಂ | ಕೇಶಾಶ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಯ ಇತ್ಯಾವನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ |
ಪಾ. ೪-೨-೪೮ | ಇತಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ ಭಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಛಸ್ಯ ಆಯಾದೇಶಃ | ಶೋಭನಮುಕ್ತೀಯಂ
ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸ್ವಶ್ವ್ಯಂ | ಈಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಸದಾಮ್ಯು-
ದಾಶ್ವತ್ಯಂ | ದಧೀತ | ಸೀಯುಟಃ ಸಕಾರಲೋಪೇ ಸತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾಶ್ವತ್ಯಂ | ಶಾದಾ
ದಿತ್ಯಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಅಚಕೇ | ಕೈ ಗೈ ರೈ ಶಬ್ದೇ | ಆದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ಲಿಟಿ ದ್ವಿವಚನೇ-
ಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವಚುತ್ವೇ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇಶ್ವಾಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತ-
ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

ಶಕ್ತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಹಸ್ರಸ್ತುತ್ರ— ಬಲದ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ | ಮರ್ತ್ಯಃ— ಮಾನವನು | ಹಿತೇ-
(ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿ) ಇಟ್ಟಿರತಕ್ಕ | ಧನೇ— ಧನದ ಉದ್ಧಿಕ್ಕವಿರಲಾಗ | ಶ್ವಾಮಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಉಪ ಬ್ರೂತೇ—
ಸಮಾಪಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯಃ—ಧನಾಪೇಕ್ಷೆಯಾದ ಯಾವ
ಮಾನವನು | ವಃ—(ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೊಡನೆ ಇರುವ) ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಆ ಚಿಕೇ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಆವನು) |
ಸ್ವಶ್ಚ್ಯಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಮರೆಯೊಡಗೂಡಿಯೂ | ಸುವೀರ್ಯಂ— ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವೀರ್ಯದೊಡಗೂಡಿಯೂ
ಇರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು | ದಧೀತೇ— ಹೊಂದಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೇ, ನೀನು ಶಕ್ತಿಯ ಪಾಲಕನು. ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯು. ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ
ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧನದ ಉದ್ಧಿಕ್ಕವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಶಕ್ತಿರಕ್ಷಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯೊಡನೆ ನೀವು ಇರುವುದರಿಂದ ಧನಾಪೇಕ್ಷೆಯಾದ ಯಾವ
ಮಾನವನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಮರೆ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಧನ
ವನ್ನು ಸಹ ಹೊಂದುವನು.

English Translation

O Son of strength, (Brahmanaspati) the mortal worships you with
praises for the sake of wealth abandoned by the enemy ; Maruts, may he who
praises you obtain (wealth consisting of) excellent horses and great strength.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ರಸ್ತುತ್ರ—ಬಲದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯ ಪುತ್ರನು. ಈ ರಜ್ಜುವು ಅಗ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು
ವಿಶೇಷ ರೂಢಿ ಇದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರು
ವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಯಾಸ್ಯರ— ಪುತ್ರಃ ಪುರುಷಾಯತೇ ನಿಪರಣಾದ್ವಾ
(ನಿ. ೨-೧) ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪಾಲಕನೆಂದು ಅರ್ಥ ವಿನರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಬಲದ ಪಾಲಕ
ಎಂದರೆ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಪ ಬ್ರೂತೇ—ಸಮಾಪನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ತೌತಿ | ನಿನ್ನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಹಿತೇ—ಧಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಶಬ್ದ. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳು ಸೋತು
ಓಡಿಹೋಗುವಾಗ ಬಿಟ್ಟ ಧನವು ಎಂದರೆ ಅಶ್ವರಥಾದಿಗಳು, ಧನ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು

ಹಿತೇ—ದುಧಾನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ, ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂದು ಶ್ರು. ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿ ಆದೇಶ.

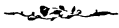
ಸುನೀರ್ಯಮ್—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರಿಹಿ ಸಮಾಸ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಸು ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವೀರ-ವೀರ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಆದ್ಯದಾತ್ಮಗಳಾಗುವುವು. ಎಂದು ವೀ ಉದಾತ್ತ. ೧೦ ನೇಗಣದ ವೀರ ವಿಶ್ರಾಂತೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಪಚಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ವೀರ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಅದೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಅಚೋಯತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥವಾ ತತ್ರೈಸಾಧುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಬಂದರೆ ವೀರ್ಯ ಎಂದು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ಸ್ತೃತ್ಯೈಮ್—ಆಶ್ವಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕೇಶಾಶ್ವಾ-ಭ್ಯಾಂ ಯಿಷ್ಠಾ ಛಾನುತ್ಯೇರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೮೮) ಕೇಶ-ಆಶ್ವ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸಮೂಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಿಷ್ಠಾ ಭ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು. ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇವರಿಂದ ಅಶ್ವ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಭ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಆಯಿನೇಯಾ ನೀಯಿಯೇ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂದು ಭಗಿ ಈಯ್ ಆದೇಶ. ಶೋಭನಂ ಆಶ್ವೀರಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುದುರೆ ಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾನುತ್ಯೇವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪರಾದಿತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಉತ್ತರಪದವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮ.

ವಧೀತೆ—ದುಧಾನ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಲಿಜಸ್ವೀಯುಷಿಃ ಎಂದು ವಧಿ ಲಿಜ್ ಗೆ ಸೀಯುಷ್ ಆಗಮ. ಲಿಜ್ ಗೆ ತ ಆದೇಶ. ಧಾ+ಸೀಯ್+ತ, ಶವ್ ಗೆ ಶ್ಚ. ದ್ವಿತ್ವ ಹ್ರಸ್ವ ಜಶ್ಚಿತ್ವಗಳು. ಲಿಜಸ್ವಲೋಪೋನಸ್ತೃತ್ಯೈ ಎಂದು ಸೀಯುಷ್ ನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸುಪೀತಿಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂದು ಬರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಪ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಯ ಲೋಪ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾ ದಿಃ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ೪ನೇ ಪಾವದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆ ಚೇಕೇ—ಕೈ ಗೈ ಶಚ್ಚೈ ೧ನೇ ಗಣ. ಆದೇಶ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ ಎಂದು ವಗಿ ಆಕಾರ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂದು ಪರಸ್ಕೈಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಆತ್ಯನೇಪದ ಬಂದಿದೆ. ಲಿಟ್ಟಿ ಗೆ ತ. ಏಶ್, ದ್ವಿತ್ವ, ಕಾ+ಕಾ+ವಿ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕುಹೋತ್ಕುಃ ಎಂದು ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ. ಚಕಾ+ವಿ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ವಾ ಜಾತ್ ಆದ ಆಪಾದ್ಯಾಧಧಾತುಕ, ಜಿಹ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋ ವ ಆ ಚೇಕೇ ಯೋ ಎಂಬ ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನೇಧ. ಘೋಷ-

ನಾತ್ಮ್ಯಜಿತ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪೂಜಿತಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅತ್ರ ಪ್ರಕರಣೇ ಪಂಚಮಾನಿರ್ವಿಧೇಶ್ಯಸಿ ನಾನನ್ವಯಮಿಷ್ಯತೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಏವಂಚ ವ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯವಧಾನ ಇವರೂ ಯದ್ಭೃತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದು ಬರಬಹುದು. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿ ಪ್ರ ದೇವೈತು ಸೂನ್ಯತಾ |
 ಅಚ್ಚಾ ವಿರಂ ನರ್ಯಂ ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ
 ನಯಂತು ನಃ || ೩ ||

ಸದಸಾಃ

ಪ್ರ | ಏತು | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತಿಃ | ಪ್ರ | ದೇವೀ | ಏತು | ಸೂನ್ಯತಾ |
 ಅಚ್ಚ | ವಿರಂ | ನರ್ಯಂ | ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ | ದೇವಾಃ | ಯಜ್ಞಂ |
 ನಯಂತು | ನಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚತುರ್ವಿಂಶತೀಕದನಿ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ತಗಾಥಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರಿತ್ಯಯಂ ಪ್ರಗಾಥೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ಸೂತ್ರಂ ತುಕ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ ಇತ್ಯತ್ರೈ ಪೋದಾಹ್ಯತೆಂ || ಮಹಾವೀರಮಾಡಾಯ ಶಾಲಾಂ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛತ್ಸು ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರಿತ್ಯೇತಾಂ ಪಠನ್ ಹೋತಾನುಗಚ್ಛೇತ್ | ಸೂತ್ರಂ ಚ | ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರಿತ್ಯನುವಚೇತ್ | ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ || ಏಷ್ಯವಾಗ್ನೀಷೋಮೋಯುಪ್ರಣಯನೇಶ್ಯಸಿ ನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂಕ್ರಿತೆಂ ಚ | ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ | ಅ. ೪-೧೦ | ಇತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರ್ಧಿವಃ ಪ್ರೈತು | ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಪ್ನೋತು | ಸೂನ್ಯತಾ ದೇವೀ ಪ್ರಿಯಸತ್ಕರೂಪಾ ವಾಗ್ನೀವತಾ ಪ್ರೈತು | ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಪ್ನೋತು | ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತ್ಕಾವಯೋ ದೇವತಾ ವಿರಂ ಶತ್ರುಂ ನಿಶೇಷೇಣ ದೂರೇ ಪ್ರೇರಯಂತು | ತಂ ನರ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತ-ಹವಿಸ್ಪಂಕ್ತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಮೃದ್ಧಂ ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿ ನೋಶ್ಯನ್ ಅಚ್ಚಾಭಿಮುಷ್ಯೇನ ನಯಂತು || ಪ್ರೈತು | ಏಷ ಪರರೂಪಂ | ಪಾ. ೬-೧-೯೪ | ಇತಿ ಪರರೂಪೇ ಸ್ವಾಪ್ತ ಏತ್ಯೇಧಕ್ಕೂಟ್ಸು | ಪಾ. ೬-೧-೯೯ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ದೇವೈತ್ಯತ್ಯತ್ರೋದಾತ್ತಸ್ಥಿರತಯೋರ್ಯುಗಣಃ ಸ್ಥಿರತೋನುನಾತ್ಸಸ್ಯೇತಿ ಸ್ಥಿರತತ್ವಂ |

ನಯಂ | ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ | ಪ್ರಾಚ್ಛೀತೀಯ ಉಗವಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಯತ್ತೈಯೋ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ |
 ಪಾ. ೩.೧.೨ | ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ | ಪಂಕ್ತಿಧೀ ರಾಧ್ಯೋತಿ ಪಂಕ್ತಿರಾಧಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ-
 ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಉ. ೪.೨೨೩ | ಇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರೃಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಯಜ್ಞಂ |
 ಯಜಯಾಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜತೇರ್ಜಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ—ದೇವನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು | ಪ್ರೈತು—ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬರಲಿ | ಸೂನ್ಯತಾ—
 ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ದೇವೀ—ವಾಗ್ವೇದವತೆಯು | ಪ್ರೈತು—ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ
 ಬರಲಿ | ದೇವಾಃ—ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು | ವೀರಂ—ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು
 (ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲಿ) | ನಯಂ—ಮಾನವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ | ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ—
 (ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಯಜ್ಞಂ ಅಚ್ಚ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ
 ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ನಯಂತು—ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ದೇವನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೂ, ಸತ್ಯಪ್ರಿಯರೂಪವಾಗಿರುವ ವಾಗ್ವೇದವತೆಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ
 ಸಹ ನಮ್ಮ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿ ಯಜ್ಞವಿಧಿಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶತ್ರುವನ್ನು
 ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಲಿ. ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತವಾಗ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ
 ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಲಿ.

English Translation

May Brahmanaspathi approach us ; may the goddess of speech who
 always speaks the truth come to us ; may the Gods drive away every enemy
 and conduct us to the sacrifice which is beneficial to man and which is well
 supplied with five fold oblations.

|| ವಿಕೀಪನವಯುಗಳು ||

ಯಜ್ಞದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತತೀಯಶ್ವಮಂತ್ರಪಠನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಧಿ
 (ಬೃಹತೇ) ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಿಷ್ಠ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಮತ್ತು ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೇ ಎಂಬ
 ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ (ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆ) ಹೇಳಿರುವೆವು. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ
 ವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಮಹಾವೀರವೆಂಬ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಮುಳ್ಳಿನ ಪಾತ್ರಿಯನ್ನು
 (ಮಡಕೆಯನ್ನು) ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತೀ ಎಂಬ ಈ ಮಕ್ಕಳನ್ನು

ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಅ. ೪-೭) ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರಿತ್ಯನುವಜೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ ಸೋಮೀಯಪ್ರಣಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ (ಅ. ೪-೧೦) ಪ್ರೈತು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿರ್ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂನ್ಯತಾ— ಸೂನ್ಯತಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪೋದೇವತೆಯೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೧೯) ಅನ್ಯವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೀರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಿಯಸತ್ಯರೂಪಾ ವಾಗ್ಗೇವತಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವೀರಂ— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶಕ್ರಂ, ಪರಾಕ್ರಮಯುಕ್ತನಾದ ಶಕ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನಯಂ— ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಂ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ (ಯಜ್ಞ)

ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ— ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಕ್ತಹವಿಷ್ಯಂಕ್ತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯದ್ವಂ | ಐತರೀಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ನಾನಾವಿಧ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಪಂಕ್ತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಐದು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು. ರಾಧಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದರ್ಥವು. ಐದುವಿಧವಾದ ಧನಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದಿರುವ ಧನವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪಂಕ್ತಿರಾಧಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಗ್ಗೇನನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟವಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪ್ರೈತು— ಇತ್ ಗತೌ, ಡೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏತು ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರು + ಏತು ಎಂದಿರುವಾಗ ಏಜಃಪರರೂಪಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೪) ಅವರ್ಣಾಂತವಾದ ಉಪವರ್ಗದ ಮುಂದೆ ಏಜಾದಿ ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಪೂರ್ವಪರವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಪರರೂಪವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪರರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಏತ್ರೇಧತ್ಯೋತ್ಪ್ತು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಅವರ್ಣದ ಮುಂದೆ ಏಜಾದಿಯಾದ ಇತ್ ಧಾತು ಅಥವಾ ಏಜಾದಿಯಾದ ಏಧಧಾತು ಇವು ಇದ್ದರೂ ಉತ್ ಇದ್ದರೂ ಪೂರ್ವಪರಸ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದು ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಅ-ಏ-ಓಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಆದರೂ ಕಂಠತಾಲುಸ್ಥಾನಿಕಗಳಾದ ಅ+ಏ ಇವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಠತಾಲು ಸ್ಥಾನಿಕವೂ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞಕವೂ ಆದ ಏ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವ್ಯೇತು— ದೇವಿ+ಏತು ಇಕೋಯಣಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೭) ಎಂದು ಈಗ ಯ್ ಆದೇಶ. ದೇವೀಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಉದಾತ್ತಸ್ವೀರಿತೆಯೋ ಯಣಿಸ್ವೀರಿತೋನುದಾತ್ತೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಸಂಹತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ವಾ ಸ್ವೀರಿತಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಣಿನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವೀರಿತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀರಿತವು ಏಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರ್ಯಮ್—ನರೇಭ್ಯೋಹಿತಮ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಉಗವಾದಿಭ್ಯೋಯುತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೨) ಉಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದ ಗವಾದಿಗಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದ ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ತೇನಕ್ರೀತಂ ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥ ಗಳಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಸೂತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಶೇಷ ನಿರ್ದೇಶ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಮುಂದಿನ ಅರ್ಥ ನಿರ್ದೇಶ ಇರುವ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ತಸ್ಮೈಹಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೫) ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಉಗವಾದಿಭ್ಯೋಯುತ್ ಎಂಬುದು ಸಂಬಂಧಿಸುತ್ತೆ. ಉಪನಾಂಕತ, ಗವಾದಿಗಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಪ್ರಕೃತಿಕವಾದ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಹಿತಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಇದರಿಂದ ಯತ್ ಬಂದರೆ ನರಾಯ, ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಪಜ್ಜುರಾಧಸಮ್—ಪಜ್ಜುವಿಂಶತಿ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೫೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾಗಿ ಪಜ್ಜುಶಬ್ದವು ನಿಪಾತಿಕವಾಗಿದೆ. ಪಜ್ಜಾನಂತಿ, ಟಿಗೆ ಲೋಪ, ಪನ್‌ಚಂತಿ, ಚೋಕುಃ ಎಂದು ಚಾಗೆ ಕ್, ಅನುಸ್ವಾರ ಪರವರ್ಗಗಳು, ಪಜ್ಜಾಪರಿಮಾಣಮಸ್ಯ ಪಜ್ಜುಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ, ಈ ಅವಯವಾರ್ಥವು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರೂಢಿಶಬ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗ ಇದೆ. ಸಾಲುಹತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ—ಛಂದಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವುವು. ಪಜ್ಜುಃ ರಾಧ್ಯೋತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕಾರಕ ಉಪಪದವಾಗಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಯೋಃ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಗತಿ ಅಥವಾ ಕಾರಕ ಇವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ರಾಧ ಸಂಸದ್ಧೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ, ಪೂರ್ವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಜಮ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ ಯಜಯಾಚ ಯತ ವಿಚ್ಛ ಪ್ರಚ್ಛ ರಕ್ಷೋನಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂದು ನಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ್‌ನ ಸ್ವೋಃ ಶಬ್ದ ನಾಶುಃ ಎಂದು ನಜೆ ಚವರ್ಗ ಪಂಚಮ, ಜಇತೋರ್ಯೋಗೇ ಜ್ಞಃ, ಯಜ್ಞ ಎಂದು ಅಗುತ್ತದೆ. ||೩||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯೋ ವಾಘತೇ ದದಾತಿ ಸೂನರಂ ವಸು ಸ ಧತ್ತೇ ಅಕ್ಷಿತಿ
 ಶ್ರವಃ |
 ತಸ್ಮಾ ಇಳಾಂ ಸುವೀರಾಮಾ ಯಜಾಮಹೇ ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಮನೇ-
 ಹಸಂ || ೪ ||

ಶರಣಾಃ

ಯಃ | ನಾಘತೇ | ದದಾತಿ | ಸೂನರಂ | ವಸು | ಸಃ | ಧತ್ತೇ | ಅಕ್ಷಿತಿ |

ಶ್ರವಃ |

ತಸ್ಮೈ | ಇಳಾಂ | ಸುವೀರಾಂ | ಆ | ಯಜಾಮಹೇ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ |

ಅನೇಹಸಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ನಾಘತೇ ಯುತ್ಪಿಜೇ ಸೂನರಂ ಸುಷ್ಪು ನೇತವ್ಯಂ ವಸು ಧನಂ ದದಾತಿ ಸ ಯಜಮಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇಃ ಪ್ರಸಾದಾದಕ್ಷಿತಿ ಜ್ವಯರಹಿತಂ ಶ್ರವೋನ್ಯಂ ಧತ್ತೇ | ಧಾರಯತಿ | ತಸ್ಮೈ ತಾದೃಶಯಜಮಾನಾಯೇಳಾಮೇತನ್ನಾಮಧೇಯಾಂ ಮನೋಃ ಪ್ರತ್ರಿಣಂ | ಇಳಾ ವೈ ಮಾನವೀ ಯಜ್ಞಾನುಕಾಶಿನ್ಯಾಸೀದಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾತ್ | ಆ ಯಜಾಮಹೇ | ವಯಮ್ಯುತ್ಪಿಜಃ ಸರ್ವತೋ ಯಜಾಮಃ | ಕೀದೃಶೀಮಿಳಾಂ | ಸುವೀರಾಂ ಶೋಭನೈವೀರ್ಯೈರ್ಭಿರ್ಯುರ್ಯುಕ್ತಾಂ ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ ಸುಷ್ಪು ಪ್ರಕರ್ಷಣಂ ಹಿಂಸಾಕಾರಿಣೀಂ ಅನೇಹಸಂ ಕೇನಾಸ್ಯಹಿಂಸ್ಯಾಂ || ದದಾತಿ | ಅಸುದಾತ್ರೇ ಚೇತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಸೂನರಂ | ಸುವೀನ ನೀಯತ ಇತಿ ಸೂನರಂ | ಈಷದ್ವುಃಸುಷ್ಪಿತಿ ಖಲ್ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತ್ಯುಪಸರ್ಗಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಕ್ಷಿತಿ | ಜ್ವಯೋ ನಾಸ್ತಸ್ಯೇತ್ಯಕ್ಷಿತಿ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ನಞ್ಞಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ತು ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ವಚನಾನ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಶ್ರವಃ | ಶ್ರುಯತ ಇತಿ ಶ್ರವಃ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಅಸುನೋ ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವೀರಾಂ | ಶೋಭನಾ ವೀರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುವೀರಾ | ತಾಂ | ವೀರವೀರ್ಯೈಃ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ | ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾದ್ಯದಾನ್ವೇ ತ್ರಿನ್ | ಶೋಭನಾ ಪ್ರತೂರ್ತಿಃ ಶಕ್ರಾಣಾಂ ಹಿಂಸನಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ | ತಾಂ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | | ಶ್ರತ್ವಾದಿರ್ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಅನೇಹಸಂ | ನ ಹನ್ಯತ ಇತ್ಯನೇಹಾಃ | ನಞ್ಞಾ ಹನ ಏಹ ಚ | ಉ. ೪-೨೨೩ | ಇತ್ಯಸುನ್ಯತ್ಯಯೋ ಧಾತೋರೇಹಾ-ದೇಶಶ್ಚ | ನಲೋಪೋ ನಞಾಃ | ಪಾ. ೬-೩-೨೩ | ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ತಸ್ಮಾನ್ನುಡಚಿ | ಪಾ. ೬-೩-೨೪ | ಇತಿ ನುಟ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯೇ— ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ವಾಘತೇ— ಮುತ್ತಿಕ್ಕಿಗೆ | ಸೊನರಂ— ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲುದುವ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ದದಾತಿ— ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | ಸೇ— ಆ ಯಜಮಾನನು (ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪ್ರತಿ ಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) | ಅಕ್ಷಿತಿ— ನಾಶರಹಿತವಾದ | ಶ್ರವಣ— ಅನ್ನವನ್ನು | ಧತ್ತೇ— ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ತಸ್ಮೈ— ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ | ಸುವೀರಾಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ವೀರರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಟರೊಡಗೂಡಿದವಳೂ | ಸುಪ್ರತೊರ್ತಿಂ— (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ | ಅನೇಹಸಂ— ಇತರರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರತಕ್ಕವಳೂ ಆದ | ಇಳಾಂ— (ಮನುವಿನ ಪುತ್ರಿಯಾದ) ಇಳಾದೇವಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಆ ಯಜಾಮಾಹೇ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾಗ ಅವನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರುವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಸವೃದ್ಧವಾದ ಧನದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು. ಅಂತಹ ದಾನಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪ್ರತಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಕಾಟವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಇಳಾದೇವಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ವೀರರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭಟರಿಂದ ಕೊಡಿಸುವವರಿಂದ ಶತ್ರುಗಳು ಅವಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲಳು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವ ಮನುಪುತ್ರಿಯಾದ ಇಳಾದೇವಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜಮಾನನಿಗೋಸ್ಕರ ನಾವು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

He who presents to the priest wealth fit to be accepted receives inexhaustible wealth ; for him, therefore we worship Ila possessed of brave warriors, who inflicts injuries on enemies but cannot be herself injured.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ

ವಾಘತೇ— ಮುತ್ತಿಕ್ಕೇ | ಭಾರತಾಃ ಕರವಃ ವೊನಲಾದ ಎಂಟು ಮುತ್ತಿಜ್ಜಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಘತೇ ಎಂದರೆ ಮುತ್ತಿಜ್ಜನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

ಸೊನರಂ— ಸುಖೇನ ನೀಯತ ಇತಿ ಸೊನರಂ | ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಗಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ.

— ಅಕ್ಷಿತಿ— ಜ್ವಯೋ ನಾಸ್ತೈಸ್ಯೇತಿ ಅಕ್ಷಿತಿ | ಕ್ಷಯರಹಿತವಾದ, ಯಾವಾಗಲೂ ಕವಿಯಾಗದ, ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾದ

ಇಳಾಂ—ಇಳಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥವಿಯೆಂದೂ (೧. ೨-೫) ವಾಕ್ಯವೆಂದೂ (೧. ೨-೨೩) ಅನ್ವವೆಂದೂ (೧. ೩-೯) ಹೆಸುವೆಂದೂ (೧. ೩-೯) ಇಳಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯೆಂದೂ (೧. ೧೧-೪೮) ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಸುವೀರಾಂ—ಶೋಭನಾ ವೀರಾ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಸುವೀರಾ ತಾಂ | ಶೋಭನ್ಯರ್ಥಟ್ಟಿಯುಕ್ತಾಂ | ಶೂರರಾದ ಯುದ್ಧ ಭಟರಿಂದ ಯುಕ್ತಳಾದ ಇಳಾದೇವಿಯಿಂದರ್ಥವು.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ—ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ | ಶೋಭನಾ ಪ್ರತೂರ್ತಿಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸೆನೆಂ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ತಾಂ | ಪ್ರಕರ್ಷಣಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಾಕಾರಿಣೀಂ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡುವ

ಅನೇಹಸಂ—ನ ಹನ್ಯತ ಇತ್ಯನೇಹಾಃ | ಕೇನಾಪ್ಯೆಹಿಂಸ್ಯಾಂ | ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸೆಪಲ್ಲದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೆ, ಅಪ್ರತಿಹತಳಾದ. ಸುವೀರಾಂ, ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ, ಅನೇಹಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇಳಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಿವು.

|| ಪೃಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವದಾತಿ—ದುರಾಜ್ ದಾನೇ, ಲಭ್ ತಿಪ್, ರವಾಗೆ ಶ್ಲ-ದ್ವಿತ್ವ-ಹ್ರಸ್ವ-ವದಾತಿ, ತಿಪ್ ಪಿತ್ತಾನ್ವರಿಂದ ಆನುದಾತ್. ಅನುದಾತ್ಪ್ರೇಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ನ ವಿಧ್ಯತೇ ಉದಾತ್: ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಅನುದಾತ್, ತಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ, ಉದಾತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವ ಲಸ್ಯಾನಿಕ (ಸ್ಯಾನಿಕ) ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿನವರೆ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಆದಿಗೆ ಉದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಧ್ಯದಾತ್ ಬರುವುದು. 'ಮಾಹಿಸ್ಯದಾಲ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುವುಕಕ್ಕಾಗಿ ಅನುದಾತ್ಪ್ರೇಚೆ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಆ ರೀತಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸುಧಾತ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೂನರಮ್—ನ್ಯೂ ನಯೇ ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಸುಖೇನ ನಿರ್ಯತೇ ಇತಿ ಸೂನರಮ್ ಈಷದ್ವಿಷ್ಟುಷು ಕೈಚ್ಯಾಕ್ರ-ಕ್ಯಚ್ಯಾಕ್ರೋಷು ಖಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂದು ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾ—, ಎಂದು ಗುಣ, ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸು ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತೆ.

ಅಪ್ತೀ—ಪ್ತಿಯೇ ಅಕರ್ಮಕ ಗನೇ ಗಣ. ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿನ್ಯತೇ ಪ್ತೀಃ ಪ್ತಿಯೇ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ನೇಷ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುವು ಸೇವೀವಿಧಯುಕ್ತೆಂದೆಸಿ ವಿಕಲ್ಪಯಂತೇ (ಪರಿಭಾ ೩೫) ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರಿಹೌ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಯಾ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂದು ಸೇರ್ಪಡೆಪ್ರತ್ಯಕ್ರತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಣ—ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಇತಿ ಶ್ರವಣ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬ್ರೂ ಶ್ರವಣೇಧಾತು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿತ್ಯಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್.

ಸುವೀರಾವ್—ಶೋಭನಾಃ ವಿರಾಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ. ಸುವೀರಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವಿರಭಟರಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ, ಸುವೀರಾಂ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ವಿರ ವಿರೋರ್ಭಿಃ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಮ್— ತುರ್ವಿಃ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ಗನೇ ಗಣ. ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೋಭನಾ=ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಪ್ರತೂರ್ತಿ=ಶಕ್ತುಗಳ ಹಿಂಸೆಯು, ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ=ಯಾನಳಲ್ಲಿದೆಯೋ ಎಂದು ಇಲಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ. ತಾಂ, ಸುಪ್ರತೂರ್ತಿಂ. ಪರಾದಿಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳ ಬಹುದು. ಅಥವಾ ಕ್ರತ್ವಾದಿಯೆಲ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಸು ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುವುದು ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನೇಹಸಮ್ ನೌಞಾ ಹನ ಏಹ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೩) ನೌಞಾ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನಧಾತು ಮುಂಕೆ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಹನಾಗೆ ಏಹ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಏಹ ಆದೇಶವೂ ಬಂದರೆ ನ+ಏಹ+ಅಸ, ನ ಲೋಪೋ ನೌಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೨) ಉತ್ತರ ಪದವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನೌಞಾನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ನೌ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ ಅ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ ಅ+ಏಹ+ಅಸ, ತಸ್ಯಾನ್ಮುಡಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೪) ನಕಾರ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನೌಞಾನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಜಾದಿಯಾದ ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಟ್ ಆಗದು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಏಹಸ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಟ್ ಆಗದು ಬಂದರೆ ಅನೇಹಸ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಏಕವಚನಾಂತ. ಕಾಲೋದಿಸ್ತೋಸ್ಯೋಪಾಪಿ ಎಂಬ ಅಮರದಿಂದ ಅನೇಹಸ ಶಬ್ದ ಕಾಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢ. ಅದರೂ ಅವಯವಾರ್ಥವ್ಯಯೋಗ್ಯನಾದ ಪದಾಂತರಸಮುಭಿವ್ಯಾಹಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರೂಢಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಇಲ್ಲ. 'ಪದ್ಯಾನಿ ಯತ್ರಾಗ್ರಸರೋರುಹಾಡೆ, ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರೋರುಹ ಶಬ್ದವು ರೂಢವಾದರೂ ಅವಯವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದರೆಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವಯವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ನೂನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರ್ಮಂತ್ರಂ ವದತ್ಯುಕ್ತ್ಯಂ |
ಯಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಿತೋ ಅರ್ಯಮಾ ದೇವಾ
ಓಕಾಂಸಿ ಚಕ್ರರೇ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ನೂನಂ | ಬ್ರಹ್ಮಣಃ | ಪತಿಃ | ಮಂತ್ರಂ | ವದತಿ | ಉಕ್ತ್ಯಂ |
ಯಸ್ಮಿನ್ | ಇಂದ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಅರ್ಯಮಾ | ದೇವಾಃ |
ಓಕಾಂಸಿ | ಚಕ್ರರೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರನಿವಹಪ್ರಗಾಥಾನಂತರಂ ಪ್ರ ನೂನಮಿತಿ ಪ್ರಗಾಥಃ | ಮರುತ್ತತೀಯೇನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕೆಂ | ಪ್ರ ನೂನಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಪತ್ಯಃ | ಅ. ೫. ೧೭ || ಇತಿ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿರ್ದೇವ ಉಕ್ತ್ಯಂ ಶಸ್ತ್ರಯೋಗ್ಯಂ ಮಂತ್ರಂ ನೂನಮನುಕ್ಯಂ ಪ್ರ ವದತಿ | ಹೋತ್ಯಮುಖೇ ಸ್ವಿತಃ ಸನ್ ಪ್ರಬ್ರೂತೇ | ಯಸ್ಮಿನ್ನಂತ್ರೇ ಇಂದ್ರಾದಯಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಓಕಾಂಸಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಚಕ್ರರೇ | ತಾದ್ಯಶಂ ಸರ್ವದೇವಸ್ರತಿಸಾದಕಂ ಮಂತ್ರಮಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ಪಾಸ್ತಯಃ || ಮಂತ್ರಂ | ಮತ್ರಿ ಗುಪ್ತಭಾಷಣೇ | ಪಪಾದ್ಯಚ್ | ವ್ಯವಾಧಿಷು ಪಾಠಾದಿದ್ಯುಧಾತ್ವೇಶ್ಚಂ | ಉಕ್ತ್ಯಂ | ಉಕ್ತಾರ್ಥಂ | ಛಂದಸಿ ಚೇತ್ಯರ್ಥೇ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಂದೇ ಛಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಸರ್ವೇ ನಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವಚನಾದ್ಯತೋಽನಾಮ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಧಾತ್ವತ್ಪಾಠಾನೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಿತ್ತಸ್ಥರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಓಕಾಂಸಿ | ಉಚಿ ಸಮನಾಯೇ | ಸಮನಯಂತೈತ್ರೇತ್ಯನ್ವಿಕರಣ ಔಪಾದಿಕೋಽಸುನ್ | ಬಹುಲಗೃಹಣಾತ್ ಕುತ್ವಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯದಿತ್ಯೋಕ ಉಚಿ ಕೇ | ಪಾ. ೭.೩.೬೪ | ಇತ್ಯತ್ರ ವ್ಯತ್ಪಾವಿತ್ಯುಕ್ತಂ | ಚಕ್ರರೇ | ಇವೇ ಚಕ್ರಿತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ವೇಶ್ಚಂ | ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪಯೋಗಾದನಿಷಾಠಃ || ೨೦ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ— ದೇವನಾಮ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು | ಯಸ್ಮಿನ್— ಯಾವ ಮಂತ್ರವಲ್ಲಿ | ಇಂದ್ರೇ— ಇಂದ್ರನೂ | ವರುಣಃ— ವರುಣನೂ | ಮಿತ್ರಃ— ಮಿತ್ರನೂ | ಅರ್ಯಮಾ— ಅರ್ಯಮನೂ

(ಮುಂತಾದ) | ದೇವಾಃ— ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ | ಓಕಾಂಸಿ— ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು | ಚೆತ್ತಿರೇ—ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರುವದೋ (ಅಂತಹ ಸಕಲ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) | ಉಕ್ತ್ಯಂ— ಸ್ತೋತ್ರಯೋಗ್ಯವಾದ | ಮಂತ್ರೇ- ಮಂತ್ರವನ್ನು | ನೂನಂ— ನಿಚ್ಚಯವಾಗಿಯೂ | ಪ್ರವಚತಿ— (ಹೋತೃಮುಖದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾಶಾಳ

ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಮಿತ್ರನೂ, ಆರ್ಯಮನೂ ಇನ್ನೂ ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರವು ಸಕಲದೇವತಾ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ಪತಿಯು ಹೋತೃವಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಿ ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸ್ತೋತ್ರ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Now, Brahmanaspati will sing forth a sacred prayer in which the gods Indra, Varuna, Mitra, and Aryaman have made their abode (have been praised)

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಹೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬೃಹದೇ ಭಂದಿಸ್ತಿನಿಂದ ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರನೂನಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ಪತಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಬುಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಮರುತ್ತೀಯೇನ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರನೂನಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ಪತೀತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಾಣಸ್ಪತ್ಯೈ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೪)

ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ— ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳೂ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾಗಿರುವರು. ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ—

ಅನೋ ಬರ್ಹಿಶಿಶಾದನೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೪)

ದೇವಾಸಸ್ತ್ರಾ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ ಸಂ ದೂತಂ ಪ್ರತ್ಯಮಿಂಧೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೪)

ಯಂ ರಜಂತಿ ಪ್ರಚೇತನೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೧-೧)

ಶೃಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತುವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶರ್ಮ ಪೂಸೋತ ನೋ ಯಮದ್ವರೂಢ್ಯಂ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೬-೫)

ಸಜೋಷಸಾ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨೬-೧೧)

ರಸಂ ತೇ ಮಿತ್ರೋ ಆರ್ಯಮಾ ಪಿಬಂತಿ ವರುಣಃ ಕನೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೪-೨೪)

ಆರ್ಯಮಣಂ ವರುಣಂ ಮಿತ್ರಮೇಷಾಮಿಂದ್ರಾವಿಷ್ಣೂ ಮರುತೋ ಅಶ್ವಿನೋತಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨-೪)

ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಭುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿವೆ.

ದೇವಾ ಪಿಶಾಂಸಿ ಚಿಕ್ರಿರೇ—ದೇವತೆಗಳು ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಈ ಸಾಧನು ದೇವತಾಸ್ತುತಿಸಾಧಿತವಾದುದು ಎಂದ ಛಪ್ಪಾಯನು.

|| ಪ್ಯಾಕವಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮಸ್ತಮ್—ಮತ್ತಿ ಗುಪ್ತಭಾಷಣೇ, ೧೦ ನೇ ಗಣದ ಧಾತು, ಇದಿತ್, ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮು. ನನ್ನಿಗ್ರಹಿ—, ಎಂದು ಪಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಆಚ್ಚಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಚಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಪ್ರಾವಾದರೂ ವೃಷಾದಿಯು ಅಶ್ರುತಗಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವೃಷಾದೀನಾಂಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಉಕ್ಯಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಸಾತ್ಯ ತುದಿ ವಚಿ ರಿಚಿ ಸಿಚಿಭ್ಯ ಸ್ಕತ್ (ಉ. ಸೂ ೨-೧ ೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ಪ್ರತ್ಯಯ ವಚಿಸೈಪಿ—, ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ, ಉಕ್ಯ ಎಂದು ರೂಪ, ಉಕ್ಯಮರ್ಪತಿ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಛಂದಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ನುಂದೆ ತದರ್ಹತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಭವೇಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦) ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಕ ಮುಂದೆ ಭವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಸ್ವಾಸ್ತಿಶಾಪ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೭೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಸ್ಮೈಹಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೫) ಎಂಬ ಹಿತಕಲ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶವು ಸೂತ್ರವು ಅವಧಿಯಾಗು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಧಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶವಿರುವ ಸೂತ್ರವೇ ಆಗುತ್ತೆ. ಈ ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿ ಭವೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಎಂಬುದು ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೋದರಾದ್ಯಃ

ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲ. ಛಂದಸಿ ಚೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅರ್ಥನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಕ್ರೀತಾಚ್ಯಃ ಎಂದು ಛ. ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ಉಗನಾದಿಭ್ಯೋಯತ್ ಎಂದು ಯತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲ ಪಂಡಾಡಿಭ್ಯೋಯಃ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರೆಯಬೇಕು. ಭವೇ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಬಂದರೆ, ಯತೋನಾವಃ ಎಂದು ವಿಕೀಷವಿಹಿತವಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ರವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಸರ್ದೀವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ (ಪರಿಭಾ ೩೫) ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿತ್ಸ್ರರಿತಮ್ ಎಂದು ಸ್ವರಿತವೇ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರಥಮಕಕ್ಷನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕಾಂಸಿ—ಉಚಿತ ಸವನಾಯೇ, ಸವನಯನ್ನಿ ಅತ್ರ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಜನರು ವಾಸವಾಡಲು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಎಂಬ ಔಪಾಧಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಚ್+ಅಸ್, ಚ್+ಗೆ ಆದೇಶವು ಬಹುಲಗ್ರಣದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಓಕ ಉಚಿಃ ಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೬೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾತ್ಯುತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯವ್ಯಮ್' ಎಂದು ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಉಚ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇಗುಪಧಜ್ಞಾ—, ಎಂದು ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಗುಣವೂ ಕುತ್ಸವೂ ಓಕ ಉಚಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿವಾತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ. ಇದು ಆಕಾರಾಂತವಾಗುತ್ತೆ. ಹಲಿಕ್ವ ಎಂದು ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ಚಿಜೋಃ ಕು—, ಎಂದು ಕುತ್ಸ ಬಂದು ಗುಣವೂ ಬಂದು ಓಕ ಎಂದು ರೂಪವಾದರೂ ಅದು ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗಿ ಬಿಡುವುದು. ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗಲಾರದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಓಕ ಉಚಿಃ ಎಂದು ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿತು. ಇದೂ ಆಕಾರಾಂತವೇ ಆಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ ಇದೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಚಿಕ್ರೀ—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರನೇ, ಲಿಟ್, ಆತ್ಯನೇಪದದಲ್ಲಿ ಝ ಆದೇಶ. ಲಿಟಸ್ತ ರ್ಝಯೋಃ—, ಎಂದು ಇರೇಚ್. ದ್ವಿವಚನೇಽಚಿ ಎಂದು ಆದೇಶ ನಿಷೇಧ. ದ್ವಿತ್ವ, ಕ್ಯ+ಕ್ಯ+ಇರೇ, ಉರದತ್ತ, ರಪರತ್ತ, ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ರೇಫ ರೋಪಃ. ಕುಹೋಶಬ್ದಃ ಎಂದು ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರ, ಚ+ಕ್ಯ+ಇರೇ, ಯಸಾದೇಶ, ಚಕ್ರೀ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇರೇಚ್ ಚಿತ್. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸಿನ್ ಎಂಬ ಯದ್ಯುತ್ಪದಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಯುತ್ಪಾದ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುಧಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ||೫||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಮಿದ್ವೋಚೇಮಾ ವಿದಥೇಷು ಶಂಭುವಂ ಮಂತ್ರಂ ದೇವಾ
ಅನೇಹಸಂ |

ಇಮಾಂ ಚ ವಾಚಂ ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥಾ ನರೋ ವಿಶ್ವೇದ್ವಾಮಾ
ವೋ ಅಶ್ವವತ್ || ೬ ||

|| ಪದಸಾಧಃ ||

ತಂ | ಇತ್ | ವೋಚೇಮ | ವಿದಥೇಷು | ಶಂಭುವಂ | ಮಂತ್ರಂ |
ದೇವಾಃ | ಅನೇಹಸಂ |

ಇಮಾಂ | ಚ | ವಾಚಂ | ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ | ನರಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ |
ವಾಮಾ | ವಃ | ಅಶ್ವವತ್ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪ್ರತಿಪ್ರಭೃತಯಸ್ತಮಿತ್ ತಮೇವೇಂದ್ರಾದಿವರ್ವದವತಾಪ್ರತಿಪಾದಿಕಂ
ಮಂತ್ರಂ ವಿದಥೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವೋಚೇಮ | ವಯಿಮ್ನುತ್ಸಿಜೋ ಬ್ರವಾಮು | ಕೀದೃಕಂ | ಶಂಭುವಂ
ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರಂ ಅನೇಹಸಮಹಿಂಸನೀಯಂ ದೋಷರಹಿತಂ | ಹೇ ನರೋ ನೇತಾರೋ ದೇವಾ
ಇಮಾಮಸ್ಮಾಭಿರುಚ್ಯಮಾನಾಂ ಮಂತ್ರರೂಪಾಂ ವಾಚಂ ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ ಚ | ಯೂಯಂ ಕಾಮಯಥೇ
ಚೇತ್ | ತರ್ಹಿ ವಿಶ್ವೇತ್ ಸರ್ವಾಪಿ ವಾಮಾ ವನಿನೀಯಾ ವಾಕ್ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ಶವತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನು
ಯಾತ್ | ವೋಚೇಮ | ವಚ ಪರಿಧಾಷಣೇ | ಅಕೀರ್ಲಿಜ್ ಅಜ್ಞಾಕ್ರಿಷ್ಯಜಾತ್ಯೇಜ್ | ವಚ ಉಮಿತ್ಯು-
ಮಾಗಮಃ | ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥೇತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾಲ್ಲಿಜಃ ಸರೋಪೋನ್ಯಸಂತ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಯಾಸುಟಃ
ಸಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಅತೋ ಯೇಯ ಇತೀಯಾದೇಶಃ, ಆದ್ಗುಣಃ | ತಿಜ್ಞತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ |

ವಿದರ್ಥೇಷು | ವಿದ | ಜ್ಞಾನೇ ವಿದ್ಯತೇ ಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ ಜ್ಞಾಯತ ಇತಿ ವಿದರ್ಥೋ ಯಜ್ಞಃ | ರುವಿದಿಧ್ಯಾಂ ಕಿತ್ | ಉ. ೩-೧೦೬ | ಇತ್ಯೇಥಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶಂಭುವಂ | ಭವತೇಲಂಕರ್ಥಾಮಿ- ತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಸ್ | ಓಃ ಸುಪಿ | ಪಾ. ೬-೪-೮೩ | ಇತಿ ಯೆಣಾದೇಶಸ್ಯ ನ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ | ಪಾ. ೬-೪-೮೫ | ಇತಿ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಮಂತ್ರಾದಯೋ ಗತಾಃ | ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರೈಂ | ತಿಜಕ್ಲ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾದ್ಯುದಾತ್ರೈಂ | ಇಮಾಂ ಚೇತ್ಯತ್ರ ಚಿಬ್ಬಶ್ಚೇದಧಃ | ಚಿಚಿತಿ ನಿಪಾತಾಂತರಂ ನ ಚ ಸಮುಚ್ಚಯಾದ್ಯಥಃ | ತೇನ ನಿಪಾತ್ಯರ್ಯ- ದ್ಯದಿಹಂತಕುವಿನ್ನೇಚ್ಚೇಚ್ಚಿತ್ | ಪಾ. ೮-೧-೩೦ | ಇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಶ್ವವತ್ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಲೇಡ್ಯದಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ವೈಪದಂ | ಇತ್ಯಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತಿಲೋಪಃ | ಇಯಜುವರ್ಣಾಂ ಗುಣವದ್ವೀ ಭವತೋ ವಿಪ್ರತಿವೇಧೇನ | ಕಾ. ೬-೪-೨೨ || ಇತಿ ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ— ಎಲೈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳೇ | ತಂಭುವಂ— ಸುಖಸಂಪಾದಕ ವಾಗಿಯೂ | ಅನೇಹಸಂ— ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತಮಿತ್ ಮಂತ್ರಂ— (ಇಂದ್ರಾದಿಪದದೇವತಾ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನೇ | ವಿದರ್ಥೇಷು— ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ವೋಚೇಮು—(ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಾದ ನಾವು) ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ. | ನರಃ— ಸೇತೃಗಳಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಇಮಾಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಮಂತ್ರರೂಪ ವಾದ | ವಾಚಿಂ— ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ—ನೀವು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ | ವಿಶ್ವೇತ್ ವಾಮಾ—ನಿಮಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಮಸ್ತ (ಪ್ರತಿಯೊಂದು) ವಾಕ್ಯೂ | ವಃ— ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅಶ್ವವತ್— ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೇ, ಸುಖ ಸಂಪಾದಕವಾಗಿಯೂ, ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ದೇವತಾಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಆ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನಾವು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ ದೇವತೆ ಗಳೇ, ನೀವು ನಮ್ಮ ಸೇತೃಗಳು. ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳಾದ ನಾವು ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ವಾಕ್ಯ ನಿಮಗೆ ಹಿತವಾಗಿಯೂ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ನಿಮಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ವಾಕ್ಯೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ. ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

O gods, we will recite that delightful and faultless prayer in our sacrifices ; O brave leaders, if you desire to hear that prayer, that all that is said will reach you.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ವಿದರ್ಥೇಷು—ಯಚ್ಚೇಷು | ವಿದ್ಯತೇ ಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ ಜ್ಞಾಯತೇ ಇತಿ ವಿದರ್ಥೋ ಯುಜ್ಞಃ | ಯುಜ್ಞಃ ವೇದನಃ ವೇದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದರ್ಥಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿವಾಗಿಯಾದುದರಿಂದ ವಿದರ್ಥೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

ಶಂಭುವಂ—ಸುಖಸ್ಯ ಧಾವಯಿತ್ತಾರಂ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನದಕರವಾದ

ಅನೇಹಪಂ—ಅಹಿಂಸನೀಯಂ | ದೋಷರಹಿತಂ | ದೋಷರಹಿತವಾದ, ನ್ಯೂನತೆಗಳಿಲ್ಲದ.

ಇಮಾಂ ಚ ವಾಚಂ—ಸೋತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು

ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ—ಹರ್ಯ ಗತಿ ಕಾಂತೈಃ | ಆವೇಕ್ಷಿಸುವಿರಿ, ಕೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವಿರಿ.

ವಾಮಾ—ವನನೀಯಾ ವಾಕ್ | ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯವು.

ಅಶ್ವವತ್—ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಲಿ, ನಿಮಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ವೋಚೇವು—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ, ಅರ್ಥಿರ್ವಿಜ್ಞಾನುಪ್ಪರೂಪ ಬರುವವಚನ ಮನ್, ನಿತ್ಯಂಜಾತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಸಕಾರಾಂತವಾದ ಜ್ಞಾನುಪ್ಪರೂಪದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ಥಾನೇ ಲೋಪ, ಯಾಸುಚ್ಚಿ ಅಗಮು. ಲಿಜ್ಯಾತಿಷ್ಯಜ್ಞ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೩) ಭಂದಸ್ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿರ್ವಿಜ್ಞಾನುಪ್ಪರೂಪದ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಅಜ್ಞ ಎಂಬ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾ-ಗಾ-ಗಮು-ವಚಿ-ವಿಧಿ-ಶಕಿ-ರುಹಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾತ್ರ ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ವಿಕರಣವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಜ್ಞ ಬಂದರೆ ವಚ್ಚ+ಅಯಾಸ್+ಮ, ವಚಿ ಉಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೦) ಅಜ್ಞ ಪರದಲ್ಲೊಂದಾಗಿ ವಚ್ಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮ್ ಅಗಮು ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಮ್ ಅಗಮುವು ವಚ್ಚಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಭಂದಸ್ತುಭಯಥಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಿರ್ವಿಜ್ಞಾನುಪ್ಪರೂಪದ ಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ. ಲಿಜ್ಯಾತಿಷ್ಯಜ್ಞ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೯) ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವಾದ ಲಿಜ್ಯಾತಿಷ್ಯಜ್ಞ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ಥಾನೇ ಲೋಪ. ಅತೋಯೇಯೇಷಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೦) ಪ್ರಸ್ತಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಾನಯವವಾದ ಯಾಗೇ ಇಯ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಯ್ ಅದೇಶ. ವ+ಉಚ್ಚ+ಅ+ಇಯ್+ಮ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂದು ಯ್ಗೆ ಲೋಪ, ಅನ್ಯುಣಃ ಎಂದು ಅಕಾರ ಉಕಾರಗಳಿಗೆ ಓಕಾರವೂ, ಅಕಾರ ಇಕಾರಗಳಿಗೆ ಏಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ವೋಚೇವು ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ವಿದರ್ಥೇಷು—ವಿದರ್ಥೇಷು, ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಗಳಿಗೆ ಸಾಧನ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತೆ ಎಂದು

ವಿಗ್ರಹ. ಯಜ್ಞ ಎಂದು ವಿವರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ. ರುದ್ರವಿದಿಭ್ಯಾಂಜಾತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩.೩೯೫) ರುದ್ರ ಅಶ್ರು ವಿಮೋಚನೇ, ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಅದು ಜಾತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ವಿದ್+ಅಥ. ಲಭೂಸಧಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜಾತ್ರಾದ್ದರಿಂದ ನಿಷೇಧ. ಗಾಜ್‌ಕುಟಾದಿ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕೇ ಪುನಶ್ಚ ಜಾದಿಯೇ ಚಜ್ ಅಜ್ ನಜಿಜ್ ಅಥಜ್ ನಜ್, ಎಂಬ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಂತೆ ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಯುಕ್ತ. ಉಜ್ಜಲವತ್ತರು ರುದ್ರವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ರೋತಿ ರುವಧಃ ಶ್ವಾ ಎಂದು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಇದೇ ಪಾಠವನ್ನು ಸುಸಂಸಿ ವೇದಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದಶಪಾದಿವೃತ್ತಿ ಕಾರರು ರುದ್ರವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ ಎಂದು ಪಠಿಸಿರುವರು. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಥಜ್ ಎಂಬುದು ಸಂಗತವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಕ್ಷಗಳು ಭಾಷ್ಯಸಮ್ಮತವಾದುವಲ್ಲ.

ಶಂಭುವಮ್—ಶಂ ಭಾವಯತೀತಿ ಶಂಭೂಃ, ಶ್ರೀಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರೆಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಂಭೂ+ಅನ್ ಎಂದುರುವಾಗ ಓಃ ಸುಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೩) ಅಜಾದಿಯಾದ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಧಾತೃನಯನವಾಗತ್ತಾರಲ್ಲ ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕವಲ್ಲವ ಉಪನೇಯನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಯಣ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಣ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೆ ಭೂಸುಧಿಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೫) ಅಜಾದಿಯಾದ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಭೂಸುಧೀ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಣ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಯಣ್ ಗೆ ನಿಷೇಧ. ಅಚಿತ್ಸುಧಾತು—, ಎಂದು ಉಪನ್ ಅಪೇಶಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ವಮ್—ಹಿಂದಿನ ಮನ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ನೆರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

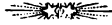
ಅನೇಹಸಂ—ವ್ಯವಹಿತ ಪೂರ್ವಮನ್ವದಲ್ಲಿ ವಿನರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ—ಹರ್ಯ ಗತಿಶಾಸ್ತ್ರೋಃ ಗಿನೇ ಗಣ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಥ, ಶಪ್, ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಶಪ್ ಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್. ತಾನ್ಮನುದಾತ್ಪ್ರೇತ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಥ ಎಂಬ ಲಸ್ಮಾ ನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುವು ಅನುದಾತ್. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಹರ್ಯಥ ಎಂಬುದು ಆದ್ಯದಾತ್. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ಪವತಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದು ಅನುದಾತ್.

ಇಮಾಂ ಚ—ಇಲ್ಲಿ ಚೆ ಎಂಬುದು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾದ ಚೆ ಶಬ್ದವಲ್ಲ. ಚೇತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಚೇನ ನ್ ಲಾಗಿ ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಚ ಉದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಚೇತ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಪಾತ್ಯಯ್ಯದಿ ಹಸ್ತ ಕುಪಿನೇಚ್ಚೇಚ್ಚೇತ್ ಕಚ್ಚಿತ್ಯತ್ತೆಯುಕ್ತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಈ ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಅನುದಾತ್ಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಾನುದಾತ್ಪ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರು ತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಹರ್ಯಥ ಚೆ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಂಬಂಧವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುವರು.

ಅಶ್ವಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತ, ಲೇಟ್, ತಪ್, ಲೇಟೋದಾಟ್ ಎಂದು ಅಡಾಗಮ. ಇತ್ಯಲ್ ಲೋಪಃ ಪರಿಸ್ಪರ್ಶದೇಷು ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಶ್ರು+ಅತ್ ಎಂದು ಕ್ಷುವಿಕರಣ ಬಂದರೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಅಚಿತ್ಸು

ಧಾತು—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವಚ್ ಆದೇಶಕ್ಕೂ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೆ ಪರನಾದ್ಯರಿಂದ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ. ಇಯೆಚುವಚ್ ಧ್ಯಾಂ ಗುಣವೃದ್ಧೀ ಭವತೋ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇನ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಎಂಬ ಕಾರಿಕಾ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಯಚ್ ಉವಚ್ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುಕ್ಕಾದರೂ ಯುಗಪತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೆ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧೇ ಪರಂ ಕಾರ್ಯಂ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣವೃದ್ಧಿಗಳೇ ಬರುವುವು ಎಂದು ಕಾರಿಕಾ ಗ್ರಂಥದ ಅರ್ಥ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ದೇವಯನ್ತಮಶ್ವವಜ್ಜನಂ ಕೋ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಂ |
ಪ್ರಸ ದಾಶ್ವಾನ್ತಸ್ತಾಭಿರಸ್ಮಿತಾನ್ತರ್ವಾವತ್ಕ್ಯಯಂ ದಧೇ || ೭ ||

|| ಪದಗಾಠಃ ||

ಕಃ | ದೇವ | ಯನ್ತಂ | ಅಶ್ವವತ್ | ಜನಂ | ಕಃ | ವೃಕ್ತ | ಬರ್ಹಿಷಂ |
ಪ್ರ | ಸ | ದಾಶ್ವಾನ್ | ತಾಭಿಃ | ಅಸ್ಮಿತ | ಅನ್ತಃ | ವಾವತ್ |
ಕ್ಯಯಂ | ದಧೇ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವಯಂತಂ ದೇವಾನ್ಯಾಮಯಮಾನಂ ಜನಂ ಕೋಶ್ವವತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತಿವೃತ್ತಿರಿಕ್ತಃ ಕೋ ನಾಮ ದೇವೋ ವ್ಯಾಪ್ತುಯಾತ್ | ತಥಾ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಮನುಷ್ಣಾನಾಯ ಚ್ಚಿನ್ನಬರ್ಹಿಷಂ ಯಜಮಾನಂ ಕೋ ನಾಮಾನ್ಯೋ ದೇವೋಶ್ವವತ್ | ದಾಶ್ವಾನ್ ಹವಿರ್ದತ್ತವಾನ್ಯಜಮಾನಃ ಸಸ್ತಾಭಿರ್ಮಾನುಷ್ಣಾನ್ಯುಯುಕ್ತಃ ಸಹ ಪ್ರಶಾಸ್ತಿತಃ | ದೇವಯಜನದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತವಾನ್ | ಅಂತರ್ವಾವತ್ ಅಂತಃ

ಸ್ಥಿತಬಹುಧನೋಪೇತಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಂತಃ | ಸ್ಥಿತಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಪ್ರಯುಕ್ತಬಹುನಿಧವಾಗುವೇತಂ
 ಪ್ರಯಂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಗೃಹಂ ದರ್ಭೇ | ಧೈತಮಾನ್ ಧವತಿ | ದೇವಯಂತಮಿತ್ಯಾದಿಯೋ
 ಗಣಾಃ | ಪ್ರಪ್ರ | ಪ್ರಸಮುಪೋದೇಃ ಸಾದಿಪೂರಣೇ | ಸಾ. ೮.೧೨.೬ || ಇತಿ ಪುತ್ರಬೃಹಸ್ಪ
 ದ್ವಿಭಾಗವಃ | ಅನುದಾತ್ರಂ ಚೇತ್ಯಾಮೈದಿಶಾನುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅಸ್ಥಿತ | ಇತ್ಯಾ ಗತಿವಿವೃತ್ತೌ |
 ಲುಪಿ ಸಮವಪ್ನಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ | ಸಾ. ೧.೩.೨೨ | ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸ್ವಾಭ್ಯೂರಿಚ್ಛೆ | ಸಾ. ೧.೨.೧೨ |
 ಇತಿ ಧಾತುಸಿಚೋರಿತ್ | ಕಿತ್ಯೇ ಪ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್ | ಸಾ. ೮.೨೨೭ | ಇತಿ ಸರೋಪಃ | ಅಂತರ್ವಾ-
 ವತ್ | ನಾಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಅಂತರ್ವಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯಂತರ್ವಾಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಯಃ | ಅತೋ
 ಮನಿಸ್ಸಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಚ್ | ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮತುಷ್ | ಮತುಷಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಕೃದುತ್ತರಪದ
 ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರದತ್ತಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾವದೀತೇಃ ಕ್ರಿಷ್ | ಪ್ರಯಂ | ಕ್ರಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತೈಸ್ಸಿನ್ವಿತಿ ಪ್ರಯಃ |
 ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತ್ಯುಧಿಕರಣೇ ಘಃ | ಪ್ರಯೋ ನಿವಾಸ ಇತ್ಯಾಮ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ ||

ಪತ್ರಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಯಂತಂ— ದೇವತೆಗಳ (ಸಹಾಯವ) ಧ್ಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಜನಃ— ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಕೇ—
 (ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಿಯಲ್ಲದೇ) ಇನ್ನಾವ ದೇವತೆಯು ತಾನೇ | ಅಶ್ವವತ್— ಸಮಾಪಿಸುವನು ? | ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಂ-
 (ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ) ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದರ್ಭೆಗಳುಳ್ಳ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಕೇ— ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಯು
 ತಾನೇ (ಬಂದು ಸೇರುವನು ?) | ದಾಶ್ವಾನ್— ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು | ಪಸ್ತ್ರಾಭೀ—
 ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ | ಪ್ರಪ್ರ ಅಸ್ಥಿತ— (ದೇವಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುಂಕು) ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ | (ಆ
 ಯಜಮಾನನು) | ಅಂತರ್ವಾವತ್— ಒಳಗೆ ಬಹಳ ವಿಶ್ವಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ
 ಕೂಡಿದ | ಪ್ರಯಂ— ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮನೆಯನ್ನು | ದರ್ಭೇ— ಹೂಂದಿರುವನು |

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಯಸುವ ಯಜಮಾನನ ಬಳಿಗೆ (ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ) ಯಾವ ದೇವ
 ತೆಯು ತಾನೇ ಬರುವನು ? ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭೆಗಳಿಂದ ಆಸನವನ್ನು
 ಸ್ವಪದಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಮತ್ತಾವ ದೇವತೆಯು ತಾನೇ ಬರುವನು ? ಈಗ ದೇವತೆ
 ಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಮುತ್ತಿಗ್ಧನರೊಡನೆ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಿರುವನು. ಆ ಯಜಮಾನನ
 ಯಜ್ಞ ಗೃಹವು ಅನೇಕ ಅಮೂಲ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು.

English Translation

Who, except Brahmanaspati, will approach the man desirous of
 worshipping the gods? who will approach the sacrificer by whom clipped
 sacred grass is spread (for the gods to sit on)? the giver of oblations has
 proceeded with his priests to the sacrificial hall which is full of precious
 things.

|| ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು— ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯನ್ನೇ ಅವೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾವ ದೇವತೆಯು ಅವರುಗಳ ಬಳಿಗೆ ಬರುವನು? ದೇವತೆಗಳು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಆಸನಕ್ಕಾಗಿ ಹರಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಯಜಮಾನನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಮತ್ತಾವ ದೇವತೆಯು ಬರುವನು? ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯು ಹೊರತಾಗಿ ಮತ್ತಾವ ದೇವತೆಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ವತಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹಾಯಕರಾದ ಋತ್ವಿಗ್ವನರೊಂದಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಬೆರೆಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತನ್ನ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಿರುವನು.

ದೇವಯಂತಂ—ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಿಮಾನಂ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ One who desires to worship the gods.

ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಂ— ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳವೆಂಬ ದರ್ಭೆಗಳ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಮೂರುವದರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ದರ್ಭಾಸನವು. ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಎಂದರೆ ತುದಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭೆಗಳಿಗೆ ಬರ್ಹಿಷಂ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಹರಡಿರುವ ಆಸನಕ್ಕೆ ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಂ ಎಂದೂ, ಅದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಷಂ ಎಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು.

ಪ್ರಪ್ರ ಅಸ್ಥಿತೇ— ಪ್ರಸ್ಥಿತನಾನ್ | ಹೊರಟುಬಂದನು. ವಾದಶ್ವೇರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಇರುವುದು.

ಸಪ್ತಾಭಿಃ— ಗೃಹಾಂತರ್ವತಿಭಿರ್ಮುಷ್ಯೈಃ ಋತ್ವಿಗೈಃ | ಋತ್ವಿಗ್ವನರಿಂದ

ಅಂತರ್ವಾನ್—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಂತರ್ವಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯಂತರ್ವಾಃ ಪುತ್ರೈಶ್ಚಾ-
ದಯಃ ತೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಂತೀತಿ ಅಂತರ್ವಾನ್ | ನಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು. ಅಂತಃ-ಒಳಗೆ ವಾಂತಿ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಂತರ್ವಾಃ ಎನ್ನು ಹೆಸರು ಒಳಗೆ ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳು, ಪಶ್ಚಾದಿಗಳು ಅಥವಾ ಇತರ ಉಪಯುಕ್ತನಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಂತರ್ವಾನ್ ಎಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೃತ್ಯವು, ಮನೆಯು. ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗೃಹವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಸಾಧನೆಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸು, ಘೃತ, ಯಜ್ಞೋಪಕರಣಗಳು, ಋತ್ವಿಗ್ವನರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಯಜ್ಞದಾಲೆಯೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕ್ಷಯಂ— ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತ್ಯಸ್ಥಿಸ್ಥಿತಿ ಕ್ಷಯಃ ತಂ | ವಾಸನಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳವಾದ ರಿಂದ ಕ್ಷಯವೆಂದರೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೀವಯನ್ತ್ರಮ್—ಇದೇ ಸೂಕ್ತಂನೇ ಮನ್ತ್ರನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆವರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ತ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾನ್ತ್ರ.

ಅಶ್ವವತ್—ಪೂರ್ವಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರ ಪ್ರ—ಪ್ರಸಮುಪೋದಃ ಪಾದಪೂರಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬) ಪಾಪಪೂರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ-ಸವ್-ಉಪ-ಉವಾ ಈ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಭಂಜಿಸ್ಸನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅನುದಾತ್ರಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ದ್ವಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದದ ಎರಡನೆಯ ರೂಪವು ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಎರಡನೆ ಪ್ರ ಅನುದಾತ್ರ.

ಅಸ್ಥಿತೆ—ವ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಮೃಪ್ರಕೃತ್ಯೆ ನಿವೃತ್ತಿ. ಸ್ಯಾ ಎಂದು ಇದೆ. ಲುಪ್. ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯಸ್ಥೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೨) ಸಮ-ಅವ-ಪ್ರ-ವಿ ಈ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಯಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇರುವ ಲಕಾರದ ಸ್ಯಾನಗಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿ ಲುಪ್ ಎಂದು ಚ್ಚಿ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್. ಸ್ಯಾಘೋರಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೬) ಆತ್ಮನೇಪದ ಪರವಲ್ಲದರೆ ಸ್ಯಾಧಾತು, ಘಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ದಾರೂಪ ಅಥವಾ ಧಾರೂಪವಾದ ಧಾತುಗಳು, ಇವುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ, ಸಿಚ್ ಕೆತ್ತೂ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯಾ ಧಾತು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಸಿಚ್ ಕೆತ್ತೂ ಆಗುತ್ತೆ. ಅಡಾಗಮ. ಅಸ್ಥಿ+ಸ್+ತ, ಹ್ರಸ್ವಾಂಗಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಪ್ರಸ್ವಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್‌ಗೆ ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಿಚ್‌ಗೆ ಲೋಪ. ಅಸ್ಥಿತ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಅಸ್ತಿಪಾತಾಂ ಮೊದಲಾದ ಲಪ್ತೃಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಚ್‌ಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಗುಣನಿಜೇಧಕ್ಕಾಗಿ ಸಿಚ್‌ಗೆ ಕೆತ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅನ್ತ್ರವಾವತ್—ವಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಯೋಃ. ಅನ್ತ್ರಃ=೬ಕಗೆ, ನಾನ್ರಿ=ಹೋಗುವರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದರೆ ಆತೋಮನಿನ್ಮ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂತವಾಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ತಮ್ಮ ಮನೆ ಯೊಳಗೆ ಭೇತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಪುತ್ರ ಪತಿ ಮೊದಲಾದವು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅನ್ತ್ರವಾಃ ಅನ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾದುದರಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ತಿನ್—, ಎಂದು ಮತುಪ್. ಮಾದುಪಧಾಯಾಕ್ಶ—, ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ಅನ್ತ್ರವಾವತ್ ಎಂದು ಆಗುವುದು. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರ, ಕೃದು ತ್ವರ ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ವದ ವೃತ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಧಾತೋರೇ-ಕಾಚಿಃ—, ಎಂದು ಯಜ್ ಯಜೋಜಿಜಿ ಎಂದು ಯಜ್‌ಗೆ ಲುಕ್, ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ, ಅಧ್ಯಾಸ ಲೋಪ, ದೀರ್ಘೋಕಿತಃ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಾವತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್, ಅನ್ತ್ರಃ ವಾವಧೀಃಚ್ಚತ್ವವಾವತ್, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಇದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಕ್ಷಯಮ್ - ಓ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ತುದಾದಿ, ಓಯನ್ರಿ, ನಿವಸನ್ಯತ್ರ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣ ಎಂದು ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಕ್ಷಯೋ ನಿವಾಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೧) ನಿವಾಸಾರ್ಥವಾದ ಕ್ಷಯ ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ರ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಪ್ ಕ್ಷತ್ರಂ ಪೃಷ್ಠಾತ ಹನ್ತಿ ರಾಜಭಿರ್ಭಯೇ ಚಿತ್ಸುಕ್ತಿಂ
ದಧೇ |

ನಾಸ್ಯ ವರ್ತಾ ನ ತರುತಾ ಮಹಾಧನೇ ನಾರ್ಭೇ ಅಸ್ತಿ ವಜ್ರಿಣಃ ||೮||

ಪದಗಾಠಃ

ಉಪ್ | ಕ್ಷತ್ರಂ | ಪೃಷ್ಠಾತ | ಹನ್ತಿ | ರಾಜ | ಭಿಃ | ಭಯೇ | ಚಿತ್ |
ಸು | ಕ್ತಿಂ | ದಧೇ |

ನ | ಅಸ್ಯ | ವರ್ತಾ | ನ | ತರುತಾ | ಮಹಾ | ಧನೇ | ನ | ಅರ್ಭೇ |
ಅಸ್ತಿ | ವಜ್ರಿಣಃ | || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಕಿರ್ವೇವ ಕ್ಷತ್ರಂ ಬಲಮುಪ ಪ್ಪೇಚೇತ | ಸ್ವಾತ್ಮನಿ ಸಂಪ್ಪಕ್ತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ | ತತೋ ರಾಜಭಿರ್ವರುಣಾದಿಭಿಃ ಸದ ಹಂತಿ | ಶತ್ರುನ್ಮಾರಯತಿ | ಭಯೇ ಚಿತ್ ಭೀತಿಹೇತ್ಯ ಯುದ್ಧೇಽಸಿ ಸುಕ್ತಿಂ ದಧೇ | ಸುಷ್ಪ ನಿವಾಸಸ್ಥೈರ್ಯಂ ಧಾರಯತಿ | ನ ತು ಪಲಾಯತೇ | ವಜ್ರಿಣೋ ವಜ್ರಾದ್ಯಾಯು- ಧನತೋಽಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇರ್ಮಹಾಧನೇ ಪ್ರಭೂತಧನನಿಮಿತ್ತೇ ಯುದ್ಧೇ ವರ್ತಾ ಪ್ರವರ್ತಯಿತ್ಯಾಸ್ಯಃ |

ಕೋಟಿ ನಾಸ್ತಿ | ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹಾಧನ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮು | ಮಹಾಧನೇ ಸಮಾಕ ಇತಿ ತನ್ಮಾಮಸು ಪಾಶಾತ್ | ತಥಾ ತರುತಾ ತರಣಿಸ್ತೋಲ್ಲಂಘನಸ್ಯ ಕರ್ತಾನ್ಯಃ ಕೋಟಿ ನಾಸ್ತಿ | ತಪೈವಾರ್ಭೇ ಸ್ವಲ್ಪೇ ಯುದ್ವೇಲ್ಯಪೈಸ್ಯಃ ಪ್ರವರ್ತಯತಾ ನಾಸ್ತಿ || ಸ್ವಂಚೀತ | ಪೈಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ಲಿಜಾ ರುಧಾದಿತ್ಯಾತ್ ಶ್ವಮ್ | ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ವಂಚೀತ ರಾಜಭಿರ್ವಂತಿ ಚೀತಿ ಸಮುಚ್ಚೇಯಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಸ್ಯ ದರ್ಶನಾಚ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಧಾಪೇತಿ ಪ್ರಭಮಾ- ಯಾಸ್ತಿ ಜ್ವನಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಹಂತೀತ್ಯೇಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾಪಿ ತಿಜಃ ಪರತ್ಯಾನ್ನ ನಿಹಸ್ಯತೇ | ಸುಕ್ಷಿತಿ | ಶೋಭನಾ ಕ್ಷಿತಿಃ ಸುಕ್ಷಿತಿಃ | ಮನ್ಶಕ್ತಿ ನಿತ್ಯಾದಿನೋತ್ರ ರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರ್ತಾ | ವರ್ತತೇವ್ಯಕೋತೇವಾ ತೈಚ್ಯಾಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾದಿಧಾಪಃ | ತರುತಾ | ತ್ಸ್ಮಾ ಪ್ವನತರ- ಣಯೋಃ | ಗ್ರಸಿತಸ್ಯ ಭಿತೇತ್ಯಾದಿನಾ ತೈಚ್ಯದಾಗಮೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಹಾಧನೇ | ಮಹಚ್ಚೈತದ್ವನಂ ಚ ಮಹಾಧನಂ | ಅನ್ವಹತಃ | ಪಾ. ೩.೩.೪೩ | ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ತೇನ ಶಬ್ದೇನ ತದ್ವೇತುಭೂತಃ ಸಂಗ್ರಾಮೋ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಅರ್ಭೇ | ಋ ಗತಾ | ಅತಿಗ್ನಾಭ್ಯಾಂ ಭನ್ ಉ. ೩.೧೫೨ | ಇತಿ ಭಸ್ಮತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಿದಾನ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨೧ ||

ಶ್ರಾವಣಾರ್ಥಃ

(ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಃ— ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು) | ಕ್ಷತ್ರಂ— (ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಉಪ ಸ್ವಂಚೀತ— ತನ್ನಲ್ಲೇ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ. (ಆ ಬಲದಿಂದ) | ರಾಜಭಿಃ— ಪ್ರಭುಗಳಾದ ವರುಣಾದಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಹಂತಿ- ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. | ಭಯೇ ಚಿತ್ — ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಸಹ | ಸುಕ್ಷಿತಿಂ— (ಪಲಾಯನ ಮಾಡದೆ) ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ನಿಂತಿರತಕ್ಕ ಧೈರ್ಯವನ್ನು | ದರ್ಭೇ— ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. | ವಜ್ರಿಣಿಃ— ವಜ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳ | ಅಸ್ಯ— ಈ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಗೆ | ಮಹಾಧನೇ— ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧನಶ್ಯಾಗಿ ಆಗತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ | ವರ್ತಾ— ಹುಂದುಂಬಿಸುವ (ಇತರರು ಯಾರೂ) | ನ ಅಸ್ತಿ— ಇಲ್ಲವು. (ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) (ಹಾಗೆಯೇ) | ತರುತಾ— (ಇವನ ಎದೆ ಕುಗ್ಗಿಸಿ) ಪಲಾಯನ ಮಾಡುವಂತೆ ಬೆದರಿಸುವ ನ— (ಇತರರು ಯಾರೂ) ಇವು. ಅರ್ಭೇ— ಸಣ್ಣಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ ಸಹ | ನ— (ಈ ರೀತಿ ಮಾಡತಕ್ಕವರು ಯಾರೂ) ಇಲ್ಲ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ತನ್ನ ಸಾವರ್ಭ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ರಾಜರಾದ ವಿಶ್ವಾಮನುಜಾದಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಆಪಾಯವಿರುವಾಗಲೂ ಸ್ವೈರ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸಜ್ಜಿತನಾಗಿರುವಾಗ ದೊಡ್ಡಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಸಣ್ಣಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಗಲೀ ಇವನನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಅಥವಾ ಸೋಲಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation

Brahmanaspati will concentrate his strength ; with the help of royal gods, (Varuna and others) he kills his enemies ; he firmly hold his ground even in times of danger ; when he is armed with his thunderbolt no one can resist or defeat in a battle great or small.

ವಿಕೇಶ ವಿಷಯ

ಕ್ಷತ್ರಂ—ಬಲಂ | ಬಲವು, ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು.

ಉಪ ಪೈಂಚೀತ— ಪೈಂಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲಿ, ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಲಿ.

ರಾಜಭಿಃ— ಇಲ್ಲಿ ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭಯೇ— ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಪಾಯಕಾಲದಲ್ಲಿ.

ಸುಕ್ಷಿತಿಂ—ನಿವಾಸಸ್ಥೈರ್ಯಂ | ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗದೆ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು.

ವರ್ತಾ— ಪ್ರವರ್ತಯಿಷ್ಯಾತಿ | ಎದುರಿಸುವವನು. ಇವನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಇವನೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎದುರಿಸುವವನು.

ತರುತಾ— ಇವನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಇವನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನು, ಸೋಲಿಸುವವನು.

ಮಹಾಧನೇ— ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ಸಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಧನೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮಹಾಧನವ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅನಯನಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅರ್ಭೀ— ಋಷಿಪುತ್ರ ಪ್ರಪ್ತಃ ಮೊದಲಾದ ಅಲ್ಪವಾಚಕಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಭಕ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಅರ್ಭೀ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಯುದ್ಧ, ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಪ್ತೋತೇ— ಪೈಂಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ, ವಿಧಿಲಿಪ್ತಿಗೆ ತ, ಸೀಯುಟ್ ರುಧಾದಿಭ್ಯಃಕ್ಷಮ್ ಎಂದು ಕ್ಷಮ್ ಕ್ಷಸೋರಲ್ಪೋಷಃ (ಮಂ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಕಿತ್ ವಾ ಜಿತ್ ಆದ ಸಾಪದಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ವ-ಅನ್ಗಳ

ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಶ್ವಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿಜಸ್ವಲೋಪಃ—, ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ, ಅದಕ್ಕೆ ಪರಸವರ್ಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತೆ. ' ಬ್ರಹ್ಮೋಸ್ವತಿಃ ಬಲಂ ಪೃಷ್ಠಾತ್. ತತಃ ರಾಜಭಿಷ್ವಪ ಹನ್ನಿಚ, ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿತಿ ಇದೆ. ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಧಾವಾ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ತಿಜಂತವಾದ ಪೃಷ್ಠಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹನ್ನಿ—ಇದು ಯದ್ಯಸಿ ಮೊದಲನೆ ತಿಜಂತ ಅಲ್ಲ. ಆದರೂ ಪೃಷ್ಠಾತ್ ಎಂಬ ತಿಜಂತದ ಮುಂದೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಾನುದಾತ್ರ ಬರುವುದಿ

ವರ್ತಾ—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಗೋ ಗಣ. ವೃಷ್ ವರ್ಣೇ ಸ್ವಾದಿ, ಈ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಧಾತು ಮುಂದೆ ತೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತೃಚ್ಗೆ ಇಚ್ ಆಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದರೆ ಲಿಫೋಪಧಗುಣ ರ್ಘುರೋರ್ಮುರಿ ಸವರ್ಣೇ ಎಂದು ಒಂದು ತಾಗೆ ಲೋಪ. ಎರಡನೇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಣವಾದರೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—, ಎಂದು ಗುಣ- ವರ್ತೃ ಎಂದು ಗುತ್ತೆ. ಪ್ರಥಮೈಕವಚನ ಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ಋದುಶಸ್ಪುರುದಂಸೋಽನೇಹಸಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೯೪) ಎಂದು ಅನರ್ ಆದೇಶ. ಅಪ್ತೃನ್ತೃಚ್—, ಎಂದು ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್ತ್ಯಾಭ್ಯಃ—, ಎಂದು ಸುಲೋಪ, ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—, ಎಂದು ನಕಾರಲೋಪ.

ತರುತಾ—ತ್ಯ್ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಗ್ರಸಿತಸ್ಥಭಿತ ಸ್ತಭಿತೋತ್ತಭಿತ ಚಿತ್ರ ವಿಕ್ಸಾ ವಿಶಸ್ತ್ಯ ತಂಸ್ತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ಯ ತರುತ್ಯ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತ್ಯಧಾತು ಮುಂದೆ ಬರುವ ತ್ಯಚ್ಗೆ ಉಲ್ ಎಂಬ ಆಗಮವು ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ ತ್ಯ+ಉತ್ಯ, ಗುಣ, ತರುತ್ಯ, ಸು-ವನ್ಯ ಹಚ್ಚಲು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂದು ಆಂತೋದಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಹಾಧನೇ—ಮಹಚ್ಚ ತತ್ ಧನಂ ಚ. ವಿಶೇಷಣಂ ವಿಶೇಷ್ಯಣ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಸಮಾಸ. ಅನ್ಯಮಹತಸ್ಸಮಾನಾಧಿಕರಣಜಾತೀಯಯೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೪೬) ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವಾದ ಉತ್ತರಸದ ಅಥವಾ ಜಾತೀಯರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿಗ್ದರೆ ಮಹತ್ ಶಬ್ದದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಾದೇಶ. ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಯುದ್ಧವು ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವುದು.

ಅರ್ಘೀ—ಮ ಗತೌ. ಅರ್ತಿಗ್ಯುಧ್ಯಾಂ ಭನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪-೩೨) ಮ ಗತೌ, ಗ್ಯು ನಿಗರಣೇ ಈ ಧಾತು ಗಳ ಮುಂದೆ ಭನ್ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಭನ್ ಬಂದರೆ ಮು+ಭ. ಗುಣ-ಅರ್ಘ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ಯಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೦ನೇ ಸೂತ್ರಪೂರ್ಣವು

ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯಂ ರಕ್ಷಂತೀತಿ ನವರ್ಚಂ ಷಷ್ಠಂ ಸೂಕ್ತಂ | ತತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಂ | ಯಂ ರಕ್ಷಂತಿ ನವ ವರುಣ-
ಮಿತ್ರಾಯಮ್ನಾಂ ಮಧ್ಯೇ ತ್ವಚಿ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಗಾಯತ್ರಂ ಹೀತಿ | ಘೋರಪುತ್ರೇ ಕಣ್ವ ಋಷಿಃ |
ಇದಮಾದಿತ್ತೀಣಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಗಾಯತ್ರಾಣಿ | ಆದ್ಯಂತಯೋಸ್ತ್ವಚಿಯೋವರೂಮಿತ್ರಾಯಮಣೋ
ದೇವತಾಃ | ಮಧ್ಯತ್ರಚಿಸ್ಯ ಸುಗೇ ಸಂಘಾ ಇತ್ಯಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ದೇವತಾಃ || ಗತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾಗವು— ಯಂ ರಕ್ಷಂತಿ ಎಂಬುದು ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಗದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ
ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಂ ರಕ್ಷಂತಿ ನವ ವರುಣಮಿತ್ರಾಯಮ್ನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ತ್ವಚಿ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಗಾಯತ್ರಂ ಹೀತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಘೋರಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ವನು
ಮುಷಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಗಾಯತ್ರೀಭಿವೃದ್ಧಿವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ
ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ, ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ, ವರುಣ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬುವರು ದೇವತೆಗಳು
ಮಧ್ಯದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ೪-೬ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಆದಿತ್ಯರು ದೇವತೆಗಳು. ವಿನಿಯೋಗವು ಹಿಂದೆಯೇ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಗ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೪೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೨ || ವರ್ಗ—೨೨, ೨೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕುಂಖೈ— ೯ ||

|| ಋಷಿಃ— ಕಣ್ವೀ ಘೋರಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೩, ೬-೯, ವರುಣಮಿತ್ರಾಯಮು, ೪-೬, ಆದಿತ್ಯಃ ||

|| ಭಂವಃ— ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಂ ರಕ್ಷಂತಿ ಪ್ರಚೇತಸೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅಧರ್ಮಾ |
ನೂ ಚಿತ್ರ ದಭ್ಯತೇ ಜನಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ರಕ್ಷಂತಿ | ಪ್ರಚೇತಸಃ | ವರುಣಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಅಧರ್ಮಾ |
ನು | ಚಿತ್ರ | ಜನಃ | ದಭ್ಯತೇ | ಜನಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ವರುಣಾದಯೋ ದೇವಾ ಯಂ ಯಜಮಾನಂ ರಕ್ಷಂತಿ ಸ
ಜನೋ ಯಜಮಾನೋ ನೂ ಚಿತ್ ರ್ವಿ ಪ್ರಮೇವ ದಭ್ಯತೇ | ದಭ್ಯೋತಿ | ಕತ್ಯೋ ಹಿನಸ್ತಿ | ಪ್ರಚೇ-
ತಸಃ | ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಚೇತೋ ಯೇಷಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ಯಂ | ನೂ ಚಿತ್ |
ಋಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ದೀರ್ಘಃ | ದಭ್ಯತೇ ದನ್ವು ದಂಭೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕೃನ್ ಆತ್ಮನೇಪದಂ ಚಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾದ | ವರುಣಃ—ವರುಣನೂ | ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನೂ
(ಮತ್ತು) | ಅಧರ್ಮಾ—ಅರ್ಯಮನೂ | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು (ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನನ್ನು) | ರಕ್ಷಂತಿ—
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ | ನೂ ಜನಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ನೂ ಚಿತ್—ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ | ದಭ್ಯತೇ—
(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾದ ವರುಣನೂ, ಮಿತ್ರನೂ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮನೂ ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ, ಆ ಯಜಮಾನನು ಜಾಗೃತಿಯಾಗಿಯೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

That person whom wise Varuna, Mitra, and Aryaman protect quickly defeats his enemies.

|| ವಿಶೇಷವಚಯಗಳು ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾದ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಶಾಲಿಗಳಾದ

ನೂ ಚಿತ್—ಕ್ಷಿಪ್ರಮೇವ | ಬೇಗನೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ

ದಭ್ಯತೇ—ದನ್ಯು ದಂಭೇ | ದಭ್ಯೋತಿ ಶತ್ರುನ್ ಹಿನಸ್ತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಿಪ್ರಯೋಗದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ನೂ ಚಿತ್ ದಭ್ಯತೇ=ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದಾಗುವುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನ ಎಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಕ್ಷನ್ನಿ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ೧ನೇ ಗಣ. ಯಸ್ಯೈತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ಚೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರುಣಃ—ಕೃವ್ಯದಾರಿಭ್ಯ ಉನನ್ ಎಂದು ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೂ—ಋಚಿತುನು ಘ, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭ್ಯತೇ—ದಮ್ನು ದಮ್ನುನೇ ಸ್ವಾದಿ. ಶ್ವು ವಿಕರಣವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು ಆದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಶ್ಯನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪವಬರುತ್ತದೆ. ದನ್‌ಧಾ+ಯ+ತೇ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂದು ಶ್ಯನ್ ಬುತ್. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯೋ ಕ್ವಿತಿ ಎಂದು ಉಪಧಾಭೂತನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅನುಸ್ವಾರಪರಸಮರ್ಥಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ವಿಧಾಯಕ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾ ನಕಾರವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮತೇವ ಪಿಪ್ರತಿ ಪಾಂತಿ ಮರ್ತ್ಯಂ ರಿಷಃ |

ಅರಿಷ್ಟಃ ಸರ್ವ ಏಧತೇ || ೨ ||

ಪದಪಃಃ

ಯಂ | ಬ್ರಾಹ್ಮತಾ ಇವ | ಪಿಪ್ರತಿ | ಪಾಂತಿ | ಮರ್ತ್ಯಂ | ರಿಷಃ |

ಅರಿಷ್ಟಃ | ಸರ್ವಃ | ಏಧತೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಂ ಯಜಮಾನಂ ಪಿಪ್ರತಿ ವರುಣಾದಯೋ ದೇವಾ ಧನ್ಯಃ ಪೂರಯಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ಬ್ರಾಹ್ಮತೇವ ಸ್ತುತೀಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮವರ್ಗೋಽಪೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಮಾನೀಯಂ ಯಥಾ ಪೂರಯಂತಿ ತದ್ವಿಶ್ವ | ತಥಾ ಯಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯಂ ಯಜಮಾನಂ ರಿಷೋ ಹಿಂಸಕಾತ್ ಪಾಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ಸ ಸರ್ವೋ ಯಜಮಾನೋಽರಿಷ್ಟಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಃ ಸನ್ ಏಧತೇ | ವರ್ಧತೇ | ಬ್ರಾಹ್ಮತೇವ | ಬ್ರಾಹ್ಮತಾ ಬ್ರಾಹ್ಮತೈಂ | ಭಾವನಾಚಿನಾನೇನ ಕಷ್ಟೇನ ಬಾಹವಸ್ತದಾಶ್ರಯಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ | ಯದ್ವಾ | ಸಮೂಹಾರ್ಥೇ ತಲ್ಪತ್ಯಯೋ ದ್ವಿಷ್ಟ್ಯಃ | ಲತೀಕಿ ಪುತ್ರೈಯಾತ್ಮಾವಸ್ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಿಪ್ರತಿ | ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ ಪ್ಸಃ | ಅರ್ತಿಪಿತೃರ್ಯೋಶ್ಚೈತ್ಯಭ್ಯಾಸ್ಯೋತ್ಪಂ | ಅಧ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಾಂತಿ | ತಿಜಃ ಪರತ್ಯಾತ್ಯಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಾ ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ರಿಷಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೇ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರಿಷ್ಟಃ | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಏಕಾಚೇ ಇತಿ ಲೆಟ್ ಪ್ರತಿವೇಧಃ | ವ್ರತ್ಯಾದಿನಾ ಪತ್ವಂ ನ ಇನ್ಮಮಾಸೇದ್ಯವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಬ್ರಾಹ್ಮತೇವ—(ತನ್ನ ಸ್ವಂತ) ತೋಳುಗಂಧಲೇ (ನಿತ್ರಿಕೊಂಡುಬಂದು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ) ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು | ಪಿಪ್ರತಿ—(ವರುಣಾದಿ ವೇದವತಿಗು) ಧನದಿಂದ ತುಂಬುತ್ತಾರೋ ಮತ್ತು | ಮರ್ತ್ಯಂ—(ಯಾವ) ಮಾನವನನ್ನು | ರಿಷಃ—ಹಿಂಸಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ | ಪಾಂತಿ—ರೂಪಾಡುತ್ತಾರೋ | ಸರ್ವಃ—೨ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ (ಯಜ್ಞಕರ್ತ)ನೂ | ಅರಿಷ್ಟಃ—ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದೇ | ಏಧತೇ—ವೃದ್ಧಿಯೊಂದುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕೈಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ಹೇಗೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೋ ಹಾಗೆ ವರುಣಾದೀವತೆಗಳು ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ದ್ರವ್ಯಪೂರ್ಣನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವರೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹಿಂಸಕನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಕಾಪಾಡುವರೋ ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾರ ಬಾಧೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation

He whom they (gods) help with riches, as if collected by his own arms; the man whom they defend from the malignant; every such man safe from injury prospers.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಬಾಹುತೇವ—ಸ್ವೀಕರಣೋ ಬಾಹುವರ್ಗೋಽವೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಮಾನೀಯಂ ಯಥಾ ಪೂರಯತಿ ತದ್ವತ್ | ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಕೈಗಳು ಯಾವನರಿಗೆ ತನಗೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಧನವನ್ನು ತಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವೋ ಅದರಂತೆ

• ಪಿಸ್ತುತಿ—ಪೂರಯಂತಿ | ಪೂರ್ಣಮಾಡುವರು, ತುಂಬುವರು

ರಿಷಃ—ಹಿಂಸಕಾತ್ | ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ

ಅರಿಷ್ಟಃ—ಶತ್ರುಜನರ ಹಿಂಸೆ ಅಥವಾ ಬಾಧೆರಹಿತನಾಗಿ |

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಬಾಹುತೇವ—ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತೃತಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬೧-೧೮) ಎಂದು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾವವಾಚಿಯಾದ ಬಾಹುತಾಸದದಿಂದ ಬಾಹುತ್ವಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಗಳಾದ ಬಾಹುಗಳು ಲಕ್ಷಣಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಜನಬನ್ವಭ್ಯಸ್ತಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪೨-೪೩) ಎಂದು ಗ್ರಾಮಾದಿಪವಗಳ ಮುಂದೆ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಬಾಹುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆಯೂ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಲ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದು ಉದಾತ್ತನಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಸ್ತುತಿ—ಪ್ಸ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಜುಹೋತ್ಸಾದಿಧಾತು. ಈ ಪ್ಸ್ಯಧಾತುವನ್ನು ಪ್ಸುಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಂತವಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪಠಿಸುವರು. ಅದರ ಮುಂದೆ ಲಟ್ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದೆಭ್ಯಸ್ತಾತ್ ಎಂದು ಝಿಗೆ ಆತ್ ಆದೇಶ. ಶವ್ ಗೆ ರ್ಲಿ. ಶ್ಲಿ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ಸು+ಪ್ಸು+ಅತಿ, ದೀರ್ಘಾಂತವಾದರೆ ಉದೋಷ್ಯಃ

ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂದು ಉತ್ಪಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಈ ಪ್ರಸ್ತಾಂತಪಾಠವು ಯದ್ಯಪಿ ಸಮ್ಯಕ್ತನಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮತದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾತುನಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ ಪಾಣಿನೀಯಮತೇತು ತಂ ರೋದಸೀ ಪಿಷ್ಯತಮ್, ಇತ್ಯಾದೌ ಛಾಂದಸತ್ವಂ ಶರಣಮ್ ” ಎಂದು ಭಟ್ಟೋಜೀ ದೀಕ್ಷಿತರು ಹೇಳಿರುವರು. ಉರತ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆಕಾರವು ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಾದೀ ಶೇಷಃ ಎಂದು ರೇಫಲೋಪ. ಅತಿಪಿಪೆತ್ಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೭) ಮಧಾತು ಪ್ಸ (ಅಥವಾ ಪ್ಯ) ಧಾತು ಇವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರ್ಲ ಬಂದಾಗ ಇಕಾರವು ಅಂತಾವೇರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಪಿಪ್ಯ+ಅತಿ ಯಣಾದೇಶ, ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದೀಃ ಎಂದು ಆನ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಪಾನಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ, ತಿಜಂತವ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಿಷಃ—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ಕ್ರಿಸ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ರಿಸ್, ಜಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾನೇಕಾಚೇಃ—, ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಯಃ—ರಿಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ತುದಾದಿ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ, ರಿಶ್-ರುಶ್-ಲಿಶ್-ವಿಶ್-ಸ್ವೈಕೃಷಿ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ಶರಿಗಣನಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅನುದಾತ್ತ. ಏಕಾಚೇ ಉಪದೇಶೇಶನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂದು ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ವ್ರಕ್ಲಭ್ರಸ್ತ ಸ್ವಜಮ್ನುಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂದು ಶ್ಗೆ ಇಕಾರ. ಪ್ಪುತ್ಯ, ನ ರಿಷ್ಯಃ ಅರಿಷ್ಯಃ ಎಂದು. ನಷ್ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ಎಂದು ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೨||

—೨೨೨೨೨೨—

|| ಸವಾರಾಃ ||

ವಿ | ದುಃ^೧ಗಾ | ವಿ | ದ್ವಿಷಃ | ಪುರಃ | ಘ್ನಂತಿ | ರಾಜಾನಃ | ಏಷಾಂ |

ನಯಸ್ತಿ | ದುಃ^೨ ಇತಾ | ತಿರಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರಾಜಾನೋ ವರುಣಾದಯ ಏಷಾಂ ಸ್ಯುಕ್ತಿಯಯಜಮಾನಾನಾಂ ಪುರಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ ದುರ್ಗಾ ಗಂತುಂ ದುಃಶಕಾನಿ ಶತ್ರುನಗರಾಣಿ ವಿ ಘ್ನಂತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ನಾಶಯಂತಿ | ತಥಾ ದ್ವಿಷಃ ಶತ್ರುನಸಿ ವಿ ಘ್ನಂತಿ | ತಥಾ ದುರಿತಾ ಯಜಮಾನಸಂಬಂಧಿನಿ ದುರಿತಾನಿ ತಿರೋ ನಯಂತಿ | ವಿನಾಶಂ ಸ್ವಾಪಯಂತಿ || ದುರ್ಗಾ | ದುಃಖೇನ ಗಚ್ಛಂತೈತ್ತೇತಿ ದುರ್ಗಾಣಿ | ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ | ಪಾ. ೩-೨-೪೮-೩ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶ್ಲೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ | ಪುರಃ | ಕಾಲವಾಚಿನಃ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಸಪ್ತಮ್ಯುರ್ಥೇ ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಣಾಂ | ಪಾ. ೫-೩-೩೯ | ಇತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ಪ್ರೆನ್ನಿಯೋಗೇನ ಪೂರ್ವ-ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪುರಾದೇಶಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಘ್ನಂತಿ | ಹಂತೇರ್ಲಙ್ಕೈದಾತಿತ್ಯಾಚ್ಛಪೋ ಲುಕ್ | ಗಮಹನೇ-ತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇಃ | ಪಾ. ೭-೩-೫೪ | ಇತಿ ಘತ್ಯಂ | ಅಂತಾದೇಶಸ್ಯೋಪದೇಶ-ವಚನಾದಾದ್ಯುಧಾತ್ತತ್ಯಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾದಿನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ರಾಜಾನಃ— (ವರುಣನೇ ಮುಂತಾದ) ಪ್ರಭುಗಳು | ಏಷಾಂ—(ತಮ್ಮನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ) ಈ ಯಜಮಾನರ | ಪುರಃ— ಮುಂದೆಯೇ (ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ) | ದುರ್ಗಾ— (ಕೋಟಿಕೊತ್ತಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ) ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ದುಃಸಾಧ್ಯವಾದ (ಶತ್ರುಗಳ) ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು | ವಿಘ್ನಂತಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. | ದ್ವಿಷಃ— ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಕೊಡ) | ವಿ (ಘ್ನಂತಿ)— ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಹಾಗೆಯೇ) | ದುರಿತಾ— (ಯಜಮಾನನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ) ಪಾಪಗಳನ್ನೂ | ತಿರಃ ನಯಂತಿ— ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. |

|| ಭುವಾರ್ಥ ||

ವರುಣಾದಿವೇದವೆಗಳ ಸಮ್ಮನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡತಕ್ಕ ಆ ಭಕ್ತರ ಎದುರಿಗೇ ಅವರ ಶತ್ರುಗಳ ಕೋಟಿಕೊತ್ತಲುಗಳನ್ನೂ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ಕೊನೆಗೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನ ಅಂತಶತ್ರುವಾದ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The kings (Varuna, Mitra and Aryaman) first destroy the stronghold of the enemies of the worshippers, then the enemies themselves and then the sins and evil deeds of their worshippers.

విశేషవివరములు

దుర్గా— దుఃఖేన గజ్జంత్యేతి దుర్గాణి | గంతుం దుశ్శక్తాని శక్తునగరాణి | బహు కష్టదిం వనాత్త ఒళగి ఘోరలు సాధ్యవాద, ప్రవేదిసువుదక్కే అసాధ్యవాద ఇత్యాచ్యుర్థగళన్న ఘోర ఒళుదు. ఇల్లి దుర్గా ఎందరి అభేద్యవాద శక్తు నగరగళిం దు ధావ్యకారరు వివరిసిరువరు.

రాజాణి— ఇల్లి రాజాణి ఎందరి మిత్ర, వరుణ, అయోమా ఎంబ దీవతగళు. ఇవరన్న అవర డ్లియా వరుణానన్న రాజనెంబ కబ్బదింవ కరియవుదు రుణియల్లిదీ.

నయంతి దురితా తిరి— దురితవేందరి, పాపకృత్యగళు, కేట్టికేలపగళు, దురాలోజణి నె గళు ఇత్యాది. ఇవుగళన్న నాకనాడువరు ఎంవభిప్రాయవు. ముఖ్యాభిప్రాయనేనెందరి—వరుణాణి మోదలూవ ఈ మునరు దీవతగళు శక్తు పట్టిణగళన్న మోదలు నారనూది బళక శక్తుగళన్న నాక నాడువరు. అనంతర తమ్మన్న సుతిసువ భక్తర వాసగళన్న పరిహెంసువరు.

గ్వాళుకావ్యక్రియా

దుర్గా— దుఃఖేన గజ్జంత్యే. ప్రవదింవ ప్రవేదిశలు యోగ్యవాద ప్రవేద ఎంబ అర్థ. సుమరీందెరదికరణి (పా. సూ. ౨-౨-౪౮-వా. ౨) సు-మర్ ఎంబ లుపదనగళగళ ముండి ఇరువ గమో ధాతు ముండి డశకృత్యు బరుత్తి ఎంబ డశకృత్యు. దిత్తరణసామర్థ్యదింవ టిగి లోదాప. తిగి తీర్ణంవసి బరులం ఎంబుందరిం లోదాప, నువగాగమ, లుపధాదిర్థ నలోదాపగళు.

పురి— పుర్వాధరావరాణామసిపురధవక్ష్మీషామో (పా. సూ. ౫-౨-౨౯) దిక్, దీర-కాల ఎంబ అర్థగళవురువ పుర్వ అధర అవర శబ్దగళ ముండి అసిప్రకృయ బరుత్తి. అల్లిదీ పుర్వశబ్దకీ అధ, అవర శబ్దకీ అవ అదీరళు బరుత్తి ఎంబ సూక్తార్థ ఇందంవ కాలనాటియూవ పుర్వశబ్ద ద ముండి అసిప్రకృయళు, పుర్వశబ్దకీ పురాఅదీరళు బరుత్తదీ. పురా+అస్=పురస్, ప్రకృయపుర ఒంబ ఇమ అంతుండొత్తనాగుత్తదీ.

ఘోర్తి— ఘన హింసాగత్కృతి, లబ్, రిప, ఝిందస్తా ఎంబ అన్ అదీవ. అదాదియాచ్యుదింవ రణగి లూక్, ఘన+అన్. గమ ఘన ఘన ఘన ఘన లోదాపి క్షిత్తనజా (పా. సూ. ౬-౪-౯౪)

ಅಪ್ ಘನವಾದ ಅಜಾದಿ ಕಿತ್ ವಾ ಜಾತ್ ಅದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗಮನ ನೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಉಪಧಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹೋಹನೇ ಇನ್ವೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರ. ಅಯನ್ನಾದಿಷೂಪದೇಶಿವದ್ವಿಚಿನಂ ಸ್ವರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೧) ಎಂದು ಉಪದೇಶಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ವಾದೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಿಯ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ||೬||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸುಗಃ ಪನ್ಠಾ ಅನ್ಯಕ್ಷರ ಆದಿತ್ಯಾಸ ಯುತಂ ಯತೇ |
ನಾತ್ರಾವಖಾದೋ ಅಸ್ತಿ ವಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸುಃ ಗಃ | ಪನ್ಠಾಃ | ಅನ್ಯಕ್ಷರಃ | ಆದಿತ್ಯಾಸಃ | ಯುತಂ | ಯತೇ |
ನ | ಅತ್ರ | ಅವಃ | ಖಾದಃ | ಅಸ್ತಿ | ವಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅದಿತ್ಯಾಸ ಯುತಂ ಯತೇ ಯಜ್ಞಂ ಗಚ್ಛತೇ ಭವತ್ಸಮೂಹಾಯು ಪಂಥಾ ಮಾರ್ಗಃ ಸುಗಃ ಸುಷ್ಣು ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಃ ಅನ್ಯಕ್ಷರಃ ಕಂಟಕರಹಿತಶ್ಚ | ಅತ್ರಾಸ್ತಿನೈರ್ಮಣಿ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮನ-
ಖಾದೋಽವಮಂತವ್ಯಃ | ಖಾದೋ ಜುಗುಪ್ಸಿತಹವಿರ್ವಿಶೇಷೋ ನಾಸ್ತಿ | ತಸ್ಮಾದಿಹಾಗಂತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸುಗಃ | ಸುದುರೋರಧಿಕರಣ ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಂಥಾಃ | ಪಥಮಥೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಮಾನ್
ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಅನ್ಯಕ್ಷರಃ | ಋಷೀ ಗತ್ | ಋಷಂತೈರ್ತರ್ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯಕ್ಷರಾಃ ಕಂಟಕಾಃ |
ತಸ್ಮೈಷಿಧ್ಯಾಂ ಕ್ಷರನ್ | ಉ. ೩-೭೫ | ಇತಿ ಕ್ಷರವ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ವಾದ್ಯುಪಾಧಾವಃ | ಕತ್ಪ್ರಪತ್ಯೇ |
ಯಾಸ್ತಸ್ಮಾಹ | ಋಕ್ಷರಃ ಕಂಟಕ ಋಚ್ಛತೇ | ನಿ. ೯-೩೨ | ಇತಿ | ನ ವಿಧ್ಯಂತೇ ಋಕ್ಷರಾ ಅಸ್ತಿನಿ-

ತೈನ್ನಕ್ಷರಃ | ನೌಸ್ವಭ್ಯಾಮಿತ್ಯೈತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತೈಂ | ಅದಿತ್ಯಾಸಃ | ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾ ಅದಿತ್ಯಾಃ | ದಿತೈದಿತ್ಯಾದಿತೈತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫ | ಋಪ್ತೈಯೇಃ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ | ಅಮಂತ್ರಿಸಾದ್ಯು-ದಾತ್ತೈಂ | ಪಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಪ್ಯನಿಕನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಯತೇ | ಇನ್ ಗತಾ | ಲಟಃ ಶತ್ಯೆ | ಅದಾದಿ-ತ್ಯಾಚ್ಚೈೋ ಲುಕ್ | ಇನೋ ಯನ್ | ಪಾ. ೬-೪-೮೦ | ಇತಿ ಯನಾದೇಶಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತೈಂ | ಅವಪಾದಃ | ಪಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಭಾವೇ ಘೋ | ಅವಮತಃ ಪಾದೋಽವಪಾದಃ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತೈಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅದಿತ್ಯಾಸಃ—ಎಲೈ ಅದಿತ್ಯರೇ | ಬುತಂ ಯತೇ—ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಸಂಧಾಃ—ಮಾರ್ಗವು | ಸುಗಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ | ಅನ್ನಕ್ಷರಃ—(ಕಲ್ಲು) ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದುದಾಗಿಯೂ | ಅತ್ರ—ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅವಪಾದಃ—(ನಿಮಗೆ) ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗದೆಯೂ ಮತ್ತು ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದನಿನ್ನು | ನ ಅಸ್ತಿ—ಇಲ್ಲವು. (ಅಡ್ಡರಿಂದ ದಯಮಾಡಿ).

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅದಿತ್ಯರೇ, ಈ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವು ನಿಮ್ಮ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕರೆತರುವುದೂ ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ ರಹಿತವಾದುದಾಗಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ನಾವು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ನಿಮಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾಗಿಯೂ ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

English Translation

Adityas, your path leading to the Sacrifice is easy and free from thorns ; no unworthy oblation is here prepared for you.

|| ನಿತೀಸಂಪಯಗಳು ||

ಸುಗಃ—ಸುಷು ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯಃ | ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿರುವ, ಮಾರ್ಗ

ಅನ್ನಕ್ಷರಃ—ಬುಷೀ ಗತಾ | ಬುಷ್ಯಂತೈಂತರ್ಗಚ್ಛಂತೀತ್ಯೈಕ್ಷರಾಃ | ಕಂಟಕಾಃ | ನ ವಿದ್ಯಂತೆ ಅಶ್ವರಾ ಅಸ್ತಿನೈತ್ಯನ್ನಕ್ಷರಃ | ಬುಷೀಧಾತುವಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಂಚಾರಮಾಡುವಾಗ ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೆಂದರೆ ಮುಳ್ಳು, ಅವಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತರ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮುಕ್ತರಗಳಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅನ್ವಕ್ಷರವೆಂದು ಹೆಸರು

ಬುತಂ—ಬುತಂ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವೆನಿಸುವುದು.

ಯತೇ-ಗಚ್ಛತೇ | ಹೋಗುವ ನಿಸುಗೆ

ಅವಖಾಡಃ—ಪಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅವಮತಃ ಖಾದೋ ಅವಖಾಡಃ | ಜುಗುಪ್ಸಿತದರ್ಶಿನಿಶೇಷಃ |
ಖಾಡಃ ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವು. ಅವಖಾಡಃ ಎಂದರೆ ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಪಹ್ಯಕರವಾದ, ನಿಶ್ಯವ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವು.

॥ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸುಗಃ—ಸುದುರೋಲಧಿಕರಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮-೩) ಎಂದು ಸುಖವರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಗರ್ವಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ದಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುಟೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨) ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚವರ್ಗ ಟವರ್ಗಗಳು ಇತ್ಯಂತ್ಯೋ ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ದಾಗೆ ಇತ್ಯಂತ್ಯೋ ಬಂದು ಲೋಪಬಂದರೆ ಆಹಾರ ಉಚಿಯಂತಿ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ನಾಡಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅವನ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ, ಸುಗ ಎಂದಾಗುತ್ತಿ. ಪ್ರಥಮಾ ವಿಕವಚನ ಸು ಪ್ರತ್ಯಯ, ಸುಗಃ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಪನ್ಯಾಃ—ಪಥಿ ಮಥೋಸ್ತವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೯) ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಥಿ ಮರ್ಥ ಶಬ್ದಗಳ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತನಾಗುತ್ತಿ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಪತೇಶ್ಚ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೩) ಪತ್ಯಂ ಗತೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇಸ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಷ್ಠಾ ತಾಗೆ ಥ ಅದೀವೃಣಿ ಬರುತ್ತಿ, ಎಂದು ಅವು ಬಂದರೆ ಪಥಿನ್ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಸುಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ, ಪಥಿಮಥಿ ಋಭುಕ್ಷಾಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಗೆ ಆಹಾರ. ಇತೋತ್ಪ್ರವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೬) ಎಂದು ಇತಾರಕ್ಕೆ ಆಹಾರ. ಥೋ ನ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೮) ಎಂದು ಥಗೆ ಸ್ವದೀಶ ಸರ್ವಣಾದಿರ್ಥ. ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಳು ಪನ್ಯಾಃ ಎಂದಾಗುತ್ತಿ.

ಅನ್ಯಕ್ಷರಃ—ತನ್ಯಂ ಪಿಭ್ಯಾಂ ಕ್ಷರನ್ (ಉ.ಸೂ.೩-೩೫೫) ತನ್ಯು ಎನ್ನಾರೇ, ಮುಟೆ ಗತೌ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ಷರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್. ಸುನ್+ಕ್ಷರ, ಪಥೋಃಕಸ್ವಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರ. ಅದೀಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಕಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ ಅದ್ದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಪನ್ಯ ಗಚ್ಛಂತಿ ಎಂದರೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸುಕ್ಷರ ಎಂದರೆ ಮುಳ್ಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತಿಕ್ ಎಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಇದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಭುಚ್ಯಂತಿನ್ಪ್ರಿಯಪ್ರಲಯನಾರ್ಥಿಧಾನೇಸು ಎಂಬ ತುವಾದಿಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ರೂಪವಿತ್ಯಯನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಋಕ್ಷರಃ ಕಣ್ಯಕ ಋಚ್ಯತೇಃ (ನಿರು. ೯-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿ. ಸವಿಷ್ಯಂತೇ ಋಕ್ಷರಾಃ ಯುಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಎಂದು ಬರುವುದು. ಯಾವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ನೆಚ್ಚು ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಿತ್ಯಾಸಃ—ಅದಿತೇಃ ಅಪತ್ಯಾಽನಿ ಪುಮಾಂಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಪತ್ಯೈತ್ತರ ಪದಾಣ್ಣಿತ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ದಿತಿ-ಅದಿತಿ-ಅದಿತ್ಯ-ಪತಿಶಬ್ದವು ಉತ್ತರಪದವಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳು-ಇವುಗಳು ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಗ್ವಿವ್ಯತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅದಿತಿಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅಪತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣ್ಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅದಿತಿ+ಯ, ಯಸ್ಯೇತಿಚೆ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದಿರುವ ಇಗೆ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತೇಷ್ಯಚಾಂ—, ಎಂದು ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಸಂಬೋಧನ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ. ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ಎಂದು ಅಸುಗಾಗಮ. ಅಮೃತಿಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬ ಪಾಷ್ಠಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ. ಎರಡನೇ ವಾಸದ ಅದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಷ್ಟಮಿಕವಾದ ಅಮೃತಿ ತೋದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯತೇ—ಇಗ್‌ಗತೌ—ಲಟಶ್ಚತಾನಚಾ—, ಎಂದು ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ಯ ಆದೇಶ. ಅದಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶಪ್‌ಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋ ಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಗ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಯಣ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಯಜಾದೇಶವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಯಣ್ ಬರುತ್ತೆ. ಯತ್ ಎಂದು ಆಯಿತು. ಚತುರ್ಥಿ ಎಕವಚನ ಜೇಪ್ರತ್ಯಯ. ಶತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ ಜೇಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಪಾದಃ—ಪಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೌಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಜುಗುಪ್ಸಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಮುನ್ನವ್ಯಃ ಪಾದಃ ಅವಪಾದಃ ಥಾಥಘೌಪ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ||೪||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಂ ಯಜ್ಞಂ ನಯಥಾ ನರ ಆದಿತ್ಯಾ ಋಜುನಾ ಪಥಾ |
ಪ್ರ ವಃ ಸ ಧೀತಯೇ ನಶತ್ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಂ | ಯಜ್ಞಂ | ನಯಥ | ನರಃ | ಆದಿತ್ಯಾಃ | ಋಜುನಾ | ಪಥಾ |
ಪ್ರ | ವಃ | ಸಃ | ಧೀತಯೇ | ನಶತ್ || ೫ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ನರೋ ನೇಕಾರ ಅದಿತ್ಯಾ ಯಂ ಯಜ್ಞ ಮೃಜುನಾ ಪಥಾನಿಕಲೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ನಯಥ ಪಾರಂ ಪ್ರಾಪಯಥ ಸ ಯಜ್ಞೋ ವೋ ಧೀತಯೇ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಾಸಾಯೋಪಭೋಗಾಯ ಪ್ರ ಣಶತ್ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತು || ನಯಥ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವ್ಯಕ್ತ-ಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಅನ್ವೇಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪಥಾ | ತೈತೀಯೈಕವಚನೇ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ | ಪಾ. ೭.೧.೮ | ಇತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತೋದಾತ್ತಲೋಪ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧೀತಯೇ | ಧೇರ್ ಪಾನೇ | ಅದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಕ್ವಿಚಿ ಘುಮಾಸ್ಥೇತಿತ್ವಂ | ನಶತ್ | ನಶತಿಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಲೇಡ್ಯಧಾಗಮಃ | ಇತಳ್ಲ ಲೋಪ ಇತಿಕಾರ-ಲೋಪಃ || ೨೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ | ಅದಿತ್ಯಾಃ— ಎಲೈ ಅದಿತ್ಯರೇ | ಯಂ ಯಜ್ಞಂ— ಯಾವ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಋಜುನಾ ಪಥಾ— ಸೇರವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ನಯಥ— ಕೊನೆಗಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ | ಸಾಯಜ್ಞಃ— ಆ ಯಜ್ಞವು | ವಃ— ನಿಮಗೆ | ಧೀತಯೇ— ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರ ನಶತ್— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಲಿ. (ಉಂಟಾಗಲಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದ ಅದಿತ್ಯರೇ, ನೀವು ಯಾವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೇರವಾದ (ಸತ್ಯವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರೋ ಆ ಯಜ್ಞವು ನಿಮ್ಮ ಸೋಮಪಾನ ಮತ್ತು ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣದಿಂದ ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

O Adityas, may that sacrifice which you supervise by proper means be to you for your gratification.

॥ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ ॥

ಋಜುನಾ ಪಥಾ— ಸತ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ, ನ್ಯಾಯವಾದ, ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ, ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ.

ಧೀತಯೇ-ಧೇರ್ ಪಾನೇ | ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ.

ನಶತ್— ನಶತಿಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಂಟಾಗಲಿ, ನೆರವೇರಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಯಥೆ—ಛೇಡ್ ಪೂಪನೇ ೧ ನೇ ಗಣ. ಲಟ್, ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಥ. ಲೋಪಿಸಿ ಎಂದು ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ. ಶಪ್, ನೀ+ಅ+ಥ, ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ, ಯಂ ಎಂಬ ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸದ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತ, ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಎಂದು ಥ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾವಾಪಿ ದ್ವೃತ್ತತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾಃ—ಹಿಂದಿನ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪಥಾ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಭಸಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಪಥಿನ್-ಮಥಿನ್ ಋಭುಕ್ತಿನ್ ಇವುಗಳ ಟಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇನ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಇದು ಉದಾತ್ತ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಉದಾತ್ತಲೋಪಕ್ಕೆ ಟಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಭಸಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿಮಿತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಉದಾತ್ತಲೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅನುದಾತ್ತವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಧೀತಯೇ—ಧೇಟ್ ಪಾನೇ, ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಶ್ಚಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೫) ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಎ-ಓ-ವ-ಓಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಶಕಾರೇಕ್ಷಂಜ್ಜಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಆಕಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. ಕ್ರಿಚ್ ಕ್ವಚಿ ಸಂಜ್ಜಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘಮಾಸ್ಥಾಗಾಪಾಪಾತಿಪಾಂ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಕಿತ್ ಪುತ್ ಆದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ. ಗಾಮಾದಾಗ್ರಹಣೇಷ್ವ ವಿಶೇಷಃ (ಪರಿಧಾ ೧೧೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಧಾ ಎಂಬುವಕ್ಕೂ ದಾಧಾಘದಾಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೦) ಎಂದು ಘು ಸಂಜ್ಜೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬಂದರೆ ಧೀತಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಎಕವಚನ.

ನಶತ್—ಱ ಅನಶತ್, ಱಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ. ಲೇಟೈಗೆ ತಿಪ್. ಲೇಟೈಯಾಟ್ ಎಂದು ಆಡಾಗಮ. ಇತ್ಯಕ್ಷಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯೈಪದೇಷು ಎಂದು ಇಕಾರಲೋಪ. ||೫||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಸ ರತ್ನಂ ಮರ್ತ್ಯೋ ವಸು ವಿಶ್ವಂ ತೋಕಮುತ ತ್ವನಾ |
ಅಚ್ಚ ಗಚ್ಛತ್ಯಸ್ತುತಃ || ೬ ||

|| ಸನೇನಾಪಠಃ ||

ಸಃ | ರತ್ನಂ | ಮರ್ತ್ಯಃ | ವಸು | ವಿಶ್ವಂ | ತೋಕಂ | ಉತ | ತ್ವನಾ |
ಅಚ್ಚ | ಗಚ್ಛತಿ | ಅಸ್ತುತಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇ ಆದಿತ್ಯಾಃ ಸ ತಾದೃತೋ ಭವದ್ವಿರನುಗೃಹೀತೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽ-
ಸ್ತುತಃ ಕೇನಾಸ್ಯಹಂಸಿತಃ ಸನ್ ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ವಿಶ್ವಂ ವಸು ಸರ್ವಂ ಧನಮಚ್ಚಾಭಿಮುಖ್ಯೋನ
ಗಚ್ಛತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ತ್ವನಾ ಆತ್ಮನಾ ಸ್ವೇನ ಸದೃಶ ತೋಕಮಪತ್ಯಂ ಗಚ್ಛತಿ || ತ್ವನಾ |
ಮಂತ್ರೇವ್ವಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ | ಸಾ. ೬-೪-೧೪೧ | ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಕಃ | ಅಚ್ಚ | ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಸ್ತುತಃ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ನ ಸ್ತುತೋಽಸ್ತುತಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸಃ— (ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ ನಿಮ್ಮಿವ) ಆ ರೀತಿ ಅನುಗೃಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಮರ್ತ್ಯಃ— ಮಾನವನಾದ
ಯಜಮಾನನು | ಅಸ್ತುತಃ— ಯಾರಿಂದಲೂ ಹಂಸಿಸಲ್ಪಡದವನಾಗಿ | ರತ್ನಂ— ಮನೋಹರವಾದ | ವಿಶ್ವಂ
ವಸು— ಸಕಲಧನವನ್ನೂ | ಅಚ್ಚ— ಮುಖ್ಯವಾಗಿ | ಗಚ್ಛತಿ— ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಉತ— ಮತ್ತು |
ತ್ವನಾ— ತನ್ನನ್ನೇ ಹೋಲತಕ್ಕ | ತೋಕಂ— ಸಂತತಿಯನ್ನು | (ಗಚ್ಛತಿ— ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಆದಿತ್ಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ಅನುಗೃಹದಿಂದ ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಸಕಲ ರತ್ನಗಳನ್ನೂ ನಾಶವಾದಿ
ಹಿಂಸಾರಹಿತನಾಗುವನು. ಸಕಲಧನವನ್ನೂ ಒಡನೆಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಹೋಲತಕ್ಕ
ಸಂತತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

English Translation

That mortal whom you favour, obtains without any obstacles, all valuable wealth, and progeny like himself.

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ

ತೋಕಂ—ತುಕ, ತೋಕಂ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತೋಕಂ ಎಂದರೆ ಸಂತತಿಯು, ಪುತ್ರಸಂತಾನವು, progeny, offspring.

ಅಸ್ತೃತೇ—ಸ್ತೃಷ್ಠಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ತೋದರೆಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ, without obstacles, without any hinderance.

|| ಪಾಠಶಬ್ದಗಳ್ವಿವರಣೆ ||

ರತ್ನಮ್—ನಬ್ಬಿಷಯಸ್ಥಾನಿಸಂತಸ್ತು (ಫಿ. ಸೂ. ೨೬) ಎಂದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

ತೈನಾ—ಮನ್ವೇಷ್ವಾಪ್ಯಾ ದೇರಾತ್ಯನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಅಹ್ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಟಿನರ ಸಂಕೇತ. ಅಹ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅತ್ಯನ್ಶಬ್ದದ ಅದಿವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಚ್ಚಿ—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಮನ್ವದಲ್ಲಿರುವ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಅಚ್ಚಿ ಗತ್ಯರ್ಥವದೇಶು (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೯) ಗತ್ಯರ್ಥಕಧಾತುಗಳು ವದಧಾತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗ ಇದ್ದರೆ ಅಚ್ಚಿ ಎಂಬ ಅನ್ವಯವು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಚ್ಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿಪಾತಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ.

ಅಸ್ತೃತೇ—ಸ್ತೃಷ್ಠಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ, ಸ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರುಾದಿಯಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಂತವಾಗಿಯೂ ಆಚ್ಚಾದ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತೃಧಾತುವು ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ವೇದಭಾಷ್ಯವಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಅಜನ್ಯಧಾತು. ಉದ್ಯಾದಿಂತ್ಯೇ ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸೇರಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾತ್ರವಾಗುತ್ತೆ. ಏಕಾಚಿ ಉಪದೇಶೇ—, ಎಂದು ಇದ್ದಾಗ ನಿಪೇಧ. ಅಥವಾ ತಿತುತ್ಯ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ದಾಗ ನಿಪೇಧ. ಸ್ತೃತೇ ಅಸ್ತೃತೇ ಎಂದು ನಜ್ಜಾಸವಾಸ. ತತ್ಪ್ರಯೋಗ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—, ಎಂದು ಅನ್ವಯಭಾವ ಪದಪ್ರಕೃತಿಪರ ಬರುತ್ತೆ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಕಥಾ ರಾಧಾಮ ಸಖಾಯಃ ಸ್ತೋಮಂ ಮಿತ್ರಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ಃ |
ಮಹಿ ಪ್ಸರೋ ವರುಣಸ್ಯ || ೭ ||

|| ಪದಶಾಖಃ ||

ಕಥಾ | ರಾಧಾಮ | ಸಖಾಯಃ | ಸ್ತೋಮಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ಅರ್ಯಮ್ಃ |
ಮಹಿ | ಪ್ಸರಃ | ವರುಣಸ್ಯ || ೭ ||

ಸಾರಾಂಶಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸಖಾಯಃ ಸಖಿಭೂತಾ ಯುಕ್ತಿಯೋ ಮಿತ್ರಾದೀನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಮಹಿ ಮಹತ್ ಪ್ಸರೋ ರೂಪಂ | ಅತಸ್ತದನುರೂಪಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕಥಾ ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ರಾಧಾಮ | ಸಾಧಯಾಮಃ | ಕಥಾ | ಥಾ ಹೇತೌ ಚ ಭಂದಸಿ | ಪಾ. ೫.೩-೨೬ | ಇತಿ ಕಿಂಶಬ್ದತ್ವಕಾರವಚನೇಷು ಪ್ರಾಕ್ರಿಯೋ ವಿಭಕ್ತಿರಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಕಿಮಃ ಕಃ | ಪಾ. ೭-೧೦೩ | ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ರಾಧಾಮ | ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧೌ | ಲೇಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಿಜ್ಜುತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ | ಸ್ತೋಮಂ | ಪ್ಸುರ್ವ ಸ್ತುತೌ | ಅರ್ತಿಸ್ತುಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಭಾವೇ ಮನ್ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಅರ್ಯಮ್ಃ | ಪಪ್ಲೋಕವಚನೇಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರತ್ವಂ | ಮಹಿ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಔದಾಹಿತ ಇನ್ವತ್ಯಯಃ | ಪ್ಸರಃ | ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಪ್ಸಾತಿ ಭಕ್ಷಯತೀತಿ ಪ್ಸರೋ ರೂಪಂ | ಔದಾಹಿತೇ ದರಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸಖಾಯಃ— ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಯುಕ್ತಿಕೃತಗಳೇ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ—ಮಿತ್ರನ | ಅರ್ಯಮ್ಃ— ಅರ್ಯಮನ (ಮತ್ತು) | ವರುಣಸ್ಯ—ವರುಣನ (ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ) ಮಹಿ—ಮಹತ್ಪದ | ಪ್ಸರಃ—ವೈಭವವನ್ನು | ಸ್ತೋಮಂ— (ಅವನ್ನು ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ) ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಕಥಾ—ಯಾವನಿಧಿ ದಿನ | ರಾಧಾಮ—ನಿರವೇರಿನೋಣ (ಪರಿಸೋಣ) .

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಯುಕ್ತಿಕೃತಗಳೇ, ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯನು ಮತ್ತು ವರುಣ ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ವೈಭವವನ್ನೂ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನೂ ಯಾವಂತಿ ಪರಿಸೋಣ ?

English Translation

My friends, how shall we recite the praise worthy of the great glory of Mitra, Varuna, and Aryaman ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕಥಾ—ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ | ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ

ರಾಧಾಮ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ | ಮಾಜೋಣ, ನೆರವೇರಿಸೋಣ.

ಸಖಾಯೇಃ—ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಮುತ್ತಿಗ್ಧನರನ್ನು ಸ್ವೀಕೃತರೆಂದು ಸಂಜೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಮುತ್ತಿ-
ಜೋ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸಖಾಯೇಃ ಎಂದು ತೃತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ತ
ನಾದ ಯಜಮಾನನ ಸ್ವೀಕೃತರೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು.

ಮಹಿ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಮಹತ್ | ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಪೂಜ್ಯವಾದ |

ಪ್ಲರ—ಪ್ಲಾ ಭಕ್ಷಣೇ | ಪ್ಲಾತಿ ಭಕ್ತಯತೀತಿ ಪ್ಲರೋ ರೂಪಂ | ವೈಭವ, ರೂಪ, ಮಹತ್ವ, glory

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಕಥಾ—ಛಾ ಹೇತೌ ಚೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೬) ಹೇತುರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ
ಕಿಮ್‌ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಿಮ್‌ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಛಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಲಾಗ್ನಿರೋ
ವಿಭಕ್ತೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧) ಎಂದು ಛಾಗೆ ವಿಭಕ್ತಿಸಂಕ್ಷೇಪ ಇದೆ. ಕಿಮಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೨)
ವಿಭಕ್ತಿಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಕಿಮ್‌ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕಿಮ್‌ಗೆ ಕ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾಧಾಮ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ. ಲೇಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಪಬಹುವಚನ. ಮನ್, ಸ ಉತ್ತಮಸ್ಯ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೮) ಲೇಟಿನ ಉತ್ತಮವುರುಪದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್‌ಗೆ ಲೋಪ
ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂದು ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟೌ ಎಂದು ಅಡಾಗಮವು ಲೇಟ್‌ಗೆ ಬರುತ್ತೆ.
ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸ್ತೋತ್ರಮನ್—ಪ್ಲಾಪ್ಲಾ ಪ್ಲಾಪ್ಲಾ. ಛಾತ್ವಾದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಅರ್ತಿಪ್ಲಾಪ್ಲಾ, ಎಂದು
ಛಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣವಿನ್ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆವೃಂದದ ಪ್ರತ್ಯ
ಯಾಂತವು ಆವೃಂದಾತ್ತ.

ಅರ್ಯಮ್ಞಃ—ಅರ್ಯಮನ್ ರಬ್ಧದ ಮುಂದೆ ಸ್ಕೀ ವಿಕರಣನ ಐನ್. ಅಲ್ಪೋಲ್ಯೋನಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೪) ಆತ್ ಎಂದು ಲುಪ್ರ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ, ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಗಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದು

ರಿಂದ ಸಮಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಪ್ಪುತ್ಯಯಾನಧಿಕವಾದ ಯಾವ ಯಾವಿ ಅಥವಾ ಅಜಾದಿಯಾದ ಅಸರ್ವನಾಮ ಸ್ಥಾನಪ್ರತ್ಯಯವಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಪರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಾವಯವವಾಗ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರವ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞಕವಾದ ಅನ್ವಂತಾಂಗವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ, ತಕ್ಷಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಭಸಂಜ್ಞಕಾಂಗಾ ನಯವಾದ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ತಕ್ಷಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅನಸಾ, ಮನಸಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಅನಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನ್ವಂತವೂ ಭಸಂಜ್ಞ ಕವೂ ಆದ ಅಂಗದ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೂ ಅನಪ್ತಕ್ಷಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಈ ರೀತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅರ್ಯಮನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬಂದರೆ ಅರ್ಯಮ್+ನ್+ಅನ್, ಅಟ್ಟ್ಯ-ವ್ಯಾಜ್—, ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಮಹಿ--ಸುಪ ಸೂಪಾಯಾ, ಇನ್ ಎಂಬ ಔಣಾದಿಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ಲರಃ—ವ್ಯಾ ಭಕ್ತಗೇ ಅಗಾದಿ. ಸ್ವಾತಿ ಭಕ್ತಯತಿತಿ ಪ್ಲ ರಃ, ರೂಪ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಔಣಾದಿಕ ಡರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಡಾಗೆ ಇತ್ತ ಬಂದು ಲೋಪಬರುತ್ತೆ. ದಿಕ್ಪರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇದು ಆವೃದ್ಧಾತ್. ||೭||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಂ

ಮಾ ವೋ ಘ್ನಂತಂ ಮಾ ಶಸಂತಂ ಪ್ರತಿ ವೋಚೇ ದೇವಯನ್ತಃ ।

ಸುಮ್ಮೈರಿದ್ವ್ಯ ಆ ವಿನಾಸೇ ॥ ೮ ॥

ಋಕಪದಾರ್ಥ

ಮಾ | ವಃ | ಘ್ನಂತಂ | ಮಾ | ಶಸಂತಂ | ಪ್ರತಿ | ವೋಚೇ | ದೇವ | ಯನ್ತಂ |

ಸುಮ್ಮೈಃ | ಇತ್ | ವಃ | ಆ | ವಿನಾಸೇ ॥ ೮ ॥

ಸಾಹಿತ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಿತ್ರಾದಿಯೋ ದೇವಾ ದೇವಯಂತಂ ದೇವಾನ್ಯಾಮಯಮಾನಂ ಯಜಮಾನಂ ಯಃ ಶತ್ರು-
 ಹಂಠಿ ಘ್ನಂತಂ ತಾದೃಶಂ ಶತ್ರುಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಮಾ ಪ್ರತಿ ವೋಚೇ | ದುರುಕ್ತಕಥನಭೀತ್ಯಾಹಂ
 ನ ಕಥಯಾಮಿ | ತಥಾ ಯಜಮಾನಂ ಯಃ ಶತ್ರುಃ ಶಪತಿ ತಮಪಿ ಶಪಂತಂ ಮಾ ಪ್ರತಿ ವೋಚೇ |
 ಭವದ್ಧಿರೇವ ವಿಚಾರ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣೇಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಹಂ ತು ಸುನ್ಮೂರಿತ್ ಧನೈರೇವ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನಾ
 ವಿನಾಸೇ | ಸರ್ವತಃ ಪರಿಚರಾಮಿ || ಘ್ನಂತಂ | ಹಂತೀತಿ ಘ್ನನ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ |
 ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಕುತ್ಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಶಪಂತಂ | ಶಪ ಆಕ್ರೋಶೇ ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತು-
 ಕಾನುಧಾತುತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ವೋಚೇ | ಬ್ರೂಷ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ನಾಜಃ ಲುಜಃ಼ಟಿ
 ಬ್ರುವೋ ವಚಿಃ | ಪಾ ೨.೪.೨೩ | ಇತಿ ವಚಿಃ | ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಜ್ಜೇರಜಾದೇಶಃ | ವಚಿ ಉಮಿ-
 ತ್ಯುಮಾಗಮಃ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗೇ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ದೇವಯಂತಂ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ
 ಛಂದಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಸ್ಯೇತೀತ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸುನ್ಮೂಯಿ | ಮ್ನಾ ಅಭ್ಯಾಸೇ | ಸುಷ್ಯ ಮ್ನಾಯಿತೇತ್ಯಧ್ಯಸ್ಯತ ಇತಿ
 ಸುಮ್ನಂ | ಆತಶ್ಚೋಪಸರ್ಗ ಇತಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ವಿನಾ-
 ಸೇ | ವಿನಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೇ, ದೇವಯಂತಂ-ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅವೇಕ್ಷಿಸುವ ಭಕ್ತಿನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನು |
 ಘ್ನಂತಂ-ಹಂಸಿಸುವ ಶತ್ರುವನ್ನು (ಅವನ ಹೆಸರನ್ನು) | ಮಾ ಪ್ರತಿ ವೋಚೇ-(ಇತರರನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದ
 ರಿಂದಾಗುವ ದೋಷಭಯದಿಂದ) ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ | ಶಪಂತಂ-(ಯಜಮಾನನನ್ನು) ನಿಂದಿಸಿ ಬಯ್ಯುವ ಶತ್ರುವಿನ
 ಹೆಸರನ್ನು | ಮಾ (ಪ್ರತಿವೋಚೇ)-ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. (ನಾನಾವರೀಣೀ) | ಸುನ್ಮೂರಿತ್-ಧನದಿಂದ ಮಾತ್ರ |
 ವಃ-ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಆ ವಿನಾಸೇ-ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಉಪಚರಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೇ, ದೇವತೆಗಳಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು
 ಹಂಸಿಸುವವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ದೂರವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಮಾನನನ್ನು ಬಯ್ಯುವವನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ
 ಯಾವ ದೂರವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಧನಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೇವಿಸುವೆನು.

English Translation

I do not complain against any man who injures or reviles the man
 devoted to the gods ; I rather serve you with wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ||

ಘ್ನಂತಂ—ಹಂತಿತೀ ಘ್ನನ್ ತಂ | ಹಂಸಿಸುವ, ಕೊಲ್ಲುವ, ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪುರುಷನನ್ನು

ಶಸಂತಂ—ಶಪ ಆಕ್ರೋಶೇ | ಬೈಯ್ಯುವ, ನುರ್ಬಾಣೆಗಳನ್ನಾಡುವ

ದೇವಯಂತಂ— ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ
(ಯಜನಾನನನ್ನು)

ಸುಮ್ಮುಃ— ಮ್ಹಾ ಅಭ್ಯಾಸೇ | ಸುಷ್ಕ ಮ್ಹಾಯತೇಽಭ್ಯಸ್ಯತ ಇತಿ ಸುಮ್ಮಂ | ಸುಮ್ಮಂ ಎಂಬ
ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದು. (ನಿ. ೩-೧೩).

ವಿನಾಸೇ—ವಿನಾಸತೀ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ಸೇವಿಸುವೆನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಘ್ನಂತಮ್—ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ, ಲಟ್, ಲಟಶ್ಚತ್ವರಾನಿಚ್ಛೌ—, ಎಂದು ಶತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ, ಶಪ್‌ಗೆ
ಲುಕ್, ಹನ್+ಅತ್, ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂದು ಶತ್ವ ಜಾತ್ ಗಮಹನ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ
ಭೂತವಾದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹೋಹಂತೀಃ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಘೋಷನಾದಸಂವಾದ ಮಹಾಪ್ರಾಣಪ್ರಯತ್ನಕವಾದ ಹಕಾರದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಘಕಾರಾದೇಶ
ಬರುತ್ತೆ. ಘ್ನತ್. ಎಂದಾಯಿತು. ದ್ವಿತೀಯಾನಿವೃತ್ತಿ ಅರ್ತ್, ಉಗಿವಚಾಂ—, ಎಂದು ಘನಾಗಮ.
ಕನುಸ್ವಾರಪರಸವರ್ಣಗಳು.

ಶಪಂತಮ್—ಶಪ ಆಕ್ರೋಶೇ ದಿನಾದಿ. ಲಟ್, ಶತ್ವ, ಶ್ಯನ್‌ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶಪ ವಿಕರಣ, ಇದು ಪಿತ್
ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶಾಸ್ವನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂದು ಶತ್ವ ಅನುದಾತ್ತ. ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ.

ವೋಚೇ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲುಜ್, ಆತ್ಮನೇಪನ, ಉತ್ತಮವೈರುಷ, ಇಟ್, ಚಿ ಲುಜ್
ಎಂದು ಚಿ. ಬ್ರೂವೋ ವಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬ್ರೂಷ್ ಧಾತುನಿಗೆ ವಚಿ
ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಚಿ ಆದೇಶ. ಇವರಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ವಚ್ ಎಂದುವ್ಯು
ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ಅಸ್ಯಂತಿ ವಕ್ತ್ರಿ ಪ್ಯಾಂತಿಭ್ಯೋಽಙ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಚಿಗೇ ಆಜ್ ಬರುತ್ತೆ
ಎಂದು ಚಿಗೇ ಆಜ್ ಆದೇಶ. ವಚಿ ಉನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೦) ಅಜ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಚ್‌ಗೆ ಉನ್ ಅಗನು
ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉನ್ ಅಗನು. ವಚು+ಚ್+ಅ+ಇ. ಆದ್ವಿಣಿ ಎಂದು ಗುಣ. ನ ವೂಚ್ಯೋಗೇ ಎಂದು
ಆಜ್ ಅಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ವೋಚೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ.

ದೇವಯಂತಮ್—ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್. ಎಂದು ಕ್ಯಚ್. ನ ಛಂವಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಈತ್ತ
ದೀರ್ಘಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಲಟ್.ಶತ್ವ.

ಸುಮ್ಮಮ್—ಮ್ನಾ ಅಧ್ಯಾನೇ, ೧ನೇ ಗಣ. ಆತೆಶ್ಲೋಕಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೬) ಉಪ ಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗುವಾಗ ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂನು ಕಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಶೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ವಿನಾಸೇ—ವಿನಾಸತೀ ಪರಿಚರಣಕಲ್ಪಾ (ನಿರು. ೩-೫-೧೦) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ಧಾತುವು ಪಂಚರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದು. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಇಟ್, ಏತ್ಯ. ||೮||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ

ಚತುರಶ್ಚಿದ್ಧದಮಾನಾಧ್ವಿಭೀಯಾದಾ ನಿಧಾತೋಃ |
 ನ ದುರುಕ್ತಾಯ ಸ್ಪೃಹಯೇತ್ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಚತುರಃ | ಚಿತ್ | ದದಮಾನಾತ್ | ಭೀಯಾತ್ | ಆ | ನಿ ೨ ಧಾತೋಃ |
 ನ | ದುಃ ೨ ಉಕ್ತಾಯ | ಸ್ಪೃಹಯೇತ್ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಘೃಂತಂ ಶಪಂತಂ ಚಿ ಮಾ ಪ್ರತಿವೋಚಿ ಇತಿ ಯದುಕ್ತಂ ತತ್ರೋಪಪತ್ತಿರುಚ್ಯತೇ | ದುರುಕ್ತಾಯ ನ ಸ್ಪೃಹಯೇತ್ | ದುಷ್ಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ನ ಕಾಮಯೇತ್ ಕಿಂತು ದುರುಕ್ತಾದ್ವಿಭೀಯಾತ್ | ತತ್ರಾವಶಿಸ್ತೋ ಮಂತ್ರಧಾಗಃ ಸರ್ವೋಪಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ವರ್ತತೇ | ಅಕ್ಷದ್ಯೋತಂ ಕುರ್ವತೋರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಯಃ ಪುಮಾನ್ ಚತುರಶ್ಚತುಃಸಂಖ್ಯಾಕಾನೈಪರ್ವಕಾನೈ ದಮಾನಾದ್ವ ದಶೋ ಹಸ್ತೇ ಧಾರಯತಃ ಪುರುಷಾನ್ ಆ ನಿಧಾತೋಃ ಕರ್ವಕನಿಪಾತಪರ್ಯಂತಂ ವಿಭೀಯಾತ್ ಅಸ್ಯ ಜಯೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ | ನ ಭವಿಷ್ಯತಿತ್ಯನ್ಯೋ ಛೇತಿಂ ಸ್ವಾಪ್ನುಯಾತ್ | ಅತ್ರ ಯಥಾ ಧಯಂ ತಥಾ

ದುರುಕ್ತಾದ್ಯೇತನ್ಮನಿತಿ ಧರ್ಮರಹಸ್ಯಂ | ತಸ್ಮಾದಹಂ ಘೃಂತಂ ಶಪಂತಂ ಮಾ ಪ್ರತಿವೋಚೆ ಇತ್ಯಭಿ-
 ಸ್ವಾಯಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ ಚತುರೋಕ್ತಾನ್ಮಾರಯತ ಇತಿ | ತದ್ಯಥಾ ಕಿತನಾನ್ವಿಭೀಯೋದೇವಮೇವ
 ದುರುಕ್ತಾದ್ಯಿಭೀಯಾನ್ಮ ದುರುಕ್ತಾಯ ಸ್ವಹಯೇತ್ | ನಿ. ೩.೧೩ | ಇತಿ || ಚತುರಃ | ಚತುರಃ ಶಸಿ |
 ಸಾ. ೬.೧-೧೩೭ | ಇತಿ ನಿಭಕ್ಷೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದದಮಾನಾತ್ | ದದ ದಾನೇ | ಅತ್ರ ಧಾರ-
 ಕಾರ್ಥಃ ಶಪಃ ಸಿತ್ತಾದನುಗಾತ್ರತ್ವಂ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇನ ಶಾನಜನು-
 ದಾತ್ತೇಃ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಬಿಭೀಯಾತ್ | ಇಃಭೀ ಭಯೇ | ಲಿಜಃ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾ-
 ಚ್ಚೈಸಃ ಶ್ಲಃ | ಯಾಸುಟ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ನಿಧಾತೋಃ | ನಿಪೂರ್ವಾದ್-
 ಧಾತೇಃ ಸಿತನಿಗನೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧.೭೦ | ಭಾವೇ ತುಪ್ಪತ್ಯಯಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತಿಸ್ವರೋ ನ ಭವತಿ | ಅತಾನಿತಿ ಸರ್ಯುದಸ್ತತ್ಯಾತ್ | ದುರುಕ್ತಾಯ | ಸ್ವಹೇರೀಶ್ಚಿತಃ |
 ಸಾ. ೧.೪-೩೬ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರಧಾನೇ | ಸಾ. ೨-೩-೧೩ | ಇತಿ
 ಚತುರ್ಥೀ | ಸ್ವಹಯೇತ್ | ಸ್ವಹ ಈಷ್ಣಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರದಂತಃ | ಅತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿ-
 ವದ್ಯಾನಾಲ್ಪಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ || ೨೩ ||

ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ದುರುಕ್ತಾಯ-- (ಇತರರ ಮೇಲೆ) ದೂಷಣೆಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವುದಕ್ಕೆ | ನ ಸ್ವಹಯೇತ್-- ಆಸೆ
 ಪಡಬಾರದು. (ಆದರೆ) | ಚತುರಃ-- ನಾಲ್ಕು ಕವಡೆಗಳನ್ನು (ಅಥವಾ ದಾಳಗಳನ್ನು) | ದದಮಾನಾತ್--
 ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ (ಎದುರಾಳಿ) ಪುರುಷನಿಂದ | ಆ ನಿಧಾತೋಃಚಿತಃ--(ಕವಡೆಗಳು) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವವರೆಗೆ
 (ತನಗಿಲ್ಲಿ ಅಪಜಯನಾಗುವುದೋ ಎಂಬ) ಭಯಪಡುವಂತೆ | ಬಿಭೀಯಾತ್--ಭಯಪಡಬೇಕು.

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಇತರರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುತುಗಳನ್ನು ಆಡಲು ಆಸೆ ಪಡಬಾರದು. (ಆದರೆ) ಅನೇಕ
 ಅನರ್ಥಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಜೂಜುಕಾರನು ಎದುರಾಳಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದಾಳಗಳಾಗಲಿ ಕವಡೆಗಳಾಗಲಿ
 ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವವರೆಗೆ ತನಗಿಲ್ಲಿ ಅಪಜಯ ಸಂಭವಿಸುವುದೋ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವನೋ
 ಅದೇ ರೀತಿ ಇತರರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುವವನೂ ಸಹ ತನಗಿಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಯಾಗುವುದೋ ಎಂದು
 ಹೆದರಬೇಕು.

English Translation

A man should be afraid to speak evil of any one as a gamester fears his
 opponent holding the four dice in his hand until they are thrown.

ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಶತ್ರುನಾವನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟಮಾತ ನ್ಯಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವುದು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ನಾವು ಯಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ದುರ್ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಆಡಬಾರದು. ಆಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಆ ದುಷ್ಟರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾವು ಭಯದಿಂದಲೇ ಇರಬೇಕು. ಇಬ್ಬರು ದ್ರೂತವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ದಾಳಿಗಳು (ಅಥವಾ ಕನಡೆಗಳು) ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವವರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಅವನು ಆ ಕನಡೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಆಡುವವರಿಗೆ ತನಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಗರವು ಎಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದೋ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ದುಷ್ಟರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಯಪಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ದುಷ್ಟರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಗುರುಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಆಡಲು ಅನೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಚತುರಃ—ಚತುರ್ದಂಖ್ಯಾಕಾನ್ ಕಪರ್ದಾನ್ ನಾಲ್ಪುಕವಡೆಗಳನ್ನು ; ಅಥವಾ ದಾಳಿಗಳನ್ನು ಎಂಬ ಬೇಕಾದವೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚತುರಃ—ನಾಲ್ಪು ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಕನಡೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದಾಳಿಗಳನ್ನು ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಮದು—

ಚತುರೋಽಪ್ಯಾನ್ ಧಾರಯತೇ ಇತಿ ತದ್ಯಥಾ ಕಿತನಾದ್ವಿಧೀಯಾದೇವಮೇವ ದುರುಕ್ತಾದ್ವಿಧೀಯಾನ್ ದುರುಕ್ತಾಯ ಸ್ವಹಯೇತ್ಯದಾಚಿತ್

(೧. ೩. ೧೬)

ಎಂದರೆ ಜೂಜನ್ಯಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದಾಳಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ನೆಲಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಆಡುವವರಿಗೂ ತನಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ ಗರವು ಎಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದೋ ಎಂದು ಭಯಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಇತರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನಾವು ದುರ್ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡಲು ಅನೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದರ್ಥವು.

ಚತುರಃ— ನಾಲ್ಪು. ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಪು ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಕವಡೆಗಳು ಅಥವಾ ದಾಳಿಗಳು.

ಚಿತ್— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಏನು ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ದದಮಾನಾತ್— ದದ ದಾನೇ | ಅತ್ರ ಧಾರಣಾರ್ಥಃ | ಹಸ್ತೇ ಧಾರಯತೇ ಪುರುಷಾತ್ | ದಾಳಿಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಪುರುಷನ ದೇಹಿಯಿಂದ

ಆ ನಿಧಾತೋಃ—ಕೆಳಗಡುವವರಿಗೆ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವವರಿಗೆ,

ನ್ಯಾಕರನಾಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚತುರಃ—ಚತೇ ಯಾಚನೇ, ಚತೇರುರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೨೬) ಚತೇಧಾತು ಮುಂದೆ ಉರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉರನ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾದಾತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ಚತುರಃ ಶಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಶನ್ ಪರದಲ್ಲಿವರೆ ಚತುರಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದವಮಾನಾತ್—ದವ ದಾನೇ ೧ನೇ ಗಣ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲಟ್‌ಗೆ ಲಟವೃತ್ತ ತಾನಚೌ—, ಎಂದು ಶಾನ್ಚ, ಶಪ್. ದವ್+ಅ+ಅನ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂದು ಮುಗಾಗಮ, ಪಿತ್ ಆಗ್ಧರಿಂದ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತ. ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂದು ಶಾನ್ಚ. ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಜಾತ್ಮದೆ. ಪಂಚಮ್ಯೇಕವಚನಾಂತ.

ಬಿಭೀಯಾತ್—ಜಾಭೀಭಯೇ. ವಿಧಿಲಿಜ್, ಶಪ್‌ಗೆ ಶ್ಚ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಒತ್ತವಾಗುವ. ಯಾಮುಪ್ಪರಸ್ತುಪದೇಷಾದಾತ್ಪೋ ಜಂಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧-೩) ಎಂದು ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಾಮುಪ್ ಆಗಮ. ಸುಡಾಗಮ. ಲಿಜಸ್ವಲೋಪಃ—, ಎಂದು ಸಕಾರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಲೋಪ. ಪಾವದ ಆದಿಮಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರಾಸುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಧಾತೋಃ—ದುಧಾತ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ, ನಿ-ಉಪಸರ್ಗ. ಸಿತನಿಗಮಿ ಮಸಿ ಸಚ್ಚನಿಧಾತ್ ಕೃತಿಭ್ಯಸ್ತುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಧಾತು ಮುಂದೆ ತುನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತುತ್—, ಎಂದು ಐಟ್‌ಗೆ ನಿಜೇಧ. ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ತಕಾರಾದಿಯೂ ನಿತ್ಯ ಆದ ಕೃತ್ಯತ್ರಯ ಸರದಲ್ಲಿವರೆ ಸಮಾವದಲ್ಲಿರುವ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ, ಅದೇ ತು ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿವರೆ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿ-ಕಾರಕೋಃ—, ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಆದ್ಯ ದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರುಕ್ತಾಯ— ಸ್ವಹೇರೀಪ್ಪಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೯) ಸ್ವಹ ಧಾತುಪ್ರಯೋಗ ಇದ್ದರೆ ಇಪ್ಪ ನಾನುದಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದರೆ ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೩) ತಿಪ್‌ಕೃತ್ ತದ್ವಿಗಳಿಂದ ಅನಭೂತವಾದ ಸಂಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮುಂದೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು.

ಸ್ವುಹಯೇತ್—ಸ್ವುಹ ಆಪ್ಪಾಯಾಂ, ಚುರಾದಿ. ಅಕಾರಾಂತ ಧಾತು. ಸತ್ಯಾಪವಾಶ ಚುರಾದಿಭ್ಯೋ ಷೆಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂದು ಷೆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪಃ ಎಂದು ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಚಃ ಪರಸ್ಮಿನ್—, ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನನದ್ವಯ. ಲಘುಪದಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಜ್, ತಿಪ್, ಇತಕ್ಕ ಎಂದು ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್, ಯಾಮುಪ್, ಸುಪ್, ಸಕಾರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಲೋಪ ಸ್ವುಹಿ+ಅ+ಯಾ+ತ್. ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ, ಸ್ವುಹಯು+ಯಾತ್ ಆತೋಯೇಯಃ ಎಂದು ಇಯ್ ಆದೇಶವು ಯಾಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಸ್ವುಹಯು+ಇಯ್+ತ್, ಆದ್ಭುಣಃ ಎಂದು ಗುಣ. ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವರ್ಫಲಿ ಎಂದು ಯಗೆ ಲೋಪ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಂಪೂರ್ಣನಿತಿ ದಶರ್ಚನ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಕಾಣ್ಕಿಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಪೂಷದೇವತಾಕಂ | ಸಂಪೂಷನ್ನತ ಪೌಷ್ಣಮಿತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ | ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಮಹಾಂತಮಧ್ಯಾನಮೇಷ್ಯನ್ನಿದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಜಪೇತ್ | ಸಂಪೂಷನ್ನಧ್ವನ ಇತಿ ಮಹಾಂತಮಧ್ಯಾನಮೇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತಿಭಯಂ ವಾ | ಅ. ಗ್ಯ. ೩-೭-೧೦ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿತತ್ವಾತ್ | ತತ್ರ ಜಪೇದಿತ್ಯನುವರ್ತತೇ ||

ಅನುವಾದವು— ಸಂಪೂಷನ್ ಎಂಬುದು ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಘೋರಪುತ್ರನಾದ ಕಣ್ವನು ಮುಷಿಯು, ಪೂಷನು ದೇವತೆಯು, ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದವ್ಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂಷನ್ ದಶ ಪೌಷ್ಣಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ— ದೂರದೇಶಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ದೂರವಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂಷನ್ನಧ್ವನ ಇತಿ ಮಹಾಂತಮಧ್ಯಾನಮೇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತಿಭಯಂ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಅ. ಗ್ಯ. ೩-೭-೧೦) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೨

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೪೨ ||

|| ಅವ್ಯಕ್ತ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೨೮, ೨೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಚಕ್ರಂವೈ— ೧೦ ||

|| ಮುಷಿ— ಕಣ್ವೋ ಭೃತಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಪೂಷಾ ||

|| ಭಂದೇ— ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ಪೂಷನ್ನಧ್ವನಸ್ತಿರ ವ್ಯಂಹೋ ವಿಮುಚೋ ನಪಾತ್ |

ಸಕ್ಷ್ವಾ ದೇವ ಪ್ರ ಣಿಸ್ಪುರಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಂ | ಪೂಷನ್ | ಅಧ್ವನಃ | ತಿರ | ವಿ | ಅಂಹಃ | ವಿ ೨ ಮುಚಃ | ನಪಾತ್ |

ಸಕ್ಷ್ವ | ದೇವ | ಪ್ರ | ನಃ | ಪುರಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪೂಷನ್ ಜಗತ್ತೋಷಕ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವ ಅಧ್ವನೋ ಮಾರ್ಗಾತ್ಸಂ ತಿರ | ಅಸ್ಮಾನೈ-
ಭೀಷ್ಯಸ್ಥಾನಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಾಪಯ | ಅಂಹೋ ವಿಘ್ನಹೇತುಂ ಪಾಪಾಸಂ ವಿ ತಿರ | ವಿನಾಶಯ | ಪೂಷಾ
ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ವಿಮುಚೋ ನಪಾತ್ ಜಲನಿಮೋಚಿಕಹೇತೋರ್ಮೇಘಸ್ಯ ಪುತ್ರ | ನಪಾದಿತಿ ಪುತ್ರೇ-
ನಾಮ | ನಪಾತ್ರೇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾರಾತ್ | ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇದ್ಧ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀತಿ ಜಲಾದ್ಭ್ರೂಮ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ
ಕ್ರೂಯತೇ | ತಥಾನ್ಯೇತಾಪ್ತುಃದಕಸಾರತ್ವಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಕ್ರೂಯತೇ | ತದ್ಭದಪಾಂ ಸಾರ ಅಸಿತ್ತೇತ್ಯ-
ಮಹನ್ಯತ ಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವದಿತಿ | ಮೇಘಸ್ಯ ಜಲಧಾರಿತ್ವಾದುದಕಪುತ್ರ ಏವ ಮೇಘಪುತ್ರೋ ಭವತಿ |
ನ ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೇಘಪುತ್ರೇ ಪೂಷಃ ಕಿಮಾಯಾತಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಏವ ಪೂಷತ್ಪಾತ್ |
ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಕಸ್ಯ ಚಿನ್ಮಂತ್ರಸ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮೇವಮಾನ್ಯಾಯತೇ | ಪೂಷಾದ್ಭನಃ ಸಾತ್ವಿತ್ಯಾ-
ಹೇಯಂ ವೈ ಪೂಷೇತಿ | ತನ್ನಿವ ಚನಂ ಚಾನೈತ್ಯವಮಾನ್ಯಾಯತೇ | ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ
ಸವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂ ಚ | ಶತ. ಬ್ರಾ. ೧೪.೪.೨-೨೫ | ಇತಿ | ಹೇ ದೇವ ಪೂಷನ್ ನಃ
ಪುರೋದ್ರಸ್ತಾಕಂ ಪುರತಃ ಪ್ರ ಸಕ್ಷ್ವ | ಪ್ರಸಕ್ತೋ ಭವ | ಪುರತೋ ಗಚ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿಮುಚೋ
ನಪಾತ್ | ಉದಕಂ ವಿಮುಚೇತಿತಿ ನಿಮುಚ್ ಮೇಘಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ನ ಪಾತಯತಿ ಶುಲಮಿತಿ
ನಪಾತ್ ಪುತ್ರಃ | ನೌನ್ ಪೂರ್ವಾತ್ ಪಾತಯತೇಃ ಕ್ಷಿಪ್ | ನಭ್ರಾಣ್ಣಿಪಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ನೌನ್ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಭಾವಃ | ಸುಬಾಂಮುತ್ರಿತ ಇತಿ ಪರಾಂಗವದ್ಭಾವಾತ್ ಷಷ್ಯಾಂಮುತ್ರಿತಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಷ್ಯಮಿಕಂ
ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರೇತ್ಯಂ | ಸಕ್ಷ್ವ | ಷಚಿ ಸೇವನೇ | ಅನುದಾತ್ರೇತ್ಯಾದಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ
ಭಂದೇಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ತಾಸ್ಯಾನುದಾತ್ರೇದಿತಿ ಅಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಪ್ರ ಣಃ |
ಉಪಸರ್ಗಾದ್ಭವಲಮಿತಿ ನಸೋ ಣತ್ವಂ | ಪುರಃ | ಉಕ್ತಂ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ— ಲೋಕಪೋಷಕನಾಗಿಯೂ ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನದೀವತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಎಲೈ ಪೂಜದೇವನೇ | ಅಧ್ಯನೇ—(ಸಂಯಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಸಂ ತೀರ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಅಭೀಷ್ಟವಾದ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು | ಅಂಹೇ—(ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ) ವಿಘ್ನಮಾಡತಕ್ಕ ಪಾಪಿಷ್ಠನನ್ನು | ವಿ ತೀರ—(ಮಾರ್ಗತಪ್ಪಿಸಿ) ನಾಶಮಾಡು | ವಿಮುಚೇ— ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘದ | ನಸಾತ್— ಪುತ್ರನಾದ ಪೂಜ ದೇವನೇ | ನಃ ಪುರಃ— ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ | ಪ್ರ ಸಕ್ಷ್ಮ— (ಅಭಿಮಾನವಿಟ್ಟು) ಸಂಚರಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪೂಜದೇವನೇ, ನೀನು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮೇಘರೂಪನ ಪುತ್ರನು. ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಯಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವಾದ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಏನೇ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪಾಪಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು ದಾರಿತಪ್ಪಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನುಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸು.

English Translation

O Pushan, lead us over the road, remove the wicked obstructor of the way ; son of the cloud, go before us. (ನೀನು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಈ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೂರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಎಂದರೆ ದೂರಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ಈ ದೇವತೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸಿ ಹೊರಟರೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೊಂದರೆಗಳಿಲ್ಲದಂತೆ ಸುಖವಾಗಿ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಷಾರ್ಥನೇ ಪಾತ್ರಿತ್ಯಾದ | ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷಾ | ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ವಿಮುಚೇ ನಸಾತ್— ಉದಕಂ ವಿಮುಂಚತೀತಿ ವಿಮುಚ್ಚೀಘಃ | ನ ಸಾತೆಯತಿ ಕುಲಮಿತಿ ನಸಾತ್ ಪುತ್ರಃ | ನಪಾದಿತಿ ಪುತ್ರನಾಮ || ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ವಿಮುಚ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕುಲವನ್ನು ನಾಶಮಾಡದೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ಎಂದರೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಪುತ್ರನಿಗೆ ನಸಾತ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಮುಚೋನಸಾತ್ ಎಂದರೆ ಮೇಘದ ಪುತ್ರನು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇನ್ನಲ್ಲದೆ ಅಧ್ಯನೇ-ಪೃಥಿವೀ ಎನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾರ ಉದಕಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ, ತದೈದಮಾಂ

ಸಾರ ಅಸೀತ್ತತ್ವಮಹನ್ಯತ ಸಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವತ್ | ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾರಭೂತವಾದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಿಗೂಡಿಹಸಲು ಅದು ಪೃಥಿವಿಯಾಯಿತು ಎಂದೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಗೌಃ ಗ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಕು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂಷಾ ಎಂದರೆ ಪೃಥಿವೀ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆಯದಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎವ ಪೂಷತ್ವಾತ್ ಎಂಬ ವಚನಪ್ರಕಾರ ಪೂಷನು ಪೃಥಿವ್ಯಭವನಾನಿದೇವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು.

ಯೂಷ್ಮವಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಪೂಷಾ | ಯದ್ಭೂಮಿಪೋಷಂ ಪುಷ್ಯತಿ ತತ್ ಪೂಷಾ ಭವತಿ (ಐ. ೧೨-೧೬)

ಎಂದರೆ ರತ್ನಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವನಿಗೆ ಪೂಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಶಕಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ—

ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷಾ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ |

(ಶಕ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೨-೨೫)

ಈ ಪೂಷನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂಷನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಪೂಷನು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಪೂಷದೇವನ ಗುಣಗಳು ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿದ್ದು ಅವೆಲ್ಲಾ ಅವನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವನ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಚಿನ ವಿನೂತಕರಿಗೆ ಇದೊಂದು ಜಟಿಲವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಮೊದಲು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಯಾವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯಕ.

ಪೂಷದೇವತಾಸ್ತೋತ್ರದ ಮುಖ್ಯಭಾಗವು ಮುಗ್ಧೇವದ ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೫೨ರಿಂದ ೫೮ನೆಯ ಸೂತ್ರದವರೆಗೂ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಭಾರದ್ವಾಜಸಂಹಿತೆಯ ಮುಷಿಗಳು ಪೂಷದೇವನನ್ನು ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು “ ಪೂಷಸಂಹಿತಾ ” ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಸಂಹಿತೆಯ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರ, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಷನು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ರಥೀತಮಂ ಕಸರ್ದಿವನಿೂಶಾನಂ ರಾಧಸೋ ಮಹಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೫-೨)

ಯಾ ತೇ ಅಷ್ಟ್ಯಾ ಗೋಓಪಶಾಘುಣೇ ಪಶುಸಾಧನೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೫-೯)

ಯ ಏನಮಾದಿದೇಶತಿ ಕರಂಧಾದಿತಿ ಪೂಷಣಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೬-೧)

ರಾಯೋ ಧಾರಾಸ್ಯಾಪ್ಯುಣೇ ವಸೋರಾಶಿರಜಾಶ್ಚ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೫-೩)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಪರ್ಧಿ, ಪಶುಸಾಧನೀ, ಅಷ್ಟಾ, ಕರಂಧಾದ್, ಽಜಾತ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿವರ್ಣನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಮಗೆ ಪೂಷನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ ಸಾಧಾರಣಗುಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪೂಷನ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇವನು ಶಶುಪಾಲಕ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಈ ದೇವತೆಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಆರಾಧಕರ ಪಶುಸಂಪತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಬೇಕೆಂದೂ, ದಾರಿಹಿಡಿಸಿಕೊಂಡ ಗವಾದಿಗಳಿಗೆ ಇವನೇ ರಕ್ಷಕನೆಂದೂ ವಿಶವಾಗಿ ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಪೂಷಾ ಗಾ ಅನ್ನೇತು ನಃ ಪೂಷಾ ರಕ್ಷತ್ವರ್ವತಃ |

ಪೂಷಾ ವಾಜಂ ಸನೋತು ನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೨)

“ ಮಾಕಿರ್ನೀಕನ್ಮಾಕೀಂ ರಿಷನ್ಮಾಕೀಂ ಸಂ ಶಾರಿ ಕೇವಟೀ ” ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೬)

ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪಶುಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭರದ್ವಾಜ ಸಂತತಿಯವರು ಒಂದೆಡೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೇ ಪದೇ ಪದೇ ಸಂಚಾರಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದೂ, ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಷನನ್ನೇ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನನ್ನಾಗಿಯೂ ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿಯೂ ಧಾವಿಸಿದ್ದರೆಂದೂ ಆಧುನಿಕ ವಿಮರ್ಶಕಾರರು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಕ್ತಸೂತ್ರದ ೧, ೨, ೩ನೇ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಷದೇವನು ಮಾರ್ಗ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ “ ಪಥಪ್ತತೇ ” ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಊಹೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪೂಷನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪೂಷನು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರದೇ ತಾನೇ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಅವರನುತ.

ಆರನೆ ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಪೂಷನನ್ನು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯ ರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕದ್ವೇವತೆಯಲ್ಲೂ ಇವೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದಕ್ಕೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬಂಫೀಲ್ಡ್ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನಂತೂ ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೧೬ ; ೬-೨೩-೩ ; ೬-೨೫-೧ ರಿಂದ ಎಂಬ ೩ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಂಬ ಒಂದು ಪದವು ಆಧಾರವೆನಿಸಿ ಪೂಷನು ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುವ ಆದಿತ್ಯ ದೇವತೆ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾದ ವಿಚಾರಕ್ರಮವೇ ಒಂದು

೦೯ತಿಯಾಗಿದೆ. “ಆಘ್ರಣ” ಎಂಬ ಪದವು ಕೇವಲತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದೆಂದೂ, ತೇಜೋಮಯನಾದ ಯಾವ ದೇವತೆಯಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದೂ, ಅದಿತ್ಯನೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ (ಮು. ಸಂ. ೮-೬೦-೨೦) ಅಗ್ನಿಗೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿರಿಂದ ಈ ಒಂದು ವಿಶೇಷಣಾದಿಂ ಪೂಷನನ್ನು ಅದಿತ್ಯದೇವತೆ ಎಂಬ ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ೦೯ತಿಯಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪೂಷನನ್ನು ಅದಿತ್ಯದೇವತೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಇತರ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅದಿತ್ಯಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಇರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದೆಂದು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಈವಿರೋಧಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಆಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತಮ್ಮ ದಕ್ಷನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ತಾಭಿಯೋತಿ ದೂತ್ಯಾಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾಮೇನ ಕೃತತ್ರವ ಇಚ್ಛಿಮಾಣಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೫೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಕಡೆಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಪೂಷನಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ (ಮು. ಸಂ. ೮-೨೯) ರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಪೂಷನಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಸೌರಗುಣದ ವರ್ಣನೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಮು. ಸಂ. ೬-೨೯-೬) ಈ೦೯ತಿ ಸಾಂದಾಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾದಂತೆ ಪೂಷನು ಅದಿತ್ಯದೇವತೆಯಲ್ಲವೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿ, ಇವನು “ ಪಶುವಾಲಕ ” ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದು ತಾನೇ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ವೈವಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಹೆಚ್ಚು ಸಮೂಹವಾಗಿರುವುದೆಂದು ನಾವು ಬೇರೆಕಡೆ ವಿಶದವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪೂಷನು “ ಪಥಸ್ಥಿತಿ ” ಯೆಂಬ ಅಂಶವು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದು. ಇವನು ಮಾರ್ಗರಕ್ಷಕನು ; ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಿತಕ್ಕು ಕಳ್ಳಕಾರಕರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಭಕ್ತರಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ; ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೇರಿಸುವವನು ; ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪೂಷನ ನಾನಾಸ್ವಭಾವಗಳೂ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಈತನು ಸೌಮ್ಯದೇವತೆಯೆಂದೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಸೌಂದರ್ಯಗಳ ಸುಮರಸ್ಯವಿದೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಂ ತಿರ—ಅಸ್ಮಾನಭೀಷ್ಟಸ್ತಾನಂ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಾಪಯ | ನಾವು ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಲುಪುವಂತೆ ಮಾಡು.

ಪ್ರ ಸಪ್ತ ಪುರಃ—ಷಷ್ಠ ಸೇವನೇ | ಪ್ರಸಕ್ತೋ ಭವ | ಪುರತೋ ಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಮಾರ್ಗಾರ್ಹಕನಾಗು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಿಮುಚೋ ನಪಾತ್—ಮುಚ್ಚ್ಛೋ ಮೋಕ್ಷಣೇ ಧಾತುಮಂದಿ ಕ್ವಿಪಾಚಿ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದಾಗ ಬರುತ್ತೆ. ಸಪ್ತೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಮುಚಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಮುಚತಿತಿ ವಿಮುಚ್ ನಿರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುರಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ನಿರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವು ವಿಮುಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೋಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪಾತಯತಿ=ಕುಲವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ, ನಪಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ನ ಪಾತ್ ಪ್ರಜಾ** ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. ಪತಧಾತುಪ್ರಕೃತಿಕಣಜಂತದ ಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್. ಡೇಲೋಪ, ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. **ನಭಾಣ್ನಿಪಾತ್**—, ಎಂದು ನಪ್ ಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಛೇದ. **ಸುಬಾಮನ್ವಿತೇ ಪರಾಂಗವತ್ಸರೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಮುಚಃ ಎಂಬುದು ನಪಾತ್ ಎಂಬ ಆಮನ್ವಿತಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಮುಚೋ ನಪಾತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಮನ್ವಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬ ಎಂಬಿನೇ ಆಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರಸ್ವತುಧಾತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಷ—ಪಚ ಸೇವನೇ ಅನುದಾತ್ವೇತ್, ಅನುದಾತ್ವಜಾತ ಅತ್ಯನೇಪದಂ ಎಂದು ಆತ್ಯನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಲೋಟ್, ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಶಪ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಧಾಸ್, ಸೇ ಆದೇಶ. **ಸವಾಧ್ಯಾಂವಾಮ್** ಎಂದು ಏಗೆ ವಕಾರ. ಸಚ್+ಸ್ವ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂದು ಚ್ ಗೆ ಕ್ ಬರುತ್ತೆ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಕ್ತ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ವೇತ್ ಎಂದು ಸ್ವ ಅನುದಾತ್ವ.

ಪ್ರಣೀ—ಉಪಸರ್ಗಾದ್ವಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೨೮) ಉಪಸರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ರೇಫ ಪಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಸನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಯದ್ಯಪಿ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ಉಪಸರ್ಗಾದನೋತ್ತರೇ ಎಂದು ಪಠಿಸಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ 'ಪ್ರಣೀನಯ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಣತ್ವ ಬರದೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ. 'ಪ್ರನಃ ಸ್ವಾಪಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಣತ್ವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಈ ಪರಿಯಾವ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ **ಅನೋತ್ತರೇ** ಎಂಬುದನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೇರಿಸಿರುವರು. ಇದರಿಂದ ಣತ್ವ ಬಂದರೆ ಪ್ರಣೀ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಪುರಃ—(ಮು ಸಂ. ೧-೪೧-೩) ರಥಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ||೧||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಯೋ ನಃ ಪ್ರಾಪನ್ನಘೋ ವ್ಯಕ್ತೋ ದ್ರುಶೇವ ಆದಿದೇಶತಿ |
ಅಪ ಸ್ತೃ ತಂ ಪ್ರಥೋ ಜಹಿ || ೨ ||

|| ಸದವಾಃ ||

ಯಃ | ನಃ | ಪ್ರೂಷನ್ | ಅಘಃ | ವ್ಯಕಃ | ದುಃ ೨ ಶೇವಃ | ಅ ೨ ದಿದೇಶತಿ |

ಅಪ | ಸ್ತ | ತಂ | ಸಧಃ | ಜಹಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪ್ರೂಷನ್ ಯಃ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೇ ನೋಽಸ್ಮಾನಾದಿದೇಶತಿ ಅನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಂತವ್ಯಮಿತ್ಯೇವ-
ಮಾಜ್ಞಾಪಯತಿ | ಕೀದೃಶಃ | ಅಘಃ ಅಹಂತಾ ವ್ಯಕೋಽಸ್ಮದೀಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯಾ ದಾತಾ | ಅಪವರ್ತೇ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ದುಃಶೇವಃ ಸೇವಿತುಂ ದುಃಶಕೋ ದುಷ್ಟಸುಸೋ ವಾ | ತಂ ತಾದೃಶಂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಣಂ
ಪಘೋ ಮಾರ್ಗಾದಪಜಹಿ ಸ್ತ | ಅನಶ್ಯಮಪಾಕುರು || ವ್ಯಕಃ | ಕುಕ ವ್ಯಕ ಆದಾನೇ | ವರ್ಕತ ಇತಿ
ವ್ಯಕಃ ಇಗುಪಥಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ವ್ಯವಾದಿತ್ಯಾದಾದ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ದುಃಶೇವಃ | ದುಷ್ಟಂ ಶೇವಂ
ಯಸ್ಯಾಸ್ಮಾ ದುಃಶೇವಃ | ಪರಾದಿವಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ | ದುಃಪೇನ
ಸೇವ್ಯತ ಇತಿ ದುಃಶೇವಃ | ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸಕಾರಸ್ಯ ಶಕಾರಃ | ಈಷದ್ಯಃ ಸುಷ್ಪಿತಿ ಖಲ್ | ಲಿತ್ಸ-
ರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಯೂರ್ವಸೋದಾತ್ರೈತ್ಯಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಆದಿದೇಶತಿ | ದಿಶ ಅತಿ-
ರ್ಜನೇ | ಲೇಟ್ಯದಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ರುಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ
ಪಾ. ೨-೩-೪-೨ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚೀತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಾಧಾವಃ | ಪಥಃ
ಉದಾತ್ರನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ರೈತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರೂಷನ್— ಎಲೈ ಪ್ರೂಷದೇವನೇ | ಅಘಃ—ಪಾಪಿಷ್ಠನಾಗಿಯೂ | ವ್ಯಕಃ— ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನಪವರ-
ಸುವ ಕಳ್ಳನಾಗಿಯೂ | ದುಃಶೇವಃ— ದುಷ್ಟಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷಪಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಯಃ—
ಯಾವ ವೈರಿಯು | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ಆದಿದೇಶತಿ—(ಅಪಾಯಕರವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಈ ಮಾರ್ಗ
ದಿಂದಲೇ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂದು) ಅವುಗಳೆನಾದಾತಾನೋ | ತಂ— ಅಂತಹ ವಿರೋಧಿಯನ್ನು | ಪಥಃ—
(ನಮ್ಮ ಸರಿಯಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಅಪ ಜಹಿ ಸ್ತ— ಖಂಡಿತ ದೂರ ಓಡಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ .

ಎಲೈ ಪ್ರೂಷದೇವನೇ, ಪಾಪಿಷ್ಠನೂ, ನಮ್ಮ ಧನವನ್ನಪವರಿಸುವ ಕಳ್ಳನೂ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ
ಸಂತೋಷಪಡುವವನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪಾಯಕರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸುವವನೂ ಆದ
ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಬಹಳ ದೂರವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿ ಅಟ್ಟಬಿಡು.

English Translation

O Pushan, if a wicked person, a robber or one who delights in evil deeds directs us to a wrong way, drive him away to a place far off.

॥ విశేషవిషయములు ॥

ఆభాష—అదంతా | దుర్జాతః | కేట్టమనుష్యను, దుష్టను.

వ్యకః—వ్యక ఆదానే | వర్కత ఇతి వ్యకః | అస్మాకం ధనస్యాపదర్తాః | నమ్మ ధనవన్న ఆపహంసువ కళ్ళను.

ఆదిదేశతి— (ఇంతవ దారిగి జేరిగొందు) అజ్ఞాపిసువను, దారిజేరింపవను directs, points out

దుఃశీలః—దుష్టం శీలవం యస్యాసా దుఃశీలః | నేవితుం దుఃకశ్చిదే దుష్టసుఖీనివా | కేట్ట కేలసగళన్ను నూడువుగర్లి ఆసక్తి అధనా సంకీర్షణపడువవను, దువార్గాప్రవర్కకను,

అద బహి స్త్య— అనాకురు | దూర ఓడిసు

॥ వ్యాకరణప్రక్రియలు ॥

వ్యకః—ఈక వ్యక ఆదానే ఎందు వలసిరవ వ్యకధాతు ముందే ఇగుపదజ్ఞాప్రీతికేరీ ఈ (వా. సూ. ౩-౧-౧౩౫) ఎందు క ప్రత్యయ. లఫణపధగుణకే సిదేధవు ప్రత్యయ కితా ఆద్దరింద బరుత్తదే.

వర్కతే ఇతి వ్యకః, తేగిదుకొళ్ళువను అధనా స్తీకరిసువను ఎందు అర్థ. వ్యజ్ఞాదీనాం జి ఎందు ఆద్యుదాత్త.

దుఃశీలః—దురా లుపసగణ. శీలజ్ ధాతు ముందే ఇజ్ శీలజ్ ధ్యాం వజ్ (లు. సూ. ౧-౧౩౫౨) ఎందు వజ్ ప్రత్యయ. గుణ, దుష్టం శీలవం యస్యః: ఎందు బతువ్రిణి. పరాదికృందసి బతులం ఎంబుదరింద లుత్తరపదకే ఆద్యుదాత్త బరుత్తదే. హిగే వ్యుత్పత్తి జేరిగి రణపనివ్రి యావరణ అర్థవు సంకీర్షణగువుద్ది. ఇదర్థ్యాగి బేరివిధనాగి ప్రక్రియనున్ను జేరిబతుదు. దుఃఖేన సేవ్యతే ఇతి దుఃఖేన, జేవ్య సేవనేధాతు. ఈషుషుస్సుషు క్ష్యాక్ష్యాక్ష్యాభ్యోషు ఖల్ ఎందు ఖల్ ప్రత్యయ. సకారకే బవలగా తకార. లితి ఎంబుదరింద ప్రక్రియగి హిందే ఇరువ ఏకారవు లుదాత్త. సవనాప బంపనోలే గతికారకొణ—, ఎంబ క్షగుత్తర పవ ప్రక్రితిషుర బరుత్తదే

ಅದಿದೇಶತಿ—ದಿಶ ಅತಿರ್ಜನೇ. ಲೇಟ್. ತಿಪ್. ಆಡಾಗುಮ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂದು ಶಪ್‌ಗೆ
 ಪ್ಲ. ದ್ವಿತ್ವ-ಅಭ್ಯಾಸದ ಶ್‌ಗೆ ಲೋಪ. ದಿ ದಿಶ+ಆತಿ. ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾತಿಪಿತಿ ಸಾರ್ವ-
 ಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಅಜಾದಿಯೂ ಪಿತ್ತದ್ವಿ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರವಲ್ಲದರೆ ಅಪ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ
 ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗುಣನಿಷೇಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. (ದ್ವಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ
 ಅಪ್ಯಸ್ತವೆಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪವು ಉಭೇ ಅಪ್ಯಸ್ತಮ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.) ಆದರೂ ಬಹುಲಂ
 ಭಂದಸೀತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭-೨) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಬಹುಲವಾಗಿ
 ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ
 ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಭಃ—ಸತೇಃ ಸ್ತ ಚ ಎಂದು ಪತ್ಯ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಥಕಾರವೂ ಬಂದು
 ಸಧಿನ್ ಎಂದು ಆಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇನ್ ಉದಾತ್ತ. ಭಸ್ಯಟೀರ್ಲೋಪಃ ಎಂದು ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನ
 ಜನಿ ಪದದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇನ್ ಲೋಪ. ಹೀಗೆ ಉದಾತ್ತಲೋಪಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುಧಾತ್ತಸ್ಯಚಿ
 ಯತ್ರೋ—, ಎಂದು ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಪ ತ್ಯಂ ಪರಿಪ್ಲನಂ ಮುಖೀವಾಣಂ ಹುರಶ್ಚಿತಂ |

ದೂರಮಧಿ ಸ್ತುತೇರಜ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಪ | ತ್ಯಂ | ಪರಿಪ್ಲನಂ | ಮುಖೀವಾಣಂ | ಹುರಃ 5 ಚಿತಂ |

ದೂರಂ | ಅಧಿ | ಸ್ತುತೇಃ | ಅಜ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೈಂ ತಾವೃತಂ ಪೂರ್ದೋಕ್ತಗುಣಯುಕ್ತಂ ಸ್ತುತೇರ್ಮಾರ್ಗಾದಿಧಿ ದೂರಮುತ್ಯಂತದೂರದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಅಪಾಪ | ಅಪಗಮಯ | ಕೀದೃಶಂ | ಪರಿಪಂಥಿನಂ ಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಬಂಧಕಂ ಮುಷೀವಾಣಂ ತಸ್ಯ ರೂಪಂ | ಮುಷೀವೇತಿ ತಸ್ಯ ರಸ್ಯ ನಾಮ | ಮುಷೀವಾನ್ ಮಲಿಮ್ಲ ಚ ಇತಿ ತನ್ಮಾಮುಪಿ ಪಾಶಾತ್ | ಹುರಕ್ವಿತಂ ಕೌಟಿಲ್ಯಾನಾಂ ಸಂಚೇತಾರಂ || ಪರಿಪಂಥಿನಂ ಭಂದಸಿ ಪರಿಪಂಥಿಪರಿಪಂಥಿ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತರಿ | ಪಾ. ೮.೨-೮ | ಇತಿ ಶತ್ರವಭಿಧೇಯ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಮುಷೀವಾಣಂ | ಮುಷ ಸ್ತ್ರೇಯೇ | ನೋಷಣಂ ಮುಷಿಃ | ದಿಶಾದಿಕೋ ಭಾವೇ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮುಷಿಂ ವನತಿ ಸಂಭಜತ ಇತಿ ಮುಷೀವಾ ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸರ್ವನಾಮುಷಾ ನೇ ಚಾಸಂಬುದ್ಧಾ | ಪಾ. ೬-೪-೮ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಹುರಕ್ವಿತಂ | ಹುರ್ಭಾ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ರಾಲ್ಯೋಪ ಇತಿ ಛೇದನೋಪಃ | ಹುರಕ್ವಿ ನೋತಿತಿ ಹುರಕ್ವಿತ್ | ಚಿನ್ಯೋತೇಃ ಕ್ರಿಪಿ ತುಗಾಗಮಃ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಲೂಕ್ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ್ತುತೇಃ | ಸ್ತು ಗತೌ | ಕ್ರಿಪ್ ಕೌ ಚ ಸಂಜ್ಞಾ-ಯಾವಿತಿ ಕ್ರಿಪ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪ | ಅಪ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ||

|| ಪ್ರಾಜ್ಞಾರ್ಥ ||

ಪರಿಪಂಥಿನಂ— ನಮ್ಮ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ಮುಷೀವಾಣಂ— ಚೋರರೂಪನಾಗಿಯೂ | ಹುರಕ್ವಿತಂ— ಮೋಸಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತೈಂ— (ಹಿಂದಿ ಹೇಳಿದ ಇನ್ನೂ ಇತರ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳು) ಆ ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಯನ್ನು | ಸ್ತುತೇಃ— (ನಮ್ಮ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಧಿ ದೂರಂ— ಬಹಳ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಅಪ ಅಪ— ಓಡಿ ಅಟ್ಟಿಬಿಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂಜದೇವನೇ ನಮ್ಮ ನೇರವಾದ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವವನೂ, ಚೋರನೂ ಮತ್ತು ಮೋಸಗಾರನೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಮ್ಮ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬಹಳ ದೂರಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿ ಅಟ್ಟಿಬಿಡು.

English Translation

Drive him far away from the road, the hinderer of our journey, a thief a deceiver.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೈಂ— ತೈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥವಿರುವುದು. ತೈಂ ಎಂದರೆ, ಅಂತಹ ಎಂದರ್ಥವು.
ಪರಿಪಂಥಿನಂ—ಮಾರ್ಗಪ್ರತಿಬಂಧಕಂ | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು, ಮಾರ್ಗ ವಿರೋಧಕನು, hinderer, obstructor

ಹುರಕ್ಕಿ ತಂ, ಮುಷೀವಾಣಂ—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ| ಮೋಷಣಂ ಮುಷಿಃ | ಮುಷಿಂ ವನತಿ ಸಂಭವತ ಇತಿ ಮುಷೀವಾ ತಂ | ತಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪುರುಷಂ | ಕಳ್ಳನು, ಕದಿಯುವವನು, ತೃಪ್ತುಃ ತತ್ವಾ ವೊದಲಾವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ತ್ರೀನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಷೀವಾನ್ ಹುರಕ್ಕಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಷೀವಾನ್ ಹುರಕ್ಕಿತ್ ಎಂದರೆ, ಕಳ್ಳನು, ಚೋರನು, ಎಂದರ್ಥವು. ಹುರಕ್ಕಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹುರ್ಭಾ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹುರಕ್ಕಿ ನೋಡಿತಿ ಹುರಕ್ಕಿತ್ ವೋಸಮಾಹುವವನು ಎಂಬರ್ಥ ವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುತ್ತೇ—ಸ್ಯು ಗತಾ | ಸ್ಯುತಿ ಎಂದರೆ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. ಸ್ಯುತೇ- ಮಾರ್ಗ ದಿಂದ

ಅಜ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಓಡಿಸು

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಾ ||

ಪರಿಪನ್ನಿನಂ—ಭಂದಸಿ ಪರಿಪನ್ನಿ ಪರಿಪರಿಣೌ ಪರ್ಯವಸ್ಥಾ ತೇರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೮) ಪರ್ಯವ ಸ್ಥಾತಾ ಎಂದರೆ ಶತ್ರು, ಶತ್ರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಧೇಯವಾದಾಗ ಪರಿಪನ್ನಿನ್, ಪರಿಪರಿಣ ಶಬ್ದಗಳು ಭಂದಸ್ಥಿತಿಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿಪಲ್ಲಡುವುವು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಪರ್ಯವಸ್ಥಾತ್ಯಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅವಸ್ಥಾತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿ-ಪರಿ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳೂ ನಿಪಾತಿಪಲ್ಲಡುತ್ತವೆ ಎಂದಿಯಬೇಕು.

ಮುಷೀವಾಣಮ್—ಮುಷಸ್ತ್ರೀಯೇ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಂಬ ಉಣಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಒರುವುದಿಲ್ಲ. ವೋವಣಂ ಮುಷಿಃ. ಮುಷಿಂ, ಕದಿಯುವಿಕೆಯನ್ನು ವನತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ ಮುಷೀವಾ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ಯುತ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಮನ್ನಿನ್- ಕೃನ್ನಿವ್-ವನ್ನಿವ್-ವಿಚ್ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಮುಷಿವನ್ ಎಂದಾಯಿತು, ಇದರ ಮುಂದೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಿವಚನ ಚನ ಅಮ್. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಚಾ ಸಂಬುಧ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಸಂಬುದ್ಧಿಭಿನ್ನವಾದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುನಾಗ ನಕಾರಾಂತಶಬ್ದದ ಉಪಾಂತ್ಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎನ್ನು ದೀರ್ಘ. ಮುಷಿವಾನ್+ಅಮ್. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ಯುತ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಮುಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಹುರಕ್ಕಿ ತಮ್ — ಹುರ್ಭಾಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಾಲ್ಯೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಝಲಾದಿಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು, ಅನುನಾಸಿಕಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ರೀಳವ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಛೇದಾರ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ರೀಳವ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಛೇದಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹುರಃ ಚರನೋಡಿತಿ ಹುರಕ್ಕಿತ್. ಚಿತ್ ಚಯುನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ದ್ವೈತ್ಯಪಿ ಪಿತಿ ಕ್ವಿತಿ ತುಕ್ ಎಂದು ತುಗಾಗಮ, ತತ್ತರುನೇ ಕ್ವಿತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ತತ್ಪು ರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದಂತವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಪ್ರಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಪಕ್ಷೀವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಹುರ: ಚಿನೋತಿ ಎಂದು ಲೌಕಿಕವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತ. ಅದರೂ ಅಲೌಕಿಕ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುರ+ಅಮ್-ಚಿತ್ ಎಂದು ದಿರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃದಂತಶಬ್ದ ಇರುವುದರಿಂದ. ಕರ್ತೃಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಎಂದು ಪಕ್ಷೀ ಬರುತ್ತೆ. ಚಿತ್ ಎಂದು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತ. ಸಮಾಸ ಬಂಧನೇಲಿಯೂ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಮ್ಯತ್ ಎಂದು ಕೃದಂತ ನಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಸುತ್ತೇಃ—ಕ್ರಿಚ್ ಕೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುಗತೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ. ಚಿತೇ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಜ—ಅಜಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ೧ನೇ ಗಣ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ, ಸಿಚ್ ಗೆ ಹಿ ಅದೀಶ, ಶಪ್. ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂದು ಹಗೆ ಲುಕ್. ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ತ್ವಂ ತಸ್ಯ ದ್ವಯಾವಿನೋಽ ಘಶಂಸಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ |
 ಸದಾಭಿ ತಿಸ್ವ ತಪುಷಿಂ || ೪ ||

ಪದಗಳಿ

ತ್ವಂ | ತಸ್ಯ | ದ್ವಯಾವಿನಃ | ಅಘಶಂಸಸ್ಯ | ಕಸ್ಯ | ಚಿತ್ |
 ಸದಾ | ಅಭಿ | ತಿಸ್ವ | ತಪುಷಿಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೂಷನ್ ತ್ವಂ ತಸ್ಯ ಚೋರಸ್ಯ ತಪುಷಿಂ ಪರಸಂತಾಪಕಂ ದೇಹಂ ಪದಾಭಿ ತಿಸ್ವ | ಭವದೀಯೇನ ಪಾದೇನಾಶ್ರಮ್ಯ ತಿಸ್ವ | ಕೀದೃತಸ್ಯ | ದ್ವಯಾವಿನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಪಹಾರಃ ಪರೋಕ್ಷಾಪಹಾರ- ಕ್ಷೇತಿ ಯದ್ವ್ಯಯಂ ತದ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಅಘಶಂಸಸ್ಯ ಅಸ್ಮಾನ್ನಘನುನಿಷ್ಠಂ ಶಂಸತಃ | ಅಘಶಂಸ ಇತಿ

ತಸ್ಯ ರನಾಮ | ಮಲಿಮ್ನು ಚೋರಘೋಷೋ ವ್ಯಕ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಲಾತ್ | ಕಸ್ಯ ಚಿದನಿರ್ದಿಷ್ಟ-
ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಕಸ್ಯಾಪಿ || ದ್ವಯಾವಿನಃ | ದ್ವಯಾಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ದ್ವಯಾವೀ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಮತ್ತರ್ಥೋಯೋ ವಿನಃ | ಅಸ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಘಶಂಸಸ್ಯ | ಅಘೇ ಪಾಪೇ
ಶಂಸೋ ಮನಸ್ಯ ಭಿಲಾಪೋ ಯಸ್ಯ ಸೋರಯಮಘಶಂಸಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ತಪ್ತುಷಿಂ | ತಾಪಯತ್ಯನೇನಾನ್ಯಮಿತಿ ತಪ್ತುಷಿಃ | ಔಷಾದಿಕ ಉಷಿನ್ವತ್ಪ್ರಯಃ | ಬಹುಲವಚಿ-
ನಾದಿಕಾರಸ್ಯ ನೇತ್ವಂಜ್ಞಾ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಗರ್ಥ ||

(ಹೇ ಪೂರ್ವ—ಎಲೈ ಪೂರ್ವದೇವನೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದ್ವಯಾವಿನಃ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕದಿಯುವುದು
ನುತ್ತು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕದಿಯುವುದು ಈ೦ತಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಚೌರೈವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಘಶಂಸಸ್ಯ—
(ನಮಗೆ) ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಕಸ್ಯ ಚಿತ್—ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ | ತಸ್ಯ—ಕಳ್ಳನ |
ತಪ್ತುಷಿಂ—ಇತರರಿಗೆ ಸಂಕಟವನ್ನಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ದೇಹವನ್ನು | ಪದಾ ತಿಷ್ಠ—ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ನಿಲ್ಲು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂರ್ವದೇವನೇ, ಬಹಳ ಮೋಸಗಾರನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಮ್ಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮೆದುರಿಗೂ,
ನಾವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಗಡೆಯೂ ಕದಿಯುವ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಚೌರೈವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡುವವನೂ
ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಯಸಿ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಕಟವನ್ನಂಟುಮಾಡುವವನನ್ನು ಅವನು ಯಾರೇ ಆಗಲಿ, ಅಂತಹ ಕಳ್ಳನ
ದೇಹವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ನಿಲ್ಲು.

English Translation

Trample with your feet, the body of that deceitful and evil-minded thief
(who both steals and robs) who ever he may be.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ವಯಾವಿನಃ— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪಹಾರಃ ಪರೋಕ್ಷಪಹಾರಶ್ಚೇತಿ ಯದ್ವೈಯಂ ಚೌರ್ಯಂ
ತದ್ವೈತ್ಯಸ್ಯ | ಕಂದಂತೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಆಪವರಿಸುವುದೂ, ಕಾಣದಂತೆ ಗೂಢವಾಗಿ ಕದಿಯುವುದೂ ಎಂದು
ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವು. ಈ ಎರಡುವಾದ ಕಳ್ಳತನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಎಂವಭಿಪ್ರಾಯವು. one who
steals and robs.

ಅಘಶಂಸಸ್ಯ—ನಮಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ. ತ್ವಪ್ತುಃ ತತ್ಪಾ ವೇವಲಾವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪ್ರೇನನಾಮಗಳ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಘಶಂಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಳ್ಳನು, ಚೋರನು ಎಂವಭಿವಾಗುವುದು.

ತಪುಷಿಂ—ಪರಸಂತಾಪಕಂ ದೇಹಂ | ಇತರರಿಗೆ ಸಂತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಹವನ್ನು.
ಸದಾ ಅಥ ತಿಷ್ಠ—ಕಾಲಿನಿಂದ ಬೆನ್ನಾಗಿ ತುಳಿ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರಿಯಾಃ

ದ್ವಯಾವಿನಃ—ದ್ವೇ ಅವಯವೇ ಅಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. **ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅವಯವೇ ತಯಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೨)** ಎಂದು ದ್ವಿಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಸ್ ಬರುತ್ತೆ, ಅದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ತಯಸ್ಯಾಯಜ್ಞಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೩) ಎಂದು ಅಯಜ್ ಆದೀಶ. ದ್ವಿ+ಅಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ. ದ್ವಯಂ ಅಸ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ. (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೨) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಾಗಿ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಿಶ್ಚಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿನಿಶ್ಚಯ. ದ್ವಯ+ವಿನ್. ಅನ್ಯೇಷಾಮತಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂದು ದ್ವಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದ್ವಯಾವಿನ್. ಅವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅಘಂಶಸ್ಯೆ—ಅಘೇ=ಪಾಪದಲ್ಲಿ, ಶಂಸಃ=ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸೆಯು ಯಸ್ಯ ಸಃ=ಯಾವನಿಗೆ ಇದೆಯೋ ಅವನು. ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಪುಷಿನ್—ತಪ ಸಂತಾಪೇ ಧಾತು. ತಾಪಯನ್ತ್ಯನೇನ ಅನ್ಯಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಇದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಬ್ಬರನ್ನು ವ್ಯಥೆ ಪಡಿಸುವರು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಷಿನ್ ಎಂಬ ಉಕಾರಾಧಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಪ್+ಉಷಿ=ತಪುಷಿ, ಅವಾ, ತಪುಷಿನ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅದ್ಭುತಾತ್. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ತತ್ತ್ವೇ ದಪ್ಪ, ಮನ್ತುಮಃ ಪೂಷ್ಠನ್ನವೋ ವ್ಯಣೇಮಹೇ!

ಯೇನ ಪಿತ್ತನಚೋದಯಃ || ೫ ||

|| ಪವಪಾಠಃ ||

ಆ | ತತ್ | ತೇ | ದಸ್ರ | ಮನ್ತುಃ | ಮಃ | ಪೂಷನ್ | ಅಃ | ವೃಣೇಮಹೇ |
ಯೇನ | ಸಿತ್ತ್ವನ್ | ಅಚೋದಯಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಂತುಮೋ ಜ್ಞಾನವನ್ ದಸ್ರ ದರ್ಶನೀಯಂ ಯದ್ವಾ ವೈಯ್ಯಪಕ್ಷಯಂಕಾರಿನ್ ಪೂಷನ್ ತೇ ತ್ವೇದೀಯಂ ತದವಸ್ತಾದ್ವಶಂ ರಕ್ಷಣಮಾ ವೃಣೇಮಹೇ | ಸರ್ವತಃ ಸ್ವಾರ್ಥಯಾಮಹೇ | ಯೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಿತ್ತ್ವನ್ ಅಂಗಿರಃಪ್ರಭೃತಿನ್ವಿತ್ವದೇವಾನಚೋದಯಃ ಪ್ರೇರಿತವಾನಸಿ | ತದ್ವಕ್ಷಣಮಿತಿ ಪೂರ್ವತ್ಯಾನ್ವಯಃ || ದಸ್ರ | ದಸಿ ದಂಸನವರ್ಶನಯೋಃ | ಸ್ವಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ಆಗಮಾನು-ಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯೆತ್ಯಾನುಮುಧಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯ ಇತ್ಯೆಸ್ಮಾದಂತೆಭ್ಯಾಽವಿತೆಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಪೂರ್ವ-ವದ್ರಕ್ | ಮಂತುಮಃ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಕಮಿವನಿಜನೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧-೨೩ | ಭಾವೇ ತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಂತುಜ್ಞಾನಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮಂತುಮಾನ್ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ಮತುವಸೋ ರುರಿತಿ ರುತ್ವಂ | ಅಚೋದಯಃ | ಚಿದ ಸಂಚೋದನೇ | ಚಾರಾದಿಕಃ || ೨೪ ||

ಪ್ರತಿರವಾರ್ಥ

ಮಂತುಮಃ—ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ದಸ್ರ—ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ವೈರಿನಾಶಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಪೂಷನ್—ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯೇನ—ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಸಿತ್ತ್ವನ್—(ಅಂಗಿರಃಪ್ರಭೃತಿಗಳಾದ) ಪೂರ್ವಜರನ್ನು | ಅಚೋದಯಃ—ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕಳಿಟ್ಟು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದೆಯೇ | ತತ್—ಆ (ನಿನ್ನ) ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು | ಆ ವೃಣೇಮಹೇ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ನೀನು ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ಸುಂದರರೂಪನು, ಹಾಗೆಯೇ ವೈರಿನಾಶಕನು. ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನುಗ್ಗುಹಿಸಿ ಆ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಂಗಿರಃಪ್ರಭೃತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಮೂಲಕ ನೀನೇಕವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದೆ. ಈಗಲೂ ಸಹ ನಾವು ಆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

O wise and handsome Pushan, we entreat you that protection which you extended to our ancestors

ವಿಶೇಷವಿಷಯ

ಮಂತುಮಃ— ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಮಂತುಜ್ಞಾನಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಮಂತುಮಾನ್ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ | ಮಂತಮಃ | ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಬುದ್ಧಿವಂತನು, wise, sagacious, prudent &c.

ದಸ್ರ—ದಸಿ ದಂಕನದರ್ಶನಯೋಃ | ದರ್ಶನೀಯ | ಯದ್ವಾ ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ವೈಯುಫ-ಪಕ್ಷಯಕಾರಿಣ್ | ಸುಂದರನಾದ ಅಥವಾ ರತ್ನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ, Handsome or destroyer of foes

ಅವಃ—ರಕ್ಷಣಂ | ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು.

ಯೇನ ಪಿತೃನಜೋದಯಃ— ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ನೀನು ಯಾವರೀತಿ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೋ ಅದರಂತೆ ನಮಗೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಕ್ತವಿಷಯ

ದಸ್ರ—ದಸಿ ದಂಕನದರ್ಶನಯೋಃ ಗಂಧೇ ಗಣದ ಧಾತು. ಇದಿತ್, ಇದಿಪೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನುಮ್ ಅಗಮಕ್ಕೆ ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾರಣಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ 'ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ' ಎಂಬ ದಿನಾದಿಧಾತುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಈ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಧಾತು. ಮುಂದೆ ಸ್ವಾಯಿತಶ್ಚಾ—, ಎಂಬ ಉಪಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಮನುಮಃ— ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಈ ಧಾತುವು ದಿನಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿವನಿಜನಿಗಾಯಾಹಿಚ್ಛತ್ಯ (ಉ. ಸೂ. ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಪ್ತತ್ಯಯ. ತಿತುತ್ರ—ಎಂದು ಇಹಗೆ ಪ್ರತಿಪೇಧಮನ್+ತು, ಅನುಸ್ವಾರಪರಸವರ್ಣಗಳು. ಮನ್ತು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂರ್ಥ. ಮನ್ತುಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹತದಸ್ಯಾತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತೀತಿಮಂತುಮ್ ಎಂದು ಮಕುಶಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಮನ್ತುಮತ್. ಇನರೆ ಮುಂದೆ ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತುಮೋರು ಸಂಬುದ್ಧಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ರು ಎಂದು ಅವಿಭಕ್ತಿಚನಿರ್ದೇಶ. ಮಂತುವಸುಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಬೋಧನಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ರುಪದೇಶ ಬರುತ್ತಿ ಎಂದು ತ್ ಗೆ ರುಪದೇಶ. ಮನ್ತುಮರ್+ಸು, ಹರ್+ಚ್ಯಾಭ್ಯಃ—, ಎಂದು ಸುಲೋಪ. ರ್ ಗೆ ಖರವಸಾನಯೋಃ—, ಎಂದು ವಿಸರ್ಗ.

ಅಚೋದಯಃ— ಚುದ ಸಂಚೋದನೆ ಗಂಧೇ ಗಣದ ಧಾತು. ಸತ್ಯಾಪನಾಶ—, ಎಂದು ಷಟ್, ಲಪ್, ಮಧ್ಯಮ ವಿಕವಚನ ಸಿಪ್, ಶಪ್, ಅಡಾಗಮು, ಅಚುಪ್+ಇ+ಪ್+ಸಿ. ಷೆಚ್ಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಶಪ್ತನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾರ್ಯಧಾತೌಕಾ—, ಎಂದು ತ್ ಗೆ ಗುಣ. ವಿಕಾರ, ಅಯಾದೇಶ, ಇತೆಚ್ಚ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರುಪ್ತವಿಸರ್ಗಗಳು. ||೩||

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಅಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವಸೌಭಗ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮ |

ಧನಾನಿ ಸುಷಣಾ ಕೃಧಿ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಥ | ನಃ | ವಿಶ್ವಽ ಸೌಭಗ | ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮತ್ ೮ ತಮ |

ಧನಾನಿ | ಸುಽ ಸನಾ | ಕೃಧಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಶ್ವಸೌಭಗ ಕೃತ್ಸ್ಯಧನಯುಕ್ತ | ಯದ್ವಾ ಕೃತ್ಸ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯಯುಕ್ತ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮಾ-
ತಿಶಯೇನ ಸುವರ್ಣಮಯಾಯುಧವನ್ | ಪೂಷನ್ ಅಥ ಪೂರೋಕ್ತಾಸ್ಮದೀಯಪ್ರಾರ್ಥನಾನಂತರಂ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಧನಾನಿ ಸುವರ್ಣಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಸುಷಣಾ ಸುಷ್ಯ ದಾನಯುಕ್ತಾನಿ ಕೃಧಿ | ಕುರು |
ಅಥ | ಅಥಶಬ್ದೇ ಧತ್ತಂ ಛಾಂದಸಂ | ನಿವಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಿಶ್ವಸೌಭಗ |
ಸುಭಗಾನ್ಯಂತ್ರೇ ಇತ್ಯುಧ್ವಾಕ್ತಾದಿಷು ಸಾಠಾದ್ಯಾವಲ್ಪಾಃ | ಸಾ. ೫.೧.೧೨೯ | ಹೃದ್ಯಗಸಿಂಧಂತೇ
ಪೂರೃಪದಸ್ಯ ಚ | ಸಾ. ೬.೩.೧೯ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದವ್ಯದ್ಧೌ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಂ ಸಸ್ಯಾಂ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ
ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಿತಪ್ರಾದುತ್ತರಪದವ್ಯದ್ಧಿನ್ ಭವತಿತಿ ವ್ಯಕ್ತಾವುಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸೌಭಗಾನಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ
ವಿಶ್ವಸೌಭಗಃ | ಆಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಃ | ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮ | ಹಿರಣ್ಯಮಯೀ ವಾಶೀ | ತದೇಷಾಮು-
ಸ್ತೀತಿ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮಂತಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮಾನ್ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮಃ | ಆಮಂತ್ರಿತ-
ನಿಘಾತಃ | ಸುಷಣಾ | ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸುಷೇನ ಸಂಭದ್ಯಂತ ಇತಿ ಸುಷಣಾನಿ | ಈಷದ್ವೈಸುಷ್ಪಿತಿ-
ಖಲ್ | ಶೇಶ್ವಂದಿಸೀತಿ ಶೇಲೋಪಪಃ | ಲಿತಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮೋರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ವರ-
ಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಕೃಧಿ | ದುಕ್ಯಾಃ ಕರಣೇ | ಶ್ರುಶ್ರುಣುಷ್ಯಾಕೃವ್ಯಭ್ಯಶ್ಚಂದಿಸೀತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ |
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಗವಾರ್ಥ ||

ವಿಶ್ವಸೌಭಗ-ಸಕಲಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸಕಲಮಂಗಳಗಳೂಡಗೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ |
ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮು- ಅತಿಶಯವಾದ ಚಿನ್ನದ ಆಯುಧವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪೂಷದೇವನೇ. | ಅಥ-

ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾದನಂತರ | ನಃ— ನಮಗೆ | ಧನಾನಿ— ಚಿನ್ನ, ವಜ್ರ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯ ರ್ಯಾದಿಗಳಿಂವ ಕೂಡಿದ ಧನಗಳನ್ನು | ಸುಷಣಾ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧಾನಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದವುಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕೃಧಿ-
ಮಾಡು. (ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಧನಗಳನ್ನು ಕೊಡು) |

ಭಾವಾರ್ಥ :

...ಎಲೈ ಪೂಜದೇವನೇ, ನೀನು ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ, ಸುವರ್ಣನಿರ್ಮಿತಾಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನೂ ಆಗಿರುವೆ. ಈಗ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸುವರ್ಣವಜ್ರಾದಿಧನಸಂಪತ್ತನ್ನೂ, ನಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕೊಡು.

English Translation

O Pushan, you are possessed of all prosperity and well equipped with golden weapons: bestow upon us riches that may be accepted.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಥಾ—ಅಥಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಥಶಬ್ದವಿರುವುದು. ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಧಕಾರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ವಿಶ್ವಸೌಭಗಂ—ವಿಶ್ವಾನಿ ಸೌಭಗಾನಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ವಿಶ್ವಸೌಭಗಃ | ಸಮಸ್ತಧನಯುಕ್ತ ಆಧವಾ ಸಮಸ್ತ ಸೌಭಾಗ್ಯಯುಕ್ತ.

ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮಂ—ಹಿರಣ್ಯಮಯಾ ವಾಶೀ | ತದೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮಂತಃ | **ಅತಿಶಯೇನ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮಾನ್ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮುತ್ತಮಃ |** ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುವರ್ಣಯುಧಗಳಿಂದ ಸುಸಜ್ಜಿತನಾದವನು.

ಸುಷಣಾ—ವನ ಷಣ ಸಂಭಕ್ತಾ | ಸುಖೇನ ಸಂಭಜ್ಯಂತ ಇತಿ ಸುಷಣಾನಿ | ಸುಖದಿಂದ ಅನುಭವಿ ಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ವಸ್ತುಗಳು, ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳು, ಸುಖಸಾಧನಗಳು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ||

ಅಥ—ಅಥ ಶಬ್ದದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾವನವಾಗಿ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಕ್ಕೂ ಚಿ ಎಂದೂ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಸೌಭಗಂ—ಪ್ರಾಣಭೃಜ್ಞಾತಿವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽಘ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಗಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸುಭಗಳಲ್ಲದ ಮುಂದೆ ಆರ್ಷ್ಠ್ಯಕ್ರಿಯೆ. ಸುಭಗಮುಕ್ತೇ ಎಂದು

ಉದಾತ್ತಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸುಭಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಾಠ ಇದೆ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ವಚಾಂ—, ಎಂದು ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದರೆ ಸುಶಬ್ದದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಹೃದ್ಯಗಸಿನ್ದ್ಯದ್ವೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೯) ಇತ್, ಇತ್-ಕಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೃತ್-ಭಗ-ಸಿನ್ದ್ಯಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಪದ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಚ್ಚುಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಭಯಪದಗಳಿಗೂ ವೃದ್ಧಿಯು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಂತೇ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಉಭಯಪದವೃದ್ಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಕಾರರು ಹೃದ್ಯಗ— ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.

ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮತ್ತಮ—ಹಿರಣ್ಯಮಯಾ ಚ ಸಾ ವಾಶೀ ಚ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀ. ವಾಶೀ ಎಂದರೆ ಆಯುಧ. ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀ ವಿಷಾಮಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ಮಿಸ್ತಿತಿ ಮತುಷ್ ಎಂದು ಮತುಷ್. ಅತಿಶಯೇನ ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀನಾನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅತಿಶಾಯನೇ ಶಮಬಿಷ್ಣನ್ ಎಂದು ತಮಷ್. ಹಿರಣ್ಯವಾಶೀಮತ್ತಮ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಸಂಯೋಧನ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನ ಆಮನ್ರಿತಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಷಣಾ—ವನ ಸಣ ಸಂಭಕ್ತಾ, ಸುಪೇನ ಸಸ್ಯತೇ=ಸಂಭವ್ಯತೇ ಇತಿ ಸುಷಣಾಃ. ಈಷದ್ಧೌಸ್ತುಷು ಕೃಚ್ಚ್ಯಾಕ್ರಚ್ಚ್ಯಾರ್ಥೇಷು ಖಲ್ ಎಂದು ಸನ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಖಲ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸತ್ಯ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋಣಃ—, ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಶಸ್, ನುಮಾಗಮ, ಉಪಧಾದೀರ್ಘ, ಶ್ಲೇಷಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ತಿಗೆ ಲೋಪ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲಿತಿ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣ ಉದಾತ್ತ. ಕೃಮತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಕ್ರೃಧಿ—ದುಕ್ರೃಷ್ ಕರಣೇ, ಲೋಟ್ ಸಿಪ್, ಹಿ ಆದೇಶ. ಶುಶ್ರುಣು ಪ್ಪೌ ಕೃವೃಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಶ್ನು ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್, ಹಿಯು ಅಪಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಙಾತ್ವಾಗುತ್ತೆ. ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬಂದು ಕೃಧಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ||೬||

ಸಂಪಿ ಕಾಶಾಶಿ

ಅತಿ ನಃ ಸಶ್ಚತೋ ನಯ ಸುಗಾ ನಃ ಸುಪಧಾ ಕೃಣು ।

ಪೂಷ್ಣಿಹ ಕ್ರತುಂ ವಿಹಃ || ೭ ||

ಪದಸಾರಃ

ಅತಿ | ನಃ | ಸಕ್ಷತಃ | ನಯ | ಸು 5 ಗಾ | ನಃ | ಸು 5 ಪಥಾ | ಕೃಣು |

ಪೂಷನ್ | ಇಹ | ಕ್ರತುಂ | ವಿದಃ || ೩ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಸಕ್ಷತೋಽಸ್ಯದ್ವಾಧನಾಯ ಪ್ರಾಪ್ನುವತಃ ಶತ್ರುನ್ನೋಽತಿ ಅಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯ ನಯ | ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಯೇ | ನೋಽಸ್ಯಾನ್ ಸುಗಾ ಸುಷ್ಪು ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯೇತ್ ಸುಪಥಾ ತೋಭನಮಾರ್ಗೇಣ ಕೃಣು | ಗಂತ್ವೆನ್ನರು | ಹೇ ಪೂಷನ್ ಇಹಾಭ್ಯನಿ ಕ್ರತುಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಚೆನುಸ್ತದ್ವಕ್ಷಣರೂಪಂ ವಿದಃ ಜಾನೀಹಿ | ಸಕ್ಷತಃ | ಗ್ನುಸ್ತ ಪಷ್ಠ ಗತಾವಿತ್ಯತ್ರ ಸಕ್ಷಮಪ್ಯೇಕೇ ಪಶಂತೀತಿ ಧಾತುವ್ಯಕ್ತಾವುಕ್ತಂ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತದೇಣ ಶತುರುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾಕ್ತಾಭಾವಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸುಗಾ | ಸುಷ್ಪು ಗಚ್ಚಂತ್ಯಕ್ರೀತಿ ಸುಗಃ | ಸುದುರೋರಧಿಕರಣ ಇತಿ ಗಮೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೈತಿಯಾಯಾ ಅಶ್ವಾರಃ | ಸುಪಥಾ | ತೋಭನೇನ ಪಥಾ | ನ ಪೂಜನಾತ್ | ಪಾ. ೫.೪-೬೯ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಸ್ತತಿವೇದಧಃ | ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲವಿತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಕ್ರತೌದಯಿಕ್ವೇತ್ಯುಕ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ ನ ಭವತಿ | ಅಬಹುವ್ರೀಹಿಶ್ಚಾತ್ | ತತ್ರ ಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾವಿತಿ ವರ್ತತೇ | ಕೃಣು ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಶಕ್ತಿಯೋಃ | ಧ್ವಿಕ್ಯನ್ಯೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉತಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಹೇರ್ಲುಕ್ | ವಿದಃ | ಋಷಿ ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಖ್ಯದಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ ||

ಶ್ರುತಿಗವಾರ್ಥ

ಸಕ್ಷತಃ—ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ನಃ—ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲೆಗಾಡೆ (ಬಹಳದೂರ) ಅತಿ ನಯಃ—ಅಟ್ಟಬಿಡು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸುಗಾ—ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸುಪಥಾ ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಕೃಣು—(ನಡೆಯುವವಳನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡು | ಪೂಷನ್—ಎಲೈ ಪೂಷ ದೇವನೇ | ಇಹ—ಈ ಮಾರ್ಗ (ಪ್ರಯಾಣ)ದಲ್ಲಿ | ಕ್ರತುಂ—ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು | ವಿದಃ—ತಿಳಿದುಕೊ.

ಭಾವಾರ್ಥ

— ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ನಮಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡಲು ಬರುವ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ಬಹಳದೂರವಾಗಿ ಅಟ್ಟಬಿಡು. ನಮ್ಮ ಮಾರ್ಗವು ನಿಭ್ರಂಹಿತವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಚಾರವು ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭ

ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಈ ಮಾರ್ಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಈ ಮಾರ್ಗಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯುಕೊ. ನಮ್ಮನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಡೆಯುವವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

English Translation

Lead the enemies away from us ; make the path good and safe for us ;
O Pushan, know how to protect us on this journey.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸಶ್ವಸೇ:—ಸಶ್ವ ಗತೌ | ಅಸ್ಯಧ್ವಾಧನಾಯ ಸ್ವಾಪ್ನುವತೇ | ನಮ್ಮನ್ನು ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವವಕ್ಕೆ ಬರುವ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು)

ಸುಗಾ—ಸುಷ್ಕು ಗಚ್ಯಂತೈತ್ತೇತಿ ಸುಗಃ | ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೋಗುವುವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ

ಸುಸಭಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ. ಶತ್ರುಕಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವ. ಸುರಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ.

ಕ್ರತುಂ—ಜ್ಞಾನ, ತಿಳುವಳಿಕೆ. ಕೇತಃ ಕೇಪುಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದವು ಪರಿತನಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ರತುಂ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಶ್ವತೇ:—ಗ್ನು ಛಾಪ್ಪ ಸಶ್ವ ಗತೌ ಗನೇ ಗಣ. ಇಲ್ಲಿ ಸಶ್ವ ಧಾತುವನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಪಠಿಸುವರು ಎಂದು ಧಾತು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಧಾತುಮುಂದೆ ಲಟ್, ಶತ್ಯ. ಶಪ್ ಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಎಂದು ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಪ್ ಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದೆ ಇದ್ದರೆ ಅತೋಗುಣೀ ಎಂದು ಪರರೂಪ ಬಂದು ಸಶ್ವತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—, ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗ ದೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಶಪ್ ಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಅದು ಪದೇಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಪ್, ಶತುರನುವೋ ನದ್ಯೆ ಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೭) ನುಮ್ ಆಗಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಯಾವ ಶತ್ಯ ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತಶಬ್ದವು ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದೀಸಂಜ್ಞಿಕವೂ, ಅಜಾದಿಯಾದ ಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಶಪ್ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವು ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಸರ್ವೇವಿಧಯೇ—, (ಪರಿಭಾ ೩೫) ಎಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಳುವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಗಾ—ಸುಷ್ಕು ಗಚ್ಯಂತಿ ಅತ್ರ ಇತಿ ಸುಗಃ, ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಗಮ್ ಧಾತುಮುಂದೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಟಿ ಲೋಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**,

ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಷಯವನ್ನು ಡಾ.ಆರ್. ಸುಗುಂ. ಟಿ. ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಸುಪಥಾ—ತೋಫನಶ್ಚಾಸೌ ಪನ್ಯಾಶ್ಚ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. **ಮುಕ್ತೂರಬ್ಯೂಃ ಪಥಾಮಾ ನಕ್ಷೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೭೪) ಮುಕ್-ಪುರ್-ಅಪ್-ಧುರ್-ಪಥಿನ್ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಅಕ್ಷ ಸಂಬನ್ಧಿಯಾದ ಧುರ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನೆ ಪೂಜನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೯) ಪೂಜನಾರ್ಥಕವಾದ ಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಸಮಾಸಾಂತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರು ಸ್ವತಿಭ್ಯಾಮೇವ ಸು-ಅತಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗಲೇ ಈ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. **ಕ್ರತ್ಯಾದಿಯಕ್ಷ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆಯ್ದಾತ್ತವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. **ಪರಾದಿಕ್ಷಂವಿ ಹಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆಯ್ದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಕೃಣು—ಕೃನಿ ಹಿಂಸಾರಣಯೋಶ್ಚ. ಲೋಟ್ ಸಿಪ್, ಹಿ ಆದೇಶ. ಧ್ನಿಕ್‌ಗೋರೀರ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯವೂ ವಾಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ. ಕೃನು+ಉ+ಹಿ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂದು ಆಕಾರಲೋಪ. **ಋವರ್ಷಾನ್ನೈಸ್ಯಣಿತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಂ** ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರ. ಉತ್ಪನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಸಂಯೋಗ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೬) ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದ ಉಕಾರವಿದಿಯೋ ಅದರ ಮುಂದೆ, ಇರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಲುಕ್.

ವಿದಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ, ಲೇಟ್, ಸಿಪ್, ಅಡಾಗಮ, ಇತ್ಯಕ್ಷಲೋಪಃ—, ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಡಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಶವಾಗೆ ಲುಕ್. ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗಗಳು || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಅಭಿ ಸೂಯವಸಂ ನಯ ನ ನವಜ್ವಾರೋ ಅಧ್ವನೇ ।
ಪೂಷ್ಣಿಹ ಕ್ರತುಂ ವಿದಃ || ೮ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ಅಭಿ | ಸು 5 ಯವಸಂ | ನಯ | ನ | ನವ 5 ಜ್ವಾರಃ | ಅಧ್ವನೇ |

ಪೂಷನ್ | ಇಹ | ಕ್ರತುಂ | ವಿದಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಪೂಷನ್ ಸುಯವಸಂ ಶೋಭನತ್ಯನೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಸರ್ವೌಷಧಿಯುಕ್ತಂ ದೇಶಮಭಿ ನಯ | ಅಸ್ಮಾನಭಿತಃ ಪ್ರಾಪಯ | ಅಧ್ವನೇ ಮಾರ್ಗಾಯ ನವಜ್ವಾರೋ ನೂತನಃ ಸಂತಾಪೋ ನ ಭವತ್ತಿತಿಶೇಷಃ | ಮಾರ್ಗೇ ಗಚ್ಛತಾ ಮಸ್ಮಾಕಮಿದಾನೀಂತನಃ ಕ್ಷೇಶಃ ಕೋಽಪಿ ಮಾ ಭೂದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಗತಾರ್ಥಮನ್ಯತ್ | ಸೂಯವಸಂ | ಶೋಭನಂ ಯವಸಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇ ಸ ಸೂಯವಸೋ ದೇಶಃ | ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪರಾದಿಭಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುಕ್ತತ್ವಂ | ಕ್ರತಾದಿರ್ವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ನವಜ್ವಾರಃ | ಜ್ವರ ರೋಗೇ | ಭಾವೇ ಘರ್ಷ | ನವಶ್ವಾಸೌ ಜ್ವಾರೋ ನವಜ್ವಾರಃ | ಛಾಛಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿರ್ದಾರ್ಥ

ಪೂಷನ್— ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ | ಸುಯವಸಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹೆಸರುಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ, ಓಷಧಿ ನನಸ್ತತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ | ಅಭಿನಯ— (ನಮ್ಮನ್ನು) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. | ಅಧ್ವನೇ— ದಾರಿಯಲ್ಲಿ | ನವಜ್ವಾರಃ— (ಬೇಸಿಗೆಯ) ಹೊಸತಾಪವು | ನ—ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ. | ಇಹ— ಈ ಮಾರ್ಗ (ಪ್ರಯಾಣ) ದಲ್ಲಿ | ಕ್ರತುಂ— (ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು | ವಿದಃ— ತಿಳಿದುಕೊ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಚ್ಚಿಹುಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ತಂಪಾದಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸೇರಿಸು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ತಾಪ ವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊ. ಈ ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊ.

English Translation

Lead us where there is abundant grass ; let there be no extreme heat on our way ; Pushan, know how to protect us on this journey.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂಯವಸಂ— ಶೋಭನಂ ಯವಸಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನೇಶೇ ಸ ಸೂಯವಸೋ ದೇಶಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಹುಲ್ಲು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ; ದನಗಳು ಮೇಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೃಷನನ್ನಡ್ಡಿ ಯಾದ ದೇಶ.

ನವಜ್ವಾರಃ— ಜ್ವರ ರೋಗೇ | ಜ್ವರ ಏವ ಜ್ವಾರಃ | ನವಶ್ವಾಸೌ ಜ್ವಾರಶ್ಚ ನವಜ್ವಾರಃ | ಹೊಸ ದಾದ ಅಥವಾ ಅತಿಹೆಚ್ಚಾದ ತಾಪವುಳ್ಳ, ಶಿವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಸಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಸುಡುತ್ತಿರುವ

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೂಯವಸಮ್—ಯವಸ ಎಂದರೆ ಕೃಣ. ಇಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಯು ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಶೋಭನಃ=ಓಳ್ಳಿಯ, ಯವಸಃ=ಓಷಧಿಯು ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ=ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅದು ಎಂದರ್ಥ. ನಿಶಾತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ, ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದಲಾದರೂ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ನವಜ್ವಾರಃ—ಜ್ವರ ರೋಗೇ, ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಉಪಧಾವನ್ನಡಿ. ನವಶ್ವಾ ಸೌ ಜ್ವಾರಶ್ಚ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಘಾಘಘೌಕ್ರಾಜವಿತ್ತೇಕಾಣಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದವು ಅಂಶೋದಾತ್ರ ವಾಗುತ್ತೆ || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಶ್ಕೃ ಪೂರ್ಧಿ ಪ್ರ ಯಂಸಿ ಚ ಶಿಶಿಹಿ ಪ್ರಾಸ್ತುಧರಂ |
ಪೂಷ್ಣಿಹ ಕ್ರತುಂ ವಿದಃ || ೯ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಶ್ಕೃ | ಪೂರ್ಧಿ | ಪ್ರ | ಯಂಸಿ | ಚ | ಶಿಶಿಹಿ | ಪ್ರಾಸ್ತಿ | ಉದ್ಧರಂ |
ಪೂಷ್ಣಿ | ಇಹ | ಕ್ರತುಂ | ವಿದಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪೂಷನ್ ಶಗ್ನಿ | ಅಸ್ಮಾನನುಗ್ರಹೀತುಂ ಶಕ್ತೋ ಭವ | ಪೂರ್ಧಿ | ಅನ್ಮದ್ಭೂಹಂ ಧನೇನ
ಪೂರಯ | ಕಿಂಚಿ ಪ್ರ ಯಂಸಿ | ಅನ್ಯದಪ್ಯಪೇಕ್ಷಿತಂ ವಸ್ತು ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಶಿಶೀಹಿ | ಅಸ್ಮಾನ್ನರ್ವೇಷು
ಮಧ್ಯೇ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರು | ತೇಜಸ್ವಿನಃ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದರಮಸ್ಮದೀಯಂ ಪ್ರಾಸಿ | ಮೃಷ್ಟಾನ್ನೇನ
ಸೋಮರಸೇನ ವಾ ಪೂರಯ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶಗ್ನಿ | ಶಕ್ತ್ಯಾ | ಶಕ್ತಾ | ಲೋಟೀಗೇ ಹಿ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಹುರುಲ್ಪೋಽಪಿ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಧಿರಾದೇಶಃ | ಹೇರಪಿತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯೇ-
ಸ್ಯರೇಣೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೂರ್ಧಿ | ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಶ್ರುತ್ಯಜುಷ್ಪಾಕ್ಯವ್ಯಭ್ಯಕ್ಯಂದಸೀತಿ
ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ಪೂರ್ವದ್ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯುತ್ಪಂ | ಹರಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ |
ತಿಜಃ ಪರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಧಾವಃ | ಯಂಸಿ ಯನು ಉಪರಮೇ | ಲೋದರ್ಥೇ ಲಟಿ ಪೂರ್ವದ್ವಿಕರಣಸ್ಯ
ಲುಕ್ | ನಿಘಾತಃ | ಶಿಶೀಹಿ | ಶೋ ಶನೂಕರಣೇ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತ್ಯಧ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ |
ಈ ಹಲ್ಯುಘೋರಿತೀತ್ವಂ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಪ್ರಾಸಿ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈಪೋ ಲುಕ್ | ಸಿಪಃ
ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪೂಷನ್—ಎಲೈ ಪೂಷ ದೇವನೇ | ಶಗ್ನಿ—ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗು | ಪೂರ್ಧಿ—ನಮ್ಮ
ಮನೆಯನ್ನು ಸಮೃದ್ಧವಾಗ ಧನದಿಂದ ತುಂಬು | ಪ್ರಯಂಸಿ—(ಇತರ ಅವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ಚನ್ನಾಗಿ ಕೊಡು | ಶಿಶೀಹಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ) ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು | ಉದರಂ—
ನಮ್ಮ ಉದರವನ್ನು | ಪ್ರಾಸಿ—ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದಿಂದ ತುಂಬು | ಇಹ—ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ | ಕ್ರತುಂ—(ನಮ್ಮ)
ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು | ವಿದಃ—ತಿಳಿಸಿಕೊ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾಗು. ನಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು ಸಮೃದ್ಧವಾದ
ಧನದಿಂದ ತುಂಬು. ನಮಗೆ ಅವೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೊದಗಿಸಿಕೊಡು. ನಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲರ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ನಮ್ಮ ಉದರವನ್ನು ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದಿಂದ ತುಂಬಿ ನಮಗೆ
ತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವು ಹೇಗೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು
ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

Be favourable to us, fill us with plenty, give us all good things, make
us robust and fill our stomachs ; O Pusham, know how to protect us on this
journey.

ನಿರೀಕ್ಷನಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ತನಗೆ ಧನ, ಅನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಕ್ತಿ, ಪೂರ್ವಿ, ಯೆಸಿ, ಶಿಶೀಹಿ, ಸ್ವಾಸಿ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಾದಗಳನ್ನುಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನಾಮವದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಕ್ತಿ—ಶಕ್ತ್ಯುಶಕ್ತೌ. ಲೋಟಿ ಸಿವ, ಹಿ ಆದೇಶ. ಸ್ಯಾದಿಭ್ಯಃತ್ಯುಃ ಎಂದು ತ್ವು ವಿಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹುರುಲ್ಭ್ಯೋಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೦೧) ಹುಧಾತು. ಝುತಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹಿಗೆ ಧಿಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಹಿಯು ಅಪಿಶ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾತ್ತೌ ಸುಪ್ತಿಶೌ ಎಂದು ಅನುವಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಿ—ಪ್ಸ್ಯ ವಾಲನ ಪೂರ್ವಯೋಃ. ಲೋಟಿ, ಸಿವ, ಹಿ ಆದೇಶ, ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದರೆ ಈ ಧಾತುವು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ರ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಶ್ವು ವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶವ್ ಗೆ ಲುಕ್. ಬರುತ್ತೆ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಮಾದರೆ ಶ್ವಾ ಗೆ ಲುಕ್. ತ್ವು ತ್ವಣು ಪೂರ್ವಿ ವ್ಯಭ್ಯಕ್ತೌಂದಸಿ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ, ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಅಂಗಾವಯವವಾದ ಓಷ್ಯವರ್ಣ (ಉ. ಸವರ್ಗ) ಪೂರ್ವಕವಾದ ಮಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗದ ಕೊನೆಯವರ್ಣವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಕಾರ ಬಂದರೆ, ಪೂರ್ವಧಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಹಲಿ ಚ(ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೭ ವ್ಯಂಜನಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ರೇಘಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇಕ್ ಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪೂರ್ವಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ತಿಜಂತದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯೆಸಿ—ಯಮ ಉಪರಮೆ ಂನೇ ಗಣ. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸಿವ, ಶವ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲುಕ್. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಎಂದು ಮಾಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಶಿಶೀಹಿ—ಶೋ ತನೂಕರಣೇ ದಿನಾದಿ. ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೀತ್ರಿತಿತಿ ಎಂದು ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. ಲೋಟ್ ಹಿ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷನ್ ಎಂದು ಕ್ಷನ್ವಿವಕರಣ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೬) ಎಂದು ಕ್ಷನ್ ಗೆ ಶ್ವು. ತ್ವಾ ಎಂದು ದ್ವಿಶ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಉಭೇ ಅಭ್ಯಸ್ತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೫) ಅರನೇ ಅಭ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿಶ್ವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತಂಚ್ಚೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಚ್ಚೆ ಇದೆ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಶ. ಹಿಯು ಅಪಿಶ್, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರಾಸಿ—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ ಅದಾದಿ. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂದು ಶಪ್ ಲುಕ್. ಸಿಪ್ ಪಿಕ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವ ಸುಪ್ಪಿಕ್ವೌ ಎಂದು ಅನುದಾತ್ವ. ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನ ಪೂಷಣಂ ಮೇಥಾಮಸಿ ಸೂಕ್ತ್ಯೈರಭಿ ಗೃಣೇಮಸಿ |

ವಸೂನಿ ದಸ್ಮಮೀಮಹೇ || ೧೦ ||

|| ಶಪಪಾಠಃ ||

ನ | ಪೂಷಣಂ | ಮೇಥಾಮಸಿ | ಸುಽ ಉಕ್ತ್ಯೈಃ | ಅಭಿ | ಗೃಣೇಮಸಿ |

ವಸೂನಿ | ದಸ್ಮಂ | ಈಮಹೇ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂಷಣಂ ದೇವಂ ನ ಮೇಥಾಮಸಿ | ವಯಂ ನ ತು ನಿದಾಮಃ | ಕಿಂತು ಸೂಕ್ತ್ಯೈರ್ವೇದಿ-
ಗತ್ಯೈರಭಿ ಗೃಣೇಮಸಿ | ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ತುಮಃ | ದಸ್ಮಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ಪೂಷಣಂ ಪ್ರತಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನೀ-
ಮಹೇ | ಯಾಚಾಮಹೇ ಮೇಥಾಮಸಿ | ಮೇಥೈ ಮೇಥಾಹಿಂಸನಯೋಃ | ಲಟೀದಂತೋಃ
ಮಸಿರಿತಿ ಮಸ ಇಕಾರಾಗಮಃ | ಸೂಕ್ತ್ಯೈಃ | ಸುಷ್ಪ ಸ್ತುವತೇ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಕಾಶಯಂತೀತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ |
ಕ್ರಿಚ್ಛ್ವೌ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಕ್ತಃ | ವಚಿ ಸ್ಯಸೀತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಛಾಛಾದಿಸ್ವರಃ |
ಯದ್ವಾ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ | ಪಾ. ೨೨-೧೪೫ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ವತ್ವಂ | ಗೃಣೇಮಸಿ | ಗ್ಯ. ಶಬ್ದೇ | ಪ್ವಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ತ ಇತಿ ಪ್ರಸ್ತತ್ವಂ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ | ದಸ್ಮಂ |
ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿವಸಿಶ್ಯಾಧೂಸೂಭ್ಯೋ ಮಕ್ | ಉ. ೧-೧-೧೪೪ | ಇತಿ ಮುಕ್ತತ್ವಯಃ || ೨೫ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಪೂಷಣಂ—ಪೂಷದೇವನನ್ನು ! ನೆ ಮೇಘಾಮುಸಿ—ನಾವು ದೂಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ! ಸೋಕ್ತ್ಯೈಃ—ದಿವ್ಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ! ಅಭಿ ಗೃಣೇಮುಸಿ—ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇವೆ ! ದಸ್ಮಂ—ಸುಂದರನಾದ ಪೂಷ ದೇವನನ್ನು ! ವಸೋನಿ—ಧನನನ್ನು (ಧನಶ್ಯಾಗಿ) ! ಈಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

|| ಭಾಗಾರ್ಥ ||

ಪೂಷದೇವನನ್ನು ನಾವು ದೂಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನನ್ನು ದಿವ್ಯವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಅವನ ಸುಂದರರೂಪದ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಧನಶ್ಯಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

We do not reproach Pushan, but praise him with hymns ; We solicit the good looking (Pushan) for riches.

ವಿಶೇಷವಚಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತನ ಅರ್ಥವು ಸುಲಭಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ವಿಶೇಷವಾದ ತೊಡಕುಗಳೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ನೆ ಮೇಘಾಮುಸಿ—ಮೇಘ ಮೇಘಾಹಿಂಸನಯೋಃ | ನ ನಿಂಗಾಮುಃ | ನಂದಿಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೂಷಣೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಭಿ ಗೃಣೇಮುಸಿ—ಗೃ. ಶಬ್ದೇ | ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ತುಮುಃ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ದಸ್ಮಂ—ದರ್ಶನೀಯಂ | ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರನಾದ

ಈ ಮಹೇ—ಯಾಚಾಮಹೇ | ಈಮಹೇ ಯಾಮಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೇಳು ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಮಹೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಮಹೇ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ

ಮೇಘಾಮುಸಿ—ಮೇಘ ಮೇಘಾಹಿಂಸನಯೋಃ. ೧ನೇ ಗಣದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಮೇಘ ಮೇಘಾಹಿಂಸನಯೋಃ ಎಂದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಭೌತಾರಾಂಕ ಎಂದು ಸ್ವಾಮಿ ಎಂಬವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಮಹಾ ಶಬ್ದ, ಇದಿನ್ನೋಮುಸಿ ಎಂದು ಇಕ್ ಆಗಮ. ಶಬ್ದ, ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯೇಷಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ.

ಸೂಕ್ತೈಃ—ಸುಷ್ಮ ಬೃವತೇ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋತ್ರಮಾಡುವುವು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಬ್ರೂಷಾನ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಅವಾದಿ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಚ್‌ಕ್ರೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಬ್ರೂಷಾನ್ಯೋ ವಚಿಃ ಎಂದು ವಚಿ ಆದೇಶ ವಚಿ ಸ್ವಸಿ ಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ, ಥಾಥಘೌಷ್‌ಕ್ತಾ—, ಎಂದು ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಅಥವಾ ಸುಷ್ಮ ಉಚ್ಯಂತೇ. ದೇವತಾಃ ಏಭಃ=ಇವುಗಳೆಂದ ದೇವತೆಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವರು ಎಂದರ್ಥ. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂದು ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ. ಥಾಥಘೌಷ್‌ಕ್ತಾ—, ಎಂಬುದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಗತಿರನನ್ತರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ರೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಗತಿಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಸುಶಬ್ದ, ಕಾರಕವಾದ ಉಪಮಾನವಾಚಕ ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಅಂತೋದಾತ್ತನಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಗೃಣೇಮಸಿ—ಗೃಣ ಕರ್ಷಿಣಿ ಕ್ರಾಡ್ವಿ. ಲಟ್, ಮಸ್, ಶ್ವಾವಿಕರಣ. ಪ್ಲೋದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂದು ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಈ ಹಲ್ಯಘೋಷಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಕಿತ್ ವಾ ಐತ್ ಅದ ಹಲಾದಿಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ವ-ಅಪ್ಯಸ್ತ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈಕಾರ. ಇದನ್ನೋಮಸಿಃ ಎಂದು ಇಕಾರಾಗಮ.

ದಸ್ಯಮ್—ವಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಇಷಿಯುಧೀನ್ವಿದಿಸಿತ್ಯಾಧೂಸೂಘೋಃ ಮಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಇಪ ಗತೌ, ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ, -ಜಾ ಇನ್ಪೀ ದೀವ್ತೌ, ವಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ, ಕೈವ್ ಗತೌ, ಧೂಷಾ ಕಂಪನೇ. ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ. ||೧೦||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೨ನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕದ್ವಿದ್ರಾಯೇತಿ ನವರ್ಷಮುಷ್ಯಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಕದ್ವಿದ್ರಾಯ ನವ ರೌದ್ರಂ ತ್ವೇದಿಯಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣೀ ಜಾಂತ್ಯಸ್ತೌಚಿಃ ಸೌಮ್ಯೋಂತ್ಯಾನುಷ್ಯದಿತಿ | ಘೋರಪುತ್ರಃ ಕಚ್ಚಿ ಯುಷಿಃ | ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಃ | ಯಾಶ್ವೇ ಪ್ರಜಾ ಇತ್ಯೆಂತ್ಯಾನುಷ್ಯಸ | ರುದ್ರೋ ದೇವತಾ | ಯಥಾ ನೋ ಮಿತ್ರ ಇತ್ಯೇಷಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣದೇವತಾಕಾ ಚ | ಅಸ್ಮೀ ಸೋಮೇತ್ಯಾದಿರಂತ್ಯೆಸ್ತೌ ಚಿಸ್ತು

ಸೌಮ್ಯ ಏವ | ಸರ್ವೇಷು ರುದ್ರದೇವತಾಕೇಷು ಕರ್ಮಸ್ತನೇನ ದಿಗುಪಸ್ಥಾನಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರತೆಂ | ಕದ್ರುದ್ರಾಯೇನಾ ರುದ್ರಾಯಾ ತೇ ಪಿತರಿನಾ ರುದ್ರಾಯ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನ ಇತಿ ಸರ್ವರುದ್ರಯಜ್ಞೇಷು ದಿಶಾಮುಪಸ್ಥಾನಂ | ಅ. ಗ್ಯ. ೪.೯.೨೧ | ಇತಿ |

ಅನುವಾವು—ಕದ್ರುದ್ರಾಯೆ ಎಂಬುದು ಈ ಎಂಟನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಕದ್ರುದ್ರಾಯೆ ನೆವ ರೌದ್ರಂ ತೈತೀಯಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣೇ ಚಾಂತ್ಯೈಸ್ತೈಚಿಃ ಸೌಮ್ಯೋಂತ್ಯಾನುಷ್ಪದಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಘೋರವುತ್ರನಾದ ಕಣ್ತನು ಋಷಿಯು. ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಪು. ಯಾಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾ ಎಂಬ ಕೊನೆಯು ಮಕ್ಕಳು ಅನುಷ್ಪುನ್ ಭಂದಸ್ಪಿನದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರುದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಆದರೆ ಯೆಥಾ ಸೋ ಮಿತ್ರೇ ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳು ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದೇವತಾಕವು. ಅಸ್ತೇ ಸೋಮ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ಸೋಮದೇವತಾಕವು. ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಕದ್ರುದ್ರಾಯೆ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩) ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯೆ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪) ಆ ತೇ ಪಿತಃ (ಋ. ಸಂ. ೨-೩೩) ಇಮಾ ರುದ್ರಾಯೆ ಸ್ಥಿರಧನ್ವನೇ (ಋ. ಸಂ. ೩-೪೬) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಉಪಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ಗ್ಯ. ೪-೯-೨೧).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೩

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೮ || ಸೂಕ್ತ—೪೩ ||

|| ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೨೬, ೨೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಂತ್ಯ— ೪ ||

|| ಮುಖ— ಕಣ್ಣೇ ಘೋರ ||

|| ದೇವತಾ— ೧, ೨, ೪-೩ ರುದ್ರ; ೩. ಮಿತ್ರಾವರುಣ || ೩-೯ ಸೋಮ ||

|| ಭಂದ—೧-೩ ಗಾಯತ್ರೀ | ೯. ಅನುಷ್ಪುನ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಕದ್ರುದ್ರಾಯ ಪ್ರಚೇತಸೇ ಮೀಳ್ವಷ್ಟಮಾಯ ತವ್ಯಸೇ |

ವೋಚೇಮ ಶಂತಮಂ ಹೃದೇ || ೧ ||

ಪದಗಳು

ಕತ್ | ರುದ್ರಾಯ | ಪ್ರ | ಚೇತಸೇ | ಮೀಳ್ವಷ್ಟಃ | ತಮಾಯ | ತವ್ಯಸೇ |

ವೋಚೇಮ | ಶಂ | ತಮಂ | ಹೃದೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕತ್ ಕದಾ ರುದ್ರಾಯೈ ತನ್ನಾನುಕಾಯ ದೇವಾಯ ಶಂತಮಮತಿಶಯೇನ ಸುಖಕರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋಚೇಮ | ಶವೇಮ | ಕೀದೃಶಾಯ | ಪ್ರಚೇತಸೇ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾಯ | ಮೀಳ್ವಷ್ಟಮಾಯ ಸೇಕ್ಮತಮಾಯ ಅಭೀಷ್ಟಕಾಮವರ್ಷಾಯೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತವ್ಯಸೇಽತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃದ್ಧಾಯ | ಹೃದೇಽಸ್ತದೀಯಹೃನ್ನಿವಾಯ || ಕತ್ | ಕದಾ | ಅಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ರುದ್ರಾಯ | ರೋದಿಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ | ರೋದೀರ್ಣಲುಕ್ | ಉ. ೨-೨೨ | ಇತಿ ರಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪ್ರಚೇತಸೇ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಚೇತತಿತಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ-ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಮೀಳ್ವಷ್ಟಮಾಯ | ಅತಿಶಯೇನ ಮೀಥ್ವಾನ್ ಮೀಳ್ವಷ್ಟಮಃ | ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮೀಥ್ವಾಂಶ್ಚೇತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ತಮಪ್ಯಯಸ್ತು ಯಾದಿತ್ತೇನ ಭಕ್ತಾಪ್ತಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ವಂ | ತವ್ಯಸೇ | ತವತಿವ್ಯಪ್ತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅತಿಶಯೇನ ತವಿತಾ ತವಿಯಾನ್ | ತುಶ್ಚಂದಸೀ ತೀಯಸುಸ್ತು ಸ್ತ್ರೆಯಃ | ತುರಿವೇಮೇಯಸ್ವೀತಿ ತೈಲೋಪಃ | ಈಯಸುನ ಈಕಾರಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ | ವೋಚೇಮ | ವಚ ಸರಿಭಾಷಣೇ | ಲಿಜ್ಯಾತಿವ್ಯರ್ಜ | ವಚ ಉಮಿತ್ಯುಮಾ-ಗಮಃ | ಯಾಸುಟಃ ಸ್ವರೀಣೈಕಾರ ಉದಾತ್ತಃ | ಹೃದೇ | ಪದ್ಮನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಹೃದಯಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃದಾ-ದೇಶಃ | ಊದಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತೇತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಚೇತಸೇ— ಶ್ರೀಹೃದಾನ್ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ | ಮೀಳ್ವಷ್ಟಮಾಯ— ಅತ್ಯಂತ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ | ತವ್ಯಸೇ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯೂ | ಹೃದೇ—ಹೃದು-

ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅದೃತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ರುದ್ರಾಯ—ರುದ್ರದೇವನಿಗೆ | ತಂತಮಮ್—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಕತ್—ಯಾವಾಗ | ವೋಚೇಮ—ಪಠಿಸೋಣ ?

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಅತ್ಯಂತ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವವನೂ, ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅದೃತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರುದ್ರದೇವನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಪಠಿಸೋಣ ?

English Translation

When shall we recite a pleasing hymn to the wise, the most liberal and mighty Rudra whom we cherish in our hearts ?

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕತ್—ಕದಾ | ಯಾವಾಗ

ರುದ್ರಾಯ— ರುದ್ರನೆಂಬ ದೇವನಿಗಾಗಿ, ರುದ್ರಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ್ಯಾರು ಈರಿತನಿವರಿಸಿರುವರು.

ರುದ್ರಃ | ರುದ್ರೋ ರಾತೀತಿ ಸತೇ ರೋರೂಯಮಾಣೋ ವ್ರವತೀತಿ ವಾ | ರೋದಯತೀರ್ವಾ | ಯದರುದತ್ತಮ್ರದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಮಿತಿ ಕಾತಕಂ | ಯದರೋದೀತ್ತಮ್ರದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಮಿತಿ ಹಾರಿದ್ರವಿಕಂ | (ನಿ. ೧೦-೭)

ಮೇಘದಂತೆ ಎಂದರೆ ಶಿಡಲಿನಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಮೇಘ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ವ್ರವವನ್ನು ಎಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ರೋದನಮಾಡುವಂತೆ (ಅಳುವಂತೆ) ಮಾಡುವನಾದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ರೋದನಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ರುದ್ರತ್ವವುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಕಾತಕಶಾಖೆಯ ಶ್ರುತಿವಚನವಿರುವುದು. ಈ ದೇವನ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಬಾಣದಿಂದ ನೋಯಿಸಿ ಅಳುವಂತೆ (ರೋದಿಸುವಂತೆ) ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ರುದ್ರತ್ವವುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಹಾರಿದ್ರವಿಕಶಾಖಾ (ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಶಾಖಾ) ಪ್ರಭೇದವಚನವಿರುವುದು ಎಂದು ಐತಿವಾಸಿಕರು ಹೇಳುವರು—ಎಂದು ಅನಯವಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ವ್ರಚೇತಸೇ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಪ್ರಕೃಷ್ಯ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾಯ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿಯಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ.

ಮಿಾಳ್ತುಷ್ಟಮಾಯಿ—ಅತಿಶಯೇನ ಮಿಾಥ್ಯಾನ್ ಮಿಾಳ್ತುಷ್ಟಮಃ | ತಸ್ಮೈ | ಅಧೀಷ್ಟಕಾಮ ವರ್ಷಾಯ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಅಧೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

ತವ್ಯಸೇ— ತವತಿವ್ಯದ್ಯೈರ್ಭಃ | ಅತಿಶಯೇನ ತವಿತಾ ತವೀಯಾನ್ | ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರವೃ ದ್ಧಾಯ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು, ಕೊಡುವವನು.

ಶಂತಮಂ— ಸುಖಕರವಾದ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ, ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

ಹೃದೇ— ಅಸ್ಮದೀಯಹೃನ್ನಿಷ್ಠಾಯ | ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಯಾನಾಗಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಿರುವ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕತ್—ಕದಾ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ.

ರುದ್ರಾಯಿ—ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮನ್ವಕಾಲೇ ಇತಿ ರುದ್ರಃ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೊನೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಳಿಸುವನು ಎಂದರ್ಥ. ರೋರೇರ್ಚಲುಕ್ತೆ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೯) ರುದ್ರಿ೦ ಅಶ್ರುವಿಮೋಚನೇ ಳ್ವನ್ತ. ಇದರ ಮುಂದೆ ರಕಪ್ರತ್ಯಯ, ಳಿಗೆ ಲೋಪ ಇವು ಬರುವುವು ಎಂದು, ಅವು ಬಂದರೆ ರುದ್ರ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಪ್ರಚೇತಸೇ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ಚೇತಯತೀತಿ ಪ್ರಚೇತಾಃ. ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕೋಪೇ ಪದಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೆ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ, ಮಿಥುನೇಸಿಃ—, ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸಿಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಸುನ್ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪೇಪದಾತ್ಮೈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವು ಉತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಉಪಸರ್ಗಶ್ಚಾಭಿವರ್ಷಮ್ (ಫಿ. ಸೂ. ೮೧) ಎಂದು ಪ್ರ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ. ಸಮಾಸಾನಂತರ ಇದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಮಿಾಳ್ತುಷ್ಟಮಾಯಿ—ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾಥ್ಯಾಂಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೧೨) ಇವು ಕ್ಷರ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿವಾತಿಸಲ್ಲಡುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮಿಠ ಸೇಚನೇ, ಧಾತು. ಲಿಟ್‌ಗೆ ಕ್ಷಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವ, ಇಟ್, ಇವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿವಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಮಿಹೇರ್ಥತ್ವಂ ಚೆ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಹಾಗೆ ಧತ್ತವೂ, ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ನಿವಾತನದಿಂದಲೇ ಬರುವುವು. ಮಿಥ್ಯಾನ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಅತಿಶಯೇನ ಮಿಾಥ್ಯಾನ್. ಅತಿಶಾಯನೇತಮಬಿಷ್ಠನ೦ ಎಂದು ತಮಸ. ಮಿಾಥ್ಯಾನ್+ತಮಸ, ಘಕಾಲತನೇಷು—, ಎಂಬ ಜ್ಞಾಪಕದಿಂದ ಸುಖತದ ಮುಂದೆಯೇ ತದ್ವಿತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದಿಸಿದ ಆಸುನ್‌ಗೆ ಉಕ್ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಮಿಾಥ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದು ಪದವಾಗುತ್ತೆ. ಸುಪ್ತಿಜಂತಂ ಪದಂ ಎಂದು ಪದಸಂಕ್ಷೇಯು ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಲಮುಕಾಂಗಳೆ

ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬರುವ ಪದ ಸಂಕ್ಷೇಪವು ಅಯಸ್ಕಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಬ್ದಗಳು ಭಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂಬ ಭಸಂಕ್ಷೇಪದ ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯಸಂಜ್ಞಾಸೀತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯನುರೋಧವಾಗಿ ಭ-ಪದಸಂಕ್ಷೇಪಗೌರವೂ ಬರುವುವು, ಏವಂಚ ವಸೋಷ್ಠಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ, ಮಾರ್ಗುಸ್+ತಮ, ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಪ್ತ, ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೆ ಎಂಬುದು ವಸ್ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದೇ ವಿನಾ ವಸುಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಬರಲಾರದು. ಪೃತ್ವ, ಮಾರ್ಗುಪ್ತಮ. 'ಅಜ್ಜ್ಯಾಪ್ತ ಧಕಾರಸ್ಯ ಟ್ಕಾರಂ ವೈಯಥಾಕ್ರಮಮ್' ಎಂಬ ಬಹ್ವಚಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಟ್ಕಾರ. ಮಾರ್ಗುಪ್ತಮ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ತವ್ಯಸೇ—ತವ ಧಾತುವು ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಇದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಎಂದರ್ಥ. ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ತವಿತಾ ಎಂದು ಅತಿಶಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರೆ ತುಷ್ಟಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫೯) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ—ತ್ಯನ್ ತ್ಯಚಂತಗಳ ಮುಂದೆ ಇತ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಸ್ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಇತ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್— ಈಯಸುನ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತ್ಯಗೆ ಲೋಪ. ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಭಾಂದವವಾಗಿ ಲೋಪ. ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಆಮ್ಯದಾತ್. ಚತುರ್ಥೀಕವಚನ.

ವೋಚೇಮು—(ಮ. ಸು. ೧-೪೦-೬)ರಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಮ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಶ್ಚ ತಿಶಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ವಿ- ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೃದೇ—ಹೃದಯಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಚತುರ್ಥೀಕವಚನ.

ಪದ್ಮೋಮಾಸ್ ಹೃತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೃತ್ ಆದೇಶ. ಊದಿದಂಪದಾದಿ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ ನೋ ಅದಿತಿಃ ಕರತ್ಪಶ್ಚೇ ನೃಭ್ಯೋ ಯಥಾ ಗವೇ |
ಯಥಾ ತೋಕಾಯ ರುದ್ರಿಯಂ || ೨ ||

|| ಒದಗಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ನಃ | ಅದಿತಿಃ | ಕರತ್ | ಪಶ್ಚೇ | ನೃ ೨ ಭ್ಯಃ | ಯಥಾ | ಗವೇ |
ಯಥಾ | ತೋಕಾಯ | ರುದ್ರಿಯಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅದಿತಿಭೂಮಿನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರುದ್ರಿಯಂ ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿ ಭೇಷಜಂ ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಿದ್ಧತಿ ಕರತ್ | ತಥಾ ಕರೋತು | ಕಿಂಚ ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಪಶ್ಚೇಽಸ್ಮದೀಯಾಶ್ಚಮಹಿಷಾದಿ- ಪತನೇ ನೃಭ್ಯೋಽಸ್ಮದೀಯಪುರುಷೇಭ್ಯೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಗವೇ ಗೋಜಾತಯೇ ಹಿತಂ ರುದ್ರಿಯಂ ಸಿದ್ಧತಿ ತಥಾ ಕರೋತು | ಕಿಂಚ ತೋಕಾಯಾಸ್ಮದೀಯಾಪತ್ಯಾಯ ರುದ್ರಿಯಂ ಯಥಾ ಸಿದ್ಧತೀತಥಾ ಕರೋತು | ಭೇಷಜಸ್ಯ ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿತ್ವಂ ಮಂತ್ರಾಂತರೇ ಸಮಾಮ್ನಾತಂ | ಯಾ ತೇ ರುದ್ರ ಶಿವಾ ಶನೂಃ ಶಿವಾ ವಿಶ್ವಾಹಭೇಷಜೀ | ಶಿವಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಭೇಷಜೇ | ತೈ. ಸಂ. ೪-೫-೧೦-೧೦ | ಇತಿ ಗವಾದಿವಿಷಯಭೇಷಜಂ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಸ್ತಪ್ತಮಾಮ್ನಾತಂ | ಭೇಷಜಂ ಗವೇಽಶ್ವಾಯ ಪುರುಷಾಯ ಭೇಷಜಮುಖೋ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಭೇಷಜಂ ಸುಭೇಷಜಂ | ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೬೦ | ಇತಿ || ಕರತ್ | ದುಕ್ತೌಃ ಕರಣೇ | ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕರ್ | ಯದ್ವಾ ಲೇಖ್ಯತಾಗಮಃ | ಇತಳ್ಲ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ ಲುಜಾ ಕೃಮ್ನುದ್ವರು- ಷ್ಯಶ್ಚಂದಸೀತಿ ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಋದ್ವತೋಽಜಾ ಗುಣ ಇತಿ ಗುಣಃ | ಅದ್ಯಯೋಃ ಪಕ್ಷಯೋಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಸಿಕ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ರತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ತ್ವತೀಯೇ ತು ವ್ಯತ್ಯಯೇನ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾವ- ನಿಘಾತಃ | ಪಶ್ಚೇ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ ಘೇಜುಃತಿ | ಪಾ. ೬-೬-೧೧ | ಇತಿ | ಗಣಾಭಾವಃ | ಯಾದೇಶಃ | ನೃಭ್ಯಃ | ನೃಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೨ | ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೃದಾತಶ್ಚಾಭಾವಃ | ಗವೇ | ಸಾವೇಶಾಚ | ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ರಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ಚಸ್ಥಾನವರ್ಣೀತಿ ಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ರುದ್ರಿಯಂ | ರುದ್ರಶಬ್ದಾತ್ಸ್ಯೇದಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅದಿತಿಃ— ಭೂಮಿಯು | ನಃ— ನಮಗೆ | ರುದ್ರಿಯಂ— ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಔಷಧವನ್ನು | ಯೆಥಾ— ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದ (ಒದಗಿಸಬೇಕೋ) | ಕರಣಂ— ಆ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಒದಗಿಸಲಿ. (ಮತ್ತು) | ಯೆಥಾ— ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದ | ಪಶ್ವೇ,—(ನಮ್ಮ) ಕುದುರೆ, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಪಶುಗಳಿಗೂ | ನೈಘ್ನಿ— (ನಮಗೆ ಸೇರಿದ) ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ | ಗವೇ— (ನಮ್ಮ) ಗೋಷಮೂಪಕ್ಕೂ (ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಯಾವರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕೋ) ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿ. ಆಮೂ ಅಲ್ಲದೆ | ತೋತಾಯಿ—ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ | ಯೆಥಾ— ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. (ಆಫವಾ ಇದು ನಮಗಿಲ್ಲ ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗ ಪಠಿಸೋಣ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಭೂಮಿಯು ನಮಗೆ ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಯಾವರೀತಿ ಒದಗಿಸಬೇಕೋ ಆ ರೀತಿ ಒದಗಿಸಲಿ. ಕುದುರೆ, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪಶುಗಳಿಗೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತತಿಗೂ ಆ ಔಷಧವು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. (ಈ ರೀತಿ ಅನುಕೂಲವಾಗಲು ನಾವು ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರ ದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸೋಣ ?)

English Translation

(What hymn shall we recite) that Aditi (earth) may obtain for us for our cattle, men, our children, the medicament of Rudra ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯ

ಮುಖ್ಯಪ್ರವಾಯವು— ಭೂಮಿಯಿಂದ ನಮಗೂ, ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳಿಗೂ, ಆಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ, ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಸಂತತಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ರುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಔಷಧಾದಿಗಳು ಲಭಿಸಬೇಕಾದರೆ ರುದ್ರನನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಪುಸ್ತಕಿನ ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ರುದ್ರನಿಗೂ ಔಷಧಿಗಳಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದರೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—

ಯಾ ತೇ ರುದ್ರೆ ಶಿವಾ ತನೋ ಶಿವಾ ವಿಶ್ವಾ ಹ ಭೇಷಜೇ |

ಶಿವಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಭೇಷಜೇ ತಯಾ ನೋ ಮೃಡ ಜೀವಸೇ

(ತೈ. ಸಂ. ೪.೫-೧೦-೧)

ಭೇಷಜಂ ಗವೇಶ್ವರಾಯ ಪುರುಷಾಯ ಭೇಷಜಮಧೋ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಭೇಷಜಂ ಸುಭೇಷಜಂ ಯೆಥಾಸತಿ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೬೧)

ಎಂಬ ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ತ್ರಿರಿಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯು ಈ ಮುಕ್ತನ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಾಶ್ರಯಾ ||

ಕರತ—ಕುಕ್ರಬ್ ಕರಣೇ ಲಬ್. ತನಾದಿಕೃತ್ಯ ಉಃ ಎಂದು ಉಪಕರಣ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶಬ್ ಬರುತ್ತೆ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಪಿ** ಎಂದು ಕಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. **ಇತೇಶ್ಚ** ಎಂದು ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಗುಣ-ರಪರತ್ವ, ಇದು ಒಂದು ವಿಧ.

ಕೃ. ಧಾತು ಮುಂದೆ ಲೇಟ್-ತಿಪ್ ಲೇಟ್ ಗೆ ಅಡಾಗಮ. ಶಬ್. ಇತೇಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಪೃಶವೇಷು ಎಂದು ಇಕಾರಲೋಪ. ಗುಣ. ರಪರತ್ವ. ಕರ್+ಅ+ಅತ್. ಪರರೂಪ. ಇದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ ಪಿತ್ತಾನ್ವರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ **ಲೇಟೋಡಾಟೋ** ಎಂದು ಬರುವ ಆಟ್ ಅಗಮವೂ ಪಿತ್ ಆನ್ವರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಏಕಾದೇಶವು ಸ್ವಾನೀಂತರತಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನದಾತ್ತ. ಅಂತು ಧಾತ್ಯಸ್ವರವೇ ನಿಲ್ಲುವುದು. ಅಥವಾ ಕೃಧಾತು ಮುಂದೆ ಉಪ್. ಆಡಭಾವ ಹಿಂದಿನಂತೆ. ಚ್ಚಿ. ಕೃ ಮ್. ದ್ವ ರುಹಿಷ್ಯ ಕೃಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೫೯) ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಅಪ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚ್ಚಿ ಗೆ ಅಪ್, **ಯದ್ಯಶೋಽಜಿಗುಣಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೬) ಅಪ್ ಪರವಿಧವಾಗಿ ಸುನರ್ಕಾಂತ ಧಾತು, ವ್ಯಟ್ ಧಾತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ, ತಿಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಉದಾತ್ತ. ಯನ್ವೃತ್ತಯೋಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಶೇ—ಪರು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನ ಐಶಪ್ರತ್ಯಯ ಘೋಷಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಐಕಾರೀತ್ವಂಕ್ಷಕವಾದ ಸುಪ್ ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಘಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ **ಶೇಷೋಘ್ಯಸಖಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೭) ಸಖಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹ್ರಸ್ವವಾದ ಇ ಅಥವಾ ಉಗಳನ್ನು ಕೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ರಬ್ದವು ಘಿಸಂಜ್ಞಕವಾಗುತ್ತೆ. ಅವನ ನದೀಸಂಜ್ಞೆ ಇವರೆ ಈ ಘಿಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘಿಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಆದರೂ ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂದು ಇದು ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಎಂದು ಯಣಾದೇಶ.

ನೈಘ್ಯಃ—ನೈಘ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೪) ನೈಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಝಲಾದಿಯಾವ ವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಾನೇಕಾಚಿಃ**—ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಇದು ಅಪವಾದ.

ಗನೇ—ಗೋಪು ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಗೋ ಎಂಬ ರೂಪ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋಗೆ ಗವ್ ಅದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಸ್ವಾನಿವದ್ಯಾನದಿಂದ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೂಪವಿದೆಯೋ ಅದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾವೇಕಾಚಿಕೆ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬರುವ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ನಗೋತ್ತಸ್ತನ್ವಾವ-
ವರ್ಣರಾಡಜ್ ಕ್ತುಜ್ ಕ್ತೈದ್ಯೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧಬರುತ್ತೆ.

ರುದ್ರಿಯಮ್—ತಸ್ಯೇದಮ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯನೇಯಾ-
ನೀಯಿಯಃ—, ಎಂದು ಇಯಾದೇಶ, ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ. || ೨ ||

~*~*~*~

ಸಂಹಿತಾಕಾಶಃ

ಯಥಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಯಥಾ ರುದ್ರಶ್ಚಿ ಕೇತತಿ |
ಯಥಾ ವಿಶ್ವೇ ಸ ಜೋಷಸಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಯಥಾ | ರುದ್ರಃ | ಚಿ ಕೇತತಿ |
ಯಥಾ | ವಿಶ್ವೇ | ಸ ಜೋಷಸಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಿತ್ರೋ ವರುಣಶ್ಚ ನೋಽಸ್ತಾನ್ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಚಿಕೇತತಿ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವೇನ
ಜಾನಾತಿ | ರುದ್ರೋಽಪಿ ಯಥಾ ಚಿಕೇತತಿ | ಸಜೋಷಸಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತೆಯೋ ವಿಶ್ವೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ
ಯಥಾ ಚಿಕೇತಂತಿ | ತಥಾ ಭವತ್ವಿತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಥಾಶಬ್ದೋವೇತಮಂತ್ರೈದ್ಯಯಸ್ಯ ತಥಾ
ಕವಾ ವೋಚೇಮೇತಿ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾನ್ವಯಃ || ಚಿಕೇತತಿ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಟ್ವದಾಕಮಃ |
ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯೇತಿ | ಪಾ. ೬-೬-೬೭ | ಗುಣನಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮಿತಿ
ವಚಿನಾತ್ | ಸಾವಧಾತುಕತ್ಯಾಚ್ಚಾಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಜೋಷಸಃ | ಜುಷೀ

ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸಮಾನಂ ಜುಷಂತೀತಿ ಸಜೋಷಸಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸೀತಿ ಸಥಾವಃ |
ಅಸುನೋ ನಿತ್ಯಾದಿವ್ರತಪದಸ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ತದೇವ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತೇನ ತಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಃ ||

ಮಿತ್ರಃ— ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ— ವರುಣನೂ | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ಯಥಾ— ಯಾವಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ | ಚಿಕೇತತಿ— (ನಾವು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರು ಎಂಥ) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರೋ | ರುದ್ರಃ—
ರುದ್ರನೂ (ಕೂಡು) | ಯಥಾ— ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ (ತಿಳಿಯುವನೋ ಅದರಂತೆಯೇ) | ಸಜೋಷಸಃ—
ಸಮನಾದ ತೃಪ್ತಿಯುಳ್ಳ | ವಿಶ್ವೇ— ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ | ಯಥಾ— ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯುವರೋ
(ಹಾಗೆಯೇ ನೆರವೇರಲಿ) ಅಥವಾ ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅನುಗ್ರಹಗಳೆಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕುವುದೋ
ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಪಠಿಸೋಣ ?

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನದಿಂದ ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ರುದ್ರನೂ ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಅವರಂತೆಯೇ
ಸಮಾನವಾದ ತೃಪ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ
ನಮ್ಮನ್ನು ಯೋಗ್ಯರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವರೋ, ಅಥವಾ ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ
ಗಳು ಸಿಕ್ಕುವುವೋ ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಪಠಿಸೋಣ ?

English Translation

(What hymn shall we recite to Rudra) by which Mitra, Varuna
and Rudra and all the gods being gratified, confer favours upon us?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಚಿಕೇತತಿ— ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವೇನ ಜಾನಾತಿ | ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ತಿಳಿದು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವನು.

ಸಜೋಷಸಃ— ಜುಷಿ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸಮಾನಂ ಜುಷಂತೀತಿ ಸಜೋಷಸಃ | ಸಮಾನ
ಪ್ರೀತಯಃ | ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾದ ಅಥವಾ ಸಮನಾದ ಸೇವೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಯೋಗ ||

ಚಿಕೇತತಿ— ಕಿತ ನಿವಾಸೇ ರೋಗಾವನಯನೇಚ ೧ನೇ ಗಣ. ಕಿಜ್ಞಾನೇ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಕಿತಜ್ಞಾನೇ
ಎಂಬುದು ಈಗಿರುವ ಧಾತುವಾಕವಲ್ಲ. ಅರ್ಪಣವಾದ ಕಿತಧಾತುವನ್ನು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಬೇಡಿ ಸಂ.

೧ನೇ ಗಣದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನೊಪ್ಪಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಶ್ಲೋಕ ಹೇಳಬಹುದು. ಕಿಠಾತುವಿಗೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ತುಗಾಗಮವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಿಠಾತು ಮುಂದೆ ಲೇಟ್, ತಿಪಾ, ಅಟ್ ಆಗಮ ತಿಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕ. ಕಿಠಾ+ಅತಿ. ಕುಯೋಚ್ಚು ಎಂದು ಚುಕ್ಕೆ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೭) ಅಜಾದಿ ಪಿತೃರ್ವಧಾತುಃ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಲಘುಪದವಾದ ಇತ್ಯಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕಕಾರರು ಬಹುಲಂ ಛಂದ ಸೀತಿ ವಕ್ರವ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ನಿಷೇಧವು ಬಹುಲವಾಗಿ ಬರುವುದು ಎಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತೆ. ಏವಂಚ ಇಲ್ಲಿ ಈನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ ಎಂಬುದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾನಾದಿಃ ಎಂದು ಆಯ್ದದಾತ್ರಬರುತ್ತೆ.

ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ—ಅಶೂಭ್ರಸಿಲಟಿಕಣಃ ಖಟಿ ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೯) ಎಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗಾಗಿ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ಷನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ.

ಸಮಾನತೆ—ಋಷಿ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ, ಸಮಾನಂ ಜುಸಸ್ವೀತಿ ಸಚೋದಸಃ, ಸಮಾನಶರಚ್ಚೋದಸ ಪವಕವಾದ ಜುಸಾಧಾತು ಮುಂದೆ ಸರ್ವಧಾತುಃಪ್ರೋತ್ಯಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೮) ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯ ಮೂರ್ಧ ಪ್ರಭೃತ್ಯುದರ್ಕೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೨) ಮೂರ್ಧನ್, ಪ್ರಭೃತಿ, ಉದರ್ಕ ಇವುಗಳಿಗಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಉತ್ತರಪದವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಅಸುನ್ ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂದು ಉತ್ತರಪದವು ಅದ್ಯದಾತ್ರ. ಸಮಾನಾಂತರ ಗತಿಶಾರಕೋಃ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದವು ಕೃತಿಸ್ವರ ಬಂದು ಅದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಗಾಢಸತಿಂ ಮೇಧಸತಿಂ ರುದ್ರಂ ಜಲಾಸಭೇಷಜಂ |
ತಚ್ಚಂಯೋಃ ಸುಮ್ಮಮಾಮಹೇ || ೪ ||

|| ಸದಪಾಠ ||

ಗಾಥಂ ಸತಿಂ | ಮೇಧಂ ಸತಿಂ | ರುದ್ರಂ | ಜಲಾಷಂ ಭೇಷಜಂ |

ತತ್ | ಶಂ ಯೋಃ | ಸುಮ್ನಂ | ಈಮಹೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ರುದ್ರಮುಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ವಯಂ ಶಂಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಮತಿಪುತ್ರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ರ ಸಿದ್ಧಂ ಸರ್ವಪ್ರಜಾಭೋಗೀ
ಹಿತಂ ಸುಮ್ನಂ ಸುಖಮೀಮಹೇ | ಯಾಚಾಮಹೇ | ಕೇದ್ಯಶಂ ರುದ್ರಂ | ಗಾಥಸತಿಂ ಸ್ತುತಿಪಾಲಕಂ
ಮೇಧಸತಿಂ ಯಜ್ಞಪಾಲಕಂ ಜಲಾಷಭೇಷಜಂ ಸುಖರೂಪೌಷಧೋಪೇತಂ | ಯದ್ವಾ ಉಪಕ-
ರೂಪೌಷಧೋಪೇತಂ | ಉದಕಂ ಹಿ ರುದ್ರನಾಮಾಭಿಮಂತ್ರಿತಂ ಸದೌಷಧಂ ಭವತಿ || ಗಾಥಸತಿಂ ||
ಗಾಥೇತಿ ವಾಚ್ಯಮು | ಗಾಥಾ ಗಣ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಠಿತತ್ವಾತ್ | ವಾಗ್ನಿಸಾಯಾಃ ಸ್ತುತೇಃ ಪತಿ-
ರ್ಗಾಥಸತಿಃ | ಕೈ ಗೈ ರೈ ಶಬ್ದೇ | ಅದೇಚ ಇತ್ಯಾತ್ಮೆಂ | ಉಸಿಕುಷಿಗಾರ್ತಿಭ್ಯಸ್ತುತಿ ಧನ್ವತ್ಯಯಃ |
ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವೆಂ | ಜ್ಯೋತೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಛಂದಸೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಲಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದ್ವಸ್ತತ್ವೆಂ |
ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಮರುದ್ರ್ಯಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ
ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ಮತ್ವೆಂ | ಮೇಧಸತಿಂ | ಪೂರ್ವಪತ್ | ಜಲಾಷಭೇಷಜಂ | ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ |
ಜಾಯಂತ ಇತಿ ಜಾಃ | ಅನ್ಯೇಷುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯೇ | ಸಾ. ೩.೨.೧೦೧ | ಇತಿ ದ್ವಿಗ್ರಹಣಾತ್ಯೇವಲಾದಪಿ
ದಪ್ತತ್ವಯಃ | ಲಾಷಃ | ಲಷ ಕಾಂತೌ | ಕಾಂತಿರಭಿಲಾಷಃ | ಭಾವೇ ಘರ್ಷ | ಜಾನಾಂ ಲಾಷೋ
ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತಜ್ಜಲಾಷಂ ಸುಖಂ | ಜಲಾಷರೂಪಂ ಭೇಷಜಂ ಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರದ್ರೇ ಸ ಜಲಾಷಭೇಷಜಃ |
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೆಂ | ಶಂಯೋಃ | ಶಂಶಂಭ್ಯಾಂ | ಸಾ. ೩.೨.೧೩೪ | ಇತಿ
ಮತ್ತರ್ಥೀಯೋ ಯುಸ್ತತ್ವಯಃ | ಸಿತಿ ಚ | ಸಾ. ೧.೪.೧೨ | ಇತಿ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮನುಸ್ವಾರಸರ-
ಸವರ್ಣಾ | ಪ್ರತ್ಯೆಯಸ್ವರಃ ||

|| ಸತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗಾಥಸತಿಂ— ಸ್ತೋತ್ರಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ಮೇಧಸತಿಂ— ಯಜ್ಞಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ಜಲಾಷ-
ಭೇಷಜಂ— ಸುಖರೂಪವಾದ ಔಷಧಿಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ, ಉದಕರೂಪವಾದ ಔಷಧಿಗಳುಳ್ಳವ
ನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ರುದ್ರಂ— ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು (ವಯಂ—ನಾವು) | ಶಂಯೋಃ—ಬುದ್ಧಸ್ಮತಿ ಪುತ್ರನಾದ
ಶಂಯುವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ | ತತ್—ಅ ಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಕರನಾಗಿಯೂ
ಇರುವ | ಸುಮ್ನಂ—ಸುಖವನ್ನು | ಈ ಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ತೋತ್ರಪಾಲಕನೂ, ಯಜ್ಞಪಾಲಕನೂ ಮತ್ತು ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಔಷಧಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅಥವಾ ಉದಕರೂಪವಾದ ಔಷಧಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಆದ ರಜ್ಜಿನನ್ನ ನಾವು, ಬೃಹಸ್ಪತಿವೃತ್ತಿವಾದ ಶಂಯುವು ಅನುಭವಿಸುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

So we pray to Rudra, the lord of hymns, the protector of sacrifices, possessed of medicament that give delight, for such happiness as shown to Samyu.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗಾಥಪತಿಂ—ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಜ್ಞಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಥಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಥವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ ವಾಕ್ಯವು. ಗಾಥಪತಿಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು, ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮೇಧಪತಿಂ—ಯಜ್ಞಪಾಲಕಂ | ಯಜ್ಞಸಂರಕ್ಷಕನು

ಜಲಾಷಠೇಷಜಂ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ಜಾಯಂತೆ ಇತಿ ಜಾಃ | ಲಷ ಕಾಂಶ್ | ಕಾಂತಿರ-
ಭಿಲಾಷಃ | ಜಾನಾಂ ಲಾಪೋ ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತಜ್ಜಲಾಷಂ ಸುಖಂ | ಜಲಾಷರೂಪಂ ಘೇಷಜಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನುದ್ರೇ ಸ
ಜಲಾಷಠೇಷಜಃ | ಲಷಧಾತುವಿಗೆ ಆವೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದೂ ಜನೀ ಎಂಬಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದೂ
ಅರ್ಥವು. ಅದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಸುಖರೂಪ
ವಾದ ಔಷಧವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಜ್ಜಿನಿಗೆ ಜಲಾಷಠೇಷಜ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಉದಕರೂಪವಾದ ಔಷಧಿಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದವನು ಎಂದು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ರಜ್ಜಿನಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರವಾದ ಜಲಕ್ಕೆ
ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವ ಔಷಧ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು

ಶಂಯೋಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಶಂಯುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಂಯುವು ಮಗ್ಗೀದ ಸಂಹಿತೆಯ
ಆರನೇ ಮಂಡಲದ ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೭ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ೬೫೫ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಮುಖಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಮುಖಿಗೆ
ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಸುಖವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇಂತಹ
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮುಖಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು. ತಚ್ಚಂಯೋರಾವ್ಯಣೇಮುಹೇ ಮೊದ
ಲಾದ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಂಯುವಿಗೆ ಲಭಿಸುವ ಸುಖವನ್ನೇ ನಾವು ಆವೇಕ್ಷಿಸುವೆವು ಎಂದು
ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅನೇಕವಿವೆ ಆದುದರಿಂದ ಶಂಯುವಿನ ಸುಖವು ಮಹತ್ತರವಾದುದೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಗಾಢಕಂಠಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಾಢಪತಿಂ—ಗಾಢಾಗುಣಃ (ನಿರು ೧-೧-೨೭)ರಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕುನು ನಾಜ್ಞಾನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಢಾ ಶಬ್ದ ನಷ್ಟ ಪಡಿಸಿರುವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗಾಢಾ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ವಾಗ್ಗುಪವಾದ ಸ್ತುತಿಯು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. **ಅದೇಚ ಉಪದೇಶೇಽತಿ** ಎಂದು ಗೈ ಧಾತು ನಿಶಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. **ಉಪಿಸುಪಿಸಿಗಾತಿಭ್ಯಸ್ಕನ್** (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೧) ಎಂದು ಧನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವುದರಿಂದ **ಅಜಾದ್ಯತಪ್ಪಾಸ್** ಎಂದು ಟಾಪ್, ಸರ್ವಣದಿರ್ಭಿ. ಗಾಢಾ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ, **ಸಾತೇರ್ಡತಿಸಿ** ಎಂದು ಡತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಪತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಗಾಢಾಯಾಃ ಪತಿಸಿ, ಗಾಢಪತಿಸಿ. **ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾಭಂದಸೋರ್ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೨) ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರಿತರೂ, ಭವಸ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಪವನು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜ್ಞಾ ಆಪ್ಗಳಿಗೆ ಬಹುಲನಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದದ ಟಾಪ್‌ಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಗಾಢ ಎಂಬುದು ನಿತ್ಯರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ. **ಪತ್ಯಾಪ್ಯಕ್ರೈರೈ** ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಭಂದಸ್ಯುಪ್ ಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ಮ ಬರುತ್ತೆ.

ಮೇಧಪತಿಮ್—ಪೂರ್ವದಂತಿಯೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ರುದ್ರಮ್—ರೋರೇರ್ಣಿಲುಕ್ ಎಂದು ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಜಲಾಪಭೇಷಜಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾಪುರ್ಥಾವೇ ಧಾತು. ಜಾಯಸ್ತೇ ಇತಿ ಜಾಃ ಅನ್ಯೇಷ್ವಪಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೦೧) ಬೇರೇ ಉಪಪದಗಳಿದ್ದರೂ ಜನ್‌ಧಾತು ಮುಂದೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯವು ದ್ಯವ್ವವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಪದ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಈ ಡಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಟಿರೋಪ್ ಲಪ ಶಾನ್ತಿಯ ಧಾತು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಧಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ, ಉಪಧಾನ್ವಯಿ. ಲಾಪ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. **ಶಾನ್ತಿ** ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ. ಜಾನಾಂ=ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ, ಲಾಪ=ಇಚ್ಛೆಯು ಯಸ್ಮಿನ್ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಸುಖದಲ್ಲಿ ದೆಯೋ ಅಂತಹ ಸುಖ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಭೇಷಂ=ರೋಗವನ್ನು, ಜಯತಿ=ಜಯಿಸುವುದು ಎಂದು ವಿನಸ್ತಿಸಿರಬೇಕೆಂದೂ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಜಲಾಪಂ ಭೇಷಜಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಗರ್ಭವಾದ ಒಂದುವ್ರೀಹಿ. ಸುಖರೂಪವಾದ ಔಷಧವು ಯಾವ ರುದ್ರನಲ್ಲಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ರುದ್ರನು ಜಲಾಪಭೇಷಜ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಶಂಯೋಃ—ಕಂಶಂಭ್ಯಾಂ ಬಿಭಯಿಸ್ ತಿತುತಯಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೮) ಕಮ್, ಕಮ್ ಎರಡೂ ಮಾತವಾದ ಅನ್ವಯಗಳು. ಕಮ್ ಎಂದರೆ ಜಲ ಅಥವಾ ಸುಖ ಎಂದರ್ಥ. ಕಂ ಎಂದರೆ ಸುಖ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಏಕು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಕಮ್ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯುಪ್ ಬಂದರೆ ಕಮ್+ಯು ಎಂದಿರುತ್ತೆ. **ಸಿತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೬) ಸಕಾರೋತ್ಪಂಜ್ಜ ಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ಪದಸಂಜ್ಜಕ

ವಾಗುತ್ತಿ ಎಂದು ಶರ್ವಗೆ ಪವಸಂಕ್ಷೆ. ಮೋಲ್ವನುಸ್ವಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೨೩) ವ್ಯಂಜನ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನುಕಾರಾಂತವಾದ ಪವಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯಯಿ ಪರಸವರ್ಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೮) ಎಂದು ಅನುಸ್ವಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕವೂ ಪರಸವರ್ಣವೂ ಆದ ಯ್ ಬರುತ್ತೆ. ಶರ್ವ ಯು ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ, ಗುಣ, ಜಸಿ ಜಸೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂದು ಪೂರೈದೂಪ ರುತ್ವವಿಪರ್ಗಗಳು. ಶರ್ವಯೋಃ ಎಂದು ಅಗುತ್ತೆ. ||೪||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಶುಕ್ರ ಇವ ಸೂರ್ಯೋ ಹಿರಣ್ಯಮಿವ ರೋಚತೇ |
ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದೇವಾನಾಂ ವಸುಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಃ | ಶುಕ್ರಃ 5 ಇವ | ಸೂರ್ಯಃ | ಹಿರಣ್ಯಂ 5 ಇವ | ರೋಚತೇ |
ಶ್ರೇಷ್ಠಃ | ದೇವಾನಾಂ | ವಸುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯೋ ರುದ್ರಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಶುಕ್ರಃ ಸೂರ್ಯವದ್ವೀಪ್ರಮಾನ್ | ಹಿರಣ್ಯಮಿವ ರೋಚತೇ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಾಚಿನಾಂ ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಭವತಿ ತಥಾ ರುದ್ರೋಽಪಿ | ಸ ಚ ದೇವಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ವಸುರ್ನಿವಾಸಹೇತುಶ್ಚ || ರೋಚತೇ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾವಧಿಪ್ರೀತ್ಯಾಂ ಚ ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತಶ್ರೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪ್ರಕಸ್ಯತರಃ | ಪ್ರಕಸ್ಯತವ್ನಾದಿಷ್ವನಿ

ಪ್ರಶಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರೀ | ಪಾ. ೫-೩-೬೦ | ಇತಿ ಶ್ರಾದೇಶಃ | ನಿತ್ಯಾದಾಯ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ | ವಸುಃ | ವಾಸಯತಿ
ಸರ್ವಮಿತಿ ವಸುಃ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಅಂತರ್ಧಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಶ್ವಾಸ್ವಸ್ಮಿ ಹೀತ್ಯಾದಿನೋಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾಯಮ್ಯದಾತ್ರತ್ವಂ || ೨೬ ||

ಶ್ರುತಿಸದಾರ್ಥ

ಯಃ— ಯಾವ ರುದ್ರನು | ಸೂರ್ಯ ಇವ— ಸೂರ್ಯನಂತೆ | ಶುಕ್ರಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿಯೂ |
ಹಿರಣ್ಯಮಿವ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿರುವ) ಚಿನ್ನದಂತೆ | ರೋಚತೇ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ
(ಅಂತಹ ಆ ರುದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಸಃ—ಆ ರುದ್ರನು) | ದೇವಾನಾಂ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ |
ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ | ವಸುಃ—ವಾಸಸ್ಥಾನದಾಯಕನು.

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರುದ್ರದೇವನು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪ್ರೀತಿಕರ
ನಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಸಕಲದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು.

English Translation

(Rudra) who shines like the brilliant sun, shines, like gold ; the
highest and best of the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶುಕ್ರಃ—ದೀಪ್ತಿಮಾನ್ | ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನು

ಹಿರಣ್ಯಮಿವ—ಚಿನ್ನದಂತೆ ಥಳಥಳನೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನು ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಸಕಲರಿಗೂ ಪ್ರಿಯ
ನಾದವನು.

ವಸುಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ | ವಾಸಯತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ವಸುಃ | ನಿವಾಸಹೇತುಃ | ಸರ್ವರ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ
ಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು ಎಂದರೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಪ್ರದನು. ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ದೇವಾನಾಂ ವಸುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ದೇವಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ವಸುಃ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ
ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೂರ್ಯಃ—ರಾಜಸೂರ್ಯ ಸೂರ್ಯ ಮೃಷೋದ್ಯರುಚ್ಯೈ ಕುಪ್ಯೈಶ್ಚ ವ್ಯವಚ್ಛಾನ್ಯಥ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೧-೧೧೪) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸೂ ಪ್ರೀರಣೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅದಕ್ಕೆ ರುಡಾಗಮವೂ ನಿವಾಸತಿ

ವಾಗುತ್ತೆ. ಸುವತಿ=ಕದ್ಮಲೆ ಲೋಕಂ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕ್ಯಾಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರವೇ ನಿಬ್ಬವನು.

ಹಿರಣ್ಯಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಗಾನ್ವ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಹರ್ಯತೇಃ ಕಸ್ಯನ್ ಹಿರಜ್ (ಉ. ಸೂ. ೫-೨೨೨) ಕಸ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ಹರ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹಿರಜ್ ಅದೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ.

ರೋಚೇತೇ—ರುಚ ದೀಪ್ತಾವಘಿಪ್ತೀತೌ ಚ. ೧ನೇ ಗಣ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲಟ್. ತ. ಏತ್ಯ. ಶವ್. ಲಘೂಪಘನುಣ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ, ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂಬುದರಿಂದ ತೇ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ. ಯದ್ಭೃತ್ಪ್ರಾನ್ವಿತ್ಯೈಮ್ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ.

ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಇಷ್ಯನ್-ಈಯಸುನ್ ಎಂಬ ಆಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದವು ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾದರೂ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಜಾದಿಯಾದ ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ರಆದೇಶವನ್ನು ನಿಧಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾಪಕದಿಂದ ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದವ ಮುಂದೆ ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್‌ಗಳು ಬರುವುವು. ಅಥವಾ ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಗ ಅತಿಶಾಯಿನೇ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್, ದ್ವಿವಚನ ನಿಭಜ್ಯೋ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಯಸುನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಏನಂಚ ಅಜಾದೀಗುಣ ವಚನಾದೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೮) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ಶ್ರ+ಇಷ್ಯ ಎಂದು. ಶ್ರಶಸ್ತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಇಷ್ಯನ್-ಇಮನಿಷ್ಯ-ಈಯಸುನ್‌ಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಅಚ್ಚುಳ್ಳ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ. ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಟಿಲೋಪಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದುಗುಣ ಎಂದು ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಆದ್ಯದಾತ್ತ.

ವಸುಃ— ವಾಸಯತಿ ಸರ್ವಮಿತಿ ವಸುಃ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಣಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೂಳಗೊಂಡ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ಯಾಸ್ತ್ಯಪ್ರಿಹಿತೈ-ಶ್ಯಸಿ ವಸಿ ಹನಿ ಕ್ಷಿಡಿ ಬನ್ನಿ ವನಿಬ್ಯಕ್ಶ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಧಾನ್ಯೇ-ನಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯) ರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ||೫||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಂ ನಃ ಕರತೃವರ್ತೇ ಸುಗಂ ಮೇಷಾಯ ಮೇಷ್ಯೇ |

ನೃಭ್ಯೋ ನಾರಿಭ್ಯೋ ಗವೇ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶಂ | ನಃ | ಕರತಿ | ಅರ್ವತೇ | ಸುಽ ಗಂ | ಮೇಷಾಯ | ಮೇಷ್ಯೇ |

ನೃಽ ಭ್ಯಃ | ನಾರಿಽ ಭ್ಯಃ | ಗವೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಮಾರತೇ ಶಂ ನಃ ಕರೋತಿತಿ ಧಾಯ್ಯಾ | ಅಥ ಯಥೇತಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಂ ನೈಶ್ವಾ-
ನರಾಯ ಪೃಥುವಾಜಸೇ ಶಂ ನಃ ಕರತೃವರ್ತೇ | ಅ. ೫-೨೦ | ಇತಿ

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಭ್ಯೋಽವದಾದಿಭ್ಯಃ ಸುಗಂ ಸುಷ್ಪು ಗಮ್ಯಂ ಶಂ ಸುಖಂ ಕರತಿ | ದೇವಃ
ಕರೋತಿ | ಅವರ್ತೇಽಶ್ವಾಯ | ಅವರ್ತಾನ್ಯಾದ್ಯೋಽಶ್ವನಾಮ | ಅರ್ನಾ ನಾಜೀತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಪಾಠಾತ್ |
ಮೇಷಾಯ ಮೇಷಜಾತಿಪುರುಷಾಯ ಮೇಷ್ಯೇ ತಜ್ಜಾತೀಯಸ್ತ್ರಿಯೈ ನೃಭ್ಯಃ ಪುರುಷೇಭ್ಯೋ ನಾರಿಭ್ಯಃ |
ಸ್ತ್ರೀಭ್ಯೋ ಗವೇ ಗೋಜಾತಯೇ || ಕರತಿ | ದುಕ್ಯೇಞ್ ಕರಣೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ |
ಅರ್ವತೇ | ಅರ್ತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ವಾಃ | ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಽಸಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ಚತುರ್ಥೇಕವಚನೇಽ-
ವರ್ಣಿಸ್ವಸಾವನಞ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ತ್ವ ಆದೇಶಃ | ವನಿಪ್ಸಪ್ ಸಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತಾ | ಧಾತುಸ್ವರಃ |
ಮೇಷಾಯ | ಮಿಷ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ ದೇವಗೇನಮೇಷಾದಯಃ ಪಚಾದಿಷು ದ್ರವ್ಯವ್ಯಾ ಇತಿ
ವಚನಾತ್ | ಮೇಷ್ಯೇ | ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾದಯೋಪಧಾತ್ | ಪಾ. ೪-೧-೬೩ | ಜ್ಞಪ್ತತ್ಯಯಃ |
ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಚತುರ್ಥೇಕವಚನ ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯೇತ್ಯಾದಾಡಾಗಮಾಭಾವಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ರಸ್ಯೇತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಯಾರ್ವಾದಿತಿ ತು ನ
ಭವತಿ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ವಚನಾತ್ | ನೃಭ್ಯಃ ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ
ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನೈ ಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನಾರಿಭ್ಯಃ | ನೃನರಯೋರ್ವದ್ವಿಕ್ತ | ಪಾ.
೪-೧-೬೩ | ಇತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗರನಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ಜ್ಞಪ್ತತ್ಯಯಃ | ನಿತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಗವೇ | ನ
ಗೋಶ್ವನ್ಯಾವರ್ಣೇತಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ರುದ್ರೇ—ರುದ್ರದೇವನು) | ಹೇ—ನಮಗೆ ಸೇರಿದ | ಅವರ್ತೇ—ಕುದುರೆಗೂ | ಮೇಷಾಯಿ—
 ಬಿಗೂಗೂ | ಮೇಷೈ—ಹೆಣ್ಣುಕುರಿಗೂ | ನೈಭ್ಯಃ—ಗಂಡಸರಿಗೂ | ನಾರಿಭ್ಯಃ—ಹೆಂಗಸರಿಗೂ | ಗವೇ—
 ಪಶುಜಾತಿಗೂ | ಸುಗಂ—(ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಂದಬಹುದಾದ | ಕಂ—ಸುಖವನ್ನು |
 ಕರತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ರುದ್ರದೇವನು ನಮ್ಮ ಮೇಕೆಗೂ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆಗೂ ಗಂಡಸರಿಗೂ, ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಗೂ
 ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

(Rudra) bestows happiness (or does good to) on our horses, rams,
 ewes, men, women and cows.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅವರ್ತೇ—ಅಶ್ವಃ ಹಯಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಶ್ವನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
 ಪರಿತವಾಗರುವುದರಿಂದ ಅವರ್ತೇ (ಅರ್ವ್ ಶಬ್ದದ ಚುತುರ್ಥಿ(ವಿಕವಚನ) ಕುದುರೆಗೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಕರತಿ—ಕರೋತಿ | ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸುಗಂ— ಸುಷ್ಯ ಗಮ್ಯಂ | ಸುಲಭವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ (ಸುಖವನ್ನು) ಎಂದರೆ ಸುಖವು ಸುಲಭವಾಗಿ
 ದೊರೆಯುವಂತೆ

ಮೇಷೈ—ಇಲ್ಲಿ ಮೇಷೀ ಎಂದರೆ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮೇಷೈ ಎಂದರೆ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆಗೆ. ಭಾಷ್ಯ
 ಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಷಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದು ಅಪ್ಪು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ.
 ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ನೈಭ್ಯಃ ನಾರಿಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪುರುಷರನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಸೂಚಿಸು
 ವುದು. ಆದರೆ ಮೇಷಾಯಿ ಮೇಷೈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಗಂಡುಮೇಕೆ ಹೆಣ್ಣುಮೇಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸು
 ವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಪುರುಷರು, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಶು
 ಗಳಾದ, ಅಶ್ವ, ಗೋವು, ಮೇಕೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಕೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಎಂಬ ವಿರತು ವಿಧವಾದ ಮೇಕೆಗಳಿಗೂ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಯಾ

ಕರತಿ—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ, ಲಟ್, ತಿಪ್. ತನಾದಿಕ್ಯಜ್ ಭ್ಯಲೂಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಂದಸ್ಸಾದ್ಧಂನ ಕವಾ ಬರುತ್ತೆ.

ಅರ್ವತೇ—ಅರ್ವ ಗಚ್ಚತೀತ್ಯರ್ವಾ. ಮಗತೌ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯನ್ವೇ ಎಂದು ನನಿಪ್, ಗುಣ, ರಪರತ್ಯ. ಅರ್ವನ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ. ಜ್ಞೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ವನ್+ಏ ಅರ್ವಣಸ್ತಸಾವನಶಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೭) ಸು ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೆ ನಜ್ಞಾನಿಂದ ಕೂಡಿ ಇಬ್ಬರ ಅರ್ವನ್ ರಬ್ಬವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ತ್ವ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ತೃತೀಯ ಅರ್ವತಾ+ಏ=ಅರ್ವತೇ. ಅನುದಾತ್ತೌ ಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂದು ನನಿಪ್ ಜ್ಞೇ ಎರಡೂ ಅನುದಾತ್ವ. ಧಾತುಪ್ಪರ ಉಳಿಯುತ್ತೆ.

ಮೇಷಾಂಯಿ—ನಿಃಸ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ, ತುದಾದಿ. ನನ್ನಿಗ್ರಹಿ—, ಎಂದು ಸಜಾಡಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಮೇಷ್ಯೇ—ಮೇಷಸ್ತು ಸ್ತ್ರೀ, ಮೇಷೀ. ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಾದಯೋಪಧಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೩.) ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಲ್ಲದುದೂ ಯಕಾರೋಪಧಕಸ್ತೂ ಆದ ಜಾತಿವಾಚಕದ ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಜ್ಞೇ ಬರುತ್ತೆ, ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಆಕೃತಿಗ್ರಹಣಾ ಜಾತಿಃ ಲಿಂಗಾನಾಂಚ ನ ಸರ್ವಭಾಕ್ | ಸಕೃದಾಪ್ಯಾತನಿಗ್ರಾಹ್ಯಾ, ಗೋತ್ರಂ ಚ ಚರಣೈಸ್ಸಹ || ಇವರ ಅರ್ಥ, ಅನುಗತವಾ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಜಾತಿ ಎಂದು ಒಂದುಲಕ್ಷಣ. ಉದಾಹರಣೆ, ತಟೇ, ಆಕೃತಿವಿಶೇಷವಾದ ಜಲಸನಿವಾಸಪ್ರದೇಶವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಯವ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದದೇ ಇದ್ದು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೇಳಿದೇ ಇದ್ದರೂ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಜಾತಿ ಎಂದು ಎರಡನೇ ಲಕ್ಷಣ, ಉದಾಹರಣೆ ವೃಷಲೇ, ಈ ಶಬ್ದ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಇದು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನು ವೃಷಲ ಎಂದು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅವನ ಮಗ, ಅಣ್ಣ, ತಮ್ಮಂದಿರು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೇ ಇದ್ದರೂ ವೃಷಲರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಪತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವೂ, ಶಾಖಾಧ್ಯೇತ್ಯವಾಚಕವೂ ಜಾತಿ ಆಗುವುದು ಅಂದರೆ ಜಾತಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದು ಮೂರನೇ ಲಕ್ಷಣ. ಔಪಗದೇ, ಕಠೀ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆ. ಮೇಷ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿದೇ ಇದ್ದರೂ ತಿಳಿಯುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, 'ಲಿಂಗಾನಾಂಚನ ಸರ್ವಭಾಕ್, ಸಕೃದಾಪ್ಯಾತ ನಿಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಎಂಬ ಎರಡನೇ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಇದು ಜಾತಿವಾಚಕವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞೇ ಬರುತ್ತೆ. ಮೇಷೀ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ವ ಜ್ಞೇಪ್ರತ್ಯಯ, ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮ ನಿತ್ಯಂ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಣ್ಣಿವ್ಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜಾದೇಶ. ಮೇಷ್ಯೇ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಉದಾತ್ತದ ಅಥವಾ ಸ್ವರಿತದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಜಾನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಏ ಸ್ವರಿತ. ಉದಾತ್ತಯೋರ್ಯಣ್ಞೀ-

ವಾರ್ತಾ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಉದಾತ್ತದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯನ್ ವ್ಯಂಜನಪೂರ್ವಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದಿಪಂಜ್ಜಕವೂ ಅಜಾಧಿಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಯಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾದ ಈಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಸ್ ಎಂಬ ವ್ಯಂಜನಪೂರ್ವಕವೂ ಅಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರಲಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಪೂರ್ವಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸ್ವರಿತವಿಧಿಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಬರಲಾರದು. ಈ ಉದಾತ್ತ ಬರುವ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋಃ—, ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಯಣಃ ಎಂಬುದು ಅನುವಾವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತವೇ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಸೆರೈ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನೈಭ್ಯಃ—ಸಾವೇಕಾಚೇ—, ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೈಚೋಽನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ ಎಂಬುದು ಅವವಾವ. ಇದು ವಿಕಲ್ಪ ವಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾರಿಭ್ಯಃ—ಶಾರ್ಜರನಾದಿಭ್ಯೋಜೀನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೪-೨-೭೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೈಸರಯೋ ವುಢ್ವಿಶ್ಚ ಎಂದು ಗುಣಸೂತ್ರ ಇದೆ. ನೈ ಸರ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಜೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ಗುಣಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಜೀನ್ ವೃದ್ಧಿಗಳು ಬಂದರೆ ಸಾರಿ ಎಂದಾಯಿತು. ಜ್ಯಾಪೋಸ್ತಂಜ್ಞಾ ಭಂದಸೋರ್ಬಯಲಂ ಎಂದು ಜೀಗೆ ಕ್ವಪ್ಪ, ಭ್ಯಸ್, ಸಾರಿಭ್ಯಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಗವೇ—ಸಾವೇಕಾಚೇ—, ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೆಗೋತ್ತನ್ ಸಾವವರ್ಣ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರ:

ಅಸ್ಮೈ ಸೋಮ ಶ್ರಿಯಮಧಿ ನಿ ಧೇಹಿ ಶತಸ್ಯ ನೃಣಾಂ |
ಮಹಿ ಶ್ರವಸ್ತುವಿನ್ಯಮ್ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸೋಮ | ಶ್ರಿಯಂ | ಅಧಿ | ನಿ | ಧೇಹಿ | ಶತಸ್ಯ | ನೈಕಾಂ |
ಮಹಿ | ಶ್ರವಃ | ತುವಿ ೨ ನೈವ್ಯಂ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮ ದೇವ ನೈಕಾಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಶತಸ್ಯ ಪರ್ಯಾಪ್ತಾಂ ಶ್ರಿಯಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಾಸ್ವಧಿ ನಿ ಧೇಹಿ | ಅಧಿಕ್ಕೇನ ಸ್ವಾಪಯ | ತಥಾ ಮಹಿ ಮಹತ್ ತುವಿನೈವ್ಯಂ ಪ್ರಭೂತಬಲಯುಕ್ತಂ ಶ್ರವೋಽನ್ಯ-
ಮಧಿ ನಿ ಧೇಹಿ || ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ನೈಕಾಂ | ನೈ ಚ | ಪಾ-
೭-೪-೬ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವೇಂ | ಮಹೀತ್ಯಾದಯೋ
ಗತಾಃ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನೈಕಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ಶತಸ್ಯ—ನೂರು ಜನರಿಗೆ (ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ಆಗುವಷ್ಟು) | ಶ್ರಿಯಂ—ವಶ್ಯವನ್ನು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಅಧಿ ನಿ ಧೇಹಿ—ಇಷ್ಟು ವಾಗಿ |
ಮಹಿ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿಯೂ | ತುವಿನೈವ್ಯಂ—ಅಧಿಕಬಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ | ಶ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು
(ನಮಗೆ ಕೊಡು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ವಶ್ಯವನ್ನೂ, ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಬಲ
ಸಂಪಾದಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಸಹ ನೂರು ಜನರಿಗೆ ಆಗುವಷ್ಟು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಕೊಡು.

English Translation

O Soma, grant us prosperity more than sufficient for a hundred men
and much nonrishing food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಧಿ ಶತಸ್ಯ ನೈಕಾಂ ಶ್ರಿಯಂ—ನೂರುಜನರಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ವಶ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ವಶ್ಯವನ್ನು
ಅಸ್ಮೇ ನಿಧೇಹಿ—ಅಸ್ಮಾಸು ಸ್ವಾಪಯ | ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇರಿಸು ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಕೊಡು.

ಮಹಿ—ಮಹತ್—ಹೆಚ್ಚಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

ಶ್ರವಣ—ಶ್ರವಣ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ (ನಿ.೧೦-೩.) ಧನನಾಮ (ನಿ. ೩-೯) ಶ್ರವಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವೆಂದೂ, ಧನವೆಂದೂ, ಬಲವೆಂದೂ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು.

ತುವಿನೈವ್ಯಂ—ತುವಿ ಎಂದರೆ ಬಹು (ನಿ.೩-೧೩) ನೈವ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಬಲ (ನಿ. ೩-೯) ಆಮದರಿಂದ ತುವಿನೈವ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಒಹಳ ಬಲವುಳ್ಳ, ಎಂದರ್ಥವು.

ನ್ಯಾಕರಣಶಕ್ತಿಯಾ

ಅಸ್ಯೇ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ನೈಷಾಂ—ನೈಷೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ನಾಮ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದವಾಗ ನೈಗೆ ದೀರ್ಘ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪನಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಒರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮಹಿ—ಇವು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ

ಮಾ ನಃ ಸೋಮಪರಿಬಾಧೋ ಮಾರಾತಯೋ ಜುಹುರಂತ |

ಆ ನ ಇಂದ್ರೋ ವಾಜೇ ಭಜ || ೮ ||

ಃ ಪವನಾಃ |

ಮಾ | ನಃ | ಸೋಮಃ ಪರಿಬಾಧಃ | ಮಾ | ಆರಾತಯಃ | ಜುಹುರಂತ |

ಆ | ನಃ | ಇಂದ್ರೋ ಇತಿ | ವಾಜೇ | ಭಜ || ೮ ||

సాయంభవపురాణం

సోమపరిబాధః సోమస్య పరిత్యోజ బాధకా యాగరహితా నోఽన్యస్మాన్ మా జుహు-
రంత | మా హింసంతు | తథారాతయోః శత్రువోః మా జుహురంత | యే ఇందోః సోమ వాజీ-
బలవిశ్వోఽన్యస్య విశ్వోః వా నోఽన్యస్మానా భజ | సర్వతః సేవస్య || సోమపరిబాధః |
సోమం పరిబాధంతే యే తే తాదృశాః | క్షిప్తేతి క్షిప్ | కృదుత్తరపదప్రకృతిస్తరత్వం |
ఆరాతయోః | రా దానే | కృత్యల్ప్యుఃసోమో బహులమితి బహులవచనాత్ప్రకృతిస్తరత్వం |
క్రిజ్ కృతే సోమో యామితి క్రిజ్ | న ఇమాసోఽన్యాయపుంసదప్రకృతిస్తరత్వం | జుహు-
రంత | క్షు ప్రసహ్యకరణే | వ్యక్త్యయేనాత్మనైవపదం | లజ్ జుయోఽన్యాయకృత్ త్స |
బహులం భందస్యేతి బహులవచనాదికారణ్యాప్యుత్తం | ద్విభావవచనాదిశేషా | సర్వే విధయత్కం-
దసి వికల్పంత ఇతి వచనాదదభ్యస్తాత్ | షా. ౨.౧౪ | ఇత్యేదాదేతాధానై సతి యోఽన్యం
ఇత్యేతాదేశః | న మాజ్యోగ ఇత్యేదధావః |

|| పరివర్ణం ||

సోమపరిబాధః—సోమదేవనన్ను హింసింపవ. ఎందరి సోమనన్నుద్దేరిసి యుజ్జవూడదిరువ
సోమనన్ను వేరిగలు | నే—నన్ను | మా జుహురంత—హింసింపదిరి. | ఆరాతయోః—శత్రుగలు |
మా (జుహురంత)—హింసింపదిరి. | ఇందోః—ఎల్ల సోమదేవనే | వాజీ—అన్నవిశ్వయద
ల్లాగల ఆధవా శత్రువిశ్వయదల్లాగల | నే—నన్ను | ఆ భజ—జీనాగి పోషింప.

|| భావార్థం ||

ఎల్ల సోమదేవనే, సన్ను హింసింపవ ఎందరి సన్నుద్దేరిసి యాగ మాడదిరువ సన్న
వేరిగలు నన్ను హింసింపదిరి ఇతర నన్ను శత్రుగళు. నన్ను హింసింపదిరి. ఎల్ల పూజనే, నమగ
అన్ననన్ను ఆధవా శత్రుయన్ను కౌంటి నన్ను జీనాగి పోషింప.

English Translation

Let not the adversaries of Soma, let not our enemies harm us; O soma,
procure us abundant food.

విశ్వవిశ్వయగలు

సోమపరిబాధః—సోమం పరిబాధంతే యే తే తాదృశాః సోమపరిబాధః |
సోమస్య బాధకాః యాగరహితాః | సోమనన విశ్వయదల్లి యాగనన్న వూడదే బాధయన్నుంటునూడు
వననూడదండ యాగరహితరావనరు సోమనన్ను వేరిగళందభివ్రాయువు.

ಅರಾತೆಯೇ— ರಾ ದಾನೇ | ನಮಗೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡುವವರಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿರೋಧಿಗಳು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳು.

ಮಾ ಜುಹುರಂತೆ—ಹೃ ಪ್ರಸಹ್ಯಕರಣೇ | ಹಿಂಸೆನಾಶದಿರಲಿ.

ಇಂದೋಣ— ಇಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಯಜ್ಞವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಅರ್ಥವಿರುವು. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯರು ಇಂದುಃ | ಇಂಧುರಿಂಧೇರುನತ್ತೇವಾ (ನಿ. ೧೦-೪೨) ಎಂದರೆ ಇಂಧೇಃ ದೀಪ್ತೈರ್ಥಸ್ಯ, ಉನತ್ತೇಃ ಕ್ಷೇದನಾರ್ಥಸ್ಯ ಎಂದು ಇಂದುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೆಂದು ಸಂಜೋಧಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇದನ (ನೆನೆಯಿಸುವ) ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ಇಂದುವೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಮಗ್ಗೀದದಲ್ಲಿ ಸೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇಲ್ಲ.

ವಾಜೇ— ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ವೋಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಜಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಜವೆಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶಕ್ತಿಯಾ

ಸೋಮಪರಿಬಾಧಃ—ಸೋಮಂ ಪರಿಬಾಧಂತೇ ಇತಿ ಸೋಮಪರಿಬಾಧಃ. ಕ್ರಿಶ್ ಚಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಶ್ ಪ್ರಧನಾಬಹುವಚನಾಂಕ, ಕೃದುತ್ತರಪವಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ.

ಅರಾತೆಯೇ— ರಾ ದಾನೇ. ಕೃತ್ಯೈಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಶ್ ಬರುತ್ತೆ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಶ್ ಕ್ರಿಶ್ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ರಿಶ್. ತ್ರಿತುತ್ರೇ, ಎಂದು ಇಲ್ಲಾಗಿ ನಿರ್ವೇಧನಾರ್ಥಮಾಸ. ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಕವಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ಜುಹುರಂತೆ—ಹೃ ಪ್ರಸಹ್ಯಕರಣೇ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಜ್, ಝ, ನಮಾಜ್ಯೋಗೇ ಎಂದು ಅಜಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿರ್ವೇಧ. ಇದು ಪರಸ್ಯೈಪದಿಯಾವರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಅತ್ಯನೇಕದ ಬರುತ್ತೆ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲೂಕ ಎಂದು ಶಪ್ಗೆ ಶ್ಲೂ. ಶ್ಲೂ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಹೃ+ಹೃ+ಝ, ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ, ರಸರತ್ವ. ಹರಾದಿಃ ತೇಜಃ ಎಂದು ರೇಫಲೋಪ. ಕುಹೋಶ್ಚುಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಝಕಾರ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚೇರ್ಚ ಎಂದು ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರ. ಜು+ಹೃ+ಝ, ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೩) ಎಂದು ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ, ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾತ್ಪಾಗುತ್ವ ಬಂದರೆ ಹುರ್, ದ್ವಿವರ್ಚನೇಽಚಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವೀವಿಧಯಂಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹುರ್ಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸರ್ವೀವಿಧಯಂಶ್ಚಂದಸಿ. ವಿಶಲ್ಪಶ್ಚೇ ಎಂದು ವಿಶಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಭ್ಯಸ್ತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಗೆ ಅರ್ಚ ಅದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಝೋಶ್ಚುಃ ಎಂದು ಅಂತಾದೇಶ. ಜುಹುರಂತೆ ಎಂದು ಅಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಯ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ ||

ಯಾಸ್ತೇ ಪ್ರಜಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಪರಸ್ಮಿನ್ನಾಮೃತಸ್ಯ |
 ಮೂರ್ಧಾ ನಾಭಾ ಸೋಮ ವೇನ ಅಭೂಷಂತೀಃ ಸೋಮ
 ವೇದಃ || ೯ ||

|| ಸದವಾಕಃ ||

ಯಾಃ | ತೇ | ಪ್ರಜಾಃ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ಪರಸ್ಮಿನ್ | ಧಾಮನ್ | ಋತಸ್ಯ
 ಮೂರ್ಧಾ | ನಾಭಾ | ಸೋಮ | ವೇನಃ | ಅಭೂಷಂತೀಃ | ಸೋಮ |
 ವೇದಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿಸ್ತೋ ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಂತಿ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವಾ ಕುರ್ವಂತಿ ತಾಃ
 ಪ್ರಜಾಃ ಮೂರ್ಧಾ ಶಿರಸ್ಥಾನೀಯಸ್ತ್ವಂ ನಾಭಾ ಸನ್ನಹನಯುಕ್ತೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ | ವೇನಃ ಕಾಮ-
 ಯಸ್ಯ | ಕೀಲಕಸ್ಯ ತೇ | ಅಮೃತಸ್ಯ ಮರಣರಹಿತಸ್ಯ ಪರಸ್ಮಿನ್ನಾಮೃತಸ್ಯ ಉತ್ತಮೇ ಸ್ಥಾನೇ
 ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ | ಹೇ ಸೋಮ ಅಭೂಷಂತೀಃ ಸರ್ವತಸ್ತ್ವಾಮಲಂಕುರ್ವಂತೀಃ ಪ್ರಜಾಃ ವೇದಃ | ಜಾನೀಹಿ ||
 ಧಾಮನ್ | ಸುಸಾಂ ಸಲುಗಿತಿ ಸಪ್ರಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ನಾಭಾ | ಐಹ ಬಂಧನೇ | ನಹೋ ಭಕ್ತ |
 ಉ. ೪.೧೨೫ | ಇತಿ ಕರ್ಮಣೇಶ್ಚಾತ್ಮಯಃ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
 ಸಪ್ರಮ್ಯಾ ದಾದೇಶಃ | ವೇನಃ | ವೇನತಿಃ ಕಾಂತಿ ಕರ್ಮಾ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯದಾಗದುಃ | ತಿಜ್ಜಿತಿಜ ಇತಿ
 ನಿಭಾತಃ | ಅಭೂಷಂತೀಃ | ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ | ಭಾವಾದಿಃ | -ಶಪಃ ಪಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಶತುಶ್ಚ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ಯರೇಣ ಧಾತುಸ್ಯರೇಣಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಮಾಸೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿ-
 ಸ್ವರತ್ವಂ | ವೇದಃ | ವಿಧ ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯದಾಗದುಃ || ೨೭ || || ೮ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮರಣರಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಪರಸ್ಮಿನ್ ಧಾಮ-
 ನ್ನತಸ್ಯ—ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ ಅದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಃ—

(ಸೋತ್ರವಾಡತಕ್ಕ) ಯಾವ ಪ್ರಜೆಗಳಿದ್ದಾರೋ ಅವರನ್ನು | ಮೂರ್ಧಾ—ಅವರ ತಲೆಯಾಳಾಗಿ (ನಾಯಕನಾಗಿ) | ನಾಥಾ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ವೇನಃ—ಆವರಿಸು. | ಸೋಮಃ—ಎಲೈ ಸೋಮನೇ | ಅಭೂಷಂತೀಃ—ಸುತ್ತಲೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವವನ್ನು | ವೇದಃ—ತಿಳಿದುಕೊ. |

|| ಧಾರ್ವಾ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಮರಣರಹಿತನು. ಮತ್ತು ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು. ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನೀನು ಅವಕ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರಿಸು.

English Translation

O Soma, you are immortal and live in an excellent dwelling; have regard for your subjects who are engaged in decorating you in the sacrificial hall with you at their head.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಮರಣರಹಿತಸ್ಯ | ಮರಣರಹಿತನಾದ ಸೋಮನ.

ಪರಸ್ಮಿನ್ ಧಾಮನ್ ಮುತಸ್ಯ—ಉತ್ತಮೇ ಸ್ಥಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ | ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತಿರುವ, ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಸೋತ್ರವಾಡುವ ಯಜ್ಞಗೃಹವು.

ಮೂರ್ಧಾ—ತಿರಸ್ಥಾನೀಯವ್ಯಂತಂ | ತಿರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಥವಾ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು, at their head. ನಿನ್ನ ಮುಂದಾಳುತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ.

ನಾಥಾ—ಸಂಹನನಯುಕ್ತೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ | ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ.

ವೇನಃ—ವೇನತಿಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಕಾಮಯಸ್ತ | ಆವೇಕ್ಷಿಸು, ಇಚ್ಛಿಸು.

ಅಭೂಷಂತೀಃ—ಸರ್ವತಸ್ತಾಮಲಂಕರವರ್ತೀಃ | ನಿನ್ನನ್ನು ಸರ್ವವಿಧದಿಂದಲೂ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದೆಂದರೆ ವಿನೈಬುಮ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗ್ನಿ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದೆಂದು ಮುಖಿಯು ಪ್ರಕಾರಾಂತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿರಬಹುದು.

ವೇದಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ತಿಳಿದುಕೊ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧಾಮನ್—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ.

ನಾಭಾ—ಇಹೆ ಬಂಧನೇ, ನೋನೇ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ. ನದೋ ಭಕ್ತ್ಯ (ಉ. ಸೂ. ೪.೫೬೫) ಇಹ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಇಹ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಹಾಗೆ ಭಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅವು ಬಂದರೆ ಉಪಧಾನ್ವದ್ವಿ ಬಂದು ನಾಭಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಸಪ್ತಮಿವಿಭಜನ ಜಾಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಡಾ ಆದೇಶ. ಟಿಲೋಪ.

ವೇನೇ—ವೇನತೀ ಕಾನ್ತಿ ಕರ್ಮ (ನಿರು.೨-೬ ೪) ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತ. ವೇನ ಕಾನೌ ಎಂಬ ಧಾತುವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಾನ್ತಿ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ. ಲೇಟ್, ಸಿಪ್, ಅಡಾಗಮ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜಿ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ.

ಅಭೂಷನ್ವೀಣಿ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ ಗನೇ ಗಣ. ಲಟ್, ಶತ್ಯ, ಶಪ್, ಅತೋಗುಣೇ ಪರರೂಪ. ಭೂಷತ್. ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಜೀವ್ ಅಚ್ಚೀನದ್ಯೋರ್ನುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೦) ಅವರ್ಣಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಯಾವ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವದಿಯೋ ಅವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ನುಮ್ ಆಗುವು ಶೀ ಅಥವಾ ನದೀಸಂಜ್ಞ ಕರ್ವಣ ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನುಮ್ ಆಗಮ. ಭೂಷನ್ವೀ, ಶಪ್ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು. ಅಜ್ಞಾನೊಂದಿಗೆ ಭೂಷತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸ ಬಂದರೆ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ಉತ್ತರಪದದಲ್ಲಿ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತ, ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—, ಎಂದು ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತ, ಧಾತುಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ.

ವೇದೇ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಲೇಟ್ ಗೆ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಆಗಮ, ಶಪ್, ಲಭೂಪಧಗುಣ ವೇದ್+ಅ+ ಅಸ್, ಪರರೂಪ, ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು. ||೯||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೩ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನನಮೇಽನುವಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರಾಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವದಿತಿ ಚತುರ್ದಶಚ | ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಆತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಅಗ್ನೇ ಷಠೋನಾ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಿಃ ಕಾಣ್ಣಿ ಅಗ್ನೇಯಂ ತು ಪ್ರಾಗಾಥಮಾದ್ಯೋ ದ್ವೈಚೋಽಶ್ವಶ್ವಪಸಾಂ ಚೇತಿ | ಕಣ್ಣಿಪುತ್ರೇ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಿ ಋಷಿಃ | ಅತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಾಚತುರ್ಥ್ಯಾದ್ಯಾ ಯುಜಃ ಸತೋಬೃಹತ್ಯಃ | ಪ್ರಥಮಾತ್ವತೀಯಾದ್ಯಾ ಅಯುಜೋ ಬೃಹತ್ಯಃ | ಕೃತ್ವೈಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗ್ನೇಯಮುತ್ತರಂ ಚ | ಅದ್ಯೇ ದ್ವೇ ಅಶ್ವಿದೇವತಾಕೇ ಉಷೋದೇವತಾಕೇ ಚ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕೇ ಅಗ್ನೇಯೇ ಕೃತೌ ಬಾರ್ಹತೇ ಛಂದಸ್ಕೌಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತತಂ | ಅಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವತ್ತಪಾಯಸ್ತ್ವಾ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ ವಾಜಪೇಯ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಅದ್ಯಃ ಪ್ರಗಾಥೋಽನುರೂಪಃ | ವಾಜಪೇಯೇನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತತಂ | ಚಿತ್ರವತೀಷು ಚೇತ್ ಸ್ತುವೀರಂಸ್ತ್ವಂ ನಕ್ಷಿತ್ರೈ ಊತ್ಯಾಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವದುಷಸ ಇತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಸಾಮ್ನಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ | ಅ. ೯-೯ | ಇತಿ ಪರ್ಯಾಯವೃಷ್ಟಾಪ್ನಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಸ್ಯಾಯಮೇವ ಪ್ರಗಾಥಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ | ಯದಿ ಪರ್ಯಾಯಾನಭಿವೃಷ್ಟೀಚೇದಿತಿ ಖಂಡ ಅಶ್ಚಿನಾಯೈಕಸ್ತೋತ್ರಿಯೋಽಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವದುಷಸಃ | ಅ. ೬-೬ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಗ್ನೇವಿವಸ್ವತ್ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಆನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಆನುವಾಕದಲ್ಲಿ (೪೪-೨೧) ಎಳು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇವಿವಸ್ವತ್ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಆನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನೇ ಷಠೋನಾ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಿಃ ಕಾಣ್ಣಿ ಅಗ್ನೇಯಂತು ಪ್ರಾಗಾಥಮಾದ್ಯೋ ದ್ವೈಚೋಽಶ್ವಶ್ವಪಸಾಂ ಚೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಿ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣನು ಋಷಿಯು. ಆನುವಸಂಭವ್ಯಯ ಮುಕ್ತುಗಳ ಸತೋಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವು. ಅವರೆ ೧-೨ನೇಯ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿ, ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಃ ಇವರೂ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಅಶ್ಚಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಾಗಿ ಈ ವಿವಸಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನ ರೌತ ಸೂತ್ರವ ಅಭೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇಃ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇವಿವಸ್ವತ್ (ಮ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧) ಸಪಾಯಸ್ತ್ವಾ (ಮ. ಸಂ. ೨-೯-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩).

ವಾಜಪೇಯಿಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪ್ರಗಾಥ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವರು. ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರವ ವಾಜಪೇಯೀನ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವತೀಷು ಚೇತ್ ಸ್ತುವೀರಂಸ್ತ್ವಂ ನಕ್ಷಿತ್ರೈ ಊತ್ಯಾ (ಮ. ಸಂ. ೬-೪೬-೯). ಅಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವದುಷಸ (ಮ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧) ಇತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಠೋಮಸಾಮ್ನಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯು ರೂಪೌ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೯) ಪರ್ಯಾಯವೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಶ್ಚಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು

ಶೃಂಗಾರ ಭಂದಸ್ತನ ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಯಥಿಪರ್ಯಾಯ-
ಸೋನಧಿವ್ಯಚೈತನ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಾಯುಕ್ತಸ್ತೋತ್ರಿಯೋದ್ದೇಶ್ಯೇ ವಿವಸ್ವದುಷಸಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ವಿವಸ್ವತವಾಗುವುದು (ಅ. ೬.೬).

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೪

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾರ್ತ— || ಸೂಕ್ತ—೪೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೨೮, ೨೯, ೩೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ— ೧೪ ||

|| ಮುಖ್ಯ—ಪ್ರಸಂಗಗಳೆಂದರೆ ||

|| ದೇವತಾ— ೧, ೨, ಅಗ್ನಿಯುಕ್ತನಾಪುಷಾಃ | ೩-೧೪ ಅಗ್ನಿಃ ||

|| ಭಂಡಾ—ಪ್ರಾಣಾಥಂ ವಾರ್ತಕಂ | ೧, ೨, ೩, ೬, ೯, ೧೦, ೧೩, ೧೪, ೧೫, ೧೬, ೧೭, ೧೮, ೧೯, ೨೦, ೨೧, ೨೨, ೨೩, ೨೪, ೨೫, ೨೬, ೨೭, ೨೮, ೨೯, ೩೦ ||

|| ಸಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೇ ವಿವಸ್ವದುಷಸಶ್ಚಿತ್ರಂ ರಾಧೋ ಅಮರ್ತ್ಯ |

ಆ ದಾಶುಷೇ ಜಾತವೇದೋ ವಹಾ ತ್ವಮದ್ಯಾ ದೇವಾ ಉಷ್-

ರ್ಬುಧಃ | ೧ ||

ವಿವಸ್ವತ್— ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ | ಚಿತ್ರಂ— ನಾನಾಬಗೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ರಾಧಃ— ಧನವನ್ನು | ದಾತುಷೇ— ಹವಿರ್ಧಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಆ ವಹ— ತೆಗೆದುಬಂದು ಕೊಡು. (ಮತ್ತು) | ಅದ್ಯ— ಇಂದು | ಉಪರ್ಯುಧಃ— ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಂತಹ | ದೇವಾನ್— ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಮರಣ ರಹಿತನು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. ಹವಿರ್ಧಾತನಾದ ಯಜಮಾನನು ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನೇ ನಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ನೀನು ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿಯೂ ಮತ್ತು ವಿಧವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉಪೋದೇವತೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಕೊಡು ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞವು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಲು ಇಂದು ಉಪಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಂತಹ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation

O Agni, you are immortal and you have knowledge of all things born ; bring from the Ushas, to the giver of oblations, wealth of many sorts with an excellent dwelling ; bring hither to-day the gods awaking in the morning.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿವಸ್ವತ್—ವಿವಾಸನಂ ವಿವಃ | ತದ್ಯುಕ್ತಂ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ವಾಸಸ್ಥಾನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ (ರಾಧಂ) with a good habitation

ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದ

ರಾಧಃ—ರಾಧ ಸಾಧ ಸಂಸಿದ್ಧಿ | ರಾಧ್ನೋತ್ಯನೇನೇತಿ ರಾಧೋ ಧನಂ | ಮಥಂ ರೇಕ್ಷಮೋದಲಾದ ಇಪತ್ತೈಂಟು ಧನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಧಃ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದರ್ಥವು.

ಜಾತನೇದಃ—ಜಾತಾನಂ ನೇದಿತಃ | ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ಜಾತವೇದವೆಂಬುದು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶೇಷರೂಪವು. ಈ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರೂ ಯಾಸ್ಕರು ಜಾತನೇದಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಜಾತಾನಿ ನೇದಃ | ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿಮಃ | ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿವೃತ ಇತಿ ವಾ | ಜಾತವಿತ್ತೋ ವಾ ಜಾತಧನಃ | ಜಾತವಿದ್ಯೋ ವಾ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾನಃ | ಯತ್ತಜ್ಞಾತಃ ಸಕಲನವಿಂದತೇತಿ ತಜ್ಞಾತನೇದಸೋ

బాధితవాగుచువరంద అంతవర్తివిభక్తినిమిత్తకవాగి **సుప్తిజంతం పదం** ఎంచు పదసంజ్ఞ బరువుదిల్లి. ఆద్రుంది **సశబ్దమోల రుః** (పా. శ్లో. ౮-౨-౬౬) పదద కౌనేయిల్లిరువ సకారక్కొ, సజుష రబ్బక్కొ రు ఆదేర బరుత్తే ఎంచు పదసంజ్ఞానిమిత్తకవాగి బరువ రు ఆదేరచు బరువుదిల్లి. **వచంత ఘోఢగోల**—, ఎంచు యాదేరవు బరువుదిల్లి. ఇదు వృషాదియాద్రుంది **వృషాదిసాం జి** (పా. శ్లో. ౬-౧-౨౦౩) ఎంచు ఆద్యుదాత్త.

ఊషసః—ఊష దాతే ధాతు. **ఊషః కిత** (ఊ. శ్లో. ౪-౬౨౨) ఊషధాతు ముండి ఆసి ప్రత్యయ బరుత్తే. అదు కిత ఆగుత్తే ఎంచు ఆసి బరుత్తే. ఆదు కిత ఆద్రుంది లఘువధగుణ బరువుదిల్లి. ఊషతి ఎందర కత్తలీసున్న యోగలాదిసువుదు ఎంచు ఆథ. **కత్తలన్న యోగలాదిసః** వ్రాతఃకాలచు ఊషః పదంద యోగధితవాగుత్తే. ప్రత్యయస్వర బరుత్తే. **పంచవిా వికవచన జా** ప్రత్యయ.

రాధః—రాధ సాధ ససిద్ధా ధాతు. రాధ్యోక్త్యనేన, ఇచరింద ఎల్ల కార్యగళు సిద్ధవాగువుచు ఎంబ వృత్తత్రయంద ధనవు ఘోధితవాగుత్తే. **సర్పధాతు ఘ్యోఢ్యసన్** ఎంచు ఆసున్ **ఇన్** క్యాది నిఠ్యేం ఎంచు ఆద్యుదాత్త.

దాతుషే—దాత్తాన్ సాహ్యాన్—, ఎంబుచరింద క్రసుప్రత్యయాంతకవాగి నిపాతికవాగి. ఇల్లి దాత్య దానే ధాతు ముండి క్రసు బండాగ ద్విత్వవిల్లిదే ఇరువిళియు, **ఇన్** బరదే ఇరువిళియు నిపాతికవాగి. జతుర్థివికవచన జా ప్రత్యయ. **వసోఢ్యంప్రసారణం** (పా. శ్లో. ౬-౪-౧౧౧) వసు ప్రత్యయాంతకూ భ సంజ్ఞకవుణ ఆద అంగక్యే సంప్రసారణ బరుత్తే ఎందథ. **ఇన్** ధ్యోఢ్యంప్రసారణమ్ యవరలగళ స్యావల్లి క్రమవాగి బరువ ఇ.ఊ-సు.ల్లి గళగి సంప్రసారణ ఎంచు సంజ్ఞ. **జేగదే**. ఇల్లి వాగి ఊ బరుత్తే. **సంప్రసారణాజ్ఞ** ఎంబుచరింద ఊఃఆగళిగి ఊ ఓదే పువరణపదంద బరుత్తే. **దా రున్** + **వి ఆదేర ప్రత్యయయోల** ఎంచు సకారక్యే పకార. దాతుషే ఎంచు రువవవాగుత్తే. **తాసివసి**—, ఎంచు వత్తవు ఇల్లి బరువుదిల్లి ఎంచు ఓంద ఊపవాదిసి.

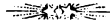
జాతవేదః—జన్ సామభావనే, ప్రత్యయ. **జనసనఘనాం సన్** రుల్యోల (పా. శ్లో. ౬-౪-౪౨) ఎంచు నాగి ఆత్త. **శ్రీదితిరో నిష్కాయాం** (పా శ్లో. ౬-౨-౧౪) ఎంచు ఊదిత్తాద జనా ధాతు ముండి ఇరువ క్రవృత్తయక్యే ఇడాగమక్యే సిజేధ. **జాత** ఎంచు ఆయతు, **జాతాని** వేత్తేతి **జాతవేదః గతికారకయోలరవపువపద ప్రకృతిస్వరత్వం జి** (ఊ. శ్లో. ౪-౬-౬౬) ఎంచు జాతాని ఎంబ కారణోఢ. **పదకవాద విద జ్ఞానే** ధాతు ముండి ఆసున్ ప్రత్యయ. **గతికారకం**—, ఎంబ కృదుత్తరపదప్రకృతి స్వరన్ను బాధిసి, **పువపదప్రకృతిస్వరవే** ఇల్లి విళివవిహితవాగువుచరింద బరుత్తే. **అథవా, సవధాతుఘ్యోఢ్యసన్** ఎంచు వినః ఎంబుదు అశున్నంత. **ధన** ఎంచు ఆథ. **జాతం** వేదః=ధనం యశ్య సః ఎంచు బతువిణ. **బతువ్విణో ప్రకృత్యా పువపదమ్** ఎంచు పువపదప్రకృతిస్వర

ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾತನೇದಃ ಎಂಬುದು ಸಂಬೋಧನಪ್ರಥಮಾಏಕವಚನಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮನ್ವಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೪೮) ಸಂಬೋಧನೇ ಯಾ ಪ್ರಥಮಾ ತವಂತಂ ಆಮನ್ವಿತಸಂಕ್ಷಂ ಸ್ಯಾತ್, ಎಂದು ಆಮನ್ವಿತ ಸಂಕ್ಷೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆಮನ್ವಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೀ, ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ, ಸಿಪ್, ಶಪ್ ಹಿಗೇಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತಿಜಃ ಎಂದು ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ದೇನಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಪಾದ=ಋಕ್ತನ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗ. ಆಟ್ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವರ್ಣ, ನಕಾರ ಇವು ಒಂದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ದೀರ್ಘದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದೂ ಆಟ್‌ನ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದೂ ಆದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ರು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ರುಆದೇಶವು ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ರು ವಿಗಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಆಕಾರವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನುನಾಸಿಕಾಕಾರಬರುತ್ತೆ.

ಉಷರ್ಬುಧಃ—ಉಷಃ ಎಂಬುದರ ಒಂದು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದೆ. ಉಷಸ ಬುಧ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಉಷರ್ಬುಧಃ, ಬುಧ ಅನಗಮನೇ ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಷಸ್+ಬುಧ್. ಸಸ ಜುಷೋ ರುಃ ಎಂದು ಸಾಗೆ ರು ಆದೇಶ. ಉಷರ್+ಬುಧ್. ಈಗ ಹತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಹರ್ ವರ್ಣ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಫ್ಲುತವಲ್ಲದ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ರುಗೆ ಉ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉ ಆದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದೆ. ಆದರೂ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಶಲ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗತಿಕಾರಕೋಪದಾತ್ಕ್ರೋ ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕ್ರತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ||೧||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಜುಷ್ಪೋ ಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ಸ್ತೋ ರಫೀರಘ್ನ-
 ರಾಣಾಂ |
 ಸಜೂರತ್ವಿಭ್ಯಾಮುಷಸಾ ಸುವೀರ್ಯಮಸ್ಮೈ ಧೇಹಿ ಶ್ರವೋ
 ಬೃಹತ್ || ೨ ||

ಸದಗಾಠಃ

ಜುಷ್ಠಃ | ಹಿ | ದೂತಃ | ಅಸಿ | ಹವ್ಯಂ ನಾಹನಃ | ಅಗ್ನೇ | ರಥೀಃ |

ಅಧ್ವರಾಣಾಂ |

ಸೌ ಜೂಃ | ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ | ಉಷಸಾ | ಸುಂ ವೀರೈಃ | ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ಧೇಹಿ |

ಶ್ರುವಃ | ಬೃಹತ್ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಜುಷ್ಯತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಗುಣಯುಕ್ತೋಽಸಿ | ಜುಷ್ಯಃ ಸೇವಿತೋ ದೂತೋ ದೇವಾನಾಂ ವಾರ್ತಾಹಾದೋ ಹವ್ಯವಾಹನೋ ಹವಿಷೋ ವೋಧಾ ಅಧ್ವರಾಣಾಂ ಕೃತೂನಾಂ ರಥೀಃ ರಥಸ್ಥಾನೀಯಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನೈವ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಮಿತ್ಯಾಹೈಷ ಹಿ ದೇವರಥ ಇತಿ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಂತರಂ ಚ | ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಮಿತ್ಯಾಹ ರಥೋ ಹ ವಾ ಏಷ ಭೂತೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಹವ್ಯಂ ವಹತೀತಿ | ತಾದೈಶಸ್ತ್ರಮಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ದೇವತಾಭ್ಯಾಮುಷಸಾ ದೇವತಯಾ ಚ ಸಜೂಃ ಸಹಿತೋ ಭೂತ್ವಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ತೋಭನವೀರ್ಯೋಸೇತಂ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರುವೋಽನ್ಯಮಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ | ಅಸ್ಮಾಸು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ || ಜುಷ್ಯಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿ ಸೇವನಯೋಃ | ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸಿ | ಸಿಪಿ ಶಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ | ಸಾ. ೭-೪-೫೦ | ಇತಿ ಸಲೋಪಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹವ್ಯವಾಹನಃ | ಹವ್ಯಂ ವಹತೀತಿ ಹವ್ಯವಾಹನಃ | ಹವ್ಯೋಽನಂತಃಪಾದಂ | ಸಾ. ೩-೨-೬೬ | ಇತಿ ಇ್ಯಾಠಿ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಇಃಶ್ವಾದಾಮ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಕೈದುತರಪವಕ್ರೈಶ್ಚ ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾದಾಷ್ಟಮಿಫನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರಥೀಃ | ರಥಶಬ್ದಾತ್ಸಾರ್ಥಿಕ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ | ಧ್ವರೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಬಹುವ್ರೀಹಾ ನ ಇ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವೀರವೀರ್ಯೋ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರದಾಮ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಸ್ಮೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇ ಅದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಅವೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ತ್ವಂ-ನೀನು) | ಜುಷ್ಯಃ—ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ದೂತಃ—ದೇವದೂತನಾಗಿಯೂ | ಹವ್ಯವಾಹನಃ—(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊರುವವನಾಗಿಯೂ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ—ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ | ರಥೀಃ—ರಥಕನಸ್ಯಾನವಧಿಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ—ಇದ್ದೀಯ (ಅಂತಹ ನೀನು) |

ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ—ಅತ್ತಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ | ಉಷ್ಣಸಾ—ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡನೆಯೂ | ಸಜೂಃ—ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ ವಿರೈವತ್ತಾಗಿಯೂ | ಬೃಹತ್—ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೀ—ನಮಗೆ | ಧೇಹಿ—ಕನುಗ್ರಹಿಸು.

ಛಾಂದೋ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ನಿರ್ವಾಹಕನನ್ನಾದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹಂಚುವ ದೇವದೂತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲರಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಾಸವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ ಅಂತಹ ಸಕಲದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ನೀನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ, ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿಯೂ, ವಿರೈವತ್ತಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಕನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

O Agni, you are well-liked messenger of the gods, the bearer of oblations, the conductor of sacrifices ; together with Ushas, and Aswins bestow upon us abundant and invigorating food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜುಷ್ಯಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರಿತಿಸೇವನೆಯೋಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಾದಿ ಜನರಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ.

ರಥೀಃ ಅಧ್ಯರಾಣಾಂ—ಯಜ್ಞಾನಾಂ ನೇತಾ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು. ಇಲ್ಲಿ ರಥೀಃ ಎಂದರೆ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. ಅಥವಾ ರಥವು. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ಅಥವಾ ಸಾರಥಿಯು ಅಥವಾ ರಥಿಕನು ಯಾವರಿಗೂ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವನೋ ಅವರಿಗೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ರಥಕ್ಕೆ ಈ ಅಗ್ನಿಯು ರಥಿಕನಂತಿರುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ವಿಷಯವೆಲ್ಲ ಧಾಪ್ಯ ಕಾರರು— ರಥೀರಧ್ಯರಾಣಾಮಿತ್ಯಾಹ್ಯೇಷ ಹಿ ದೇವರಥಃ | ರಥೀರಧ್ಯರಾಣಾಮಿತ್ಯಾಹ ರಥೋ ವಾ ಬಿಷ ಭೂತೋ ದೇವೇರ್ಭೋಹವ್ಯಂ ವಹತಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಹ್ಯರಾಣಾಕೃಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು.

ಸಜೂಃ—ಸಹಿತೋ ಭೂತ್ಯಾ | ಸಹಿತನಾಗಿ,

ತ್ರವೋ ಬೃಹತ್—ಬಹಳವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಹಾರವನ್ನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಶ್ನೆಯಾ

ಜುಷ್ಯಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ. ಕ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ರೀದೀತೋ ನಿಷ್ಕಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಶ್ವಿ ಧಾತು, ಈದಿತ್ತಾದ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ತು-ಕ್ತವತುಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಟ್ ನಿಷೇಧ. ಪ್ತುಪ್ತ-ಜುಷ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. **ಜುಷ್ಯಾಸಿಫತೇಚಿ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೯) ಜುಷ್ಯ-ಅಸಿಫತ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಕಲ್ಪವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ರಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ. **ನಿತ್ಯಂ ಮನ್ತ್ರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೦) ಜುಷ್ಯ-ಅಸಿಫತ, ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಮನ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅದ್ಯದಾತ್ರಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪಾಕ್ಷಿಕವಾದರೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವನ್ನು ಅಪಾದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ **ಅಸಿಫತಾ ಪಷ್ಪಿರ್ನ ಚಲಾಚಲಾಚಿ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದೆ. **ನಿತ್ಯಂ ಮನ್ತ್ರೇ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಸಿದ್ಧವನು.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಲಟ್, ಸಿಪ್. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂದಶಪ್ ಗೆ ಲುಕ್, ಅಸ್+ಸಿ. **ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಸಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಸ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ್ಥಾಗೆ ಲೋಪ. **ಹಿಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಿಚಂತವು ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ.

ಹವ್ಯವಾಹನಃ—ಹವ್ಯಂ ವಪತಿತಿ ಹವ್ಯವಾಹನಃ ಹವ್ಯೇನೈನೈಃ. ಪಾವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೬) ಹವ್ಯಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ವರ್ಹಧಾತು ಮುಂದೆ ಇ್ಯಾಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬ್ಯುರುತ್ತೆ ಆದರೆ ಪಾದ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇ್ಯಾಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇ್ಯಾಟ್ ಬಂದರೆ ಯುವೋರಪಾಕಾ ಎಂದು ಯುಗಿ ಅನ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಉಪಧಾವನ್ನದಿ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಾತಾ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಬಂದರೆ ಗತಿಕಾರಕೋ—, ಎಂಬ ಕೃದಂತರಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಅದೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಅಗ್ನೇ—ಇದು ಪಾದದ ಅದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ಸಮಿಕ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾಪ್ಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ.

ರಥೀ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ, ಹನಿಕುಷಿ ನೀರಮಿಕಾತಿಭ್ಯಃ ಕ್ಲನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂದು ಕ್ಲ೯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ರೋಪದೇಶ**—, (ಪಾ. ೬-೪-೩೬) ಎಂದು ಮಾಗೆ ಲೋಪ. ರಥಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ.

ಅದ್ವರಾಣಾಂ—ಧ್ವರಂ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಧ್ವರಃ ಯೇಷು ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನಇಾ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ.

ಸುವೀರ್ಯಂ—ವೀರ ವೀರ್ಯೋ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨-೧೨೦) ಭವಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವೀರವೀರ್ಯ ಶಬ್ದಗಳು ಅದ್ಭುತಗಣಾಗುವುವು ಎಂದು ವೀರ್ಯಶಬ್ದ ಅನ್ಯ ದಾತ್ತನಾಗುತ್ತೆ.

ಅಸ್ಮೀ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಶೇ ಆದೀಶ. ಶೇವೇ ಲೋಪಃ ಎಂದು ಅಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಅದ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರ. ಅಂತ್ಯಲೋಪಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಕವಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ, ಏಕಾದೇಶಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ ||೨||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದ್ಯಾ ದೂತಂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ ವಸುಮಗ್ನಿಂ ಪುರುಪ್ರಿಯಂ ।
 ಧೂಮಕೇತುಂ ಭಾಯುಜೀಕಂ ವ್ಯಾಷ್ಟಿಷು ಯಜ್ಞಾನಾಮಧ್ವರ-
 ತ್ರಿಯಂ ॥ ೩ ॥

ಸವನಃ

ಅದ್ಯ । ದೂತಂ । ವ್ಯಣೇಮಹೇ । ವಸುಂ । ಅಗ್ನಿಂ । ಪುರುಃ ಪ್ರಿಯಂ ।
 ಧೂಮಃ ಕೇತುಂ । ಭಾಃ ಯುಜೀಕಂ । ವಿಃ ಉಷ್ಟಿಷು । ಯಜ್ಞಾನಾಂ ।
 ಅಧ್ವರಃ ತ್ರಿಯಂ ॥ ೩ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದ್ಯಾಸ್ತಿನಿ ನೇಽಗ್ನಿಂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ | ಸ್ವಾರ್ಥಯಾಮಹೇ | ಕೀದೃಶಂ | ದೂತಂ ವಾರ್ತಾಪಾರಂ
 ವಸುಂ ನಿವಾಸಹೇತುಂ ಪುರುಪ್ರಿಯಂ ಬಹೂಸಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧೂಮಕೇತುಂ ಧೂಮ

ರೂಪಧ್ಯಜಯುಕ್ತಂ ಭಾಷುಜೀಕಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಭಾಸಾಲಂಕೃತಂ | ಭಾಷುಜೀಕಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಭಾಃ | ನಿ. ೬-೪ | ಇತಿ ಯಾನ್ಯವಚನಂ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷೂಷಕಾಲೇಷು ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮಧ್ಯರತ್ರಿಯಂ ಯಾಗಸೇವಿನಂ || ಅದ್ಯ | ನಿವಾತಸ್ಯ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪುರೂಷಾಂ ಪ್ರಿಯಃ ಪುರುಪ್ರಿಯಃ | ಸಮಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧೂಮಕೇತುಂ | ಇಷಿಯಾಧೀಂದೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೧-೧೪೪ | ಧೂಮಶಬ್ದೋ ಮುಕ್ತೈಯಾಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಭಾಷುಜೀಕಂ | ಋಷಿ ಗತಿಸ್ಥಾನಾರ್ಜನೋಪಾರ್ಜನೇಷು | ಋಜೇಶ್ವ | ಉ. ೪-೨೨ | ಇತಿ ಕನ್ವತ್ಯಯಃ | ಕಿತ್ತೈಷ್ಯಾನುವರ್ತನಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ಭಾಷು ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ಋಷೀಕಃ ಪ್ರಾರ್ಜಯಿತಾ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಪ್ರಕರಣೇ ದಿವೋದಾಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ. ೬-೨-೯೧-೧ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಭಾಸೋಽರ್ಜನಂ ಯುಸ್ಮಿನ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು | ಉಛೇ ವಿವಾಸೇ | ವಿವಾಸೋ ವರ್ಜನಂ | ನಿಶೇಷೇಣೋಚ್ಚ್ಯುತೇ ತಮಸಾ ವರ್ಜ್ಯಂತ ಇತಿ ವ್ಯುಷ್ಟಯಃ ಉಷಕಾಲಾಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿನ್ | ತಿತುತ್ವೇತ್ಯಾದಿನೇರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವ್ರಶ್ಚಾದಿನಾ ವತ್ಪ್ರೇ ಷ್ವತ್ವಂ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಯಜಾಂದೇಶ ಉದಾತ್ತೈಸ್ವರತಿಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ಪರಶ್ಯಾನುದಾತ್ತೈಸ್ವರತತ್ವಂ | ಅಧ್ಯರತ್ರಿಯಂ | ಅಧ್ಯರಂ ಶ್ರಯತ ಇತ್ಯಧ್ಯರತ್ರೀಃ | ಕ್ವಿಪ್ರಚೀತ್ಯಾದಿನಾ | ಉ. ೨-೫೨ ಕ್ವಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತನ್ನನ್ನಿಯೋಗೇನ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವೋ ದೀರ್ಘಶ್ಚ | ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನೇಽಚಿ ತ್ಸುಧಾತ್ವಿತ್ಯಾದಿನೇಯಜಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಅವ್ಯು—ಇಂದು | ಮೊತಂ—ಮೂತನಾಗಿಯೂ | ವಸು—ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದತನಾಗಿಯೂ | ಪುರುಪ್ರಿಯಂ—ಬಹುಜನಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದವನಾಗಿಯೂ | ಧೂಮಕೇತುಂ | ಧೂಮರೂಪದ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಭಾಷುಜೀಕಂ—ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿಯೂ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು—ಉಷಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಯಜ್ಞಾನಾಂ—ಯಜ್ಞಕರ್ತರ | ಅಧ್ಯರತ್ರಿಯಂ—ಯಜ್ಞಾಶ್ರಯಭೂತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ವ್ಯುಷೇಮಹೇ—ವಂದಿಸಿ ಪಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ವೇನಮನುಷ್ಯಾದಿ ಸಕಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನು. ಜನಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚತಕ್ಕ ದೇವದೂತನು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದತನು. ಧೂಮರೂಪದ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು. ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದಲಂಕೃತನು. ಉಷಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಯಜ್ಞಾಶ್ರಯಭೂತನು. ಇಂತಹ ಅದ್ವಿತೀಯಕಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಬಹುಜನರಿಗೆ ಉಪಕಾರಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಹುಜನಪ್ರಿಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಂದಿಸಿ ಪಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

We choose to-day, Agni, as messenger ; Agni, the good, the beloved of many, the smoke-bannered, who shines with his brightness and who is the protector of the sacrificer at the break of day.

ವಿಶೇಷವಿಷಯ

ವಸುಂ—ನಿವಾಸಹೇತುಂ | ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದವನು ಎಂದರೆ ಗೃಹಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು. Protector of the dwellings.

ಪುರುಪ್ರಿಯಂ—ಪುರೂಷಾಂ ಪ್ರಿಯಂ | ಬಹುಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು.

ಧೂಮಕೇತುಂ—ಧೂಮವೇ ಧ್ವಜವಾಗುವವನು. ಅಗ್ನಿಯ ಧ್ವಜವು ಧೂಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು.

ಭಾಟುಜೀಕಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಭಾಸಾಲಂಕೃತಂ | ಭಾಟುಜೀಕಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಭಾಃ (ನಿ. ೬-೪) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾದವನು, ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವವನು.

ವ್ಯುಷ್ಪಿಷು - ವ್ಯುಷ್ಪಯಃ ಉಷಃ ಕಾಲಾಃ ತೇಷು | ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ.

ಅಧ್ವರಶ್ರಿಯಂ—ಅಧ್ವರಂ ಶ್ರಿಯತ ಇತ್ಯಧ್ವರಶ್ರೀಃ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಂಪತ್ತಿನಂತೆ ಇರುವವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನನಾಗುವವನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕಿಯಾ ||

ಅದ್ಯಂ—ನಿವಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೯) ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನಿವಾತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಪುರುಪ್ರಿಯಂ—ಪುರೂಷಾಂ=ಬಹುಜನರಿಗೆ, ಪ್ರಿಯಃ-ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಧೂಮಕೇತುಮ್—ಧೂಮ್ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಇಷಿಯುಧೀನ್ವಿ ದಸಿತ್ಯಾಧೂಸೂಭ್ಯೋ ಮುಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂದು ಮುಕ್, ಕಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಧೂಮಃ ಕೇತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರತ್ಯತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪಿದ್ಧ.

ಭಾಟುಜೀಕಮ್—ಬಹು ಗತಿವ್ಯಾನ್ವಾರ್ಜನೋಪಾರ್ಜನೇಷು, ಋಜೇಕ್ಷ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೬೨) ಇವೇಃ ಕಿಷ್ಟ್ರಸ್ತತ್ತ್ವ ' ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿ. ಹುಜಧಾತುಮುಂದೆ ಈಕನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅದು ಕಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇವರಿಂದ ಈಕನ್ ಬಂದರೆ ಅದು ಕಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣವು ಇಲ್ಲ. ಭಾಸಃ=ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ, ಋಜೇಕಃ=ಪ್ರಾರ್ಜಯತಾ, ಪ್ರಕಾಶನ ಸಂಪಾದನೆವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಪ್ರಕರಣೇ ದಿವ್ಯೋದಾಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಸುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ ಎಂದು ಅದ್ಯುದಾತ್ತವು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಭಾಸಃ ಋಜೇಕಃ=ಅರ್ಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತ್ಪಿದ್ಧ ಬರುತ್ತೆ.

ವ್ಯುತ್ಪನ್ನ—ಉಭೇ ವಿವಾಸೇ, ವಿವಾಸ ಎಂದರೆ ಬಿಡುವಿಕೆ, ವಿಶೇಷೇಣ ಉಚ್ಚಂತೇ ತಮಸಾ ವರ್ಧ್ಯಸ್ತೇ ಇತಿ ವ್ಯುತ್ಪಯೇ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಿಡಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುತ್ತೆ ಕರ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಭಾ+ಕ್ರಿಸ್ತ. ತಿತುತ್ರೇ—ಎಂದು ನಿವೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಅಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ರತ್ತಭ್ರಷ್ಟ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರ. ಉಸಾ+ತಿ, ಪುನಾ ಪುನಃ ಎಂದು ಪುನಃ. ಲಭಾಪಧಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ. ವಿಶಬ್ದವೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ. ತಾದೌ ಚ ಕೃತಿ ನಿತ್ಯತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫) ಪುನಃ ಭಿನ್ನವಾದ ತಕಾರಾದಿಯೂ ನಿತ್ಯತೌ ಆದ ಕೃತ್ ಪದದಲ್ಲಿಂದರೆ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿ ಉದಾತ್ತ ಇಕೋ ಯೇಣಿ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಕಾರ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರತಿಯೋರ್ಯೇಣಃ ಸ್ವರತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂದು ಉ ಸ್ವರತವಾಗುತ್ತೆ.

ಅಧ್ವರಶ್ರಿಯಂ—ಅಧ್ವರಂ ಕ್ರಯತೇ ಇತ್ಯಧ್ವರಶ್ರೀಃ | ಕ್ರಿಭ್ಯಚಿ ಪ್ರಚಿಶ್ರಿ ಸುಮ್ರಪುಷ್ಣಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೧೬) ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ, ಪ್ರಚ್ಯ. ಷಾಪ್ರಾಯಾಂ, ಶ್ರೀರ್ಷ ಸೇವಾಯಾಂ, ಸು ಗತೌ, ದ್ರು ಗತೌ, ವ್ರುಜ್ ಗತೌ, ಜು ಗತೌ ಸೌತ್ರಧಾತು, ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಸ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘವಾ ಬರುತ್ತೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕಿಕ್ವವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ವರಶ್ರಿಯಂಪದವಾದ ಶ್ರಿಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಸ್ತ ದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುವು. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನ ಅರ್ವ. ಅಧ್ವರಶ್ರೀಃ ಅರ್ವ, ಇಲ್ಲಿ ಇವರ್ಣವು ಧಾತ್ವನಯನಸಂಯೋಗವೂರ್ಣಕವಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ **ವರನೇಕಾಚಿಃ**—, ಎಂದು ಯಜ್ಞ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚುಧಾ ತುಭುವಾಂ ಯೋಽರಿಯುಜಾವಜೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರಸ್ಪಲ್ಪಿಸ್ವರೇ ರ್ನುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ, ಇ ಉ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಧಾತುವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಥವಾ ಭ್ರೂಕಬ್ಬಾಂತವಾದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಇಯಜ್ ಇಯಜ್ ಆದೇಶಗಳು ಓರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಗೆ ಇಯಜ್ ಉಗೆ ಉವಜ್ ಎಂದರೆಯುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಇಯಜ್ ಬಂದರೆ ಅಧ್ವರಶ್ರಿಯಂ + ಅರ್ವ = ಅಧ್ವರಶ್ರಿಯಂ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ||೩||

ಸಂಪಿತಾಗಾಠಃ

ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯವಿಸ್ವಮತಿಥಿಂ ಸ್ವಾಹುತಂ ಜುಷ್ಟಂ ಜನಾಯ
ದ್ರಾಶುಷೇ |

ದೇವಾ ಅಚ್ಚಾ ಯಾತನೇ ಜಾತನೇದಸಮ್ಗ್ನಿಮೀಳೇ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ||

॥ పదపాఠః ॥

శ్రేష్ఠం । యవిష్ణం । అతిథిం । సుఽఅకుతం । జుష్టం । జనాయ ।
దాతుషే ।

దేనాన్ । అఙ్ । యాతనే । జాతఽనేదసం । అగ్నిం । ఈళే ।

విఽఱుష్టిషు ॥ ౪ ॥

నాయణభాషం

వృష్టిషుషాకాలేశు దేనాన్ ఇతరాన్వర్వదేనానభృథిముష్టేన యాతనే గంతు-
మగ్నిం దేవమిళే । స్తౌమి । కిద్యతం । శ్రేష్ఠమతితయేన ప్రతస్తం యవిష్ణం యువతమం
అతిథిం సతతగమనక్షమం స్వాదుతం సుష్ట అ సమంతాద్వ్యోమాధికరణం దాతుషే దువిదాత్త-
వతే జనాయ యజమానాయ జుష్టం ప్రితం జాతనేదసం జాతానాం వేదితారం ॥
యవిష్ణం । యువతజ్ఞాదిష్టని స్థూలదూరేశ్యాదినా యజాదేశే పరస్య లోదేశః । పూర్వస్య జే
గుణః । అనాదేశః । నిశ్చాదాద్వ్యుదాత్తేత్తం । అతిథిం । అతే సాతత్యగమనే । ఋతన్యంజీ-
త్యాదినా । అ. ౪-౨ । ఇథిస్తత్యయేః । నిశ్చాదాద్వ్యుదాత్తేత్తం । స్వాదుతం । దు దానా-
దనయోదేః । అదూయతేఽస్మిన్నిత్యాదుతేః । సుః పూజాయాం । పా. ౧-౪-౯౪ । ఇతి సుతబ్దస్య
కర్మప్రవచనీనియంజ్ఞాయాం స్వతీ పూజాయాం । గా. ౨-౨-౧౮ । ఇతి సమాశః । అవ్యయ
పూర్వపదప్రకృతిస్తరత్తం । న జే గతికారకం దేవదాత్తదితి గతేః ప్రకృతిస్తరత్తం । అస్య సు-
తబ్దస్య గతినంజ్ఞాయా దాధితత్వాత్ ॥

ప్రతిపదార్థ

వృష్టిషు— అనుకూలగర్భి । దేనాన్— (ఇతర) దేవతగర్భన్నదీక్షితి । అఙ్— (అవర)
అభిముఖంగా । యాతనే— (అవరన్న ఇల్లిగే కరీకరలు) యోగ్యువువచ్చాగి । శ్రేష్ఠం— అత్యంత
పూజ్యనాగయ్యం । యవిష్ణం— (దేవతగర్భి) అత్యంత యువకనాగయ్యం । అతిథిం— యానాగలూ
సంతంసువ శక్తియుళ్ళవనాగయ్యం । స్వాదుతం— సుతలూ అన్యస్వల్పదవ అతుతియుళ్ళవనాగయ్యం ।
దాతుషే— దువిదాత్తనావ । జనాయ— యజమాననిగే । జుష్టం— ప్రితపాతనాగయ్యం ।
జాతనేదసం— అతున్నావద సకలవస్తుగళ జ్ఞానవుళ్ళవనాగయ్యం ఇరువ । అగ్నిం— అగ్నిదేవనన్ను ।
ఈళే— స్మృత్యనాదుతేతేనే ।

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿ ದೇವನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ಸಕಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನು. ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನು. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಸುತ್ತಲೂ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಹವಿರ್ಧಾತನು. ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರನು. ಸಕಲರಿಗೂ ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿ ದೇವನನ್ನು ಉಪಾಸಕರಾಗಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲು ಹೋಗುವವನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

I praise Agni at the break of day, the best among gods, the youthful, the guest of the sacrifice, universally invoked, who is friendly to the man who offers oblation, who knows all that are born, that he may go to bring the gods to the sacrifice.

॥ ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು ॥

ಯವಿಷ್ಯಂ— ಅತಿಶಯೇನ ಯುವಾ ಯವಿಷ್ಯಃ ತಂ | ತರುಣನು, ಯುವಕನು.

ಅತಿಥಿಂ— ಆತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ | ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವತೆಗಳ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವವನು. ಅಥವಾ ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು. Guest

ಸ್ವಾಹುತಂ — ಹುದಾನಾದನಯೋಃ | ಆಹೂಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾಹುತಃ ಸುಷ್ಣು ಆಹುತಃ ಸ್ವಾಹುತಃ ತಂ | ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಹೂವಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು.

ಜುಷ್ಯಂ ಜನಾಯ ದಾಶುಷೇ— ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತನಾವನನು.

ಅಚ್ಛೇ— ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. ಸಂಹಿತಾವಾತದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಭಂವಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಯಾತವೇನ— ಗಂತುಂ | ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆತರಲು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಜಾತವೇದಿಸಂ— ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತನ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

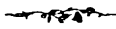
ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ಯವಿಷ್ಯಮ್— ಯು ಮಿತ್ರಣಾಮಿತ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕವಿಸ್ಯವ್ಯಪಿ ತತ್ಪ್ರಮ್, — ಎಂಬುದರಿಂದ ಕವಿಸ್, ಉಪಜಾದೀಶ, ಯವನ್ ಎಂದು ಆಯಿತು. ಅತಿಶಯೇನ ಯುವಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಅತಿಶಾಕಯೇನೇ ತಮುಚಿ

ಷ್ಯನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩ ೩೫) ಎಂದು ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಯುವನ್ + ಇಷ್ಯ. ಸ್ಥೂಲದೊರ ಯುವವ್ರಸ್ತೆ ಕ್ಷಿಪ್ರೆ ಪ್ತುವ್ರಾಣಾಂ ಯೆಣಾದಿಪರಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಚಿ ಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೬) ಯನ್ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್, ಯಣಾದಿ, ಪರಂ ಎಂಬುದು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ. ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್-ಈಯಸುನ್ ಇವು ಪರದಲ್ಲದ್ದರೆ ಸ್ಥೂಲ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪರಭೂತವಾದ ಯೆಣಾದ್ಯವ್ಯಯವಕ ಶಬ್ದವು ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯುವನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ ಎಂಬ ಎರಡನೆ ಯೆಣಾದ್ಯವಯವಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುಗೆ ಗುಣ ಇವು ಬಂದರೆ ಯೋ+ಇಷ್ಯ, ಅವಾದೇಶ, ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್, ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಬದ್ಧದಾತ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅವ್ಯಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮಿಪೂರ್ವಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವರೂಪ.

ಅತಿಥಿಮ್—ಋ ತಸ್ಯ ಇತ್ಯಿ ವಸ್ಯ ಇತ್ಯಿ ಮುದ್ಯತ್ಯೇಂಗಿ ಕು ಯು ಕೃತಿಭ್ಯಃ ಕತ್ವಿಷ್ಯತು-ಜಲಿಚ್ ಇಷ್ಯ ಜಿಷ್ಯ ಜಿಸನ್ ಸ್ಯ ನಿಧಿನಿಲೈನೌಸ ಅವ್ಯಯ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೨) ಋ ಗತೌ ತನು ವಿತ್ತಾರೇ ಅಚ್ಚಾ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾದೌ-ವನು ಯಾಚನೇ-ಅಚ್ಚಾ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾದೌ-ಋ ಗತೌ ಣಿಜಂತ-ಮದೀ ಹರ್ಷೇ - ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮದೇ ಅಗಿಗತೌ. ಕುಶಬ್ದೇ-ಯಮಿಪ್ರಣೇ-ಕೃತನೂಕರಣೇ-ಈ ೧೨ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕತ್ವಿಚ್-ಯತುಚ್-ಅಲಿಚ್-ಇಷ್ಯತ್-ಇಷ್ಯತ್-ಇಸನ್-ಫನ್-ಇಥಿನ್-ಉಲಿ-ಅಸ-ಅಸ-ಅನುಕ್ ಎಂಬ ೧೨ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ ಧಾತುಮುಂದೆ ಇಥಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅತ್+ಇಥಿ=ಅತಿಥಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ನಿತ್ಪ್ರರದಿಂವ ಆಮ್ಯದಾತ್. ಅವನ್ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಥಿಮ್ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ.

ಸ್ವಾಹುತಮ್—ಋ ದಾನಾವನಯೋಃ, ಆಹೂಯತೇ ಅಪ್ಪಿನ್ನಿತಿ ಆಮುತಃ. ಕ್ತುಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಪೂಜಾರ್ಥಕವಾದ ಸು ಎಂಬ ನಿವಾತದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸ. ಸುಃ ಪೂಜಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೯೪) ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸು ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ, ಎಂದು ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತೆ. ಕುಗತಿಪ್ರಾದಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವತೀ ಪೂಜಾಯಾಂ ಎಂದು ವಾತೀಕವಿದೆ. ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸು-ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಸಮಾಸ ಬರುತ್ತೆ. ತತ್ಪುರುಷೇ-ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—, ಎಂದು ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಈ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಕ್ಷೇಪಿಯಿಂದ ಗತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತೆ. ಅನ್ದರಿಂದ ಗತಿಕಾರಕೋಃ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುವುದು. ||೪||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಸ್ತವಿಷ್ಯಾಮಿ ತ್ವಾಮಹಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಮೃತ ಭೋಜನ |

ಅಗ್ನೇ ತ್ರಾತಾರಮಮೃತಂ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಯಜಿಷ್ಯಂ ಹವ್ಯವಾಹನ ||

|| ಪವಿಶಾಃ ||

ಸ್ತವಿಷ್ಯಾಮಿ | ತ್ವಾಂ | ಅಹಂ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ಅಮೃತ | ಭೋಜನ |

ಅಗ್ನೇ | ತ್ರಾತಾರಂ | ಅಮೃತಂ | ಮಿಯೇಧ್ಯ | ಯಜಿಷ್ಯಂ | ಹವ್ಯವಾ-
ಹನ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಮೃತ ಮರಣರಹಿತ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಭೋಜನ ಕೃತ್ವೈಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪಾಲಕ ಹವ್ಯವಾಹನ ಹವಿಷೋ ವೋಧಃ ಮಿಯೇಧ್ಯ ಯಜ್ಞಾರ್ಹ ಋವಂವಿಧ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ತ್ರಾತಾರಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ರಕ್ಷಕಮಮೃತಂ ಮರಣರಹಿತಂ ಯಜಿಷ್ಯಮತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟಾರಂ ತ್ವಾಮಹಮನುಷ್ಯತಾ ಸ್ತವಿಷ್ಯಾಮಿ | ಸ್ತುತಿಕರಿಷ್ಯಾಮಿ || ಸ್ತವಿಷ್ಯಾಮಿ | ಷ್ಪುರ್ಘ್ ಸ್ತುತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇಡಾಗಮಃ | ಅಗಮಾನುದಾತ್ತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಭೋಜನ | ಕರ್ಮಫಲಂ ಭೋಜಯತೀತಿ ಭೋಜನಃ | ನಂದ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಲ್ಯುಃ | ತ್ರಾತಾರಂ | ತ್ರೈಜ್ ಪಾಲನೇ | ಅದೇಽಽ ಇತ್ಯಾತ್ಮಂ | ತ್ರೈಚ್ಛೇಕಾಚ ಉಪದೇಶ ಇತೀರ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಮೃತಂ | ನೌಗೋ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ರಪದಾದ್ಯು- ದಾತ್ವತ್ವಂ | ಮಿಯೇಧ್ಯ | ಇಯಾಗಮಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯಜಿಷ್ಯಂ | ಯಷ್ಟುಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಕೃಂದಸೀತೀತ್ಯ- ಸ್ತತ್ಪ್ರಯಃ | ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಃಸ್ಮಿತಿ ತೈಲೋಪಃ || ೨೮ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಅಮೃತ—ಮರಣರಹಿತನಾಗಿಯೂ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ | ಭೋಜನ—ಸ್ವಕರ್ಮಫಲವನ್ನ ನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸರ್ವಜಗತ್ತೋಪಕರಣನಾಗಿಯೂ | ಹವ್ಯವಾಹನ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ | ಮಿಯೇಧ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹನಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತ್ರಾತಾರಂ—(ಸಕಲ) ಜಗತ್ತಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ | ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಯಜಿಷ್ಯಂ—ಆತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನ | ಸ್ತವಿಷ್ಯಾಮಿ—ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುವೆನಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ, ನೀನು ಮರಣರಹಿತನು. ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವಸ್ತಕರ್ಮಫಲವನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು. ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನೀಡತನು. ಹವಿರ್ವಾಹಕನು. ಯಜ್ಞಾರ್ಹನು. ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

O Agni, immortal, protector of the universe, bearer of oblations, deserver of sacrifices, I will praise you, who are immortal, preserver and the sacrificer.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಮೃತ—ಮರಣರಹಿತ ; one who is exempt from death. ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಎರಡಾರ್ಥ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಭೋಜನ—ಪಾಲಕ | ಸಂರಕ್ಷಕನು, ಅಥವಾ ಕರ್ಮಫಲಂ ಭೋಜನೀತಿ ಭೋಜನಃ | ಜನರಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

ತೃತಾರಂ—ತ್ರೈಜ್ಞ ಪಾಲನೇ | ಪಾಲಕನು, ರಕ್ಷಕನು, ಕಾವಾಡುವವನು.

ಮಿಯೇಧ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರಾಧಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು.

ಯಜಿಸ್ವಂ—ಯಜ್ಞಾರಂ | ಯಜ್ಞಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನು

ಹವ್ಯವಾಹನ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು.

ನ್ಯಾಕವಶ್ಯಕ್ರಿಯಾ

ಸ್ತುನಿಷ್ಯಾಮಿ—ಪೂಜಾ ಸ್ತುತೌ ಇದು ಅಜಂತಧಾತು. ಊದ್ಧದಪ್ರೀತಿ ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವರು. ಇದು ಅವರಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ. ಅದರಿಂದ **ವಿಶಾಖೆ ಉಪದೇಶೇ**—, ಎಂದು ಅರ್ಥಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ನಿಷೇಧವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋಜ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಇಟ್ ಅಗಮ ಬರುತ್ತೆ. ಲ್ಲಟ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಮಿಷ್. ಸ್ತು+ಮಿ. ಸ್ಯುತಾ-ಸೀ ಲ್ಲ ಉಪೋಃ ಎಂದು ಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಸ್ತು+ಸ್ಯ+ ಮಿ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಇಟ್ ಗುಣವಾದೇಶಗಳಿಗು. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋಃ ಯಿಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೧) ಎಂದು ದೀರ್ಘ. ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರ. ಅಗಮಾ ಅನುದಾತ್ಯಾ ಎಂದು ಇಟ್ ಅನುದಾತ್ಯ. ಮಿಷ್ ಓತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ಭೋಜನ—ಭುಜ ಪಾಲನಾಭ್ಯವಹಾರಯೋಃ ರುಧಾದಿ. ಠೆಚ್ ನನ್ನಿಗುಹಿ—, ಎಂದು ನನ್ನಾದಿಬಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಲ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ ಆದೇಶ. ಕೇರನಿಟಿ ಎಂದು ಠೆ ಲೋಪ. ಉಪಧಾಗುಣ ಭೋಜಯತಿ ಎಂದುರೆ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪಾಲನಾರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಭುವಕ್ರೀತಿ ಭೋಜನಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಠೆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. **ಅಮೃತಸ್ಯಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾನುವಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ತ್ರಾತಾರಂ—ತ್ರೈಪ್ ಪಾಲನೇ ಆದೇಶ ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ ಎಂದು ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರ. ಇಬ್ಬಲ್ತೈಚ್ ಎಂದು ತ್ರೈಚ್. **ಏಕಾಚ ಉಪದೇಶೇ**—, ಎಂದು ಇಟ್ಗೆ ನಿಜೇಧ. ತ್ರಾತ್ಯ+ಅಮ್. **ಮುತೋ ಜುಸರ್ವನಾಮುಸಾನಯೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೦) ಜು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸರ್ವನಾಮುಸಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಸು ಮೊದಲಾದ ಐದು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಇವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮದಂತವಾದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಗುಣ. ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ. **ಅಪ್ ತೈನ್ತೈಚ್**—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂದು ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ತ್ರಾತಾರಂ ಎಂದು ಆಗುವುದು.

ಅಮೃತಂ—ನ ಇೋ ಜರ ಮರ ಮಿತ್ರಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಬಹುವ್ರಿಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಚ್‌ನ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಜರ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಅನ್ಯದಾತ್ತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು ಮೃತ್ಯು ಶಬ್ದವು ಅದ್ಯದಾತ್ತ.

ಮಿಯೇಧ್ಯ—(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೬೯) ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಯಜಿಷಮ್—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ. ತೈಚ್ ವೃಕ್ಲಭೃಕ್ಲ—ಎಂದು ಪತ್ಯ ಸ್ಪೃತ್ಯ. ಯಜ್ಷು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ತುಕ್ಲಂದಿಸಿ ಎಂದು ಇಪ್ಪನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ಠೇಮೇಯಸ್ಸು ಎಂದು ತೈಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಅಮ್. ಯಜಿಷಂ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರ್ಥ

ಸುಶಂಸೋ ಬೋಧಿ ಗೃಣತೇ ಯವಿಷ್ಟ್ಯ ಮಧುಜಿಹ್ವಾಃ ಸ್ವಾಹುತಃ |
ಪ್ರಸ್ಥಣಸ್ಯ ಪ್ರತಿರನ್ನಾಯುರ್ಜೀವಸೇ ನಮಸ್ಯಾ ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸು ೨ ಶಂಸಃ | ಬೋಧಿ | ಗೃಣಿತೇ | ಯವಿಷ್ಯ | ಮಧು ೨ ಜಿಹ್ವಃ | ಸು ೨ -

ಅಹುತಃ |

ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಸ್ಯ | ಪ್ರ ೨ ತಿರನ್ | ಆಯುಃ | ಜೀವಸೇ | ನಮಸ್ಯ | ದೈವ್ಯಂ |

ಜನಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಯವಿಷ್ಯ ಯವಕಮಾಗ್ನೇ ತ್ವಂ ಗೃಣತೇ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾನಾರ್ಥಂ ಸುಶಂಸಃ ಸುಷು ಶಂಸನೀಯೋ ಮಧುಜಿಹ್ವೋ ಮಾದಯಿತ್ವಜ್ಜಾಲಃ ಸ್ವಾಹುತಃ ಸುಷು ಅಧಿಮುಷ್ಯೇನ ಹುತಃ ಸನ್ ಬೋಧಿ | ಅಸ್ಯ ಹೇ ಪ್ರಾಯಂ ಬುಧ್ವಸ್ಯ | ಕಿಂಚಿ ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಸ್ಯೈತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ಕಣ್ವಪುತ್ರಸ್ಯ | ಮಹರ್ಷೇಃ | ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಸ್ಯ ಕಣ್ವಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಕಣ್ವಪ್ರಭವಃ | ನಿ. ೩.೧೬ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯವಚನಾತ್ | ತಸ್ಯ ಜೀವಸೇ ಜೀವನಾರ್ಥಮಾಯುಃ ಪ್ರತಿರನ್ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ವರ್ಧಯಿತ್ವೈವ್ಯಂ ದೇವಸಂಬಂಧಿನಂ ಜನಂ ನಮಸ್ಯ | ಪೂಜಯ || ಸುಶಂಸಃ | ಶನ್ವ ಸ್ತುತೌ | ಛಾವೇ ಭೌರ್ | ಶೋಭನಃ ಶಂಸೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸುಶಂಸಃ | ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಬೋಧಿ | ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಲೋಜೋ ಹಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಉಕ್ | ಹುರುಲ್ಪೋ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ವಾ ಛಂದಸೀತ್ಯಪಿತ್ತ್ವಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತಶ್ಚಾಲ್ಪಘೋಷಧಗುಣಃ | ಧಾತೋಲರಂತ್ಯಲೋಪಶ್ಚಂದಸಃ | ಗೃಣಿತೇ | ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ | ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ | ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯವಿಷ್ಯ | ಗತಂ ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಸ್ಯ | ಪ್ರಭೂತಿರುತ್ತಿತಿ | ಕಣ್ವಾದ್ಯಸ್ಯ ಸ ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಃ | ಪ್ರಸ್ಕಣ್ವಹರಿಕೃಂದ್ರಾವ್ಯಪೀ | ಪಾ. ೬.೧೦೫ | ಇತಿ ಸುಡಾಗಮೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯುತಿತ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರತಿರನ್ | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ನಮಸ್ಯ | ನಮೋವರಿವೃತ್ತಿಜಃ ಕೃಜಿತಿ ಪೂಜಾರ್ಥೇ ಕೃಬ್ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದೈವ್ಯಂ | ದೇವಾದ್ಯೌಃ | ಪಾ. ೪.೧.೮೩ | ಇತಿ ಶಶ್ವೇದನಿತ್ಯರ್ಥೇ ಸಾಗ್ರೀವ್ಯತೀಯೋ ಯಶ್ಚಾತ್ಯಯಃ ||

ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ

ಯವಿಷ್ಯ—ಎಲೈ ಯವಕಮನಾವ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಗೃಣಿತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯವನಾಸ ನಿಗಾಣ | ಸುಶಂಸಃ—(ನಮ್ಮಿಗ) ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ | ಮಧುಜಿಹ್ವಃ—ಸಂಸೋಪಗೂಳಿರುವ

ನಾಗಿಯೂ | ಸ್ವಾಹುತಃ—ಎಲ್ಲಕಡೆಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟನಾಗಿಯೂ ಆಗ | ಜೋಧಿ—(ನಮ್ಮ (ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯಸ್ಯ—ಕನ್ಯಾಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ | ಆಯುಃ—ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಪ್ರತಿರಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಾ | ದೈವ್ಯಂ—ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಜನಂ—ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ನಮಸ್ಯ—ಗೌರವಿಸು |

ಭಾಗಾಠಃ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನಗೆ ಎಲ್ಲಕಡೆಯೂ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ನೋಲಕ್ಕೆದ್ದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ಸೂಕ್ತಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ನಾವು ನಿನ್ನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತೇವೆ. ಅವರ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ವಯಪಾಲಿಸು. ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಯುವಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯನ ಜೀವನವನ್ನು ಬೆಳಸಿ ಅವನ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡು. ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಗೌರವಿಸು.

English Translation

O most youthful Agni, you are sweet-tongued and universally invoked ; you are praised by us on behalf of the worshipper ; worship the celestial man (god) and thereby prolong Praskanwa's life that he may live long.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಶಂಸೆ— ಸುಷ್ಪ ಶಂಸನೀಯಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

ಗೃಣಿತೇ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ.

ಆಯುಃ ಜೀವಸೇ— ಬಹಳ ದಿವಸ ಬದುಕುವುದಕ್ಕೆ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು

ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ—ದೈವಸಂಬಂಧಿನಂ ಜನಂ | ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜನ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯನ್ನು.

ಮಧುಜಿಹ್ವಃ—ಮಾದಯಿತ್ತು ಜಿಹ್ವಾಲಃ | ಮಧುರನಾದ ಹೆಸರು, ಅಜ್ಜ, ಮುಂತಾದ ಹೋಮವ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಸ್ವಾದನೆಮಾಡುವ ಜಿಹ್ವೆಯುಳ್ಳವನು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರನಾವ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 539 ನೋಡಿ.

ಸ್ವಾಹುತಃ— ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯಸ್ಯ— ಕಣ್ಣುಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಯಮುಷಿಯ ಮುಗ್ಧೇದದ ಪ್ರಭಾವಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೪೪ ರಿಂದ ೫೦ ಸೂಕ್ತಗಳು, ಎಂಟನೆಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೪೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ, ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೯೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ, ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ೯೭ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಮುಷಿಯಾಗಿರುವನು. ಕನ್ಯಾ

ಮುಷಿಯ ವಂಶವು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾದುದು, ಎಂಟನೆಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರೇ ಮುಷಿಗಳ.

* ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಸುಶಂಕಾ—ರನ್ನ ಸ್ತುತೌ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಪ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಲೋಭನಂ ಶಂಕಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿ ಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅದ್ಯದಾತ್ರೈಂ ದ್ವೈಚ್ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಶಂಕದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅದ್ಯದಾತ್ರವೂ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಪದವು ಅದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಪಠಕ್ಕೆ ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ.

ಬೋಧಿ—ಬುದ್ಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿಗೆ ಸಿಪ್. ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೩) ಎಂದು ಶಪಾಗೆ ಲುಕ್. ಹುರುಲ್‌ಭ್ಯೋ ಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಹುಧಾತು, ಝಲಂಕ ಧಾತುಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಸೇರ್ವ್ಯಪಿಚ್ಚೆ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಅಪಿಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಂದಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ವಾ ಭಂದಿಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೪) ಭಂವಸ್ಸಿನ್ನಲಿ ಹಿಯು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಅಪಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಪಿಪ್ರವೃತ್ತಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಏವಂಚ ಅಪಿಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬರವೇ ಇದ್ದರೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮುಷಿತ್ ಎಂದು ಐತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಎಂದು ಲಭಿಸಪಥಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಸೇಧಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುನಿವ ಕೊನೆಯ ಪರ್ಣವಾದ ಧಾಗೆ ಛಾಂವಸವಾಗಿ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ.

ಗೃಣಿತೇ—ಗ್ರು. ರಬ್ಬೇಲಟ್‌ಗೆ ರಕ್ತ ಶ್ಲಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಲಾದೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ತಃ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತು ರ್ಶಾಭ್ಯಸ್ತ-ಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಜಿತ್ ಆನ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ಲಾ-ಅಭ್ಯಸ್ತ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶತುರನುಮೋ ನಮ್ಯಜಾಧೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೨) ನುಮಾಗಮವನ್ನು ಹೊಂದದ ಶತ್ವವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅಂತೋದಾತ್ರವೂ ಅಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದೀಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವೂ ಅಜಾದಿ ಶಸಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಚತುರ್ಥೀ ವಿವಚನ ಜೀ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತ.

ಯವಿಪ್ಯಯ—(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೬-೬)ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ಥೈಶ್ಚೈಸ್ಯ—ಪ್ರ (ಭೂತೀ) ಉತ್ತತ್ತಿಯು. ಕಣ್ವಾತ್=ಕಣ್ಣವುಪರ್ಷಿಯ ದೀಪಿಯಂ, ಯಸ್ಯ ಸಃ ಯಾವನಿಗೋ ಅವನು. ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಪ್ರಸ್ಥೈಶ್ಚೈಹರಿಶ್ಚನ್ವಾವ್ಯಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೩) ಮುಷಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರಿದರೆ ಪ್ರಸ್ಥೈಶ್ಚೈ, ಹರಿಶ್ಚನ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪಠಕ್ಕೆ ಸುಟ್ ನಿಸಾತಿತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸುಟ್ ಬರುತ್ತೆ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರತಿರಣ್—ಪ್ರಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ವರ್ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ.

ನಮಸ್ಯ—ನಮೋವರಿವೃತ್ತಿಪ್ರಜಃ ಕ್ಷೈಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ನಮಸಃ ಪೂಜಾಯಾಂ ' ಎಂದು ವಾರ್ತಕದಿಂದ ಪೂರ್ವಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ನಮಸ್ರಬ್ಧದ ಮುಂದೆ ಕ್ಷೈಚ್. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಅಸ್ಯೇಷಾ ಮುಷಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂದು ಸಂಖ್ಯಾಕಾಲರಲ್ಲ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ.

ದೈವ್ಯಮ್—ದೇವಾದ್ಯಣಾ ಇತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೩-೩) ಪ್ರಾಗ್ವಿವೃತಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯಜ್ಞ-ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು. ತಸ್ಯೇದಿಮ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಗ್ವಿವೃತಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಯಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಯ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂದು ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಯಸ್ಯೇ ತಿಚಿ ಎನ್ನು ದೈವಶಬ್ದದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ದೈವ್ಯ ಎಂದಾಯಿತು. ಅಮಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ||೬||

|| ಸಂಹಿಕಾಗಾಢಃ ||

ಹೋತಾರಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಸಂ ಹಿ ತ್ವಾ ವಿಶಃ ಇಂಧತೇ |
 ಸ ಆ ವಹ ಪುರುಹೂತ ಪ್ರಚೇತಸೋಽಗ್ನೇ ದೇವಾ ಇಹ
 ದ್ರವತ್ || ೭ ||

|| ಪದಬಾಹಃ ||

ಹೋತಾರಂ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ | ಸಂ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ವಿಶಃ | ಇಂಧತೇ |
 ಸಃ | ಆ | ವಹ | ಪುರುಹೂತ | ಪ್ರಚೇತಸಃ | ಅಗ್ನೇ | ದೇವಾನ್ |
 ಇಹ | ದ್ರವತ್ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೋತಾರಂ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಸರ್ವಜ್ಞಂ ತ್ವಾಮಗ್ನಿಂ ವಿಶಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಮಿಂಧತೇ ಹಿ | ಸಮಗ್ನೀಶಯಂತಿ ಖಲು | ಹೇ ಪುರುಹೂತ ಬಹುಭಿರಾಹೂತಾಗ್ನೇ ಸ ತ್ವಂ ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾನೈವಾನಿಹ ಕರ್ಮಣಿ ದ್ರವತ್ ಕ್ಷಿಪ್ರಮಾ ವಹ | ಅಭಿಮುಷ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪಯ | ದ್ರವದಿತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಸಾಮ | ಭವದೋಷಮಿತಿ ತನ್ನಾಮಸು ಶಾಶಾಕ್ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ | ವಿಶ್ವಾನಿ ನೇತ್ರಿತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಅಸುನ್ | ಮರುದ್ವೈಧಾದಿತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಸದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ |

ಯದ್ವಾ ! ವೇದ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ
ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಂಧತೇ | ಇಂಧನೀ ದೀಪ್ತೆ | ಶ್ವಸೋರಲೋಕ
ಇತ್ಯಕಾರಲೋಕಃ | ಶ್ವಾನ್ಸಲೋಕಃ | ಪಾ. ೬.೪.೨೩ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಹಿ ಚೇತ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇದಃ ||

|| ಪ್ರಾಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತಾರಂ— ಹೋಮಸಂಪಾದಕನಾಗಿಯೂ | ವಿಶ್ವವೇದಸಂ— ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು |
ವಿಕಃ— ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ | ಸಂ ಇಂಧತೇ ಹಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಷ್ಟೆ | ಪುರು-
ಹೂತೇ— ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ— ಆ ನೀನು | ಪ್ರಚೇತಸಃ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ | ದೇವಾನ್—ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ | ದ್ರವತ್—
ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ | ಆ ವತ್— ಆಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಸೇರಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ದೇವನೇ, ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಹೋಮಸಂಪಾದಕನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳೂ
ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ.
ಆವರ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ
ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸು.

English Translation

O Agni, the people kindle you, the all-knowing invoker (Agni)
nvoked by many, you bring hither, the wise gods quickly,

ವಿಕೇತವಿಷಯಗಳು

ವಿಕಃ—ಪ್ರಜೆಗಳು, ಎಂದರೆ ಜನಗಳು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮುಕ್ತಿಯಾದಿಜನರು.

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾನ್— | ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳನ್ನು

ದ್ರವತ್— ಬೇಗನೆ, quickly ನು ಮುಂಚ್ಚು ಮೊದಲಾದ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ದ್ರವತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರವತ್ ಎಂದರೆ ಬೇಗನೆ, ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೋತಾರಂ—ಹು ದಾನಾವನಯೋಃ ಕೃಚ್. ಗುಣ, ಉಪಧಾದೀರ್ಘ, ಆಮ್.

ವಿಶ್ವವೇದಸಂ—ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಿ

ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಅಥವಾ ವೇದಃ ಎಂದರೆ ಧನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಸೇವಮಪ್ಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಸಂಕ್ಷೇಪ ತೋರುವಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಭೂತ ವಾದ ವಿಶ್ವಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಇನ್ನತೇ—ಊಇನ್ದೀ ದೀವ್ತೈ, ರುಧಾದಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದಿ ಲಟ್ ರೂ. ಆತ್ಮನೇ ಪದೇಷ್ಯನತೇ ಎಂದು ಝ ಅತ್ ಅದೇಶ. ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಮ್ ಎಂದು ಕ್ಷಮಾವಿಕರಣ. ಕ್ಷಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಸ್ಯ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಕಿತ್ ವಾ ಜಾತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿವರೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ವಾನ್ನಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೩) ಕ್ಷಮ್ ಗಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾತುನಮದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝಪ್ರತ್ಯಯದ ಟಿಗೆ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ—, ಎಂದು ಏತ್ಯ. ಇನ್ನತೇ ಎಂದಾಯಿತು. ಹಿಚೆ ಎಂದು ಸರ್ವಾಣು ದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತೆ. ಅಯನ್ಯಾದಿಪೂಪದೇಶಿವದ್ವಚನಂ ಸ್ವರಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿ ವದ್ಯಾವದಿಂದ ನೊಂದರೆ ಝಗ ಅತ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಕ್ಷ ಎಂದುಬಂದಿಂವ ಆತೇ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ||೬||

|| ಸುತನಾಸಃ ||

ಸುತಾರಂ ಮುಷಸಮಶ್ಚಿನಾ ಭಗಮಗ್ನಿಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಕ್ಷಪಃ |

ಕಣ್ವಾಸಸ್ವಾ ಸುತಸೋಮಾಸ ಇಂಧತೇ ಹವ್ಯನಾಹಂ ಸ್ವಧ್ವರಂ ||

|| ಪದವಾಕಃ ||

ಸುತಾರಂ | ಉಷಸಂ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ಭಗಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ವಿಸ್ ಉಷ್ಟಿಷು |

ಕ್ಷಪಃ |

ಕಣ್ವಾಸಃ | ತ್ವಾ | ಸುತಸೋಮಾಸಃ | ಇಂಧತೇ | ಹವ್ಯನಾಹಂ |

ಸ್ವಧ್ವರಂ || ೮ ||

ಸ ಯಜುಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸ್ವಧ್ವರ ಶೋಭನಯಾಗಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷೂಷೇಶಾಲೇಷು ತ್ರಿಶೋಽಸ್ತಮಾಹುತಿ-
ರೂಪಮುಭಲಕ್ಷ್ಯ ಸವಿತ್ರಾದೀನೈನಾನಾವಹೇತ್ಯನುವರ್ತತೇ | ಸ್ವಧ್ವರೇಶ್ಯಾದನೀಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಜೋ-
ಧನಂ | ಅಗ್ನಿಮಿತಿ ಹವಿಷ ಉದ್ದೇಶ್ಯಂ ದೇವತಾಂತರಮುಚ್ಯತೇ | ಸುತಸೋಮಾಸೋಽಭಿಷುತ-
ಸೋಮಾಃ ಕಣ್ವಾಸೋ ಮೇಧಾವಿನ ಋತ್ವಿಜೋ ಹವ್ಯವಾಹಂ ಹವಿಷಃ ಪ್ರಾಪಕಮಾಹವನೀಯಂ
ತ್ವಾಮಿಂಧತೇ ದೀಪಯಂತಿ || ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು | ಉಭೀ ವಿನಾಸೇ | ವಿನಾಸೋ ವರ್ಷನಂ | ವ್ಯುಚ್ಯತೇ
ತಮಸಾ ವರ್ಷತ ಇತಿ ವ್ಯುಷ್ಟಿರುಷಃಶಾಲಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿನಿ ಕ್ವಾದೌ ಚಿ ನಿತಿತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಸಂಹತಾಯಾಮುದಾತ್ಸ್ರರಿತಯೋರ್ಯುಣ ಇತಿ ಪರಸ್ಯಾನುದಾತ್ಸ್ರ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಫಲಃ | ಫಲೇತಿ
ರಾತ್ರೀನಾಮ | ಜಸ್ಯತೋ ಧಾತೋಃ | ಸಾ. ೬.೪.೧೪೦ | ಇತ್ಯಕ್ವಾತೆ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗಾದಾರ-
ಲೋಪಃ | ಸುತಸೋಮಾಃ | ಸುತಃ ಸೋನೋ ಯೈಃ | ನಿಷ್ಯೇತಿ ಪೂರ್ವನಿಪಾತಃ | ಸಾ. ೨.೨.೩೬ |
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹವ್ಯವಾಹಂ | ಹವ್ಯಂ ವಹತೇತಿ ಹವ್ಯವಾಹೌ | ವಹಶ್ಚೇತಿ
ಕ್ಷಪ್ರತ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಧ್ವರ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಾಗಯುಕ್ತನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಫಲಃ—ರಾತ್ರಿಯ (ನಂತರ) | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು—
ಉಷಃಶಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಸವಿತ್ರಾರಂ— ಸವಿತೃವನ್ನೂ | ಉಷಸಂ— ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ | ಅಕ್ವಿನಾ— ಅಕ್ವಿದೇವತೆ
ಗಳನ್ನೂ | ಭಗಂ— ಭಗನನ್ನೂ | ಅಗ್ನಿಂ— ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನೂ (ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ) | ಸುತಸೋಮಾಃ—
ಹಿಂದಿರತಕ್ಕ ಸೋಮರಸವೃಳ್ಳವರೂ | ಕಣ್ವಾಸಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೂ | ಹವ್ಯವಾಹಂ—ಹವಿಸ್ಸು
ಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ನನ್ನನ್ನು | ಇಂಧತೇ— ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಾಗಯುಕ್ತನು. ರಾತ್ರಿಯಾದೊಪನೆಯೇ ಉಷಃಶಾಲಗಳಲ್ಲಿ
ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಸವಿತೃವನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ, ಅಕ್ವಿದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಭಗನನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನೂ ಕರೆದು
ಕೊಂಡು ಬಾ. ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು
ಹೋಗುವ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

O Agni, who is worshipped well in the sacrifices, bring hither, at the
break of the day preceeding the night, Savitru, Ushas, the Aswins, Bhagn
and Agni; the Kanvas having pressed and poured out the soma libations,
kindle you, the carrier of oblation (to the gods)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸವಿತಾರಂ, ಉಷಸಂ, ಅಶ್ವಿನಾ, ಭಗಂ, ಅಗ್ನಿಂ— ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರದೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೇ ಅಗ್ನಿಯು ಕರೆತರುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಎಂದರೆ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕ್ಷಪಾಃ— ರಾತ್ರಿಯು ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆವನಂತರ ; ಶ್ಯಾವೀ, ಕ್ಷಪಾ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ರಾತ್ರಿನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಪಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವು.

ಕಣ್ವಾಸಃ— ಕಣ್ವಾಸುಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಆಫವಾ ಕಣ್ವಾಸುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು.

ಸುತಸೋಮಾಸಃ— ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಯೈಶ್ವೇ || ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರುವ

ಇಂಥತೇ—ಹೊತ್ತಿಸುವರು, ಉದ್ದೀಪನಗೊಳಿಸುವರು, ಅಗ್ನಿಮಥನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಆವನನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಟಿಸುವರು.

ಸ್ವಧ್ವರ— ಶೋಭನಯಾಗಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವನು.

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ವ್ಯುಷ್ಣಿಷು— ಇವೇ ಸೂಕ್ತ ೨ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷಪಾಃ— ಕ್ಷಪಾ ಎಂದು ರಾತ್ರಿಗೆ ಹೆಸರು. ಇದರ ಮುಂದೆ ಐನ್. ಆತೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೪೦) ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಯಾವ ಧಾತು ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಭಸಂಜ್ಞಕವಾದ ಅಂಗದ ಕೊನೆಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಕ್ಷಪಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಗಿ ಲೋಕ ಬರಲಾರದು. ಇಲ್ಲಿ ಆತಃ ಎಂದು ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿರುವರು ಭಸಂಜ್ಞಕವಾದ ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಅಂಗದ ಕೊನೆಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಕ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಆತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಗಿ ಲೋಕ ಬರುತ್ತೆ.

ಸುತಸೋಮಾಸಃ— ಸುಜ್ ಅಭಿವನಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯ ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಯೈಶ್ವೇ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವಿ(ಹಿ. ನಿಷ್ಠಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೩೬) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ (ಕ್ರ. ಕ್ಷವತು) ನಿಷ್ಠಾಂತವು ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸುತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವನಿವಾತ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಹವ್ಯವಾಹಮ್ (ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೨)ರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಪಾದವ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹವ್ಯೇನೇತ್ರೇ ಪಾದಮ್ ಎಂದು ಪ್ಯಾಟ್ ಬಂತು. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಯನೇ ಪಾದವ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹವ್ಯೇನೇತ್ರೇ—, ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಹಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದರೆ ವಹ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಧತ್ತಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ:

ಪತಿರ್ಧ್ಯರಾಣಾಮಗ್ನೇ ದೂತೋ ವಿಶಾಮಸಿ |

ಉಷರ್ಬುಧ ಆ ವಹ ಸೋಮಸೀತಯೇ ದೇವಾ ಅದ್ಯ ಸ್ತ-

ದ್ಯುಶಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪತಿಃ | ಹಿ | ಅಧ್ಧರಾಣಾಂ | ಅಗ್ನೇ | ದೂತಃ | ವಿಶಾಂ | ಅಸಿ |

ಉಷಃ 5 ಬುಧಃ | ಆ | ವಹ | ಸೋಮ 5 ಸೀತಯೇ | ದೇವಾನ್ | ಅದ್ಯ |

ಸ್ತಃ 5 ದ್ಯುಶಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾಸಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯೀಧ್ಧರಾ ಯಾಗಾಸ್ತೇಷಾಂ ಪತಿಃ ಸಾಲಕ-
ಸ್ತುಂ ದೂತೋಽಸಿ ಹಿ | ದೇವಾಸಾಂ ವಾರ್ತಾಹಾರೀಣಾಂ ಧವಸಿ ಖಲು | ಉಷರ್ಬುಧ ಉಷಃಕಾಲೇ
ಪ್ರಬುಧಾನ್ ಸ್ತದ್ಯುಶಃ ಸೂರ್ಯದರ್ಶಿನೋ ದೇವಾಸದ್ಯಾಸ್ತಿನೀನೇ ಸೋಮಸೀತಯೇ ಸೋಮಪಾಣಾ-

ರ್ಥಮಾ ವಹ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪಯ || ಅಸಿ | ಹಿ ಚೀತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಂ | ಸೋಮಸೀತಯೇ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಸ್ವಾಗಾಸಾಪಚೋ ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಘುಮಾಸ್ಥೇತಿತೇತ್ಯಂ | ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತೀ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ಯಾತ್ಯೋವರ್ಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ | ಸ್ವದ್ಯೃಶಃ | ಸುವ್ಯರ್ತಿ ಗಚ್ಛತೀತಿ ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೇ | ಅರ್ತೇರನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ | ತಂ ಪಶ್ಯಂತೀತಿ ಸ್ವದ್ಯೃಶಃ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | (ನೀನು) | ವಿಶಾಂ— ಪ್ರಜೆಗಳ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ— ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಪತೀ— ಪಾಲನಾಗಿಯೂ | ದೂತೇ— (ದೇವ) ದೂತನಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ ಹಿ— ಇರುವೆಯಷ್ಟೆ. | ಉಷ-ಬುಧಃ— ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎನ್ನವರೂ | ಸ್ವರ್ದೃಶಃ—ಸೂರ್ಯನನ್ನವಲೋಕಿಸುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾನ್— ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ— ಇಂದು | ಸೋಮಸೀತಯೇ—ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಆ ವಹ- (ನನುಗೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಯಜ್ಞಪಾಲಕನು ಮತ್ತು ದೇವದೂತನು. ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಉಪಕಾರಕನು. ದೇವತೆಗಳು ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು ಸೂರ್ಯದೇವನನ್ನವ ಲೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation

O Agni, you are the protector of the sacrifices of the people and the messenger of the gods; bring hither to-day the gods awaking at dawn and seeing the sun, to drink the Soma-juice.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಧ್ವರಾಣಾಂ ಪತೀ—ಯಜ್ಞಾನಾಂ ಪಾಲಕಃ | ಯಜ್ಞಗಳ ರಕ್ಷಕನು. protector of sacrifices or lord of the sacrifices. ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಪತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ವಿಶಾಂ— ಪ್ರಜಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯೇ ಅಧ್ವರಾಶ್ರೇಷ್ಠಾಂ | ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಂದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಕನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಶಾಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೂತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂಬಂಧವಾಡಿ ದೂತೋ ವಿಶಾಂನು ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ಬಳಿಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಹೋಗುವ ದೂತನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ತೋರುವುದು.

ಉಪ್ಪರ್ಬುಧಃ— ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದ ನೋಡಲನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.

ಸ್ವರ್ದೃಶಃ— ಸುಷ್ವರ್ತಿ ಗಚ್ಚತಿಶ್ಚಿ ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೇ | ತಂ ಪಶ್ಯಂತೀಶ್ಚ ಸ್ವರ್ದೃಶಃ | ಅಂತಂಜವಲ್ಲಿ ಗಮನಮಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಃ ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನು. ಅವನನ್ನು ನೋಡುವವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ದೃಶಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುವರು. ಅಥವಾ ಉಪ್ಪರ್ಬುಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಾದರೆ ಉಪಃಕಾಲವಲ್ಲಿದ್ದು ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪತಿಃ— ವಾರಕ್ಷಣೇ. ಪಾತೇರ್ಧತಿಃ ಎಂದು ಡತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಟಿಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆನೃದಾತ್.

ಅಧ್ವರಾಣಾಂ-ನ ವಿವ್ಯತೇ ಧ್ವರಃ=ಹಂಸಾ ಯೇಷು ತೇ ಅಧ್ವರಾಃ ತೇಷಾಂ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಹಿ ನೌಕ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂದು ಉತ್ತರಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವುದು.

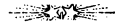
ಅಗ್ನೀ— ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮನ್ವಿತಾದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಸಿ-ಅಸ ಭುವಿ ಆದಾದಿ. ಲಟ್ ಸಿಪ್. ಶವಾಗೆ ಲುಕ್. ಶಾಪಸ್ತೋತ್ರೋಲೋಪಃ ಎಂದು ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಿಚೆ ಎಂದು ಸ್ವರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್.

ಸೋಮಪೀತಯೇ— ಅರ್ತಿಪ್ತು ಸು ಹು ಸ್ಯ ಘ್ನಿಪ್ತು ಭಾ ಯಾ ವಾ ಪದಿ ಯತಿ ನಿ ಛೋ ಮನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧-೩೭) ಎಂದು ಪುಷ್ ಅಭಿವೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣ ಸೋಮ ಎಂದಾಯಿತು. ಪಾ. ವಾನೇ. ಸ್ವಾ ಗಾ ಪಾ ಪಚೋ ಭಾವೇ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೫) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘಮಾಸ್ವಾಗಾಪಾಪಚಾತಿಶಾಂ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಹಲಾದಿಯಾಗಿದ್ದು ಕಿತ್-ವಾ ಏತ್ ಆದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಪೀತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಿ ತತ್ಪುರುಷ. ಕುರುಗಾರ್ಥಪತೆ ರಿಕ್ತಗುರ್ವ-ಸೂತೆ ಜರತ್ಸೈಲಿ ಲ ಧೈರೂಪಾ ಪಾರೇವತೆವಾ ತೈತಿಲಕದ್ರೂಃ ಪಣ್ಯಕಂಪಿಲೋ ದಾಸೀಧಾರಾಣಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೨) ಈ ಎಳು ಸಮಾಸಗಳ ಮತ್ತು ದಾಸೀಧಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವುಗಳು ಆದ ಶಬ್ದಗಳ ಪೂರ್ವ ಪದವು ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ಪೂರ್ವಪದವು ನಿಶ್ಚರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್, ಅಲ್ಪರಿಂದ ಆದೇ ನಿಬ್ಬುತೆ.

ಸ್ವರ್ದೃಶಃ— ಸುಸ್ತು ಅರ್ತಿಗಚ್ಚತಿ ಇತಿ ಸ್ವಃ ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸುಷ್ವ=ಚಿನ್ನಾಗಿ, ಅಶ್ಚಿ=ಬೋಗುವನು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಸು ಶಬ್ದೋಪಪದಕವಾದ ಮು ಗೌಠ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಅನ್ವೀ.

ಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯನ್ತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಮನಿವ್, ಕ್ವನಿವ್, ವನಿವ್, ವಿಜ್ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವುವು ಎಂದು ವಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—, ಎಂದು ಗುಣವು ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಸು+ಆರ್. ಯಣಾದೀಶ, ಸ್ವರ್ ಎಂದುಾಯಿತು. ಸ್ವರ ಪತ್ಯನಿ, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂದು ದ್ವಿತೀ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ ಧಾತುಮುಂದೆ ಕ್ವಿಪ್, ಸ್ವರ್ಧೃಶ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಯೈಶ್ ಎಂದು ಕೃದಂತವಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರರ ಬರುತ್ತೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಶಸಾ ಸ್ವರ್ಧೃಶಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ||೯||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಅಗ್ನೇ ಪೂರ್ವಾ ಅನೂಷಸೋ ವಿಭಾವಸೋ ದೀದೇಥ ವಿಶ್ವ-
ದರ್ಶತಃ |
ಅಸಿ ಗ್ರಾಮೇಷ್ವನಿತಾ ಪುರೋಹಿತೋಽಸಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾ-
ನುಷಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೇ | ಪೂರ್ವಾಃ | ಅನು | ಉಷಸಃ | ವಿಭಾಽ ವಸೋ ಇತಿ ವಿ-
ಭಾಽ ವಸೋ | ದೀದೇಥ | ವಿಶ್ವಽ ದರ್ಶತಃ |
ಅಸಿ | ಗ್ರಾಮೇಷು | ಅವಿತಾ | ಪುರಃಽ ಹಿತಃ | ಅಸಿ | ಯಜ್ಞೇಷು |
ಮಾನುಷಃ | || ೧೦ ||

ಸಾಯುಜಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಭಾವಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನಯೋಪಧನವನ್ನಗ್ನೇ ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ ಸರ್ವೈರ್ವರ್ತನೀಯಸ್ತ್ವಂ |
 ಪೂರ್ವಾ ಉಪಸೋಽನು ಅತೀಶಾನುಷಃಕಾಲಾನನುಲಕ್ಷ್ಯ ದೀದೇಥ | ದೀಪ್ತವಾನಸಿ | ತಾದೃಶಸ್ತ್ವಂ
 ಗ್ರಾಮೇಷು ಜನನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇಷುವಿತಾಸಿ | ರಕ್ಷಕೋ ಭವಸಿ | ಯಜ್ಞೇಷ್ವನುಷ್ಯೇಯಕರ್ಮಸು ಪುರೋ-
 ಹಿತೋ ವೇದೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯವಸ್ತಿತೋ ಮಾನುಷೋಽಸಿ | ಋತ್ವಿಗೈಜಮಾನಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
 ಹಿತೋಽಸಿ || ದೀದೇಥ | ದೀದೇಶಿತ್ಯಾಂದಸೋ ದೀಪ್ತಿ ಕರ್ಮಾ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಯಾದಿಭಾವಃ |
 ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ ಭಂದಸಿ ವೇಶಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ | ಕಾ. ೬.೧.೪.೧ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ಧ್ವಿವರ್ಚನಾಭಾವಃ |
 ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ | ವಿಶ್ವೈರ್ವರ್ತನೀಯಃ | ಭೃವ್ಯದ್ಭೃಶೀತ್ಯಾದಿನಾ ದೈಶೇರತಚ್ | ಮರುದ್ಭೃಧಾದಿತ್ಯಾ-
 ತ್ಸೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಾ. ೬.೨.೧೦೬.೨ | ಪುರೋಹಿತಃ | ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ
 ಪುರಧವಶ್ಚೈವಾಮಿತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ ಪುರಸ್ತತ್ಪು | ತದ್ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವವಿಧೃಶಿ ರಿತ್ಯವ್ಯಯತ್ಯಾಕ್
 ಪುರೋಽವ್ಯಯಂ | ಪಾ. ೧.೪.೬೬ | ಇತಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ಗತಿಸಮಾಸೇ ಗತಿಸಂತರ ಇತಿ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯರತ್ವಂ || ೨೯ ||

|| ಸತಿಪವಾರ್ಥ ||

ವಿಭಾವಸೋ—ಸಕಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ತೇಜೋಧನವುಳ್ಳವನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ |
 ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ—ಸಕಲರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗತಕ್ಕ (ನೀನು) | ಪೂರ್ವಾಃ ಉಪಸಃ ಅನು—ಅತಿಶಯವಾದ
 ಹಿಂದಿನ ಅನೇಕ ಉಪಕಾಲಗಳನ್ನು | ದೀದೇಥ—ಬೆಳಗಿಸಿದ್ದೀಯೆ (ಅಂತಹ ನೀನು) | ಗ್ರಾಮೇಷು—
 (ಜನಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ) ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಅಸಿ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಜ್ಞೇಷು—
 ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ | ಪುರೋಹಿತಃ—ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯ ಸ್ವರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು | ಮಾನುಷಃ—(ಋತ್ವಿಗು
 ಗಳೂ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರೂ ಆದ) ಮಾನವರ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿ | ಅಸಿ—ಅಗ್ನಿಯೇ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ತೇಜೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ನೀನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು
 ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಕಲ ಜನರಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗತಕ್ಕವನು. ಹಿಂದೆ ಅತಿಶಯವ ಸಹಸ್ರಾರು ಉಪಕಾಲಗಳನ್ನು
 ನೀನು ತೇಜಸ್ವಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ನೀನು ಮಾನವರು ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು
 ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವೆ. ಅಂತಹ ರಕ್ಷಕನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರೆ
 ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯ ಸ್ವರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಋತ್ವಿಗುಗಳೂ ಯಜಮಾನರೂ ಆದ ಮಾನವರ ಹಿತಕಾರಿ
 ಯಾಗಿಯೂ ಆಗಿರುವೆ.

English Translation

Resplendent Agni, visible to all, you have always shone after many preceding dawns, you are the protector of people in villages, and you are placed in front (on the east side of the altar) for the benefit of man.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅನು ಉಪಸೇ—ಉಪಕಾಲಗಳ ಆನಂತರ, ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿದಿನಸ ಉಪಕಾಲಾನಂತರ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ.

ವಿಧಾವಸೋ— ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶನರೂಪಧನವನ್ | ವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಧನವಾಗುವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವನು, ದೇವೀಸ್ಯಮಾನನಾಗಿ ಬೆಳಗುವವನು

ದೀದೇಥ—ದೀದೇಶಿಶ್ಶಾಂದಸೋ ದೀಶ್ಚಿಕರ್ಮಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಬೆಳಗುತ್ತೀಯೆ.

ವಿಶ್ವದರ್ಶತಃ—ಸರ್ವೈದರ್ಶನೀಯಃ | ಸಕಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರೆ ಸಕಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡುವರು ಆಂತಹ ನೀನು

ಪುರೋಹಿತಃ—ವೇದೇಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯವಸ್ಥಿತೋ ಮಾನುಷೋಽಸಿ | ಯಜ್ಞವೇದಿಯ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆಹವನೀಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುವೆ ; ಯಜ್ಞದ ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವವನು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಪ್ರಥಮ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 614-615ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮಾನುಷಃ—ಯತ್ಪ್ರಿಗೃಜಮಾನಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತೋಽಸಿ | ಮತ್ಪ್ರಿಗೃಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಜನರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮಾನುಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು ಆದರೆ **ಪುರೋಹಿತೋಽಸಿ** ಯಜ್ಞೇಷು ಮಾನುಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ—ಮನುಷ್ಯರ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿರುವೆ. ಪುರೋಹಿತನೆಂದರೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವೆ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವೆ ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಕುಂದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅರ್ಥಪು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು.

|| ದ್ಯಾವಾಭೂತಿಯಾ ||

ದೀದೇಥ—ದೀದೀ ದೀಶ್ಚೈ. ಇದು ಭಂದಸ್ಥಿವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಛಾತು. ಲಿಪಿ ಸಿಪ್, ಪರಸ್ಯೈಪಣಾನಾಂ ಐ ಉತುಸುಸುಲಐಲ್ಯಮಾಃ ಎಂದು ಸಿಪ್ ಗೆ ಥಲ್. ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ ಭಂದಸಿ ವೇದಿಸಕ್ರೇವ್ಯಂ (ಕಾಶಿ ೬-೧-೮-೧) ಎಂದು ಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ **ಲಿಪಿಧಾತೋ—**, ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಗನುಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತೈಂ** (ಸಂಭಾ ೯೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ **ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್—**

ಲಾಡೇ: ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಇಟಾಳಗುವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ-ದೀವೇಳ ಎಂದು ಅಗುತ್ತೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ^೩ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಧಾತೋ:** ಎಂದು ಬರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ.

ವಿಶ್ವದರ್ಶತೇ—ವಿಶ್ವವೇಶನೇ. ಅಶೂ ಪುಷಿ—, ಎಂಬ ಉಪಾಧಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ನಿತ್ಯರದಿಂದ ಇದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ. ಗೃತಿರಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಭ್ರಮ್ಯದ್ಯತಿ ಯಜಿಪರ್ವಿ ಪಚ್ಯಮಿತಮಿನಮಿ ದರ್ಯಭ್ಯೋತ್ಪತ್ತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತರ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ, ದ್ಯೌಃ+ಅತ್, ಗುಣ ವಿಶ್ವೇ : ದರ್ಶತಂ=ದರ್ಶನೀಯಃ, ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. ಅನ್ನೋದಾತ್ತಪ್ರಕರಣೇ ಮರುದ್ವೈಧಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಸುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಪುರೋಹಿತೇ—ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾ ಮಸಿ ಪುರಧವಶ್ಚೈಷಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೩-೯) ಪೂರ್ವ-ಅಧರ-ಅವರ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಇವು ದಿಕ್, ದೇಶ, ಅಥವಾ ಕಾಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರ್, ಅಧರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಧ, ಅವರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರ್ ಅದೇಶ ಬಂದು ಪುರ್+ಅಸ್= ಪುರ್ಸ್ ಎಂದು ಅಗುತ್ತೆ. **ತದ್ವಿತಶ್ಚಾಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೩೮) ಯಾವ ತದ್ವಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ವಚನತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ತದ್ವಿತಾಂತವು ಅನ್ವಯಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಪುರ್ಸ್ ಎಂಬ ತದ್ವಿತಾಂತವು ಅನ್ವಯಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ. ಶಸ್ತ್ರಪ್ರಭೃತಯಃ ಸಮಾಸಾಂತಾಃ ಎಂದರೆ ಬಹುಶಬ್ದಾರ್ಥಭೇದಕಾರಕಾದನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೪೨) ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಸಮಾಸಾಂತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೬೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದವರೆಗೆ ಹಿಂತರುವಾದ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರಿಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ. ಅದರಿಂದ ಅಸಿಯೂ ಪರಿಗಣಿತವಾಗುತ್ತೆ. **ಪುರೋದ್ರವ್ಯಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೬) ಅನ್ವಯಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಪುರ್ಸ್ ಶಬ್ದವು ಗತಿಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಗತಿಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತೆ. ಉಗತಿ ಸ್ವಾದಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿತಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಗತಿಸಮಾಸ ಬರುತ್ತೆ. ಗತಿಸ್ವರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಕರ್ಮೇಶ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅನಂತರವಾದ ಗತಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಪುರ್ವಶಬ್ದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಧಾನ್ ಧಾತುಮುಂದೆ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ದಧಾತೇರ್ಬಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂದು ಧಾಗಿ ಹಿ ಅದೇಶ. ಹಿತ ಎಂದು ಅಗುತ್ತೆ. ||೧೦||

ಸಂಹಿತಾಭಾಗಃ

ನಿತ್ಯಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಮಗ್ನೇ ಹೋತಾರಮೃತ್ತಿಜಂ ।
 ಮನುಷ್ಯದೇವ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರಚೀತಸಂ ಜೀರಂ ದೂತಮು-
 ಮತ್ಯಂ ॥ ॥೧೧॥

ಸದಪಾಠಃ

ನಿ | ತ್ಯಾ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಸಾಧನಂ | ಅಗ್ನೇ | ಹೋತಾರಂ | ಮೃತ್ತಿಜಂ |
 ಮನುಷ್ಯತ್ | ದೇವ | ಧೀಮಹಿ | ಪ್ರಚೀತಸಂ || ಜೀರಂ | ದೂತಂ |
 ಅನುತ್ಯಂ || ॥ ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವ ಮನುಷ್ಯತ್ ಯಥಾ ಮನುರ್ಯಾಗದೇಶೇ ನಿಧಧಾತಿ ತದ್ವಿದ್ವಯಂ ತ್ವಾಂ
 ನಿ ಧೀಮಹಿ | ಅತ್ರ ಸ್ತಾಶಯಾನುಃ | ಕೀದ್ರಶಂ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಹೋತಾರ-
 ಮೃತ್ತಿಜಂ ಋತ್ ವಸಂತಾದಿಕೇ ಯಷ್ಟಾರಂ ಪ್ರಚೀತಸಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಯಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಂ ಜೀರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ
 ವಯೋಹಾನಿಕರಂ ದೂತಂ ದೇವಾನಾಂ ದೂತಸ್ಥಾನೀಯಂ ಅನುತ್ಯಂ ಮರಣರಹಿತಂ || ಮನುಷ್ಯತ್ |
 ಔಣಾದಿಕೋಽಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ಮನಸ್ಶಬ್ದಃ | ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವತಿಃ | ಪಾ. ೫-೧-೧೧೫ |
 ಇತಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಯಸ್ಕಯಾದಿತ್ಯೇನ ಭಕ್ತಾದ್ಯುತ್ಪಾದ್ಯಭಾವಃ | ಧೀಮಹಿ | ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣ-
 ಘೋಷಣಯೋಃ | ಲಿಜ್ಯಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಜೀರಂ | ಜು ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಜೋರೀ ಚಿ |
 ಉ. ೨-೨೩ | ಇತಿ ರಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಾತ್ಯಾಯನಸ್ತಾಡ | ರಕಿ ಜ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಚೀರ ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ ದೇವ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾಧನಂ— ಯಜ್ಞಸಂಪಾದಕನಾಗಿಯೂ |
 ಹೋತಾರಮೃತ್ತಿಜಂ— ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ಪ್ರಚೀತಸಂ— ಶ್ರೀಷ್ಯನಾದ
 ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ | ಜೀರಂ— ಶತ್ರುಗಳ ಅಯಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ದೂತಂ—

ದೇವ ದೂತನಾಗಿಯೂ | ಅವುತ್ಕೃತಂ—ಮರಣರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಮನುಷ್ಯತ್ವ—
ಮನುವು ಯಾವಂತಿ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೋ ಹಾಗೆ | (ವಯಂ—ನಾವು ಕೂಡ) | ನಿಧೀಮಹಿ—
ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇವೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞ ಸಂಪಾದಕನು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನಾಗಿ ವಸಂತಾದಿಮತು
ಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು. ಶತ್ರುಗಳ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನೀನು ಮರಣರಹಿತನಾಗಿರುವವನು. ನೀನು
ದೇವದೂತನಾಗಿದ್ದು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾಗಿಯೂ ಮಿತ್ರಪೋಷಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮನುವು ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜ್ಞ
ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

English Translation

O Agni, we place you as Manu placed you in sacrificial altar ; you are
the main factor of the sacrifice, the invoker, the ministering priest, the
wise, the destroyer of enemies, immortal and the messenger of gods-

|| ವಿಕೀರ್ಣವಿಷಯಗಳು ||

ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಸಾಧನಂ— ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ
ಮುಖ್ಯಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು.

ಹೋತಾರಂ, ಮುತ್ತಿಜಂ— ಹೋತಾರಂ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವವನು
ಆಘವಾ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಹ್ವಾನಶ್ಲಾಗಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯನಾದ ಮುತ್ತಿಜನು. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ
ಹೋತೃವಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದು. ಮುತ್ತಿಜಂ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ವುರೋಹಿತ
ರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ ಹೋತೃ, ಅಷ್ಟರ್ಯಗ, ಉದ್ಗಾತೃ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಎಂಬ ನಾಲ್ಕುಜನ ಮುಖ್ಯ
ಮುತ್ತಿಜ್ಞಗಳಿರುವರು. ಈ ನಾಲ್ಕುಜನರನ್ನೂ ಇನ್ನೂ ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವರ್ಗದವರನ್ನೂ ಮುತ್ತಿಜರೆಂದು ಕರೆಯುವ
ರೂಢಿ ಇದೆ. ಮುತ್ತಿಜಂ ಎಂದಲ್ಲಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದ
ಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು ೧15 ನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮನುಷ್ಯತ್ವ— ಮನುವತ್ | ಮನುಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಯಾವಂತಿ ಅಗ್ನಿ
ಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೋ ಆದರಂತೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಜೀರಂ—ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಶಕ್ರೂಣಾಂ ವಯೋಹಾನಿಕರಂ | ಶತ್ರುಗಳ ವಯಸ್ಸನ್ನು
ಕಮ್ಮಿಸುವುದು, ಕ್ಷಯಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಪ್ರಸ್ಯ—ಯಜ ದೇವಗೌಣಾದೌ, ಯಜಯಾಚಯತ ವಿಚ್ಛೇ ಪ್ರಚ್ಛೇ ರಕ್ಷೋ ನರ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೦) ಎಂದು ನರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಜ+ನ. ಸ್ವೀಕೃತೃನಾಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೦) ಎಂದು ನಕಾರ ಇಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಮನುವೃತ್—ಮನ ಇಷ್ಟಾನೇ ದೌಷಾದಿಕವಾದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮನ್+ಉಸ್=ಮನುಸ್, ಮನುಷಾ ತುಲ್ಯಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತೇನ ತುಲ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚೇದ್ವೈತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೫) ತೃತೀಯಾಂತದ ಮುಂದೆ ತುಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಯಾವುದು ತುಲ್ಯವೋ ಅದು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಮನುಷಾ ತುಲ್ಯಂ ಧೀಮಹಿ ಎಂದು ತುಲ್ಯವಾದುದು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಮನುಸ್+ವತ್ ಅಯಿಸ್ವಾಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂದು ಭಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ. ಏನಂತ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ ಸಮೂಹೋರುಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ರುತ್ಸು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನಂತ ಹಿ ಚ ಎಂದು ಉತ್ಪನ್ನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದೇನ—ನನ್ನಿಗ್ರಹಿ—, ಎಂದು ಪಞ್ಚಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮನ್ವಿತಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಧೀಮಹಿ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ, ಲಿಙ್, ಮಹಿಜ್, ಲಿಙ್ ಸ್ವೀಯುಟ್ ಎಂದು ಸೀಯುಟ್, ಲಿಙ್ ಸ್ವಲೋಪೋಽನನ್ವಯಸ್ಯ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂದು ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕವಾ ಷ್ಠ. ಶ್ವಿ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ಧಾ+ಈಮಹಿ. ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ, ಅಭ್ಯಸ್ತ ಇವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧ್+ಈಮಹಿ=ಧೀಮಹಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ.

ಜೀರಮ್—ಜು ಗತೌ ನೇಗೆ ಚ. ಈ ಧಾತುವು ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಜು ಚೆಜ್ಯಮ್ಯ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಿೃತ್ವಾಗುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿೃತ್ವವಾದವುಗಳಿಗೆ ಸೌತ್ರಧಾತು ಎನ್ನುವರು. ಜೋರೀಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೪) ಜು ಎಂಬ ಸೌತ್ರಧಾತು ಮುಂದೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಧಾತುವಿನ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಈಕಾರವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅವು ಬಂದರೆ ಚೀರ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಜ್ಯಕ್ತ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮) 'ಜೋರಿಚ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕೆಲವರು ಪಠಿಸುವರು. ಜ್ಯಾನಯೋಪಾನ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ರಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಜ್ಯಾ+ರ ಎಂದಿಸುವಾಗ ಗ್ರಹಿ ಜ್ಯಾವಯಿ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂದು ಶ್ಲೋಕರೂಪ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗಾವಯವವಾದ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಯಾವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವಿವೇಶೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ

ಎಂದು ದೀರ್ಘ. ಜೀಠ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತೆ. ನೆಧಾತುಲೋಪೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಕಿಜ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಿಂ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕವನ್ನು ಕಾತ್ಯಾಯನರು ಹೇಳಿರುವರು. ಏವಂಚ ಜ್ಯಕ್ತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಾತ್ಯಾಯನಸಮ್ಮತವಾದ ಪಾಠವೆಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆ. ||೧೧||

~*~*~*~

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯದ್ವೇವಾನಾಂ ಮಿತ್ರಮಹಃ ಪುರೋಹಿತೋಽನ್ತರೋ ಯಾಸಿ
ದೂತ್ಯಂ |

ಸಿಂಧೋರಿವ ಪ್ರಸ್ವನಿತಾಸ ಊರ್ಮಯೋಽಗ್ನೇಭ್ರಾಜಂತೇ
ಅರ್ಚಯಃ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ದೇವಾನಾಂ | ಮಿತ್ರಮಹಃ | ಪುರಃಽಹಿತಃ | ಅನ್ತರಃ |
ಯಾಸಿ | ದೂತ್ಯಂ |

ಸಿಂಧೋಃಽ ಇವ | ಪ್ರಽಸ್ವನಿತಾಸಃ | ಊರ್ಮಯಃ | ಅಗ್ನೇಃ | ಭ್ರಾಜಂತೇ |
ಅರ್ಚಯಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಿತ್ರಮಹೋ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಪೂಜಕಾಗ್ನೇ ಯದ್ಯದಾ ಪುರೋಹಿತಸ್ತಂ ವೇದೇ ಪೂರ್ವ-
ಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಂತರೋ ದೇವಯಜನಮಧ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ ದೇವಾನಾಂ ದೂತ್ಯಂ ದೂತ-

ಕರ್ಮ ಯಾಸಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋಷಿ ತದಾನೀಮಗ್ನೇಶ್ವನಾರ್ಚಯೋ ದೀಪ್ತಯೋ ಭ್ರಾಜಂತೇ | ದೀಪ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ
 ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಸಿಂಧೋರಿವ ಯಥಾ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತನಿಶಾಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ ಊರ್ಮಯಸ್ತ-
 ರಂಗಾ ಭ್ರಾಜಂತೇ ತದ್ವತ್ || ಮಿತ್ರಮಹಃ | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಮಿತ್ರೈರ್ಮುಪ್ತಿಗ್ನಿರ್ಮಹ್ಯತೇ
 ಪೂಜ್ಯತ ಇತಿ ಮಿತ್ರಮಹಾಃ ಔಷಾದಿಕೋಽಸುನ್ | ಯಾಸಿ ಯಾದ್ವೈತ್ರಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದೂತ್ಯಂ |
 ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ದೂತ್ಯಂ | ದೂತಸ್ಯ ಭಾಗಕರ್ಮಣೇ | ಪಾ. ೪-೪-೧೨೦ | ಇತಿ ಯತ್ರೈತ್ಯಯಃ |
 ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ವಚನಾದ್ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತಾಭಾವೇ ತಿಷ್ಠೆ-
 ರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಪ್ರಸ್ತನಿಶಾಸಃ | ಸ್ಯಮು ಸ್ತನ ಧ್ವನ ಶಬ್ದೇ | ಭಾವೇ ನಿಷ್ಠಾ | ಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ಸ್ವನಿತಂ
 ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರಸ್ತನಿಶಾಸಃ | ಅಸುಗಾಗಮಃ | ಬಹುಸ್ವೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಊರ್ಮ-
 ಯಃ | ಆರ್ತೇರೂಚ್ಚ | ಉ. ೪-೪-೪೪ | ಇತಿ ಮಿತ್ರೈತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಮಿತ್ರಮಹಃ— ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಜನರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಶ್-
 ಯಾನಾಗ | ಪುರೋಹಿತಃ— ವೇದಿಕೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಅಂತರಃ—
 ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು | ದೇವಾನಾಂ— ದೇವತೆಗಳ | ದೂತ್ಯಂ—ದೂತಕರ್ಮವನ್ನು |
 ಯಾಸಿ— ಹೊಂದುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ) | ಅಗ್ನೀಃ— ಅಗ್ನಿದೇವನಾದ ನಿನ್ನ | ಅರ್ಚಯಃ— ಜ್ವಾಲೆಗಳು |
 ಸಿಂಧೋಃ—ಸಮುದ್ರದ | ಪ್ರಸ್ತನಿಶಾಸಃ— ಗರ್ಜಿಸಿ ಮೊರೆಯುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಊರ್ಮಯಃ—
 ಅಲೆಗಳು (ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ) | ಭ್ರಾಜಂತೇ— ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಅನೇಕ ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಪೂಜಿಸುವರು. ನೀನು ವೇದಿಕೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗ
 ದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ, ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ದೂತಕರ್ಮ
 ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನೀ ನೀ ವಹಿಸುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ
 ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೇಳುತ್ತವೆ. ಆಗ ಅವು ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳು ಗರ್ಜಿಸಿ ಮೊರೆಯುವ
 ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

O Agni, you are being worshipped by the friendly priests ; when you
 are placed in front of the altar (or as a Purohita at a sacrifice) and are
 installed as the messenger of the gods, then your flames roar like the
 resounding billows of the ocean.

ವಿಶೇಷವಿಷಯ

ಯತ್— ಯದಾ | ಯಾವಾಗ.

ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಮಿತ್ರೈರ್ಯುಕ್ತಿಗ್ನಿರ್ಯುಕ್ತೈಃ ಪೂಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಮಿತ್ರಮಹಾಃ ತಸ್ಯ ಸಂಬುದ್ಧಿರ್ಮಿತ್ರಮಹಃ | ನಿನಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರಲಾದ ಮುಕ್ತಿಗ್ನನರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ.

ಪ್ರದೋಹಿತಃ-ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹತ್ತನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದು.

ಸಿಂಧೋರಿವ ಉರ್ಮಯಃ— ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳಂತೆ.

ಪ್ರಸ್ತನಿತಾಸಃ—ಸ್ತನ ಧ್ವನಿ ಶಬ್ದೇ | ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಸ್ತನಿತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಹ್ರಸ್ವನಿತಾಃ | ಬಹಳ ಛಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಘರ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

ಅರ್ಚಯಃ— ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಗ್ನನರು ಹೋಮಮಾಡುವ ಅಜ್ಜಾದಿವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳು, ಸಮುದ್ರದ ಅಲೆಗಳು ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಪ್ಪಳಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳ ಛಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ ಜಾಜ್ಜುಟ್ಟುಮಾನವನಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿತ್ರಮಹಃ—ಮಿತ್ರೈಃ ಮಹ್ಯತೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಇತಿ ಮಿತ್ರಮಹಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಮಹ ಪೂಜಾರ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭೋಗ್ಯಸುನ್ ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

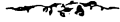
ಯಾಸಿ—ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವೇಧ.

ದೂತಯಃ—ದೂತಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ದೂತಸ್ಯ ಭಾಗ ಕರ್ಮಣೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೩೦) ದೂತಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಕವಾದ ವಪ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಭಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೂತಾಯ, ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ ಎಂದು ಅಕಾರಲೋಪ. ಸರ್ವೇನಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ (ಪರಿಭಾ ೩೫) ಎಂದು ಯತೋಽನಾವಃ ಎಂದು ಉದಾತ್ತವಿಧಿಯೂ ವಿಕಲ್ಪನಾದ್ಯರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿತ್ಸೇರಿತಂ ಎಂದು ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರಬರುತ್ತೆ ದೂತವಣಿಗ್ಯಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೫)ರಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾಕಾರರು ಈ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇವರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೂ ಇಪ್ಪಸ್ವರ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಸ್ತನಿತಾಸಃ—ಸ್ತನಂ-ಸ್ತನ-ಧ್ವನಿ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವಾನಧಾತು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇತ್ಪ್ರಲಾದೀಃ ಎಂದು ಕ್ತಗಿ ಇಹ ಸ್ತನಿತ ಎಂದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಂ ಸ್ತನಿತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಉತ್ಕೃಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವರು ಎಂದೆ

ಅರ್ಥ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಜಸ್. ಪ್ರಸ್ಥಾನತ+ಅಸ್
ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್ ಎಂದು ಅಸುಕ್ ಆಗವು.

ಊರ್ಮಯಃ—ಮು ಗತ್. ಅರ್ತೇರೂ ಚ್ಚ (ಉ.ಸೂ. ೪-೪೮೪) ಮು ಧಾತು ಮುಂದೆ ಮಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ
ಮು ಧಾತುವಿಗೆ ಊ ಆದೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮಿಪ್ರತ್ಯಯ ಊ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಊ ಆದೇಶವು
ಮುಕಾರದ ಸ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಊರ್+ಮಿ=ಊರ್ಮಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ ಅರ್ತೇರೂಚ್ಚ
ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಸಾಕಾಗುತ್ತೆ. ಉತ್ಪವು ರೇಫಶಿರಸ್ಸನಾಗಿ ಬಂದರೆ ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೨) ಎಂದೂ
ದೀರ್ಘ ಬರುವುದರಿಂದ ಊರ್ಮಿ ಎಂದು ಸಿಸ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. || ೧೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶ್ರುಧಿ ಶ್ರುತ್ಕರ್ಣ ವಹ್ನಿಭಿದೇವೈರಗ್ನೇ ಸಯಾವಭಿಃ ।
ಆ ಸೀದಂತು ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಪ್ರಾತರ್ಯಾ-
ವಾಣೋ ಅಧ್ವರಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶ್ರುಧಿ । ಶ್ರುತ್ ೨ ಕರ್ಣ । ವಹ್ನಿ ೨ ಭಿಃ । ದೇವೈಃ । ಅಗ್ನೇ । ಸಯಾವ ೨ ಭಿಃ ।
ಆ । ಸೀದಂತು । ಬರ್ಹಿಷಿ । ಮಿತ್ರಃ । ಅರ್ಯಮಾ । ಪ್ರಾತಃ ೨ ಯಾವಾ-
ನಃ । ಅಧ್ವರಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶ್ರುತ್ಕರ್ಣ ಶ್ರವಣಸಮರ್ಥಾಭ್ಯಾಂ ಕರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಶ್ರುಧಿ । ಅಸ್ತದೇಯಂ
ವಚನಂ ಕೃಣು । ಯೋ ಮಿತ್ರೋ ದೇವೋ ಯಶ್ಚಾರ್ಯಮಾ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣಃ ಪ್ರಾತೇ-

ಕಾಲೇ ದೇವಯಜನಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ದೇವಾಸ್ತೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಸಯಾವಧಿರಾವನೀಯಾಗ್ನಿನಾ ತ್ವಯಾ ಸಮಾನಗತಿಭಿರನ್ಯೈವಂಹಿ ಭಿದೇವೈಃ ಹದಾಧ್ಯರಂ ಕೃತುಮುದ್ವಿಶ್ಯ ಬರ್ಹಿಷಿ ದರ್ಭ ಆ ಸೀದಂತು | ಉಪವಿತಂತು || ಶ್ರು ಭಿ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಶ್ರುಶ್ರುಶ್ರುಶ್ಯಾದಿನಾ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಉಹ | ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣ | ಶ್ರುಣೋತಿತಿ ಶ್ರುಹ | ಶ್ರುಸಿ ತುಗಾಗಮಃ | ಶ್ರುತೌ ಕರ್ಣೌ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣಃ | ವಹಿ ಭಿಃ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ವಹಿಶ್ರಿಯುಶ್ರುಗ್ನಾಹಾತ್ಪರಿಭ್ಯೋ ನಿಧಿತಿ ನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸಯಾವಭಿಃ | ಸಮಾನಂ ಯಾಂತೀತಿ ಸಯಾವನಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಷ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರತ್ಯುತಿತ್ಯರತ್ವಂ | ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣಃ | ಪೂರ್ವವತ್ | ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತನುಮಾವಿಭಕ್ತಿಷು ಚ | ಪಾ. ೮-೧೧ | ಇತಿ ಐತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿವಾರ್ತ

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣ— ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕೇಳುವ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶ್ರುಭಿ— (ನಮ್ಮ) ವಾಕ್ಯನ್ನು ಕೇಳು | ಮಿತ್ರೈಃ— ಮಿತ್ರನೂ | ಅರ್ಯಮಾ— ಅರ್ಯಮನೂ | ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣಃ— ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ (ದೇವಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು) ಹೋಗತಕ್ಕ (ಇತರ) ದೇವತೆಗಳೂ | ಸಯಾವಭಿಃ— ಆಹವನೀಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ | ವಹಿ ಭಿಃ— ಇತರ ಮಹಾದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಅಧ್ಯರಂ— ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೇಶಿಸಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ— ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಆ ಸೀದಂತು— ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನ ಕಿವಿಗಳು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳು. ಮಿತ್ರನೂ ಅರ್ಯಮನೂ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗತಕ್ಕ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಆಹವನೀಯರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಇತರ ಮಹಾದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದೇಶಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

O Agni, whose ears can hear, hear our invocation ; let Mitra and Aryaman and other gods that move together in the early morning with all the accompanying gods that carry oblations, sit down at the sacrifice upon the sacred kusa-grass.

ಏತೇನವಿವರಣೆ

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣ— ಶ್ರುಣೋತಿತಿ ಶ್ರುಹ | ಶ್ರುತೌ ಕರ್ಣೌ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣಃ | ಶ್ರವಣಸಮ ಛಾಭ್ಯಾಂ ಕರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಯುಕ್ತ | ಶ್ರುತೌ ಎಂದರೆ ಕೇಳುವ, ಕರ್ಣ ಎಂದರೆ ಕಿವಿ ನಮ್ಮ ಆಹವನವನ್ನು ಕೇಳಲು ಸಮರ್ಥವಾಗೆ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಭವ್ಯವಾಯ್ತು.

ವಹ್ನಿಭಿಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ವಹನಶೀಲರಾವ ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನುಸುನು

ಸಯಾವಭಿಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಸಮಾನಂ ಯಾಂತೀತಿ ಸಯಾವಾನಃ | ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿನಾ ತ್ರೆಯಾ ಸಮಾನಗತಿಭಿಃ | (ಅಗ್ನಿಯಾದ ನಿಸ್ಸ) ಜತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗುವ.

ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣಿಃ—ಪ್ರಾತೇಕಾಲೇ ದೇವಯಜನಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ದೇವಾಃ | ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು

ಅಧ್ವರಂ—ಈಗ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ

ಶ್ರುಧಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಲೋಟ್ ಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶ್ರುಶ್ರಣು ಷ್ವಾಕೃತ್ಯ ಭೈಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂದು ಹಿ ಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂದು ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಶ್ರುತ್ವೇಣ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಶ್ರುಣೋತಿತಿಶಿ ಶ್ರುತ್ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್. ಶ್ರುತ್ವಸ್ಯಸಿಪಿಕ್ವತಿತುಕ್ ಎಂದು ತುಗಾಗಮ. ಶ್ರುತೌ ಕರ್ತೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಣಿ. ಕೇಳಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಕೆವುದಿಲ್ಲದ) ಕಿವಿಯುಳ್ಳವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆಮನ್ವಿತಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ವಹ್ನಿಭಿಃ-- ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ವಹಿ ಶ್ರಿಶ್ರುಯು ಗ್ಲಾ ಹಾ ತ್ವೇರಿಭ್ಯೋನಿತ್ (ಉ.ಸೂ. ೪-೪೯೧) ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಶ್ರಿಷ್ ಸೇವಾಯಾಂ, ಯು ಮಿಶ್ರಣೇ, ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ, ಗ್ಲೈ ಹರ್ಷಕ್ಷಯೇ, ಓ ಹಾಕ್ ತ್ಯಾಗೇ, ಜಾತ್ವರಾ ಸಂಭ್ರಮೇ ಈ ಧಾತುಗಳು ಮುಂದೆ ನಿಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಆದು ನಿತ್ ಆಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ವಹಿಶ್ರಿಶ್ರುಯುದ್ವಯಂ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಈಗಿನ ಉಪಾದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ವಹ್+ನಿ=ವಹ್ನಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ, ನಿಸ್ಪ್ರದ್ರ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸಯಾವಭಿಃ—ಸಮಾನಂ ಯಾಂತೀತಿ ಸಯಾವಾನಃ, ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಆತೋಮನಿನ್ಯಾಕ್ವನಿಪ್ ವನಿಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೪) ಸುಬಂತ್ ಅಥವಾ ಉಪಸರ್ಗ ಇವು ಉಪಪದಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಛಂಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುಮುಂದೆ ಮನಿನ್-ಕ್ವನಿಪ್-ವನಿಪ್-ಈ ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಶಬ್ದೋಪಪದಕವಾದ ಯಾ ಧಾತುಮುಂದೆ ವನಿಪ್ ಬರುತ್ತೆ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಪ್ರಭೈತ್ಯದಿಕೇಷು ಎಂದು ಸಮಾನ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ. ಸ+ಯಾ+ವನ್=ಸಯಾ ವನ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಛಿಪ್ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಯಾವನ್ ಎಂಬ ಕೃನಂತವಾದ ಉತ್ತರ ಪದಕ್ಕೆ ಗತಿಕಾರಕೋ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರಾತರ್ಯಾವಾಣಿಃ—ಪ್ರಾತೌ ಶಬ್ದೋಪಪದಕವಾದ ಯಾ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವನಿಪ್. ಪ್ರಾತರ್ಯಾವನ್, ಜಸ್, ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನ್ತನುಮ್ನಿಭಕ್ತಿಷು ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧೧) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಕೊನೆ

ನುಮ್-ವಿಭಕ್ತಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರವು ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ರೇಪ ಅಥವಾ ಪಕಾರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರಾತೀಪದೀಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಗೆ ನ್ ಬರುತ್ತೆ. || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶೃಣ್ವಂತು ಸೋಮಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋಽಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಮು-
ತಾವೃಧಃ |

ಪಿತು ಸೋಮಂ ವರುಣೋ ಧೃತವ್ರತೋಽಶ್ವಿಭ್ಯಾಮುಷಸಾ
ಸಜೂಃ || ೧೪ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಶೃಣ್ವಂತು | ಸೋಮಂ | ಮರುತಃ | ಸುಽ ದಾನವಃ | ಅಗ್ನಿಽ ಜಿಹ್ವಾಃ |
ಮುತಽ ವೃಧಃ |

ಪಿತು | ಸೋಮಂ | ವರುಣಃ | ಧೃತಽ ವ್ರತಃ | ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ | ಉಷಸಾ |
ಸಽ ಜೂಃ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮರುತೋ ದೇವಾಃ ಸೋಮಮಸ್ಮದೀಯಂ ಸೋತ್ರಂ ಶೃಣ್ವಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸುದಾನವಃ
ಸುಷ್ಪು ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಃ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಸ್ಯಾನೀಯೋ ಮುಷ್ಯೋ ಯೇಷು ಮರುಷು
68 VOLUME 4

ತಾವೃಶಾಃ ಋತಾವೃಧಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಕಾಃ | ತಥಾ ಧೃತವ್ರತೋ ಗೃಹೀತಕರ್ಮಾ
ವರುಣೋ ದೇವೋಽಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ ದೇನಾಭ್ಯಾಮುಷಸಾ ದೇವತಯಾ ಸಜೂಃ ಸಹ ಸೋಮಂ ಪಿಬತು ||
ಸುದಾನವಃ | ದುಗಾಞ್ ದಾನೇ | ದಾಭಾಭ್ಯಾಂ ನುಃ | ಉ. ೩. ೩. ೨ | ಇತಿ ಭಾವೇ ನುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ದಾನುರಬ್ಧಿ ಅದ್ಯುಧಾತ್ರಃ | ಶೋಭಸಂ ದಾನು ಯೇಷಾಂ | ಅದ್ಯುಧಾತ್ರಂ ದ್ವೈಚ್ಛಂದಿಸೀತ್ಯುತ್ರ-
ಸದಾಮ್ಯುಧಾತ್ರತ್ತಂ | ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ | ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಮವಸ್ಥಿತಾ ಹರಿವರ್ಧಜ ಇತ್ಯೇರ್ಥಃ |
ತಾಸ್ತಾತ್ ತಾಚ್ಚೈಬ್ಧ್ಯಂ | ಅಗ್ನಿರ್ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಾನೀಯೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಛಂದಸಮಂತೋದಾತ್ರತ್ತಂ |
ಋತಾವೃಧಃ | ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾರಃ | ವೃಧೇರಂತರ್ಭಾಗಿನಿಕಣ್ಯಾರ್ಥಾತ್
ಕ್ವಿಪ್ಲೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನ್ಯೇಷಾಮುಪಿ ದೈಶ್ಯತೆ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ || ೩೦ ||

|| ಪ್ರತಿಗರ್ಥ ||

ಸುದಾನವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರಾಗಿಯೂ | ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನಿರೂಪನಾದ
ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಋತಾವೃಧಃ—ಸತ್ಯದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞದ ವರ್ಧಕರಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಮರುತೇ
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಸೋಮಂ—ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಕೃಣ್ಯಂತು—ಕೇಳಲಿ | ಧೃತವ್ರತಃ—ಕರ್ಮ
ಪಾಲಕನಾದ | ವರುಣಃ—ವರುಣದೇವನು | ಅಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ—ಅಶ್ವಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ | ಉಷಸಾ—ಉಷೋ
ದೇವತೆಯೊಡನೆಯೂ | ಸಜೂಃ—ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಸೋಮಂ-ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬತು—ಕುಡಿಯಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಸತ್ಯವ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದ ವರ್ಧಕರು. ಅಗ್ನಿರೂಪನಾದ ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳವರು. ಶ್ರೇಷ್ಠ
ನಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರು. ಇಂತಹ ಸುರೂಪಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಉಪಕಾರಿಗಳೂ ಆದ ಮರುತುಗಳ ನಮ್ಮ
ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಲಿ. ಕರ್ಮಪಾಲಕನಾದ ವರುಣದೇವನು ಅಶ್ವಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡ
ನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸೋಮರಸ ಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಲಿ.

English Translation

Let the liberal Maruts who drink through Agni (fire) and are en-
couragers of sacrifice, hear our praise ; let Varuna who fulfills the rites with
Asvins and Ushas drink the Soma-juice.

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮಂ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು, ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು

ಸುದಾನವಃ— ಸುಷ್ಕ ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಃ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು
ಕೊಡುವವರು ; ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರು.

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನಿಯೇ ನಾಲಗೆಯಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರು. ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು—

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಮನವಃ ಸೂರಚಿಕ್ಷಸೋ ವಿಶ್ವೇ ನೋ ದೇವಾ ಅವಸಾಗಮನ್ತಿಹ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೯-೭)

ಇಮಂ ಸೋಮಂ ರೋದಸೀ ಪ್ರ ಬ್ರವೀಮ್ಯಮೊದರಾಃ ಕೃಣವನ್ನಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೦)

ಯೇ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಸಾಪ ಅಸುರ್ಯೇ ಮನುಂ ಚಿಕ್ರುರುಪರಂ ದಸಾಯೆ ||
(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೧೦)

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನೋ ಯ ಋತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ವಂತೋ ಯಜತಾ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೦-೨)

ಯೇ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಉತ ನಾ ಯಜತಾ ಅಸದ್ಯಾಸಿನ್ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾದಯಧ್ವಂ ||
(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೨-೧೩)

ಬದವಃ ಸೂರಚಿಕ್ಷಸೋಽಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಾವಧಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೦)

ದಿವಕ್ಷಸೋ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಋತಾವಧ ಋತಸ್ಯ ಯೋನಿಂ ವಿಮೃಶಂತ ಆಸತೇ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೭)

ಯುಜ್ಹದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯು. ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದೇಕಾದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವೇ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೆರೋಕ್ಷಂ ನಾ ಅಸ್ಯೇ ದೇವಾ ಇಚ್ಛಂತೇ ಎಂದು ಕೃತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. (ಕೈ. ಸಂ. ೧-೭) ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇತರದೇವತೆಗಳು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಾಲಗೆಯಾದಂತಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಋತಾವಧಃ—ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಾ ವರ್ಧಕಾಃ | ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಅಥವಾ ದ್ರಿಮಾಡುವವರು. ಯಜ್ಞವಿವರಣೆ ಮಾಡುವವರು. ಈ ಶಬ್ದದ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ ಛಾಂ. ೧ ಕೇ. ೮. 707 ಮತ್ತು 647 ರೇ ವೇದಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಧೃತವ್ರತೇ—ಗೃಹೀತಕರ್ಮಾಃ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು.

ಸಮೂಹ—ಸಹ | ಸಹಿತನಾಗಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಸುದಾನವಃ—ಸುದಾನಾಃ ದಾನೇ ದಾಭಾಭ್ಯಾಂನುಃ (ಉ.ಸೂ.೩.೩೧೨) ದುದಾನಾಃ ದಾನೇ.ಭಾದೀ ವೌ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಸುಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸುಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾನು ಶಬ್ದವು ಆದ್ಯದಾತ್. ಶೋಭನಂ ದಾನುಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಂ ದ್ವೈಚ್ಛ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನೇಃ ಜಿಹ್ವಾಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ. 'ಮಂಚಾಃ ಕ್ರೋಶನ್ತಿ' ಮಂಚದಲ್ಲಿರುವವರು ಅಳುವರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂಚಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂಚದಲ್ಲಿರುವವರು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರಂತೆ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಜಿಹ್ವಾಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತರಾಗುವರು. ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದ ತಕ್ಕವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಃ ಜಿಹ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ನಾಲಿಗೆಯ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಮುಖ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಋಶಾವೃಥಃ—ಋತಂ=ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವರ್ಧಯನ್ನಿ=ಹೆಚ್ಚಿಸುವರು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ವೃಥ ವರ್ಧನೇ, ಷಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಕ್ರಿಶಾಚ್ ಎಂದು ಕ್ರಿಶಾಪ್ರತ್ಯಯ ಅನ್ವೇಷಾಮುಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂದು ಋತ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತೆ. ||೧೪ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೪ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನಿತಿ ದಿಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ದಿಶಾನುಷ್ಠುಭವರ್ಧಚೋರ್ದತೋ ದೈವ ಇತಿ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಿ ಯುಷಿಃ | ಅನುಷ್ಠುಭಂ ಛಂದಃ | ಇದಂ ಸೂಕ್ತಮಗ್ನಿದೇವತಾಕಂ | ಪೂರ್ವತ್ರಾಗ್ನೇಯಂ ಶ್ವಿತ್ಯೈಕ್ರತ್ವಾತ್ | ಅಯಂ ಸೋಮ ಇತ್ಯರ್ಧಚೋರ್ದೇವದೇವತೈಃ || ಸ್ವಾತರನುವಾಕ ಅಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತಾವಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತೇ ಚೈತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಅಭೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂಂಸ್ತಂ ಹಿ ಜೈತವತ್ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ತಥಾಗರ್ಗತ್ರಾತ್ರಾತ್ಯೋರ್ದೇವತೈಶ್ಚೈತತ್ಸೂಕ್ತಮಾಜ್ಯಶಸ್ತಂ | ಅಂಗಿರಸಂ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ವಾರನಂತೀಯಮುತ್ರಮೇ ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನಿತಿ ಚಾಜ್ಯಂ | ಅ. ೧೦-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನ್ ಎಂಬುವುದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಮುಕ್ಯಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತ್ವಮಗ್ನೇ ದಶಾನುಷ್ಠುಭಮುರ್ಧಾಚೋತ್ಕೋ-
ದ್ಭಿವ ಇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಣ್ವುಪ್ರತಿನಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ವನು ಮುಷಿಯು. ಅನುಷ್ಠು
ಭಂದಸ್ಸು. ಈ ಸೂತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವು ಎಂದರೆ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ದೇವತೆಯು ಅಗ್ನಿಯು. ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ಯಾದ
ಅರ್ವಾಂಚಂ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಅಯಂ ಸ್ತೋಮಃ ಎಂಬ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ದೇವಾಃ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳೇ
ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಅತ್ತಿನಶಶ್ವಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ
ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಅಭೈತಸ್ಯಾ ರಾತ್ರೇಃ ಎಂಬ
ಬಂಧದಲ್ಲಿ ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂನ್ (ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೧) ತ್ವಂ ಹಿ ಕ್ಷೈತವತ್ (ಮ. ಸಂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಗರ್ಗತ್ರಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯ ದಿವಸ ಈ ಸೂತ್ರ
ವನ್ನು ಆಚ್ಯುತಶ್ವಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಅಂಗಿರಸಂ ಸ್ವರ್ಗಕಾಮ ಎಂಬ
ಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಾರವಂತೀಯಮುತ್ರಮೇ ತ್ವಮಗ್ನೇವಸೂರಿತಿ ಚಾಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.
(ಅ. ೧೦-೨)

|| ೬೦ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೫

|| ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ-೯ || ಸೂಕ್ತ-೪೫ ||

|| ಅಪ್ಯಕ-೧ || ಅಧ್ಯಾಯ-೨ || ವರ್ಗ-೨೧, ೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಯೆ- ೧೦ ||

|| ಮುಷಿ-ಪ್ರಸ್ಯಣ್ವಿ ಕಾಣ್ವಿ ||

|| ದೇವತಾ- ೧-೯, ೧೦ ರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ. ಅಗ್ನಿಃ | ೧೧ ರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧ
ದೇವತಾಃ |

|| ಛಂದಃ-ಅನುಷ್ಠುಪ್ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಗ್ನೇ ವಸೂರಿಹ ರುದ್ರಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಉತ |

ಯಜಾ ಸ್ವಧ್ವರಂ ಜನಂ ಮನುಜಾತಂ ಘೃತಪುಷಂ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ವಸೂನ್ | ಇಹ | ರುದ್ರಾನ್ | ಅದಿತ್ಯಾನ್ | ಉತ |

ಯಜ | ಸುಽ ಅಧ್ವರಂ | ಜನಂ | ಮನುಽ ಜಾತಂ | ಘೃತಽ ಪುಷಂ ||೧||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಿಹ ಕರ್ಮಣಿ ವಸ್ತುನೈಜ | ಉತಾಪಿ ಚ ಜನಮನುಜಮ ದೇವತಾರೂಪಂ ಪ್ರಾಣಿನಂ ಯಜ | ಕೀದೃಶಂ ಸ್ವಧ್ವರಂ ಶೋಭನಯಾಗಯುಕ್ತಂ ಮನುಜಾತಂ ಮನುನಾ ಪ್ರಜಾಪತಿ-ನೋಕ್ತಾದಿತಂ ಘೃತಪುಷಮುದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಂ || ಯಜ | ದ್ವೈಚೋದ್ರತಪ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸ್ವಧ್ವರಂ | ಶೋಭನೋದ್ರಧ್ವರೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಸ್ವಧ್ವರಃ | ನಚ್ಚುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರ-ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮನುಜಾತಂ | ಜನೇರಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ತಃ | ತ್ವತಿಯಾ ಕರ್ಮಣೇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಘೃತಪುಷಂ | ಪುಷ ಪುಷ ಸ್ನೇಹನ ಸೇಚಿನಪೂರಣೇಷು | ಘೃತೇನೋದಕೇನ ಪುಷ್ಣಾತಿ ಪೂರಯತಿತಿ ಘೃತಪುಟ್ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಷ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಈ ಯಜ್ಞ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ವಸೂನ್—ವಸುಗಳನ್ನು | ರುದ್ರಾನ್—ರುದ್ರರನ್ನು | ಅದಿತ್ಯಾನ್—ಅದಿತ್ಯರನ್ನು | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸ್ವಧ್ವರಂ—ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಯಾಗಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ | ಮನುಜಾತಂ—ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದಾಗಿಯೂ | ಘೃತಪುಷಂ—ಉದಕವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಜನಂ—(ದೇವತಾ ರೂಪವಾದ) ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು | ಯಜ — ಪೂಜಿಸು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಈ ಯಜ್ಞ-ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮಗೋಪ್ಕರ ವಸುಗಳನ್ನೂ, ರುದ್ರರನ್ನೂ, ಅದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಯಾಗಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದಾಗಿಯೂ, ಉದಕವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇವತಾರೂಪವಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸು.

English Translation

Agni, (bring hither and) worship the Vasus, the Rudras, the Adityas or any other being begotten by Manu, sacrificing well and sprinkling water (ghee).

ವಿಶೇಷವಿವರಣೆಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಯುಷಿಯು ವಸುಗಳನ್ನೂ, ರುದ್ರರನ್ನೂ, ಅದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವರನ್ನು ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ವಸುಗಳು, ರುದ್ರರು, ಅದಿತ್ಯರು ಯಾರು ? ಇವರ ಸ್ಥಾನಮಾನವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಸುಗಳು ಎಂದರೆ ವಸುಗಣದ ದೇವತೆಗಳು, ರುದ್ರರೆಂದರೆ ರುದ್ರಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಅದಿತ್ಯರೆಂದರೆ ಅದಿತ್ಯಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಸುರುದ್ರಾದಿತ್ಯರನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ವಸುಗಳು ೮, ರುದ್ರರು ೧೧, ಅದಿತ್ಯರು ೧೨ ಒಟ್ಟು ೩೩ ದೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತಮಾನವೆಂದರೆ ವಸುರುದ್ರಾದಿತ್ಯರೆಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ :-

ಅದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾ ವಸವಃ ಸುನೀಥಾ ದ್ಯಾವಾಞ್ಚಾನಾ ಪೃಥಿವೀ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |
(ಮ. ಸಂ. ೩-೮-೮)

ಅಶ್ವಿನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಭಗಂ ಚಿ ವಸೂನ್ ರುಷ್ವಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಇಹ ಹುವೇ ||
(ಮ. ಸಂ. ೩-೨೦-೫)

ಅದಿತ್ಯಾನಾಂ ವಸೂನಾಂ ರುದ್ರಿಯಾಣಾಂ ದೇವೋ ದೇವಾನಾಂ ನ ಮಿನಾತಿ ಧಾಮ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೮-೧೧)

ದೇವಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಅವಸೇ ಹವಾಮಹೇ ವಸೂನ್ ರುದ್ರಾನ್ ಸದಿತಾರಂ ಸುದಂಶಸಂ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೪)

ಅದಿತ್ಯಾ ರುದ್ರಾ ವಸವಃ ಸುದಾನವ ಇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಸ್ತ್ರವಾಸಾನಿ ಜಿಸ್ರತ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೧೨)

ಅಹಂ ರುದ್ರೇಭಿರ್ವಸುಭಿಶ್ಚ ರಾಮ್ಯಹಮಾದಿತ್ಯೈರುತ ವಿಶ್ವದೇವೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೧-೧)

ವಸವೋ ರುದ್ರಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಉಪರಿತ್ಯುಶಂ ಮೋಗ್ರಂ ಚೇತ್ತಾರಮಧಿರಾಜಮುಕ್ತನ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೮-೯)

ಆದಿತ್ಯೈ ರುದ್ರೈರ್ವಸುಭಿರ್ನ ಆ ಗಹಿ ಮೃಳೀಕಾಯ ನ ಆ ಗಹಿ

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ವಸುಗಣಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ಮುಖ್ಯನೆಂದೂ ರುದ್ರ ಗಣಕ್ಕೆ ರುದ್ರನೂ, ಆದಿತ್ಯರಿಗೆ ಅದಿತಿಯೂ ಮುಖ್ಯನೆಂದು ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಇಂದ್ರಂ ನೋ ಅಗ್ನೇ ವಸುಭಿಃ ಸಜೋಷಾ ರುದ್ರಂ ರುದ್ರೇಭಿರಾ ವಹ ಬೃಹಂತಂ |

ಆದಿತ್ಯೇಭಿರದಿತಿಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾಂ ಬೃಹಸ್ವತಿಮೃಕ್ತಭಿರ್ವಿಶ್ವವಾರಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೧೦-೪)

ಇಂದ್ರೋ ವಸುಭಿಃ ಪರಿ ಪಾತು ನೋ ಗಯಮಾದಿತ್ಯೈರ್ನೋ ಅದಿತಿಃ ಶರ್ಮ ಯಜೈತು |

ರುದ್ರೋ ರುದ್ರೇಭಿರ್ದೇವೋ ಮೃಳಿಯಾತಿ ನಸ್ತೃಷ್ಪಾ ನೋ ಗ್ನಾ ಭಿಃ ಸುವಿತಾಯ ಜಿನ್ನತು ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೬-೩)

ಈ ವಸು ರುದ್ರಾದಿತ್ಯರ ಹೆಸರಗಳನ್ನು ನೇವದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಯಾಸ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಸವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪಸೃಷ್ಟಿ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ—

ವಸವೋ ಯದ್ವಿವಸತೇ ಸರ್ವಮಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ಯೈಥಿವೀ-

ಸ್ಥಾನಾಃ | ಇಂದ್ರೋ ವಸುಭಿ ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾನ್ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾಃ | ವಸವ

ಆದಿತ್ಯರಕ್ಕಯೋ ವಿನಾಸನಾತ್ರಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ || (ನಿ. ೧೨-೪೨)

ಎಂದರೆ ಈ ವಸುಗಳು ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು ; ವಸವೋ ಯದ್ವಿವಸತೇ ಸರ್ವಮಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ಯೈಥಿವೀಸ್ಥಾನಾಃ | ಈ ವಸುಗಳು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿರೂಪದಿಂದ ವಾಸಿಸುವುದರಿಂದ ಇವರು ಸೃಥಿವೀಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವರು. ಇಂದ್ರೋ ವಸುಭಿರ್ವಾಸವ ಇತಿ ಸಮಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಮಾನ್ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾಃ | ಇಂದ್ರನು ವಸುಭಿಃ ಎಂದರೆ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ವಾಸವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. ಇಂದ್ರನು ವಸುಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯನೂ ಆದುದರಿಂದ ವಸುಗಳು ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಂದ್ರಂತಾ ಯತು. ವಸವ ಆದಿತ್ಯರಕ್ಕಯೋ ವಿನಾಸನಾತ್ರಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ | ವಸವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ರತ್ನಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ಈ ಸೂರ್ಯರತ್ನಗಳೆಂಬ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲುಭಾಗ

ದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯುಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಂದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಸುಗಳಿಗೆ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ವರ ಮತವು. ವಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆಮಾಡಿರುವ ಎರಡು ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಾಸ್ವರು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ಸುಗಾ ವೋ ದೇವಾಃ ಸುಪಥಾ ಅಕರ್ಮ ಯಿ ಆಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಃ |

ಜಕ್ಷಿನಾಂಸಃ ಪಪಿನಾಂಸಕ್ಲ ವಿಶ್ವೇಸ್ಯೇ ಧತ್ತೆ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ನಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾ. ೮-೧೮)

ಜ್ಞಾ ಅತ್ತೆ ವಸವೋ ರಂತ ದೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಕ್ಷೇ ಮರ್ಜಯಂತೆ ಶುಭ್ರಾಃ |

ಅರ್ವಾಕ್ಷಥ ಉರುಜ್ರಯಃ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಶ್ರೋತಾ ದೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನೋ ಅಸ್ಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೯-೩)

ರುದ್ರಾ ಮತ್ತು ಅವಿತ್ಯಾಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ರೂಪವನ್ನ ತ್ರಿಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯನಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆವು.

ಮನುಷಾತಂ— ಮನುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು ಅನೇಕಳೆಡೆ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಣೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಮನುವು ಮಾನವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಇವನು ತನ್ನ ಅಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುವಾಗ ಇವನ ಕಿರಿಯ ಮಗನಾದ ನಾಥಾನೇದಿತ್ಯನೊಬ್ಬನು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ದಾಯಭಾಗವೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವನು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ತಂದೆಯನ್ನು ತನ್ನ ದಾಯಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಇವನನ್ನು—ಅಂಗರಾರೂಪಿಗಳು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರೆ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛನಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು. ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ವಕರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜುರ್ವೇದಕೃತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಿರುವುದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮನುವು ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಈ ಮನುವಿನ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಅಥರ್ವವೇದ (೧೪-೩-೪೧) ತೃತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ (೧-೫-೧-೩ ; ೭-೫-೧-೫ ; ೨-೫-೯-೧ ; ೨-೬-೬-೧ ; ೩-೬-೨-೧ ೫-೪-೧೦-೫ ; ೬-೬-೬-೧ ;) ಶಾತಕಸಂಹಿತಾ (೮-೧೫) ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೧-೧-೪-೧೪) ಜೈಮಿನೀಯ ಉಪನಿಷದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (೩-೧೫-೨)ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮನುವಿಗೆ ವಿವಶ್ವಾನ (ಮು. ಸಂ. ೮-೫೨-೧) ಎಂದೂ, ವಿವಸ್ವಂತನ (ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ) ಮಗನಾದುದರಿಂದ ವೈವಸ್ವತನೆಂದೂ (ಅಥ. ೮-೧೦-೨೪ ; ತತ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೪-೩-೩) ಸರ್ವಾರ್ಥ ಎಂಬ ಎಂಬುವ ಪಂಕ್ತಿಯು
69

ನಾದುದರಿಂದ ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂದೂ, ಸಂವರಣನ ವಂಶಸ್ಥನಾದುದರಿಂದ ಸಾಂವರಣಿ ಎಂದೂ (ಮು.ಸಂ. ೮-೫೧-೧) ಎಂದೂ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ

ಘೃತಪ್ಪುಷಂ— ಉಪಕದಿಂದ ಸಿಕ್ತವಾದ, ಘೃತವೆಂದರೆ ಉಪಕವೆಂದು ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೪)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜ— ಯಜ ದೇವಪೂಜಾದೌ ಲೋಟ್ ಸಿಪ್, ಹಿ, ಶಪ್ ಅತೋದೇಃ ಎಂದು ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋದ್ರತಸ್ವಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೫) ಸಂಹಿತಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಚ್ಚುಗಳನ್ನು ತಿಪಂತಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು.

ಸ್ವಧ್ವರಮ್—ನ ವ್ಯಕ್ತಿ ಧ್ವರಃ ಹಿಂಸಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಅಧ್ವರಃ, ಶೋಭನಃ ಅಧ್ವರಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿಗರ್ಭಬದ್ಧವ್ರೀಹಿ. ನೌಷ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೌಷ್ ಸುಗುಣ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಮನುಜಾತಮ್—ಮನುನಾ ಜಾತಃ, ಮನು ಎಂಬ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಷೆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜನೀಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಮುಂದೆ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನಸನಮನಾಂ—, ಎಂದು ನಾಗೆ ಆಕಾರ. ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ತೃತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಕರಾರ್ಥಕ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತೃತೀಯಾಂತವು ಪ್ರಕೃತಿಪದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪದ ಬರುತ್ತೆ.

ಘೃತಪ್ಪುಷಮ್—ಪುಷ, ಪುಷ, ಸ್ನೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು, ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಘೃತೇನ=ನೀರಿನಿಂದ ಪುಷ್ಲಾತಿ=ತುಂಬುವುದು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಕ್ವಿಪ್ಪಿಚೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್ಪ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘೃತಪ್ಪುಟ್ ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಘೃತಪ್ಪುಷಮ್ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರುಷ್ಟೀವಾನೋ ಹಿ ದ್ರಾಶುಷೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನೇ ವಿಚೇತಸಃ |
ತಾನೋಹಿದಶ್ಚ ಗಿರ್ವಣಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಯಶತಮಾ ವಹ || ೨ ||

|| ಪದವಾಣಿ ||

ಶ್ರುಷ್ಟೀಽವಾನಃ | ಹಿ | ದಾಶುಷೇ | ದೇವಾಃ | ಅಗ್ನೇ | ವಿಽಚೇತಸಃ |
ತಾನ್ | ರೋಹಿತಂಽಅಶ್ವ | ಗಿರ್ವಣಃ | ತ್ರಯಃಽತ್ರಿಂಶತಂ | ಆ | ವಹಃ ||

ಸ. ಯಣಃಃ ೦

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಚೇತಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಸೃಜ್ಜಾನಾ ದೇವಾ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನೋ ಹಿ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಫಲಸ್ಯ ದಾನಂ | ತದ್ವಾಜಃ ಖಲು | ಹೇ ರೋಹಿದಶ್ವ ರೋಹಿನ್ಯಾಮ-
ಕೈರಶ್ವೈರುಪೇತ ಗಿರ್ವಣೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿರ್ಭಿರ್ವನನೀಯಾಗ್ನೇ | ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭಿರೇನಂ
ವನಯಂತಿ | ನಿ. ೬-೧೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತಮನಯಾ ಸಂಖ್ಯಯಾ ಸಂಖ್ಯಾಶಾಂಸ್ತಾನೈ-
ವಾನಾ ವಹಃ | ಇಹಾನಯ || ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಃ | ಭಾವೇ ಕ್ರಿಚ್ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ
ವನಂತಿ ಸಂಭವಂತ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವಶ್ವಂತ ಇತಿ ವಿಚ್ | ಛಾಂದಸಂ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ವಿಚೇತಸಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚೇತೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಗಿರ್ವಣಃ | ಗೀರ್ಭಿರ್ವನನೀಯೋ ಗಿರ್ವಣಾಃ | ವನತೇರಸುನ್ | ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ
ಛಾಂದಸಂ | ತ್ರಯಶ್ಚ ತ್ರಿಂಶತ್ಚ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ | ತ್ರೇಶ್ವಯಃ | ಪಾ. ೬-೨-೪೮ | ಇತಿ ತ್ರಿಶಬ್ದಸ್ಯ
ತ್ರಯಸಾದೇಶಃ | ಸಂಖ್ಯಾ | ಪಾ. ೬-೨-೩೫ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ- ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಚೇತಸಃ- ವಿನೇಚನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ | ದೇವಾಃ-
ದೇವತೆಗಳು | ದಾಶುಷೇ-ಹವಿರ್ದಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನೋ ಹಿ-ಫಲದಾನಮಾಡುವ
ರಾಗಿರುವುದು ಸಂಯಜೈ | ರೋಹಿದಶ್ವ-ರೋಹಿತಶ್ವಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿಯೂ, | ಗಿರ್ವಣಃ-
ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತಂ-ಮಾನತ್ತಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ | ತಾನ್-
ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹಃ-ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಮಾನವನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ
ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿನೇಚನಬುದ್ಧಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗಿರುವುದು ಸಂಯಜೈ. ಆವರು ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಫಲದಾನಮಾಡಲು ಆಪತ್ತರಾಗಿರುವರು. ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯನಾದ ನೀನು ರೋಹಿತಶ್ವಗಳೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದೀಯೆ.
ಆವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮನುಷ್ಯಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

English Translation

The wise gods are givers of rewards to the offerer of oblations ; O Agni with the red horses, being praised by hymns, bring hither three and thirty (thirty-three) gods.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ—ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಃ | ಪ್ರಾರ್ಥಿತಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ದಾತಾರಃ | ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರು.

ವಿಶೇಷತಃ— ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞಾನಾಃ | ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವರು. ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತರು.

ರೋಹಿದಶ್ಚ— ರೋಹಿತ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ವಾಹನ ಅಥವಾ ಕುದುರೆಗೆ ಹೆಸರು. ಯಾಸ್ಯರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋ ಗ್ನೀಃ | (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ರೋಹಿತವೆಂಬ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಗಿರ್ವಣಃ—ಗೀರ್ಭಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಅಥವಾ ದೇವನು. ಯಾಸ್ಯರು—ಗಿರ್ವಣಾ ದೇವೋ ಭವತಿ ಗೀರ್ಭರೇನಂ ವನಯಂತಿ (ನಿ. ೬-೧೪) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ತ್ರೆಯಸ್ತಿಸ್ತತಂ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಸುಗಳು ೮, ರುದ್ರರು ೧೧, ಅದಿತ್ಯರು ೧೨, ಒಟ್ಟು ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ವಿಧವಾದ (ಪಂಗಡ) ದೇವತೆಗಳು.

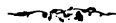
ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ—ಶ್ರುತಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇವರ ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್, ಸ್ತುಶ್ಚತಿ. ತ್ರಿತುತ್ರ—, ಎಂದು ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಕ್ಲಭೃಷ್ಣ—, ಎಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಸಾರ. ಪೃಕ್ಲ, ವನ ಪಠಸಂಭಕ್ತೌ, ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ವನಂತಿ=ಸಂಭಜಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಃ, ಪ್ರೇರಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನ್ಯೋಽನ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯುಶ್ಯಂತೇ ಎಂದು ವಿಚ್. ಅನ್ಯೋಷಾಮಸಿ ದ್ಯುಶ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಜಸ್, ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾ ನೇಚಾ—, ಎಂದು ಉಪಧಾದೀರ್ಘ.

ವಿಶೇಷತಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದಶ್ರುತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಗರ್ವಣಃ—ಗ್ನಾ ಶಬ್ದೇ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂದು ಕ್ವಿಪ್. ಋತ ಇದ್ವಾತೋಃ ಎಂದು ಮೂಗೆ ಇಕಾರ. ಅನು ಉರೂಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಶಿರಸ್ವನಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ನಿರ, ವನಸಂಭಕ್ತೌ, ಗೀರ್ಘಃ ವನ್ಯತೇ ಇತಿ ಗರ್ವಣಃ ಸರ್ವಧಾತುಭೈರ್ಯಸುನ್ ಎಂದು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಲಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೭) ವ್ಯಂಜನ ಪರದಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತನಾದ ಇಕಾಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗೌನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅನ್ವರ್ತವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತನಾಡಿಕೊಂಡು ಪದವಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವೋಱುರೂಪಧಾಯೋ ದೀರ್ಘ ಇಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭೬) ಪದಾಂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತನಾದ ಇಕಾಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬಾಗಲೀ ಗೌನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕು. ಸರ್ವೇವಿಧಯಕ್ಪಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂದು ಇವೂ ಛಂದಸ್ಸಿವಲಿ ವಿಕಲ್ಪಗಣಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತಂ—ತ್ರಯಸ್ತ್ರ ತ್ರಿಂಶತ್ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತ್, ಅಥವಾ ತ್ರಿಭಃ ಅಥವಾ ತ್ರಿಂಶತ್ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತ್ರೇ ಸ್ತ್ರಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೪೪) ಶತಕೃಂತಲೂ ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಸಂಖ್ಯಾ ವಾಚಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ತ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಯಸ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶೀತಿ ಶಬ್ದಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಆ ಆದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಮ್ಮಿಯಾಗುವ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತ್ರಿಂಶತ್ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಯಸ್ ಆದೇಶ. ತ್ರಯಸ್+ತ್ರಿಂಶತ್, ಪಞ್ಚವಿಂಶತಿ ತ್ರಿಂಶತ್—, (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ತ್ರಯೋದಶತಃ ಪರಿನಾ಼ನುಸ್ಯ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ತ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ರಿನ್ ಆದೇಶ. ಅಥವಾ ತ್ರಿಂ ಆದೇಶವೂ ತ್ರಿಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಶತಪ್ರತ್ಯಯವೂ ನಿನಾತಿವಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತಾಂ ಪೂರಣಾಃ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತಸ್ಯೈಶ್ವರಣೇಡಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಂಶತ್ಯಾದಿಭ್ಯಸ್ತಮಡನ್ಯತರಸಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಟ್ ಎಂಬ ಅಗಮ ಬರುತ್ತೆ ತ್ರಯಸ್ತ್ರೀಂಶತಂ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರಿಯಮೇಧವದತ್ತಿವಜ್ಜಾತವೇದೋ ವಿರೂಪವತ್ ।

ಅಂಗಿರಸ್ಸನ್ಮಹಿವ್ರತ ಪ್ರಸ್ಕಣ್ಣಸ್ಕ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ ॥ ೩ ॥

೨೨೧. ೪

ಪ್ರಿಯಮೇಧಃ ವತ್ | ಅತ್ರಿಃ ವತ್ | ಜಾತವೇದಃ | ವಿರೂಪಃ ವತ್ |

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್ | ಮಹಿಃ ವ್ರತ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ | ಶ್ರುಧಿ | ಹವಂ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮಹಿವ್ರತ ಪ್ರಭೂತಕರ್ಮಣ್ ಜಾತವೇದೋಽಗ್ನೇ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ ಕಣ್ಣಪುತ್ರಸ್ಯ ಮದರ್ಹೇ-
ಹವನಾಽಹ್ವಾನಂ ಶ್ರುಧಿ | ಶ್ರುಣು | ತತ್ರ ಚಿತ್ವಾರೋ ದೈಷ್ಟಾಂತಾಃ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಾತ್ರಿವಿರೂಪಾಂಗಿ-
ರೋನಾಮಕಾ ಏತೇಷಾಮಾಹ್ವಾನಂ ಯಥಾ ಶ್ರಣೋಷಿ ತದ್ವತ್ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಃ
ಪ್ರಿಯಾ ಆಸ್ಯ ಮೇಧಾ ಯಥೈತೇಷಾಮೃಷೀಣಾಮೇವಂ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ ಶ್ರುಣು ಹ್ವಾನಂ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಃ ಕಣ್ಣಸ್ಯ
ಪುತ್ರಃ ಕಣ್ಣಪ್ರಥಮೋ ಯಥಾ ಸ್ವಾಗ್ರಮಿತಿ | ವಿರೂಪೋ ನಾನಾರೂಪೋ ಮಹಿವ್ರತೋ ಮಹಾವ್ರತ ಇತಿ
ಚ | ನಿ. ೩-೧೭ || ಪ್ರಿಯಮೇಧವತ್ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಸ್ಯೇವ | ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ | ಪಾ. ೫-೧-೧೩ | ಇತಿ
ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ವತಿಃ | ಏನುಮತ್ರಿವದಿತ್ಯಾಣಾವಹಿ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಾದಯೋ ಗತಾಃ ||

|| ಸ್ತಂಭಾರ್ಥ ||

ಮಹಿವ್ರತೇ— ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದ ಕರ್ಮಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ | ಜಾತವೇದಃ— ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ
ವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪ್ರಿಯಮೇಧವತ್— ಪ್ರಿಯಮೇಧನ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿ
ದಂತೆಯೂ | ಅತ್ರಿವತ್— ಅತ್ರಿಯ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿದಂತೆಯೂ | ವಿರೂಪವತ್— ವಿರೂಪನ ಕರಿಯನ್ನು
ಕೇಳಿದಂತೆಯೂ | ಅಂಗಿರಸ್ವತ್— ಅಂಗಿರಸನ ಕರಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದಂತೆಯೂ | ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣಸ್ಯ— ಕಣ್ಣಪುತ್ರನಾದ
ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣನುಹರ್ಷಿಯ | ಹವಂ— ಅಹ್ವಾನವನ್ನು | ಶ್ರುಧಿ— ಕೇಳು. |

|| ಭಾವ. ೪೯ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನು. ಪ್ರಿಯಮೇಧ, ಅತ್ರಿ, ವಿರೂಪ,
ಮತ್ತೆ ಅಂಗಿರಸ್ಸು ಇವರುಗಳ ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳಿರುವಂತೆ ಈಗಲೂ ಸಹ ಕಣ್ಣಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಸ್ಯಣ್ಣನುಹರ್ಷಿಯ
ಅಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಅವನನ್ನು ನುಗ್ಗುಹಿಸು.

English Translation

Agni, accomplisher of great acts, you know all that are born ; hear the
invocation of Prashanwa, as you have heard those of Priyanelha, of Atri, of
Virupa, of Angiras.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಿಯಮೇಧವಚ್—ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಎಂಬ ಪುಷ್ಕಿಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೇಳುವಂತೆ. ಮುಕ್ತೀವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಅಂಗರಸಃ ಎಂದರೆ ಅಂಗರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಅಥವಾ ಅಂಗರಸವಂಶಸ್ಥನಾದ ಪ್ರಿಯಮೇಧನೆಂಬ ಪುಷ್ಕಿಯು. ಪು. ಸಂ. ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲಕ ವಿರಚನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ೧-೪೦ ಮುಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮೇಧಾತಿಥಿಃ ಕಾಣ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಪುಷ್ಕಿಯೊಡನೆ ತಾನೂ ಪುಷ್ಕಿಯಾಗುವನು ಮತ್ತು ಇದೇ ಮಂಡಲವ ೬೮ನೇ ಸೂತ್ರದ ೧೯ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೂ, ೬೯ನೇ ಸೂತ್ರದ ೧೮ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೂ, ೭೨ನೇ ಸೂತ್ರದ ೬ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೂ. ಒಂಭತ್ತನೆಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೨೮ನೇ ಸೂತ್ರದ ೬ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೂ, ಓಟ್ಟುರ್ಲ ಮುಕ್ತುಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಕಿಯಾಗುವನು. ಈ ಪ್ರಿಯಮೇಧನ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ—

ದಧ್ಯರ್ಜ್ ಮೇ ಜನುಷಂ ಪೂರ್ವೋ ಅಂಗಿರಾಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧಃ ಕಕ್ಷೋ ಅತ್ರಿರ್ಮನುರ್ನಿರ್ಮಿಸ್ತೇ ಮೇ ಪೂರ್ವೇ ಮನುರ್ನಿರ್ಮಿಸಾಃ

(ಪು. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೯)

ಯಥಾ ಚಿತ್ಸಣ್ಮಾವಶಂ ಪ್ರಿಯಮೇಧಮುಪ ಸ್ತುತಂ |

(ಪು. ಸಂ. ೮-೫-೨೫)

ಅರ್ವಾಂಚಂ ತ್ವಾ ಪುರುಷ್ಪುತ ಪ್ರಿಯಮೇಧಸ್ತುತಾ ಹರೀ |

(ಪು. ಸಂ ೮-೬-೪೫.)

ಈ ಪುಷ್ಕಿಯು ಅಂಗರಸವಂಶಸ್ಥನಾದರೂ ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನಾದ ಮೇಧಾತಿಥಿ ಎಂಬ ಪುಷ್ಕಿಯೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುವುದು. ಕಣ್ವವಂಶಸ್ಥನೊಡನೆ ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಪುಷ್ಕಿಯು ಮತ್ತು ಇವರ ಪುತ್ರರ ಬಳಕೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ-ಪ್ರಿಯಮೇಧನ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಅವನ ವಂಶಸ್ಥರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳು ಅನೇಕವಿವೇ—

ಮಹಿಕೇರವ ಊತಯೇ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಅಹೂಷತ |

(ಪು. ಸಂ. ೧-೪೫-೪)

ಯಜಧೈನಂ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಇಂದ್ರಂ ಸತ್ವಾಟಾ ಮನಸಾ |

(ಪು. ಸಂ. ೮-೨ ೩೭)

ಇಂದ್ರಂ ಸ್ತೋಮೇಧಿರ್ಮಹಯಂತ ಅಯವಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಸೋ ಅಶ್ವರನ್ |

(ಪು. ಸಂ. ೮-೩ ೧೬)

ಧೀಭಿಃ ಸಾತಾನಿ ಕಾಣ್ಯಸ್ಯ ವಾಜಿನಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧೈರಭಿದ್ಯುಧಿಃ |

(ಪು. ಸಂ. ೮-೪-೨೦)

ಆ ನಾಂ ವಿಶ್ವಾಭಿರೂಪಿಭಿಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಅಹೂಷತ |

(ಮ. ಸ. ೮-೮-೧೮)

ಅರ್ಚಿತ ಸ್ವಾಚೀತ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಸೋ ಅರ್ಚಿತ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೬೯-೮)

ಆ ನಾಶ ವಿಶ್ವಾಭಿರೂಪಿಭಿಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಅಹೂಷತ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೮೭-೩.)

ವಯಃ ಸುಸರ್ಣಾ ಉಪಸೇದುರಿದ್ಧಂ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಋಷಯೋ ನಾಥಮಾನಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೧೧)

ಆಮದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಿಯಮೇಧಮುಷಿಯು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಅತ್ರಿವತ್— ಅತ್ರಿಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯು. ಇವನೂ ಇವನ ವಂಶಸ್ಥರೂ ಮುಗ್ಧೀದ ವಿದನೆಯ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಋಷಿಗಳು. ಈ ಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಗೂ ಪ್ರಿಯಮೇಧ, ಕಣ್ವ, ಗೋತಮ ಈ ಋಷಿಗಳ ವಂಶಸ್ಥರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಬಳಕೆಯು ಇದ್ದಿತೆಂದು ಮ. ಸ. ೧-೪೫-೩ ; ೧-೧೩೯-೯ ೮-೫-೨೫ ; ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೮-೨೨ ; ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೭ ; ೫-೪೧-೪ ; ೧೦-೧೫೦-೫ ; ೧-೧೮೩-೫. ಈ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಮ. ಸಂ. ೫-೫೨-೯ ; ೫-೫೨೬-೭. ಈ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪರುಷ್ಣಿ ಮತ್ತು ಯಮುನಾ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಹೆಸರು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಆ ನದಿಗಳಿಗಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದರೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು.

ವಿರೂಪವತ್— ವಿರೂಪನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥನು. ಈ ಋಷಿಯ ಹೆಸರ ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲದ್ದೆ—

ತಸ್ಮೈ ನೂನಮಭಿದ್ಯವೇ ನಾಚಾ ವಿರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ

(ಮ. ಸಂ. ೮-೭೫-೬)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ಅಂಗಿರಸ್ವತ್— ಅಂಗಿರಾಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ಮತ್ತು ಆಹೆಸರಿನ ಋಷಿವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಪುರುಷನು. ಇವನ ಹೆಸರು ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೩ ; ೧-೧೩೯-೯ ; ೩-೩೧-೭ ಮುಂತಾದ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಿಯಮೇಧವತ್—ಪ್ರಿಯಮೇಧಸ್ಯೇವ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬ ತತ್ರೇವ, ತಸ್ಯೇವ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಗಳ ಮುಂದೆ ನತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥ. 'ತನಿವತಿಃ' ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ತತ್ವಾ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂದು ಅವ್ಯಯಸಂಕ್ಷೇಪ. ಇವರ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸುಪ್ತಗೇ ಅನ್ವಯಾದಾಪ್ತುಪಃ ಎಂದು ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಶ್ರಿವತ್—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಜಾತೇವೇದಃ—(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧) ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿರೂಪವತ್—ವಿರೂಪಸ್ಯೇವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತನ ಮುಂದೆ ನತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಅಜ್ಜರಸ್ವತ್—ಅಜ್ಜರಸ ಇವ ಅಜ್ಜರಸ್ವತ್ ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ ಎಂದು ನತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪ್ರಸ್ಥಣ್ವಿಸ್ಯತ್—(ಮ. ಸಂ. ೪೪-೬) ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶ್ರುಧಿ—ಅನ್ಯೇಷಾಮನುಷಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ಮಿಶ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು (ಮ. ಸು. ೪೫-೧) ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಮಹಿ[ಃ]ಕೇರವ ಊತಯೇ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾ ಅಹೂಷತಃ

ರಾಜನ್ವಮಧ್ವರಾಣಾಮ್ನಿಂ ಶುಕ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ || ೪ ||

ಪದಗ. ೪.

ಮಹಿ[ಃ] ಕೇರವಃ | ಊತಯೇ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ | ಅಹೂಷತಃ |

ರಾಜನ್ವಂ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ | ಅಮ್ನಿಂ | ಶುಕ್ರೇಣ | ಶೋಚಿಷಾ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಿಕೇರವಃ ಪ್ರೌಢಕರ್ಮಾಣಃ ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ ಪ್ರಿಯೋಣ ಯಜ್ಞೇನೋಪೇತಾ ಋಷಯಃ
ಊತಯೇ ರಕ್ಷಾರ್ಥಮಗ್ನಿಮಹೂಷತಃ | ಅಹೂತವಂತೇ | ಕೀದೈಶಂ ಅಧ್ವರಾಣಾಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಶುಕ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ ಶುದ್ಧೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ರಾಜಂತಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ || ಮಹಿಕೇರವಃ | ಮಹ
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಔಪಾಸಿಕ ಇನ್ದ್ರತ್ಯಯಃ | ಡುಕ್ಯರ್ಥ ಕರಣೇ | ಕೃವಾಸಾಜೀತ್ಯುರ್ಥ | ಮಹಯೋ
ಮಹಾಂತಃ ಕಾರವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಆಕಾರಸ್ಯೈಕಾರಾದೇಶಶ್ಚಂದಸಃ | ಬಹುವ್ರಿಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ | ಪ್ರಿಯೋ ಮೇಧೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಅಹೂಷತಃ |
ಹ್ಯೇರ್ಥ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ | ಲುಬ್ ಸಿಚಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರವಾರಣಂ ಪರಪೂರ್ವತ್ವಂ |
ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಅದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋರಿತಿ ಷತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರಾಚಾರ್ಥ ||

ಮಹಿಕೇರವಃ—ಮಹತ್ವಾದ ಕರ್ಮಕಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ—ಒಲವಿನ ಯಜ್ಞದಿಂದ
ಕೂಡಿದವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮುಷಿಗಳು ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು | ಊತಯೇ—ತಮ್ಮ
ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ | ಅಧ್ವರಾಣಾಂ - ಯಜ್ಞಗಳ ನಡುವೆ | ಶುಕ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ—ಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ |
ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿ ದೇವನನ್ನು | ರಾಜಂತಂ—ದೀದೀಪ್ಯಮಾನನಾದ | ಅಹೂಷತೆ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮುಷಿಗಳು ಶುದ್ಧ ಹೃದಯರು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು. ಯಜ್ಞಪ್ರಿಯರು. ಇಂತಹ
ಪ್ರಿಯಮೇಧ ಮುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರು ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೂ, ಯಜ್ಞ ರಕ್ಷಣೆಗೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿದೇವನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ
ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವನು ಯಜ್ಞಗಳ ನಡುವೆ ಶುದ್ಧವಾದಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

The performers of great ceremonies, the offerers of acceptable sacri-
fices (or the Priyamēdhās) have invoked for their protection Agni, shining
with brilliant splendour in the midst of sacrifices.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಿಕೇರವಃ—ಪ್ರೌಢಕರ್ಮಾಣಃ | ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, performers
of great sacrifices.

ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ—ಪ್ರಿಯೇಣ ಯಜ್ಞೇನೋಪೇಶಾಃ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ. ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯಮೇಧಮುಖಯ ವಂಶಸ್ಥರು ಎಂದು ವೀಕಾರದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಗ್ನಿಂ ಶುಕ್ರೇಣ ಲೋಚಿಷಾ—ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಿಕೇರವಃ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಇನ್ ಎಂಬ ಔಚಾದಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಮಹ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ದುಕ್ಯಜ್ಞ ಕರಣೇ. ಕೃ ವಾ ಪಾಜೆಮಿಸ್ತದಿ ಸಾಧ್ಯತೊಭೈ ಉಲ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂದು ಉಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಚ್ಚಾತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೫) ಇತ್-ವಾ ಣಿತ್ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಜಂತವಾದ ಅಂಕಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮುಗಿ ವೃದ್ಧಿ. ಆರ್ ಬರುತ್ತೆ. ಮಹಿಕಾರು ಎಂದಾಯಿತು. ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಾರವು ಛಾಂವವಾಗಿ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಮಹಿಕೇರು ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಜನ್, ಜಸಿಚೆ ಎಂದು ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ, ರುತ್ಯ ವಿಸರ್ಗಗಳು; ಮಹಯಃಕಾರವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ಬಹುವ್ರಿಣಿ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪ್ರಿಯಮೇಧಾಃ—ಪ್ರಿಯಃ ಮೇಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ.

ಅಹೂಷತೆ—ಹೈದ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಶ ಗನೇಗಣ. ಉಲ್. ಸ್ವರಿತೆ ಇಾತಃ ಕರ್ತೃಭಿಷ್ಠಾಯೇ ಕ್ರಿಯಾಫಲೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೭) ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾಮಿಯಾದಾಗ ಅಕ್ರಿಯೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಝ ಆದೇಶ. ಚೋಸ್ತಿಚ್ ಎಂದು ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್. ಅಡಾಗಮ. ಅತ್ಯೇನ+ಝ. ಅತ್ಯೇನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂದು ಝಗೆ ಆತ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೈದ್ ಛಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬಹುವಲಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಅಹು+ವಿ+ನ್+ಅತ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಮುಂದೆ ಸ್ವರ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ವಿಕಾರದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉ+ವಿಕಾರಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉ ಒಂದೇ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗವಯವವಾದ ವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಯಾವ ಅಂಗವಿದೆಯೋ ಅದರ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದೀರ್ಘವು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತೆ. ಅದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂದು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ. ಅಹೂಷತ ಎಂದು ಅಗುವುದು. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಘೃತಾಹವನ ಸಂತ್ಯೇಮಾ ಉ ಷು ಶ್ರುಧೀ ಗಿರಃ |

ಯಾಭಿಃ ಕಣ್ವಿಸ್ಯ ಸೂನವೋ ಹವಂತೇ | ಅವಸೇ ತ್ವಾ || ೫ ||

|| ಪದಾರ್ಥ ||

ಘೃತಂ ಆಹವನ | ಸಂತ್ಯ | ಇನಾಃ | ಉಂ ಇತಿ | ಸು | ಶ್ರುಧಿ | ಗಿರಃ |

ಯಾಭಿಃ | ಕಣ್ವಿಸ್ಯ | ಸೂನವಃ | ಹವಂತೇ | ಅವಸೇ | ತ್ವಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಘೃತಾಹವನ ಘೃತೇನಾಹೂಯಮಾನ ಸಂತ್ಯ ಫಲಪ್ರದಾಗ್ನೇ ಇಮಾ ಉ ಗಿರೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಅಪಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಾ ವಾಚಿಃ ಸು ಶ್ರುಧಿ | ಸುಷ್ಕು ಕೃಣು | ಕಣ್ವಿಸ್ಯ ಮಹರ್ಷೇಃ ಸೂನವಃ ಪುತ್ರಾ ಯಾಭಿರ್ಗೀರ್ಭಿರವಸೇ ಸ್ವರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ತ್ವಾ ಹವಂತೇ ತ್ವಾಮಾಹ್ವಯಂತಿ || ಘೃತಾಹವನ | ಘೃತೇನಾಹೂಯತೇಽಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ಘೃತಾಹವನಃ | ಅಧಿಕರಣೇ ಲ್ಯುಟ್ | ಅವಂತಿ ತಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ರುಧಿ | ಶ್ರುತ್ಯಣುಷ್ಕ ಕೃತ್ಯಭ್ಯಕ್ವಂದಿಸೀತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ || ೩೦ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಘೃತಾಹವನ—ಘೃತರೂಪವಾವ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನೂ | ಸಂತ್ಯೆ—ಫಲದಾತನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಕಣ್ವಿಸ್ಯ—ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ | ಸೂನವಃ—ಮಕ್ಕಳು | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹವಂತೇ—ಕರೆಯುತ್ತಾರೋ | ಇಮಾ ಉ ಗಿರಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದರೂ ಸಹ) ಅವರ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಸು ಶ್ರುಧಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳು.

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಯಜ್ಞವಲ್ಕಿ ಭೃತದಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವವನೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಫಲಪ್ರದನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಕಾಣ್ವಿಯುಷಿಯ ಪುತ್ರರು ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳು.

English Translation

O generous Agni, invoked with ghee, listen to these praises with which the sons of Kanwa invoke you for protection,

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ್ಳು ॥

ಭೃತಾಹವನೇ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಭೃತ (ಶುಕ್ಲ) ವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವರು

ಸಂತೈ—ಫಲಪ್ರದನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭೃತಾಹವನೇ—ಭೃತೇನ ಆಹೂಯತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಚ್ಛ (ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೧೧೭) ಎಂದು ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಪೋರಣಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೧) ಎಂದು ಯುಗಿ ಅವ ಅದೇಶ. ಹು ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯೆತಿ (ಪಾ.ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಶ್ರುಧಿ—(ಋಸಂ ೧-೪೫-೧೩)ರಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಂಹಿತಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂದು ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ. ॥ ೫ ॥

ಸಂಹಿತಾ: ಶಾಖೆ:

ತ್ವಾಂ ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮ ಹವಂತೇ ವಿಕ್ಷು ಜಂತವಃ |
ಶೋಚೀಷ್ಟೇಶಂ ಪುರುಪ್ರಿಯಾಗ್ನೇ ಹವ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಕವೇ || ೬ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ತ್ವಾಂ | ಚಿತ್ರಶ್ರವಃ 5 ತಮ | ಹವಂತೇ | ವಿಕ್ಷು | ಜಂತವಃ |
ಶೋಚೀ 5 ಕೇಶಂ | ಪುರು 5 ಪ್ರಿಯ | ಅಗ್ನೇ | ಹವ್ಯಾಯ | ವೋಲ್ಕವೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಶ್ವಮೇಧೇ ಸೌಷ್ಣ್ಯಮಿಷ್ಟ್ವ ಸ್ವಿಷ್ಟಕೃತೋಽನುವಾಕ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮೇತ್ಯೇವಾ |
ಸರ್ವಾನ್ಯಾಮಾನಾಪ್ಯನ್ನಿತಿ ಬಂಧೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತ್ವಾಂ ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮ ಯದ್ವಾಹುಷ್ಯಂ ತದಧ್ಯಯೇ |
ಆ. ೧೦-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮಾತಿಶಯೇನ ವಿವಿಧಹವೀರೂಪಾನ್ನಯುಕ್ತ ಪುರುಪಿಯ ಬಹೂನಾಂ ಯಜ-
ಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರೀತಿಕರಾಗ್ನೇ ತ್ವಾಂ ಹನ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಲವೇ ಹವಿರ್ವೋಧುಂ ವಿಪ್ಪು ಜಂತವಃ ಪ್ರಜಾಸೂ-
ತ್ವನ್ನಾ ಯಜಮಾನಾ ಹವಂತೇ | ಆಹ್ವಯಂತಿ | ಕೀದೃಶಂ | ಶೋಚಿಷ್ಟೇಶಂ ದೀಪ್ತಿರೂಪಕೇಶೋಪೇಶಂ |
ತಥಾ ಚಿ ವಾಜಸನೇಯಿನ ಅಮನಂತಿ | ಶೋಚಂತ ಇವ ಹ್ಯೇತಸ್ಯ ಸಮಿದ್ವಸ್ಯ ರಶ್ವಯಃ ಕೇಶಾ ಇತಿ ||
ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮ | ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ವನಾಮ | ಚಿತ್ರಂ ಶ್ರವೋ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಚಿತ್ರಶ್ರವಾಃ | ಅತಿಶಯೇನ
ಚಿತ್ರಶ್ರವಾಶ್ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮಃ | ಅಮಂತ್ರಿತಾನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶೋಚಿಷ್ಟೇಶಂ | ಶುಚಿ ದೀಪ್ತಿ | ಅರ್ಚಿತುಚಿ-
ದುಷ್ಯಪಿಘಾದಿಭದ್ಧಿ ಇಸಿಃ | ಉ. ೨.೧೦೯ | ಇತೀಸಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಬಜುಪ್ರೀಣೌ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹನ್ಯಾಯ | ಹವನಕ್ರಿಯಯಾ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯಾತ್ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರವಣಿಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಚಿತುರ್ಧಿ | ವೋಲ್ಲವೇ | ವಹ ಪ್ರಾಪನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ತವೇನ್ವತ್ಯಯಃ |
ಧಕ್ಕಧತ್ತಷ್ಟುತ್ವೇಛೋಲೋಪೇಷು ಕೃತೇಷು ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ | ನಾ. ೬-೩-೧೧೨ | ಇತ್ಯೇಕಾರ-
ಸ್ಯೇಕಾರಃ | ನಿತ್ಯಾದಿಗಾಝಗಾತ್ವತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರಾರ್ಥ ||

ಚಿತ್ರಶ್ರವಸ್ತಮ— ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ವಿವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವ ಅನ್ನವನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವ ಮತ್ತು | ಪುರುಪಿಯ—ಬಹಳ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ | ಅಗ್ನೇ—ಅಗ್ನಿಯೇ | ಶೋಚಿಷ್ಟೇ-
ಶಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹನ್ಯಾಯ ವೋಲ್ಲವೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು
ಹೋಗಲು | ವಿಪ್ಪು—ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ | ಜಂತವಃ—ಉತ್ಪನ್ನರಾದ ಯಜಮಾನರು | ಹವಂತೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ
ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಪ್ರಿಯನು. ಅವರು ನಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿಯೂ ವಿವಿಧ
ವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವ ಅನ್ನವನ್ನರ್ಪಿಸುವರು. ನೀನು ಅದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾದಿ ಜ್ವಾಲಾರೂಪವಲ್ಲದವ
ನಿನ್ನ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ. ಅಂತಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ನಿನ್ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Agni, granter of abundant food, who are beloved by many, the sons of
man (sacrificers) invoke you, flame-haired, to convey the oblations to the gods.

చరణవిషయ

అక్షరేధయోగాదల్లి పూజసంబంధనావ ఇప్పియ స్విష్టకృద్దేవమూడునాగా త్వాం చిత్త్ర వస్త్రమ ఎంబ ఈ మక్కన్న పుర్రోణనునాశ్యామంత్తనన్నాగి పతివదీశీంసు అక్షరాలయన శ్రొత సోత్తద సర్వాణ్ణానానాప్యన్ ఎంబ బండనల్లి త్వాం చిత్త్రవస్త్రమ (మ. సం. ౧-౪౫-౬) యద్వాహిష్కం తదగ్యోయే (మ. సం. ౫-౨౬-౨) ఎంబ సోత్తదల్లి నిరూపితనాగాదే. (ఆ. ౧౦-౬)

చిత్త్రవస్త్రము—విధవిధనావ ఎందరి ఘృత, కవీస్తు మోచలాల దోమద్రవ్యగళించ యుక్తనావనను.

శోణబిష్కేతం—ప్రకాశనాననావ జ్వాలిగళి కూదలుగళాగిరువ. ఎందరి మనుష్యురిగి కూచలుగళు యానంశి ఆచారననాగిరువనో ఆనంశి అగ్నియు ప్రకాశనాననావ కాంశియింద ఆప్యతనాగి దిశగుత్తిరువను ఎందభిప్రాయవు. ఇల్లి కేళి ఎందరి రత్ని ఎంబధవన్ను దోళబకుదు శోణబిష్కే ఇవ ద్యోతస్య సమిద్ద్యే రత్నయః కేళితాః ఎందు నాజసనోయ సంశితయ (శుక్ల యజు వేద) నాశ్యవిరువుగు.

పురుషియే—బహుజనయజనానరిగి ప్రియనావనను. బహునాం యజమానానాం ప్రితికర |

విష్టం జంతవః—ప్రజాసూక్ష్మా యజమానాః | ప్రజేగళి ఎందరి మనుష్యురల్లి లుక్తన్నరావ ఎందరి మనుష్యురావ యజనానరు

|| వ్యాకరణభక్తియో ||

చిత్త్రవస్త్రము—శ్రవః ఎందు అన్నకే దేశరు. చిత్త్రం శ్రవః యశ్య సః ఎంను బతువ్రిణి. నానావిధనావ కవిష్టురూపగళావ అన్నవుళ్ళన ఎందభగ. ఆతిరయేన చిత్త్రవాః. ఎంను ఆతిరయాభగ. వన్న వివక్షిసినరి ఆతితాయేనేతమాభిగ్ననో ఎంను కమచ బరుత్తి సంబుద్ధి. అమస్త్రితాన్యదాత్త బరుత్తి.

శోణబిష్కేతమ—శుచి దిగ్భ్రా ధాతు. ఆర్చి శుచి య స్వపి ఖాది భర్దిభ్య ఇసిః (టు. సూ. ౨-౨౬౬) ఆర్చిపూజాయాం శుచి శోణకే, గిదే గణ, ఈ ధాతువు దిగ్భ్రా ఎంబ ఆర్చనల్లియూ ఇరువురు ఎందు వేదధాన్యకారద అభిప్రాయ--శు దానాననయోః--స్వబ ల్య గతో--భద అననానరే, ణ్యంత-- భగ వమనే ఈధాతుగళ ముంది ఇసి శ్రుత్యను బరుత్తి ఎంను రూప ధాతు ముంది ఇసి బందరి రూప+, ఇన్, శ్రుగస్త లభూపధస్యేటి ఎంను లభూపధగుణ ఎందరి లుకారత్తి ఓకాక, లోణిచా ఏందాయు. శ్రుత్యను స్వరదింవ ఇకార లుదాత్త. లోణిః కేలీణి యశ్య తం ఎందు బతువ్రిణి. దిగ్భ్రూప కేళివుళ్ళ.

ಎಂವರ್ಥ. ಪೂರ್ವಪರಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತೆ. ಎಂಗರೆ ಸಮಾಸ ಬಂನಮೇಲೆಯೂ ಮೊದಲ: ಯಾವ ಸ್ವರವಿದ್ದಿತ್ತೋ ಅದೇ ಇರುತ್ತೆ.

ಹನ್ಯಾಯಿ—ಕರ್ಮಣಾ ಯಮುಭಿವೈತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ಮವ್ಯಮ್ ಎಂದು ವಾರ್ತಕ ಇದೆ. ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗುವು ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾರ್ತಕಾರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ವೋಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ ವಹನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ಹನ್ಯ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ.

ವೋಲ್ಲವೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ತುಮರ್ಥೇ ಸೇ ಸೇನಸೇ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ವಹ+ತನೇ, ಹೋಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಝಲ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪದಾಂತ ನಿವಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹಾಗೆ ಧ ಬರುತ್ತೆ. ಝಷಸ್ವಧೋದೋಧಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೦) ಝಷ್ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿವ ವರ್ಣಗಳ+ಮುಂದೆ ಇರುವ ತಕಾರ ಧಕಾರಗಳಿಗೆ ಧಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರ. ಷ್ಪುನಾ ಷ್ಪುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೧) ಸಕಾರ ತವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸಕಾರ ಟವರ್ಣಗಳ ಯೋಗ ಇದ್ದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಕಾರ ಟವರ್ಣಗಳು ಬರುವುವು ಎಂದು ತವರ್ಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣವಾದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಟವರ್ಣದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಕ್ಷರ ಧ ಬರುತ್ತೆ. ವಧ+ಧವೇ ಎಂದಾಯ್ತು. ಧೋಧೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಧಕಾರದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆ ಧಗೆ ಲೋಪ. ಸಹಿವಹೋದೋದವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಧಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಸಹ+ವಹ ಧಾತುಗಳ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓಹ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ. ವೋಧವೇ ಎಂದಾಯಿತು. ' ಅಪ್ಪವ್ಯಸ್ಥ ಧಕಾರಸ್ಥ ಲ್ಲಕಾರಂ ವೈಯಥಾ ಕ್ರಮಮ್ ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲ್ಲಕಾರ. ವೋಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಕ್ಕೆ ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ. ||೬||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ನಿ ತ್ವಾ ಹೋತಾರಮ್ಪ್ರತ್ಯಿಜಂ ದಧಿರೇ ವಸುವಿತ್ತಮಂ |

ಶ್ರುತ್ಕರ್ಣಂ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ ವಿಪ್ರಾ ಅಗ್ನೇ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ತ್ವಾ | ಹೋತಾರಂ | ಮ್ಪ್ರತ್ಯಿಜಂ | ದಧಿರೇ | ವಸುವಿತ್ 5 ತಮಂ |

ಶ್ರುತ್ 5 ಕರ್ಣಂ | ಸಪ್ರಥಃ 5 ತಮಂ | ವಿಪ್ರಾಃ | ಅಗ್ನೇ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ||೭||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನೋ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ಯಾಗೇಷು ತ್ವಾಂ ನಿ ದಧಿರೇ | ಸ್ವಾಪಿತವಂತೇ | ಕೀವ್ಯಶಂ ಹೋತಾರಮಾಹ್ವಾತಾರಂ ಋತ್ವಿಜಮ್ನುತುಷು ಯಜನ ಶೀಲಂ ವಸುವಿತ್ತಮಮತಿಶಯೇನ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾರಂ ಶ್ರುತ್ವೇಣಂ ಶ್ರವಣಯೋಗ್ಯಕರ್ನೋಪೇತಂ ಸಪ್ರಭಸ್ತಮಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರಪ್ರಾಪ್ತಂ || ದಧಿರೇ || ಇರೀತಿಶ್ಚಿತ್ತಾಪ್ತದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಭಾಶಾಭಾವಃ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು | ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ | ದಿವಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ತೃಷಣಾನಿ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯುಕ್ತಂ ದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಂತ ಇತಿ ವಚನಾದ್ಧಿವ ಉತ್ | ಪಾ. ೩.೧.೧೩೧ | ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ನ ಶ್ರಿಯತೇ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಿಪ್ರಾಃ—ವಿವೇಕಿಗಳು (ಮೇಧಾವಿಗಳು) | ಹೋತಾರಂ—(ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಕರೆಯುವವನಾಗಿಯೂ | ಋತ್ವಿಜಂ—ಋತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ವಸುವಿತ್ತಮಂ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನದಾತನಾಗಿಯೂ | ಶ್ರುತ್ವೇಣಂ—ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕೇಳುವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಸಪ್ರಭ-ಸ್ತಮಂ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ನಿ ದಧಿರೇ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವವನು, ಋತುಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನೂ, ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನದಾತನೂ, ಯಜಮಾನರ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳತಕ್ಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕರ್ಣವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿರುವೆ. ಈ ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ನೀನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಮೇಧಾವಿಗಳು ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣಯುಕ್ತನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಶ್ರುತಿಷ್ಠಿಸಿದ್ದಾರೆ)

English Translation

Agni, the wise men have placed (established) you in their sacrifices as the invoker, the priest, the giver of vast wealth, the quick-hearing and well-renowned.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಸುವಿತ್ತಮಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾರಂ | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವೇರಕಿಸಿಕೊಡುವವನು

ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣಂ—ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೇಳುವ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳವನು. ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಕೇಳುವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಪ್ರಥಸ್ತಮಂ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಖ್ಯಾತೆಂ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ | ದಿವಃ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯೈಷಣಾನಿ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ | ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಧಿರೇ—ದುಧಾಇ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ ಲಿಟ್, ಝ ಆದೇಶ, ಲಿಟಸ್ತ ಝಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೧) ಲಿಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಗೆ ಎಶ್, ಝಗೆ ಇರೇಚ್ ಇವು ಬರುವುವು ಎಂದು ಝಗೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ, ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತ. **ಅಭ್ಯಾಸೇಚೇಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೪) ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಝಲ್ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಚರ್ ವರ್ಣಗಳೂ, ಜಶ್ ವರ್ಣಗಳೂ ಬರುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಝಶ್ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಜಶ್ ವರ್ಣಗಳೂ ಖಯ್ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಚರ್ ವರ್ಣಗಳೂ ಬರುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇವರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸನ ಧಕಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ವಕಾರ. ದಧಾ+ಇರೇ, ಆತೋಲೋಪೇ ಇಟಿಚೆ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ, ವಧಿರೇ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಇರೇ ಚಿತ್. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತೇ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನು ದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ ಗತ್ಯೌ, ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂದು ಕ್ರೀನ್, ಪ್ಲುತ್ವ. ದಿವಃ ಇಷ್ಟಿಃ ಏಷಣಂ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ ಎಂದು ಬಹುಮ್ನಿಃ, ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆಯು ಯಾವ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೋ ಅಂತಹ ಯಾಗಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. **ದಿವ ಉತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೧) ಪದಾಂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಿವನ್ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ನಾಗೆ ಉಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಸರ್ವೇವಿಧಯುಕ್ತೃಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಯಂತೀ (ಪರಿಭಾ. ೩೫) ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. || ೬ ||

ಃ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಆ ತ್ವಾ ವಿಪ್ರಾ ಅಚುಚ್ಯವುಃ ಸುತಸೋಮಾ ಅಭಿ ಪ್ರಯಃ |
 ಬೃಹದ್ಭಾ ಬಿಭ್ರತೋ ಹವಿರಗ್ನೇ ಮರ್ತಾಯ ದ್ರಾಕುಷೇ || ೮ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಆ | ತ್ವಾ | ವಿಪ್ರಾಃ | ಅಚುಚ್ಯವುಃ | ಸುತಸ ಸೋಮಾಃ | ಅಭಿ | ಪ್ರಯಃ |
 ಬೃಹತ್ | ಭಾಃ | ಬಿಭ್ರತಃ | ಹವಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ಮರ್ತಾಯ | ದ್ರಾಕುಷೇ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸುತಸೋಮಾ ಅಭಿಪುತಸೋಮಯುಕ್ತಾ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನ ಉತ್ತಿಪಃ ಪ್ರಯೋಽಛಿ
 ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಥಲಕ್ಷ್ಯ ತ್ವಾ ಅಚುಚ್ಯವುಃ | ತ್ವಾನಾಗಮಯಂತಿ | ಕೀದೈತಂ ತ್ವಾಂ | ಬೃಹನ್ನ-
 ಹಾಂತಂ ಭಾ ಭಾಸಮಾನಂ | ಕೀದೈತಾ ವಿಪ್ರಾಃ | ದಾಕುಷೇ ಮರ್ತಾಯ ಹವಿಪ್ರದಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
 ಸಂಬಂಧಿ ಹವಿರ್ಬಿಭ್ರತೋ ಧಾರಯಂತಃ || ಅಚುಚ್ಯವುಃ | ಚ್ಯುಚ್ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಧಾವಿತ್ಯ-
 ಧಾರ್ತ ಲಜಾ ನ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಕಶಃ ತ್ವಃ | ಸಿಪಧ್ಯಸ್ತವಿದಿಧ್ಯಕ್ತ |
 ಪಾ. ೩.೪-೧೦೯ | ಇತಿ ಝೀರ್ಷುಸಾದೇಶಃ | ಜುಸಿ ಚ | ಪಾ. ೩.೩-೮೩ | ಇತಿ ಗುಣಃ | ಬೃಹತ್ |
 ಭಾಃ | ಉಥಯತ್ರ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲೂಕ್ | ದಿಭ್ರತಃ | 'ದುಭ್ರಜ್ ಧಾರಣಿಪೋಷ-
 ಣಯೋಃ | ಕತರಿ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಯತುರಿತಿ ಸುಮಾಗಮಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯು-
 ತ್ತತ್ವಂ | ಮರ್ತಾಯ ದಾಕುಷೇ | ಉಥಯತ್ರ ಪಶ್ಯುರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೇ ವಕ್ರವ್ಯಾ | ಪಾ. ೩.೩-೩೨೧ |
 ಇತಿ ಚತುರ್ಥೇ ||

ಃ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ |

ಅಗ್ನೇ—ನವೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸುತಸೋಮಾಃ—ಹಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ | ದಾಕುಷೇ-
 ಹವಿರ್ಧಾತನಾದ | ಮರ್ತಾಯ—ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ಸೇರಿದ) | ಹವಿಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು |
 ದಿಭ್ರತಃ—ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ವಿಪ್ರಾಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರು | ಬೃಹತ್-
 ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನೂ | ಭಾಃ—ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪ್ರಯಃ ಅಥಿ—ಹವಿಸ್ಸಿ-
 ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ಬರವಾಗಿದ್ದಾರೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಪವಿತ್ರಾರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಪಂವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ನೀನು ಮಹತ್ತಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು, ಕಾಂತಿಯುತನು. ಪ್ರಭಾಯುತನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಪವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

O Agni, shining with great splendour, the wise priests with libations of Soma-juice and holding the oblation on behalf of the person who presents it, have summoned you to partake of the sacrificial food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ಚ್ಯುಚ್ ಗತೌ | ಬರವಾಡಿದರು.

ಬೃಹದ್ವಾಃ— ಬೃಹನ್ನಾಂತಂ ಭಾ ಭಾಸಮಾನಃ | ಬಹವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗ ತ್ತಿದುವವನು..

ಬಿಭ್ರತೋ ಹವಿಃ— ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿರುವ.

ಮರ್ತಾಯ ದಾತುಷೇ—ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನ ಪರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನ ಪರವಾಗಿ.

ಪ್ರಯಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ಚ್ಯುಚ್ ಗತೌ ೧ನೇ ಗಣ. ಷ್ಚಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಲಬ್. ಅನುದಾತ್ತ ಜಂತೆ ಆತ್ಮನೇಪದಮ್ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದವು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂದು ಪರಸ್ಮೈಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಅಡಾಗಮ, ಝಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ಗೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಶ್ಲು ಬರುತ್ತೆ ಶ್ಲಾ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಅಚ್ಯು ಚ್ಯು+ಝಿ ಹರಾದಿಃಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪೂರ್ವೋಭ್ಯಾಸಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದ ಪೂರ್ವಖಂಡಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತ ವಿವಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಸಿಜ್, ಅಭ್ಯಸ್ತ, ವಿದ್ ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸ್ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಝಿಗೆ ಜುಸ್ ಆದೇಶ. ಉಭೇ ಅಭ್ಯಸ್ತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಅರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು

ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದಸಮುದಾಯವು ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಕ್ಷೇಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಕ್ಷೇವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಜುಸಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೩) ಅಜಾದಿಯಾದ ಜುಸ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಇಗಂತವಾದ ಜಿಂಗಳ್ಳು ಗುಣ ಒರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಓಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಅಚುಚ್ಚೋ+ಉಸ್. ಅವಾದೇಶ ಅಚುಚ್ಚುವುಸ್, ರುತ್ವವಿವರ್ಗಗಲು.

ಬೃಹತ್-ಭಾಃ—ಎರಡು ಕಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ.

ಬಿಭೃತಃ—ದುಭೃತ್ ಧಾರಣನೋಪನೋಃ, ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್, ಲಟತ್ವಕ್ಕೆ ಶಾನಚೌ—, ಎಂದು ಶತ್ಯ ಆದೇಶ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚೈತುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೮) ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನುನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉಗಿದಚಾಂ ಸರ್ವನಾನುಸ್ತಾನೇಧಾತೋಃ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನುನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ.

ಮರ್ತಾಯ-ವಾಶುಷೇ—ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಷಷ್ಠ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಚನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೨-೧) ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥಃ

ಪ್ರಾತರ್ಯಾವ್ಃ ಸಹಸ್ಯುತ ಸೋಮಪೇಯಾಯ ಸಂತ್ಯ |
ಇಹಾಡ್ಯ ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ ಬರ್ಹಿರಾ ಸಾದಯಾ ವಸೋ || ೯ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಪ್ರಾತಃ ೨ ಯಾವ್ಃ | ಸಹಃ ೨ ಕೃತ | ಸೋಮಃ ೨ ಪೇಯಾಯ | ಸಂತ್ಯ |
ಇಹ | ಅಡ್ಯ | ದೈವ್ಯಂ | ಜನಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಆ | ಸಾದಯ |
ವಸೋ ಇತಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಸಹಸ್ಯತೆ ಬಲೇನ ಮಥಿತ ಸಂತ್ಯೆ ಫಲದಾತರ್ವಸೋ ನಿವಾಸಹೇತುಭೂತಾಗ್ನೇ ಇಹ ದೇವಯಜನದೇಶೇದ್ಯದ್ಯಾಸ್ತಿನೇ ಸೋಮಸೇಯಾಯ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾತರ್ಯೋವ್ಲಃ ಪ್ರಾತರಾಗಚ್ಛೇತೋ ದೇವಾನ್ ದೈವ್ಯಂ ಜನಮನ್ಯಮಪಿ ದೇವತಾಜನಂ ಬರ್ಹಿರಾ ಸಾದಯಿ | ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯ || ಪ್ರಾತರ್ಯೋವ್ಲಃ | ಶಸ್ಯಲ್ಲೋಭೋನ್ ಇತ್ಯೆಕಾರಲೋಪಃ | ಸಹಸ್ಯತೆ | ಸಹತೇಛಿಧಿವತ್ಯನೇನೇತಿ ಸಹೋ ಬಲಂ | ತೇನ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಸಹಸ್ಯತಃ | ಓಜಃಸಹೋನ್ಯಂಭಸ್ತಮಸಸ್ತೃತೀಯಾಯಾಃ | ಸಾ. ೬-೩-೨ | ಇತ್ಯೆಲುಗಧಾವಶ್ಯಾಂದಸಃ ||

ಪ್ರತಿರೂಪ

ಸಹಸ್ಯತೆ—ಫರ್ವಣ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಿಯೂ | ಸಂತ್ಯೆ—ಫಲದಾತನಾಗಿಯೂ | ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಇಹ—ಈ ದೇವ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಅದ್ಯ—ಇಂದು | ಸೋಮಸೇಯಾಯ—ಸೋಮರಸಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಪ್ರಾತರ್ಯೋವ್ಲಃ—ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ—ಇತರ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜನವನ್ನೂ | ಬರ್ಹಿಃ—ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯ ದರ್ಭೆಯಮೇಲೆ | ಆ ಸಾದಯಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೂರಿಸು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಫರ್ವಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಫಲದಾತನು, ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಇತರ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜನವನ್ನೂ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯ ದರ್ಭೆಯಮೇಲೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಬಂದು ಕೂರಿಸು.

English Translation

Strength-generated (or produced by friction) Agni, giver of rewards, provider of dwellings, bring and seat the gods that move in the morning and other divine beings to drink the Soma-juice in this sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸಹಸ್ಯತೆ—ಬಲೇನ ಅರಣಿಧ್ಯಾಂ ಮಥಿತ | ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ಅರಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಡಿಯುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಬಲದಿಂದ ಮಥಿತನಾದವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸಹಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ಸಿ. ೩-೯) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅರಣಿ ಎಂಬ ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಒಂದರಮೇಲೊಂದನ್ನಿಟ್ಟು ಕಡಿದು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡುವರು. ಹಾಗೆ ಕಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. Produced by friction which requires strength to perform effectually

ಪ್ರಾತರ್ಯಾವ್ಹಃ—ಪ್ರಾತರಾಗಚೈತಃ | ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸಂತ್ಯೆ—ಫಲಶ್ಚದನು

ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ; ಅದ್ಯ—ಈಗ, ಈದಿನ

ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ—ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜನ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ದೈವ್ಯಂ ಜನಂ ಎಂದು ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಸು ರುದ್ರಾದ್ರಿತ್ಯಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರು ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಆಸಾದಯೆ—ಕುಳ್ಳಿರಿಸು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತಿಮಾಡು

ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನದಾಯಕನು

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಪ್ರಾತರ್ಯಾವ್ಹಃ—ಪ್ರಾತರ್ ಎಂಬುದು ರೇಘಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯ. ಯಾ ಪ್ರಾತರ್ನೇಧಾತು. ಪ್ರಾತಃ ಯಾನ್ರೀತಿ ಪ್ರಾತರ್ಯಾವ್ಹಃ. ಆತೋ ಮನಿಸ್ ಕ್ವನಿ ಬ್ವನಿವಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೭೪) ಎಂದು ವನಿವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾತರ್ಯಾವನಾ, ಶನ್. ಅಲೋಪೋಲನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ರೋಪ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾನ್ತನುಮ್ನಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂದು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತೆ.

ಸಹಸ್ಯತೆ—ಸಹತೇ ಅಭಿಭವನ್ತ್ಯನೇನ ಇತಿ ಸಹಃ ಬಲಮ್. ಸಹ ಮರ್ಹಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವ. ಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂದು ಅಸುನ್, ಸಹಸಾ ಕೃತಃ ಎಂದು ಕೃತೀಯಾ ತತ್ಪುರುಷ. ಓಜಸ್ವಹೋಮ್ಯಮಸ್ತೆ. ಸೆಸ್ತ್ಯತೀಯಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಉತ್ತರಪದವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೃತೀಯಿಗೆ ಅಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾವಯವವಾದ ಕೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪೋಧಾತುಪ್ರಾತಿಪದಿಕೆಯೋ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೂ ಸೆಸ್ತ್ಯೀವಿಭಯಕ್ಕಂವಸಿ ವಿಕಲ್ಪಸ್ತಂತೇ ಎಂದು ಓಜಸ್ವಹೋಮ್ಯಃ—, ಎಂಬುದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದಮೇರೆ ಕೃತೀಯಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ, ಸಹಸ್ಯತ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ||೯||

(నిన్ను ముందే ఇదే) | తిరిగి అక్షయం— (హందిన దిన హందియవరింద) తిరిగి అక్షయం ఎంబ దేశరుళ్ళు | తం—ఈ సోమరసవన్న | పాతే— ఈదియిం.

భావార్థ

ఎల్లీ అగ్నియే, ఎదురింబ దేవతాజనవన్న ఎందరి దేవతేగళన్న ఎల్లరన్న ఒట్టిగి కరేదు కిండు బంబు పూజసు. ఎల్లీ ఫలప్రదరాద దేవతేగళే, ఈ సోమరసవన్న నిమగాగ సిద్ధ పతిసల్పట్టిదే. హందిన దిన (నిన్నే) హందిద ఈ సోమరసవన్న పానమాదిం.

English Translation

Agni, bring divine beings (gods) with simultaneous invocations and worship them ; O generous gods, this is (here is) the soma-juice, drink it, it was expressed yesterday

॥ విశేషవిషయగళు ॥

అవారాజేం—అభిముఖవగా ఎదురిగి. యక్షువల్లి దేవతేగళన్న కరేదుకిండు బంబు యజ మానన అభిముఖవగా కుర్చింపదేకేంపభిప్రాయవు.

ద్యేవ్యం జనం—దేవతాజనగళు ఎందరి వసురుద్దాదివ్యరు.

సహాతిభిః—సమానాత్మాన్యేః | ఎల్లరన్న ఒట్టిగి కరేదువ అత్తానగళంద

తిరిగి అక్షయం—పునఃసన్వేష్యంభిషుతేతి యే సోమః తుత్తరేక్షణంబి యోయతే తస్యేతన్నామధేయం | హందిన దిన ఎందరి కళదుక్షోద దిన. నిన్నేయ దినదల్ల హంది సిద్ధ పతిసద సోమరసవన్న ఈ దినస నిమగి అర్పిస్తునే. ఇదన్న పానమాది ఎంబు ముఖ్యు ప్రార్థింపరును.

వాక్యవ్యాఖ్య

ద్యేవ్యమ్—దివి క్రి. డాదా, పతావ్యజ్, లభాపభగుణ, దేవవాద్యేణా శా దేవతల్లద ముందే ప్రాగ్వివృతీయాథవల్లి యజ్+అజ్ ఎంబ ప్రత్యయగళు బరుత్తవే ఎంబు యజ్ ప్రత్యయ. యస్యేతి తి ఎంబు అకారరూప. తద్దితేష్యతామాదేః ఎంబు అదివద్ది ఎకారళ్ళే ఐ బరుత్తే.

యక్షమ్—యజ దేవపూజాదా, రోటాగి ఖాస్, ఖాసన్వేల ఎంబు అదేక. సవాభ్యాం వామో ఎంబు ఏకారళ్ళే వకార, యజ్+స్య. బతులిం ధందసి (పా. సూ. ౩-౪-౨౩) ఎంబు కదాగి లుకా. వ్రళ్ళప్రశ్నకృషణమయజ—, ఎంబు జకారళ్ళే వకార. శ్చధోః కస్తి ఎంబు వకారక కకార-యకా+స్య. అదేక ప్రత్యయయోః ఎంబు సకారళ్ళే వకార. అగ్నే ఎంబుదు అమన్యక. VOL. 4

ಇದು ವಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಮೃತೇಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂದು ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ವಾಪ ಬರುತ್ತೆ. ಆಗ್ನೇಂದ್ರಿಯು ಬಲುಗು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತೆ. ತಿಷ್ಠತಿಷಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿತಿಷ್ಠವಾಗ್ನೇಂದ್ರಿಯು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುವುದು ಯುಕ್ತ, ಆದರೂ ಛಾಂದಸನಾಗ ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತೆ.

ಸಹೂತಿಭಿಃ—ಸಮಾನಾ ಹೂತಿಃ=ಅಪ್ಪಾನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಹೂತಯಃ ಕ್ವೇ ಎಂದು ನಿಗ್ರಹ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಭಂದಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಪ್ರಭೃತ್ಯೈದರ್ಕೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಭಂದಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವದವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಆದರೆ ಮೂರ್ಧಾದಿಗಳು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಆದೇಶ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ಪಾತ—ಪಾ ಪಾನೇ ೧ನೇ ಗಣ. ಲೋಟ್, ಛ, ಲೋಟೋಲಜ್ಯತ್ ಎಂದು ಲಬ್ಧವ್ಯಾನ, ತಸ್ಯ ಸ್ತಮಿಸಾಂ ತಾಂತೇತಾಮುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂದು ಛಗೆ ತ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಎಂದು ಕಸಾಗೆ ಲುಕ್, ಪಾತ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ ತಿಷ್ಠತಿಷಃ ಎಂದು ಸತ್ಯಾನುದಾತ್ತ.

ತಿರೋಅಹ್ಯಮ್—ಅಹನಿ ಭವಮ್ ಅಹ್ಯಮ್ ಪಗಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೦೦) ಸಪ್ರವ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಂಗಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯತ್. ಅಹನು+ಯು. ಅಹ್ಯಮ್ ಪೋಲೇವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧-೪೫) ಓ-ಋ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರವೇ ಅಹನುಶಬ್ದ ಓಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಓಗೆ ಲೋಪ ಬರಲಾರದು. ಏವಂಚ ನಸ್ತದ್ವಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೪) ತದ್ವಿತ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಕಾರಾಂತವೂ ಭಸಂಜ್ಞೆವೂ ಆದ ಅಂಗದ ಓಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಓಲೋಪವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯತಿ ಭಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೧೮) ಯಕಾರಾದಿ ಅಭವಾ ಅಕಾರಾದಿಯಾದ ಕಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಧಿಕಾಸಕ್ತನಾಮುಷ್ಠಾನ ಸ್ವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಭಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದು. **ಅಲೋಪೋರಣಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೩೫) ಕಪ್ರತ್ಯಯಾನಾಧಿಕಾಸರ್ವನಾಮುಷ್ಠಾನಯಾದ್ಯಜಾದಿ ಸ್ವಾದಿಪ್ರತ್ಯಯಾನುಷ್ಠಿತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಅನನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅನನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಯೇಶಾಭಾವಂಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೮) ಯಕಾರಾದಿಯಾದ ತದ್ವಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿಗ್ನೇ ಅನಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತೆ. ಆದರೆ ಭಾವಕವಾರ್ಥಾರ್ಥಕವಾದ ಯಕಾರಾದಿತದ್ವಿತ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಭವಾರ್ಥಕಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವು ಯದ್ಯಪಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೂ ಸರ್ದೇವಿಧಯುಕ್ತಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಿರಸ್+ಅಹ್ಯಮ್** ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸಸಮುಷೋರುಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೯) ಎಂದು ಸಾಗೆ ರು ಆದೇಶ. **ಅತೋರೋಲವ್ಹು ಶಾಪ್ತುತೇ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುಗೆ ಉ ಆದೇಶ. **ತಿರ+ಉ+ಅಹ್ಯಮ್ ಅದ್ವುಣಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೬) ಎಂದುಗುಣ. **ತಿರೋ+ಅಹ್ಯಮ್, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾನ್ತಃ ಶಾಪದಮನ್ಯಪರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೫)

ವಾರಯಕಾರಗಳನ್ನು ಪರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಬ್ಬದಂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಾರ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಾದದ ಮುಗ್ಧೆ ಇರುವ ಏ ಓ ಗಳು ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತೆ. ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥಂ—, ಎಂಬುದಿಂದ ಆವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಬರುತ್ತೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೪೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುಮು.

ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಏಷೋ ಉಷಾ ಇತಿ ಪಂಚದಶರ್ಚಿಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರಸ್ತೃಣ್ಯಸ್ಯಾರ್ಪಂ | ಇದಮುತ್ತೇರಂ ಬಾಪ್ತಿನಂ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಏಷೋ ಪಂಚೋನಾಪ್ತಿನಂ ತು ಗಾಯತ್ರ-
ಮಿತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಅಪ್ತಿನೇ ಕ್ರತೌ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಯಾಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚೇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಥಾಪ್ತಿನ ಏಷೋ ಉಷಾಃ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿಕಂ ||

ಆನುವಾವು— ಏಷೋ ಉಷಾ ಎಂಬುದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಆನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಏಕಾಕ್ಷಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತೃಣ್ಯನೇ ಮುಖಿಯು. ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಅಪ್ತಿನೀದೇವತಾರವು, ಈ ಸೂಕ್ತವು ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಏಷೋ ಪಂಚೋನಾಪ್ತಿನಂ ತು ಗಾಯತ್ರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪ್ತಿನ ಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀಚ್ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅಪ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೇಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯನಶ್ಚಿತ್ರಸೂಕ್ತದ ಅಥಾಪ್ತಿನ ಏಷೋ ಉಷಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೫)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೪೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೯ || ಸೂಕ್ತ—೪೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೩ || ವರ್ಗ—೩೩, ೩೪, ೩೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜ್ಯ— ೧೫ ||

|| ಮುಕ್ತಂಜ್ಯ—ಪ್ರಸ್ಯದ್ವಾಃ ಕಾಂವ್ವಾಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅತ್ತಿನಾ ||

|| ಛಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏ॒ಷೋ॑ ಉ॒ಷಾ॑ ಅ॒ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾ॑ ವೃ॒ಚ್ಛಿ॑ತಿ ಪ್ರಿಯಾ ದಿ॒ವಃ॑ |

ಸ್ತು॒ಷೇ॑ ವಾ॒ನು॒ಶ್ವಿನಾ॑ ಬೃ॒ಹತ್ || ೧ ||

|| ಸವನಾಠಃ ||

ಏ॒ಷೋ॑ ಇತಿ | ಉ॒ಷಾಃ | ಅ॒ಪೂ॒ರ್ವ್ಯಾಃ | ವಿ | ಉ॒ಚ್ಛಿ॑ತಿ | ಪ್ರಿಯಾ |
ದಿ॒ವಃ |

ಸ್ತು॒ಷೇ॑ | ವಾಂ | ಅ॒ತ್ತಿ॒ನಾ | ಬೃ॒ಹತ್ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಷೋ ಏಷೈನಾಸ್ತುಭಿಃ ಪರಿದ್ಯಕ್ತಮಾನಾ ಪ್ರಿಯಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರೀತಿಹೇತುರಪೂರ್ವ್ಯಾ ಪೂರ್ವ್ಯೇಷು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಾದಿಕಾಲೇಷು ವಿದ್ಯಮಾನಾ ನ ಭವತಿ ಕಿಂತ್ಸಿದಾನೀಂತನ್ಯುಷಾ ಉಷೋದೇವತಾ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಸಕಾಶಾದಾಗತ್ಯ | ವೃಚ್ಛಿತಿ | ತಮೋ ವರ್ಷಯತಿ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ವಾಂ ಯುನಾಂ ಬೃಹತ್ತಃ ಛಂದಃ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸ್ತುಷೇ | ಸ್ತುನಿ || ಸ್ತುಷೇ | ಷ್ವಾಣ್ ಸ್ತುತ್

ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಧವಂತೀಮೈತ್ತಮೈಕವಚನಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮೈಕವಚನಾದೇಶಃ | ಯದ್ವಾ | ಲೇಖ್ಯುಕ್ತ-
ಮೈಕವಚನೇ ಸಿಬ್ಬದುಲಂ ಲೇಖೇತಿ ಸಿವ್ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಪ್ರಿಯಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಸಂಶೋಷಕಾರಣವಾದ | ಅಪೂರ್ವ್ಯಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಾ)
ಇಲ್ಲದೆ ಈಗತಾನೇ ಅವಿಭವಿಸಿರುವ | ಏತೋ ಉಷಾಃ—ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಉಷೋದೇವತೆಯು
ದಿವಸ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ (ಬಂದು) | ವೈಚೈತಿ—ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸುತ್ತಾಳೆ. | ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿ
ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಬೃಹತ್—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ಸ್ತುಷೇ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಂಧಕಾರನುಯವಾಗಿದ್ದ ರಾತ್ರಿಯು ಕಳೆವಮೇಲೆ ಈಗತಾನೇ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಅವಿಭವಿಸಿದ್ದಾಳೆ
ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಬಂದು ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬಿಡಿ ಸಕಲರ ಸಂಶೋಷಕೈ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಾಳೆ.
ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಸಕಲರ ಸಂಶೋಷದಾಯಕವಾದ ಉಷೋದೇವಿಯ ಅವಿಭಾವವಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕರಾದ
ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

This beloved Ushas, until now unseen, scatters the darkness from the
sky; O Aswins, I greatly praise you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪೂರ್ವ್ಯಾ—ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನಾ | ಸೂತನಾ || ಇದುವರಿವಿಗೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದ.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಿಪಾಲನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
ಅವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಉಪಾಕಾಲವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ

ಸ್ತುಷೇ—ಪ್ರಾಣಿ ಸ್ತುತೌ—ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಧವಂತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಿಧವೆ ಎಕವಚನ
ಇದಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮವಿಧವೆ ಎಕವಚನ ಧಾಸ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸ್ತು+ಸೇ ಇತ್ಯ. ಅಥವಾ ಲೇಟ್ ಉತ್ತಮವಿಧವೆ
ಎಕವಚನ ಇಟ್. ಟಿಕ್ ಅತ್ಯಂತೇವದಾನಾಂ—, ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಕಾರಾದೇಶ. ಸಿವ್ ಬದಲಿಂ. ಲೇಖಿ
(ಮಾ ಸೂ. ೩-೪.೩೪) ಎಂದು ಸಿವ್. ಸ್ತುಷೇ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. li(1)

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ದಸ್ರಾ ಸಿಂಧುಮಾತರಾ ಮನೋತರಾ ರಯೀಣಾಂ |
ಧಿಯಾ ದೇನಾ ವಸುವಿದಾ || ೨ ||

ಪದಸಾರಃ

ಯಾ | ದಸ್ರಾ | ಸಿಂಧು ೨ ಮಾತರಾ | ಮನೋತರಾ | ರಯೀಣಾಂ |
ಧಿಯಾ | ದೇನಾ | ವಸು ೨ ವಿದಾ || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ದೇನಾ ಯಾವುಭಾವತ್ತಿನೌ ವಶ್ಯಮಾಣಗುಣಿಯುಕ್ತೌ ತೌ ಸ್ತುತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಶ್ಚಾ-
ನ್ವಯಃ | ಕೀದೈಶ್ಚ | ದಸ್ರಾ ದಸ್ರೌ ದರ್ಶನೀಯೌ ಸಿಂಧುಮಾತರಾ ಸಮುದ್ರಮಾತ್ಮಕೌ | ಯದ್ಯಪಿ
ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸಾವೇವ ಸಮುದ್ರಜೌ ತಥಾಪ್ಯಸ್ತ್ರೀನೋಃ ಕೇಷಾಂಚಿನ್ನತೇ ತದ್ರೂಪಶ್ಚಾತ್ರಘಾತ್ಯಂ |
ರಯೀಣಾಂ ಧನಾನಾಂ ಮನೋತರಾ ಮನಸಾ ತಾರಯಿತಾರೌ ಧಿಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ವಸುವಿದಾ ನಿವಾಸ-
ಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾರೌ || ಮನೋತರಾ | ಮನಸಾ ತರತ ಇತಿ ಮನೋತರೌ | ತರತೇರಂತರ್ಭಾ-
ವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಋದೋರಭಿತ್ಯಕ್ | ಪೂರ್ವಪದಾಂತಸ್ಯ ಸಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವೇ ಸತಿ ಚ್ಛಾಂದಸಮುಕ್ತೇ |
ರಯೀಣಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಿಯಾ | ಸಾವೇಶಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸುವಿದಾ | ವಸೂನಿ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾನಿ ವಿಂದೀತೇ ಇತಿ ವಸುವಿದೌ | ಕ್ವಿಷ್ಣೇತಿ ಕ್ವಿಷ್ ||

ಪತಿಪಧಾರ್ಥ

ದಸ್ರಾ— ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳವರೂ | ಸಿಂಧುಮಾತರಾ— ಸಮುದ್ರವೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ವುಳ್ಳವರೂ |
ರಯೀಣಾಂ—ಧನಗಳ(ನ್ನು) | ಮನೋತರಾ—ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಂಚುವವರೂ | ಧಿಯಾ—(ಅವರವರ)
ಕರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ (ಅದರ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ) | ವಸುವಿದಾ— ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೊದ್ದಿಸುವವರೂ ಆದ |
ಯಾ ದೇನಾಃ— ಯಾವ ಅತ್ತಿದೇವತೆಗಳಿರುವರೋ (ಅವರನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರನುಡುತ್ತೇನೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಪುತ್ರರು. ಸುಂದರರೂಪರು. ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧನಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಔದಾರ್ಯದಿಂದ ಹಂಚುವವರು. ಆದರೆ ವಿವೇಚನೆ ಯಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೆಲ್ಲ ರಿಗೂ ಅವರವರ ಕರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿಯೂ, ಅದರ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿಯೂ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೊದಗಿಸುವವರು. ಅಂತಹ ಉದಾರಿಗಳೂ, ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠರೂ ಆದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

English Translation

(I praise Aswins) who are divine, of pleasing appearance, children of the sea, givers of wealth and granters of dwellings (as the reward of the sacrifice)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ಯಾ— ದರ್ಶನೀಯೌ | ಸುಂದರರಾದ ಅಥವಾ ಶತ್ರುವಿನಾಶಕರಾದ.

ಸಿಂಧುಮಾತೆರಾ—ಸಮುದ್ರವೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರಪುತ್ರರಾದ. ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ದಲ್ಲ ಸೂರ್ಯಅಂದ್ರರು ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದಂತೆ ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರೆಂದೂ ಆದುವರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಮುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ನ್ಯಾಯವೆಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಿಂಧು ವೆಂದರೆ ಸಮುದ್ರವು. ಸಮುದ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮನೋತೆರಾ—ಮನಸಾ ತಾರಯಿತಾರೌ | ಮನಸಾ ತರತ ಇತಿ ಮನೋತೆರೌ | ಧನಾನಾಂ ದಾತಾರಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವವರು ಎಂದರೆ ಕೊಡುವವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಧಿಯಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಕರ್ಮದಿಂದ (ನಿ. ೩-೧)

ವಸುವಿದಾ—ವಸೋ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಾನಿ ವಿಂದೀತೇ ಇತಿ ವಸುವಿದೌ | ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅಂಭಯ- ತಾರೌ | ಯಜ್ಞಾಭಿವ್ಯಾಜಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಮನೋತೆರಾ—ಮನಸಾ ತರತ ಇತಿ ಮನೋತೆರಾ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. ತ್ವ. ಸ್ವವನಶರಣಯೋಃ ಷೆಃ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಖೂದೋಲರಪ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೫೨) ಖೂ ವರ್ಷಾಂತ ಅಥವಾ ಉಪವರ್ಷಾಂತವಾದ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಧಾವ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃಭೃತ್ಕಾರಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆದ

ప్రత్యయ బరత్తీ ఎందు అహప్రత్యయ. గుణవు రపరవాగి బరుత్తీ. **సనజుషోఽఱుః** (పా. సూ. ౮-౨-౬౬) పదాంతదల్లిరువ సకారక్కొ సజుషా తబ్దక్కొ రేఫ బరుత్తీ ఎంబువరింద పూర్వపదవాద మనహా ఎంబుదర క్షోనేయల్లరువ సకారక్కొ రు ఆదేశ. మదహా+తర. రుగి ఆవుల్లతాకః పరకత్వవిదీ ఆదరూ ఇమ తకారద ఓదీ ఇదీ. ఆదరండి ఆవు తాకవ్యవహితపూర్వవృత్తివల్లమదరుంద **అతీఱిఱ** రవు తాకా—, ఎంబువరింద టుక్క బరలారసు. **హశవ్యవహితపూర్వవల్లిల్లవాదరంద హశిఱి** ఎంబువ రిందలూ టుక్కవు బరలారసు ఆదరండి టాందసవాగి రుగి టుక్క బరుత్తీ ఎందు **హేశిఱిఱి**. మన+టా+తర. **ఆదుగ్గి** ఎందు గుణ. ద్వితియోద్వివజన టిఱిగి **సుషాం సులుకా**—, ఎంబువరింద డా ఆదేశ.

రయీణామ్—నామన్యేతరస్యామ్ (పా. సూ. ౬-౧-౧౬౬) మతుహా ప్రత్యయవన్ను **హఱి** దాగి యావ **క్రస్య** ఇదీయో ఆవన్ను క్షోనేయల్లి టీందిరువ అంక్షోదాత్తవాద తబ్దవ ముందీ **ఱువ** నామ్ ఎంబుచు టుదాత్తవాగి వికల్పదింద ఆగుత్తీ ఎందు సూక్రద ఆభ. 'రయీ మాహా' ఎంబల్లి మతువన్ను **హఱి** దాగి **క్రస్య** వావ ఇకారవిదీ. ఆవన్ను క్షోనేయల్లి టీందిరువ రయీశబ్దవు అంక్షోదాత్త వాగిదీ. ఆదరండి నామ్ టుదాత్తవాగుత్తీ.

ధియా—నావణికాఙ్స్య క్షియోదివిభక్తిః (పా. సూ. ౬-౧-౧౬౮) ఎందు క్షియో టిభక్తి టుదాత్తవాగుత్తీ.

వసువిదా—వసుణి=వాసస్థానగళన్న, విస్తీర్ణి=ఱింఱువరు ఎందు విగ్రహ. వసువిదా ఎందాగుత్తీ. విద్ల్యు అఱి, ధాతు ముందీ క్షిహాఱి ఎందు క్షిహా ప్రత్యయ. ||౩||

—ॐॐॐॐ—

శంకరాచార్యః

వ॒జ్యంతే॑ వాం క॒కు॒హా॒సోఱి జూ॒ణాం॒యా॒మధి॑ వి॒ష్ప॒సి॑ ।
య॒ద్వాం ర॒థోఱి వి॒భిష్ప॑తాత్ ॥ ౩ ॥

English Translation

When your chariot proceeds above the glorious heaven, drawn by your horses your praises are sung by us.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಕಳುಹಾಪಃ—ಮಹತ್ ಬ್ರಧ್ನಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈವು ಮಹನ್ನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳುಹೆ ಲಬ್ಧವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೨. ೩-೧೩) ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದು ವಿನಯಿಸಿರುವರು; ಸ್ತುತಿಗಳು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು

ಜೂರ್ಣಾಯಾಂ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾದಲ್ಪಟ್ಟು | **ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನೌ** | ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥಶ್ಚಾತ್ ಆತ್ರ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೋ ವಕ್ರವ್ಯಃ | ಜ್ಞಾನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು, ಮೃತ್ಯುಶಕ್ರಮಿಸುವುದು ಎಂಕರ್ಥ ವಿದ್ದರೂ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದೆಂದು ನಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಭಿಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದೌ | **ವಿಯಂತಿ ಗಚ್ಚಂತೀತಿ ವಯೋಽಶ್ಚಾಃ** | **ವಿ** ಧಾತುವಿಗೆ ಗತ್ಯರ್ಥವಿರುವುದು—ವಯಃ ಎಂದರೆ ಗಮನಶೀಲವಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂಕರ್ಥವು. **ವಿಭಿಃ** ಎಂಬುದು ಚತುರ್ಥಿಬಹುನಚನ.

ಪಶಾತ್—ಪತತಿ, ಗಚ್ಚತಿ | ಹೋಗುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು.

ನ್ಯಾಕವಿಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಚ್ಚೋ—ಬ್ರೂಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಲಬ್ಧಿ, ಭಾವಕರ್ಮನೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧) ಭಾವ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಲಕಾರನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ರುಪ ಅನ್ತಾನೇಶ, ಟಿಗೆ ವಕ್ರ. **ಸಾವಧಾತುಕೇಯಿಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಭಾವ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಯೆ' ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬ್ರೂ+ಯ+ಅನ್ತೆ. **ಬ್ರೂವೋವಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಅರ್ಥಧಾತುಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರೂಣ್ ಧಾತುವಿಗೆ ವಚಿ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಚಿ ಆದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥ. **ವಚಿ ಸ್ವಹಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಕಕಾರೇತ್ಸಂಕ್ಷಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ವಚ್-ಸ್ವವ್ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಯಜಾದಿಧಾತುಗಳಿಗೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಎಂದರೆ ವಾಗಿ ಉಕಾರ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಇಲ್ಲಿ **ವಾ ಛಂದಸಿ** (೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಾ-ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. **ವಿವಂಚಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದ ಮುಂದೆ ಸ್ವರ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಪೂರ್ವಪರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತೆ.** ಆದರೆ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ

ಶೂರ್ವರೂಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಎಂದರೆ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವಾ ಬರುತ್ತೆ. ವಚ್+ಯ-ಅನ್ತೇ, ಅತೋಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ. ವಚ್ಚನೇ ಇಂದಾಗುತ್ತೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜ್ಜ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಕುಹಾಸಃ— 'ಕಕುಃ ಭಂ ಶೃಂಗೇ ವಿನಃ ಪ್ರಧಾನೇಚ್,' ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಕೊಂಬು ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು ಈ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಾರ್ಥಕವಾಗ ಕಕುಹ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ತುತಿಗಳು ಲಕ್ಷಣವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವುವು. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಹಕಾರಾದೇಶ ರವು ಛಾಂಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಜಸ, ಕಕುಹ್+ಅಸ; ಅಜ್ಜನೇರುಸುಕ್ ಎಂದು ಜಸಗೆ ಅಸುಕ್ ಆಗುವ ಕಕುಹಾಸಸ. ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ.

ಜೂರ್ಣಾಯಾಂ— ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ಞ+ತ. ಶ್ರುತಿಃ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧) ಶ್ರೀಹ್ ಧಾತು, ಎಕಾಚ್ಚನೂ ಉಗಂತನೂ ಆದ ಧಾತು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಗಿತಾ ವಾ ಕಿತಾ ಆದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೂಗೆ ಉಕಾರವು ರಚನವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಜುರ್+ತ. ಹಲಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೭೭) ವ್ಯಂಜನ ಪರಗಲ್ಲದರೆ ರೇಫಾಂತ ಅಥವಾ ವಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇಕ್ ಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ರದಾಧ್ಯಾಂನಿಷ್ಕಾತೋ ನಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಚಿ ದಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ರೇಫ ಅಥವಾ ದಕಾರದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಕ್ವ-ಕ್ರವತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ ಬರುತ್ತೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶವೂ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ-ಜೂರ್+ನ. ರಷಾಧ್ಯಾಂ—, ಎಂದು ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ.

ವಿಘ್ನೇ— ವೀ ಗತ್ಯಾದೌ. ವಿಯುನ್ತಿ ಗಚ್ಚಂತೀತಿ ನಯಃ, ಪಕ್ತಿಗಳು. ವೀ ಧಾತುಮುಂದೆ ಡಿತ್ ಎಂಬ ಓನಾದಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಡಿತ್ವರಣದಿಂದ ಭ ಸಂಜ್ಞೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದರೂ ಟಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಶಾತ್— ಪತ್ಯ ಗತೌ ಲೇಟ್. ತಪ್. ಲೇಖೋಽಥಾಟ್ ಎಂದು ಆಟ್ ಅಗುವ. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಯ ಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ಹವಿಷಾ ಜಾರೋ ಅಪಾಂ ಪಿಪರ್ತಿ ಪಪುರಿರ್ನರಾ |

ಪಿತಾ ಕುಟಿಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೀ || ೪ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಹವಿಷಾ | ಜಾರಃ | ಅಪಾಂ | ಪಿಪರ್ತಿ | ಪಪುರಿಃ | ನರಾ |

ಪಿತಾ | ಕುಟಿಸ್ಯ | ಚರ್ಷಣೀ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ದೇನೌ ಅಪಾಂ ಜಾರಃ ಸ್ಯಕೀಯಶಾಪೇನೋದಕಾನಾಂ ಜರಯಿತಾ ಸೂರ್ಯೋ ಹವಿಷ್ಯಾತ್ಸ್ಯದ್ವಿತ್ತೇನ ಪಿಪರ್ತಿ | ದೇನಾನ್ಪೂರಯತಿ | ಉದಿತೇ ಸೂರ್ಯೋ ಹವಿಷ್ವದಾನಾತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪೂರಕತ್ವಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಆತಃ ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲೇ ಯುನಾಭ್ಯಾಮಾಗಂತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೈತೋ ಜಾರಃ | ಪಪುರಿರುಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ಪೂರಣಸ್ಯಭಾವಃ ಪಿತಾ ಪಾಲಕಃ ಕುಟಿಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೀ ಕರ್ಮಣೋ ದ್ರಷ್ಟಾ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಹವಿಷ್ಯಾಪಾಂ ಜರಯಿತಾ ಪಿಪರ್ತಿ ಪಪುರಿತಿ ಪೃಣಾತಿನಿಗಮೌ ವಾ ಪ್ರೀಣಾತಿನಿಗಮೌ ವಾ ಪಿತಾ ಕೃತಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಶ್ಚಾಹ್ನುತಾದಿತ್ಯೇ | ನಿ. ೫.೨೪ | ಇತಿ || ಜಾರಃ | ಜರಯತಿತಿ ಜಾರ ಅದಿತ್ಯೇ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತೌ ಣಿಲುಕ್ಲ | ಪಾ. ೩.೩.೨೦.೪ | ಇತಿ ಘಂಜಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಕರ್ಷಾತ್ವತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಪಾಂ | ಊದಿದಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಿಪರ್ತಿ | ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ತಿಪಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಚ್ಯಪಃ ಕ್ಷುಃ | ಅರ್ತಿಪಿಪತ್ಯೋ-ಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಅನುದಾತ್ತೇ ಚೇತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪಪುರಿಃ | ಅದ್ವಗಮಹನೇತಿ ಕಿನ್ವತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾವಾತ್ಪಿತ್ತೇ ಸಿದ್ಧೇಽಪಿ ಪುನಃ ಕಿತ್ಯರಣಸಾಮಾನ್ಯಾದ್ವಚ್ಚತ್ಯಾಶಾಂ | ಪಾ. ೩.೪.೦೧ | ಇತಿ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯೇತ್ಯುತ್ವಂ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನರಾ—ನೇಕೃಗಳಾದ | (ಅತ್ತಿನೌ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಪಪುರಿಃ—(ಹವಿಷ್ಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಪಿತಾ—ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ಕುಟಿಸ್ಯ ಚರ್ಷಣೀ—(ಯಜ್ಞ) ಕರ್ಮದ ವೀಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಅಪಾಂ ಜಾರಃ—ತನ್ನ ತಾಪದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಇಂಗುವಂತೆ

ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನು | ಹವಿಷಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಪಿಪರ್ತಿ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ನೇತ್ರಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸೂರ್ಯನು ಲೋಕಪಾಲಕನು-ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಕಲರ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ವಿಕೃತಿಸುವನು. ತನ್ನ ತಾಪದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಇಂಗುವಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನು. ಅದರಂತೆಯೇ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಟರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

O Guides (Asvins), the Sun the evaporator of the waters, the nourisher the protector and beholder of sacred rites nourishes the gods with our oblations.

ವಿವೇಕವಿಷಯಗಳು

ಜಾರಾ ಅಪಾಂ—ನೀರನ್ನು ತನ್ನ ತಾಪದಿಂದ ಇಂಗಿಸುವವನು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು.

ಹವಿಷಾ ಪಿಪರ್ತಿ— ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ, ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಹವಿಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಲು ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲವಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಈ ಹವಿಸ್ಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮಹಿಯು ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು.

ಪಪುಃ—ಉಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ಪೂರಣಸ್ವಭಾವಃ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಪೂರಣಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು

ಜಾರಾ—ಜರಯತಿತಿ ಜಾರಾ ಆದಿತ್ಯಃ | ತಾವನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು.

ಪಿತಾ—ಪಾಲಕನು. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನು

ಕುಟಿಸ್ಯ ಚರ್ಮಣಃ—ಕೃತಿಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಚಾಯಿತಾ ದ್ರವ್ಯಾ | ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡುವವನು, ಕರ್ಮ ಸಾಕ್ಷಿಯು

ಈ ಸುಕ್ತಕ್ಕೆ ಯಾಪ್ಯರು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಹವಿಷಾಪಾಂ ಜರಯಿತಾ | ಪಿಪರ್ತಿ ಪಪುಃ ಸ್ಯಣಾತಿ ನಿಗಮೌ ವಾ ಪ್ರೀಣಾತಿ ನಿಗಮೌ ವಾ ಪಿತಾ ಕೃತಿಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಶ್ಚಾಯಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಃ || (೧. ೫-೬೪)

ಎಂದರೆ ಅದಿತ್ಯನು ಉಪಕವನ್ನು ಕೋಷಿಸುವನಾದರೂ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನು ಹವಿಷಾ-ಎಂದರೆ ಉದಕ ದಿಂದ (ಹವಿ: ಶಬ್ದವು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ೧. ೨-೨೪) ತುಂಬುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರ ನೊವಲಾವ ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಪಕವನ್ನು ತನ್ನ ರಶ್ಮಿಗಳ ಮೂಲಕ ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಆ ಉದಕವನ್ನು ಮೇಘರೂಪ ದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ನೇಲೆ ಮಳೆಯರೂಪದ ಉದಕದಿಂದ ತುಂಬುವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಪಿತೃ, ಪತೃಶಿ, ಪತೃಶಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಏಕನುಶಬ್ದಗಳು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪೂರಯತ್ಯರ್ಥ-ಪ್ರೀತಯತ್ಯರ್ಥ-ತುಂಬುವು ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಸುವುವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವು. ಮತ್ತು ಈ ಸೂರ್ಯನು ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ, ಜನರು ಮಾಡುವ ಸಮಸ್ತಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಭೂತನಾಗಿಯೂ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ಜಾರಿ-ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಪರಿಮಾಣಾವ್ಯಾಯಾಂ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರ ಜಾತೌ ಚ ಲುಕೇಚಿ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕ ಇದೆ. ಧ್ವಾ ನಿವಾರಣೆ, ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಣಿಜಂತವಾಂ ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಜ್ ಬರುತ್ತೆ. ಣಿಗೆ ಲುಕ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕದ ಅರ್ಥ, ಇವರಿಂದ ಜಾರಯತಿಶಿ ಜಾರಃ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಜ್ಞಾಧಾತು ಮುಂದೆ ಣಿಜಾ ಬಂದಾಗ ಫಜ್ ಬಂದು ಣಿಗೆ ಲುಕ ಬಂದರೆ ಜ್ಞಾ+ಃ ವೃದ್ಧಿಯು ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಜಾರ ಎಂದಾಯಿತು. ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಕವಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತೆ. “ಯೋಽಸೌ ತಪನ್ನುದೇತಿ. ಸ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಧಾಯೋದೇತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಆಪಹರಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಧಾತ್ಯರ್ಥ ವಯೋಹಾಣಿ. ಏವಂಚ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಹಾಣಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಈ ಪದವು ಬೋಧಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಕರ್ಷಾತ್ಯತೋಘೞಾಂತ ಉದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಸಾಮ್-ಉದಾದಿದಂಪದಾದ್ಯೈಶ್ಚೈವ ರೈದ್ಯೈಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಪಿತೃ-ಪ್ತ್ಯಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲಿಟ್ ತಿವ್. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ ಎಂದು ಶಪ್ ಗೆ ಶ್ಚು. ಶ್ಚು ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಶಾರ. ಅತಿಪಿತೃತ್ಯೋಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೨) ಶ್ಚು ಬಂದಿದ್ದರೆ ಪು-ಪ್ತ್ಯಾಧಾತುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಶಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಶಾರ. ಹಲಾದಿಶಿ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಿಪ್ತ್ಯ+ತಿ. ಉತ್ತರ ಖಂಡಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ- ಎಂದು ಗುಣ ರಪರತ್ವ. ಅನುದಾತ್ತೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಉದಾತ್ತವಿಭದೇ ಇರುವ ಲಪ್ಪಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದವಾಗ ಅಭ್ಯವ್ರದ ಅದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಪತೃಶಿ-ಪ್ತ್ಯಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ. ಆದ್ಯಗಮಹನಃ ಕಿ ಕಿನ್ ಅಲಿಫ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತು, ಮಕಾರಾಂತ ಧಾತು. ಗಮ್-ಹನ್ ಧಾತುಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಕಿ ಕಿನ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು ಅವು ಲಿಫ ನಂತಿಯೂ ಆಗುವುವು. ಎಂದು ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಗಮ ಎಂಬಲ್ಲಿ

ದಕಾರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೇಕು. ತಕಾರಕ್ಕೆ ಜಪ್ತವ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸ ಕೂಡದು ಏನಂಚ ತಪರಸ್ತತ್ಯಾ ಲಿಸ್ಯೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರೇ ತಪರಕಿ, ಎಂದು ಪಂಚಮೀಸಮಾಸಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ತಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತತ್ಯಾ ಲಿಸ್ಯೆ ಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೀರ್ಘಕಪ್ತಾ ಗ್ರಹಣ ಬರುತ್ತೆ. ಪ್ಸ+ಇ. ಲಿಡ್ಯದ್ಯಾವಾತಿರೇಶ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸಂ-ಯೋಗಾಲ್ಪಿಟಿಕಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೫) ಎಂದು ಕೆತ್ತವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಕಿ-ಕಿನ್, ಎಂದು ಕೆತ್ತರಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಋಚ್ಚೈತ್ಯೈಶಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೧) ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಚ್ಚಭಾತು, ಮೂಕಾರಾಂತ ಭಾತು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಲಿಟ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಷೇಧ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದೋಷ್ಯಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಅಂಗಾವಯವಾದ ಓಷ್ಯವರ್ಣ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಯಾವ ಮೂಕಾರ ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂಗದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಮೇಲೆ ಉತ್ತರಮಂಡದ ಮುಗೆ ಉಕಾರ. ಅದು ರೇಫಶಿರಸ್ಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಪೂ+ಪುರ+ಇ. ಉರತ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಕಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಶಿತೈಮ್ ಎಂದು ಅದ್ಯದಾತ್ರ ಬರುತ್ತೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆದಾರೋ ವಾಂ ಮತ್ತೀನಾಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಮತವಚಸಾ |

ಪಾತಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಧೃಷ್ಟಯಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆದಾರಃ | ವಾಂ | ಮತ್ತೀನಾಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಮತವಚಸಾ |

ಪಾತಂ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಧೃಷ್ಟಯಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮತವಚಸಾಭಿಮತಸ್ತೋತೌ, ನಾಸತ್ಯಾಶ್ಚಿನ್ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಮುಕೀನಾಂ ಬುದ್ಧೀನಾ-
ಮಾದಾರಃ ಸ್ವೇರಕೋ ಯಃ ಸೋಮೋಽಸ್ಮಿ ಸೋಮಸ್ಯ ತಂ ಸೋಮಂ ಪಾತಂ | ಯುವಾಂ ಓಪತಂ |

ಕೇದ್ಯತಂ ಸೋಮಂ | ಧೃಷ್ಟಯಾ ಧರ್ಷಣತೀಲಂ | ಮದಕರತ್ನೇನ ತೀವ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಆದಾರಃ |
 ದೃಷ್ಟ್ ಆದರೇ | ಆದಾರಯತೀತ್ಯಾದಾರಃ | ದಾರಣಾರ್ ಕರ್ತೃಂ ಚೆಲುಕ್ಲೇತಿ ಭೃಷ್ಟತ್ಯಯಃ |
 ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮತೀನಾಂ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಮತವಚಸಾ | ಮತಮಭಿಮತಂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಂ ವಚೋ ಯಯೋಸ್ತೌ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇ-
 ರಾಕಾರಃ | ಪಾತಂ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕಿ ಸತಿ ಪಾಪ್ತೇತ್ಯಾದಿನಾ
 ಪಿಬಾದೇಶೋ ನ ಭವತಿ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾ-
 ಚ್ಚ ತುರ್ಧ್ವರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಧೃಷ್ಟಯಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಯಾಜಾದೇಶಃ || ೩೩ ||

|| ಪತವಚಾರ್ಥ ||

ಮತವಚಸಾ— ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ | ನಾಸತ್ಯಾ— ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—
 ನಿಮ್ಮ | ಮತೀನಾಂ— ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ | ಆದಾರಃ— ಚೇತನದಾಯಕವಾಗಿಯೂ | ಧೃಷ್ಟಯಾ— (ನಿಮ್ಮನ್ನು)
 ವಿಶ್ಲೇಷಯತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ಸೋಮಸ್ಯ — ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಾತಂ —
 ಕುಡಿಯುವುದು |

ಭಾಷಾರ್ಥ .

ಎಲೈ ಆಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅತ್ಯಭಿಮತವು. ನಿಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು
 ಪಠಿಸುವುದರ ಜತೆಗೆ, ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನದಾಯಕವಾಗಿಯೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಯತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ
 ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಿರಿ.

English Translation

O Nasatyas, accept our praises and drink of the exhilarating Soma-
 juice, the animator of your mind.

ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಆದಾರಃ ವಾಂ ಮತೀನಾಂ— ದೃಷ್ಟ್ ಆದರೇ | ಆದಾರಯತೀತ್ಯಾದಾರಃ | ಯುವಯೋರ್ಮ-
 ತೀನಾಂ ಪ್ರೇರಣೆ ಸೋಮಃ | ನಿಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಅಥವಾ ವಿಶಾಸಗೊಳಿಸುವ ಸೋಮರಸವು.

ಮತವಚಸಾ— ಮತಮಭಿಮತಂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಂ ವಚೋ ಯಯೋಸ್ತೌ | ಅಭಿಮತಸ್ತೋತ್ರೈಃ |
 ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗಿವೆ ಎಂದರೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರ
 ಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ, ಮೆಚ್ಚಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಧೃಷ್ಟಯಾ— ಧರ್ಷಣತೀಲಂ | ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಮದನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು
 ನಿಶೇಷಗೊಳಿಸುವ, ಚರುಕುಗೊಳಿಸುವ ಸೋಮರಸವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾ | ನಃ | ಸೀಪರತ್ | ಅತ್ತಿನಾ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ | ತಮಃ | ತಿರಃ |

ತಾಂ | ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ರಾಸಾಥಾಂ | ಇಷಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ರಸವೀರ್ಯದಿರೂಪಜ್ಯೋತಿರ್ಯುಕ್ತಾ ಯೇತನ್ನಂ ನೋಽಸ್ಮಾ-
ನ್ವೀಪರತ್ | ಪಾರಯೇತ್ ತೈಪ್ತಿಂ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ | ಕಿಂ ಕೃತ್ವಾ | ತಮೋ ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪಮಂಧಕಾರಂ
ತಿರೋಽಂತರ್ಹಿತಂ ವಿನಷ್ಟಂ ಕೃತ್ವಾ | ಶಾಮಿಷಂ ತಾದೃಶಮನ್ನಮಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ರಾಸಾಥಾಂ |
ಯುವಾಂ ದತ್ತಂ || ಸೀಪರತ್ | ಪ್ಸ, ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಣ್ಯಂತಾಲ್ಪಜುಃ ಚಜ್ ಇಲೋಪಃ |
ಉಪಧಾಪ್ಯಸ್ಯತ್ಪದ್ವಿಭಾವಹಲಾದಿಶೇಷಸನ್ನದ್ವಾನೇತ್ಯದೀರ್ಘಾಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽ-
ಸೀತ್ಯದಭಾವಃ | ಚಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೩.೧.೨೧೮ | ಇತ್ಯುಪೋತ್ತಮಸ್ಯ ಧಾತ್ವಕಾರಸ್ಯೋದಾತ್ತೇತೇ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಧ್ಯಾಸಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವ್ಯತ್ವಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ | ಅಸ್ಮೀ |
ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನಸ್ಯ ಶೀಅದೀಶಃ | ರಾಸಾಥಾಂ | ರಾ ದಾನೇ | ಥಾಂದಸೇ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಜ್ಜೀಃ ಸಿಚ್ | ಏಕಾಚ ಇತಿರೀಪ್ರತಿವೇಧಃ |
ಪೂರ್ವವದದಭಾವಃ | ತಿಜ್ಜ್ ತಿಜ್ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅತ್ತಿನಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ—ರಸವತ್ತಾಗಿಯೂ, ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುವ
ಜ್ಯೋತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಯಾ (ಇಚ್) — ಯಾವ ಅನ್ನವು | ತಮಃ— ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ
ಯನ್ನು | ತಿರಃ—ನಾಶವಾದಿ | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ಸೀಪರತ್—ತೈಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದೋ | ತಾಂ ಇಷಂ-
ಆ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅಸ್ಮೀ— ನಮಗೆ | ರಾಸಾಥಾಂ—ಕೊಡಿದಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಜ್ಯೋತಿಯುಕ್ತವಾದ ಎಂದರೆ ರಸವತ್ತಾಗಿಯೂ, ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿಯೂ, ಪುಷ್ಟಿ
ಕರವಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಅನ್ನವು ನಮ್ಮ ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ನಮಗೆ ವೀರ್ಯ,
ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತೈಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದೋ ಅಂತಹ ಅನ್ನವನ್ನು
ಕೊಡಿ.

English Translation

O Aswins, grant us that invigorating food that shall place us beyond the darkness (of poverty) thereby satisfying us

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಹೀಪರತ್— ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ತುಂಬುವುದು ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಪ್ಸಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಅರ್ಥವು. ಅನ್ವರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾ ನಃ ಹೀಪರತ್ ತಾಂ ಇಷಂ—ಯಾವ ಅನ್ನವು ನಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೋ ಅಂತಹ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತಿ ತಮಸ್ತಿ ರಃ— ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕೇಹಣ ವಾಗಿದುವು. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅನ್ನವು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ, ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ, ರಸವತ್ತಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ತಮಸ್ತಿ ರಃ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಅಥವಾ ಹಸಿವು ಎಂಬ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕಾರವೆಂಬ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಹಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ರಾಸಾಥಾಂ— ರಾ ಪಾನೇ | ರಾಸಾಥಾಂ ಎಂದರೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥವು

ಃ ಸ್ಯಾಕವಣಪ್ರಿಯಾಃ

ಹೀಪರತ್— ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಣಿಚ್ಛಾ, ಉಪ್ಪಾ. ಚಕ್ರಿದ್ವಿಸ್ತುಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಿ ಚಿಚ್ಛಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂದು ಚ್ಛಿಗೆ ಚಿಚ್ಛಾ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಇಡಾಗಮನಲ್ಲದ ಅಚ್ಛಿನ್ನು ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಣಿಗೇ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಣಿಗೇ ಲೋಪ. ಅಚೋಇತ್ಯತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೫) ಇತ್ಯತ್-ವಾ-ಣಿತ್ ಅಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಜಂತವಾದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೃದ್ಧಿ. ಪಾ+ಅ+ಉಪ್ಪಾ ಣಿ ಚಿಚ್ಛಾಪಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧) ಚಿಚ್ಛಾ ಪರಕವಾದ ಣಿಚ್ಛಾ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಂಗದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಅಚ್ಛಾ ಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವ. ಚಿಚ್ಛಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಚಿಚ್ಛಾ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಧ್ಯಾಪನವಾದ ಧಾತುವಿನ ಆವಯವವಾದ ವೊದಲನೆ ಎಕಾಚ್ಛಿ ಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತೆ, ಅಪಾದಿ ಧಾತುವಾಗಿದ್ದರೆ ಎರಡನೆ ಎಕಾಚ್ಛಿ ಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ವೊದಲನೆ ಎಕಾಚ್ಛಿ ಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪಠ+ಪಠ+ಅ+ಉಪ್ಪಾ. ಉಪ್ಪಾ ಗೆ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಇತ್ಯತ್ ಅಪ ಲಕಾರದ ಸ್ಯಾನದಧಿ ಬಂದ ಇಕಾರಾಂತವಾದ ಪದದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಲಾದಿಃ ಶೀಷಃ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಪದ ರಿಃಪಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸನ್ನಲ್ಲಭುನಿ ಚಿಚ್ಛಾ ಪರೇನಗೋಪೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೩) ಚಿಚ್ಛಾ ಪರೋ ಯಸ್ಯಾತ್ ಸಃ ಚಿಚ್ಛಾ ಪರಃ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದನ್ನೂ ಅಂಗಸ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಅವರ್ತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎವಂಚ ಣಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನೋಪ ಬರದೇ ಇದ್ದರೆ ಅಂಗಸಂಖ್ಯಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತವಾದ ಯಾವ ಚಿಚ್ಛಾಪರಕವಿಯೋ ಎಂದರೆ ಣಿಚ್ಛಾ ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಪರದಲ್ಲೆ ಹೊಂದಿರುವ ಯಾವ

ಲಘುವರ್ಣ ಇದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಪರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಯಾವ ಅಂಗದ ಅಭ್ಯಾಸ ಇದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಸನ್ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕಾರ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ಅನ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗಸ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಚಹ್‌ಪರೇ=ಎಂದರೆ ಷಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಅಂಗ ಇದೆಯೋ ಅದರ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಘು ಇದ್ದರೆ ಸನ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸನ್ವದ್ವಾವ ಬಂದರೆ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೯) ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ದೀರ್ಘೋಽ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂದು ದೀರ್ಘ. ಪೀ+ಪರ್+ಅ+ತ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕುಮಾ ಜ್ಯೋಗೇಪಿ ಎಂದು ಅಡಾಗವುಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ಚೆಜ್ಯನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಚಪಿತವಾದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಪೋತ್ತಮವಾದ ವರ್ಣವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. 'ತ್ರಾ್ಯದೀನಾಮನ್ತ್ಯಮುತ್ತಮಮ್'. ತತ್ಸಮೀಪಮುಪೋತ್ತಮಮ್' ಎಂದರೆ ಮೂರು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವರ್ಣಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಎಂದೂ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಉಪೋತ್ತಮ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಆದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ಯದ್ವೌತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯೇಮ್ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತೆ.

ಅಸ್ತೀ—ಚತುರ್ಥಿ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಶೇ ಅಪೇಶ.

ರಾಸಾಧಾಮ್—ರಾ ದಾನೇ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಚ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬರುತ್ತೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನ. ಆಧಾಮ್. ಜ್ಲೇ ಸ್ಪಿಟ್ ಎಂದು ಸಿಚ್. ಏಕಾಚೆ ಉಪದೇಶೀ-ನುದಾತ್ತಾತ್ ಎಂದು ಇಟ್‌ಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆಟ್ ಆಗಮಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ||೬||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋ ನಾನಾ ಮತ್ತೀನಾಂ ಯಾತಂ ಪಾರಾಯ ಗಂತವೇ |
ಯುಂಜಾಥಾಮತ್ಸಿನಾ ರಥಂ || ೭ ||

। ಪದವಾಃ ।

ಆ । ನಃ । ನಾನಾ । ಮತೀನಾಂ । ಯಾತಂ । ಪಾರಾಯಂ । ಗಂತವೇ ।

ಯುಂಜಾಥಾಂ । ಅಶ್ವಿನಾ । ರಥಂ ॥ ೭ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಮತೀನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಪಾರಾಯಂ ಗಂತವೇ ಪಾರಂ ಗಂತುಂ ನಾನಾ ನೌರೂಪೇಣ ಗಮನಸಾಧನೇನ ನೋದ್ಯಸ್ಯಾನ್ವೈಶ್ಯಾ ಯಾತಂ | ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯಾದಾಗಚ್ಛತಂ | ಭೂಮಾನಾಗಂತುಂ ರಥಂ ಭವದೀಯಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಸಾಶ್ವಂ ಕುರುತಂ || ನಾನಾ | ಸಾವೇಶಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರ್ಯು ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗಂತವೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ತವೇವ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ - ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲೋಟ್ಯಾಥಾಮಿತಿ ರುಧಾದಿಶ್ಚಾ ಚ್ಛಮ್ | ಶ್ವಸೋರಲೋಪಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ ||

। ಶ್ವತಿಪಯಃ ।

ಅಶ್ವಿನಾ- ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ! ಮತೀನಾಂ—(ಸಮುದ್ರದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳ | ಪಾರಾಯಂ ಗಂತವೇ— ದಡವನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ | ನಾನಾ— ಹಡಗು ರೂಪದಿಂದ | ನಃ—ನಮ | ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಆಯಾತಂ—ದಯಮಾಡಿ. | ರಥಂ— ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು | ಯುಂಜಾಥಾಂ—ಕುದುರೆ ಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಸಾಗರದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಚನಾದ ಹಡಗು ರೂಪದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬನ್ನಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿ.

English Translation

O Aswins, come as a ship to bear us over the ocean of praises; harness your car.

ಠೀಕೀತಿಪಯ

ಈ ಪುಸ್ತಕ ಅರ್ಥವು ಸಂಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಾವು ಮಾಹಿತ್ಯಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂಬ ಸಮುದ್ರದ ದಡವನ್ನು (ಕೊನೆಯನ್ನು) ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ನೀವು

ಕೇಳಿ ಅದರಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಬಳಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಧಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ನಾನಾ—ನೌ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಟಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏಚೋಽಯನಾಯಾವಂ ಎಂದು ಓಗೆ ಆನ್ ಆದೇಶ. ಸಾವೇಶಾಚೇ—, ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತ.

ಗಸ್ತವೇ—ಗಮ್ಯು ಗತೌ, ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನೇ—, ಎಂದು ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಮ್+ತವೇ, ನಶ್ಚಾಪದಾನ್ತಸ್ಯ ರ್ಛುಲಿ ಎಂದು ಮಗೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯ ಯಯಿ—, ಎಂದು ಪರಸರ್ವಣ. ನಿತ್ಯ್ವರ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಯುಷ್ಠಾ ಥಾಮ್—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ, ಲೋಟ್, ಆತ್ಮನೇಪದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಆಥಾಮ್, ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಮ್ ಎಂದು ತ್ವಮ್, ಯುನಜ್+ಆಥಾಮ್. ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಪದಾಂತದ್ವಿವಚನ ವರೇಯಲೋಪಸ್ವರ ಸರ್ವರ್ಥಾನುಸ್ವಾರ ದೀರ್ಘ-ಜಶ್ ಚರ್ಮಿಧಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಎಂದು ಅಲ್ಪೋಪ ಸ್ಥಾನವದ್ಯಾವಕ್ಕೆ ನಿಹೇಧ. ಅನುಸ್ವಾರ ಪರ ಸರ್ವರ್ಥಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ. ||೭||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅರಿತ್ರಂ ನಾ ದಿವಸ್ಪೃಥು ತೀರ್ಥೇ ಸಿಂಧೂನಾಂ ರಥಃ |

ಧಿಯಾ ಯುಯುಜ್ತ ಇಂದವಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅರಿತ್ರಂ | ನಾಂ | ದಿವಃ | ಸ್ಪೃಥು | ತೀರ್ಥೇ | ಸಿಂಧೂನಾಂ | ರಥಃ |

ಧಿಯಾ | ಯುಯುಜ್ತೇ | ಇಂದವಃ || ೮ ||

|| ಇಯುಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ದಿವಸ್ವೃಭು ದ್ಯುರೋಕಾವಪಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮರಿತ್ರಂ ಗಮನ-
ಸಾಧನಂ ನೌರೂಪಂ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಸಮುದ್ರಾಣಾಂ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಣಪ್ರದೇಶೇ ವಿದ್ಯತೆ ಇತಿ ಶೇಷಃ |
ರಥಕ್ಕೆ ಭೂಮೌ ಗಂತುಂ ವಿದ್ಯತೇ | ಇಂದವಃ ಸೋಮಾ ಧಿಯಾ ಭವದ್ವಿಷಯೋಣ ಕರ್ಮಣಾ
ಯುಯುಕ್ತೇ | ಯುಕ್ತಾ ಬಭೂವುಃ || ಅರಿತ್ರಂ | ಋ ಗೌ | ಅರ್ತಿಲೂಢೂಷೂಪನಸಹಚರ ಇತ್ರೇ |
ಪಾ. ೩.೨.೧೮ | ಇತಿ ಕರಣ ಇತ್ರಪ್ರತ್ಯಯೇ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ದಿವಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರು-
ದಾತ್ತೇತ್ಯಂ ತೀರ್ಥೇ | ತ್ವಂ ಪ್ಲವನತೆರಣಯೋಃ | ಪಾತ್ವೈತುದಿವಚಿರಿಚಿಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ಥಕ್ | ಉ. ೨-೩ | ಇತಿ
ಫಕ್ | ಋಗತೆ ಇದ್ರಾತೂರಿತಿತ್ಯಂ | ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಯುಯುಕ್ತೇ | ಲಿಟೀರಯೋ ರೇ |
ಪಾ. ೩.೪.೩೬ | ಇತಿರೇಚೋ ರೇಆದೇಶಃ ||

ಶ್ವ ತಿರದಾರ್ಥ

(ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ದಿವಸ್ವೃಭು—ದ್ಯುರೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ
ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ | ಅರಿತ್ರಂ—(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ) ಹೋಡಿಯು | ಸಿಂಧೂನಾಂ-
ಸಮುದ್ರಗಳ | ತೀರ್ಥೇ—ದಡದಲ್ಲಿ (ನಿಂತಿದೆ) | ರಥಃ—ರಥವು (ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ) ಸೋಮಾಃ—
ಸೋಮರಸಗಳು | ಧಿಯಾ— (ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿದ) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಯುಯುಕ್ತೇ—
ಶೇಖರಿತವಾಗಿದೆ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ಯುರೋಕಕ್ಕಿಂತಲೂ
ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ನಿಮ್ಮ ಹಡಗು ಸಮುದ್ರಗಳ ದಡದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ.
ನಿಮ್ಮನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಪಾನ
ಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Your vessel vaster than the sky rests on the sea-shore ; your chariot
waits on the land ; the drops of Soma-juice are expressed for your worship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯ

ಅರಿತ್ರಂ— ಋ ಗೌ | ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ವಸ್ತುವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನಾಂ ಎಂಬ ಸಮುದ್ರ
ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಸ್ತುವೆಂದರೆ ಹಡಗು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಿವಸ್ವೃತು— ದ್ಯುಲೋಕಾದಪಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ | ಸ್ವರ್ಗಕೃಂಶಲೂ ಅತಿವಿಸ್ತಾರವಾದ ಎಂದರೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾದ.

ತಿರ್ಥೇ— ಅವತರಣಪ್ರದೇಶೇ | ದಾಟುವ ಪ್ರದೇಶ, ಸಮುದ್ರದ ದಡ.

ಧಿಯಾ—ಕರ್ಮಣಾ, ಕರ್ಮದಿಂದ. ಧಿಯಾ ಯುಯುಜ್ರ ಇಂದವಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸೋಮರಸಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಎಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಗಳು ನಮಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಈ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ವಚನವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಸಂಯೋಗವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿದಲ್ಲಿವೆ ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅತಿತ್ರಂ— ಮು ಗತೌ. ಅರ್ತಿಲೂಢೂ ಸೂ ಖನ ಸಹ ಚಿರಇತ್ರಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದ್ಯಪ್ಯಮ್‌ರೈದ್ಯುಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ.

ತಿರ್ಥೇ—ತ್ಯಂ ಪ್ಲವನ ತರಣಯೋಃ. ಪಾತ್ಯಾ ತುದಿವಚಿ ರಿಚಿ ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತೌಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿ ತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಜೇಧ. ಋತ ಇದ್ವಾತೋಃ ಎಂದು ಇತ್ಯ-ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೆ. ಹಲಿಚಿ ಎಂದು ದೀರ್ಘ.

ಯುಯುಜ್ವೇ—ಯುಜಧಾತು ಮುಂದೆ ಲಿಟ್, ಝ, ಲಿಟಸ್ತರೈಯೋಃ—, ಎಂದು ಝಗೆ ಇರೇಚ್, ದ್ವಿತ್ವ. ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶವು ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ ಆದೇಶ ಇರೇಚ್ ಗೆ ಬರುತ್ತೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. || ೮ ||

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ದಿವಸ್ವೃತ್ವಾಸ ಇಂದವೋ ವಸು ಸಿಂಧೂನಾಂ ಪ್ರದೇ |

ಸ್ವೃಂ ವೃಂ ಕುಹ ಧಿತ್ವಥಃ || ೯ ||

। ಪಠನಾಥಃ ।

ದಿವಃ | ಕಣ್ವಾಸಃ | ಇಂದವಃ | ವಸು | ಸಿಂಧೂನಾಂ | ಪದೇ |

ಸ್ವಂ | ವಪ್ರಿಂ | ಕುಹ | ಧಿಶ್ವಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಕಣ್ವಾಸಃ ಕಣ್ವಪುತ್ರಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಮೇಧಾವಿನಃ ಋತ್ವಿಜಃ | ಅಶ್ವಿನಾವಿಕೃಂ ಪೃಚ್ಛತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಥಮಿತಿ ತಮಚ್ಯತೇ | ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕನಿಕಾಶಾದಿಂದವಃ ಸೂರ್ಯರತ್ವಯಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾಃ | ಸಿಂಧೂನಾಮಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿರೂಪಾಣಾಂ ಸ್ಯಂದನಸ್ವಧಾನಾನಾಂ ಪದೇ ಸ್ಥಾನೇಽಂತರಿಕ್ಷೇ ವಸು ಅಸ್ತದಾದಿನಿವಾಸಹೇತುರ್ಭೂತಮುಷೇಕಾಲೇನಂ ಜ್ಯೋತಿರಾವಿಧೂತಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅಸ್ತಿತ್ವವಸರೇ ಯುನಾಂ ಸ್ವಂ ವಪ್ರಿಂ ಸ್ತಕೀಯಂ ರೂಪಂ ಕುಹ ಧಿಶ್ವಃ | ಕುಶ್ರ ಸ್ಥಾಪಯತುಮಿಚ್ಛಃ | ಆಶ್ರಾ ಗತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನೀಯಮಿತಿ ತಾಶ್ಚೇರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಕುಹ | ವಾ ಹ ಚ ಚ್ಯಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೩-೧೩ | ಇತಿ ಕಿಂಕಣ್ವತ್ವಪ್ರಮ್ಯರ್ಥೇ ಹಪ್ರತ್ವಯಃ | ಕು ಹಿಹೋಃ | ಪಾ. ೭-೨-೧೦೪ | ಇತಿ ಕಿಮಃ ಕುಃ | ಧಿಶ್ವಃ | ದುಧಾರ್ಷ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ | ಸನಿ ಮೀಮಾಘುರಧಲಧಕಪತೆವದಾಮುಚ ಇಸ್ಮ | ಪಾ. ೭-೪-೫೪ | ಇತ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಇಸಾದೇಶಃ | ಅಶ್ರ ಯೋಶೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ | ಪಾ. ೭-೪-೫೬ | ಇತ್ಯು-ಭ್ಯಾಸನೋಪಃ | ಸಃ ಸ್ವಾರ್ಥಧಾತುಕೇ | ಪಾ. ೭-೪-೪೯ | ಇತಿ ಸಕಾರಸ್ಯ ತೆಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಕಣ್ವಾಸಃ—ಎಲೈ ಕಣ್ವಪುತ್ರರೇ ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳೇ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಡಿ) ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಇಂದವಃ—ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳು (ಅವಿಭೂತವಾಗಿದೆ) ಸಿಂಧೂನಾಂ—ನೀರುಗಳ | ಪದೇ—ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ವಸು—(ನಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ) ಉಪಾಲವ ಜ್ಯೋತಿಯು (ಅವಿಭವಿಸಿದೆ) | ಸ್ವಂ ವಪ್ರಿಂ—(ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ) ನಿಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ಕುಹ—ಎಲ್ಲಿ | ಧಿಶ್ವಃ—ಸ್ವಾಪಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೀರಿ ? (ಇಲ್ಲಿ ದಯಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಗೋಚರವಾಗಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು).

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಕೃತ್ಯವಂತಸ್ವರಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳೇ (ಅಥವಾ ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಯುಗಳೇ,) ನೀವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈಂಶೆಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಡಿ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವವು ? ಉಪಾಲವು ಸಮುದ್ರವಾಡೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವು ? ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರೂಪವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪಿಸಿರುವಿರಿ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾವು ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು ?

English Translation

O Kanwas, ask this of the Aswins—How do the rays of the Sun proceed from the sky? How does the dawn rise on the waters beyond the horizon? where do you desire to make your own appearance?

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಕ್ಕನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಮಕ್ಕಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವರು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಮಹಿಯ ಆಶಯವೇ ನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕುಹ—ವಾ ಹ ಚ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೩) ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿನ್ ಶಬ್ದ ಪ್ರಕೃತಿಕವಾದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃತ್ತದ್ವಿತಮಾಸಾಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೧೨-೪-೬) ಕೃದಂತ-ತದ್ವಿತಾಂತ-ಸವನಾ ಇವು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ತದ್ವಿತಾಂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ. ಸುಪೋಧಾತು ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೧) ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್. ಕಿನ್+ಹ. ಪ್ರಾಗ್ವಿಲೋ ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧) ಇಂದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ದಿಕ್ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ—, (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೨೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಪರ್ಮಂತ ವಿಧಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಿಭಕ್ತಿಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು ಎಂದು ಹಗೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿದೆ. ಕುತಿಲೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೨-೨-೧೦೪) ತಕಾರಾದಿ ಆಧವಾ ಹಕಾರಾದಿಯಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕು ಆದೇಶ. ಕುಹ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಹ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಪ್ತಲ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ವಾಹಚಿ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿನ್ ಶಬ್ದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತ್ರಲ್ ಗೆ ಹ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತ. ಈಗ ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ವರ್ಣ ಉದಾತ್ತ. ಶೇಷಾನುದಾತ್ತದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನುದಾತ್ತ. ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸ್ವರತನಾಗುತ್ತೆ.

ಧಿತ್ವೇಃ—ದುಧಾಜ್ ಧಾರಣಶೋಷಣಯೋಃ. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾ. ಯಾಂ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂದು ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಧಾ+ಧಾ+ಸ ಸನಿ ಮಿ ಮಾ ಘು ರಭ ಲಭ ಶಕ ಪತ ಪದಾಮಾಚಿ ಇನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೪) ಸಕಾರಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುಗಳ ಅಚ್ಚಿಗೆ ಇನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಮಂಡನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇನ್ ಆದೇಶ. ಅತ್ರ ಲೋಪೋಽಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೪) ಸನಿಮಾಮಾ—, ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರ್ಯಗಳು ಎಲ್ಲ ಹಿಂದೆಯೇ ಅಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಮಂಡಕ್ಕೆ ಲೋಪ- ಧಿನ್+ಸ.

ಸಃ ಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೯) ಸಕಾರಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಸ'ಗೆ ತ' ಬರುತ್ತೆ. ಧಿತ್ವ ವಂದಾಯಿತ್ತು. ಲಟ್, ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಥಾ, ಶಬ. ಪರರೂಪ, ರುತ್ವ, ವಿಸರ್ಗ ಧಿತ್ವಃ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ. ||೯||

~ ಸ್ವಾಧೀನ ~

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಭೂದು ಭಾ ಉ ಅಂತವೇ ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಸೂರ್ಯಃ |

ವ್ಯಖ್ಯಜ್ಜಹ್ವಯಾಸಿತಃ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಭೂತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಭಾಃ | ಉಂ | ಇತಿ | ಅಂತವೇ | ಹಿರಣ್ಯಂ |

ಪ್ರತಿ | ಸೂರ್ಯಃ |

ಏ | ಅಖ್ಯತ್ | ಜ್ಜಹ್ವಯಾ | ಅಸಿತಃ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾ ಉ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿಸ್ತಂಶವ ಉಪಃಕಾಲೀವರಶ್ಚಿಸಿದ್ಧೈರ್ಥಮಭೂದು | ಜ್ವಾಮುಧೂರ್-
ತ್ವವ | ಸೂರ್ಯಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಕೀಯೋದಯೇನ ಹಿರಣ್ಯಸದೈಸೋಭೂತ್ | ಅಸ್ತಿತ್ವಾಸಿತಃ
ಸ್ವಕೀಯದೀಪ್ತೇಃ ಸೂರ್ಯಪ್ರವೇಶೇನ ಸ್ವಯಂ ಕೃಷ್ಣೋ ಭೂತ್ವಾ ಜಿಹ್ವಯಾ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾ
ವ್ಯಖ್ಯತ್ | ಪ್ರಕಾಶಿತವಾನ್ | ತಸ್ಮಾದಯಮುಪ್ಪಿಸೋರ್ಯುವಯೋರಾಗಮನಕಾಲ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅಭೂತ್ | ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಪಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಪೇಧಃ | ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ | ಪ್ರತಿಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿದಾನ-
ಯೋಃ | ಪಾ. ೧-೪-೯೩ | ಇತಿ ಪ್ರತೇಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ | ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಯುಕ್ತೇ
ದ್ವಿತೀಯಾ | ಪಾ. ೨-೩-೮ | ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಅಖ್ಯತ್ | ಚಕ್ಷುಷತಿ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾತಿ | ಲುಪ್ತಾ
ಚಕ್ಷುಷಃ ಪ್ಯಾಞಾತಿ ಪ್ಯಾಞಾದೇಶಃ || ೩೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಭಾ ಉ—ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ವಾದರೋ | ಅಂತವೇ—ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಬೆಳಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಅರ್ಧಾ-
ದು—ಅವಿರ್ಭವಿಸಿಯೇ ಇದೆ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯದೇವನು | ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ—(ತನ್ನ ಉದಯಕಾಲದ ಕಾಂತಿ
ಯಿಂದ) ಸುನರ್ಣಸದೃಶನಾನನು | ಅಸಿತೇ— (ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದ ಮುಂದೆ) ಮಸುಕಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ
ಅಗ್ನಿಯು | ಜಿಹ್ವಯಾ (ಮಂಕಾದ) ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ವ್ಯಕ್ತ್ಯಿತ್—ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. (ಇದು ನಿಮಗೆ ಸರಿಯಾದ
ಆಗಮನಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆಪ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೂ ಬನ್ನಿರಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ :

ಎಲೈ ಆಪ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಲೋಕರಮಣೀಯನಾದ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನು ಬೆಳಗುವುದಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು
ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದೆ. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಉದಯಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಸುನರ್ಣಸದೃಶನಾಗಿ ರಮಣೀಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯೂ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಮುಂದೆ ಮಸುಕಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ
ಸೂರ್ಯದೇವನ ಉಗಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀವೂ ಬರುವುದು ಸಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ದಯವಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

There was just enough light to make the dawn visible ; then the Sun
rose like gold ; the fire shone with darkened flames.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳನ್ನು
ಅಧ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ—ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶವು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪು ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ
ರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಆ ಕಾಲದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಚಿನ್ನದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಜಿಹ್ವಯಾ ಅಸಿತೇ—ಸಿತ ಎಂದರೆ ಬಿಳುವು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ಅಸಿತಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾ
ನವಲ್ಲದ, ಮಂಕಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಜಿಹ್ವಯಾ—ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆಗಳೆಂದರೆ ಜ್ವಾಲೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಯು ಮಂಕಾದ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದ ಮುಂದೆ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಕಾಶವು
ಮಂಕಾಗಿದ್ದಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ಧಾನ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ, ಲುಪ್, ಟ್, ಟ್ಲೆಸ್ಟಿಟ್ ಎಂದು ಸಿಚ್, ಆಡಾಗಮ. ಅರ್ಧಾನ್+
ಲುಪ್, ತಿಪ್, ಇತಕ್ಲ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಾತಿಸ್ವಾ ಭುಮಾಭೂಭ್ಯಃ ಸಿಚಃ ಪರಸ್ವೈಪದೇಷು (ವಾ.

ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂದು ಸಿಹ್ ಲುಕ್. ಭೂಸುಪೋಸ್ತಿಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಷ್ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಭೂ-ಸೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ.

ಹಿರಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ-ಪ್ರತಿಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿಪ್ರತಿಧಾನಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೯೨) ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂದರೆ ಸದೃಶ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರತಿಧಾನ ಎಂದರೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರತಿನಿಧಿ-ಪ್ರತಿಧಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯು ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೆ ಎಂದು ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುತ್ತೆ. ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಯುಕ್ತೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೮) ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಕ್ಷೇಪಕಲ್ಪದ ಯೋಗ ಇದ್ದರೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ.

ಅಪ್ಯುಕ್-ಚಕ್ಷಿಣ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ, ಲುಕ್, ಚ್ಚಿ, ಚೆಕ್ಷಿಣಃ ಪ್ಯಾಞ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೪) ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರಸಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚ್ಚ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ಯಾಞ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಪ್ಯಾಞ್ ಆದೇಶ, ಇಸು ಞಾತ್. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ವೇರಿತೆ ಞಾತೇಃ, ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪರಸ್ಮೈಪದಗಳೆರಡೂ ಬರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದ ತಿಪ್, ಇಕಾರಲೋಪ. ಅಟ್ ಆಗಮ, ಅಪ್ಯಾ+ಚ್ಚಿ+ತ್. ಅಪ್ಯುಕ್ತಿವಕ್ತಿಪ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂದು ಚ್ಚಿಗೆ ಅಪ್ ಆದೇಶ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೪) ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪ್ಯುಕ್ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ಪುತಿಣಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್. ||೧||

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ

ಅಭೂದು ಪಾರಮೇತನೇ ಪಂಥಾ ಮುತಸ್ಯ ಸಾಧುಯಾ |

ಅದರ್ಶಿ ವಿ ಸ್ತುತಿರ್ದಿವಃ || ೧೧ ||

|| ಪದಪಠಃ ||

ಅಭೂತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಪಾರಂ | ಏತನೇ | ಪಂಥಾಃ | ಮುತಸ್ಯ | ಸಾಧುಃ | ಯಾ |

ಅದರ್ಶಿ | ವಿ | ಸ್ತುತಿಃ | ದಿವಃ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪಾರಮೇತವೇ ರಾತ್ರೇಃ ಪಾರಭೂತಮುದಯಾದ್ವಿಂ ಗಂತುಂ ಪಂಥಾ
ಮಾರ್ಗಃ ಸಾಧುಯಾ ಸಮೀಪೇನೋಽಭೂದು | ನಿಷ್ಪನ್ನ ಏವ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತನಾತ್ಮತಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ
ಸೃತಿಃ ಪ್ರಸೃತಾ ದೀಪ್ತಿವ್ಯದರ್ಶಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ದೃಷ್ಟಾ | ತಸ್ಮಾದಶ್ಚಿನ್ಯಾ ಯುವಾನ್ಯಾ ಮಾಗಂತಮ್ ||
ಏತವೇ | ಇಹಾ ಗತಾ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನೇನಿತಿ ತವೇವೈತ್ಯಯಃ | ಸಾಧುಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ವಿಭಕ್ತೋರ್ಯಾಜಾದೇಶಃ | ಅದರ್ಶಿ | ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಃ ಚೈತ್ಯಿಜಾದೇಶಃ | ಚಿನ್ಯೋ ಲುಕ್ | ಪಾ.
೬೪-೧೦೪ | ಇತಿ ತತವ್ವಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸೃತಿಃ | ಸ್ತು ಗತಾ | ಕ್ವಿಚ್ಛಾ ಚಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಮಿತಿ ಕ್ವಿಚ್ಛಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮತಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನಿಗೆ | ಪಾರಂ—ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತವಾದ ಉದಯಾದ್ರಿಯನ್ನು | ಏತವೇ—ಹೋಗಿ
ಸೇರಲು | ಪಂಥಾಃ—ಮಾರ್ಗವು | ಸಾಧುಯಾ—ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ | ಅಭೂದು—ಮಾತೃಬ್ಬಟ್ಟಿ ಇದೆ. |
ದಿವಃ—ತೇಜೋಮಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಸೃತಿಃ—ಪ್ರಸಂಸುವ ಕಾಂತಿಯು | ವಿ ಅದರ್ಶಿ—ಚಿನ್ಯಾಗಿ
ಗೋಚರವಾಗಿದೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೂ ಬನ್ನಿರಿ.) |

ಛಾಂದಸಃ

ಎಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ, ಕಗ್ಗತ್ತಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯು ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಅದರ ಅಂತವಾದ
ಉದಯಾದ್ರಿಯನ್ನು ಸೇರಲು ಸೂರ್ಯದೇವನ ಮಾರ್ಗವು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ತೇಜೋಮಯನಾದ
ಸೂರ್ಯನ ಲೋಕಪ್ರಸರಣಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಕಾಂತಿಯು ಚಿನ್ಯಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗಿದೆ. ಇದು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕ್ಕೂ
ಸಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ದಯವಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

A fit path was made for the sun to go at the end of the night (in the morning); the radiance of the sun became visible.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಮತಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಅಂತವಲ್ಲವಿಲ್ಲ ಸಂಚಾರಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಮತಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ

ಸಾಧುಯಾ—ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದಾಗಿ, ಸಂಚಾರಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದಾಗಿ.

ಸೃತಿಃ—ಸ್ತು ಗತಾ | ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸಂಸುವುದರಿಂದ ಸೃತಿಃ ಎಂದರೆ ದೀಪ್ತಿಯು, ಕಾಂತಿಯು,
ಪ್ರಕಾಶವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ

ವಕ್ರವೇ—ತುಮುರ್ಥಸೇವೇವನೇ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು ಮುಂದೆ ತವೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗುಣ; ನಿಕ್ಷರದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಸಾಧುಯಾ—ಸಾಧುಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಸು ಪ್ರತ್ಯಯ, ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಯಾಚ್ ಆದೇಶ.

— ಅದರ್ಶಿ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಪ್, ಚೈ, ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಎಂದು ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶ್+ಚೈ+ತ, ಚಿನ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಭಾವಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಇರುವ ತ ಶಬ್ದವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಚೈಗೆ ಚಿನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಚೈಗೆ ಚಿನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಅಟ್ ಅಗಮಃ. ಅ+ ದೃಶ್+ಇ+ತ, ಚಿನ್‌ನೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಚಿನ್‌ಗಂತಲೂ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದವುಗಳೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ತಗೆ ಲೋಪ. ಲಘೂಪಧಗುಣ.

ಸ್ತುತಿಃ—ಸ್ತು ಗತೌ. ಕ್ವಿಚ್ ಛೌಚಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂದು ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವಿತಿಚಿ ಎಂದು ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿವೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್. ಚಿತೇ ಎಂದು ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ||೧೧||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತತ್ತದಿದತ್ತಿನೋರವೋ ಜರಿತಾ ಪ್ರತಿ ಭೂಷತಿ |

ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಸ್ಪತೋಃ || ೧೨ ||

ಪದಗಾಥೆ

ತತ್ | ತತ್ | ಇತ್ | ಅತ್ತಿನೋಃ | ಅವಃ | ಜರಿತಾ | ಪ್ರತಿ | ಭೂಷತಿ |

ಮದೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪಿಸ್ಪತೋಃ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಜರಿತಾ ಸ್ತೋತ್ರಾತ್ಪ್ರಿಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ತದಿತ್ ಪುನಃಪುನಃ ಕೃತಂ ಸರ್ವಮಪ್ಯುಪೋಽಸ್ಯದ್ವಿ-
ಷಯಂ ರಕ್ಷಣಂ ಪ್ರತಿ ಭೂಷತಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಲಂಕರೋತಿ | ತದಾ ತದಾ ಪ್ರಶಂಸತಿತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೀದೃಶಯೋರಪ್ರಿಯೋಃ | ಮದೇ ಹರ್ಷೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಪ್ರತೋಃ ಸೋಮಂ
ಪೂರಯತೋಃ || ಭೂಷತಿ | ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಪಿಪ್ರತೋಃ | ಪ್ಲಾ ಪಾಲನಪೂರಣ-
ಯೋಃ | ಪ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಅಸ್ಯಾಲ್ಪಟಃ ಶತ್ಯ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ಯಾಚ್ಚಪಃ ಶ್ಲಃ | ದ್ವಿಭಾವೋರದತ್ತೇ-
ಹಲಾದಿಶೇಷಾಃ | ಅತಿಪಿಪ್ರತೋಃಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ಯಂ | ಶತುರ್ಜುತ್ಯಾದ್ವಿಜಾಧಾವೇ ಯಾಜಾದೀಕಃ |
ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಪಾತ್ತೇತ್ಯಂ ||

ಪ್ರತಿಪಥಾರ್ಥ

ಮದೇ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾಗಿರಲು | ಸೋಮಸ್ಯ— ಸೋಮರಸದ | ಪಿಪ್ರತೋಃ—ಪೂರಣದಿಂದ
ತೃಪ್ತಿಯೊಂದು | ಅಪ್ರಿಯೋಃ—ಅಪ್ರಿಯದೇವತೆಗಳ | ತತ್ತದಿತ್ ಅವಃ—(ಅವರು) ಪದೇ ಪದೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ | ಜರಿತಾ— ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನು | ಪ್ರತಿ ಭೂಷತಿ— ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಯಾವಾಗಲೂ ಹರ್ಷಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರನ್ನೂ ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಅಪ್ರಿಯದೇವತೆಗಳು ಆಗಾಗ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಶಂಸೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The worshipper glorifies every protection extended to him by the
Aswins who are exhilarated with the drinking of Soma.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭೂಷತಿ— ಭೂಷ ಅಲಂಕರಣೇ | ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕೃತಜ್ಞತೆ
ಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿಪ್ರತೋಃ—ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುವವರನ್ನೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ
(ಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ಪಾನಮಾಡಿರುವ ಅಪ್ರಿಯದೇವತೆಗಳ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪ್ರಾಕರಣಪ್ರತಿಯಾ

ಭೂಷತಿ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ ಂನೇ ಗಣ. ಲಟ್, ತಿಪ್, ಶಪ್, ಭೂಷತಿ ಎಂದು ಆಗುತ್ತೆ
ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ.

ಪಿಪ್ಪೆತೋಷಃ—ಪ್ಲಾ ಪಾಲಪೂರಣಯೋಃ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ಲ ಎಂದು ಕ್ರಿಸ್ತಾಂತವಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪಠಿಸುವರು. ಪಾಣಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ಲಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಧಾಂದಸವಾಗಿ ಕ್ರಿಸ್ತ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದರಿಯದೇಕೆ. ಲಟ್, ಲಟತ್ಯತ್ಯೇ-ಶಾನೆಚ್ಛಾ ಎಂದು ಶಕ್ಯ. ಶವಾಗೆ ಜುಡೋಕ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲುಃ ಎಂದು ಶ್ಲು. ಶ್ಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. ಉರತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೭.೬) ಅಧ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಮುಗೆ ಅಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಕಾರ. ರಪರತ್ವ. ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಸದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ+ಪ್ಲ+ಅತ್. ಅರ್ತಿಪಿಪ್ಪೆತೋಷ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭.೪-೭.೭) ಶ್ಲು ಬಂದಿದ್ದರೆ ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಾಸದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅಧ್ಯಾಸದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ. ಪಿಪ್ಲ+ಅತ್. ಪ್ಲಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದ್ದರೆ ಉಡೋಷ್ಯೈಶ್ಚೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೨) ಎಂದು ಉತ್ತರಮಂಡಕ್ಕೆ ಉಕಾರಾದೇಶವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾರ್ವಧಾತುಳಮುಪಿತ್ ಎಂದು ಶಕ್ಯ ಐತ್ ಆಗುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣ ಋವುವಿಲ್ಲ. ಇಕೋಯಣಿತಿ ಎಂದು ಯಣಾದೇಶ. ಎಂದರೆ ಮುಗೆ ರೇಫ. ಪಿಪ್ಲತ್ ಎಂದುಯಿತು. ಪಪ್ಲೀದ್ವಿವಚನ ಓನ್. ರುತ್ವ, ವಿಪರ್ಗ, ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವ ಬರುತ್ತೆ. || ೧೨ ||

ಸಂಹಿತ.ಪಾಠಃ

ವಾವಸಾನಾ ವಿವಸ್ವತಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತ್ಯಾ ಗಿರಾ |

ಮನುಷ್ಯಚ್ಚೇಭೂ ಆ ಗತಂ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ವವಸಾನಾ | ವಿವಸ್ವತಿ | ಸೋಮಸ್ಯ | ಪೀತ್ಯಾ | ಗಿರಾ |

ಮನುಷ್ಯತ್ | ಶಂಭೂ ಇತಿ ಶಂಭೂ | ಆ | ಗತಂ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಶಂಭೂ ಸುಖಸ್ಯ ಧಾವಯಶಾರಾವಸ್ವಿಶ್ಚ ಮನುಷ್ಯತ್ ಮನಾವಿವ ವಿವಸ್ವತಿ ಪರಿಚರಣವತಿ ಯುಮಾನೇ ವವಸಾನಾ ನಿವಾಸಶೀಲಾ ಯುಮಾಂ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತ್ಯಾ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಾನನಿಮಿತ್ತಂ ಗಿರಾ ಸ್ತುತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಚಾ ಗತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ || ವವಸಾನಾ | ವಸ ನಿವಾಸೇ | ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋವಚನೇತಿ

ಶಾಭೀಲಿಕಶ್ಚಾನ್ವಶ್ | ಪಾ. ೩.೨.೧೨೯ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲೂಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯತಃ
 ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಮಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೀರಾಕಾರಃ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ
 ದಾತ್ವತ್ವಂ | ಪೀತ್ಯಾ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಸ್ವಾಗಾಪಾಪಚೋ ಭಾವ ಇತಿ ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್ | ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ |
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ವತ್ವಂ | ತ್ವತೀಯೈಕವಚಿನೇ ಯುಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇಯೋ ಛಲನ್ವಾವಾದಿತಿ
 ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಮನುಷ್ಯಶ್ | ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಮನ್ಯತೇ ಜಾನಾತೀತಿ ಮನುಃ | ಬಹುಲವಚಿ-
 ನಾದೌಷಾದಿಕ ಉಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವೇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯುರ್ಥೇ ವತಿಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರಃ | ಗತಂ |
 ಗಮೇಲೋಽಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ವೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕ-
 ಲೋಪಃ ||

[ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ]

ಶಂಭೂ— ಸುಖ ಸಂವಾದಕರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮನುಷ್ಯಶ್— ಮನುವಿನ (ಹೊತೆಯಲ್ಲಿ)
 ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ | ವಿವಸ್ವತಿ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಉಪಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ (ಅವನೊಂದಿಗೆ) | ವಸಸಾನಾ-
 ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀವು | ಸೋಮಸ್ಯ— ಸೋಮರಸದ | ಪೀತ್ಯಾ—ಪಾನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ |
 ಗಿರಾ— ಸ್ತುತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ | ಆ ಗತಂ— ದಯಮಾಡಿಬನ್ನಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮತ್ತೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಪಚರಿಸುವ ಅವನೊಂದಿಗೆ ವಾಸ
 ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಮನುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಂತೆ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಾವು
 ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ತೋತ್ರಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬನ್ನಿ.

English Translation

Beneficent Aswins, co-dwellers with your worshipper as with Manu,
 come hither to drink of the soma-juice and accept our praise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಸಸಾನಾ— ವಸ ನಿವಾಸೇ | | ನಿವಾಸತೀಲೌ | ವಾಸಮಾಡುವವರಾದ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನನ
 ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ.

ವಿವಸ್ವತಿ— ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನ. ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೇವೆಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನ ಗೃಹ
 ದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ.

ಗಿರಾ— ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಮನುಷ್ಯಶ್— ಮನುವಿನಂತೆ ಎಂದರೆ ನೀವು ಮನುವಿನ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ
 ಮಾಡಿ ಅವನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಗೂ ಬಂದು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ
 ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಾನಸಾಣಾ—ವನ ನಿನಾಸೇ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೇಲ್ಯವಯೋವಚನೇ ತಕ್ರಿಷು ಜಾನಶ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ತಾಚ್ಚೇಲ್ಯ ಎಂದರೆ ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗುವಿಕೆ, ನಯಷ್ಟು, ಶಕ್ತಿ, ಇವು ತೋರುವಾಗ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಜಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಜಾನಶ್. ನಸ+ಅನ. ಶಪ್. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೩) ಎಂದು ಶ್ಲೋಕ ಬರುತ್ತೆ. ಶ್ಲೋ ಎಂದು ದ್ವಿತ್ವ. ಹಲಾದಿಸೇಷಃ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವನಸ+ಅನ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ವೈತ್ಯೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲನೇ ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವಾನಾಣ ಎಂದು ಆಯಿತು. ಸಂಜೋಧನ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—, ಎಂದು ಆಕಾರಾದೀಶ. ಜಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ ಆದ್ದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಪೀಶ್ಯಾ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಸ್ವಾಗಾ ಪಾ ಪೇಶೋ ಧಾವೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೫) ಈ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ಧಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾ+ತಿ. ಛ ಮಾ ಸ್ವಾಗಾ ಪಾ ಪೀಶಾತಿ ಸಾಂ ಹರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಕಿತ್ ಅಥವಾ ಐತ್ ಆದ ಹಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿಂದರೆ ಈ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಈತ್ಯ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಈತ್ಯ. ಪಿ+ತಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್. ಇಚ್ಚಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂದು ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಬರುವುದು ಯುಕ್ತ. ಅದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಓ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೀತಿ+ಅ. ಇಕೋ ಯೇಣಿ ಎಂದು ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಕಾರ. ಉದಾತ್ತೇಯೋಪಲೂಪಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೫) ಉದಾತ್ತದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಯಾವ ಯನ್ ಇದೆಯೋ ಅದು ವ್ಯಂಜನಪೂರ್ವಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ನದೀಸಂಜ್ಞಕನರ್ವಪೂ ಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಮನುಷ್ಯತ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಮನ್ಯತೇ=ಜಾನಾತಿ ಎಂದರೆ ತಿಳಿಯುವನು ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೆ ಮನಃ ಎಂದಾಗುತ್ತೆ. ಉಣಾದಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಬಹುಬಗ್ಗುಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಮನ್ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಉಸಿ ಎಂಬ ಉಣಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ ಮನುಸ್ ಎಂದಾಯಿತು. ತತ್ತೆ ತತ್ಯೋವ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ರಮ್ಯಂತದ ಮುಂದೆ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತೇತ್ಯ—ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದ್ಯದಾತ್ತ.

ಗತಮ್—ಗನ್ಯು ಗತಾ. ಲೋಪ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಛ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಬ್ಧವ್ಯಾಂ. ತಸ್ತು- ಸ್ತುಮಿಸಾಮ್—, ಎಂದು ತ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಶಪ್ಗೆ ಲುಕ್. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ವನತಿ ತನೋತ್ಯಾದೀನಾಮನುಸಾಸಿಕಲೋಪೋ ರ್ಪುಲಿ ಕ್ವಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂದು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ||೧೫||

ಸಂಹಿತಾರ್ಥಃ

ಯುವೋರುಷಾ ಅನು ಶ್ರಿಯಂ ಪರಿಜ್ಞನೋರುವಾಚರತ್ |
 ಯತಾ ವನಥೋ ಅಕ್ತುಭಿಃ || ೧೪ ||

ರಚನಾಃ

ಯುವೋಃ | ಉಷಾಃ | ಅನು | ಶ್ರಿಯಂ | ಪರಿ೨ ಜ್ಞನೋಃ | ಉಪ೨ ಅ-
ಚರತ್ |

ಋತಾ | ವನಥಃ | ಅಕ್ತ೨ ಭಿಃ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪರಿಜ್ಞನೋಃ ಪರಿತೋ ಗಂತ್ರೋರ್ಯುಷೋರ್ಯುಷವಯೋರುಭಯೋಃ ಶ್ರಿಯ-
ಮನು ಆಗಮನರೂಪಾಂ ಶೋಭಾಮನುಸ್ಯತ್ಯೋಷಾ ಉಪಾಚರತ್ | ಉಷಃಕಾಲದೇವತೇಹಾಗಚ್ಛೇತು |
ಯುವಯೋರಾಗತಯೋಃ ಸತೋಃ ಪಶ್ಚಾದಾಗತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುವಾಂ ಚಾಕ್ತ೨ ಭೀ ರಾತ್ರಿಭರ್ಯುಷಾ
ಯಜ್ಞಗತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ವನಥಃ | ಕಾಮಯೇಥೇ | ಸಂಭಜೇಥೇ || ಯುವೋಃ | ಯುಷ್ಚಚ್ಛೆಜ್ಞಾತ್
ಷಷ್ಠೀದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಷಷ್ಠೀದ್ವಿವಚನಾದೇಶಃ | ಅತ ಆದೇಶವಿಷಯತ್ವಾ-
ದ್ಯೋರ್ವಚೀತಿ ಯತ್ಪ್ರಾಭಾವಃ | ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ | ಪರಿಜ್ಞನೋಃ | ಪರಿತೋರ್ವತೋ ಗಚ್ಛತ ಇತಿ
ಪರಿಜ್ಞಾನೌ | ಶ್ವನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾದಿನಾಜತೇರ್ಮಾನಿನ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತಿತಃ | ಋತಾ | ಶೇಶ್ವಂದಸೀತಿ
ಶೇಲೋಪಃ | ವನಥಃ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತ೨ | ತಿಜ್ಞತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಪರಿಜ್ಞನೋಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ | ಯುವೋಃ—
ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಶ್ರಿಯಂ ಅನು—(ಆಗಮನರೂಪವಾನ) ಕಾಂತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ | ಉಷಾಃ—ಉಷಃಕಾಲ
ದೇವತೆಯು | ಉಪಾಚರತ್—ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ. (ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ) | ಅಕ್ತ೨ ಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ
(ಕೊಡಲ್ಪಡುವ) | ಋತಾ—ಯಜ್ಞಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು | ವನಥಃ—ಇಚ್ಛಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತೀರಿ |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ. ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಆಗಮನ
ರೂಪವಾನ ಕಾಂತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಉಷಃಕಾಲದೇವತೆಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮಗಾಗಿ
ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

O Aswins, let Ushas follow the bright appearance of you who go round
the universe and may you be pleased with the oblations offered by night.

ವಿವೇಕವಿಷಯ

ಮು ಪ್ಯಾ ಭಿ ಪ್ರಾ ಯ ವು—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಉಪಶಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ನಿಮ್ಮ ಆಗಮವವು. ನೀವು ಬಂಗನಂತರ ನಿಮ್ಮನ್ನೇನು ಸರಿಸಿಯೇ ಉಷೋದೇವತೆಯೆಂದು ಬರುವಳು. ನೀವು ಬಂದಮೇಲೆ ಉಪಶಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ನೀವು ಬರುವಾಗ ಇನ್ನೂ ಉಪಶಾಲವಾಗದೆ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ, ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ನೀವು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿರಿ.

ಪರಿಜ್ಞಾನೋಃ— ಪರಿತೋ ಅಜತೋ ಗಚ್ಛತ ಇತಿ ಪರಿಜ್ಞಾನೌ | ಸುತ್ತಲೂ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೋಗುವವರಾದ.

ಉತಾ— ಯಜ್ಞಗತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ | ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು

ವನಥಃ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ | ಹೊಂದುವಿರಿ, ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವಿರಿ.

ಅಕ್ತುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ. ಅಕ್ತುಭಿಃ ರಾತ್ರಿಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೧೨-೨೫)

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಯುಷೋಃ—ಯುಷ್ವದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಪಕ್ಕೇ ದ್ವಿವಚನ ಓನ್. ' ಸುವಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂದು ಓನ್ ಗೆ ಓನ್ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯೋಽಽಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮) ಅದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದದ ಅಜಾಂ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿಯೇ ಯುಷ್ವದ ಅಷ್ಟದ ಶಬ್ದಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಯಕಾರ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಯಕಾರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೇಷೇ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯುಷ್ವದಪುಷ್ಕುಬ್ಧಗಳ ಮಧ್ಯಂತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶಿಷ್ಯವಾದುಗಳೇ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ ಎಂದು ಅದ್ ಗೆ ಲೋಪ. ಯುಷೋನ್. ರುಕ್ತವಿವರ್ಗಗಳು. ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ತೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ. ಅತ್ಯಯತ್ನ ನಿಮಿತ್ತೇತರವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಷ್ವದಪುಷ್ಕುಬ್ಧಗಳ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತೆ. ಯುಪ+ಓನ್. ಓಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶ್ವವೃ ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ. ಏಕಾದೇಶಶ್ವರ.

ಪರಿಜ್ಞಾನೋಃ—ಶ್ವನ್ನು ಕ್ಷನ್ನೂ ಹನ್ನೂ ಪನ್ನೀಹನ್ ಕ್ಷೇದನ್ ಸ್ತೇಹನ್ ಮೂರ್ಧನ್ ಮಜ್ಜಿನ್-ಯೇಮನ್ ವಿಕ್ರಪನ್ ಪರಿಜ್ಞಾನ್ ಮಾತೇಶ್ವನ್ ಮಘವನ್ನಿತಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ ಛಾತು ಮುಂದೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ.

ಉತಾ— ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂದು ಶಿಗೇ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಥಃ—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ ಎಂದು ಪಠಿಸಿರುವ ವನಧಾತುಮುಂದೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಧನ್, ಶನ್, ರುಕ್ತ, ವಿಸರ್ಗ, ತಿಜ್ಜತಿಣಿಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾಸುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ಉಭಾ ಪಿಬತಮತ್ಪಿನೋಭಾ ನಃ ಶರ್ಮ ಯಚ್ಚತಂ ।

ಅವಿದ್ರಿಯಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ॥ ೧೫ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಭಾ | ಪಿಬತಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ಉಭಾ | ನಃ | ಶರ್ಮ | ಯಚ್ಚತಂ |

ಅವಿದ್ರಿಯಾಭಿಃ | ಊತಿ ೪ ಭಿಃ ॥ ೧೫ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರವರ್ಗೈಃ ಪೌರ್ವಾಙ್ಕೀ ಕೇ ಘರ್ಮಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ದ್ವಿತೀಯಾ ಯಾಚ್ಯೋಭಾ ಪಿಬತಮಿತ್ಯೇಷಾ | ಅಥೋತ್ತರಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಉಭಾ ಪಿಬತಮತ್ಪಿನೇತಿ ಚೋಭಾಭ್ಯಾಮನವಾನಂ | ಅ. ೪-೭ | ಇತಿ || ಅತ್ತಿನಶತೈಃಪ್ರೇಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಯಾಚ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರವಾಮಂಧಾನಸಿ ಮದ್ಯಾನ್ಯ-ಸ್ಪುರುಭಾ ಪಿಬತಮತ್ಪಿನೇತಿ ಯಾಚ್ಯೇ | ಅ. ೬-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಉಭಾ ಯುವಾಮುಭಾ ಪಿಬತಂ | ಸೋಮಪಾನಂ ಕುರುತಂ | ತತಃ ಊರ್ಧ್ವ-ಮುಭಾ ಯುವಾಮುಭಾವವಿದ್ರಿಯಾಭಿಃ ಪ್ರಶಸ್ತಾಭಿರೂತಿಭಿಃ ರಕ್ಷಾಭಿನೋಽಽಶ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಚತಂ || ಪಿಬತಂ | ಸಾ ಪಾನೇ | ಲೋಟಿ ಶಪಿ ಸಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಿಬಾದೇಶಃ | ಅಂಗವೃತ್ತೇ ಪುನರ್ವ-ತ್ವಾವನಿಧಿರ್ನಿಷ್ಕಿತಸ್ಯೇತಿ | ಮ. ೭-೩-೭-೨ | ಪರಿ. ೯೨ | ವಚನಾಲ್ಪಘನಪಥಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮೋಽದಂತಃ ಪಿಬಾದೇಶಃ | ತಿಜ್ಜತಿಜ ಇತಿ ನಿಘಾತಃ | ಯಚ್ಚತಂ | ದಾನ್ ದಾನೇ | ಲೋಟಿ ಶಪಿ ಸಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಯಚ್ಯಾದೇಶಃ | ಅವಿದ್ರಿಯಾಭಿಃ | ದ್ರಾ ಕುತ್ವಾಯಾಂ ಗತ್ | ವಿಪೂರ್ವದಸ್ಯಾದ್ಯಾವ ಟಿಣಾದಿಕಃ ಕಿಃ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ವಿದ್ರಿನಿಂದಾ | ತದ್ವಿರೋಧಿನೈವಿದ್ರಿಃ ಸ್ತುತಿಃ | ತಾಂ ಯಾಂತೀತ್ಯವಿದ್ರಿಯಾಃ | ಅನ್ಯೇಽಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯತ್ಯಂತೆ ಇತಿ ವಿಚ್ | ಕ್ವದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಊತಿಭಿಃ | ಅವಶೇಃ ಕ್ವಿನಿ ಜ್ವರಪ್ರೇತ್ಯಾದಿನೋಟ್ | ಊತಿಯೂತೀ-ತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ೧೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ತಿನಾ— ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಉಭಾ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಪಿಬತಂ— ಸೋಮರಸಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಆನಂತರ) | ಉಭಾ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅವಿದ್ರಿಯಾಭಿಃ— ನಿಂದಾತಿತಗಲಾಗಿರುವ (ಆದ್ದರಿಂದ

ಪ್ರಶಸ್ಯಗಲಾಗರುವ) | ಊತಿಥಿಃ— ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಲಿಂದ | ನಃ— ನಮಗೆ | ತರ್ಮ— ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಚೇತಂ— ಕೊಡಿ.

! ಛಾಪಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ದಯನಾಡಿ ಸೋಮರಸಪಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ. ಅನಂತರ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ದೋಷರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಲಿಂದ ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿ. (ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ)

English Translation

O Aswins, drink you both (the soma libation) and bestow upon us happiness through your blameless protection

! ವೀತಪದವಿಯಗಲು ||

ಪ್ರವರ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಾರ್ಮವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಉಛಾಪಿಬಕಂ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ಯನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋತ್ತರಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಛಾಪಿಬತಮಪ್ಪಿನೇತಿ ಚೋಛಾಧ್ಯಾಮನವಾನಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೭) ಮತ್ತು ಅತ್ತಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಕನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮುಕ್ಯನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲೆಯೇ ಪ್ರವಾಮಂಛಾಂಸಿ ಮಧ್ಯಾನ್ಯಸ್ತು (ಪ. ಸಂ. ೭-೬೮-೨) ರುಛಾಪಿಬತಮಪ್ಪಿನೇತಿ ಯಾಜ್ಞೇ (ಪು. ಸಂ. ೧-೪೬-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯುವುದು.

ಅವಿದ್ರಿಯಾಥಿಃ ಊತಿಥಿಃ— ದ್ರಾ ಕುಶ್ನಾಯಾಂ ಗತಾ | ವಿದ್ರಿನಿಂಧಾ | ತದ್ರೋಧಿಸ್ತವಿದ್ರಿಃ ಸ್ತುತಿಃ | ತಾಂ ಯಾಂತೀತ್ಯವಿದ್ರಿಯಾಃ ತಾಥಿಃ | ವಿಪೂರ್ವಕವ್ರಾಧಾಸುನಿಗೆ ನಿಂನನೇನಾಮುವು ಎಂದರ್ಥವು. ವಿದ್ರಿ ಎಂದರೆ ನೀಡಿಯು. ಅವಿದ್ರಿಯೆಂದರೆ ನೀಡಿಯಲ್ಲದ್ದು, ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಅವಿದ್ರಿಯಾಥಿಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿದೊಡವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಲಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಯಿತು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಪಿಬತರ್ಮ— ಪಾ ಪಾನೇ, ಲೋಟ್-ಥಿಗೆ ತರ್ಮ ಅದೇ. ತರ್ಮ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಾಧ್ಯಾ—, ಎಂದು ಪಾಗಿ ಓಟ್ ಅದೇ. ಓಟ್+ಅ+ತರ್ಮ. ಈಗ ಶಪ್ಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪುಗಂತ ಲಭೂಪಪತ್ಯೆ ಚ ಎಂದು ಲಭೂಪಪಧುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತೆ. ಆದರೂ, ಅಂಗವ್ಯಕ್ತೇ ಪುನರ್ವ್ಯಾಪ್ತವಧಿನಿರ್ವಿಕ್ಯತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭—ಪಂಛಾ ೯೨) ಅಂಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಾಪ್ತವು ಬಂದು ರೂಪವು ಪರಿನಿತ್ಯತವಾಗರೆ ಮತ್ತೊಂದು

ಅಂಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ, ಅಂಗಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಿನ್ ಆದೇಶ ಬಂದಮೇಲೆ ರೂಪವು ಪರಿಷ್ಕೃತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅಂಗಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಪಿಬ ಎಂಬುದು ಅಕಾರಾಂತವಾದ ಆದೇಶ. ಇವು ಆದ್ಯದಾತ್ಮನಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿಸಿ ಲ್ಪದುತ್ತಿ. ಪಿಬ+ಅ+ತಮ್ ಈಗ ಲಘೂಪಧವಲ್ಲದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತೋ ಗುಣೇ ಎಂದು ಪರರೂಪ ಬಂದು ಪಿಬತಮ್ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ ಎಂದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತೆ.

ಯಚ್ಚ ತಮ್—ದಾನ್ ದಾನೇ, ಲೋಟ್ ಧಸ್ ಗೆ ತಮ್ ಆದೇಶ. ಶಪ್, ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ ಎಂದು ದಾನ್ ಗೆ ಯಚ್ಚ ಆದೇಶ.

ಅವಿದ್ರಿಯಾಛಿ—ದ್ರಾ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಗತೌ. ವಿ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಧಾತು ಮುಂದೆ ಭಾವಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಕಿ ಎಂಬ ಉಪಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತೆ. ವಿದ್ರಾ+ಇ. ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿಚ ಎಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಿದ್ರಿ:-ನಿಂದೆ ಎಂದರ್ಥ. ನ ವಿದ್ರಿಃ ಅವಿದ್ರಿಃ ನಿಂದಾವಿೋಧಿಯಾಗುವ ಸ್ತುತಿ ಎಂದರ್ಥ. ವಿದ್ರಿಂ ಯಾಂತೀತಿ ವಿದ್ರಿಯಾಃ, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವು ಎಂದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಅನ್ಯೇ-ಛ್ಯೋಲ್ಪಸಿ ದೈಶ್ಯಕ್ಷೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ಮ್ಯತ್ ಎಂದು ಕೃಪಂತನಾದ ಉತ್ತರಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತೆ.

ನೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರೇನ ತಮೋ ಹಾದರ್ಢಂ ನಿವಾರಯನ್ |

ಪುನಾರ್ಥಾಂಕೃತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತೀರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ-
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇನ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ
ನೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾರೇ ಯುಕ್ತಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ
ತ್ರೈತೀಯೋಲ್ಪಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ.

|| ೬೦ ತತ್ಪತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುನಾದಯುತವೂ ಆದ

ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

ಯದಕ್ಷರಪದಪ್ರಪ್ತಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತಕ್ಷರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ದೇವ ಸಾಗೀಶ್ವರ ಸನೋಸ್ತು ತೇ |

• ಸುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||